Hilversum Mediastad

GEMEENTEBLAD

Officiële uitgave van de gemeente Hilversum

Nr. 505111

28 oktober 2026

Omgevingsprogramma Gebiedsagenda's

Het college van burgemeester en wethouders van Gemeente Hilversum

gelezen de tekstinhoud van dit eerste deel van Cultuurhistorische basis binnen ”Omgevingsprogramma Gebiedsagenda's” d.d. 22 september 2026

Besluiten dat

Artikel I

Het eerste deel binnen Cultuurhistorische basis van "Omgevingsprogramma Gebiedsagenda's" opgenomen in Bijlage A wordt vastgesteld.

Artikel II

Dit besluit treedt in werking op de dag na deze publicatie.
Aldus vastgesteld door Gemeente Hilversum, 22 september 2026

Burgemeester en wethouders van Hilversum

Bijlage A Bijlage bij artikel I

Omgevingsprogramma Gebiedsagenda's

1 Inleiding [P.M.]

1.1 [P.M.]

[Gereserveerd]

2 Cultuurhistorische basis

2.1 Geologie en archeologie

2.1.1 Inleiding

Een bescheiden wal op de Bussummer- en Westerheide, aangeduid als de banscheiding, markeert het moment in 1424 dat Hilversum en Laren voortaan door het leven gingen als aparte rechtsgebieden (bannen) en later gemeenten. De plek waar Hilversum ligt heeft echter al een veel langere historie die tot honderdduizenden jaren teruggaat. Dit lange-termijnverhaal is het onderwerp van de voorliggende biografie, die de geologische en archeologische ontstaanswijze van Hilversum beschrijft.

Een voorloper van deze biografie kan worden gevonden in de beleidsnota "De Ondergrondse Stad" (gemeente Hilversum en AC VU-HBS, 2010), en dan met name in bijlage 1 van deze nota, die eveneens een beschrijving geeft van het ontstaan van het landschap en de archeologische historie. Maar inmiddels is deze nota alweer een kleine 15 jaar oud en de tijd heeft niet stil gestaan. Zowel in geologisch als archeologisch opzicht is de kennis sinds die tijd flink gegroeid, waarmee het gerechtvaardigd is om het geologisch-archeologisch verhaal van Hilversum opnieuw te schrijven.

2.1.2 beschrijft de geologische ontstaanswijze van de ondergrond en 2.1.3 beschrijft de ontwikkelingen in, en vondsten uit, de diverse archeologische tijdvakken. Bij de beschrijving van de geologie in deel 1 zullen de geomorfologie en de bodemopbouw als uitgangspunt worden genomen. Met andere woorden: hoe ziet het reliëf van Hilversum eruit, wat komen we aan lagen en structuren tegen in de bodem en wat zegt dat tezamen over de ontstaanswijze van de ondergrond. Het archeologische verhaal in deel 2 zal worden opgehangen aan de archeologische tijdslijn in combinatie met de vele vondsten die er in en rond Hilversum zijn gedaan.

Geologie en archeologie is ook als losse opgemaakte .pdf raadpleegbaar.

2.1.2 Geologie

2.1.2.1 Inleiding

Oudere tijden buiten beschouwing latend, begint het geologisch verhaal van Hilversum zo'n twee miljoen jaar geleden. In die tijd lag hier een ondiepe zee, enigszins vergelijkbaar met de huidige Waddenzee. De getuigen hiervan vinden we op zo'n tweehonderd meter diepte onder Hilversum in de vorm van zand-, silt- en kleilagen met schelpresten erin, die in deze zee zijn afgezet. Vanaf zo'n 1,9 miljoen jaar geleden komt het Gooi langzamerhand onder invloed van de zich steeds verder naar het westen uitbreidende delta van de Eridanosrivier, waarin grote hoeveelheden kwartsrijk zand worden afgezet. In de omgeving van Hilversum zijn deze lagen zo'n 60 meter dik. Het landschap veranderde hierdoor langzamerhand in een rivierdeltalandschap. Vanaf zo'n 900.000 jaar geleden nam de invloed van de Eridanosrivier af door tektonische bewegingen elders in Europa, en werd de Rijn dominant. Deze heeft, met later de Maas als zijtak, eveneens tientallen meters dikke sedimentpakketten (zand, grind en klei) afgezet in het Gooi. En zo bestond het Gooi voorafgaand aan de Saalien landijsbedekking uit een relatief vlak rivierterrassenlandschap, waar de Rijn doorheen stroomde richting de Noordzee. In het laatste en koudste deel van het Saalien, 160.000 – 140.000 jaar geleden (De Mulder et al., 2003), breidden gletsjers vanuit Scandinavië zich sterk uit en kwam het landijs tot bij Hilversum. Hier lag de westelijke rand van een ijslob die de hele Gelderse Vallei bedekte en een dikte had van enkele honderden meters tot meer dan een kilometer. Door het gewicht van het ijs werden de eerder door de rivieren afgezette sedimenten in de ondergrond tot een diepte van 25-100 meter (afhankelijk van de locatie; AvN, 1985) zijwaarts weggedrukt waardoor aan de zijkant van de ijslob stuwwallen ontstonden. Het oorspronkelijk vlakke rivierterrassenlandschap veranderde in een heuvelachtig stuwwallengebied – het fundament voor het huidige landschap rondom Hilversum. De contouren van de Saalien ijslob zijn nog altijd duidelijk in het landschap zichtbaar in de vorm van de stuwwalboog van de Utrechtse Heuvelrug en het Gooi. De bebouwde kom van Hilversum ligt voor een

deel bovenop deze stuwwal, bijvoorbeeld de wijken rondom de Trompenberg, de Boomberg en bij Hoogt van 't Kruis. In deze wijken is het heuvelachtige karakter van de stuwwal nog altijd goed te zien en te ervaren.

2.1.2.2 Saalien: glaciale bekkens en keileem

De stuwwal van Hilversum vertoont twee opvallende reliëfkenmerken waaruit het een en ander valt op te maken over het ontstaan van deze stuwwal. De twee kenmerken zullen hierna nader worden toegelicht.

Ten eerste valt het op dat de stuwwal aan de oostzijde een aantal halfcirkelvormige instulpingen heeft. Dit zijn uitlopers van het glaciale bekken, waar tijdens de ijstijd ijs in heeft gelegen. Deze bekkens zijn te herkennen bij het Mediapark, bij de Havenstraat, de Diependaalselaan en bij de Utrechtseweg ten noordoosten van de Zwarte Berg. In en rond deze bekkens komen keileem en door het ijs aangevoerde grote zwerfstenen voor. Ten tweede valt het op dat de top van de stuwwal bestaat uit een afwisseling van hogere delen ("bergen") met lagere delen (zadels). Uit onderzoeken van de afgelopen jaren is gebleken dat deze opeenvolging van hogere en lagere delen is ontstaan doordat delen van de stuwwal door het landijs zijn overreden. De lagergelegen delen op de stuwwal zijn dus bedekt geweest met ijs. Concrete bewijzen hiervan vormen de aanwezigheid van keileem bovenop de stuwwal bijvoorbeeld bij de Hilvertsweg en bij de Oude Haven, verweerde keileemprofielen op de Hoorneboegse Heide, en *flow till* afzettingen bij de Roeltjesweg. Hier is in 2009 een massa grote stenen en keileem aangetroffen die van de rand van het landijs is afgegleden. Ook de vondsten van grote zwerfkeien in de Hyacinthenlaan, bij de 's Gravelandseweg en bij de Trompenberg duiden erop dat het landijs hier op de stuwwal heeft gelegen. De hogere delen op de stuwwal worden veelal als "berg" aangeduid, bijvoorbeeld de Trompenberg, Boomberg en Zwarte Berg. Ook het Hoogt van 't Kruis en de Hoorneboeg vormen markante verheffingen. Op basis van waarnemingen op de Hoorneboeg en nabij de Boomberg (Koeman, 2014; Koopman, niet gepubliceerd) kan worden geconcludeerd dat deze "bergjes" op de stuwwal te duiden zijn als zogeheten kameterrassen, dat zijn smeltwaterafzettingen die ontstaan zijn tussen omringende ijsranden of tussen het landijs en de stuwwal. Een boring op de Hoorneboeg, op de heuvel waar het conferentiecentrum staat, wees uit dat hier horizontaal gelaagd zand en grind voorkomt in de ondergrond, en een ontsluiting aan de Boomberglaan (2018) op minder dan 100 meter afstand van de Boomberg toonde vrijwel onverstoorde smeltwaterafzettingen, bestaande uit parallel gelaagd zand en grind, en delta-afzettingen. De "bergjes" van Hilversum zijn daarmee te beschouwen als relicten van nabije ijsbedekking op de stuwwallen.

2.1.2.3 Saalien: fluctuaties in de ijsbedekking

Uit onderzoek (Ruegg, 1989; Ruegg & Koopman, 2010; Koopman, 2018) is gebleken dat de stuwwallen van Hilversum een complexe ontstaanswijze hebben en niet in één keer zijn ontstaan, maar veeleer in fasen als gevolg van fluctuerende bewegingen van de rand van het landijs.

Dit had zijn oorzaak in het tijdelijk afsmelten van het ijs gevolgd door een nieuwe uitbreiding. Als eerste is de stuwwalboog van de Trompenberg tot de Zwarte Berg ontstaan. Zoals hiervoor beschreven, kroop het landijs daarbij plaatselijk tot bovenop de stuwwal. Daarna trad een smeltfase op waarbij op grote schaal ijssmeltwater vrijkwam en er smeltwaterwaaiers en meren ontstonden. Vervolgens trad een nieuwe ijsuitbreiding op waarbij tijdens de smeltfase gevormde afzettingen werden overreden door het landijs. Dit zien we heel goed terug in de omgeving van de Aardjesberg. Deze hoog liggende, relatief vlakke heuvel is in geomorfologisch opzicht te duiden als een keileemplateau en bestaat uit een één tot twee meter dikke keileemlaag die ligt op ongestoorde vlakgelaagde fluvioglaciale afzettingen. Tijdens deze ijsuitbreiding werd waarschijnlijk ook de lage stuwwal ten oosten van het centrum gevormd.

2.1.2.4 Saalien: fluvioglaciale afzettingen, meervorming en deltavorming

Tijdens de eerdergenoemde tijdelijke smeltfase van het landijs kwam er veel water vrij. Het grootste deel van het smeltwater vloeide af naar het oerstroomdal van de Rijn, dat ten zuidwesten van Hilversum lag. Een deel van dit water stroomde via het noordwesten weg, waarbij grootschalige fluvioglaciale afzettingen (smeltwaterwaaiers, ook wel sandrvlakten genoemd) werden gevormd die we terugvinden in de ondergrond van het Spanderswoud en de Zanderij Crailoo. Een ander deel stroomde weg naar het zuidwesten, via een breed dal tussen de Hoorneboeg en de Zwarte Berg. Dit ijssmeltwaterdal is tegenwoordig nog duidelijk te herkennen als een laagte in het landschap.

Na verloop van tijd waren er ten noorden van Hilversum zulke dikke pakketten fluvioglaciale afzettingen gevormd, dat het smeltwater hierachter stagneerde. Dit leidde tot het ontstaan van meren onder grote delen van het huidige Hilversum. Dit smeltwatermeer lag ter plaatse van Hilversum-noord en delen van het centrum. Aan de oppervlakte verraadt de vroegere aanwezigheid van dit meer zich nog doordat dit gebied zeer vlak is en nauwelijks reliëf kent. In de ondergrond, vanaf zo'n twee tot drie meter diepte, kenmerkt het voormalige meer zich door de aanwezigheid van glaciolacustriene afzettingen, meeropvullingen in de vorm van homogene en goed gesorteerde zandlagen, kleipakketten met fijne gelaagdheid,

en plaatselijk de aanwezigheid van “dropstones” geïsoleerd voorkomende zwerfstenen in zandige of kleiige afzettingen.

Deze stenen zijn vanaf drijvend ijs op de onderliggende meerbodem terecht gekomen. In het meer kwamen op diverse plekken smeltwaterstromen uit die gezorgd hebben voor het ontstaan van delta’s. Omvangrijke delta’s zijn gevormd ter plaatse van het huidige Mediapark, waar tijdens de diverse bouwactiviteiten op vele plekken delta’s in de ondergrond zijn aangetroffen.

Door de grootschalige afgravingen hier zijn de delta’s aan het oppervlak niet meer te herkennen. Op kleinere schaal zijn smeltwaterdelta’s aangetroffen op diverse plekken in en ten oosten van het centrum, zoals aan de Koninginneweg, Oude Amersfoortseweg en aan de W. Bontekoestraat.

2.1.2.5 Naar het Eemien

Zo’n 140.000 jaar geleden begon het klimaat op te warmen en smolt het landijs. Tussen 130.000 en 115.000 jaar geleden was in Nederland sprake van een gematigd klimaat, mogelijk zelfs iets warmer dan nu. De zeespiegel stond enkele meters hoger dan tegenwoordig. Deze relatief warme periode staat bekend als het Eemien. Het Hilversumse territoir was toen grotendeels met bos bedekt en het Hilversumse landschap valt te kenschetsen als een sterk heuvelachtig bosgebied. Ter plaatse van de Gelderse Vallei lag een ondiepe zee, de Eemzee. De kustlijn hiervan liep tussen de huidige A27 en de Wakkerendijk. Vanwege de aanwezigheid van vegetatie waren geologische processen in deze periode op de hogere gronden nauwelijks actief. Het gevolg is dat we uit het Eemien geen afzettingen tegenkomen in de Hilversumse ondergrond. De dichtstbij liggende afzettingen uit het Eemien vinden we bij Eemnes, waar in de ondergrond kust- en waddenafzettingen van de Eemzee aanwezig zijn: schelphoudende lagen fijn zand en klei waarvan de top op ongeveer 10 meter diepte ligt.

2.1.2.6 Weichselien: dekzanden

Vanaf zo’n 118.000 jaar geleden koelde het klimaat weer af en brak de laatste ijstijd aan, het Weichselien. Ondanks de benaming ijstijd was de temperatuur tijdens deze periode, die ruim 100.000 jaar duurde, allesbehalve constant. Koudere en minder koude perioden (stadialen en interstadialen) wisselden elkaar af. De landschapscondities tijdens het Weichselien waren dan ook zeer divers, variërend van open dennenbos tot toendra’s of, in de koudste delen van het Weichselien, poolwoestijn. Die variatie in condities vinden we ook weerspiegeld in de Hilversumse bodem. Zo is bij de nieuwbouw van Tergooi Ziekenhuis (Laan van Tergooi) in het zuidoosten van Hilversum op ruim 5 meter diepte een door kryoturbatie verstoorde bodemhorizont aangetroffen die waarschijnlijk dateert uit het Hengelo- of Denekampinterstadiaal (respectievelijk 36.900 - 38.700 of 28.000 - 32.000 jaar geleden).

Deze oudere bodemhorizont is tot nu toe slechts één keer aangetroffen in Hilversum en markeert een periode binnen het Weichselien waarin het wat warmer was en enige vegetatie mogelijk was, waardoor bodemvorming optrad. Denk hierbij aan een toendravegetatie. Ook aan het eind van het Weichselien was sprake van enkele interstadialen, tijdvakken waarin het wat warmer was. Het bekendste interstadiaal aan het einde van het Weichselien is het Allerød-interstadiaal, zo rond 13.100 jaar BP (Kasse & Aalbersberg, 2019. BP = Before Present met Present = 1950). Toen groeiden er dennenbossen in Nederland en ontstond een intieel bodemprofiel, dat bekend staat als de Laag van Usselo. Deze Laag is in grote delen van West-Europa aangetroffen en is ook in Hilversum op diverse plekken in de ondergrond aanwezig. Door latere erosie is het voorkomen van de Laag van Usselo niet meer continu, maar bijvoorbeeld aan de Diependaalselaan, onder de Lange Heul (Bussumerheide) en mogelijk ook aan de Larenseweg is de Laag van Usselo aangetroffen. Behalve de hiervoor beschreven warmere perioden, waren er tijdens het Weichselien vooral (zeer) koude perioden, met als temperatuurdieptepunt het LGM (Laat-Glaciale Maximum), dat duurde van zo’n 26.000 tot 19.000 jaar geleden. En ook ruim 12.000 jaar geleden werd het opnieuw zeer koud, een periode die bekend staat als de Jonge Dryas. Tijdens de koude perioden trad er zeer veel verplaatsing van zand op door de wind en in mindere mate door sneeuwsmeltwater en hellingprocessen. De afzettingen uit deze perioden vinden we dan ook op uitgebreide schaal terug in de Hilversumse ondergrond. Ze bestaan uit een combinatie van door de wind afgezette zanden, kleinschalige smeltwaterafzettingen ontstaan door afvloeiing van sneeuwsmeltwater, en hellingafzettingen veroorzaakt door afvloeiing van waterverzadigd sediment van hellingen. Het meest komen voor tot meer dan vijf meter dikke pakketten door de wind afgezet horizontaal gelaagd zand, aangeduid als dekzand.

Het dekzand vinden we onder grote delen van Hilversum: zuidwestelijk richting Kerkelanden, en ook onder het oosten en zuidoosten van Hilversum. De gebieden waar het dekzand is afgezet zijn over het algemeen relatief vlak en worden in geomorfologisch opzicht aangeduid als dekzandvlakte. De top van het dekzand bestaat op de meeste plekken uit fijn zand, dat is afgezet tijdens relatief droge en koude condities (Jonge Dryas stadiaal). Dieper naar onderen gaat dit zand op de meeste plekken over in een afwisseling van leemhoudende en zandige laagjes, afgezet onder wisselende seizoenscondities (nat in de zomer, droog in de winter).

2.1.2.7 Weichselien: deflatie, sneeuwsmeltwater en duinvorming

In het hele dekzandpakket komen ook grindrijkere lagen voor die duiden op deflatie tijdens extreem koude perioden (uitblazing van zand, waarbij grinddeeltjes achterblijven), dan wel op afzetting door sneeuwsmeltwater tijdens iets warmere perioden. Zo is er aan de Diependaalselaan in 2016 een profiel aangetroffen met een afwisseling van zand- en grindlagen waarin de klimaatschommelingen tijdens het laatste deel van het Weichselien duidelijk weerspiegeld werden (Koopman, 2016-1). Tijdens de laatste fase van het Weichselien, de Jonge Dryas, zijn er op meerdere plekken rondom Hilversum grote duincomplexen ontstaan. Hierbij gaat het om duinen van 3 tot 4 meter hoog en met een lengte van honderden meters. Het bekendste voorbeeld hiervan is de Lange Heul op de Bussummerheide, maar ook op de Zwaluwenberg en op de Westerheide zijn markante duinen aanwezig. Voorts treffen we dekzandduinen aan langs de randen van de dekzandgebieden (gordeldekzanden). Deze zijn goed ontwikkeld ten zuidwesten van de Zwarte Berg, richting Einde Gooi en de Egelshoek. Op de stuwwallen trad in het Weichselien afstroming op van sneeuwsmeltwater, waardoor kleinschalige dalen ontstonden (goed te zien op de Westerheide) en grindrijke afzettingen werden gevormd (fluvioperiglaciale afzettingen). Deze zijn bijvoorbeeld aangetroffen op diverse plekken langs de Diependaalselaan.

2.1.2.8 Weichselien: hellingprocessen en vorstwiggen

Naast afstroming van sneeuwsmeltwater speelden hellingprocessen een belangrijke rol. Gedurende delen van het Weichselien was er sprake van permafrostbodems in het Gooi. Een kenmerk van zulke bodems is dat de bovenste bodemlaag in de zomer ontdooit, de zogeheten opdooilaag. Op plekken waar het terrein helt, zoals op de stuwwalflanken, kan de opdooilaag langzaam naar beneden glijden (solifluctie). Zulke solifluctieafzettingen zijn in Hilversum eveneens aangetroffen, bijvoorbeeld bij de 's Gravelandseweg kruispunt G. van Mesdagweg.

De aanwezigheid van permafrost heeft ook nog andere sporen nagelaten: op diverse plekken in Hilversum zijn zogeheten vorstwiggen aangetroffen, V-vormige structuren in de bodem die duiden op krimp van de bodem door hevige koude (temperaturen < -20 °C).

De geologische processen in het Weichselien hebben geleid tot een sterke vervlakking van het landschap. Er is zand van de stuwwallen afgevoerd door deflatie, en dit zand is weer afgezet in de laagten naast de stuwwallen, die hierdoor gedeeltelijk opgevuld raakten. Voorts hebben de eerdergenoemde hellingprocessen en de afstroming van sneeuwsmeltwater ervoor gezorgd dat de stuwwalhellingen veel minder steil werden. Samengevat: het nu nog aanwezige reliëf in Hilversum is de resultante van allereerst de vorming van stuwwallen, ijssmeltwaterdalen, smeltwatervlakten en keileemplateaus tijdens het Saalien, daarna gevolgd door erosie van de stuwwallen, opvulling van laagten en vervlakking van hellingen tijdens het Weichselien.

2.1.2.9 Holoceen

Zo'n 11.500 jaar geleden steeg de temperatuur sterk en brak het Holoceen aan. Het landschap raakte begroeid met bos. Hierdoor kwamen op de hogere gronden net als tijdens het Eemien veel geologische processen weer tot stilstand. Het landschap bestond opnieuw uit een heuvelachtig bosgebied, echter wel met beduidend kleinere hoogteverschillen dan tijdens het Eemien. Lang zou deze toestand niet duren, want reeds vanaf zo'n 7.000-8.000 jaar geleden deed de mens zijn invloed in het landschap gelden. Door afbranden van bos (Sevink et al., 2018) en later ook het kappen van bos ontstond in de loop der duizenden jaren een steeds opener landschap waarin heide een belangrijk aandeel kreeg. Ook zorgde beschadiging van het vegetatiedek ervoor, dat de wind weer vrij spel kreeg in dekzandgebieden waardoor massaal verstuiving optrad. Dit resulteerde in het op grote schaal ontstaan van zandverstuivingen (Koopman & Sevink, 2015). En zo bestond tot en met de 19^{e} eeuw een flinke strook ten (zuid)oosten van Hilversum uit zandverstuivingen: de Uiltjesbergen, het Smithuyserbos, doorlopend richting Anna's Hoeve, Laarder Wasmeren en 't Bluk. Aan de westkant van Hilversum lagen stuifzanden bij het Loosdrechtse Bos, rondom het Bosje van Zeverijn en in het Spanderswoud. In de bebouwde kom is het Bosje van Zeverijn nog het allerlaatste restant van deze eens veel grotere stuifzanden, en om die reden de moeite van het behouden waard. Vanaf de 17^{e} eeuw oefende de mens ook op een andere manier invloed uit op het landschap, en wel door het afgraven van zand. Op veel plekken rondom, maar ook in Hilversum is in de 19^{e}-20^{e} eeuw zand (en tevens grind en leem) gewonnen, waardoor kuilen en steilranden zijn ontstaan. Voorbeelden zijn de steilrand langs de Oude Meentweg, her "dal" van de Oude Haven en de steilranden van de Zanderij Crailoo.

2.1.2.10 Veen rondom Hilversum

Een andere belangrijke ontwikkeling in het Holoceen was het ontstaan van veenmoerassen in de omgeving van Hilversum. Door de zeespiegelstijging steeg landinwaarts ook het grondwater en konden zowel in de Vechtstreek als in het Eemland op grote schaal moerassen ontstaan, met zeggen en hoogveenmossen als dominante vegetatie. De uiterste rand van deze moerassen lag aan de westkant van Hilversum op -0,2 tot -0,4 m NAP en aan de oostzijde op 1,2 – 2 m NAP (Sevink & Koopman, 2020). Bij de Hilversumse Meent liep de grens van de veenbedekking langs de bebouwde kom van Bussum.

Bij onderzoek in 2010 werd hier het zogeheten Gijzenveen teruggevonden, een klein veengebiedje dat tot dan toe uitsluitend van historische kaarten bekend was (Den Haan & Sevink, 2010). Aan de zuidwestkant van Hilversum liep de grens van de voormalige veenmoerassen precies midden door de woonwijk Kerkelanden en langs de Egelshoek. Aan de oostzijde reikten de venen tot net buiten de gemeentegrens, bij Nieuweroord, Drakenburg en Lage Vuursche. Ook op lagergelegen plekken in het dekzandlandschap kwam het plaatselijk tot veenontwikkeling. Voorbeelden hiervan zijn de Laarder Wasmeren, het Monnikenwater en het Hilversums Wasmeer. Waarschijnlijk heeft ook in de laagten ten zuidoosten van de Diependaalselaan veen gelegen. Een aanwijzing hiervoor vormt de aanwezigheid van waterhard (laag met ingespoelde humuszuren in een bodemprofiel) in een ontsluiting aan de Diependaalselaan nabij de spoorlijn Hilversum-Utrecht (Koopman, 2016-1).

In de loop der eeuwen zijn de venen intensief gebruikt voor turfwinning en zijn de overgebleven restanten grotendeels verdwenen door oxydatie veroorzaakt door een daling van de grondwaterspiegel. De afgelopen jaren zijn er bij booronderzoeken echter toch nog regelmatig veraarde veenresten aangetroffen in de bodem, zoals bij de Egelshoek, het eerdergenoemde Gijzenveen en bij het Monnikenwater. Nu herinneren alleen twee (voormalige) straatnamen nog aan de belangrijke rol die veen ooit speelde in de Hilversumse geschiedenis: de Turfstraat en de vroegere straatnaam van de Emmastraat, het Veeneind.

2.1.2.11 Een gevarieerd landschap

De hiervoor beschreven geologische ontwikkelingen hebben geleid tot een gevarieerd landschap waarin nog veel landschaps-vormen uit de verschillende geologische tijdvakken te herkennen zijn. Tabel 1 geeft een totaaloverzicht van de geologische processen die het Hilversumse landschap hebben vormgegeven met voorbeelden van locaties waar de hierbij ontstane landschapsvormen te zien zijn. Kaart 1 (zie Geologie en archeologie) toont de ruimtelijke verbreiding van de verschillende geologische landschapsvormen.

Tabel 1

Tijdvak	Geologisch proces	Landschapsvorm	Voorbeelden
Saalien	Glaciale stuwing	Stuwwallen Glaciale bekkens	De heuvelreeks in het westen van Hilversum, lopend vanaf de Trompenberg tot aan de Zwaluwenberg en de Bosberg. Glaciale bekkens in de oostrand van de stuwwal, bijvoorbeeld bij de Ruitersweg-Havenstraat.
	Overrijding door gletsjerijs, keileemvorming	Keileemplateau	Aardjesberg
	Afstroming van smeltwater	Smeltwaterwaaiers	Spanderswoud, Bussummerheide, Corversbos
		Smeltwaterdelta's	Mediapark, centrum Hilversum, Riebeeckkwartier
		IJssmeltwaterdalen	Zuiderheide Bij het Tienhovens Kanaal
		Kameterrassen	Hoorneboeg, Boomberg, waarschijnlijk ook Hoogt van 't Kruis en Trompenberg
	Meervorming	Voormalige meervlakte	Meervlakte onder Hilversum Noord en deel van het centrum.
Eemien	Afzetting door zee	Kust- en waddenafzettingen	Niet aan het oppervlak zichtbaar.

Weichselien	Afzetting van zand door de wind	Dekzandvlakte, duinen	Oosten en zuidoosten van Hilversum. Lange Heul, Zwaluwenberg.
	Afstroming van sneeuwsmeltwater (fluvioperiglaciaal)	Sneeuwsmeltwaterdalen	Kleinschalige dalen op de Westerheide.
	Afvloeiing van bodemmateriaal (solifluctie)	Vervlakte hellingen	Stuwwalhelling bij de 's-Gravelandseweg
Holoceen	Veengroei	Ontstaan van veen	Monnikenwater, veenresten bij Kerkelanden, de Egelshoek en richting De Vuursche
	Verstuiving door de wind	Stuifzanden	Uiltjesbergen Smithuyserbos
	Afgraving door de mens	Steilranden en kuilen / laagten	Oude Haven, Zanderij Crailoo, -afgravingen Mediapark, steilrand bij de Oude Meentweg.

Tabel 1: overzicht van de tijdvakken en processen die de Hilversumse ondergrond hebben gevormd.

2.1.3 Archeologie

2.1.3.1 Inleiding

In Hilversum zijn vondsten gedaan uit alle archeologische perioden. De navolgende tekst behandelt de archeologische tijdslijn en schetst per periode een beeld van wat er in en rond Hilversum zoal is gevonden. Tabel 2 geeft een totaaloverzicht van de belangrijkste archeologische vondsten en de locaties van deze vondsten zijn weergegeven op kaart 2.

2.1.3.2 De alleroudste vondsten

De oudste archeologische vondsten van het Hilversumse grondgebied hebben een ouderdom van 150.000 – 250.000 jaar (midden-paleolithicum). Het gaat hier om vuurstenen artefacten uit de zogeheten Rhenen Industrie, de benaming voor een specifieke groep van artefacten die voorkomen in het midden van Nederland, en oorspronkelijk afkomstig zijn uit de preglaciale afzettingen van de Rijn. Deze werktuigen zijn achtergelaten door de jager-verzamelaars (neanderthalers) die rondtrokken in het rivierterrassenlandschap dat hier voor aanvang van de landijsbedekking lag. Als gevolg van de glaciale stuwing en omwerking door smeltwater in het laatste deel van het Saalien zijn deze artefacten verplaatst en liggen daarom niet meer op hun oorspronkelijke plek. Ze kunnen worden aangetroffen op plekken waar gestuwde Rijn-Maasafzettingen dagzomen (Formatie van Urk), in fluvioglaciale afzettingen of in keileem. In Hilversum zijn zulke artefacten gevonden aan de 's Gravelandseweg, op de Hoorneboegse Heide, bij de Lange Heul (Bussummerheide) en in de bouwput van het NOS-gebouw (Offerman-Heykens et al., 2010; Stapert, 1982). Door de omwerking tijdens en na de ijsbedekking komen de artefacten uit deze periode verspreid voor, en zonder duidelijke concentraties. Tijdens het hoogtepunt van de landijsbedekking in Nederland, zo'n 160.000 – 140.000 jaar geleden, was menselijke bewoning onmogelijk en uit deze periode zijn dan ook geen vondsten bekend.

2.1.3.3 Vanaf het Eemien

In het Eemien, zo'n 130.000 – 115.000 jaar geleden, was de omgeving van Hilversum dankzij het warmere klimaat weer aantrekkelijk voor bewoning. Uit deze periode, en mogelijk ook het begin van het Weichselien, dateren meerdere vondsten, zoals een vuurstenen afslag aan de Parklaan en tientallen vuurstenen artefacten uit het Corversbos: onder meer kernen, klingen en een schaaf (Offerman-Heykens et al., 2010, afbeelding 20).

Waarschijnlijk is er op deze locatie een jachtkampje geweest waar neanderthalermensen gedurende wat langere tijd hebben verbleven. Uit het laatste deel van het midden-paleolithicum dateert een bijzondere vondst op de Aardjesberg, een zogeheten Jerzmanowice-bladspits van bruin gepatineerde vuursteen (de naam verwijst naar de locatie in Polen waar dit type bladspits voor het eerst is aangetroffen).

Voor Nederland is dit een bijzondere vondst. Tijdens de koudste delen van het Weichselien (op de archeologische tijdschaal bezien vallen deze perioden in het laat-paleolithicum A, 35.000 – 18.000 jaar v. Chr.)

was Nederland veranderd in een poolwoestijn en was bewoning vrijwel onmogelijk. Nadat de ergste koude voorbij was, keerde de mens terug in het landschap. In de periode 14.600 – 11.000 jaar geleden (laat-paleolithicum B) trokken er in het Hilversumse landschap rendierjagers rond, die op de Aardjesberg diverse vuurstenen gereedschappen hebben achtergelaten: spitsen, schrabbers en stekers. Deze vondsten worden gerekend tot de zogeheten Hamburg- en Ahrensburgcultuur en zijn verbonden aan de rendierjagende volkeren die aan het eind van de laatste ijstijd de toendravlakten van noordwest-Europa bevolkten.

2.1.3.4 Naar het Mesolithicum

In het begin van het Holoceen, ruim 10.000 jaar geleden, steeg de temperatuur sterk en raakte het Hilversumse landschap bebost. In archeologisch opzicht markeert dit moment de start van het mesolithicum. De rendierjagers maakten in deze periode plaats voor jager-verzamelaars die leefden in kampjes in een bosrijk landschap. Hun gereedschappen zijn in groten getale gevonden rondom Hilversum, vooral op de Aardjesberg en bij de Laarder Wasmeren. Met name op de Aardjesberg is zeer veel gevonden; vele honderden vuurstenen artefacten, zowel betrekking hebbend op huishoudelijk als op jachtgereedschap. Denk hierbij bijvoorbeeld aan spitsen, schrabbers, mesjes en pijlpunten.

Maar ook in de zandverstuivingen bij de Laarder Wasmeren, net buiten de Hilversumse gemeentegrenzen, zijn veel artefacten uit het mesolithicum gevonden: tientallen mesjes, pijlpunten, transversaalspitsen en schrabbers. Gedurende het mesolithicum leefde de mens in tenten, waarvan op twee plekken in de regio vondsten zijn gedaan: bij De Drie Eiken in Baarn en aan de Staringlaan te Soest. Voor Hilversum is tot op heden nog geen definitief bewijs gevonden voor bewoning tijdens het mesolithicum, maar er zijn wel op twee plekken sterke aanwijzingen gevonden dat er bewoning vlakbij moet zijn geweest. Allereerst op de Aardjesberg, waar de dichtheid van mesolithische vuursteenvondsten zodanig hoog is dat een kamp niet ver weg geweest kan zijn. Een tweede kandidaat is een terrein bij de hoek Oostereind-Van Linschotenlaan (Tergooi-terrein) waar bij archeologisch onderzoek in 2018 twee mesolithische haardkuilen gevonden zijn (De Groot, 2019).

Deze kuilen zijn C_{14}-gedateerd en daaruit bleek dat één van de kuilen uit het vroeg-mesolithicum dateert (7565 - 7350 BC met 95,4% waarschijnlijkheid en 7315 - 7075 BC met 95,4% waarschijnlijkheid) en de ander uit het midden-mesolithicum (7140 - 6795 BC met 94,8% waarschijnlijkheid). Uit waarnemingen elders in Nederland is gebleken dat haardkuilen vrijwel altijd voorkomen tezamen met paalsporen van tenten of hutten. Ook voor de vondsten op het Tergooi-terrein zal dus gelden dat de mesolithische bewoning vlakbij geweest moet zijn.

2.1.3.5 Neolithicum en bronstijd

Zo'n 6.000 jaar geleden voltrok zich een grote verandering in de wijze waarop de mensen leefden. Van een jager-verzamelaarbestaan stapte men geleidelijk over op landbouw, die vanuit zuidoost-Europa in de Lage Landen geïntroduceerd werd. Wonen deed men vanaf dat moment in eenvoudige boerderijen, die doorgaans enkele tientallen jaren meegingen, waarna in de directe omgeving nieuwe gebouwd werden (zwervende erven). Deze overgang in leefwijze wordt voor midden-Nederland duidelijk geïllustreerd door de vondsten van de zogeheten Swifterbantcultuur (5300 - 3400 v.Chr.), waarbij vondsten zijn aangetroffen die duiden op een voedselvoorziening deels door jagen-verzamelen en deels door landbouw. In Hilversum zien we de opkomst van een agrarische leefwijze indirect terug in de aanwezigheid van grafheuvels, aardewerk en bijlen. Grafheuvels, deels aangelegd in het neolithicum en deels in de bronstijd, komen we op het Hilversumse grondgebied tegen op de Westerheide, Bussummerheide en Hoorneboegse Heide. In totaal betreft het zo'n 30 heuvels, inclusief vier verdwenen grafheuvels en exclusief tien mogelijke grafheuvels (Koopman, 2016-2).

De grafheuvels op de Wester- en Bussummerheide zijn allen onderzocht waarbij vele grafgiften zijn aangetroffen zoals (fragmenten van) urnen, potten, vuurstenen werktuigjes en bronzen armbanden. De rijkste grafheuvel qua vondsten is zonder meer grafheuvel 108 op de Westerheide, waaruit door Albertus Perk rond 1856 ruim 30 urnen zijn gelicht, een aardewerken lepel, twee bronzen armbanden, twee armbandfragmenten, een bronzen dolkje en twee vuurstenen artefacten.

Het is tot nu toe onbekend waarom juist deze, verder weinig opvallende, grafheuvel zo'n rijke inventaris heeft bevat. Bij onderzoeken in 1938 en rond 1990 (Rust, 1939; Wimmers & Van Zweden, 1992) zijn ook een viertal verdwenen grafheuvels gevonden. Hierbij waren de grafgiften nog wel aanwezig en de bodemstructuren zichtbaar, maar de heuvels zelf waren niet meer in het terrein aanwezig. Het bekendste voorbeeld is de Lange Heul, waar bij een opgraving in 1938 een cirkelvormige structuur werd aangetroffen met in het midden de fragmenten van een neolithische standvoetbeker. Ondanks dat er de afgelopen 170 jaar vele onderzoeken zijn gedaan naar de grafheuvels rondom Hilversum, is een aanzienlijk deel van de grafheuvels rondom Hilversum nog nooit onderzocht. Dit geldt in ieder geval voor alle grafheuvels op de Hoorneboegse heide (vermoedelijk zo'n veertien exemplaren), waar uitsluitend in de rand van één

van deze heuvels naar paalsporen is gezocht, en voor een aantal mogelijke en verdwenen grafheuvels (ongeveer 12 exemplaren).

2.1.3.6 Steenbijlen, aardewerkscherven en andere vondsten

Een opvallende vondstcategorie uit het neolithicum betreft de zogeheten steenbijlen: bijlen gemaakt van vuursteen, lydiet of kwartsiet die door de prehistorische mens werden gebruikt voor bijvoorbeeld het hakken van hout of, bij exclusievere exemplaren, als statussymbool. In Hilversum zijn drie van zulke bijlen gevonden: één van lydiet langs de Naarderweg tussen Hilversum en Bussum, één van vuursteen op de "Hilversumse Heide" en één van kwartsiet aan de Sophialaan hoek Emmastraat.

Van deze laatste bijl is de vondstcontext exact bekend. De bijl werd aangetroffen "… in een zandlaag, ongeveer 70 cm onder de oppervlakte, in de tuin van een villa …" (Pos & Verhagen, 1954) op een diepte van ongeveer 70 cm onder het maaiveld tijdens werkzaamheden aan de gasleiding. Gezien de diepte waarop het object is begraven en het gegeven dat het in een zandlaag lag, lijkt het erop dat deze bijl bewust is begraven als rituele depositie. Tot nu toe is nog niet met zekerheid vastgesteld waar men woonde in het neolithicum. Bij de Crailosebrug en de aanleg van de randbebossing aan de Erfgooiersstraat zijn aardewerkscherven gevonden van neolithische voorraadpotten die niet uit een grafheuvelcontext bekend zijn (Wimmers & Van Zweden, 1992). Vermoedelijk heeft daar in de buurt dan ook een kleine nederzetting gelegen. Verder zijn er uit het neolithicum nog diverse andere vondsten bekend, zoals pijlpunten van de Aardjesberg (Koopman, 2017-1), een zogeheten Grand Pressigny mes (vuursteen) van de Hoorneboegse Heide (Koopman, 2017-2), en een dolk omringd door veldkeien met vlakbij een vuurstenen kling, nabij de kruising Lindenheuvel-Costerustuin. Een bijzondere vondst met een mogelijke datering in het neolithicum of de bronstijd betreft een zwerfsteen met ingekraste gleuven. Deze steen werd eind 2021 aangetroffen in het Pinetum tijdens de uitvoering van werkzaamheden. Het gleuvenpatroon is onderzocht met als uitkomst dat de gleuven zonder twijfel door menselijk handelen zijn aangebracht (Koopman, 2022).

De betekenis van het gleuvenpatroon, de wijze waarop de gleuven zijn aangebracht en de exacte datering ervan zijn vooralsnog onduidelijk.

2.1.3.7 Bronsvondsten

De bronstijd (2.000 – 800 v. Chr.) wordt gekenmerkt door het in zwang komen van bronzen voorwerpen in de Lage Landen, zoals de eerdergenoemde bronzen armbanden en het dolkje. Maar daarnaast zijn er uit die periode nog twee spraakmakende vondsten bekend uit Hilversum die niet aan een grafcontext gekoppeld zijn. De meest bekende is de bronzen randbijl van de Hoorneboegse Heide. Deze is gevonden in 1988 door Hilversummer F.J.P. van Breemen in het gebied tussen het conferentiecentrum en het Tienhovens Kanaal (Koopman, 2017-1). De bijl bestaat uit tinbrons en is vrijwel geheel gaaf. Dat wijst erop dat deze bijl nooit als werktuig maar eerder als statussymbool heeft gediend. De tweede vondst betreft een speerpunt uit de late bronstijd, gevonden net ten noordoosten van de Bosberg door N. Kampert (Koopman & Cruysheer, 2021).

Zeer bijzonder aan deze speerpunt was, dat er nog een stukje hout van de steel aanwezig was in de schacht. Dit hout is door de Rijksuniversiteit Groningen gedateerd met als uitkomst 946-1188 kalenderjaren voor Christus met 95,4% waarschijnlijkheid (late bronstijd). Ook toont deze speerpunt duidelijke sporen van gebruik, zoals beschadigingen aan de ribben en de aanwezigheid van een extra gat in de schacht. De speerpunt lag op een oorspronkelijke diepte van zo'n 35 - 45 cm onder het oppervlak in een onverstoorde bodemlaag, wat erop wijst dat de speerpunt bewust is begraven. Zowel de bijl van de Hoorneboeg als de speerpunt van de Bosberg lagen in een soortgelijke fysisch-geografische context, namelijk aan de voet van een stuwwalhelling. Zulke locaties hadden mogelijk een speciale betekenis voor de prehistorische mens. Beide vondsten zijn dan ook te duiden als zogeheten rituele deposities: het bewust achterlaten van voorwerpen in de grond vanuit redenen die niet van praktische aard zijn.

2.1.3.8 De Hilversumcultuur

Een bijzonder fenomeen uit de bronstijd betreft de zogeheten "Hilversumcultuur". In de omgeving van de Trompenberg werden in 1899 tijdens grondwerkzaamheden vier aardewerkscherven aangetroffen van een tot dan toe onbekend soort aardewerk. Hierbij ging het om roodbruine scherven met een dikte van ongeveer 1 cm, met een duidelijke rand en aan de buitenzijde voorzien van versieringspatronen die zijn aangebracht door een touw in de natte klei te wikkelen.

Het op de Trompenberg gevonden aardewerk toont enige verwantschap met aardewerktypen uit Engeland uit dezelfde tijd, redenen voor de onderzoekers toentertijd om een culturele uitwisseling te veronderstellen tijdens de bronstijd. Aangezien Hilversum de eerste locatie was waar dit type aardewerk in Nederland is aangetroffen, werd Hilversum de naamgever ervan. Met het woord "cultuur" erachter, omdat men in die

tijd veronderstelde dat aardewerktypen samenhingen met sociale tradities en wellicht zelfs met etniciteit – opvattingen die in de loop van de 20e eeuw onhoudbaar bleken. Tegenwoordig wordt dan ook eerder gesproken over "Hilversumaardewerk". Ook werd in de loop van de 20e eeuw in Nederland op steeds meer plekken archeologisch onderzoek verricht waaruit bleek dat het aardewerk van de Hilversumcultuur vooral voorkomt langs de Noord- en Zuid-Hollandse kust en in het rivierengebied, waarmee Hilversum uiteindelijk slechts aan de rand van het verspreidingsgebied van dit aardewerktype blijkt te liggen (Arnoldussen, 2014).

2.1.3.9 De ijzertijd

De ijzertijd ving aan rond 800 v. Chr. en markeert de periode waarin in Nederland het gebruik van ijzer gangbaar werd voor het maken van voorwerpen. Deze voorwerpen vinden we zelden in een archeologische context terug omdat ijzer in de bodem volledig wegroest zonder sporen na te laten. In archeologisch opzicht valt de ijzertijd vooral op omdat in deze periode het grafritueel wijzigt en omdat uit deze periode de oudste landbouwgronden in Nederland bekend zijn, aangeduid als raatakkers of ook wel "celtic fields". Beide fenomenen treffen we ook aan in de omgeving van Hilversum. Men nam in de ijzertijd afscheid van het begraven onder/in grote heuvels en stapte over op crematie en het begraven van urnen onder lage heuveltjes. Zo vinden we op de Bussummer- en Westerheide de restanten van één van de grootste urnenvelden van Nederland. De urnenheuveltjes zijn hier tegenwoordig nauwelijks meer zichtbaar, maar konden rond 1990 nog gekarteerd worden door Wimmers & Van Zweden (Wimmers & van Zweden, 1992). In het gebied waar deze heuveltjes liggen, zijn door de jaren heen grote hoeveelheden aardewerkscherven uit de ijzertijd gevonden, soms vergezeld van crematieresten (Wimmers, 1988). Ook raatakkers zijn aangetoond in de omgeving van Hilversum. Op hoogtebeelden van de Hoorneboegse Heide werd in 2012 door R. Wortelboer een dambordvormig patroon waargenomen, wat na veldinpsectie door de RCE een raatakkercomplex bleek te zijn, dat wil zeggen een complex met kleine vierkante akkertjes dat dateert uit de ijzertijd of vroeg-Romeinse tijd.

Mogelijk hebben er ook raatakkers gelegen op en om de Aardjesberg (Kooistra & Maas, 2008), maar deze claim is tot nu toe nog niet door veldonderzoek bevestigd. De aanwezigheid van het urnenveld, de raatakkercomplexen en vele losse vondsten van ijzertijdaardewerk wijzen erop dat de omgeving van Hilversum in de ijzertijd relatief dicht bevolkt was. Hierbij moet gedacht worden aan diverse kleinere nederzettingen. Aan de Borneolaan is in 2020 bij archeologisch onderzoek voor het eerst zo'n nederzetting aangetoond. Op deze locatie zijn paalsporen, aardewerk uit de ijzertijd en verbrande leem gevonden, duidelijke aanwijzingen voor bewoning (Boelsma, 2020).

Voorts wordt op basis van aardewerkvondsten een ijzertijdnederzetting vermoed in de omgeving van de Aardjesberg, maar hiervoor is nog geen definitief bewijs geleverd.

2.1.3.10 Romeinse tijd

In de Romeinse tijd, van 12 v. Chr. tot 450 n. Chr., was er in Nederland sprake van een scherpe tweedeling. De Limes, de grens van het Romeinse rijk, liep dwars door Nederland, langs de Rijn vanaf Katwijk via Alphen aan den Rijn, Woerden, Utrecht en verder richting Arnhem en Zevenaar. Ten zuiden van deze grens maakte de toplaag van de bevolking kennis met een luxe levensstijl: stenen villa's met vloerverwarming, verharde wegen, luxeproducten zoals terra sigillata-aardewerk en glas, en een voedingspatroon met meditterane elementen erin. Ten noorden van de Limes zette de prehistorische levenswijze zich voort. Wel kwamen Romeinse producten door handel nogal eens terecht in het gebied ten noorden van de Limes. Hilversum ligt zo'n 17 kilometer ten noorden van de Limes en van de rijkdom aan vondsten die bijvoorbeeld in het centrum van Utrecht is gedaan, maar ook op locaties als Leidsche Rijn en Fort Vechten, is rondom Hilversum niets te merken. Tot nu toe (stand mei 2024) zijn uit Hilversum slechts zeven vondsten bekend die met grote mate van zekerheid uit de Romeinse tijd stammen en van twee van deze vondsten is helaas de vondstlocatie onduidelijk. De belangrijkste vondstlocatie betreft de Aardjesberg, waar twee inheems-Romeinse aardewerkscherven en een klein scherfje terra sigillata-aardewerk zijn gevonden. Eén van deze inheems-Romeinse scherven bevat de inscriptie ALx waarmee dit tot nu toe het oudst bekende schrift uit de regio is (Cruysheer, 2010).

Voorts zijn er in de omgeving van Hilversum meerdere Romeinse munten gevonden, waaronder op de Hoorneboegse heide en in de wijk Kerkelanden. De meest raadselachtige vondst uit de Romeinse tijd betreft een schaaltje of bakje van donkergrijs, terra nigra-achtig aardewerk dat is gevonden ergens op de heidevelden rondom Hilversum. Dit object bevindt zich in de collectie van het RMO te Leiden en helaas zijn hier verder geen details van bekend.

2.1.3.11 Vroege middeleeuwen

In de vroege middeleeuwen (450-1050) werden de nederzettingen geleidelijk plaatsvast en een deel van de Gooise dorpen kwam te liggen op de locaties waar ze nu nog liggen, waaronder Hilversum. In het

geval van Hilversum duidt de uitgang –um op een zogeheten heemnaam, dat wil zeggen duidend op een woning of woonplaats van iemand. Zulke namen dateren uit de periode 500 – 1000 (De Langen, 1992). Echter, over de vroegmiddeleeuwse bebouwing van Hilversum is tot nu toe niets bekend. Een middeleeuwse woontoren wordt op basis van historische bronnen verondersteld, maar is nog niet aangetoond (Dral, 1992). Ook op de Aardjesberg is mogelijk een vroegmiddeleeuwse nederzetting geweest, maar daarvoor ontbreekt nog eveneens archeologisch bewijs (Cruysheer, 2015). Wel is het zeker dat er in de vroege middeleeuwen bewoning was te Hilversum, want grafvondsten uit die periode zijn in ruime mate aanwezig. Het beste voorbeeld hiervan is de vroegmiddeleeuwse begraafplaats aan de Liebergerweg. Hier zijn rond 1900 vele vondsten gedaan uit de 7e en 8e eeuw, die als grafgiften te duiden zijn: een glazen stortbeker, tientallen glaskralen, meerdere zwaarden en lanspunten en twee aardewerken kookpotten.

Ook is van de Westerheide een vroegmiddeleeuwse grafvondst bekend, dit betreft een knikwandpot met crematieresten, aangetroffen in grafheuvel 101 (Cruysheer, 2015). De pot dateert uit de 6e eeuw en is bijgezet in de toen al reeds lang bestaande prehistorische grafheuvel. Ook zijn uit de vroege middeleeuwen nog twee losse zwaardvondsten bekend, een zwaard uit de 6e – 7e eeuw gevonden op de Hoorneboegse Heide ten oosten van het conferentiecentrum (Cruysheer, 2015) en een zwaard uit de 8e eeuw gevonden bij de Bosberg (collectie Huis van Hilde).

Daar vlakbij is tevens een randscherf van een eivormige kookpot uit de 8e eeuw gevonden (Cruysheer, 2008).

2.1.3.12 Late middeleeuwen

Gedurende de late middeleeuwen ontstaat dankzij de opkomst van de zogeheten plaggenlandbouw (ook wel bekend als potstalsysteem, waarbij akkers werden bemest met een mengsel van schapenmest en plaggen) het engenlandschap rondom Hilversum. In 1305 wordt Hilversum voor het eerst vermeld in een baljuwsrekening (Dral, 1992) en van 1424 en 1428 dateren akten die betrekking hebben op de nog altijd in het terrein zichtbare banscheiding tussen Hilversum en Laren, gelegen op de Wester- en Bussummerheide. Van de bebouwing uit die tijd weten we echter nog maar heel weinig. Tot nu toe zijn er twee plekken waar resten van laatmiddeeuwse bebouwing zijn aangetoond: de Lange Heul op de Bussummerheide en de Grote Kerk op de Kerkbrink. Op het westelijk deel van de Lange Heul zijn in 1938 de grondsporen behorend bij een 13e/14e-eeuwse boerderij aangetroffen (afbeelding 38) waarbij ook enkele voorwerpen zijn gevonden: een pispot, een kookpot en een spinsteentje (Rust, 1939). Vlakbij zijn drie nog in het terrein zichtbare waterputten gevonden die eveneens dateren uit de late middeleeuwen, en in 2015 vond een medewerker van het Goois Natuurreservaat in hetzelfde gebied een scherf van Siegburg steengoed (Koopman, 2017-3).

De tweede plek waar middeleeuwse bebouwingsresten zijn aangetroffen betreft de Kerkbrink, waar tijdens opgravingen in 1972/1973 bij de voet van de toren een fundamentrest van kloostermoppen uit de 13e eeuw is gevonden: de oudste resten van het Hilversum zoals we het nu kennen (Pelgrim, 1992).

2.1.3.13 Na 1500: nieuwe en nieuwste tijd

In de periode na 1500 vonden in en rondom Hilversum nog de nodige ontwikkelingen plaats waarvan de we de weerslag terugvinden in de bodem en die soms ook zichtbaar zijn in het terrein en/of op hoogtebeelden. Tot 1874 was Hilversum nog een klein agrarisch dorp. Een getuige daarvan is bijvoorbeeld de vondst van een boerenerf aan de A. Philipsweg. Bij archeologisch onderzoek werden hier in 2020 sporen aangetroffen die duiden op de vroegere aanwezigheid van een boerenerf. Er zijn paalkuilen, paalresten, kuilen en greppels gevonden, waarschijnlijk uit de 17e of 18e eeuw (Bouma, 2021). Deze vondst is bijzonder omdat er tot dat moment geen historische bebouwing in dit gebied verondersteld werd. Uit een iets latere periode (18e-19e eeuw) dateert de vondst van resten van een schoolgebouw aan de Kerkbrink (De Roller et al., 2003). Hierbij zijn onder meer muurresten, kelders en putten aangetroffen. In deze putten zijn duizenden fragmenten aangetroffen van keramiek, pijpenkoppen, glas en botten. Ook zijn er diverse benen gebruiksvoorwerpen aangetroffen waaronder een luizenkam en een priem.

De Kerkbrink is ook de locatie waar in 1988 een zeer bijzondere vondst is gedaan. Bij het slopen van een 18e/19e eeuws gebouw werd in de bodem een brandlaag aangetroffen (Van Zweden & Van Duyn, 1989). Deze laag is vrijwel zeker terug te voeren op de grote dorpsbrand van 1766, toen het centrum van Hilversum grotendeels in de as werd gelegd. Een vondst die nog getuigt van het agrarisch verleden van Hilversum betreft twee tot voor kort onbekende bijenschansen op de Westerheide (Kobalowitz, 2021). Deze zijn aan het licht gekomen door inspectie van digitale hoogtebeelden waarop de contouren van deze bijenschansen te zien zijn. In 1874 werd de Oosterspoorlijn geopend, de spoorlijn tussen Amsterdam en Amersfoort. Hilversum kreeg een eigen station en de ligging langs de spoorlijn zorgde ervoor dat Hilversum ineens veel beter bereikbaar werd. Daarnaast kregen zeker de hogere klassen in de samenleving geleidelijk aan meer vrije tijd beschikbaar. Deze beide factoren zullen ertoe hebben bijgedragen dat er in 1880 een

paardenrenbaan geopend werd op de Bussummerheide (Zeiler, 1994). Deze renbaan deed dienst tot 1893 en opnieuw, in aangepaste vorm, tijdens de Olympische Spelen van 1928. In dat jaar werd er zelfs een tijdelijk station aangelegd in de Zanderij Crailoo om de vele bezoekers naar het internationale evenement op de Bussummerheide te kunnen vervoeren. De tribunes van deze renbaan bevonden zich op de noordhelling van de Lange Heul. In het terrein is van deze paardenrenbaan niks meer te zien, maar op AHN-hoogtebeelden tekenen de restanten van de lage walletjes van deze baan zich nog altijd duidelijk af. Ze vormen een blijvende herinnering aan de rol die Hilversum heeft gespeeld bij de Olympische Spelen van 1928.

2.1.3.14 Restanten van oorlog en conflict

In de nieuwe en nieuwste tijd hebben oorlog en conflict ook duidelijke sporen nagelaten rondom Hilversum. Een belangrijk voorbeeld uit de 19e eeuw zijn de resten van het voormalige Franse legerkamp in het Spanderswoud (Bazelmans, 2016). In 1809 heeft hier gedurende het zomerhalfjaar een legerkamp gelegen van de Franse bezetter, waarvan in het terrein nog steeds de resten zichtbaar zijn in de vorm van een kleine lunet en meerdere kuilen, die waarschijnlijk als kookkuil dienden. Verder zijn er op dit terrein diverse voorwerpen uit de Franse tijd gevonden, zoals munten, kogels, uniformknopen en een appliqué (regimentsaanduiding) van een pet (afbeelding 44). Uit het begin van de 20e eeuw dateren enkele aardwerken op de Bussummerheide, vlakbij de Randweg (Bussum), die onderdeel uitmaken van de Voorstelling van Naarden. Deze Voorstelling bestaat uit meerdere verdedigingswerken die zijn aangelegd op enkele kilometers afstand van de stad Naarden teneinde al buiten de stad een eerste verdediging te kunnen bieden bij vijandige aanvallen (Van Wieringen, 2001). Uit de Tweede Wereldoorlog dateren nog talloze restanten in de vorm van resten van bunkers, resten van een vliegveld en de tankgracht die heel Hilversum omringde. De tankgracht is na de oorlog weliswaar dichtgegooid, maar door inklinking van de grond, en daardoor daling van het maaiveld, op hoogtebeelden nog zeer goed te herkennen (Wortelboer, 2014). Tot de meest recente archeologie van Hilversum behoort de atoomschuilkelder die in 2016 aan het Langgewenst werd ontdekt. Deze schuilkelder deed dienst tijdens de Koude Oorlog, zo tussen 1956 en 1986, en is daarna in onbruik geraakt en uit het collectieve geheugen verdwenen. Tijdens de herinrichting van het Langgewenst werd de schuilkelder opnieuw “ontdekt”, gedocumenteerd en vervolgens ontmanteld.

Tabel 2

Ouderdom	Archeologische periode	Nr op kaart	Locaties en vondsten
> 150.000 jaar	Midden--paleolithicum	1*	Lange Heul, vuurstenen Levallois kling
		2	NOS-bouwput, gerolde en bekraste kern
		3	’s Gravelandseweg net ten westen van Hilversum, afslag
128.000-116.000 jaar	Midden--paleolithicum	4	Parklaan, vuurstenen afslag
		5*	Spanderswoud, vuurstenen schaaf
		6	Corversbos, +- 40 vuurstenen artefacten. Onder meer kernen, klingen, schaaf
40.000 – 60.000 jaar	Midden--paleolithicum	7*	Aardjesberg, Jerzmanowice spits
13.000 – 11.000 jaar	Laat--paleolithicum	7*	Aardjesberg, steelspitsen, spitsen, schrabbers en stekers
8.800 – 5.300 v. Chr.	Mesolithicum	7*	Aardjesberg, vele mesolithische vuurstenen artefacten
		8*	Laarder Wasmeren, vele mesolithische vuurstenen artefacten
		9	Hoek Oostereind – Van Linschotenlaan (Tergooi terrein), twee haardkuilen

5.300-v.Chr. – 2.000 v. Chr.	Neolithicum	10	Westerheide, Bussummerheide en Hoorneboegse Heide, grafheuvels
		11*	Wegkant tussen Naarden en Hilversum, lydietbijl
		12	Sophialaan, kwartsietbijl
		-	"Hilversumse Heide", vuursteenbijl
		13	Erfgooiersstraat, aardewerkscherven
		14*	Hoorneboegse Heide, vuurstenen Grand Pressigny mes
		15	Lindenheuvel-Costeruslaan, vuurstenen dolk omringd met veldkeien
		22	Pinetum, ingekerfde zwerfsteen (neolithicum of bronstijd?)
2.000 – 800 v. Chr.	Bronstijd	10	Westerheide, Bussummerheide en Hoorneboegse Heide, grafheuvels
		16	Hoorneboegse Heide, bronzen bijl
		14*	Hoorneboegse heide, aardewerkscherf
		17	Bosberg, bronzen speerpunt
		18	Omgeving Trompenberg, aardewerkscherven van de Hilversumcultuur
800 v.Chr. – 12 v. Chr	IJzertijd	19	Bussummer- en Westerheide, urnenveld
		14*	Hoorneboegse heide, raatakkers
		20	Westerheide, mogelijke raatakkers
		21	Borneolaan, nederzetting. Paalsporen, aardewerk en verbrande leem
		22	Pinetum, aardewerkscherven
12 v. Chr. - 450	Romeinse tijd	7*	Aardjesberg, bekraste aardewerkscherf, aardewerkscherf, terra sigillata scherfje
		-	Heide rondom Hilversum, schaaltje/bakje van terra nigra-achtig aarde-werk
		-	Heide rondom Hilversum, Antoninianus-munt
		14*	Hoorneboegse Heide, munt uit de 2e eeuw na Christus
		23*	Kerkelanden, Romeinse munt van Nero, periode 54-68 n. Chr.

450-1050	Vroege middeleeuwen	24	Liebergerweg, grafveld met onder meer een glazen beker, glaskralen, zwaarden en potten
		25	Westerheide, knikwandpot in grafheuvel 101
		26*	Bosberg, zwaard, randscherf kookpot
		14*	Hoorneboegse heide, zwaard
1050-1500	Late middeleeuwen	27	Lange Heul, laat-middeleeuwse nederzetting
		28	Kerkbrink, Grote kerk
		29	Wester- en Bussummerheide, banscheiding
Na 1500	Nieuwe en nieuwste tijd	28	Kerkbrink, brandlaag
		30	Anton Philipsweg, boerderij
		28	Kerkbrink, schoolgebouw
		31	Spanderswoud, Frans legerkamp
		32	Westerheide, bijenschansen
		33	Bussummerheide, aardwerken van de voorstelling van Naarden
		34	Bussummerheide, paardenrenbaan
		-	Rondom Hilversum, tankgracht
		35	Langgewenst, atoomschuilkelder

Tabel 2: overzicht van belangrijke en gedocumenteerde archeologische vondsten in Hilversum per periode. Voor de locaties zie kaart 2 op Geologie en archeologie). * = Locatie niet exact bekend.

2.1.4 Tot besluit

Hilversum vierde in 2024 het 600-jarig bestaan, maar uit deze biografie blijkt wel dat er in archeologisch opzicht sprake is van een continuüm van menselijke aanwezigheid in de omgeving van Hilversum vanaf zo'n 200.000 jaar geleden tot nu. Hierbij heeft de mens een culturele evolutie doorgemaakt van jager-verzamelaar naar achtereenvolgens landbouwer, industrieel en postindustrieel. Al deze fasen in het bestaan van de mens hebben sporen nagelaten in de bodem en dit verhaal loopt nog permanent door. De vestiging en het verblijf van de mens vonden plaats in een landschap wat bij tijd en wijle flink overhoop werd gehaald door klimaatschommelingen en de daaruit voortvloeiende ijstijden. Ook dat verhaal vinden we terug in de Hilversumse bodem en wordt voortdurend aangevuld met nieuwe waarnemingen en ontdekkingen. Deze biografie beschrijft in het kort wat we anno 2025 weten van de Hilversumse geologie en archeologie, maar zal op de lange termijn zonder twijfel weer herschreven moeten worden.

- **Bronnen:** zie Geologie en archeologie

2.2 Wijkbiografieën

2.2.1 Buitengebied

2.2.1.1 Vooraf

Inleiding

Het groene Buitengebied van de gemeente Hilversum omvat ruim 2000 ha. Het bestaat uit de natuurtypen veenweide, bos en heide. De heidegebieden liggen vooral aan de oostkant van Hilversum op de uitlopers van de Utrechtse heuvelrug; het westen van Hilversum is veel natter qua natuurtypen.

De geschiedenis van het Gooise landschap gaat ver terug. Het gebied in en rond Hilversum kent een uitzonderlijke en gevarieerde rijkdom aan natuurlijke en cultuurhistorische waarden. Die overweldigende diversiteit is beschreven en wordt nog steeds onderzocht. In het algemene document over de geologie en archeologie wordt de landschapsvorming, en vroege bewoning en het gebruik besproken.

De perikelen en regelingen rond het gebruik van de gronden en de aanwezigheid van erfgooiers vormen een unieke geschiedenis. Na de heideveilingen en heideverdeling in de negentiende eeuw verkocht Domeinen gebieden waarop landgoederen en buitenplaatsen werden gesticht. Daarbij hoorde het in cultuur brengen en bebossen van gronden. De eigenaren, gebruikers en bewoners van deze gronden hebben niet alleen veel invloed gehad op de ruimtelijke ontwikkeling van Hilversum, maar ook op de maatschappelijke ontwikkeling, bijvoorbeeld door het bieden van werkgelegenheid, onderwijs en armenzorg. Bijzondere mensen en gebeurtenissen hebben een ongekende gelaagde geschiedenis tot stand gebracht waarvan nog vele verrassende en uiteenlopende sporen te zien en te beleven zijn in de groene gordel rond de stad.

Belangrijke momenten waren onder andere de oprichting van Natuurmonumenten in 1905 en de oprichting van de stichting Goois Natuurreservaat (GNR) in 1932. De bron hiervan lag bij de Vereniging Stad en Lande van Gooiland uit 1912 en bij de inspanningen van Dudok om het landschap te behouden. In 1939 werd het Voetstappenpad rond Hilversum uitgezet. De *Gids voor de Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur deel* West (Rotterdam) verscheen in 1998. In 2000 verscheen het boek *Oorden van Schoonheid* (Hilversum) waarin landgoederen en buitenplaatsen uit de zeventiende tot de twintigste eeuw zijn bestudeerd. In 2013 ging de Stichting Geopark Gooi en Vecht zich inzetten voor de erkenning van het gebied als geopark.

De natuur, de landgoederen en buitenplaatsen zijn door de tijd heen bezongen in plaatsbeschrijvingen en wandelgidsen. Het gebied heeft ook nu nog een hoge recreatieve waarde en er is hier dan ook een aantal campings, wandel- en fietsroutes te vinden.

In wijkbiografie Buitengebied is de wijkbiografie ook raadpleegbaar als opgemaakt pdf document.

2.2.1.2 Tijdlijn

2.2.1.2.1 Laatste ijstijd

Stuwwal

De stuwwal, waaraan Hilversum ligt, is ongeveer 150.000 jaar geleden gevormd. Tijdens de laatste ijstijd, ruim 12.000 jaar geleden, werd dekzand door de wind afgezet. De zo ontstane hogere en droge zandgronden gaan over in lagere en natte veengebieden. Het Gooise landschap met heidevelden, zandverstuivingen, bossen, vennen, zanderijen en akkercomplexen is ontstaan door eeuwenlang gebruik van de gronden voor landbouw, veeteelt en grondstoffenwinning.

2.2.1.2.2 Middeleeuwen

Landbouw en erfgooiers

Vanaf de middeleeuwen werden de woeste gronden gebruikt voor onder andere de winning van hout, akkerbouw, beweiding met schapen en het plaggen van de heide voor bemesting van de engen. De heideplaggen werden eerst in de potstallen van de schapen gelegd en vermengd met stro en schapenmest, zodat ze voor bemesting gebruikt konden worden. Door de eeuwenlange toepassing van dit potstalsysteem door de erfgooiers ontstond een open landschap met heide en zandverstuivingen dat door begrazing en plaggen steeds armer werd. De engen werden door het regelmatig opbrengen van bemeste heideplaggen juist steeds rijker. Op de flanken van de stuwwal lagen de meentgronden (graslanden). Vanaf 1280 werd het beheer en gebruik van de bossen geregeld in de bosbrieven en van de gemene gronden in schaarbrieven.

Waterlopen

De hoofdwatergangen in de Hilversumse Boven- en Ondermeent zijn de ‘s Gravelandse Vaart en Gooise Vaart, Karnemelksloot, Melkmeent, Griendkade en Luie Gat. In het zuidwestelijke deel van het buitengebied wordt het water afgevoerd richting het lagergelegen veenweidegebied Egelshoek waar het Tienhovensch Kanaal ligt.

2.2.1.2.3 Zeventiende eeuw

Bos en ontginningsblokken

Dorpen, landgoederen en buitenplaatsen werden gesticht op de grens van hoog en laag gebied, waar water pal in de buurt was. Ten zuiden van het dorp lag aan het begin van de zestiende eeuw het Goijer Bosch, dat in 1085 voor het eerst in bronnen wordt vermeld. Aaneengesloten terreinen werden aangewezen om in cultuur te brengen en landerijen op in te richten. Deze werden ontginningsblokken genoemd. De eerste lag in het noordwesten, waarop aan het begin van de zeventiende eeuw 's-Graveland ontstond en waar omheen zandafgravingen bleven plaatsvinden. Het tweede blok lag in het zuidwesten en werd tegen het einde van de zeventiende eeuw in cultuur gebracht. In het Gooi liggen al sinds de 17e eeuw landgoederen en buitenplaatsen.

1625 Ontstaan 's-Graveland

's-Graveland ontstond uit de ontginningsconcessie voor het eerste blok. Na hevige protesten werd in 1634 een compromis gesloten. Het eerste blok mocht ongestoord verder worden ontgonnen. De gronden werden opgedeeld in kavels die werden verloot. Het tweede ontginningsblok, ten oosten van de boog van Loosdrecht, bleef als woeste grond voor de schapenhouders beschikbaar.

1683 Bebossing tweede ontginningsblok

Zonnestraal kent een lange geschiedenis en bevat een verscheidenheid aan (zichtbare) sporen, van zandverstuivingen, wal, greppels en bos, tot het wereldberoemde complex Zonnestraal.

Het gebied lag op het uiteinde van de stuwwal in een heidecomplex dat na 1625 deel uitmaakte van het tweede ontginningsblok. In 1683 kwam het noordelijke deel van dit ontginningsblok in handen van S. Emtinck uit Loosdrecht, die er een bos liet planten. Het bijzondere is dat het altijd een eenheid is gebleven. Na de hoofdfuncties productiebos en landgoed Pampahoeve, werd het gebied in 1928 wereldberoemd als Zonnestraal, de arbeids- en nazorgkolonie met sanatoriumfunctie voor aan TBC lijdende patiënten met een complex gebouwen in de stijl van het Nieuwe Bouwen van de architecten Duiker, Bijvoet en Wiebenga. Ook de periode van de Tweede Wereldoorlog is zichtbaar: de Duitsers bouwden onder meer een dorp met bunkerwoningen en een hangar.

1628 Landgoed Crailo

In de hoek van het zeventiende-eeuwse landgoed Crailo, waar de gemeenten Huizen, Laren, Blaricum, Gooise Meren en Hilversum elkaar ontmoeten, wordt een buurtschap in de natuur gebouwd. Bijna twee eeuwen, vanaf 1628, was het landgoed in bezit van de familie van Rensselaer. Het verhaal gaat, dat er een zichtlijn liep van de zuidpunt naar de kerktoren van Hilversum. Rond 1900 kwam er een tentenkamp als legerplaats. In 1938 werd de Palmkazerne geopend aan het einde van de Nieuwe Crailoseweg. Deze vier kilometer lange weg leidde door de ontginningsvelden en was rond 1840 beplant. Vanwege zijn lengte werd de weg wel 'Gebed zonder End' genoemd.

Aan de westkant van deze bijzondere weg werd veel zand afgegraven, waardoor ruimte ontstond voor nieuwe functies, zoals voor de spoorwegen, voor diverse sporten, opvang dieren en uiteindelijk ook voor vuilafvoer.

2.2.1.2.4 Achttiende eeuw

Spanderswoud

Het oude, oorspronkelijk achttiende eeuwse productiebos Spanderswoud kreeg twee bijzondere delen: de bomenkwekerij van de gemeente en vanaf 1933 aan de zuidzijde een ontworpen gebied met waterpartij. Op de bomenkwekerij in het Spanderswoud kweekte plantsoenmeester J.H. Meijer zeldzame boomsoorten. Door zijn inspanningen werd Hilversum (inter)nationaal bekend om de uiterst gevarieerde en afwisselende laanbeplanting. Bomen uit alle werelddelen en uiteenlopende soorten werden in Hilversum geplant. Hilversum was een bomen- en plantenmuseum dat altijd open was en voor iedereen gratis toegankelijk, zo stelde Meijer. In 1933 pakte hij het Spanderswoud aan en ontwierp in een zachte glooiing waterpartijen en plantsoenen met een verscheidenheid aan inheemse beplanting.

1792 Jachthuis Hoorneboeg

Aan het einde van de achttiende eeuw ontstond het landgoed de Hoorneboeg op een hoog punt van de stuwwal. In 1792 nam de Amsterdammer Pieter van Loon enkele kavels in erfpacht en liet er een jachthuis

bouwen. Aan het einde van de 1 km lange oprijlaan slingert een pad om de heuvel naar de top, waar zich het landhuis bevond. Ook een op deze heuvel in de 20ste eeuw gebouwde villa is inmiddels gesloopt. De (sinds 2016 culturele) buitenplaats is nog steeds één geheel.

2.2.1.2.5 Negentiende eeuw

1837 Eerste heideverdeling 1837 en Tweede heideverdeling 1843

Oorspronkelijk was de Graaf van Holland eigenaar van de heide en meenten. Later ging het eigendom over op de Staten van Holland. De Dienst der Domeinen beheerde de gronden. In 1837 en 1843 vonden een heideveiling en heideverdeling plaats tussen de erfgooiers en de Staat, die grote delen verkocht aan particulieren. Delen van deze terreinen werden bebost ten behoeve van de houtproductie (productiebos) en/of de stichting van landgoederen en buitenplaatsen. Andere delen werden ontgonnen voor de winning van zand, grind en leem. Om de handelsconnecties te verbeteren werden de weg van 's-Graveland op Soestdijk aangelegd en bestraat, gevolgd door de Utrechtseweg, de Gooise Vaart verlengd en grond aangekocht voor de (niet uitgevoerde) doortrekking van het Tienhovensch Kanaal. Albertus Perk (1795-1880) speelde bij de heideverdelingen en de handelsconnecties een grote rol. Hij was notaris in Hilversum, maar ook agent van Domeinen en secretaris van Stad en Lande. Naast invloed hadden hij en zijn familie ook veel grondbezit.

1837 Einde Gooi

Einde Gooi kreeg gestalte op het zuidelijke deel van het tweede ontginningsblok. In 1837 werden de gronden gekocht waar Einde Gooi op zou ontstaan. Na de aankoop liet Jan Corver Hooft aan de Utrechtseweg de boerderij 'Blokhoven' bouwen. Het gebied bestond uit bouwland, weiland en bos. In de loop van de negentiende eeuw werden het landgoed verder in cultuur gebracht en in 1857-1860 een landarbeidershuis en herenhuis met boerderij toegevoegd. Aan de Graaf Floris V weg staat de (replica van de) Leeuwenpaal uit 1719, één van de (provinciaal beschermde) grenspalen.

Ten westen van Einde Gooi ligt Egelshoek, waar in de negentiende en twintigste eeuw boerenbedrijven werden gebouwd.

1837-1959 Egelshoek

De zuidwestelijke hoek van Hilversum, bij Egelshoek, is een landelijk gebied gebleven 'onder het vliegveld'. In de loop der tijd is dat gebied herhaaldelijk onderwerp van ontwikkelingen geweest. Het doortrekken van het Tienhovensch Kanaal was er een van. Eind jaren vijftig werd het grootse plan gemaakt om het gebied te ontwikkelen. Een soort satellietwijk met woningen, werkgelegenheid in de mediasector en voorzieningen zou ruimte bieden aan 25.000 inwoners. De gemeente kreeg van de provincie geen toestemming. Door hoogbouw zouden stad en natuur dichter tot elkaar komen. Maar hoe en waarom werd niet duidelijk, want het plan voorzag in veel verstening, snelwegen en tunnels. Het beeld van het illusielandschap en het ontstane cultuurlandschap zouden verloren zijn gegaan. De druk op de omgeving zou ook groot geweest zijn want de wegen werden dwars door de natuur gepland en een daarvan zou uitkomen op de Bosdrift. Nu is het cultuurlandschap daar nog goed te zien en is het een ecologisch belangrijk gebied.

1885 Zwaluwenberg

De Zwaluwenberg ligt op een heuveltop in een boslandschap. Familieleden van de bekende tuinarchitect Jan Copijn werden in 1885 eigenaar. In die tijd werd het zuidelijke deel afgegraven voor zandwinning. Het grote landhuis, een kopie van een landhuis in Engeland, werd gebouwd door de familie de Pesters. Prachtige tuinen werden eromheen aangelegd. In 1951 kocht de Staat der Nederlanden de buitenplaats aan en sindsdien is er het hoofdkwartier van de Inspecteur-Generaal van de Krijgsmacht gevestigd.

1877 Bantam

Eigenaren van de 's-Gravelandse buitenplaatsen kochten in 1731 van de stad Naarden het Naarderveld, een strook grond waarop later Bantam ontstond. Het terrein was vanaf 1818 in handen van Jhr. W. van Loon, die toen de naastgelegen landgoederen Schaep en Burgh en Swaenenburgh bezat. In 1877 nam M.J. van Lennep het over en bouwde het landhuis Bantam (gesloopt) met omringend park met onregelmatig padenstelsel en waterloop. Frederik van Eeden wandelde hier graag vanuit zijn coöperatieve gemeenschap Walden in Bussum naartoe.

1895 Monnikenberg

Aan de oostkant van het dorp ontstonden rond 1840 verschillende landgoederen. Hier liggen ook de vennen Monnikenwater, Klein Waschmeer en Kievitsdal. Daaromheen lag bos- en heidegebied. In 1895 werd op Monnikenberg een villa gebouwd. Het landgoed had een strerrebos en een heuvel met koepel. Na de Tweede Wereldoorlog werd de villa uitgebreid tot het Klooster De Stad Gods. In het gebied staan een monumentale boerderij en bijgebouwen.

2.2.1.2.6 Twintigste eeuw

1900 G.H. Cronebos

Het Cronebos, gevormd op stuifduinen, heette oorspronkelijk Tolbos omdat daar een tol aan de toenmalige tolweg de Zwarte weg stond. Het oude tolhuis staat aan het eind van de Lage Vuurscheweg (nummer 86). In 1961 werd het bos door A.K. Crone-Black nagelaten aan Natuurmonumenten met de bepaling dat het de naam Cronebos zou krijgen.

1904 Landgoed Groenendaal

Omstreeks 1900 dan ontving architect Hanrath van den heer Wurfbain, die pas in Amerika geweest was, de opdracht om een landhuis voor hem te bouwen in de buurt van Hilversum. Nu bleek echter dat des heeren Wurfbain's enthousiasme voor veel dat hij in Amerika gezien had ook de landhuizen in de zoogenaamde 'Old Colonial style' betrof, en dat het tot zijn idealen behoorde om in Holland, bakermat van den genoemden stijl, een huis, in dien geest gebouwd, te bezitten. Hanrath, conscientieus artist, zette zich aan een diepgaande studie van het organisme van den Holl. Barok, leefde zich geheel in dien stijl in, tot hij, als geen ander, meester erover was. En het resultaat van zijn studie, het landhuis 'Groenendaal' (...). Landhuis Groenendaal is afgebroken voor de aanleg van de A27, de tuinmanswoning staat er nog wel, aan de Lage Vuurscheweg 84.

1937 Smithuyserbos, vanouds Wolfsdreuvik

Pieter Johannes Smithuysen, makelaar in tabak, kocht een bos in 1838 en plantte er naaldbomen. Hij legde wellicht ook het fijnmazige padenstelsel, omzoomd door een wal van eikenbomen aan. In 1890 moest de volgende eigenaar, Hugo van den Wall Bake, daarmee weer van voren af aan beginnen maar zag kans lanen aan te leggen in het bos. In 1937 kocht dr. D.P.R.A. Bouvy het bos, uit angst dat het ten prooi zou vallen aan kap en ontwikkeling. Hij herstelde het bos en liet er in 1950 een water- en uitzichttorentje met verblijfsmogelijkheid bouwen door architect Jan Rebel. Het Smithuyserbos is nog steeds in bezit van de familie Bouvy.

1917 Dennendonk

Op een stuk half beboste heidegrond werd landgoed Dennendonk in 1917 aangelegd. Architect A.H. Wegerif bouwde het landhuisje in 1917 voor de Amsterdamse commissionair in effecten A. den Bandt aan de kant van de weg. In 1939 werd het als zomerhuis dienstdoende huis verbouwd door D. Greiner voor M.F.C. Teeseling. Eind jaren dertig van de twintigste eeuw kocht de familie Van Gelder het landgoed, dat nog steeds in bezit is van hun nazaten. Nadat de familie eerst in augustus 1940 inkwartiering had gehad van een Duitse officier, werd het huis met circa 2.000 m^2 grond in oktober 1940 gevorderd door de Duitse Wehrmacht. Na de oorlog namen de Canadezen er hun intrek waarna de gemeente het vorderde voor het Nederlandse leger. Tot 1978 bewoonde een commandant van de marine het hoofdhuis. In 1952 werd in opdracht van de eigenaar een bebossingsplan opgesteld door de Nederlandsche Heidemaatschappij (NHM). Inmiddels is er een grote villa met bijgebouwen op het landgoed gebouwd. Het oorspronkelijke huis van Wegerif is behouden. Het perceel aan de linkerzijde werd in 2008 aan het landgoed toegevoegd. Dit behoorde ooit toe aan familie van de Amsterdamse beeldhouwer Gerrit-Jan van der Veen, die er een houten buitenhuisje had, genaamd 'Het Keetje'.

1905 Vereeniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland

De industriële revolutie, ontginning van 'woeste gronden', stadsuitbreiding, spoorlijnen en wegen: vanaf 1900 veranderde het Nederlandse landschap ingrijpend. Natuurbeschermers gingen op zoek naar natuurgebieden die beschermd moesten worden vanwege hun schoonheid of natuur- en ecologische waarden. Natuurmonumenten bezit een aantal gronden in Hilversum.

1912 Vereniging Stad en Lande van Gooiland

In 1912 kwam er een einde aan het eeuwenoude collectief gebruik van de gronden door de erfgooiers. De overheid bracht het restant van de 'gemene gronden' onder in de erfgooiers organisatie, de Vereniging Stad en Lande van Gooiland.

1918 Schuilplaatsen Franse Kamp

Schuilplaatsen 1918 type I en II zijn onderdelen van de Infanteriestelling De Fransche Kamp. Type I was bedoeld voor een groep van acht infanteristen, type II voor 16 man. Vanuit de schuilplaatsen van zwaargewapend beton konden, na beëindiging van de beschietingen, de soldaten hun plaats in de loopgraven weer innemen. De stelling, tussen de oudere forten, bestond uit een serie veldversterkingen voor voetsoldaten. De nooit voltooide stelling, met twee parallel lopende loopgraven en verbindingsloopgraven, is grotendeels verdwenen onder het zand. De stelling was onderdeel van de verdediging van Naarden en moest verouderde vesting extra bescherming bieden. Een bijkomende functie was extra opvang voor een zich terugtrekkend veldleger. De betonnen schuilplaatsen zijn goed te herkennen in het landschap dat intussen bebost is geraakt. De gewapend betonnen schuilplaatsen liggen parallel aan de voormalige loopgraven in twee rijen achter elkaar, over een lengte van ongeveer een kilometer. De naam verwijst naar de Franse bezetting van Naarden onder Lodewijk XIV in 1672. Na de aanval op de vesting sloegen 3.000 Franse soldaten hier hun tenten op. Het plan was om de stelling door te trekken tot aan de Zuiderzee, maar na afloop van de Eerste Wereldoorlog werden de werkzaamheden stopgezet.

In de Gooi en Vechtstreek komen de Stelling van Amsterdam, de Oude - en de Nieuwe Hollandse Waterlinie samen. In 1815 werd begonnen met de verbetering van de zeventiende-eeuwse Oude Hollandse Waterlinie door de bouw van de Nieuwe Hollandse Waterlinie, een verdedigingslinie van 85 kilometer lang, van Muiden tot aan de Biesbosch.

1921 Landgoed de Uytwijck

Het landgoed werd in 1921 aangelegd door de Naardense landschapsarchitect D.F. Tersteeg. Hij ontwierp in architectonische tuinstijl verdiept aangelegde deeltuinen met trappartijen en zichtassen. D.F. Tersteeg was een bekende tuinarchitect die meerdere architectonische tuinen in Hilversum en het Gooi ontwierp. Ook was hij betrokken bij het ontwerp voor het Rosarium in villagebied Boomberg. Kenmerk van zijn tuinen is de architectonische stijl: tuinen met (bakstenen) trappen, muurtjes, fonteinen en andere tuinobjecten. In het deel met de in landschappelijke stijl aangelegde tuin ligt een uniek golfslagbad. Villa Uytwijck, in 1921 gebouwd voor Rotterdammer Dirk Pieter Hoyer door architect C. de Groot, is gesloopt. De tuinmanswoning en garage met bovenwoning werden vervangen door villa's.

Andere bijzondere panden aan de Utrechtseweg

Aan de Utrechtseweg is een staalkaart van architectonische stijlen ontstaan. Veel pareltjes zijn nog in volle glorie aanwezig. Alles bij elkaar, de gebouwen in het royale groen, is dusdanig bijzonder dat deze weg tot een van de mooiste wegen van Hilversum genoemd kan worden.

Als voorbeeld wordt hier het perceel Utrechtseweg 130 uitgelicht. Langs deze kavel loopt de oude Weg van 's-Graveland op de Vuursche.

1925-1933 Dudok en de natuur

In 1925 verscheen het rapport van de Centrale Schoonheidscommissie voor het Gooi, waarin werd opgekomen voor het landschap dat de dorpen omringde. Om het behoud van de natuur te waarborgen pleitte Dudok als lid en later voorzitter van de Centrale Schoonheidscommissie voor het Gooi voor bescherming. Tegelijkertijd was de provincie Noord-Holland verantwoordelijk voor de aanpassing van het wegennet in Noord-Holland, waarbij Hilversum als verkeerscentrum van het Gooi werd beschouwd. De provincie drong aan op een concentrische ringweg (een *gesloten gordelweg*) rondom Hilversum. De wegen die vanuit de bebouwde kom liepen waren te smal en te bochtig voor het toenemende doorgaande verkeer. Dudok was al bezig met het uitbreidingsplan en een ringweg. Het schetsplan was in 1927 gereed. Daarin was de grondgedachte een ordelijke, regelmatige uitbreiding, met het behoud van het natuurschoon.

Het uitbreidingsplan ontwikkelde zich tot een Beëindigingsplan in 1933, waarbij het dorp de vorm kreeg van een bloem. De schoonheid en aantrekkelijkheid van het Gooi was niet alleen te danken aan de aanwezigheid van bos en heide, maar ook aan de uitgestrektheid daarvan. Naast de kwaliteit was de kwantiteit van essentiële waarde. In het bos moest je het gevoel hebben je erin te kunnen verliezen en de heide moest wijds en eindeloos zijn. De bebouwing moest langs de randen lager en minder dicht worden, zodat het landschap zichtbaar en beleefbaar bleef en de stad in getrokken kon worden. *(…) in algemeenen zin gesproken* (zouden de ambities) *het meest afdoend gewaarborgd zijn, indien de betrokken gronden in eigendom konden komen bij de Gemeenten* (…) *of bij Stichtingen en Vereenigingen met een uitgesproken doel in de richting van bescherming van natuurschoon.*

1932 Goois Natuurreservaat

In 1932 nam een samenwerkingsverband van de provincie Noord-Holland, gemeente Amsterdam en de zes Gooise gemeenten, circa 1.526 ha bossen en heidevelden over Stad en Lande van Gooiland. Dit initieerde de oprichting van de Stichting het Goois Natuurreservaat in datzelfde jaar voor *de instandhouding van het natuurschoon in het Gooi door de verkrijging van aldaar gelegen terreinen, ten einde deze ten eeuwigen dage ongeschonden als natuurreservaat te behouden en aan het publiek door vrije toegang tot die terreinen onder eventueel te stellen bepalingen, het genot van dat natuurschoon te verzekeren.* Het Goois Natuurreservaat ligt bijna volledig binnen het stuwwallandschap en bestaat inmiddels uit ongeveer 2.800 hectare natuurgebied: bos, heide, grasland, stuifzand, akkers, landgoederen, vennen en plassen. Wat de noordelijke Utrechtse Heuvelrug uniek maakt is dat deze vrij westelijk ligt. Hierdoor grenst deze aan de voormalige Zuiderzee en ligt aan beide zijden van de stuwwal het laagveen- en zeekleilandschap. Het oorspronkelijke landschap is hierdoor rijk aan overgangen tussen natte en droge gebieden en aan veel verschillende bodemtypen.

1930 Gebouwen Wijde meent

De Wijde Meent heeft oude papieren. In de negentiende eeuw werden er fraaie kaarten van gemaakt. Opvallend zijn de Gooise Brug over de Karnemelksloot en helemaal in het westen de Goyer Watermolen. Ook het Gijsen Veen mag er nog steeds zijn.

Vlakbij de brug over de Karnemelksloot werd in 1930 in opdracht van Stad en Lande van Gooiland een kunstmestloods gebouwd, sindsdien met de okerige wanden en de rode pannenkappen een opvallend middelpunt in het weilandengebied.

In het zuidelijke deel nabij de Franse Kampweg werd al eerder een schapenstal voor Stad en Lande van Gooiland gebouwd. Vlak voor de Tweede Wereldoorlog liet Stad en Lande er een enorme grasdroogïnstallatie bouwen, een opdracht die werd gegund aan een Friese bouwer. Tijdens de mobilisatie voorafgaand aan die oorlog werden aan het eind van de Melkmeent drie groepsschuilplaatsen gebouwd.

1938 Vliegveld Hilversum

In 1938 en 1939 werd in Hilversum het vliegveld als werkverschaffingsproject aangelegd, op een terrein met bosjes, sloten, weilanden en gebouwen. Hier kregen werklozen de kans tegen een vergoeding werkervaring op te doen. De opzichters moesten met allerlei mensen en situaties kunnen omgaan. In Hilversum is een groot aantal werkverschaffingsprojecten gerealiseerd. Voorbeelden hiervan zijn: aanleg vloeivelden en rijwielpaden, ontginning gronden landgoed Zonnestraal, aanleg Laaperspark, aanleg en onderhoud Anna's Hoeve, onderhoud op 't Hoogt van 't Kruis, aanleg Hertenkamp, Spanderswoud, het park en de sporthaven bij het Hilversums Kanaal, bouwen van loodsen, aanleg schuilloopgraven en schuilplaatsen, verbetering en onderhoud gronden van Goois Natuurreservaat en de aanleg van de wandelweg rondom Hilversum.

De Duitsers legden een verdedigingssysteem aan rond het vliegveld. De verdediging van het vliegveld werd vanaf midden 1939 toevertrouwd aan de 6e Compagnie Bewakingstroepen die deels was ondergebracht in een kampeerboerderij aan de Noodweg en bij Zonnestraal. Begin 1940 werd begonnen met de versterkingen rond het vliegveld. De vliegtuigen gingen naar een hangar op Zonnestraal en in Loosdrecht, en terug naar het vliegveld via een aangelegde baan. Bij de hangar op Zonnestraal, waar de betonplaat nog van over is, ligt nog steeds een van de bunkers. Toen het MOB-terrein werd ingericht verdween een rij mitrailleurposten langs de baan naar de hangar en werden opslagloodsen gebouwd. Links van de baan lagen schutterspütten of opslagplaatsen/munitiekuilen. Zware mitrailleurs werden opgesteld aan de bosrand en er werden bunkers gebouwd. In de noordwesthoek was een grote uitkijktoren op een bunker.

Vanaf deze bunker liep een, na de oorlog dichtgestorte, onderaardse gang naar een grote bunker met geschut.

1939 Voetstappenpad

Sinds 1939 loopt het 25 km. lange Voetstappenpad rondom Hilversum. Wie kent niet de betonnen paaltjes met de voetstap erin gedrukt? Het pad is aangelegd door de gemeente Hilversum in samenwerking met het Goois Natuurreservaat, naar aanleiding van het verzoek van Stichting het Gooische Hotelplan om te voorzien in meer wandel- en fietspaden.

1940-1945 Korporaal van Oudheusdenkazerne

De kazerne werd in de Tweede Wereldoorlog aangelegd door de Duitse bezetter als *Fliegerhorst Hilversum* voor militairen die op het ernaast gelegen vliegveld werkzaam waren. Om de kazerne te camoufleren werd het ingericht als een klein dorp met smalle wegen en bomen: de exercitieloods is vormgegeven als

een kerk, en de andere gebouwen, waaronder een badhuis, zijn als woningen in een boerderijstijl gebouwd. In 1946 werd het lesgebouw ontworpen door de Rijksgebouwendienst. Het gebouw met de functie R.K. kerk werd aan de kant van de Noodweg geplaatst (loods 35). De tunnel tussen het vliegveld en de kazerne is na de oorlog dichtgestort. Toen de Tweede Wereldoorlog afgelopen was, verzamelden hier zich de Canadese militairen, die vanuit deze kazerne weer terugkeerden naar hun vaderland. Begin 1946 werd hier het Marine Opleidingskamp (MOK) gevestigd. In 1978 kwam er het Opleidingscentrum Militair Geneeskundige Diensten van de Koninklijke Landmacht (nu Defensie Gezondheidszorg Opleidings en Trainingscentrum). In april 1979 was de officiële opening door koningin Juliana, en sindsdien heet het complex de korporaal Jan van Oudheusdenkazerne. In gebouw 43 bevindt zich een verzameling militaire geneeskundige materialen. In 2015 speelde de Korporaal van Oudheusdenkazerne een rol bij de nasleep van de MH17 ramp, toen de stoffelijke overschotten van de slachtoffers hierheen werden gebracht en geïdentificeerd.

1943 Tankgracht

Eén van de meest prominente verdedigingswerken van de Duitse bezetter was de tankgracht om Hilversum. De uitgegraven grachten liepen dwars door het landschap. Op deze manier ontstond er een grens tussen Hilversum en de omgeving. De tankgracht bestond niet alleen uit uitgegraven grachten, maar ook uit een houten palenhindernis en zelfs een bestaande watergang (in het Spanderswoud) werd in de verdedigingslinie opgenomen. Er werd optimaal gebruik gemaakt van de aanwezige landschapselementen om de verdediging zo goed mogelijk te kunnen aanleggen. Na de oorlog werd de tankgracht gedicht. Archeologisch onderzoek heeft uitgewezen dat het profiel nog goed terug te vinden is en dat er gebruik gemaakt werd van houten palen in de grachten. In het buitengebied zijn nog sporen van de verdedigingslinie te vinden, zoals, fundamenten van flaktorens, loopgraven en bijbehorende bunkers. Sporen liggen niet alleen onder de grond. Bijvoorbeeld op de heide ten zuiden van de Diependaalselaan is nog een landschapselement met water zichtbaar in het landschap. Ook op de Hoorneboegse Heide is het verloop zichtbaar.

1956 Mobilisatiecomplex

Door het sluiten van nieuwe bondgenootschappen na de Tweede Wereldoorlog veranderden ook de verplichtingen van de Koninklijke Landmacht. Men hield rekening met een onverhoedse aanval door de Sovjetstrijdkrachten, die zich zou voortzetten in een snelle opmars naar de Rijn. Deze aanval zou gepaard gaan met luchtaanvallen om de mobilisatie en de concentratie van NAVO-strijdkrachten te verstoren. Om snelle interventies mogelijk te maken ging het Nederlandse leger over tot de oprichting van parate en mobiele infanteriedivisies. Voor de bevoorrading en uitrusting van deze divisies zouden er magazijncomplexen opgericht moeten worden met permanente voorraden, zodat bij een eventuele oorlog er voldoende munitie, medicijnen en voedsel voorhanden waren.

Uiteindelijk werden er – verspreid over heel Nederland – naar schatting zo'n honderd mobilisatiecomplexen (of 'MOB-complexen') gebouwd, waarvan de meeste tussen 1951 en 1961 werden gerealiseerd. In de provincie Noord-Holland zijn slechts zes complexen bekend. Eén daarvan ligt in Hilversum.

In 1956 gaf het Ministerie van Oorlog aan de Firma G.J. Boeschoten uit Doorn de opdracht tot de bouw van een 'magazijnscomplex c.a.' op de hoek van de Rading (destijds Raaweg) en de Noodweg in Hilversum, naast het vliegveld. Een magazijnencomplex was een type MOB-complex, waar 'gewone' goederen werden opgeslagen in tegenstelling tot munitiemagazijnencomplexen. De eerste ontwerpen voor de bebouwing waren in 1955 gemaakt door het 2de Genie-Commandement Eerstaanwezend-Ingenieur te Utrecht. Het MOB-complex kwam vermoedelijk in 1958 gereed. Het is lange tijd gebruikt als Geneeskundig Depot Nieuw Loosdrecht, een dependance van het Centraal Depot Geneeskundige Dienst Heerenveen, en was tot 1983 in gebruik als opslag voor geneeskundig materieel. Daarna deed het dienst als 'gewoon' MOB-complex, behorend bij de nabijgelegen Korporaal van Oudheusdenkazerne.

Na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie in 1991 bleek dat er rond 1995 geen behoefte meer bestond aan deze locatie. De Rijksgebouwendienst/Dienst der Domeinen nam het terrein in 1958 in erfpacht over van de gemeente. In 2015 werd het hele gebied inclusief de opstallen overgedragen aan de gemeente Hilversum.

Op het MOB-complex stonden van origine twee woningen voor bewakers, een hondenkennel, een hek met toegangspoort, een wachtgebouw, een transformatorgebouw, een verbindings- en onderhoudsgebouw, een brandspuitberging, twee bergingen voor opslag van gevaarlijke stoffen, zes opslagloodsen, een inspectiebrug, een Benzine-Olie-Smeermiddelen-magazijn, een privaat gasgebouw en een munitiemagazijn. In 2025 zijn vijf van de in totaal zes loodsen op het terrein gesloopt, evenals de inspectiebrug, het Benzine-Olie-Smeermiddelen-magazijn, het privaat gasgebouw en het munitiemagazijn. Het deel van het terrein waarop deze gebouwen stonden, kwam zo vrij voor een nieuw te bouwen gemeentedepot en voor teruggave aan de natuur. De overige bouwwerken zijn behouden.

2.2.1.2.7 Eenentwintigste eeuw

2013 Geopark Heuvelrug Gooi en Vecht

Op 23 augustus 2013 is de Stichting ter realisatie van Geopark Gooi en Vecht (nu Heuvelrug Gooi en Vecht) opgericht met als doelstelling *de totstandkoming van een Geopark in de regio Gooi en Vecht, dat voldoet aan de criteria voor aansluiting bij de onder auspiciën van de Unesco staande European Geopark Networks (EGN).*

Geoparken zijn landschapshistorisch interessante gebieden waarvan de geowetenschappelijke betekenis als bijzonder wordt beschouwd. De aanwezigheid van reliëf en veel opgaand groen staat borg voor een grote belevingswaarde. Het doel van een Geopark is niet alleen de aardkundige waarden veilig te stellen, maar ook om het verhaal, de ontstaansgeschiedenis naar boven te halen en uit te dragen, opdat bewoners en bezoekers de waarden daarvan kunnen inzien en beleven.

Niet alleen de landschappelijke waarden maken deel uit van het geopark, Het gaat ook om het gebruik en de inrichting van de dorpen en steden, de stedenbouw en architectuur, mede in relatie tot het landschap waarop ze zijn ontstaan en de relatie met het buitengebied.

2.2.1.3 Samenvatting kernkwaliteiten

Parelketting: Vrijwel aaneengesloten gebied met landgoederen, buitenplaatsen en natuur

Het Buitengebied vormt een vrijwel aaneengesloten gebied met natuur- en cultuurhistorische waarden. De natuurwaarden zijn vrijwel geheel beschermd. Het gebied kent tevens rijke en gevarieerde cultuurhistorische waarden. De bescherming van de natuurwaarden is beter geborgd dan de cultuurhistorische waarden. Natuurgebieden worden afgewisseld met landgoederen en buitenplaatsen met een rijke historie.

De ontwikkeling van de landgoederen en buitenplaatsen begon in de zeventiende eeuw. Er ligt een parelketting van landgoederen en buitenplaatsen in het buitengebied. Deze is bijzonder waardevol.

Het buitengebied kent tal van sporen en verhalen van de eigenaren, bewoners en gebruikers. Zij vertellen allemaal hun verhaal waardoor Hilversum een ruim deel van zijn identiteit heeft gekregen. Daardoor is het een gelaagd landschap met een rijke geschiedenis. De samenhang in het gebied, waardoor de verhalen uit de verschillende perioden inzichtelijk en samengesmeed worden, is belangrijk. Nog steeds is het gebied zeer hoog gewaardeerd en herbergt het zeer hoge waarden. De wisselwerking tussen landschap en architectuur is op vele plekken uniek.

Leesbaar landschap

De geschiedenis van vorming, gebruik en inrichting die nauw verbonden is met de erfgooiers en Domeinen is nog zeer goed leesbaar in het landschap.

Paden en wegen

In het gebied lopen tal van (onverharde) historische paden en wegen, zoals doodwegen, verbindingswegen, driften, paden naar landgoederen en buitenplaatsen. Deze paden en wegen zijn niet allemaal meer (geheel) aanwezig. Ze zijn bepalend voor de verbindingen, de ontwikkelingsgeschiedenis en de identiteit van de plekken.

Toponiemen

Een toponiem is een eigennaam, plaatsnaam, geografische naam of veldnaam. Het buitengebied kent een groot aantal toponiemen en wordt daardoor gekenmerkt. Deze verwijzingen naar de plek en de geschiedenis is belangrijk voor de identiteit van het buitengebied.

Op de schouders van reuzen

De bescherming van de natuurgebieden en het beheer door Natuurmonumenten en het Goois Natuurreservaat was het resultaat van de inspanningen van natuurbeschermers, Dudok en de Centrale Schoonheidscommissie voor het Gooi. De erkenning van het belang van de natuur en het groen om en tussen de dorpen was tevens bedoeld als borging van de tuinstad Hilversum. Het resulteerde in een voor Nederland uniek Beëindigingsplan. De natuur is op subtiele wijze zowel met het stedelijk landschap als het natuurlijk landschap verbonden.

Dit geldt eveneens voor de inrichting met landgoederen en buitenplaatsen, en villa's van een hoogwaardig architectonisch ontwerp. Het buitengebied is een uiterst waardevol en uniek gebied geworden dat kwetsbaar is.

Militaire geschiedenis

De militaire geschiedenis is voor delen van het gebied bepalend geweest. Onder meer in het noorden van het Spanderswoud liggen de groepsschuilplaatsen van De Fransche Kamp. De Duitse tankgracht liep rondom de stad. In het zuiden liggen het vliegveld, dat door de bezetter werd gebruikt, de Korporaal van Oudheusden kazerne en het mobilisatiecomplex. Militairhistorische sporen liggen verspreid in het buitengebied.

2.2.1.4 Gemeentelijke monumenten

[Gereserveerd]

2.2.1.5 Rijksmonumenten

[Gereserveerd]

2.2.2 Centrum

2.2.2.1 Vooraf

ntroductie

Het centrumgebied is in de loop der tijd op verschillende manieren bepaald. Op de kaart uit 1872, net voor de aanleg van de spoorlijn, is te zien dat het centrum tussen de bebouwing rond de Groest en de Kerkbrink ligt. Intussen worden er aan alle zijden straten en gebieden tot het centrum gerekend. Alleen de spoorlijn blijft een harde lijn. Dudok keek over het spoor met zijn Kernplan, en in de jaren zestig deed De Ranitz dat ook. De centrumring heeft mede het idee van het centrumgebied bepaald. Dat betekent dat er allerlei overgangsgebieden zijn naar buurten met een ander karakter, zoals Klein Rome en de Oosterstraten-Nieuwstraten. In opdracht van de gemeente maakte het Bureau voor Bouwhistorie en Architectuurgeschiedenis (BBA) in 2014 een bouwhistorische inventarisatie van het centrum van Hilversum. De inventarisatie wordt in dit rapport niet herhaald, maar is er als bijlage wel onderdeel van. Enkele grafische kaarten uit het BBA-rapport worden op pagina's 42-47 wel getoond.

Ligging

De wijk Centrum wordt aan de oostzijde begrensd door de spoorlijn. Vanaf de zuidoosthoek volgt de grens grofweg de Diamantstraat, Binnendoor, Achterom, Emmastraat, Koningsstraat met uitstulping tot Zeshoven. Aan het eind van de Koningsstraat volgt de grens de zuidkant van de Taludweg en steekt deze de Oude Haven over naar oostkant Badhuislaan, Vaartweg, Valkenhoflaan, Torenlaan, P.C. Hooftweg, langs Oude Begraafplaats naar Burgemeester Andriessenstraat, Albertus Perkstraat, Minister Hartsenlaan, Melkpad, Diepeweg, en Naarderstraat, om vlak voor het viaduct in de Johannes Geradtsweg bij de spoorlijn te eindigen.

De wijk heeft vier buurten:

A. Centrum

B. Langgewenstbuurt

C. Havenstraatbuurt

D. Sint Vitusbuurt

In wijkbiografie Centrum is een link opgenomen naar het opgemaakte pdf document.

2.2.2.2 Tijdlijn Centrum

2.2.2.2.1 Tot 1874 - Oude dorpskern

De huidige kern van de gemeente Hilversum is in de loop van eeuwen tot stand gekomen. De oorsprong ligt in de negende eeuw. Onderzoek naar middeleeuws Hilversum geeft aan dat verschillende van de

oudste kernen tussen 1350 en 1850 met elkaar zijn versmolten. In het dorp woonden vooral boeren en veehouders, die gebruik maakten van de omliggende gronden. Hilversum werd omgeven door heidegronden, weilanden en bosgronden, die ontsloten werden via een stelsel van wegen en schapendriften. Hilversum had oorspronkelijk de kenmerken van een esdorp: een dicht en onregelmatig straten- en padenstelsel, onregelmatige, verspreide bebouwing en een of meer brinken bij splitsingen van wegen.

Kerkbomen

De Nederlands Hervormde kerk was vanouds gerechtigd om voor de armen bomen, voornamelijk iepen en linden, te planten langs wegen en op brinken, waar ze in een driehoek werden geplant. De verkoop van de bomen zorgde voor een bron van inkomsten, waardoor de kerk de armen kon ondersteunen. Het dorp had een sterk agrarisch karakter; de bevolking leefde van bijvoorbeeld turfwinning, de verbouwing van boekweit en later uit de opbrengst van de textielnijverheid. Uit een kaart van 1824 blijkt dat de bebouwing in de kern grotendeels bestond uit huizen en boerderijen op erven. Rond 1832 had Hilversum vier wijken: het Neukwartier, het Groestkwartier, het Kerkkwartier en het Zandbergenkwartier.

Twee kernen

Hilversum was geen brink- of esdorp in de klassieke zin van het woord, want het dorp ontwikkelde zich vanuit twee kernen: het gebied rond de Groest en het gebied rond de Kerkbrink. De huidige structuur wordt bepaald door oude routes. Dat zijn de voormalige zandwegen, de driften, die van de kern naar de omringende heidegronden, weilanden, bosgronden, andere buurtschappen en naar de parochiekerk in Laren leidden. Tussen de zandwegen ontstond een fijnmazig netwerk van paden. Door de onregelmatige gevormde erven en schijnbaar willekeurige schikking van bebouwing is de structuur van het padennetwerk ook onregelmatig.

In de negentiende eeuw nam de tapijtindustrie als belangrijkste inkomstenbron geleidelijk de plaats in van de agrarische sector. Een grote verandering was in 1874 de aanleg van het spoor, aan de oostzijde van het dorp en de aanleg van de haven bij de Havenstraat in 1876. In de loop van de negentiende eeuw breidde de kern zich inmiddels steeds meer uit en verdichtte de bebouwing. Aan de noordwest- en zuidzijde van de kern ontstonden villaparken.

2.2.2.2.2 1885-1915 - Havenstraatbuurt en Klein Rome

Havenstraatbuurt

Toen verdichting van de dorpskern niet langer volstond, namen particuliere ontwikkelaars het initiatief voor uitbreiding op de engen, waarvan de Havenstraatbuurt het vroegste voorbeeld is. Aan de nieuwe dwarsstraten aan weerszijden van de Havenstraat werden door ontwikkelaars rijen arbeiderswoningen gebouwd met buurtwinkels op de hoeken. De ontwikkelaars legden bij voorkeur rechte straten aan, dat was het goedkoopst. Door het grillige agrarische kavelpatronen was dit echter niet altijd mogelijk. Tussen de woningen en in oude boerderijen was soms ruimte voor kleine bedrijven. In het eerste deel van de Havenstraat is deze historische sfeer beleefbaar bij Havenstraat 16, waarachter (aan de Vaartweg) de voormalige drukkerij Mercuur staat.

In de buurt van de Oosterstraten-Nieuwstraten heeft in de jaren tachtig stadsvernieuwing plaats gevonden. Hilversum probeerde al sinds 1977 daarvoor geldelijke steun te krijgen, en toen in 1979 het ministerie van VRO deze toekende, moesten de uitvoeringsplannen voor de buurt Oosterstraten-Nieuwstraten worden samengevoegd.

Aan de Hoogstraat begon het in 1881 met hele kleine woningen, die intussen zijn gesloopt. In diezelfde straat staan nog steeds arbeiderswoningen uit 1899. Het voorste deel van de boerderij aan de 2e Nieuwstraat 43 uit 1900 is nog intact. 1e Nieuwstraat 60 was een koetshuis uit het eind van de negentiende eeuw. Aan de Floralaan 2 staat een diamantfabriek uit 1906 van architect B.H. Bakker.

Klein Rome

In de nabijheid van de R.K. Sint Vituskerk werd vanaf het einde van de negentiende eeuw een arbeidersbuurt opgebouwd die bekend kwam te staan als Klein Rome. Dit buurtje met arbeiderswoningen herbergde meerdere functies: wonen en werken. Woningen werden in blokjes gebouwd. Op de achterterreinen of ertussen stonden werkplaatsen, fabriekjes, bakkerijen, stalgebouwen, pakhuizen en loodsen. Aan de Diamantstraat domineerde de diamantslijperij De Bloem uit 1900. Tegelijkertijd bouwde de diamantfabrikeur blokjes woningen voor zijn diamantslijpers. Hij liet ze ontwerpen door J.R. Boonacker. De woningen met voortuintjes stonden in rijen aan de straat en de gevels waren voorzien van gekleurd siermetselwerk of witte speklagen. Ramen hadden vaak glas-in-lood. Ook aan de Kerklaan 1 werd in 1900 een diamantslij-

perij met woning gebouwd. Terwijl de blokjes door particulieren werden gebouwd, was er een woningbouwvereniging, St. Joseph, die voor de katholieke arbeiderswoningen realiseerde naar het ontwerp van H. Nieuwenhuijsen op de hoek van de Sint Vitusstraat en Faisantenstraat. De gebroeders J. en H. Nieuwenhuijsen bouwden overigens meer woningen in de buurt waarvan de woningen van een bouwlaag onder zadelbak aan de Kerklaan uit 1895 tot de oudsten behoren. Ze vallen op door de gekartelde dakranden en de gootlijst op klossen.

De variëteit van functies is een kwaliteit van de buurt. Klein Rome is een kleinschalige homogene buurt met een daarbij passende variëteit. De reeks woningen met enkele winkelhuizen aan het Wandelpad van architect Slot uit 1932 vormt, als een buffer, een lang blok aan het spoor. Achter nr. 98 stond een bakkerij, bereikbaar via de onderdoorgang in de huizenrij.

In de afgelopen jaren zijn er veel veranderingen aan de blokjes aangebracht waardoor ze hun eenheid verliezen. Een dakopbouw maakt de woningen weliswaar groter, maar de kenmerkende eenheid en samenhang zouden bewaard gebleven zijn, als deze toevoegingen van een gelijk formaat waren geweest. De identiteit van de buurt is derhalve kwetsbaar. Een aantal blokjes laten gelukkig de architectuur en de sfeer nog goed zien.

2.2.2.2.3 1890-1915 - Langgewenst buurt en omgeving Emmastraat

Sinds de opening van het station ontstonden tussen de oude kern en de nieuwe villaparken buurten met een overgangskarakter. In tegenstelling tot de villaparken werden daar ook bedrijfs-, winkel- en horecapanden gebouwd. De woningen waren bedoeld voor de beter gesitueerden. Aan de Emmastraat en omgeving waren dit voornamelijk witgepleisterde en met stucwerk gedecoreerde villa's. In de Langgewenstbuurt stadswoonhuizen in de typerende laat negentiende-eeuwse 'overgangsstijl'.

2.2.2.2.4 1900 - Begin twintigste eeuw: regionale winkelfunctie

Hilversum transformeerde aan het begin van de twintigste eeuw verder. Verdichte erven werden gesaneerd en boerderijen gesloopt. Daarvoor in de plaats kwamen hogere winkel--woonhuizen aan de Leeuwenstraat, Groest, Kerkstraat, en aan het begin van de uitvalswegen Vaartstraat, Havenstraat en 's-Gravelandseweg. Als winkelcentrum kreeg Hilversum geleidelijk een regionale functie. De winkel-woonhuizen van de middenstand vertegenwoordigen uiteenlopende bouwstijlen. Ze werden met grote zorg en karakter ontworpen en gaven het centrum een luxueus en eigen karakter.

2.2.2.2.5 1918 - Interbellum

Met de komst van de Nederlandse Seintoestellenfabriek startte vanaf 1918 aan de Groest de ontwikkeling van Hilversum als mediastad. In 1920 bedroeg de Hilversumse bevolking een kleine 40.000 inwoners en in 1964 meer dan 100.000. Voor wethouder Kuyper was de te verwachte groei in 1929 aanleiding om te stellen: *De bevolking van Hilversum groeit sneller dan van welke plaats ook, Eindhoven en Heerlen uitgezonderd.* De groei was niet meer te stuiten en in het centrum vond een verdere verdichting plaats. Het straatbeeld werd verrijkt met nieuwe bouwstijlen. Het aantal woon- en winkelpanden, dat zich tot in de Koninginneweg uitstrekte geeft wel aan hoe groot de centrumfunctie van Hilversum in het interbellum was. Op een aantal plaatsen vond in 1933 invulling met woningbouw plaats, zoals aan de Oude Doelen.

Door de uitbreiding van de stad, de versterking van het winkelapparaat, het kwijnen van de tapijtindustrie en het geheel verdwijnen van agrarische activiteiten, ontstonden in het centrum structureel zwakke plekken in de ruimtelijke structuur door verbrokkeling en gebrek aan eenheid. Nieuwe invullingen uit deze periode zijn doorgaans van opmerkelijk goede architectonische kwaliteit. De keerzijde daarvan was wel een steeds verdere sluiting van de bouwblokken, waardoor de voor Hilversum karakteristieke open bebouwingsstructuur allengs verdween. In de Schoutenstraat, Kerkstraat en 's-Gravelandseweg is dit proces van 'sluiting' van het blok goed zichtbaar, terwijl in de Nieuwe Doelenstraat, Bussumerstraat en Groest meer open ruimte bewaard is gebleven.

2.2.2.2.6 1941 - Kernplan

De crisis in de jaren dertig, gevolgd door de Tweede Wereldoorlog, maakte dat de bouwkundige kwaliteit van de binnenstad achteruitging. Dit leidde tot een proces van verwaarlozing, dat in die tijd overigens geheel vergelijkbaar was met vele andere Nederlandse binnensteden. In de periode van de wederopbouw richtte alle aandacht zich op het wonen in de buitenwijken en bleven in de kernen vooral de specifieke centrumfuncties gepland. Vooral de nauwe en voor het moderne verkeer onlogische wegenstructuur werd meer een meer een probleem gevonden. Wat in een esdorp met paard en wagen voldeed, ging voor het toenemende personen- en vrachtverkeer steeds verder knellen. Dat bracht Dudok tot een krachtig plan; het Kernplan van 1946 waaraan hij al vanaf 1942 had gewerkt. Zijn plan impliceerde de

sloop van de meeste dorpsbebouwing ten oosten van de Groest en ook nog een deel ter rechterzijde daarvan. Naar Amerikaans voorbeeld zou een *parkway* aangelegd worden tussen de Kerkbrink en de tunnel onder het spoor uit 1935. Gelukkig liep het met de uitvoering daarvan zo'n vaart niet, maar intussen was wel de kiem gelegd voor de aanleg van de Prins Bernhardstraat, de Schapenkamp en de sanering bij het Station. De enige gebouwde resultaten van dit Kernplan zijn de flats aan de Burg. Andriessenstraat, die inmiddels als gemeentelijk monument zijn aangewezen, en de flat aan de Kapelstraat 13-21 waarvoor dit nog niet het geval is.

2.2.2.2.7 1946 - Uitvoering kernplan

De aanzet voor het Hilversumse cityplan kan worden gevonden in de eerste naoorlogse jaren, toen men in 1946 uitvoering wilde geven aan de ingrijpende stedelijke reconstructie die was voorzien in het Kernplan. Vooral het deel tussen station en Groest zou moeten veranderen. Kenmerkende elementen uit dat plan waren de sanering van verouderde panden en de verbetering van de verkeerssituatie door middel van brede verkeerswegen met laanbeplanting voor het gemotoriseerde verkeer. In de praktijk kwam van grootschalige realisatie van dit plan weinig terecht en kwamen, behalve de Schapenkamp doorbraak, slechts kleinschalige incidentele wijzigingen in de stadskern tot stand. Later is er meer aandacht gekomen voor de bestaande identiteit van het centrum en de bijzondere bebouwing en plekken. Reconstructie en sloop is niet meer de manier om naar de stad te kijken.

2.2.2.2.8 Jaren vijftig - Cityvorming

In 1955 werd het Kernplan definitief ter zijde gelegd, niet in de laatste plaats omdat de middelen tot onteigening van de woningen (in een tijd van grote woningnood) ontbraken. Het Kernplan werd als verouderd beschouwd en de gemeente ging uitzien naar een nieuwe visie, waarvoor J. de Ranitz werd benaderd. Tegelijk werd ook een programma gestart om de burgers over de ontwikkeling van de gemeente te informeren. Vanaf 1956 bracht de gemeente een periodiek uit waarin inwoners werden geïnformeerd over de verandering die de gemeente doormaakte. Doel van dat periodiek was de 'burgerzin' te bevorderen. Het periodiek, die *Wij in Hilversum* ging heten, zou van 1956 tot 1973 verschijnen. Ook in andere gemeentes, zoals in Leiden bijvoorbeeld, betrok de gemeentelijke overheid de burgers op deze manier bij de ruimtelijke transformaties. Bij de stedelijke veranderingen van Hilversum uit de tweede helft van de twintigste eeuw zijn twee tendensen te onderscheiden: het opruimen van verouderde panden en het wijzigen van de functie van de (bebouwing in de) binnenstad. De functieverandering na 1960 valt te typeren als cityvorming, door de nadruk op de realisatie van winkels en kantoren in het centrum, ten koste van bewoning en industrie. Het gemeentelijk beleid speelde daarop in.

2.2.2.2.9 1961 - Structuurplan voor de binnenstad

Voor het Kernplan kwam in 1961 een structuurplan in de plaats, met een bloksgewijze aanduiding van de diverse functies en een netwerk van hoofdwinkelroutes en stedelijke hoofdaders. Ook hier was het potlood geduldig en de praktijk weerbarstig, hetgeen overigens niet wegnam dat in die tijd door sloop van lege fabrieken, verwaarlozing en afbraak diverse gaten in de dorpsstructuur vielen. In dit proces werden toch steeds kleine stukjes dorpsvernieuwing gerealiseerd.

Het structuurplan voor de binnenstad uit 1961 van de stedenbouwkundige ir. J. de Ranitz faciliteerde de tendens tot cityvorming. De ontwikkeling van Hilversum volgde daarmee de nationale trend. De aanpak van verouderde delen in de kern, ging in meerdere gemeentes hand in hand met voorgestelde ingrepen in de verkeersstructuur ten behoeve van het autoverkeer. Pas in de loop van de jaren zeventig zou dat enthousiasme voor automobiliteit ook nationaal worden afgeremd, en de voetganger zijn plek weer opeisen.

2.2.2.2.10 1971 - Nieuw structuurplan

Van het structuurplan dat De Ranitz voor de kern opstelde werden in de praktijk ook slechts gedeelten uitgevoerd. Het plan werd tien jaar later, in 1971 ingewisseld voor een nieuw structuurplan. Op dat moment werd de Stedenbouwkundige Dienst van Hilversum geleid door P.R. van Nifterik. Van dat nieuwe structuurplan zouden in de daaropvolgende twintig jaar eveneens slechts enkele onderdelen worden ingevuld. De grootschalig opgezette ringweg is nooit in zijn geheel gerealiseerd. Slechts de Schapenkamp is te beschouwen als realisatie van een deel van de binnenring. Zeer kenmerkende gebouwde uitingen van het cityplan zijn de Hilvertshof, een groot overdekt winkelcentrum met daarboven een parkeerdek en een fly-over die toen nog in de Veerstraat uitkwam (nu afgebogen naar de Groest). De meerdere verdiepingen tellende parkeergarage aan het Noordse Bosje maakte onderdeel uit van de kring aan parkeerplekken en verkeersingrepen rond het centrum. Kernsanering en 'ad-hoc'-verstedelijking bepaalden tot 1992 het beeld. Veel ging daarbij op de schop, zoals de laatste tapijtfabriek (van Fokker aan de Veerstraat) die in 1986 werd afgebroken.

Krotbebouwing kwam net zo gemakkelijk onder de slopershamer als gebouwen die Hilversum geliefd en aantrekkelijk maakten. De periode wordt gekenmerkt door het denken in functies en grootschalige reconstructies, die geen enkele rekening hielden met de oorsprong en het karakter van Hilversum. Er werd geen aandacht geschonken aan de kwaliteiten die Hilversum had en die door veel inwoners werden gewaardeerd.

De plannen voor de sanering en reconstructie van de 'verouderde' kern pasten in de landelijke trend in die tijd om binnensteden te vernieuwen. Een sterk optimistisch geloof in de toekomst werd aan de dag gelegd, gekenmerkt door schaalvergroting en ruim baan voor de auto. Ook Eindhoven bijvoorbeeld stelde een Cityplan op (1967-1970), in Amsterdam werden woonbuurten grootschalig vernieuwd, en bekend is ook het plan voor Hoog-Catharijne in Utrecht.

In Hilversum werd niet de hele reconstructie uitgevoerd. De uitgevoerde werken zorgde voor doorbraken die de structuur en samenhang ontwrichtten, en voor gebouwen die misschien in zichzelf soms van een hoog architectonisch niveau zijn, maar in de context vervreemdend werkten en niet pasten in het centrum. Langzamerhand werd men zich hiervan bewust en kreeg men oog voor de architectonische en ruimtelijke rijkdom. De Kerkbrink werd als eerste gebied met andere ogen bekeken. Meerdere engen zijn versmald door latere bebouwing. Het Langgewenst werd juist verbreed, waardoor de herkenbaarheid van de brinken aan de noordzijde van de Groest (bij het Langgewenst) en aan de zuidzijde (bij de rotonde Schapenkamp) verdween. Ook zijn er enkele grote verstoringen die uit de periode van na 1960 dateren, Hilvertshof en parkeergarage Noordse Bosje. De belangrijkste zijn de transformatie van het stationsgebied in het oosten en het zuidelijk deel van de ring rond het centrum.

2.2.2.2.11 1989 - Binnenstad Beter

Onder de noemer Binnenstad Beter nam de gemeenteraad in 1989 een nieuwe visie op de binnenstad aan. Dit nieuwe structuurplan, dat in 1992 in werking trad, was het nieuwe kader voor de ontwikkeling van het centrum in de jaren negentig. Dit plan was opgesteld in samenhang met een visie op het stadshart van architect Theo Bosch en landschapsarchitect Alle Hosper, die als supervisoren werden aangesteld. Vanaf dat moment stond een 'meer samenhangende visie op de binnenstad' voorop. Stedenbouwkundige schetsen voor de bebouwing tussen Kerkbrink en Brinkstraat, het hoge accent op de hoek van de Neuweg en de Langestraat zijn van hun hand. De nieuwbouw aan de noordzijde van de Langestraat is kenmerkend voor Theo Bosch en zijn kijk op stadsvernieuwing. Het nieuwe structuurplan is ook te zien als een afsluiting en afronding van een proces waarbij gaandeweg veel stadsvernieuwing van wisselende kwaliteit had plaatsgevonden, zoals aan de Anthonius Brouwerstraat (1980), Weversweg (1979) en Fabrikeursstraat/Veerstraat (1987; ter plaatse van de fabriek van Fokker).

Het verschil met voorgaande periodes is dat relatief meer aansluiting is gezocht met historische structuren en kleinschaligheid. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de doorgang voor langzaam verkeer in het wooncomplex Langestraat, waar een respecteren van paden en kleinschalige routes uit spreekt.

Theo Bosch bracht op vele plekken afgeronde hoeken in de architectuur. Een duidelijk voorbeeld is het appartementencomplex op de hoek van de Schoolstraat en de Naarderstraat. Op zichzelf geen motief dat eigen is aan het centrum van Hilversum.

De grotere aandacht voor historische structuren past in een bredere tendens die zich landelijk voordeed. Na de periode van grootschalige sanering en reconstructie ontstond vanaf de jaren zeventig geleidelijk een groeiend besef van en herwaardering voor bestaande ruimtelijke structuren in de stad. In samenhang daarmee waren ook de bestaande sociale structuren onderwerp van herwaardering, zoals bijvoorbeeld in Amsterdam waar de vernieuwing van de Nieuwmarktbuurt nationaal in de publiciteit kwam. Burgers en bewoners kwamen in protest tegen grootschalige sloopplannen en eisten inspraak en meer handhaving van historische kenmerken.

De inbreng van bekende ontwerpers als Bosch en Hosper kan worden beschouwd als voorloper op de tendens om toonaangevende ontwerpers te betrekken bij ruimtelijke transformaties. Vanaf de jaren tachtig kregen bureaus als Mecanoo, Richard Meier, Hans Ruijssenaars en Koen van Velsen de kans om enkele soms iconische gebouwen te realiseren.

In de door de Historische Kring Albertus Perk uitgegeven brochure 'Help het dorp verzuipt' werd een reactie gegeven op het structuurplan Binnenstad Beter uit 1992. De daarin geuite visie dat Hilversum zowel stad als dorp is werd voor een belangrijk deel in de herziening van 1997 meegenomen. Het belangrijkste argument daarbij was dat bij de nieuwbouwplannen meer aandacht zou moeten zijn voor verspringende rooilijnen. Een oplossing zou moeten worden gezocht in de 'handhaving van het dorpse in dorpse gebieden en de realisatie van het stadse in de stedelijke gebieden, via de drie-eenheid 'herstel, versterking en verbinding'.

In de jaren negentig werd hoogbouw in het centrum geplaatst. Dit gebeurde op een willekeurige manier. Het hoogteverschil dat in het maaiveld teweeg werd gebracht en de dichte plinten langs de straat sloten niet aan op de essentiële beleving op ooghoogte van het begane grondniveau. Voorbeelden zijnde hoogbouw op de hoek van de Langestraat en Neuweg, Langestraat en Groest, en, Entrada.

De hoofdstructuur bleef bestaan uit de beide assen Groest en Kerkstraat en de vier belangrijkste pleinen Kerkbrink, Langgewenst, Stationsplein en Gooilandplein. De belangrijkste resultaten van deze ontwikkeling zijn de bebouwing aan de zuid- en oostzijde van de Kerkbrink, bebouwing in de Bussumerstraat en de oostwand aan Kampstraat, aan de stationszijde van de Schapenkamp en met als voorlopig laatste 'hoogtepunt' de bebouwing op de hoek Leeuwenstraat/Schapenkamp. Aan de dorpse kant was vanaf 2000 een belangrijk resultaat de realisering van de herplaatsing van een aantal elders afgebroken huizen, waaronder de fabrikeurswoning van Fokker (voorheen Veerstraat 27), leidend tot een 'historisch buurtje'.

2.2.2.2.12 1997 - Nieuw structuurplan

In 1997 werd Binnenstad Beter alweer vervangen door een nieuw structuurplan, waarin Hilversum werd getypeerd als dorps èn stedelijk. Dat resulteerde in de verdeling van het centrum in zones met verschillende dynamieken. Stads was bijvoorbeeld Gooische Brink, dorps was het historische buurtje. Dat historische buurtje, aan de Laanstraat, roept nadrukkelijk de traditionele bebouwing van Hilversum in herinnering, door kleinschalige historiserende bebouwing in één laag. Het is opgebouwd uit fragmenten van bestaande bebouwing aan het Weversplein (de Jonghe Graef van Buren, Laanstraat 31-37, waarvan de oorsprong teruggaat tot 1739). Maar dit buurtje met de nostalgische hang naar kleinschaligheid is een uitzondering. Critici stellen dat deze panden als 'wisselgeld' voor de grootschalige sloop in het centrum grotendeels uit hun context werden gelicht.

Keerzijde was dat met het verplaatsen van historische panden naar een nieuwe plek, de oorspronkelijke locatie een nieuw eigentijds karakter kreeg. Op steeds meer percelen verdween zo het dorpse karakter. Een andere opvatting van omgang met de geschiedenis spreekt uit de handelswijze met de zogenoemde Spijkerpanden in de jaren negentig. Uit het weer opnieuw opbouwen van deze panden als onderdeel van het overdekte winkelcomplex Gooische Brink I, blijkt ook een nieuw streven naar historische continuïteit als onderdeel van vernieuwing. De twee historische 'Spijkerpanden' zijn op de oorspronkelijke locatie gehandhaafd. Ze zijn wel eerst afgebroken ten behoeve van de Gooische Brink, maar daarna weer opnieuw opgebouwd. Aan dit proces ging een langdurige discussie over de Kerkbrink vooraf.

2.2.2.2.13 2005 - Ontwikkelingen

Na 2005 gaat de geleidelijke verandering van het centrum door. Nieuwe gebouwen worden gerealiseerd, zoals het nieuwe Filmtheater aan de Herenstraat en muziekcentrum Poppodium De Vorstin, in plaats van de oude RK jongensschool die jarenlang functioneerde als poppodium De Tagrijn aan de Schoolstraat-Koninginneweg. Hier bepaalt het eiland rond de RK Onze Lieve Vrouwekerk het gebied tussen de Schoolstraat en de Naarderstraat, met voormalige zusterhuis, pastorie, en bijgebouwen. De tuin rond de pastorie is de groene long in dit gebied. Langs de Koninginneweg staan grote bomen.

In 1998 werd het terrein van het oude RK Ziekenhuis bebouwd. In de Langestraat vindt een forse schaalvergroting plaats. Een gebied dat ingrijpend transformeert is het stationsgebied, waarvoor in 2023 het GAK-kantoor (uit 1983) werd gesloopt.

2.2.2.3 Centrum thematisch

2.2.2.3.1 De sferen van het centrum

De ontwikkeling van het centrum van Hilversum is te typeren als de transformatie van een agrarische nederzetting tot fabrieksdorp en verder tot een (winkel)centrum van regionale betekenis. Dat proces verliep organisch, zonder vooropgezet plan. De plannen die wel (in de twintigste eeuw) gemaakt werden zijn slechts ten dele uitgevoerd. De verschillende plannen hebben gezorgd voor doorbraken en plekken die vervreemdend werken.

Het resultaat zoals wij het nu kennen mist daarom een ruimtelijke hiërarchie, eenheid of samenhang zoals wij die bij meer planmatig aangelegde kernen zien, maar biedt wel een stadsbeeld met uiteenlopende sferen.

De meest voorkomende sferen
- De gezellige sfeer van het vooroorlogse winkelcentrum met aantrekkelijke straten, brinken en winkelwoonhuizen in een gevarieerde en soms uitgesproken architectuur.

- De besloten sfeer van de achteraf gelegen smalle woonstraten (voormalige stegen) die vaak niet meer dan een handvol kleine woningen en bedrijfjes ontsluiten.
- De ongekunstelde sfeer van de straten met arbeiderswoningen. In de Havenstraatbuurt en de Sint Vitusbuurt hebben de huizen ondiepe voortuinen aan eenvoudige, smalle straten. Deze buurten hebben een variëteit aan functies en bijbehorende gebouwen; wonen en werken ging samen; naast en achter woningen staan werkplaatsen, fabriekjes en loodsen.
- De schilderachtige sfeer van de vrijstaande villa's en geschakelde herenhuizen omgeven door grote en weelderige tuinen.
- De deftige sfeer van de forenzenstraten met vrijstaande en geschakelde herenhuizen en twee-onder-een-kap-woningen met diepe voortuinen en hagen, aan lanen met straatbomen.
- De sfeer van de naoorlogse *city*. In het centrum van Hilversum botsen het oude dorpsbeeld en de schaalvergroting die in de vorige eeuw plaatsvond, met het overdekte winkelcentrum Hilvertshof, de parkeergarage aan het Noordse Bosje, de Gooise Brink en de hoogbouw bij het station (woontoren en Entrada) als meest in het oog springende voorbeelden.
- De monotone sfeer van multifunctionele complexen met winkels en bedrijfsruimtes op de begane grond, woningen op de verdiepingen en een ondergrondse parkeergarage. De plinten zijn vaak hoog en maken geen contact met de straat. De complexen zijn vaak zo langgerekt dat ze een stedenbouwkundige begeleiding van de doorgaande wegen vormen, maar de gefragmenteerde straten van het brinkdorp ontkennen. Ze staan bijvoorbeeld aan de Langestraat, Schoolstraat en bij het station.

2.2.2.3.2 Hoofdstructuur

De hoofdstructuur van brinken en straten is sinds de middeleeuwen gevormd en verwijst naar de oorsprong als brink- of esdorp. Hilversum heeft een groot aantal brinken. De brinken liggen op de splitsingen van wegen en waren bedoeld voor het verzamelen van vee en voor samenkomst. De brinken vormen de zwaartepunten in het netwerk van wegen en paden. Deze middeleeuwse wegen- en brinkenstructuur bestaat nog. De brinken zijn echter niet allemaal nog duidelijk herkenbaar en vrijwel allemaal verhard. Veel paden werden stegen of zelfs straten, waarbij die fijnmazigheid in het stratenpatroon grotendeels behouden is gebleven. Het centrum heeft nog enkele smalle straatjes waar een sfeer van dorpse geborgenheid hangt.

Deze structuur bestaat nog steeds, maar de brinken zouden een essentiële rol kunnen spelen in de herkenbaarheid, de routing, vergroening en verzachting van het beeld en de beleving. Ook tegen de hittestress en de wateropvang kunnen ze worden ingezet.

Nieuwe structurele elementen in de ruimtelijke hoofdstructuur uit de periode 1960-2005 zijn de verbreding van het Langgewenst, de doorbraak van de Schapenkamp en de Gooische Brink passage. De ruimte die de groei van het autoverkeer kreeg in de jaren zestig, werd in de jaren tachtig ingewisseld voor meer aandacht voor langzaam verkeer. Dat uitte zich bijvoorbeeld in het (deels) autoluw maken van wegen en pleinen.

Het grootste gedeelte van de binnenring volgt het tracé van historische wegen. Hierdoor slingert de binnenring soms en is het profiel veel informeler dan dat van de Schapenkamp. Voorbij de binnenring zet het centrum zich voort. Langs de uitvalswegen naar het zuiden, dicht tegen het centrum aan, liggen de arbeidersbuurten met een pragmatische structuur van evenwijdig lopende straten en ondiepe bouwblokken. De Langgewenst buurt bij de uitvalswegen naar het noorden heeft een ruimer opgezette structuur met gebogen wegen en grote percelen. De structuur van deze uitbreidingsbuurten is sinds de aanleg nauwelijks gewijzigd. De Groest heeft door zijn ligging en historische breedte een spilfunctie, maar wel een wat halfslachtig karakter doordat het noordelijke gedeelte qua inrichting bij het autovrije winkelgebied is getrokken en het zuidelijke gedeelte meer het karakter van een verkeersader heeft gehouden.

2.2.2.3.3 Groene randen

Anders dan in de uitbreidingswijken van Hilversum is het groen in het centrum dun gezaaid. Het meeste groen bevindt zich langs de noordelijke en westelijke rand van het centrum, in de overgangsgebieden. De laan-beplanting van de Oude Enghweg, Minister Hartsenlaan, Naarderstraat, Koninginneweg-Noord is te danken aan de ligging in de invloedssfeer van de aangrenzende villabuurt. Opvallend is de laanbeplanting van de Groest met enkele en dubbele rijen kastanjes. Enkele wegen zijn van straatbomen voorzien, zoals de Schapenkamp en de 's-Gravelandseweg. De brinken en sommige straten zijn ingericht met straatbomen, zoals de Monseigneur van de Weteringstraat. Maar de meeste straten in het centrum zijn boomloos en de brinken zijn geen groene plekken meer. De solitairen of boomgroepen die zich in het centrum bevinden horen meestal bij een erf of een villatuin. Mooie voorbeelden daarvan zijn de Kruissteeg en het Noordse Bosje. De tuinen rond de Onze-Lieve-Vrouwekerk en de R.K. Sint Vituskerk met de oude begraafplaatsen (park Vitushof) daar tegenover en de oude begraafplaats Gedenkt te Sterven (de Hof) zijn de oases en groene longen van het centrum. In de zuidelijk gelegen arbeidersbuurten is relatief weinig

groen. Er is wat straatbeplanting en soms een klein plantsoen. In de Havenstraatbuurt staan opvallend veel kleine prunussen langs de smalle straten.

Straatbomen zijn bepalend voor het groen in het centrum. Met de herwaardering voor de bestaande historische structuren in de jaren tachtig groeide ook de aandacht voor de historische groenstructuren van brinken en wegen. In 1986 werd de 'Visie straat- en laanbomen' opgesteld, in 1993 een groenstructuurplan 'Hilversum, meer dan groen'. De Groest is een van de duidelijkste plekken waar de historische groenstructuur is versterkt. In de jaren 1970-1990 bood de Groest vooral ruimte aan het autoverkeer en waren de bomen die langs de straat stonden grotendeels verdwenen. Na 1990 werd in het kader van 'Binnenstad Beter' de Groest weer een kastanjelaan. Er werden zestig nieuwe kastanjes van 35 jaar oud geplant, wat bijdroeg aan de verblijfs- en ontmoetingsfunctie van de Groest evenals het autoluw maken ten gunste van het winkelend publiek.

2.2.2.3.4 Historische gelaagdheid

Hilversum ontwikkelde zich als een meerkernig agrarisch esdorp op zandgrond met verspreide bebouwing. Van de oude bebouwing uit de achttiende en negentiende eeuw, met de kenmerkende traditionele bouwstijl en bouwwijze, is hier en daar nog een exemplaar te vinden. Deze tijdlaag verdient meer aandacht om hem zichtbaar en beleefbaar te maken en deze zeldzame panden en buurtjes betekenis te geven in het gelaagde beeld van het centrum.

De industrialisering heeft in het centrum van Hilversum weinig sporen achtergelaten. Alle tapijtfabrieken zijn gesloopt. Aan de Herenstraat en de Groest staan nog een paar grote en rijk gedetailleerde fabrikeurswoningen. Uit deze tijdlaag dateren ook de arbeiderswoningen, zoals in de Havenstraatbuurt, de Bussumerstraat en de Sint Vitusbuurt. De buurt Klein Rome vormt een harmonische buurt met een eigen karakter dat gerekend kan worden tot 'de motor van Hilversum', zoals de wijk ten oosten van het spoor. De maat en schaal zijn hier belangrijk. Ook de bebouwing uit deze tijdlaag is kwetsbaar en verdient meer aandacht.

Door de instroom van nieuwe inwoners, met name de draagkrachtige forenzen in de villabuurten, ontwikkelde de kern zich tot winkelcentrum. In de periode rond 1900-1940 werden fraai gedecoreerde winkelwoonhuizen gebouwd. De panden verschillen in grootte en bouwhoogte, maar wat echt in het oog springt zijn de voorgevels in verschillende architectuurstijlen. Hierdoor kreeg elk pand een individuele uitstraling. De hoekoplossingen variëren van fraai vormgegeven afgeschuinde hoeken tot krachtige accenten met gelede gevels. Boven de winkels werd gewoond, maar ook in achteraf gelegen straten werden woningen gebouwd. Het karakter met individuele, hoogwaardig vormgegeven panden moet als basisprincipe voor de verdere ontwikkeling van het centrum als uitgangspunt dienen.

Na de Tweede Wereldoorlog werd het gemengde karakter van het bebouwingsbeeld op een aantal plekken doorbroken door het toevoegen van grootschalige bebouwing. Dat neemt niet weg dat ook in deze periode architectonische pareltjes zijn gebouwd, zoals het voormalige C&A en Warenhuis Wortelboer. De fijnmazige ruimtelijke en functionele structuur van het centrum werd doorbroken met de bouw van winkelcentrum Hilvertshof, dat op zijn beurt de toon zette voor de bouw van nog meer grootschalige bouwprojecten. Voor kleine ondernemers was door deze schaalvergroting steeds minder plaats.

Uit onderzoek naar bouwperiodes van Hilversum blijkt dat in het centrum het grootste deel van de bebouwing van na 1945 dateert, hoewel Hilversum een heel oude oorsprong heeft. Vooral na 1960 is de bebouwing sterk verdicht en vernieuwd. De schaalvergroting is fors, waardoor de historische gelaagdheid is aangetast en de verhouding tot de organisch gegroeide bebouwingsbeeld en de brinkstructuur uit balans is geraakt. De verdichting gaat nog steeds door. Bij het zoeken van de balans tussen handhaven van de ruimtelijke hoofdstructuur en de inpassing van nieuwe bebouwing wint vaak de schaalvergroting: de percelen zijn groter, de bouwhoogte neemt toe, de variatie en geleding nemen af. Overigens heeft die ontwikkeling ook impact op de bestaande bebouwing: de nieuwe, grootschaliger bebouwing is dominant in het straatbeeld, waardoor bestaande bebouwing naar de achtergrond wordt verdrongen. Veel puien van historisch waardevolle panden zijn door de 'modernisering' aangetast, maar dat kan nog hersteld worden. Het schilderen van oorspronkelijk ongeschilderde gevels met een vaak fraai gedetailleerde baksteenarchitectuur is helaas onomkeerbaar.

Kerkbrink 6

Uitbreiding van het Museum Hilversum, aan de Kerkbrink en Oude Torenstraat. Er is heel lang gezocht naar de vestiging van een cultuurgebouw in centrum. Uiteindelijk koos het gemeentebestuur voor uitbreiding van het bestaande museum in het voormalige raadhuis. De uitbreiding is een nieuw volume dat aan de achterzijde van het voormalige raadhuis van Hilversum, thans in gebruik als museum, in 2003-2005 is gerealiseerd. De ontwerper van de uitbreiding, Hans Ruijssenaars, zocht met de architectuur van de gevels aansluiting bij het bestaande gebouw. De vormgeving van het nieuwe deel is geïnspireerd op de stijl van het oude gebouw, dat dateert uit 1882.

2.2.2.3.5 Sociale en culturele voorzieningen

Het is opvallend dat belangrijke overheidsgebouwen in Hilversum niet in het huidige centrumgebied, maar meer langs de rand ervan of net erbuiten zijn gesitueerd. Het gemeentebestuur van Hilversum zetelt sinds de opening van het nieuwe raadhuis in 1931 in het bijzondere gebouw van Dudok. Ook het nieuwe stadskantoor naast het raadhuis, aan de Oude Enghweg 23, ligt buiten het centrum. Het voormalig kantongerecht, aan de 's-Gravelandseweg 59, ligt eveneens net buiten de kern.

Het zogeheten 'sociaal plein' ligt aan de rand van het centrum. Deze openbare sociale voorziening is ondergebracht in een kantoorgebouw naast het station van Hilversum (het voormalige Teleac-kantoor). Tegenover het station was sinds 1983 het GAK-kantoor gelegen, een bijzonder structuralistisch gebouw dat inmiddels is afgebroken.

Historisch gezien zijn de Kerkbrink en de Groest de locaties voor bijzondere culturele voorzieningen. Na de bouw van het nieuwe raadhuis van Dudok werd het Oude Raadhuis op de Kerkbrink in gebruik genomen als Goois Museum. In sommige stedenbouwkundige plannen was de afbraak van dat Oude Raadhuis voorzien om de verkeerssituatie op de Kerkbrink te kunnen verbeteren. In 1946 had Dudok dit idee bijvoorbeeld in zijn Kernplan (1946) verwerkt. Maar van sloop van het Oude Raadhuis is het gelukkig niet gekomen, evenmin van de bouw van een nieuw cultureel centrum, alhoewel daar meerdere voorstellen voor zijn gemaakt.

In 2004 werd het Goois Museum uitgebreid met een nieuwe vleugel naar ontwerp van Hans Ruijssenaars architecten, in een stijl die aansluit bij die van het Oude Raadhuis. De vleugel werd ingepast in het bestaande stratenpatroon (verkeersstructuur), op de plaats waar de dorpsschool met gymnastieklokaal (later gebruikt als dienstgebouw) hadden gestaan.

Na 2005 werden nog enkele belangrijke culturele voorzieningen gebouwd in het centrum of net daarbuiten: de nieuwe bioscoop aan het Langgewenst (VUE), het poppodium De Vorstin daar vlakbij, en het Filmtheater aan de Herenstraat.

Wilhelminastraat

Kantoorgebouw Gemeente Hilversum met sociale voorziening, naast Station Hilversum. Voormalig kantoorgebouw Teleac. Ontworpen door J.A. van Belkum in 1998. Hoofdzakelijk zes bouwlagen, met parkeren in ondergrondse garage. In de plint aan centrumzijde zit de toegang tot Sociaal Plein. Vanwege typologie en zichtbaarheid van sociaal kantoor op centrum-locatie van belang.

2.2.2.3.6 Economische voorzieningen

Winkels

De economische functie van het centrum als winkelgebied is in de periode na 1960 versterkt. Het was een gericht gemeentelijk beleid, zoals in het structuurplan van 1961, om een groot deel van het centrum voor winkels te bestemmen. Hilversum werd in dit structuurplan gezien als 'hoofdcentrum voor het Gooi'. Die winkels kwamen in de plaats van de bestaande bebouwing, zoals woningen en fabrieken.

Volgens het structuurplan van 1961 was het de bedoeling dat dat grotere winkels zouden zijn. In het centrum moest een kernwinkelapparaat komen. Een uitgesproken voorbeeld van de grootschalige vercommercialisering van het centrum in de jaren 1970 is de Hilvertshof aan de Groest. Dat overdekte winkelcentrum van ontwerpbureau: Zanstra, Gmelig Meyling en De Clerq Zubli architecten bood sinds de opening in 1973 onderdak aan tal van winkels, waarbij bezoekers de mogelijkheid hadden te parkeren op het tweelaagse parkeerdek. Een ander voorbeeld van een moderne winkel is het verzamelgebouw Kerkstraat 24, uit 1985, waar achter een gedeelde glazen gevel meerdere winkels waren ondergebracht. De tendens van groepering van commerciële functies in verzamelgebouwen, in combinatie met andere functies, kreeg ook in de jaren negentig uitingen. De Gooische Brink uit de jaren 1990 is daar een duidelijke representant van.

Kerkbrink 2d, Kerkstraat 63, Herenstraat

Winkelcentrum Gooische Brink I, woningen en parkeergarage, die met elkaar zijn verbonden door een passage. Het gebouw staat bekend als Gooische Brink I, en is in 1996-1999 gerealiseerd als onderdeel van de Gooische Brink I en II naar een ontwerp van De architectengroep, Hans Ruijssenaars. Het multifunctionele gebouw is ingepast in de bestaande historische structuur, met inpassing op terrein achter historische bebouwing in combinatie met nieuwe gevels aan de openbare weg. Het gebouw is gesitueerd aan de Kerkbrink, een van de belangrijkste brinken van het historische centrum van Hilversum. In het

project zijn twee historische panden opgenomen, de zogeheten 'Spijkerpanden' (Kerkbrink 19 en 21) die opnieuw zijn gebouwd. Die integratie is te beschouwen als reactie op ahistorische werkwijze van bouwen in de binnenstad uit jaren zeventig in Hilversum. Maar de passage is een nieuwe verbinding (die er historisch niet was) tussen de Kerkbrink en de oostelijk gelegen winkelstraten. Levendige gevelcompositie met zuilenrijen en inspringende volumes. Tegelijk met de bouw van het complex is het westelijke plein, de historische Kerkbrink, autovrij gemaakt. Het complex heeft door de relatief grote schaal een stedelijke uitstraling.

Groest 64-86, Hilversthof 1-165, Kerkstraat 15, 19, Herenstraat 14, Zeedijk

Winkelcentrum Hilvertshof, met parkeergarage op dak, gerealiseerd in 1970-1973. Gebouwd in opdracht van ontwikkelaar Johan Matser, die zich liet leiden door de Amerikaanse *malls*. Het grootschalige overdekte winkelcentrum heeft voor winkelend publiek vanaf de straat entrees aan meerdere zijden. De hoofdentree is aan de Groest. Voor auto's is een parkeerdek via een hellingbaan bereikbaar vanaf een toegang aan de Groest. In het complex zijn circa 100 winkels, die via een overdekte binnestraat voor winkelend publiek bereikbaar zijn. Het winkelcentrum is hoofdonderdeel van het autovrij maken van een deel van de binnenstad, begin jaren 1970. Het is de kern van het autovrije winkelgebied. Het is een grootschalig orthogonaal gebouw gebouwd met behoud van de bestaande historische gegroeide onregelmatige wegenstructuur. De luchtbrug (verbindingsgang) verbindt het centrum met het naastgelegen warenhuis (westelijk) en dateert uit 1972-1973. De schaalvergroting van de footprint werd aanvankelijk verbloemd door de opdeling van de gevel aan de Groest. Het winkelcentrum is recent gerenoveerd waarbij een groot deel van het oorspronkelijke beeld is verdwenen. Zo hebben de straatgevels een nieuwe gevel gekregen. De kleinschalige indruk is daarbij verdwenen. Ook het interieur is deels vernieuwd. Helaas is het niet meer het mondaine winkelcentrum dat het is geweest.

Kantoren

Over de locatie van kantoren in het centrum deden de opeenvolgende structuurplannen eveneens uitspraken. In het Structuurplan van 1961 waren onder andere de oostwand van de Groest en de Kerkbrink gereserveerd als een concentratie van winkels en kantoren. In het structuurplan van 1971 werd een nieuwe opvatting over kantoren in het centrum gepresenteerd. De kantoren dienden geconcentreerd te worden in een gebied bij het station. Als uitingen van het structuurplan van 1971 zijn te beschouwen het GAK-kantoor uit 1983 (inmiddels afgebroken) en het gebouw Silverpoint, met een parkeergarage. Meerdere bankgebouwen werden na 1945 vernieuwd of vestigden zich in nieuwe panden. Een van de voorbeelden daarvan is de AMRO-bank die in het centrum een nieuw kantoor realiseerde aan de 's-Gravelandseweg 9. Dit gebouw is in zichzelf een hoogwaardig ontwerp, maar staat op de verkeerde plek. Door deze panden staat de omringende fijnere bebouwing onder druk omdat ze aanleiding geven tot vergroten en optoppen.

Stationsplein 1-17, Stationstunnel 1

Station Hilversum, gebouwd in 1992 naar ontwerp van Jan van Belkum, die meerdere stations heeft ontworpen. Voor de nieuwbouw werd het oude station, een gemeentelijk monument, in 1990 gesloopt. De nieuwbouw vond plaats na lang (12 jaar) en veel oppositie tegen de sloop. Het nieuwe station is gerealiseerd als multifunctioneel gebouw met hal op de begane grond, winkels in de plint en kantoren in vier lagen erboven. De hal heeft gekleurde vensters ontworpen door beeldend kunstenaar Joost van Santen. Op een van de hoeken is een toren gerealiseerd, die associatie oproept met een zendmast, als symbolische verwijzing naar zendmasten en Hilversum als mediastad. Langs de plint loopt een arcade, een beschutte zone voor wandelaars. Hierin zijn ook de kantoorentrees gesitueerd. Aan de westzijde legt een brede aanlooproute de verbinding tussen stationshal en binnenstad. Westelijk is een twee entreezone, aansluitend op de oostelijke wijken. In 2009 is de fiets- en voetgangerstunnel onder het station geopend, waardoor de (ongewenste) scheidingsfunctie van het spoor tussen de bebouwing westelijk en oostelijk ervan, werd verminderd.

2.2.2.3.7 Wonen

Niet alleen de opvattingen over winkelen en werken veranderde in de periode 1960-2005, ook de gemeentelijke visie op wonen in het centrum veranderde in de loop der jaren. Terwijl in de jaren zestig nog nadrukkelijk winkels en kantoren prioriteit kregen, kreeg vanaf de jaren zeventig wonen in de bestaande kern weer meer de ruimte. In lijn daarmee zijn in die jaren woningen zowel langs de randzone van het centrum gebouwd als verdeeld over het centrum. Daar lagen twee motieven aan ten grondslag. Enerzijds werd door de woonfunctie de levendigheid van het centrum vergroot. Anderzijds werd het realiseren van woningen in het centrum in de jaren zeventig gezien als een mogelijkheid om de druk op de buitenwijken en het groen te ontzien. Want de mogelijkheid om te bouwen buiten de bestaande kern was door het streven naar natuurbehoud beperkt.

De bouw van woningen in het centrum kreeg in hoofdzaak op twee manieren vorm. Enerzijds door woningen op te nemen in multifunctionele gebouwen, zoals winkels of kantoren in de plint en woningen erboven. Daarnaast zijn woningen gerealiseerd in grote wooncomplexen of in kleine buurten. De beperkte mogelijkheden om in de buitengebieden woningen te bouwen, leidde er mede toe dat in de binnenstad op diverse locaties werd verdicht en de hoogte in werd gegaan. Een belangrijk punt in de 'Onderzoeksrapportage binnenstad 1986' is dat nieuwe bebouwing moest worden ingepast in de bestaande historische structuur.

Kenmerkend voor de jaren zestig is het complex woningen met winkels aan de Langestraat 27-53 van Hartman en Eylers. In de jaren zeventig zochten enkele architecten naar een meer gevarieerde bouw, zoals Ir. H.N. van Wijk. Het meest duidelijk voorbeeld van kleinschalig wonen met respect voor de historische structuur is het historisch buurtje Laanstraat, eveneens uit de jaren zeventig.

In de kern waren meerdere grotere gebieden die werden gesaneerd ten behoeve van nieuwbouw, zoals bijvoorbeeld in de buurt noordelijk van de R.K. Sint Vituskerk, langs de Schapenkamp. De architect van dat complex, Ir. H.N. van Wijk streefde naar variatie en kleinschaligheid; in dit woningbouwcomplex Antonius Brouwerstraat zijn de openbare en semi-openbare ruimten mee ontworpen, en maken muren, banken, tuinen en (parkeer)pleinen onderdeel uit van het complex.

Het appartementencomplex aan de Schoolstraat-Huizerstraat van architect Van Houwelingen is specifiek voor ouderen gerealiseerd en heeft een overdekte binnenhof.

In de jaren tachtig en negentig wordt wonen boven commerciële functies gecontinueerd. Aan de Groest bijvoorbeeld zijn meerdere van dergelijke complexen gebouwd. Een ander voorbeeld elders in de kern is het multifunctionele complex Noordse Bosje 4-38 uit 1980, waar woningen zijn gecombineerd met een commerciële plint. Op een aantal plekken werden ook meer kleinschalig en pandgewijs woningen met bedrijfsruimte ingepast, zoals bijvoorbeeld aan de Spoorstraat 65/67.

Langestraat 27-53

Winkelflat, gebouwd als complex van 42 'flatwoningen', winkels in plint en parkeerkelder, in 1965 gerealiseerd aan de Langestraat. Uitgesproken jaren zestig architectuur, gemetselde gevels, puien zijn grote elementenbouw. Ontworpen in 1964 door het Hilversumse architectenbureau Hartman en Eylers.

Schoolstraat 2-120, Huizerstraat 1

Ouderenwoningen met parkeersouterrain Schoolstraat en Langgewenst, oorspronkelijke naam van het complex is De Passage, later Prinsenhof. In 1978 gerealiseerd naar ontwerp van architektenburo Van Houwelingen, Aalsmeer. Sluit het plein Langgewenst aan de noordoostzijde af. Min of meer alzijdig georiënteerd. Heeft entrees aan meerdere zijden. De bouw van de woningen was mogelijk door de markt op het Langgewenst voor een deel te verplaatsen naar Groest. Als oorspronkelijk complex ouderenwoningen steeds zeldzamer wordend in Nederland. De geschilderde rode, oranje en gele kleur op de baksteen gevels is later aangebracht.

Spoorstraat 65b, 67, Biersteeg 17

Winkel- en woonhuis, in een modernistische bouwstijl, een opvallende winkel-woonhuis in deze smalle straat. Oorspronkelijk gebouwd in 1982 als eigen woonhuis van Koen van Velsen. Heeft een gevel aan twee openbaar toegankelijke straatruimtes. Een oorspronkelijke opbouw op tweede verdieping is recent deels aangepast. Door de pandbreedte en bouwhoogte in twee hoofdlagen sluit het aan bij de belendende historische bebouwing. Een goed voorbeeld van een kleinschalige, pandgewijze vernieuwing in de binnenstad, in een eigentijdse architectuur. De vrijwel identieke gevels zijn opgebouwd uit bijv. staal en glas met zichtbare constructieve elementen. Door de vormgeving contrasteert het en presenteert het zich als autonoom. Goed voorbeeld in het oeuvre van de architect.

Langgewenst 1-133

Multifunctioneel gebouw, in 1994-1995 gerealiseerd naar ontwerp van architectenbureau Trema, in opdracht van Amstelland/Van der Heijden. In het gebouw zijn 65 woningen in circa vijf bouwlagen. In een klein deel van het gebouw, op de kop in de plint, is een economische voorziening gesitueerd. Het hoofdvolume is opgebouwd uit een gebogen haak-vorm die de straatruimte van Naarderstraat en Langgewenst volgt. Qua schaal versterkt dit gebouw het stedelijke karakter van het centrum van Hilversum. Voorbeeld van een grootschalig complex in de binnenstad, dat een straatwand en pleinwand vormt. De pleinwand is relatief meer open naar de openbare ruimte, dan de straatwand.

Kruissteeg 2-12, Veerstraat

Complex van circa dertig woningen, gebouwd aan de Kruissteeg westzijde, met trappen, portieken. In 1987 gebouwd naar ontwerp van Ontwerpgroep Es van Ginkel architekten. Gevarieerd gevelbeeld in straat. Door gevelcompositie en materiaalgebruik een gevarieerd, levendig en kleinschalig karakter, kenmerkend voor de bouwperiode. Verspringende daklijn. Dakschilden als compositorisch middel. Inpandige openluchtportieken. Binnentrapindicatie aan gevel zichtbaar. Door middel van balkons veel contact vanuit woning met straat mogelijk.

Fabrikeurstraat 1, Kruissteeg 1, Veerstraat 25-33

Complex van ca. 55 woningen, met parkeergarage en bedrijfsruimte, in 1987 gebouwd naar ontwerp van Ernst Kasanmoentalib, aan de Kruissteeg oostzijde. Hoofdzakelijk twee en drie bouwlagen. Witte gevelsteen en witte paneelelementen. Elke hoekoplossing is anders ontworpen. Binnen een gevelrij grote eenvormigheid, repetitie en samenhang.

Kampstraat 21-47, 49-51, Spoorstraat 51-53

Multifunctioneel gebouw, in circa 1996 gerealiseerd in opdracht van Stichting woningcorporatie Gooi en Omstreken. Ontworpen door Bouwontwerpgroep Kokon, C. Paauwse. In het gebouw zijn woningen en in de plint kantoren en winkelruimte, en een parkeerkelder. De hoofdvolumes zijn opgebouwd uit een gebogen vorm langs de Kampstraat. De straatgevel is geleed in onderdelen. Voorbeeld van een grootschalig complex in de binnenstad. Aan de noordzijde is aansluiting gezocht met enkele bewaard gebleven historische panden aan Spoorstraat.

Kerkbrink 9, 21-37, Brinkweg 1, 5-19 ev, Zon en Maanstraat

Winkelcentrum met parkeergarage, staat bekend als Gooische Brink II, en is in 1996-1999 gerealiseerd als onderdeel van de Gooische Brink I en II naar een ontwerp van De architectengroep, Hans Ruijssenaars. Halverwege het complex loopt een smalle straat voor langzaam verkeer, de Zon en Maanstraat. Dat is continuering van historische route. Aan de zuidelijk gelegen Brinkweg is de toegang tot een ondergrondse parkeergarage. Door de schaal een stedelijke uitstraling.

Wonen in het groen

De opstellers van de opeenvolgende structuurplannen voor de kern hadden verschillende opvattingen over de aandacht voor het groen. In 1961 stelde De Ranitz dat de kern als recreatiegebied kon fungeren door het bestaande groensysteem in de kern te versterken. Op de kaart van het Structuurplan van 1971 worden gebieden getekend van wooncomplexen in het groen of grenzend aan het groen, zoals het gebied noordelijk van de R.K. Sint Vituskerk waar de bestaande buurt werd afgebroken. De in 1980 gerealiseerde woningen aan de Schapenstraat/Anthonius Brouwerstraat zijn te beschouwen als een gedeeltelijke uitwerking daarvan, waarbij de openbare ruimte inclusief de groenaanleg integraal onderdeel is van het woningcomplex. Ook het 'Historische buurtje' wordt erop aangeduid, als losse gebouwen langs de straat omgeven door groen.

2.2.2.3.8 Infrastructuur

Vanaf het kernplan van Dudok in 1946 kreeg de aanpassing van de verkeerssituatie in de kern aandacht. Dudok stelde dat de verkeersdoorstroming in de kern onvoldoende was: 'het is een armzalige kern met een slecht wegenstelsel dat niet de geringste schoonheid heeft'. Hij stelde dat de bestaande structuur van paden en wegen moest worden verbeterd, en nam dat als onderdeel van de kernsanering voor enkele gebieden in de plannen op. In zijn voorstel voor verbetering had hij vooral het autoverkeer in gedachten en niet de fietser of voetganger. De auto en het parkeren moest in die jaren alle ruimte krijgen. Inmiddels staat de voetganger en de fietser weer voorop.

Autoverkeer en ring

Een radicaal nieuw voorstel is in het reconstructieplan van de stedenbouwkundige J. De Ranitz te vinden die in 1961 een ringweg voorstelde. Rondom de kern projecteerde hij een stelsel van 'stedelijke hoofdaders'. Vanaf een ring rond het centrum liepen verkeerslussen de binnenstad in. Verdeeld over de binnenstad waren talloze parkeerterreinen getekend. Het tracé van de ring hield weinig rekening met inpassing in bestaande bebouwing. Die ring hing samen met de bevordering van de eerdergenoemde winkel- en kantorenvestiging in het centrum. In 1969-1970 werd dat ring-concept verder uitgewerkt in een nieuw structuurplan met een binnenring.

Van de ideeën voor een ring zou uiteindelijke slechts een deel gerealiseerd worden: het deel bij de Schapenkamp met de rotonde bij Gooiland. In 1975 werd dat deel van de ring officieel geopend. Van verdere uitvoering kwam het niet. Tijdens die opening was er protest tegen de prioriteit voor het autoverkeer. Bij stedenbouwkundigen waren er nieuwe inzichten ontstaan over de leefbaarheid van de binnenstad en kreeg gemotoriseerd verkeer in de binnenstad minder ruimte ten gunste van langzaam verkeer en openbaar vervoer. In 1974 was de uitvoering van het Structuurplan uit 1969 stilgelegd en stopte ook de uitvoering van de verdeelring op basis van verkeersdoorbraken. Het principe van een ring bleef echter in de verdere planvorming wel aanwezig, maar gebruik makend van bestaande wegen zonder doorbraken.

Om de winkels en kantoren goed bereikbaar te maken voor auto's was vanaf de jaren zestig de bouw van diverse parkeergarages voorzien. De locatie van die garages hing samen met de ring. De eerste garage die werd gerealiseerd was de garage aan het Noordse Bosje, gebouwd in 1970-1971. Tevens werd een parkeerdek in twee lagen gerealiseerd op de Hilvertshof. Langs de ring waren minstens nog twee parkeergelegenheden gedacht, die later gerealiseerd zouden worden als Silverpoint en de garage Gooische Brink.

Vanwege de cityvorming in het centrum en de concentratie van winkels ontstond ook aandacht voor het bevoorraden daarvan. Daarom integreerde de stedenbouwkundige dienst in de deelplannen de bevoorrading via expeditiestraten. Die expeditiestraten en expeditiehoven maakten bevoorrading van winkels mogelijk zonder voetgangers te hinderen. Die expeditiestraten zijn bij het uitwerken van deelplannen gedeeltelijk gerealiseerd, zoals bij de bloemenwinkel aan de 's Gravelandseweg 8c (1987), waar een toegang is vanaf de brink naar een expeditiehof. De Hilvertshof kreeg een ondergrondse bevoorradingsruimte om het winkelende publiek in de binnenstad niet te hinderen tijdens het laden en lossen.

Noordse Bosje 19, 21

Parkeergarage met showroom en bedrijven, gebouwd in 1970-1971, naar ontwerp van Zanstra, Gmelig Meyling en De Clerq Zubli. Dakopbouw en plint zijn verbijzonderd. Daartussen zes verdiepingen parkeerruimte. De functie houdt verband met plannen eind jaren 1960 (Kernstructuurplan) om de bereikbaarheid van winkels en autogebruik in het centrum te bevorderen. De bouw van deze parkeergarage langs de rand van het centrum is daarvan de eerste, en zeer zichtbare uiting. In de plint vestigden zich bedrijven, waaronder een kantoor voor de ANWB. Ook de twee bovenste bouwlagen waren bestemd voor kantoren. De parkeergarage heeft een latere uitbreiding/aanbouw aan de noordoostzijde, die in vormgeving niet aansluit.

Groest 66-86, Herenstraat 14, Hilvertshof 1-165, Kerkstraat 15, 19

Oprit naar parkeergarage op het dak van Winkelcentrum Hilvertshof. Parkeergarage toegankelijk voor auto's via een hellingbaan over de Herenstraat. De betonnen hellingbaan is oorspronkelijk gebouwd begin jaren zeventig. De huidige oprit is omstreeks 1989 aangepast. Oorspronkelijk (1973) was de oprit een rechte oprit vanaf de Veerstraat. Door de verplaatsing van de oprit kwam bouwgrond vrij waarop woningen konden worden gebouwd. Recent is winkelcentrum Hilvertshof gerenoveerd.

Voetgangers

Om te voorkomen dat de verdeelring een sterke infrastructurele barrière zou gaan vormen, was in het structuurplan 1971 de realisatie van een tiental voetgangersbruggen over de ring voorzien. Die voetgangersbruggen zouden functioneren als voetgangersoversteekplaatsen waar door de ongelijkvloerse niveaus wandelaars en snelverkeer elkaar ongehinderd konden kruisen. De voetgangersbruggen sloten aan op een netwerk van verkeersvrije winkelstraten. Deze moderne ingreep werd als toekomstvisie verbeeld in perspectieftekeningen. Echter, ook van dat concept kwam in de praktijk niets terecht: niet een brug is gerealiseerd. Een ander type voetgangersbrug in het centrum is wel gerealiseerd. Die overbrugde echter niet de drukke verkeersring maar een zijstraat van de Herenstraat, de Zeedijk. Een projectontwikkelaar realiseerde in jaren zeventig een voetgangersbrug die verbinding mogelijk maakte tussen de Hilvertshof en het naastgelegen warenhuis Vroom en Dreesman. Die brug maakte een droge overgang mogelijk van het overdekte winkelcentrum naar het warenhuis.

Enkele ingrepen werden wel gerealiseerd. Enkele straten werden verkeersluw gemaakt. Deels autovrij werden de Groest, de Kerkstraat en de Kerkbrink. Daar kregen de voetganger en fietser ruim baan en was de auto niet meer welkom. De inrichting van de straten werd aangepast met bestrating en lage muurtjes van kinderkopjes met verplaatsbare plantenbakken die dienden om het verblijfskarakter te versterken. Het deel van de Groest bij de markt werd voor de voetganger gereserveerd.

In het plan Binnenstad Beter, uit 1992, is de Kerkbrink opgevat als een autoluw gebied en in 1998 opnieuw ingericht. Het verkeer werd westelijk van de kerk geleid en niet meer over de brink, zodat die weer een

ontmoetingsfunctie kon krijgen. Wel bleef de brink toegankelijk voor de fiets, de bus en het bestemmingsverkeer. De aanpak buiten de karakteristieken en beleving van de brink werkten niet. Inmiddels wordt weer een nieuw herinrichtingsplan uitgevoerd.

Openbaar vervoer

Het oude station werd in 1992 vervangen door een ontwerp van J.A. van Belkum. De stationsoverkapping op het perron is wel gehandhaafd, evenals de Prinses Beatrixtunnel, uit 1935. Het stationsgebouw definieert als langgerekte wand langs het spoor het stationsplein aan beide zijden, zowel aan de centrumzijde Schapenkamp als de oostzijde.

2.2.2.4 Samenvatting kernkwaliteiten

Brinkenstructuur en middeleeuws wegenpatroon

Het historische patroon van wegen en brinken vormt de drager van de stedelijke structuur en is van grote cultuurhistorische waarde. Deze basislaag is ondanks gedeeltelijke aanpassingen zoals de Schapenkampdoorbraak nog steeds het belangrijkste ordenende principe.

Structuren en ensembles

Het centrum heeft structuren en ensembles van hoge waarde. Te noemen zijn Kerkbrink, Biersteeg/Kampstraat, Leeuwenstraat, Laanstraat/Kuissteeg, Oude Doelen, het wooncomplex aan de Schapenstraat, de Groest met de bomen, en de Kerkstraat-Schoutenstraat-'s-Gravelandseweg.

Historische gelaagdheid

Inmiddels is de tijdlaag 1960-2005 sterk vertegenwoordigd is. Uit de meeste tijdlagen is nog bebouwing aanwezig, hoewel die uit de oudere tijden zeldzaam en kwetsbaar is en ook de bebouwing uit de interbellumperiode, met de rijke vormgeving en detaillering, door schaalvergroting en vernieuwing bedreigd wordt. De huidige ensembles vragen om zorgvuldig behoud en versterking. Het slopen, vernieuwen en de schaalvergroting zou daarin niet moeten voortgaan.

Groene randen

In het centrum is weinig groen, langs de randen des te meer. Dat is te danken aan de invloedssfeer van het villagebied aan de noordwestflank, aan de kerktuinen van de RK Sint-Vitus en Onze-Lieve-Vrouwekerk en aan de voormalige begraafplaatsen Vitushof en Gedenk te sterven. Deze groene ruimtes zijn kleine oases in een verder grotendeels versteend centrum. Daarom zijn ook de laanbeplanting van de Minister Hartsenlaan, Oude Enghweg, Naarderstraat, Koninginneweg en de dubbele rijen kastanjes langs de Groest waardevol.

2.2.2.5 Gemeentelijke monumenten

[Gereserveerd]

2.2.2.6 Rijksmonumenten

[Gereserveerd]

2.2.3 De Hilversumse Meent

2.2.3.1 Vooraf

Introductie

De Hilversumse Meent bestaat van oudsher uit een groot weidegebied waar Stad en Lande van Gooiland heel lang de scepter zwaaide. De aanwezigheid van de eeuwenoude Karnemelksloot deelt het gebied in twee delen, de Ondermeent en de Bovenmeent.

Deze beschrijving gaat over de woonwijk die op een deel van de Ondermeent is ontwikkeld en intussen een hooggewaardeerde woonomgeving is.

De historie van de Hilversumse Meent als landbouwgebied, de bunkers en de relicten uit de tijd van Stad en Lande komen aan bod in het wijkrapport Buitengebied.

Ligging

De Hilversumse Meent ligt ruim zes kilometer van de bebouwde kom van de gemeente Hilversum, dichter bij Bussum dan bij Hilversum.

De wijk schurkt aan de oost- en noordkant tegen Bussum aan. Zuidoostelijk ligt de ontsluitingsweg Hilversumse Meentweg, en noordoostelijk ligt het in standgehouden natuurgebied Gijzenveen op Hilversumse grondgebied. Noordelijk ligt het natuurgebied Laegieskamp op Bussums grondgebied.

De west- en zuidwestkant is vormgegeven met een natuurlijke landschappelijk zône met veel water en groen langs een gekartelde lijn in het weidegebied en zuidwestelijk aansluitend op de Melkmeent.

De wijkbiografie Hilversumse Meent is ook raadpleegbaar als .pdf document.

2.2.3.2 Hilversumse Meent in landelijk en lokaal perspectief

2.2.3.2.1 Landelijke context

In de tweede helft van de jaren zestig braken de jaren van welvaart en vooruitgang echt aan in Nederland. De economische groei van de naoorlogse jaren werd extra gestimuleerd door de vondst van aardgas bij Slochteren in 1959. De lonen stegen en de bestedingsmogelijkheden namen flink toe. Dit was ook een periode van grote maatschappelijke veranderingen in ons land en daarbuiten. Het aanzicht van stad en land veranderde in de loop van de jaren zestig sterk. Snelwegen doorsneden het platteland en de rivieren, de Deltawerken verkortten de kustlijn en wijzigden het estuarium (verbrede riviermonding waar zoet rivierwater en zout zeewater worden vermengd) van zuidwest Nederland. Een groot deel van het platteland ging op de schop door ruilverkaveling voor een efficiëntere landbouw en de skyline van grote en middelgrote steden kenmerkte zich door hoge woongebouwen en kantoren. De verworven welvaart vertaalde zich ook in meer comfort en huishoudelijke apparaten, toenemende vrije tijd en recreatie, en een eigen auto.

De sociale consensus, zo kenmerkend voor de naoorlogse verzuilde, burgerlijke samenleving kwam onder druk te staan van individualistische tendensen, een groeiend consumentisme en oplopende maatschappelijk onrust. Eind jaren zestig werd de eerste naoorlogse generatie volwassen. Jongeren uitten in toenemende mate kritiek op de conformistische wijze waarop de samenleving was georganiseerd en verzetten zich tegen de autoritair geleide instituties. In mei 1968 braken in Parijs studentenprotesten uit, in 1969 gevolgd door de Maagdenhuisbezetting in Amsterdam. In de Verenigde Staten en Europa demonstreerden jongeren tegen de oorlog in Vietnam. Dolle Mina wilde met ludieke acties, zoals ‘Baas in eigen buik’, de positie van vrouwen verbeteren. Toenemend verzet tegen sloop in de historische binnensteden zorgde voor herbezinning op de plannen tot herontwikkeling van stadscentra door cityvorming en verkeersdoorbraken.

In eerst instantie heerste er een optimistische opstandigheid. Op economisch en politiek niveau is 1973 echter een belangrijke breuklijn. Economisch startte een periode van inflatie en stagnatie, in de politiek trad het linkse kabinet Den Uyl aan, met een toenemende polarisatie tot gevolg. De economische recessie betekende niet direct een einde aan de welvaart, een dieptepunt werd pas in 1979 bereikt met de tweede oliecrisis, gevolgd door een ernstige economische stagnatie. Dit leidde halverwege de jaren tachtig tot de grootste naoorlogse bezuinigingen en werkeloosheid. Het rapport van de Club van Rome 'Grenzen aan de groei', met de boodschap dat verdere groei van de economie en de consumptiemaatschappij schadelijk zou zijn voor milieu, mens en natuur, zorgde begin jaren zeventig voor nieuwe scheidslijnen in de samenleving en tussen politieke stromingen. Tot slot zorgde politisering van sociale ontwikkelingen voor een publiek debat op terreinen die voorheen toebehoorden aan specialisten: onderwijs, cultuur, gezondheidszorg en huisvesting. Maar ook onderwerpen uit het privédomein, zoals seksualiteit en familieverhoudingen werden het toneel van strijd tussen generaties, sociale klassen, en politieke en religieuze stromingen. Polarisatie was niet alleen aan de orde in de politiek, maar in allerlei gelederen in de samenleving. Hierdoor werd individualisering aangewakkerd, maar werden ook nieuwe groepen gevormd, langs andere lijnen dan religie of politieke stromingen.

De ruimtelijke ordening en inrichting van Nederland kende ook schuivende panelen. Blauwdrukken en eindplannen uit de traditie van de vooroorlogse en vroeg naoorlogse stedenbouw voldeden niet meer. De ruimtelijke ordening richtte zich op ruimtelijke processen met flexibele plannen, die aanpasbaar moesten zijn aan onvoorziene maatschappelijke omstandigheden. En de samenleving vroeg ook om meer diverse woonmogelijkheden. Met deze veranderende opvattingen over wonen en stedenbouw kwam het vakgebied van de planologie in opkomst, net als verkeerskunde en de sociologie van het wonen. Jonge architecten, vertegenwoordigd in de redactie van het spraakmakende architectuurtijdschrift Forum, leidden het verzet tegen de monotonie van de wijken en de eenvormigheid van massawoningbouw volgens in-

dustriële principes. Hun manifest 'Het verhaal van de andere gedachte' (1959) was een eerste aanklacht tegen functiescheiding in buurten en wijken. Zij stelden dat mensen veel verschillende behoeften hebben en in veel verschillende sociale netwerken leven. Door deze in stedenbouwkundige zones te scheiden zou sociale verarming ontstaan.

Architecten ontwikkelden een nieuwe architectonische vormentaal, het structuralisme, met geometrische vormen en structuren, kleinschalig en gerelateerd aan de menselijke schaal. In 1961 kwam het boek 'De dragers en de mensen' uit van John Habraken, die pleitte voor aanpasbaar bouwen op basis van de verschillende levensfases en woonwensen van de bewoners. Hieruit kwam de invloedrijke Stichting Architecten Research (SAR) voort, die een methode ontwikkelde voor het ontwerpen van woningen en woonbuurten in samenwerking met bewoners. Van hieruit ontstond de eerste bewonersinspraak in ontwerpprocessen.

De wijkbiografie heeft verschillende thema's: welvaart, groei, actie, milieu en vrijheid, die een sociaalmaatschappelijke, economische en sociaal-culturele achtergrond hebben, en de ruimtelijke uitwerking, mede tegen de achtergrond van de ruimtelijke kaders.

2.2.3.2.2 Wat speelde er in Hilversum

In 1933 presenteerde Dudok het uitbreidingsplan. Daar had hij sinds 1915 aan gewerkt. Het was samengesteld uit de kleinere uitbreidingsplannen die waren uitgevoerd of in uitvoering waren. Vervolgens was het uitbreidingsplan verder afgemaakt binnen de grenzen van de beschermde natuurgebieden.

Alle plannen hadden als basis de tuinstadgedachte. Het doel van voortdurende uitbreiding van Hilversum was in de loop van de voorgaande ruim 15 jaar bijgesteld. Om de sociale-, economische- en leefkwaliteiten te behouden in een harmonische omgeving met schoonheid en groen, keerde het doel van uitbreiding naar beëindiging van de bebouwing binnen de omringende natuurgebieden. Daarom heet het uitbreidingsplan ook wel beëindigingsplan.

Na de Tweede Wereldoorlog richtte ook Hilversum zich op de wederopbouw. Hilversum zette de uitvoering van het beëindigingsplan van Dudok voort en werkte aan de uitvoering van het reconstructieplan voor de kern, in de periode 1942-1944 gemaakt door Dudok. Dit kernplan bleek eind jaren vijftig te groot, te complex en te duur om uit te voeren. Hilversum Noord, Zuidwest en het Van Riebeeckkwartier werden ingevuld. Daarmee samengingen de veranderingen in de ordening van de ruimte met onderzoek naar plekken voor hogere gebouwen en verdichting, zodat er meer woningen gebouwd konden worden. De mogelijkheden werden specifiek op de Hilversumse situatie en kwaliteiten uitgewerkt. Ook kwamen veranderingen in het bouwproces met de opkomst van de moderne projectontwikkeling en de oprichting van de gemeentelijke dienst Stadsontwikkeling. Burgemeester Boot speelde een stuwende rol in de discussie over de ontwikkeling van Hilversum en de samenwerking met de industrie om woningen te bouwen. Boot richtte zich op de wereld om hem heen en zelfs het buitenland. Hij promootte de tuin- en bloemenstad Hilversum, de prachtige en leefbare stad binnen het natuurgebied, maar hij zocht ook naar mogelijkheden om Hilversum te versterken. Ingezet werd op de ontwikkeling van Hilversum als tuinstad met een ring van natuurgebieden. De tuinstadgedachte had zich als concept bewezen en ontwikkelingen hadden daarin een plaats gekregen.

Hilversum hield zich bezig met de kern en het uitbreidingsplan, terwijl met name projectontwikkelaar J. Matser c.s. de gemeente vanaf 1953 uitdaagde om ook buiten de grenzen van de bebouwde kom te kijken voor uitbreiding (Kerkelanden). De overheid werd meer faciliterend en schaalvergroting en verhoging deden hun intrede tegen het eind van de jaren zestig. De vernieuwing van en schaalvergroting binnen de kern, waarbij het verkeer en het parkeren voorrang kregen en het wonen uit de binnenstad verdween, ging onverminderd door met de sloop van de wijk bij het station, de bouw van het overdekte winkelcentrum Hilvertshof en de aanleg van een deel van de centrumring Schapenkamp in 1974. Deze ingrepen veranderden de structuur fors. Hilversum wilde zich ontwikkelen als centrumgemeente voor de regio. Aan de andere kant kwam er verzet tegen sloop in het centrum en ging men twijfelen aan de plannen voor vernieuwing, cityvorming en verkeersdoorbraken die gepaard gingen met veel slopen. De Monumentencommissie werd ingesteld die aandacht vroeg voor het behoud van historische structuren, zoals de middeleeuwse wegenstructuur en de brinken, monumentale panden, restauratie en inpassing van nieuwe ontwikkelingen. Doordat het wonen en de bedrijvigheid nu uit de kern werd geweerd, was daarvoor elders ruimte nodig.

Aan de andere kant boog Hilversum zich over bouwen buiten de bebouwde kom of buiten de grenzen van het uitbreidingsplan. De dienst Stedenbouw ging weer ontwerpen. Daarbij kwam naast de vraag hoe de woningnood (voor gezinnen) op te lossen ook de vraag over de rol die Hilversum daarmee in de regio kon spelen.

Projectontwikkelaar J. Matser en enkele makelaars roerden zich en maakten in 1953 plannen voor een nieuwe wijk. De gemeente moest actief worden. Kerkelanden werd de eerste uitbreidingswijk buiten het uitbreidingsplan, ontworpen volgens de mode van een hofjeswijk, met veel openbaar groen en gestapelde bouw, zelfs met hoogbouw dat zichtbaar zou zijn vanaf de heide. Het verkeer werd gescheiden van de woonhofjes en centraal gelegen kwamen de scholen en het overdekte winkelcentrum. De woningen werden opgetrokken volgens systeembouw. De inwoners werden bij het ontwerp nog niet betrokken. Zij werden begeleid via een informatiecentrum en een modelwoning om kennis te maken met de nieuwe wijk. De bouw startte in december 1966. Bedrijven kregen een eigen terrein. De wijk Egelshoek voor 25.000 mensen met hoge torens kwam niet verder dan de tekentafel. De gemeente stelde naast de directeur van de Stedenbouwkundige Dienst ingenieur P.R. van Nifterik, een adviseur aan, ingenieur J. de Ranitz. Deze adviseur belichaamde in Hilversum de enorme drang naar sanering, vernieuwing en torenbouw uit die periode. Inmiddels kwam het Mediapark van de grond, mede door de ontzuiling in de maatschappij, waardoor het mogelijk werd om omroepen samen te brengen op één plek.

Er was daarna nog één mogelijkheid om een wijk te ontwikkelen die voor de regio van belang zou zijn: de Hilversumse Meent. In deze Bloemkoolwijk komen thema's uit de Post '65 periode tot hun recht.

2.2.3.2.3 Hilversumse Meent, Bloemkoolwijk

De Hilversumse Meent is een van de beste voorbeelden van een bloemkoolwijk waar woonerven-aanleg het dominante stedenbouwkundig inrichtingsmotief is. Vanuit de lucht ziet de wijk er min of meer uit als een doorgesneden bloemkool. De realisatie heeft een lange aanloop gehad. De planvorming startte al in de periode 1956-1960, toen de gemeente haar blik op het gebied richtte vanwege de woningnood. De plannen zijn dan ook een aantal keer veranderd. De definitieve opzet van de wijk ontstond in de tweede helft van de jaren zestig, toen de woonervenbuurten in zwang kwamen. Hier werd het motief van bloemkoolroosjes gekozen.

In nationaal opzicht is deze bloemkoolwijk kenmerkend voor deze specifieke stedenbouwkundige visie en ontwerpwijze de jaren zeventig. Het was en is een echte woonervenbuurt. Elk buurtje heeft eigen kenmerken maar vormen samen een harmonische wijk.

In het structuurplan van Hilversum uit 1961 werden, naast de Hilversumse Meent, de Egelshoek en de Kerkelanden opgevoerd als potentiële uitbreidingen van het woongebied. De planvorming voor de wijk Kerkelanden, in het zuidwesten, startte al in 1953 en verliep stroef. De stedenbouwkundige adviseurs en gemeentelijke diensten rekenden wel op de bebouwing van de Egelshoek, een agrarisch gebied in het zuidwesten van de gemeente, maar uiteindelijk werd daarvoor door de Kroon geen toestemming verleend. Nadat de mogelijkheid van een nieuwe wijk Egelshoek afviel, verschoof de aandacht naar de Hilversumse Meent.

De gemeente heeft zich actief in moeten zetten om de noodzaak van uitbreiding onder de aandacht te brengen en toestemming voor de ontwikkeling van de wijk te krijgen. Ze ging ook zelf actievoeren, geheel passend in deze periode waarin actievoeren en demonstreren een invloedrijk middel was van burgers. Na veel overleg, onder meer met de Rijksplanologische Dienst over het streekplan, met de betrokken gemeenten waaronder Hilversum en Bussum en de provincies Utrecht en Noord-Holland, werd omstreeks 1969 het benodigde compromis gesloten. Hilversum kreeg toestemming te bouwen, maar niet voor de beoogde grote aantallen woningen. Er mochten circa 1650 woningen komen. Vanaf 1973, toen de eerste bouwkeet werd geplaatst, ontstond de Hilversumse Meent.

2.2.3.3 Voorgeschiedenis

2.2.3.3.1 Aan te kopen gronden

Bij het ontwerp van de Hilversumse Meent speelden specifieke waarden een sleutelrol: het karakter en de hoge waarde van Hilversum als tuinstad omringd door natuurgebieden, en de meenten die het agrarisch gebied vormden. De planvormig voor uitbreidingswijken werd in die tijd steeds meer ook een regionale aangelegenheid, wat vorm kreeg in streekplannen.

Het gebied in het noordwesten van Hilversum wijkt landschappelijk af van de rest van de gemeente omdat het niet op de voor het Gooi zo kenmerkende stuwwallen ligt, maar deel uitmaakt van het Hollands-Utrechtse veenweidegebied. Op de overgang van de meent naar de stuwwal hebben in het verleden zandafgravingen plaatsgevonden. Het westelijke veengebied moet gedurende langere perioden in de geschiedenis minder aantrekkelijk voor bewoning zijn geweest dan de op korte afstand gelegen stuwwallen. In het noordoosten ligt het terrein Bovenmeent/Griendkade, waar houtskool werd aangetroffen in een

met klei en veen afgedekte dekzandhoogte. Vermoedelijk gaat het om een prehistorische nederzetting uit de periode tot en met de IJzertijd. Daarna moet het gebied geheel met veen en klei bedekt zijn geraakt.

Het gebied waar de keuze op was gevallen werd omgeven door waardevolle natuurgebieden en buitenplaatsen die een inspiratiebron vormden. Noordelijk lag het Naardermeer, zuidelijk lagen het Spanderswoud en de strook buitenplaatsen van 's-Graveland. Oostelijk lag de villawijk van Bussum, Het Spiegel. De openheid van het terrein en de vergezichten over het agrarische gebied werden gewaardeerd. Het agrarisch veenweidegebied lag weliswaar ver buiten de bebouwde kom, maar had als voordeel dat het in hoofdzaak in bezit was van één partij: de vereniging 'Stad en Lande van Gooiland'. De leden van de vereniging, de erfgooiers, gebruikten de meentgronden voornamelijk als weidegebied voor koeien. Dat betekende dat er geen beschermd natuurgebied hoefde te worden ingewisseld voor woongebied. Door het enkelvoudige eigenaarschap was de verwachting dat het verwerven van de gronden relatief weinig tijd zou kosten.

Vanwege de ligging van de wijk dichter bij Bussum dan bij Hilversum voorzag het plan voor de nieuw te bouwen woonwijk dan ook in woonruimte voor de regio: de Hilversumse Meent werd een woonwijk in het Gooi.

De gemeente kocht omstreeks 1971 de gronden van de vereniging die op dat moment in liquidatie verkeerde.

2.2.3.3.2 Erfgooiers

Eeuwenlang graasden hier koeien. Waar nu de woonwijk Hilversumse Meent is, lag honderden jaren lang meenten die de erfgooiers gebruikten om hun koeien te laten weiden. Boeren liepen met hun vee vanuit de kern van Hilversum over lange paden door hei en bossen naar dit agrarische gebied. Als erfgooier hadden zij het (gezamenlijke) gebruiksrecht op de gronden, dat over ging van vader op zoon. Tot de gemeente via aankoop en een onteigeningsprocedure in de jaren zeventig van de twintigste eeuw de gronden verwierf en er in tien jaar tijd een nieuwe woonwijk realiseerde. In de zuidhoek en het centrale deel was in de loop der tijd sporadisch agrarische bebouwing gerealiseerd, die moest grotendeels plaats maken voor de nieuwe woonwijk.

De nieuwe wijk mocht niet zichtbaar zijn vanuit de omgeving. Verschillende partijen kwamen op voor het landschap en het uitzicht. Natuurbeschermers kwamen op voor behoud van de weidse vergezichten over de gronden. Wandelaars die zich verpoosden bij de Ankeveense Plassen en het Naardermeer wilden geen horizonvervuiling. De bewoners van 's-Graveland en Bussum waren gehecht aan hun uitzicht. Vanuit landschapsbelang mochten de wandelaars geen bebouwing zien, dat zou de weidse uitzichten over de velden verstoren.

Na veel overleg was een compromis gesloten over de bestemmingsverandering van een deel van de gronden en de bouw van de wijk. Het gebied werd zo ingericht dat aan zoveel mogelijk wensen kon worden voldaan. Aan de westzijde werden weidegronden behouden waar koeien konden grazen. Als de bewoners van de nieuwe wijk Hilversumse Meent op een mooie zomerse dag gingen wandelen en vanuit het wijkpark via spaarzame doorzichten over de weilanden keken, zagen ze nog steeds koeien grazen in het prachtige natuurschoon van Hilversum.

De boeren die zich aan de Melkmeent hadden gevestigd en uit hun keukenraam keken zagen boomgroepen, die na aanplant in korte tijd een groen scherm hadden gevormd en de nieuwe wijk aan het zicht onttrokken. Bezoekers en verkeersdeelnemers ervaren de woonwijk pas na binnenkomst.

2.2.3.3.3 Wat is een bloemkoolwijk

De bloemkoolwijk stamt uit de periode van het programma Experimentele Woningbouw van minister Schut van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening uit de periode 1968-1980. Het grootste deel van de woningen worden gebouwd in uitbreidingsgebieden. Het eigen huis met tuin werd weer het ideaalbeeld, met name door de slechte ervaringen met hoogbouw ('flatneurose') en de eentonigheid van de bebouwing. Het milieubewustzijn nam toe en de nieuwe wijken vormden een gelegenheid om de stad te ontvluchten naar een gezondere omgeving. Enerzijds was er meer ruimte nodig voor verkeer en parkeren, anderzijds wilde men dat uit de directe woonomgeving weren voor de veiligheid.

Op het gebied van volkshuisvesting en woningbouw leidde dat tot een aantal vernieuwingen: aandacht voor flexibiliteit in gebruik en inrichting van de woning, voor de leefbaarheid en veiligheid van de woonomgeving, kleinschaligheid en menselijke maat, bouwen voor de buurt, inspraak en een mix van woningtypen. In de vormgeving deed het verkeersluwe woonerf zijn intrede. In de bebouwing vroegen de bewoners om variatie in bebouwingspatronen en woningen. In de meanderende verkavelingsvormen staan eengezinswoningen met tuinen in verspringende rooilijnen. De woningen werden bereikbaar door

premies te verstrekken (premiehuur, premiekoopwoningen). Experimentele woonvormen kregen een kans. De openbare ruimte werd groen en kindvriendelijk ingericht met loop- en fietsverbindingen. De wijk met woonbuurten heeft een centraal voorzieningengedeelte. De bewoners wonen er nog steeds met veel plezier en waardering voor hun huis en leefomgeving. In de Hilversumse Meent zien we deze kenmerken terug.

2.2.3.3.4 Ontwerpgeschiedenis

Ambities in 1964 en de eerste plannen

In het streekplan voor de Gooi- en Vechtstreek was een gedeelte van de Hilversumse Meent voor woonbebouwing aangewezen. Bij de rijksoverheid stuitte dit op bezwaren. Dit gebied vormde immers de landschappelijke overgang tussen het Gooi en het gebied van de Ankeveense Plassen en het Naardermeer. Het hing van het plan en de bebouwing af of de wijziging in het landschap aanvaard werd. De volgende voorwaarden werden gesteld: een landschappelijke afsluiting van de bebouwing als een gave noordwaartse aansluiting aan het landschap van de 's-Gravelandse buitenplaatsen, de begrenzing van het te bebouwen gebied in het westen met een brede groengordel, en tenslotte de bouw van woningen in laagbouw van ten hoogste drie lagen.

In 1964 werd een eerste 'Uitbreidingsplan in Hoofdzaken – Hilversumse Meent' opgesteld door de Stedenbouwkundige Dienst van de gemeente Hilversum, op dat moment geleid door P.R. van Nifterik. Van Nifterik was sinds 1963 directeur van de Stedenbouwkundige Dienst. Jhr. ir. J. de Ranitz, aangesteld als extern stedenbouwkundig adviseur, begeleidde het plan inhoudelijk.

Het is vooral Van Nifterik die in de literatuur als geestelijk vader van de Hilversumse Meent wordt genoemd en in de jaren die volgden intensief bij de uitwerking betrokken was.

Het plan legde de hoofdzaken vast: de bestemmingen en de vorm van de velden.

Het gebied dat bestemd was voor bebouwing was op dat moment in oppervlak groter getekend dan dat uiteindelijk gerealiseerd zou worden. Dat had te maken met de belangrijkste ambitie van de gemeente: veel woningen realiseren.

In dit uitbreidingsplan lag het terrein zuidelijk van de Karnemelksloot, een belangrijke waterloop voor de waterhuishouding in het gebied. Noordoostelijk en noordwestelijk lagen gronden die niet werden bestemd tot woongebied maar tot recreatiegebied. Westelijk en zuidelijk liep een tracé van een geprojecteerde nieuwe autoweg, waarvan de ligging gedurende de planvorming nog zou wijzigen. Het tracé van deze weg week iets af van het tracé in het streekplan (Voorontwerp Streekplan Gooi- en Vechtstreek, 1964), maar dat was een verbetering volgens een van de betrokken organisaties: de vereniging tot behoud van natuurmonumenten.

Oostelijk lag de gemeente Bussum, waar een smalle groene buffer tussen de te bouwen woonwijk en de bestaande villabuurt Het Spiegel werd vrij gehouden. Dwars daar doorheen tekenden de ontwerpers een belangrijke verbindingsweg tussen de wijk en Bussum. Die buffer, 'afschermend groen' genoemd, was onderdeel van een groter geheel, een groene gordel rondom de wijk die de nieuwe woonbebouwing aan het zicht onttrok.

Op de eerste schetsen heeft de wijk nog niet de kenmerkende bloemkoolstructuur. Op een schetsmaquette werd een mogelijke verkaveling met bebouwing voorgesteld.

Een meer landschappelijke inpassing in 1971

In 1971 stelde de Stedenbouwkundige Dienst een nieuw plan in hoofdzaken op. Doel was een betere landschappelijke inpassing van de wijk en behoud en benutting van bestaande bebouwing.

In de eerste plaats was het bebouwingsoppervlak verkleind ten opzichte van het plan van 1964. In het nieuwe voorstel was een belangrijke historische weg, de Melkmeent vrijwel ongemoeid gelaten. De Melkmeent liep als Melkweg vanuit de kern van Hilversum naar de noordwestelijke strook en zou in het eerdere plan door de nieuwe wijk worden doorbroken. Een belangrijke historische identiteitsdager van het buitengebied zou dus worden behouden.

Een nieuw, kenmerkend, element van het voorstel van 1971 was de ligging van de oostelijke ontsluiting voor autoverkeer, de Hilversumse Meentweg, die als een oostelijke randweg was verbonden met Bussum en Hilversum.

De groene buffer was aangevuld met een aan te leggen waterloop rondom de wijk, waardoor de wijk bijna het karakter van een eiland kreeg. En de wijk kreeg een centrumzone met centrale voorzieningen met noordelijk en zuidelijk daarvan een woonbuurt: de noordlob en de zuidlob. In de centrumzone ging wel historische bebouwing verloren.

De reductie van het bebouwingsoppervlak en de concentratie van bebouwing aan de oostzijde betekende het behoud van een westelijke strook agrarisch gebied. Die strook waarborgde de hoofdzakelijk groene continuïteit van de buitens van 's-Graveland, het Ankeveens polder- en plassengebied en het Naardermeer. In de toelichting bij het bestemmingsplan schreven de auteurs dat er vooral aan de westzijde een 'landschappelijke afsluiting' moest komen en dat de bebouwing om diezelfde reden uit 'overwegend laagbouw' moest bestaan. Dat betekende in de praktijk een groene gordel en maximaal drie lagen om te voorkomen dat de bebouwing boven de aan te planten bomen uit zou steken. Deze opzet zou in grote lijnen worden gerealiseerd.

Tussen Bussum en de nieuwe wijk werd een groene zone onbebouwd gelaten. Op het plan uit 1971 werd het zuidelijk deel van de zone, behorend tot de gemeente Bussum, nog bestemd voor bebouwing. Het is nu een strook natuurgebied, toegankelijk voor wandelaars.

Het bebouwingsplan werd ruimtelijk in sterk mate begeleid door twee groenelementen: De westelijke groenzoom als scheiding tussen de bebouwing en het landschap en passend bij de aanleg van de 's Gravelandse buitenplaatsen. En de oostelijke groenzone tussen de nieuwe bebouwing en de reeds aanwezige bebouwing van Het Spiegel, die van elkaar onderscheidend moesten zijn.

De werkzaamheden startten in 1972 met het bouwrijp maken van het terrein door het ophogen van de gronden met zand. In 1973 kon men gaan bouwen.

Inspraak van de burger bij realisatie

Nieuwe benadering

Een relatief nieuw fenomeen tijdens het ontwerpproces was de wijze waarop inspraak was georganiseerd. De omwonenden en toekomstige bewoners kregen van het begin af aan inspraak in de plannen. Ook op nationaal niveau was inspraak bij de inrichting van de woning en de woonomgeving kenmerkend voor de jaren zeventig.

Hier werd de inspraak van bovenaf, door de overheid, geïnitieerd omdat het een nieuwe wijk betrof. In stadsvernieuwingsgebieden, waarbij het ging om vernieuwing in de bestaande leefomgeving, werd dit in de jaren zeventig vaak door de bewoners zelf (verenigd in bewonersorganisaties) of soms door de architecten georganiseerd.

Inspraak Hilversumse Meent

In 1970-1971 zette de gemeente samen met een werkgroep – de Stichting Hilversumse Gemeenschap – een procedure op om omwonenden en toekomstige bewoners inspraak te geven. De stichting stelde een informatiefolder op en hield een enquête om informatie te verkrijgen over woonwensen. Naast de enquête organiseerde zij nog andere werkvormen, zoals 'hearings', een 'simulatiespel' en een 'steekproefvergadering'. Dat de werkwijze interessant genoeg was voor het vakgebied blijkt wel uit het gegeven dat al in 1970 een uitgebreid artikel over het proces van de werkwijze verscheen in het nationale blad Wonen, van de Stichting Wonen.

De resultaten van die inspraak zijn samengevat in de bundel: De Hilversumse Meent – een inspraakprocedure. Het proces leidde tot inzicht in voorkeuren en tot aanbevelingen, waarvan een aantal is gerealiseerd.

Een van de aanbevelingen was scheiding van autoverkeer en voetpaden. Dat was niet alleen voor de (verkeers-)veiligheid, maar ook vanwege groeiende inzichten in de gezondheid: lawaai en uitlaatgassen waren ongezonde neveneffecten van autoverkeer. Bovendien stimuleerden voetpaden en erven sociaal contact. De bewoners wilden geen saaie, rechte woningblokken. Om monotonie te vermijden was werd de aanbeveling gedaan de woonblokken en de woningen verspringend van elkaar te bouwen. Over de financiën kregen de bewoners weinig zeggenschap. In 1971 was het woonprogramma gericht op 1650 woningen. Op basis van de financieringsvorm waren er drie hoofdgroepen woningen: 55 procent woningwetwoningen (sociale huur), 30 procent premie bouw (gesubsidieerde koopwoningen), en 15 procent ongesubsidieerde huur- of koopwoningen.

In 1973 werd het plan herzien en wijzigde de verhouding naar 40 procent sociale huur en 45 procent premiebouw. Het aantal woningen in het duurste, ongesubsidieerde segment, bleef ongewijzigd (15 procent).

Bij het ontwerpen van de Hilversumse Meent is een participatiesessie gehouden waarbij 200 respondenten twee dagen lang input gaven aan het ontwerp van de meent. Deze 200 respondenten kwamen overeen met de doelgroepen die er kwamen wonen, voornamelijk gezinnen. De resultaten van de participatiesessie zijn gebundeld in "De Hilversumse Meent – een inspraakprocedure", uitgebracht door de Stichting Hilversumse Meent.

Aan de ligging van de woningen moet bijzonder veel aandacht geschonken worden. Vroeger regen de woningen zich aaneen, aan bestaande paden. Langzamerhand ontstonden zo straten. Aan dit beeld is men vertrouwd geraakt en tot op vandaag worden nog steeds woningen tot straten geformeerd.

Nu niet meer wordt gebouwd aan eenmaal bestaande paden, doch berijdbare elementen van een woonwijk, evenals woningen zelf "uit het niets" moeten worden geschapen, is er alle aanleiding te komen tot een functionele verdeling in berijdbare elementen met een stroomfunctie (wegen), en berijdbare elementen met een erffunctie.

De scheiding van deze elementen is noodzakelijk uit verschillende overwegingen: de veiligheid van de weggebruikers enerzijds en het woonmilieu anderzijds. Bij een goed woonmilieu passen niet lawaai en uitlaatgassen producerende machines. Het streven moet gericht zijn op een zo gezond mogelijke ligging van de woningen. Hieronder moet mede verstaan worden een zo goed mogelijk sociaal contact.

Ten aanzien van de woonstructuur is men van mening dat er meerdere woonstructuren in de Hilversumse Meent moeten komen. Voor één van deze structuren heeft men een duidelijke voorkeur, namelijk: woningen liggend aan straten en met verspringende voorgevels. Voor de andere structuur of structuren heeft men geen voorkeur. De variatie in de opzet van de wijk spreekt bijna alle respondenten aan: men is bang voor een monotone structuur.

Ook binnen één structuur willen de respondenten het monotone zoveel mogelijk vermijden en daarom pleit de meerderheid voor herkenbaarheid van de woningen binnen één structuur.

Conclusies participatie

Groen

De respondenten zijn bereid een stuk privé tuin af te staan, ten behoeve van meer openbaar groen in de wijk. Zij pleiten voor een smalle groengordel om de Hilversumse Meent heen en het situeren van de rest van het groen in de wijk.

Ligging en indeling van de woningen

Er moet aandacht worden geschonken aan de herkenbaarheid van de woning en de eentonigheid moet vermeden worden. De herkenbaarheid kan vergroot worden door variatie in woningtype, in soorten groenvoorzieningen, in plaatsing van de woningen en kleureffecten. In de weekends ontstond de idee ten aanzien van de soort woning, een homogene structuur te realiseren met betrekking tot het groepje woningen, maar een heterogene structuur met betrekking tot de buurt.

Woonstructuur

De woonstructuur, die het meest bij de respondenten aanslaat, is die waarbij de woningen aan de straten liggen en verspringende voorgevels hebben. Van de respondenten is 44% hier een voorstander van. Deze voorkeur duidt erop dat bij de respondenten een verlangen aanwezig is naar herkenbaarheid van de eigen woning en een doorbreken van monotone structuren. De meer monotone structuren worden veel minder als wenselijk gezien. Dit verlangen naar het doorbreken van het monotone, naar variatie in de structuren en meer herkenningspunten in de wijk. De conclusie, ten aanzien van de wens van de respondenten met betrekking tot de woonstructuur van de Hilversumse Meent, kan dan ook luiden: breng variatie aan in de woonstructuur van de Hilversumse Meent, door woningen liggend aan straten met verspringende voorgevels te bouwen en door meerdere structuren in de Meent te realiseren.

Afsluiting van de Hilversumse Meent

In overgrote meerderheid zijn de respondenten van mening dat men de bestaande voorzieningen tussen 't Spieghel en de Meent niet tegen de vlakte moet gooien, maar juist deze boerderijtjes en de rozenkwe-

kerij moet integreren in de aan te leggen groengordel. Deze groengordel zouden de respondenten ook graag onderbroken zien door enkele doorkijkjes, waardoor de Hilversumse Meent geen geïsoleerde wijk dreigt te worden. De opvatting die de respondenten hier naar voren brengen is: Maak van de Hilversumse Meent een aardige en mooi uitziende wijk, dan behoeft deze wijk niet door een groengordel van de rest van het Gooi te worden afgeschermd.

Uitgangspunten ontwerp

Plan bevat geen bebouwing hoger dan 3 bouwlagen.

Plangebied beperkt zich aan de westzijde exact tot het voor bebouwing aangegeven gebied en de ten westen daarvan gelegen landschappelijke overgangszone.

In hoofdzaak zal de bebouwing bestaan uit eengezinswoningen.

Meningen van respondenten samengevat:

- de helft van de respondenten zou naast de eengezinswoningen ook graag drie lagenbouw terugzien,

- de personen uit de woningwet en premie sector geven de voorkeur aan het door elkaar bouwen van hun woningen. De personen uit de vrije sectoren zien liever hun woningen bij elkaar gepland, een grote meerderheid is voorstander van het door elkaar situeren van verschillende bevolkingsgroepen,

- de respondenten willen verschillende woonstructuren in de wijk en één daarvan moet in ieder geval een structuur zijn, waarbij de woningen aan een straat worden gepland en verspringende voorgevels bezitten,

- een meerderheid stelt het op prijs dat de eigen woning binnen een woonstructuur herkenbaar is,

- de respondenten willen de bestaande afscheiding tussen 't Spieghel in de meent handhaven en een groengordel met doorkijkjes om de wijk heen,

- zowel bij de soort woning als bij de soort tuin overheerst het verlangen naar privacy: men wil geen doorzonhuis en geen open privé tuin,

- de respondenten geven de voorkeur aan een flexibele of semi-flexibele indeling van de woning.

Wijkraad en meentraden

Bij de uitvoering van de plannen waren de bewoners ook betrokken. In 1978-1979 reageerden bewoners van de zuidlob bijvoorbeeld op de details van de inrichting van de openbare ruimte van de woonerven, zoals de situering van parkeerplaatsen en de vormen van verkeersdrempels. Ook reageerden de bewoners op de keuze van bomen bij de woningen. Voor elke meentbuurt werd een meentraad in het leven geroepen, geïnstitutionaliseerd als een stichting. De meentraden vertegenwoordigden de bewoners bij wijkaangelegenheden. Aanvankelijk, bij de oprichting in 1976 waren zes specifieke werkgroepen gevormd, zoals de werkgroep 'ontspanning en recreatie' en 'verkeer', maar dat bleek te complex. De werkwijze met werkgroepen werd daarom al snel opgeheven. Er kwam een ander systeem voor in de plaats. Sinds 1978 was elke bewoner automatisch lid van de Stichting Wijkraad Hilversumse Meent. Vanaf dat moment kon iedereen via de wijkraad een mening kenbaar maken.

2.2.3.3.5 Bouwgeschiedenis

Groengordel

Het groenontwerp kreeg als essentieel element veel aandacht. De groengordel om de Hilversumse Meent kwam met name tot stand door de wensen en eisen van de natuurorganisaties en de toekomstige bewoners. De wijk zou zich niet alleen achter deze groengordel verschuilen, de wijk vanuit de omgeving haar groene aanzicht geven en de bebouwing aan het zicht onttrekken, maar zou ook als recreatiegebied voor de wijkbewoners dienen.

Wijkpark

Aan de westzijde kreeg de groengordel vorm als een groot wijkpark. Een padenstelsel ontsluit de groene gordel, de gegraven waterloop met eilandjes verhoogt het recreatiekarakter.

Watersingel

De Hilversumse Meent is laaggelegen en een kwelgebied. Een watersingel in de groengordel omringt de hele wijk, met uitzondering van een deel in het noordoosten. Aan de westkant, op de overgang naar het veenweidegebied, is de watersingel breed. Langs de oostzijde is deze smaller, waar een groene strook met bomenaanplant de wijk afgrenst.

Wiggen en lobben

Vanuit de groene gordel lopen groene wiggen de wijk in. In het noordelijke deel (noordlob) en het zuidelijke deel (zuidlob) van de wijk heeft het groen een verschillend karakter, samenhangend met de planvorming die in de zuidlob volgens de stedenbouwkundige dienst meer geïntegreerd plaats vond. In de noordlob is het groen bij de woningen wat ruimer en opener, met meer doorzichten. In de zuidlob ontbreken ruimere doorzichten en is het groen meer omsluitend. Hier dwaalt de wandelaar meer door het groen in de woonbuurten. Ook is hier de overgang tussen particulier groen en openbaar groen diffuser.

Wonen

Woonkwaliteit en sociale interactie

Het groen, de paden, tuinen en de woningen in de meenten bezitten een grote samenhang. De achterliggende gedachte van die samenhang in vormgeving is dat deze in belangrijke mate bijdraagt aan de belevingswaarde en woonkwaliteit. Een bewoner moest niet alleen in de woning zelf gelukkig, gezond en veilig kunnen zijn en waardevolle sociale contacten hebben, maar ook daarbuiten, in de buitenruimte of woonomgeving. Daarom besteedde de stedenbouwkundige dienst veel aandacht aan dit thema en probeerde daar ook de architecten voor te winnen bij het ontwerp van de buurten. Ze creëerden met de vormgeving en inrichting van de bestrating en het groen een prettige verblijfsruimte en een huiselijk of geborgen gevoel in de buitenruimte. Sociale interactie en ontplooiingsmogelijkheden stimuleerden ze door zitjes, plekken en muurtjes te introduceren.

Om een zo goed mogelijke samenhang te krijgen tussen stedenbouw (verkaveling) en architectuur (woningen) gaf de gemeente architecten en opdrachtgevers zeggenschap over de invulling van de bouwvelden. Overigens verliep dat proces aanvankelijk moeizaam. In 1971 klaagde Van Nifterik dat voor de invulling van de eerste velden in de noordelijke lob vooral standaardontwerpen waren voorgesteld, die bovendien van matige architectonische kwaliteit waren. De plannen bleven alleen binnen de financiële kaders. Het doel, het komen tot een volledig op elkaar afgestemd zijn van woontype en situatie werd op deze manier niet gehaald. Vanwege de woningnood stelde Van Nifterik daarom aan burgemeester en wethouders voor een zo klein mogelijk aantal woningen wel te realiseren en voor de andere buurten meer eisen te stellen aan de kwaliteit van de teams van opdrachtgever en architect en aan de ontwerpen.

De noordelijke lob

De noordelijke lob van de Hilversumse Meent werd als eerste gerealiseerd. Vanaf 1972 werd hier een derde van het totaal aantal woningen van de wijk gerealiseerd. De eerste woningen waren woningwetwoningen in eenheden van 170-210 woningen. Hier bouwden in hoofdzaak drie opdrachtgevers. De Centrale Woningbouwvereniging Gooiland en de stichting Het Gooi en Omstreken bouwden woningwetwoningen. Aan de westzijde bouwde de Stichting Woningbouw 1968 (ook wel 'Stichting Woningbouw Industrie') premiewoningen. De woningen staan in relatief korte en rechte stroken, die schuin ten opzichte van elkaar zijn gesitueerd rond pleintjes en hoven. Daarnaast werden aan de Kruidenmeent en Bloemenmeent vrije-sector woningen gebouwd: vrijstaande woningen en twee-onder-een-kap woningen naar ontwerp van diverse architecten.

De zuidelijke lob

De samenwerking tussen de gemeente, opdrachtgevers en architecten verliep bij de realisatie van de zuidelijke lob veel beter. Hier kreeg het streven naar de visueel aantrekkelijke, verspringende bouw wel duidelijk gestalte. De overgang tussen woning (privé) en straat (openbaar) is gevarieerder vormgegeven, met ruimtelijk boeiende overgangen. Voor de woningwetsector bouwden hier onder meer de Centrale Woning-bouwvereniging Gooiland en de Stichting Gooi en Omstreken (ontwerpkoppel met Centrum voor Sociale Woningbouw). De Centrale Woningbouwvereniging Gooiland en Stichting Woningbouw 1968 bouwden ook premiewoningen, ontworpen door architectenbureau Zuiderhoek en Van der Veen.

Experimenteel wonen, de Wandelmeent

Een bijzondere vorm van opdrachtgeverschap lag ten grondslag aan de Wandelmeent, gerealiseerd op initiatief van een woongroepengemeenschap: de Stichting Centraal Wonen. Dit was zelfs het eerste project van deze nationaal opererende stichting. Architectenbureau Leo de Jonge en Pieter Weeda bedacht voor de Wandelmeent een flexibel systeem van woningen met gedeelde functies en collectieve ruimtes in een eigen, onderscheidende architectuur.

2.2.3.3.6 Een rijk scala aan buurten (meenten)

Buurten, woningen en wonen

Het merendeel van de woningen in de Hilversumse Meent zijn eengezinswoningen van twee lagen met kap met voor- en achtertuinen. Ze zijn geclusterd in buurten, de meenten, die een eigen identiteit hebben maar met elkaar een geheel vormen. De woningen zijn vooral op de hof en het woonerf georiënteerd. Groene veldjes, pleintjes met speel- en verblijfsvoorzieningen en sportveldjes spelen in de buurten een belangrijke rol. In de loop der tijd zijn woningen incidenteel op particuliere basis wel uitgebreid, maar als dat binnen de structuur van het oorspronkelijke ontwerp plaats vond, valt dat in het huidige straatbeeld nauwelijks op.

De diverse meenten in de wijk hebben allemaal een eigen karakter. De afwisseling ontstaat door de variatie in woningontwerp, woningtype, oriëntatie en samenhang met het ontwerp van de openbare ruimte.

1. Distelmeent, Klavermeent, Grasmeent

De woningen staan in korte stroken gegroepeerd rond pleintjes. De tweelaagse woningen met kap zijn ontworpen als (drie) verschillende typen doorzonwoningen, met een ongedeelde woonkamer van voorgevel tot achtergevel. Het ontwerp van de eengezinswoningen is van architectenbureau voor architectuur en ruimtelijke ordening J. Martini, uit 1972. De woningen hebben uitgebouwde volumes aan de ‘voorkant’ met de ingangspartij en de buitenberging. Parkeren vindt aan die zijde plaats op het eigen erf. De andere zijde is hoofdzakelijk georiënteerd op collectief groen met voetpaden. De pleinen zijn verschillend ingericht met groen en speelelementen voor kinderen.

2. Varenmeent, Rietmeent, Kroosmeent, Mossenmeent

De woningen hebben een garage aan de straatzijde (woonerfzijde), in een uitgebouwd volume met doorgezet laag schuin dak, dat integraal onderdeel is van de woning. Aan de andere zijde is de woonkamer georiënteerd op de particuliere tuin die grenst aan wandelpaden. De rechte stroken komen gevarieerd over door de afwisseling in volume als onderdeel van de gevelcompositie. Het zadeldak wordt bijvoorbeeld gebroken. Baksteen wordt gemengd met houtafwerking. De woningen van architect J. Kooij zijn geclusterd in eenheden die als eilanden overkomen. De groengordel wordt tussen de eenheden doorgetrokken en voorzien van paden. De woningen zijn met de auto bereikbaar via twee straten. Langs de randen, weggewerkt in het groen, zijn compacte parkeervelden.

3. Lissen-, Biezen-, Pluimen- en Zeggemeent

De woningen in verschillende typen zijn gebouwd langs paden, met een achterzijde aan rechte woonerfstraten en een andere zijde grenzend aan grote particuliere tuinen. Met vrijstaande gemetselde bergingen wordt een afscheiding gemaakt tussen eigen tuin en woonerf. De rechte stroken eengezinswoningen, kort en licht verspringend, zijn geordend op een orthogonaal grid. Aan de zuidrand, vlakbij het winkelcentrum, zijn drie stroken ouderenwoningen aan de Zeggemeent. Deze eenlaagse stroken zijn gegroepeerd rond een halfopen hof. Diagonaal door de buurt loopt een wandelpad door een groenzone waaraan ook een speelplaats is gelegen. Het woningontwerp uit 1973-1974 is van architect F.J. Armbrust van het Centrum voor Sociale Woningbouw voor Stichting Woningcorporaties Gooi en Omstreken.

4. Kruidenmeent, Bloemenmeent

De Kruidenmeent en Bloemenmeent hebben vrijstaande en twee-onder-een-kap vrijesectorwoningen met tuin rondom. De ontwerpen zijn van verschillende architecten. De kavels zijn gegroepeerd langs een loom gebogen route door de buurt, en slechts vanaf een kant toegankelijk voor de auto. Parkeren vindt plaats op het erf, soms onder een carport, of langs de woonerfstraat.

5. Wandelmeent, Libellemeent, Vlindermeent

De Wandelmeent valt op door de eigen architectuur en kleuren van de bebouwing met woningen en collectieve voorzieningen. De buitenruimte is onderdeel van de leefruimte. Het ontwerp is van Leo de

Jonge en Pieter Weeda. De stroken zijn in een molenwiekvorm gegroepeerd. Deze woningen van Centraal Wonen zijn typologisch bijzonder als complex voor woongroepen met collectieve functies.

Aan de Vlindermeent, waarbij een rijtje aan de Libellemeent hoort, staan premiewoningen. Ze zijn gebouwd in korte stroken en schuin ten opzichte van elkaar gegroepeerd. Ze zijn met twee zijden op de woonerfstraat georiënteerd, waardoor het straatbeeld gevarieerd is. Een van de zijden heeft een laag doorschietend dak. Verdeeld over de buurt liggen enkele pleinen.

Aan de Libellemeent staan woningwetwoningen in korte meanderende stroken. In de woningen is afwisseling gebracht door het patroon van gevelopeningen en het aan de dakrand aansluitende motief van het venster in de kopgevel. Aan de woonerfzijde zijn bergingen in uitgebouwde volumes. Parkeren is mogelijk op collectieve parkeerpleinen in de buurt, maar ook op het eigen erf of langs de woonerfstraat.

De woningen in verschillende typen aan de Vlindermeent en de Libellemeent zijn ontworpen door architecten Zanstra, de Qlerqc, Zubli, Lammertsma & Partners in 1976-1977. Ook hier is afwisseling in materiaalgebruik toegepast, terwijl de kern van gemetselde baksteen is.

6. Krekelmeent

De Krekelmeent is een van de meenten waarbij de openbare ruimte heel vloeiend overgaat in de particuliere tuinen. De eengezinswoningen liggen in verspringende vorm en meanderen langs woonerven en wandelpaden. De woningen zelf zijn als bouwvolume gevarieerd gerealiseerd, met verspringende dakvorm en gevels. De woonruimte op de begane grond heeft een onregelmatige vorm. Berging en garage op de overgangszone tussen privaat en publiek worden verbonden met het woongedeelte door dakvlakken door te trekken. De woningen vormen een beeldbepalend complex. Architectenbureau Zuiderhoek en Van der Veen ontwierp de woningen in opdracht van Stichting Woningbouw 1968.

7. Bijenmeent, Goudwespmeent

De eengezinswoningen zijn ontworpen door architectenbureau Zuiderhoek en Van der Veen waarbij de woonerven vloeiend overlopen in particuliere tuinen. Door de verspringende verkaveling en de korte meanderende woonerfstraten en voetpaden komt de openbare ruimte besloten en intiem over. De woningen liggen half-verscholen in het groen. Zichtlijnen worden voortdurend afgebroken, en het vele groen zowel van tuinen als langs openbare weg geeft een zeer groen karakter aan de buurt. Het ontbreken van houten schuttingen en de vele in hoogte gevarieerde heesters en heggen versterken dit karakter positief. Dwars door de buurt lopen wandelpaden door groen, volledig gescheiden van de autoroute. Parkeren kan zowel in garage, die onderdeel is van de woning, op het eigen erf of langs het woonerf. Het oostelijk deel is gebouwd in opdracht van Stichting Woningbouw 1968, het westelijk van de Centrale Woningbouwvereniging Gooiland.

8. Mierenmeent

De korte stroken woningwetwoningen in verschillende typen zijn gebouwd in 1976 naar het ontwerp van bureau J. Martini in opdracht van de Centrale Woningbouwvereniging Gooiland. Ze liggen met een uitgebouwd volume georiënteerd op de woonerfstraat, en met de gevel aan andere zijde gericht op de tuin en wandelpad. Gebouwd in eenlaagse en tweelaagse volumes, soms doorschietend tot een dakkap in de zolder. Door de afwisseling van schuine afdekking en platte afdekking ontstaat een gevarieerd gevelbeeld.

9. Hommelmeent

In deze buurt staan zogenoemde ‘ERA-woningen’, naar de bouwer ‘ERA-woningbouw J.P. van Eesteren’, een aannemingsmaatschappij. Voor het bedrijf staat het bekend als ‘ERA 104’ uit 1974. Het ontwerp is van Pieter D. Weeda, projectarchitect bij Leo de Jonge architecten. De woningen zijn gerealiseerd in twee bouwlagen met kap. Centraal in de buurt ligt een woonerfpad. Rondom dat centrale erf ligt een rondgaande straat waaraan eveneens woningen zijn gesitueerd. Met gemetselde vrijstaande bergingen wordt een afscheiding gecreëerd tussen particuliere tuin en openbare weg. De woningwetwoningen zijn gebouwd in opdracht van de Centrale Woningbouwvereniging Gooiland.

10. Meikevermeent

Deze buurt is als laatste gebouwd in de Hilversumse Meent in de periode 1976-1978. De vrijesectorwoningen zijn door verschillende architecten ontworpen. Er zijn twee typen woningen. Langs de rand ligt een slingerend complex van 30 woningen, verspringend gebouwd naar het ontwerp van Architektenburo Klein uit 1976. Hier loopt de particuliere tuin vloeiend over in de openbare ruimte. Het andere deel van de buurt bestaat uit vrijstaande of twee-onder-een kap woningen als uniek ontwerp. De woonerfstraat

ligt in lussen in de buurt. Daardoor worden zichtlijnen afgebroken en krijgt de buurt een intiem karakter. Het ontbreken van houten schuttingen en de vele in hoogte variërende heesters en heggen versterken het groene karakter. Parkeren vindt soms plaats in de garage die onderdeel is van de woning, maar ook op het eigen erf of langs het woonerf. Op enkele plekken staan lage gemetselde muurtjes in de wijk als plantenbakken of afscheiding.

Architecten die in de Meikevermeent meerdere woningen hebben ontworpen zijn C.G.M. Hofstee, Van Erven Dorens Architecten, F. de Beer, Architectenburo Klein, Schreurs & De Bruyne, en Nic. Peet.

11. Vuurvlindermeent, Zuidermeent, De Meent

Centrale zone met voorzieningen

Eigen aan een bloemkoolwijk is de clustering van een mix van voorzieningen voor de hele wijk op een compact gebied. Deze centrale zone was vanaf het begin bestemd voor wijkvoorzieningen: winkelcentrum, school, kinderdagverblijf, bibliotheek, postagentschap, gezondheidscentrum, consultatiebureau, sportzaal en wijkcentrum.

Op de hoek van de Zeggemeent stond een politiepost. De voorzieningen in de centrumzone waren ruim en weids opgezet. Ruim aanvoelende groene toegangen voor wandelaars vanuit de buurten verbinden de woonmeenten met de wijkvoorzieningen in de centrale zone. De lagere scholen en kleuterscholen met speelpleinen lagen geclusterd naast een gezondheidscentrum en een sporthal, een bibliotheek en een kinderdagverblijf. Het winkelcentrum clusterde verschillende winkels met aan een zijde parkeermogelijkheid. De ontzuiling van de maatschappij werd hier duidelijk: er werd geen kerk gebouwd. Wel een wijkcentrum waar bewoners van alle leeftijdsgroepen elkaar konden ontmoeten en het verenigingsleven zich kon ontplooien. Na een tijdelijke huisvesting, werd het definitieve wijkcentrum De Kruisdam in 1991 geopend.

In het centrumgebied werd ook een, inmiddels afgebroken, complex gebouwd voor buitenlandse werknemers. Een zorgvuldig ontworpen pompgebouw werd gebouwd zuidoostelijk van het centrum, via vensters is de functie vanaf de openbare weg zichtbaar.

In de woonbuurten werden geen voorzieningen gebouwd. Daar zijn wel speelvoorzieningen voor kinderen, ontmoetingspleintjes en parkzones. Aan de Melkmeent staat de Meentboerderij met kinderboerderij. Die is nu voor voetgangers uit de wijk ook bereikbaar via een doorgang door de groengordel aan de Westzijde (Schaarmeesterspad). In de centrale zone laat de bebouwing met o.a. de Kruisdam en de sportzaal goed het bebouwingsbeeld zien.

De centrale zone met voorzieningen onderging in de loop der tijd functionele en ruimtelijke aanpassingen. De atypische woonfunctie werd geïntroduceerd en nieuwbouw werd gerealiseerd in meer bouwlagen. Daardoor is dit gebied verdicht en van bouwblokken met rechte gevellijnen voorzien. De ruimte voor de toevoeging van woningen kon worden gevonden door het scholencluster met buitenruimte af te breken en een compact meerlaags schoolgebouw terug te bouwen met een plein, grenzend aan het winkelcentrum. De nieuwe woningen liggen aan trottoirs in plaats van aan woonerven. De clustering van scholen voor verschillende denominaties is opgeheven, daar is de Gooise Daltonschool voor in de plaats gekomen. Door de toegenomen bebouwing zijn de oorspronkelijke lommerrijke en weidse toegangen voor wandelaars vanuit de woonbuurten tot de centrale zone verminderd in ruimtelijke kwaliteit: de logica van de route aan de noord- en westzijde is afgezwakt. De toegang voor langzaam verkeer vanuit de Wandelmeent is in stand gehouden.

In 1999 is het winkelcentrum gerenoveerd, vanuit een behoefte aan modernisering en problemen met vandalisme.

Bij de Vuurvlindermeent is het parkeren langs een lange doorgaande straat aan de strook, in de vorm van dwars parkeren. Bij de galerijwoningen aan de Noordermeent is het parkeren niet kleinschalig geïntegreerd, maar is een groot, ongeleed en open parkeerveld tussen blok en wijkweg aangelegd.

Samenhang en ontmoeting in de openbare ruimte

Het bestemmingsplan Hilversumse Meent uit 1971 was opgezet als een zogeheten plan in hoofdzaken, in die tijd ook wel een ‘vlekkenplan’ genoemd. Het legde de bebouwingsvelden vast en bestemmingen, maar niet de verkaveling en de bebouwing. Die werd pas later uitgewerkt. Wel spraken de opstellers zich nadrukkelijk uit over de te maken samenhang van architectuur, stedenbouw en groen. Daarbij ging het niet om de afzonderlijke elementen maar om het ‘totaal’ – dat wil zeggen een samenhangend geheel. Dit is een voorwaarde die aan het geheel gesteld moet worden: bij het gestalte geven aan het fysieke milieu dienen de ontwerpen van de onderdelen in relatie gebracht te worden met het ontwerp van het totaal.

Het is een voorwaarde, dat alle ontwerpen, of het nu voor een serie van honderd woningen dan wel voor de bestrating van een ontmoetingspleintje of de beplanting en verlichting van een buurtpark is, met elkaar in relatie worden gebracht.

Weefsel van bestrating

Een bijzondere uitwerking van die samenhang betrof de openbare ruimte, die verkeer en bewonen met elkaar verbindt. Dit werd vormgegeven in het weefsel van bijzondere bestrating door de wijk. De 'ontmoetingspleintjes' zijn voorzien van bijzondere verharding. Ook de meeste woonerven zijn voorzien van een lappendeken aan materialen en patronen. Zelfs de verkeersveiligheidselementen zoals verkeersdrempels en paaltjes integreerden de ontwerpers in het totaalontwerp van de openbare ruimte. De inrichting van de openbare ruimte weet de woonerven met elkaar te verbinden.

Zorgvuldig ontwerp

Omdat de openbare ruimte werd gezien als onderdeel van een betekenisvolle en gezonde woonomgeving is de bestrating van de woonerven zeer zorgvuldig ontworpen, vaak in wisselwerking met het buurtgroen. Verkeersremmende en belemmerende maatregelen zijn vaak geïntegreerd in de vormgeving. Cirkelvormige verhogingen en ronde betonnen zitjes benadrukken de ontmoetingspleintjes. Bij het ontwerp van de openbare ruimte op de woonerven is de scheiding tussen privaat en publiek hybride. Het onderscheid tussen stoep en rijbaan is op veel plekken niet duidelijk gedefinieerd. Er is geen stoeprand, zodat een afscheiding van de voetgangerszone ontbreekt. De verschillende gebruiken en typen ruimten lopen in elkaar over. Lange rechte lijnen ontbreken, en de veelhoekige vormen zijn daarvoor bij de bestrating in de plaats gekomen. Dat veelhoekige onderstreept het democratische karakter van de inrichting.

Infrastructuur

De opzet van de bloemkoolwijk Hilversumse Meent wordt gekenmerkt door woonerven en hofjes met weinig doorgaand verkeer. Die verkeersluwe structuur is bewust gekozen. De buurten worden beleefd als rustige woonbuurten voor bewoners, maar als 'doolhoven' voor nieuwkomers. Vanaf de Hilversumse Meentweg aan de oostzijde functioneren twee lussen, Noordermeent en Zuidermeent, als wijkontsluitingen voor autoverkeer, met daaraan kleinere lussen voor de ontsluiting van de buurten. Deze structuur met lussen waaraan verkeersluwe woonbuurten liggen, slechts bereikbaar met een enkele toegang, was een landelijk gebruikelijke opzet in die tijd voor dergelijke uitbreidingswijken. Parkeren vindt in hoofdzaak op het eigen erf plaats of op parkeerpleinen, geclusterd in groepen. Die parkeerpleinen liggen op strategische plekken langs buurtwegen of lang de rand.

Voetverkeer

Om de wijkvoorzieningen voor wandelaars goed toegankelijk te maken vanuit de woonbuurten ligt er een onafhankelijk stelsel van wandelpaden, vaak omgeven door collectieve groenzones (groene lobben). Op enkele kruispunten van die paden liggen pleintjes, die ontmoetingen tussen bewoners bevorderen. Ook de autovrije Wandelmeent is zo'n zone die ontmoeting en sociale buurtopbouw versterkt. Daar is de openbare ruimte sterk verweven met de buitenruimte van de woning door trap, terras, stoep en collectieve tuin.

2.2.3.4 Samenvatting kernkwaliteiten

Bloemkoolwijk

De Hilversumse Meent is een typische bloemkoolwijk die de toen opkomende vernieuwende sociaal-maatschappelijke, sociaal-culturele-, economische en stedenbouwkundige en architectonische ontwikkelingen van de jaren zestig en zeventig weerspiegelt. En wel in ruime mate.

Samenhang

In de woonervenbuurt is een grote samenhang tussen woning en woonomgeving, tussen leven en leefomgeving, mede door die woonerven. Er is samenhang tussen woon-, buiten-, groenbeleving en beweging, aan al die onderdelen werd evenveel belang gehecht. Er is een onlosmakelijk verband die een hoge kwaliteit van wonen en leven oplevert. De woning en de buitenruimte vormen een eenheid, terwijl vrijwel iedereen een eengezinswoning heeft met tuin. Daarom is de Hilversumse Meent een samenhangende groep woonerven en zijn de delen net zo belangrijk als de som die zij vormen.

Democratisering ontwerpproces

Er was woningnood, maar ook toenemende welvaart. Mensen wilden de ruimte om een toekomst te kunnen inrichten. De ruimtelijke ordening introduceerde flexibele plannen en een integraal proces. Met het tuinstadconcept in het hoofd gingen de ontwerpers aan het werk en stimuleerden elkaar niet de standaard ontwerpen uit de lade te halen. Hier zien we de enorme waarde en impact van inspraak van verschillende partijen, waaronder de toekomstige bewoners. Er werd geluisterd naar de wensen en eisen van de mensen en de ontwerpers werden uitgedaagd om een wijk te maken met afwisseling, spannende vormen en in een maat die dicht bij de beleving en gebruikservaring van de bewoners stond (menselijke maat). De democratisering van de stadsontwikkeling kreeg hierdoor vorm in deze wijk. We vinden hier het eerste complex van Centraal Wonen voor woongroepen waar de bewoners zelfs inbreng hadden in de woningplattegrond.

Woningtypen en ontwerp

Verschillende woningen en woningtypen, traditionele én nieuwe werden geïntroduceerd. Er was plaats voor sociale huurwoningen, premiehuur- en premiekoopwoningen, en woningen in de vrije sector. De woningwetwoningen zijn net zo kenmerkend en dragen net zo bij aan het karakter van de Hilversumse Meent als de andere woningen. De bebouwing in de verschillende meenten (buurten) beweegt zich in het volume van drie lagen. Oplossingen zijn gevarieerd en met eigen details. De ontworpen eenheden onderscheiden zich, maar binnen een eenheid. Het architectonische beeld wordt gedomineerd door eengezinswoningen in baksteen in aardkleuren, houtafwerking en dakpannen. Rechttoe-rechtaan paste hier niet.

Groen

Uniek is de aanleg van de groengordel om ervoor te zorgen dat de wijk zich onzichtbaar verschool in het groen, terwijl de bewoners daarmee een park kregen om te recreëren. De meenten zijn allemaal te zien als een buurt met eigen kenmerken, maar de bijdrage aan het geheel en de samenhang zijn zo sterk dat de Hilversumse Meent als een harmonische wijk wordt ervaren. De inrichting van de openbare ruimte qua bestrating en groen is hier de lijm, de groengordel is van iedereen en de omarming. De bebouwing is afwisselend en vormt een harmonieuze eenheid.

Gezondheid en veiligheid

Een tegenbeweging ten aanzien van de prioriteit van het gemotoriseerde verkeer in de wijken en aandacht voor gezondheid en veiligheid zorgden voor een aparte en ruime plek voor het langzaam verkeer, verblijven en spelen. Voor de bewoners van de Hilversumse Meent zijn de wandelpaden en ontmoetingspleintjes van hoge waarde als onderdeel van de woonomgeving.

Wijkcentrum

De ontzuiling zette door, er zijn hier geen kerken gebouwd. Het wijkcentrum werd een belangrijke plek waar de bewoners van alle leeftijden met elkaar in contact konden komen en samen activiteiten ontplooien. Het wijkcentrum staat in de centrale voorzieningenzone.

2.2.4 Noordoost

2.2.4.1 Vooraf

Introductie

De wijk Noordoost heeft zich ontwikkeld op de engen en heidevelden tussen oude driften en radiale verbindingswegen. Door de komst van industriële activiteiten werden woningblokken langs de radialen gebouwd met op het tweede plan en ertussen kleine bedrijfjes. Vanaf 1913 wordt het tuindorp hier geïntroduceerd voor betere en gezonde woon- en leefomstandigheden. De ruim opgezette Erfgooiersbuurt is uniek. Hilversum Noord is een wijk uit de wederopbouwperiode met kwalitatief hoogwaardige en efficiënte woonoplossingen. Na woningverbetering werd stadsvernieuwing ingepast in structuur, schaal en bebouwingsbeeld. Dit rapport beschrijft en toont de ruimtelijke ontwikkeling van de wijk en zoomt in tekst en beeld in op de kenmerken en kwaliteiten van dat wat in de diverse buurten nog aanwezig is.

Het buurtschap Crailo, dat ook tot de wijk Noordoost behoort krijgt aandacht in het rapport Buitengebied.

Ligging

De zuid- en oostgrens van de wijk Noordoost ligt in de omgeving van de Larenseweg, de Hoge Larenseweg en de Huygensstraat. In het westen vormt de spoorlijn de begrenzing van de wijk en in het noorden de Westerheide.

De wijk kent een drietal buurten:

in het noordoosten de Erfgooiersbuurt, links daarvan de Johan Geradtswegbuurt en ten noorden van de Johan Geradtsweg de in hoofdzaak 'naoorlogse buurt' Noord.

A. ERFGOOIERSBUURT

B. JOHANNES GERADTSWEGBUURT

C. NOORD

In wijkbiografie Noordoost is de wijkbiografie ook als opgemaakt PDF-document raadpleegbaar.

2.2.4.2 Tijdlijn

2.2.4.2.1 Radialen, industrie en 'revolutiebouw', rond 1900-1930

Bebouwing in het noordelijke gebied van Hilversum stond langs de radiaal Hoge Larenseweg en rond de Van Leeuwenhoekstraat en Huygensstraat. Daar stonden de Huygensschool (nu Sterrenschool) en industrie. Tussen de arbeidershuizen was het een en al bedrijvigheid. De radialen Hoge Larenseweg en Larenseweg hadden hun oorsprong in verbindende zandpaden met de heide en het nabijgelegen dorp Laren. Verder naar het noorden liepen paden en wegen naar omringend land en dorpen, zoals de weg van 's-Graveland op Laren (Doodweg), De Oude Simon Stevijnweg, de Oude Huizerweg en de Laarderweg.

De huizen werden meestal in rijtjes gebouwd door particulieren of eigenaren van de bedrijven. Ze vormden een rustig en harmonieus straatbeeld en hadden tal van details, zoals witte banden, glas-in-loodramen en geveldecoraties. Het leverde een bijzondere collectie op van rijen vroege arbeidershuizen. Dudok noemde deze huizen 'revolutiebouw' omdat ze zonder regie, volgens toevallig eigendom, langs de wegen en paden werden gebouwd door particulieren en eigenaren van fabrieken en bedrijven.

Binnen de wijk Noordoost dringen een aantal plekken door die als het ware staartjes zijn van de uitbreiding van de industriële en ambachtelijke motor van Hilversum oost, de wijk 'over het spoor'. Vooral aan de Van Leeuwenhoekstraat, Goudriaanstraat en Huygensstraat is dit zichtbaar. Een mix van bebouwing bepaalt het beeld. Er staan monumenten en overgebleven bedrijfsgebouwen aan de Van Leeuwenhoekstraat als erfenissen uit de industriële periode. Aan de Huygensstraat gaat via het bijzondere pand 31-33 de bebouwing over naar de dertiger jaren sfeer van de winkel-woningen in expressionistische architectuur rond het speelterrein. De omringende bebouwing van overeenkomende architectuur speelt hier een belangrijke rol in de beleving van dit plein met speelgelegenheid.

Een tapijtfabriek is vervangen door een invulling uit de periode van de stedelijke vernieuwing, die beoordeeld kan worden als bijzonder.

Arbeiderswoningen -Larenseweg, 1913

De Woningwet uit 1901 betekende een verbetering in de huisvesting en leefomstandigheden van arbeiders. Er moesten uitbreidingsplannen worden opgesteld. In plaats van bouwen zonder duidelijke visie, moesten de gemeenten de regie over de inrichting en het functioneren van de ruimte gaan nemen. Zo hadden de eigenaren van gronden zich te houden aan het gemeentelijke plan voor het bouwen en inrichten van de openbare ruimte. Een ander doel was het verbeteren van de woningen voor arbeiders die in sloppen en krotten woonden en geen toekomst voor zich konden zien. De wet leidde tot het oprichten van volkswoningbouwverenigingen die met overheidssubsidie goede woningen konden bouwen. Ook de gemeente pakte die taak op.

Een van de eerste complexen met door de rijksoverheid gesubsidieerde woningwetwoningen staat langs de Larenseweg en de nieuwe Conradstraat, een lange rij van 54 peperkoekhuisjes met rode daken en groene deuren. Ze zijn in 1913 in opdracht van een van de oudste woningbouwverenigingen in Hilversum, de Volksbondbouwvereeniging Hilversum, gebouwd, op relatief goedkope stukken grond langs bestaande wegen die de eerste woningbouwverenigingen in handen hadden.6 Daarom wordt de Larenseweg gekenmerkt door bebouwing van woningen langs de weg die daarop ook georiënteerd zijn. Op de achterterreinen is ruimte voor allerlei activiteit. Met de Conradstraat wordt het tuindorp motief hier opgepakt.

Woningbouw van de erfgooiers vanaf 1915

De Woningbouwvereniging van Erfgooiers bouwde in de oosthoek, op gronden in eigendom van Stad en Lande, een tuindorp met arbeiderswoningen en twee winkels als voorziening voor niet-scharende erfgooiers (zonder boerenbedrijf). De bedoeling was, gestimuleerd door de Woningwet, arbeiders mogelijkheden te bieden om een beter en vooral ook gezonder leven op te bouwen in een goede en ruimere woning waar ze alleen met hun -eigen gezin konden wonen. De gronden lagen ook niet ver van de fabrieken die in Hilversum Oost neerstreken. Architect J.H. Slot begon met het ontwerp van het eerste complex in 1915. Dudok heeft dat plan kort na zijn aantreden in Hilversum gewijzigd door de vorm van het plantsoen en het stratenplan aan te passen aan de toen al voorziene tracés van de Johannes Geradtsweg en de Erfgooiersstraat.

Dit eerste complex was in 1918 gereed en heeft de kenmerken van de tuindorp bebouwing, met twee onder een kap woningen op ruime kavels. Dit complex heeft een verbindende werking omdat delen ook aan de overzijde van de Johannes Geradtsweg aan de Hoge Larenseweg werden gebouwd. De -overeenkomstige woningbouw aan de Larenseweg uit 1913 maakt de start hier duidelijk: de bouw van arbeiderswoningen. Het is een toonbeeld van het ruim opgezette tuindorp met ruimte tussen de woningblokjes waar de bewoners de vrijheid kregen hun woonomgeving te gebruiken, bijvoorbeeld als moestuin en voor het houden van enkele dieren, misschien zelfs voor een eigen ambacht. Het bood ze licht, lucht en ruimte in en om het huis voor een gezonde omgeving met toekomstmogelijkheden.

De Erfgooiers bouwden hun tweede complex (Jacob Peetstraat, Stad en Landestraat) in 1925. Daardoor werd in deze buurt 'aangebouwd' en startte de invulling aan de noordzijde van de Johannes Geradtsweg hier. Aan de Floris Vosstraat en Lieven de Keylaan werd al eind jaren twintig en in de jaren dertig gebouwd. Niet alleen woningen, aan de Floris Vosstraat bijvoorbeeld een opslag, aan de Jacob Peetstraat een verenigingsgebouw en bierbottelarij. Daar ontstond een ontmoeting van arbeiderswoningbouw en middenstandswoningbouw. Het tuindorpcomplex zou in de loop der jaren worden aangevuld met nieuwe complexen.

Wonen en middenstandsbedrijvigheid, -1920-1930

Aan de oostkant van de Jan van der Heijdenstraat in de De Bazelstraat (1927-1928), Hoge Larenseweg en de -Coehoorn-straat (1924-1927) werd in de jaren twintig een -leefsfeer gevormd met kleine middenstandswoningen, waarbij ruimte was om activiteiten te ondernemen. Langzaam ontwikkelde de particuliere woningbouw zich naar de kleine middenstandswoning. Het gebruik en de bewoners waren hier dus wel anders. Achter de huizen waren tal van bedrijfs-, -werkplaats en opslagruimtes. De opdrachtgever is de particulier, er worden meerdere -woningen in één keer ontworpen door een architect.

Bomen vormen mede het groene profiel van de De Bazelstraat, de Coehoornstraat is ruim met grasplantsoenen in de berm. De bebouwing met middenstands-woningen in een typische stijl van 1920-1930 die leunt op de Amsterdamse School, zorgt voor een harmonische sfeer van verbinding. De huizen met tuinen zijn vaak eenlaags met gebroken kappen en gecomponeerd met gevarieerde en uitgewerkte onderdelen, van ramen, erkers tot de dakafwerkingen. De voormalige kerk beëindigt het zicht door de Coehoornstraat.

Soms staan op onbedachte plekken en op binnenterreinen werkplaatsen en schuren waar werd en wordt gewerkt, zij het niet meer overal en niet meer volgens de oorspronkelijke functie. Bijvoorbeeld aan de Coehoornstraat -(verffabriek), aan de Hendrik de Keyserlaan (voormalige bakkerij).

2.2.4.2.2 De uitbreidingsplannen van Dudok en Hilversum Noordoost

Plan Simon Stevin, 1926-1927

Op deze situatie borduurde Dudok met Publieke Werken intussen verder. Met plantsoenmeester J.H. Meijer, die net in Hilversum was aangenomen, vormde hij een gouden team voor de tuinstad. De Johannes Geradtsweg en de uitwerking van de buurt ten zuiden van deze weg plande Dudok in 1926-1927. En zij hadden toen al een plan voor Noord voor ogen. Zij bouwden hun plan op vanaf de (bebouwde) radiaal de Hoge Larenseweg.

In het plan 'Simon Stevin' voegden zij de radialen Simon Stevinweg en Snelliuslaan toe en zij zochten naar aansluitingen en een goed verloop van een ceintuurweg (Jan van der Heijdenstraat). Straatprofielen, plantsoenwegen en plantsoenen werden zorgvuldig uitgewerkt. Er zijn groene, open en verbindende groene plekken die de structuur openen en openbare gebouwen en zichtlijnen mogelijk maken en onder-

steunen. Duidelijke structurerende plekken zijn gelegen in de Snelliuslaan, op de hoek van de Simon Stevinweg en de Huygensstraat, in de 's-Gravesandelaan, de Simon Stevinweg, en de omgeving rond het punt waar de Jan van der Heijdenstraat en de Johannes Geradtsweg samenkomen. De Simon Stevinweg is de groene ruggengraat van het plan. De weg heeft een breed profiel met bomen langs de stoep en een middenberm. De twee velden ter weerszijden van de weg hebben elk een eigen stedenbouwkundig 'ankerpunt': een belangrijk gebouw of plek, waar de opzet van een buurt omheen draait en waar mooie zichtlijnen op uitkomen.

Johannes Geradtsweg, Noorderweg

De Johannes Geradtsweg werd in 1930 met de bouw van het -viaduct doorgetrokken. Daarvoor werd het zand uit de Berlage-vijver bij de Noorderbegraafplaats (1930) gebruikt. Op twee punten rijdt de automobilist langs een plantsoen in de middenberm, wat deze route, samen met de architectuur, heel herkenbaar maakt en een allee-ervaring biedt. De Johannes Geradtsweg heeft zowel een verbindende als een scheidende functie in de wijk Noordoost. Door de tweezijdige bebouwings- en leefsfeer verbindt het de Johannes Geradtswegbuurt met Noord. Achter de weg aan de noordkant begint de bouw in de jaren vijftig. Af en toe is er vermenging: jaren dertig aan de Lieven de Keylaan, jaren vijftig bebouwing tussen de Simon Stevinweg en Snelliuslaan.

De bebouwing aan de beide zijden van de Johannes -Geradtsweg startte in 1927 met het dubbele woonhuis met winkel nummer 26 op de hoek met de Floris Vosstraat 1 en het dubbele woonhuis nummer 28-30 van D.A. van Zanten. De huizen langs de Johannes Geradtsweg zijn meest forse twee-onder-een-kappers en ook hier valt de sterke samenhang in het architectuurbeeld op. De huizen zijn met de voorgevel op de hoofdweg georiënteerd, op afstand van die weg gelegen en hebben vaak een eigen garage in een nevenvolume. Het type bebouwing loopt door aan weerszijden over de Noorderweg. Architecten die hier meerdere keren gebouwd hebben zijn D.A. van Zanten, Jan Dullaart, C. Trappenburg, W. Weerkamp en G. Dusschoten. Wat bebouwings- en leefsfeer betreft past deze bij de middenstands-bebouwing van de buurt rondom de Snelliusschool (Johannes Geradtsweg buurt).

Johannes Geradtsweg buurt

De Johannes Geradtsweg buurt volgens het plan Simon Stevin is royaal bebouwd met middenstandswoningen. De openbare en bijzondere gebouwen vormen beeldbepalende -parels in de buurt, zij mogen ruim staan, zoals Snelliusschool, -Nienke van Hichtumschool, Nieuw Apostolische kerk. Aan het Dr. J.P.H. -Cuypersplein ontmoeten de architectuur van de Delftse School (Heilig Hartkerk) en de Amsterdamse School (rij middenstandswoningen) elkaar rond het door Meijer zorgvuldig ingericht plantsoen. Openheid en verbreding vóór de versmalling en het kruispunt.

De leefsfeer en het bebouwingsbeeld rond de rode Snelliusschool waarop het oog vrij over het plantsoen zicht heeft (1930), is gecomponeerd uit middenstandswoningarchitectuur van beeldbepalende huizen en blokjes van twee of meerdere huizen, waarbij een eenheid in verscheidenheid is bereikt. De expressieve jaren dertig architectuur is van hoge ontwerpkwaliteit en neemt de bewoner en inwoner mee in een afwisselende en decoratieve omgevingskwaliteit. Baksteen(verbanden), hout en afwisseling in de ontwerpen vormen een expressief en aantrekkelijk geheel. Architecten C. Trappenburg, K. Brand, J. Kuiler en G. van Walstijn hebben het beeld van deze buurt bepaald. Vanuit de Stieltjeslaan is de zichtlijn op de Nienke van Hichtumschool (1930). Aan de 's-Gravesandelaan ontwierp J. van Dillewijn naast de Snelliusschool van Dudok de Christelijke lagere school in 1931. De Nieuw Apostolische kerk 'om de hoek' is het volgende gave beeldbepalende ankerpunt aan de rand van de buurt op de hoek van de 's-Gravesandelaan en de Johannes Geradtsweg. Zo heeft elke weg een uit- en ingeleide van bijzondere bebouwing.

2.2.4.2.3 Uitbreiding naar noordoost, periode 1927-1933

De stedenbouwkundige opzet voor Hilversum Noord werd door Dudok in 1927 gepland in het voorlopige uitbreidingsplan. Zijn eerste situatietekening voor de Noorderbegraafplaats maakte hij echter al in 1925. Pas in 1930 werd het uitbreidingsplan voor Hilversum Noord vastgesteld.

De Noorderbegraafplaats werd in 1930 aangelegd. Het viaduct in de Johannes Geradtsweg in hetzelfde jaar. In de noordoosthoek en langs de Johannes Geradtsweg nam de bebouwing al toe. Hilversum was er klaar voor om naar het noorden uit te breiden. De aanhechting van de uitbreidingswijk aan het bestaande was heel belangrijk. Eigenlijk was het een logisch beeld, het heeft een soepelheid in zich waarmee grote schokken worden gemeden zodat het ritme voort wordt gezet. De noord-zuid straten lopen in elkaar over. Ten noorden van de Noorderbegraafplaats bleef het landelijke gebied nog onbebouwd. Dudok moest rekening houden met het Waterwingebied in de richting van Laren. De te bebouwen vlekken tussen de wegen voorzagen in verschillende typen woningbouw, plantsoenen, openbare gebouwen en voorzieningen. Vervolgens nam Dudok de plannen op in zijn uitbreidingsplan, ook wel beëindigingsplan, van 1933.

Het uitbreidingsplan was hoofdzakelijk nog een vlekkenplan met bebouwingsvelden tussen wegen en groen. De vlekken voor verschillende typen woningbouw in open of halfopen bebouwing of in ruimere opzet en openbare gebouwen (scholen) waren aangegeven. Andere openbare gebouwen en voorzieningen als ankerpunten waren nog niet uitgewerkt. In de uitwerking zouden rooilijnen, hoogte en omvang van de bebouwing worden bepaald. Hier aan de noordoostzijde van Hilversum ging het ook om de begrenzing van de bebouwing langs het natuurgebied. Ook hier zijn de 'verkeerswegen' breder dan de 'woonstraten'. De brede plantsoenwegen met groene strooken en bloem- en boomaanplant gesierd8 hebben een breed middenplantsoen met gescheiden rijbanen: de Johannes Geradtsweg, Laan 1940-1945, Berlagelaan, Stephensonlaan, en Jacob van Campenlaan. In de Noorderweg ligt het plantsoen langs de spoorlijn. De Erfgooiersstraat is ingericht als een rijweg met een parallelweg. Daarnaast waren in de buurten plantsoenen ontworpen. Zo kreeg de Celsiuslaan een verbreding met plantsoenaanleg. Een ruim plantsoen voor de buurt is het Abdij van Eltenplantsoen. Ten noorden van de Noorderbegraafplaats met vijver was het nog landelijk gebied. Aan de andere kant van de spoorlijn waren sportvelden gepland.

Tuinstad

Dudok en anderen waren sinds 1915 bezig om Hilversum -volgens de tuinstadgedachte vorm te geven en te laten functioneren, zowel op economisch als op sociaal en ruimtelijk niveau. Elk uitbreidingsplan en elk bouwplan werd langs dat kader gelegd. In de tuinwijk is een sterke samenhang tussen stedenbouwkundig plan, inrichting van de openbare ruimte en de architectuur. Het concept van de tuinstad ging mede uit van de gedachte om wijken en buurten te maken die samenhangend waren in zichzelf en met omliggende wijken. De stedenbouwkundige opzet en de bebouwing, maar ook het wonen in relatie tot de voorzieningen die in de buurt werden aangeboden, roegen bij aan de vorming van een gemeenschap. Dudok zei het zo: ik bouw niet alleen een woning, maar een straat, een wijk, zelfs een hele stad. Het huis was geen ruimte om in te onen maar moest een thuis zijn. Schoonheid en variatie waren heel belangrijk. De zorg voor een mooie en gezonde leefomgeving was onmisbaar voor het gelukkig wonen. De noten (bebouwing) waren even belangrijk als de ruimte tussen de noten op de notenbalk.

De wijkgedachte als sociaal concept kreeg uiting in de samenhangende leefomgeving met voorzieningen in de buurt, waar bewoners een band met elkaar kunnen opbouwen, kortom zich thuis konden voelen. Het werd gezien als de tegenhanger van een anoniem leven in grote steden. Als in de wijk woningen waren voor verschillende gezinssamenstellingen en leeftijdsfases kon een bewoner gedurende de hele levensloop in de wijk blijven wonen, "van de wieg tot het graf". Daarom waren ook ouderenwoningen in de buurt gerealiseerd. Het idee achter de wijkgedachte was dat daardoor de buurtopbouw, vriendschappen en familiebanden zo sterk mogelijk konden zijn, en de bewoners een sterk en blijvend sociaal netwerk zouden kunnen opbouwen. Ook na de oorlog werd de wijkgedachte als leidend motief opgepakt.

2.2.4.2.4 Hilversum Noordoost in de periode van de Wederopbouw

Landelijke context Wederopbouw

In de eerste plaats was het na de oorlog nodig om de oorlogsschade als gevolg van bombardementen en andere oorlogshandelingen te herstellen. Delen van onder andere Rotterdam, Den Haag, Arnhem, Middelburg en Den Helder waren in meer- en mindere mate verwoest en al tijdens de bezetting, toen de ruimtelijke ordening werd gecentraliseerd, werden plannen voor de wederopbouw gemaakt. In de tweede plaats moesten in ons land, dat in alle opzichten geleden had onder de bezetting, de economische en maatschappelijke structuren worden hersteld. De eerste jaren ging het om het op gang brengen van de bouwproductie en het oplossen van de woningnood. Aan de ene kant speelden krachten die streefden naar herstel van de structuren van voor de oorlog, aan de andere kant kwam ruimte voor het moderne vooruitgangsdenken, samen met de Marshallhulp uit Amerika in 1948. Van beide wederopbouw-acties getuigen vernieuwende en tijdsbeeldende architectuur.

De Wederopbouw is een belangrijke periode in onze jongste geschiedenis. Het was een tijdperk van schaarste én optimisme, een periode tussen de economische crisis van de jaren dertig en het begin van de oorlog enerzijds en de democratiserings- en emancipatiegolf van de jaren zestig en zeventig anderzijds. Standaardisatie en schaalvergroting werden als oplossing voor efficiencyvraagstukken gezien voor de bouw én de plattelandsvernieuwing. De stedenbouw en ruimtelijke ordening kenden een grote mate van rijkssturing. Traditionele en modernistische architectuur vonden elkaar in een 'shake-hands'-vormgeving. Deze periode kenmerkte zich door een sterke economische groei en modernisering, en tegelijk een nieuwe opbloei van de traditionele verzuiling met het gezin als hoeksteen van de samenleving. Deze koppeling tussen de ruimtelijke en sociale ordening was de basis van een rechtvaardige en samenhangende gemeenschap. Nederland werd fysiek geordend, de natie was sociaal tevreden met een gezonde, welgevoede en goed opgeleide bevolking, en met collectieve voorzieningen in een door rechts en links -gepropageerde verzorgingsstaat.

Wederopbouw met verbeteringen, normalisatie en systeembouw vormden de prioriteiten om de schade te herstellen en snel en goedkoop te kunnen bouwen. Tijdens de oorlogsjaren, in 1943, was de landelijke Studiegroep Woningarchitectuur opgericht die onderzoek deed naar algemeen toe te passen wenken, minimum eisen en voorschriften. Ook werd een stichting opgericht voor de rationalisatie van de woningbouw. Om woonruimte te bieden werden noodwoningen neergezet. In 1946 werd de Centrale Directie voor de Volkshuisvesting opgericht als onderdeel van het ministerie van Wederopbouw en Volkshuisvesting. Voor bouwwerken was toestemming nodig. Veel was nog onduidelijk, de nieuwe volksvertegenwoordiging moest zich nog uitspreken over financiële regelingen voor herbouw en nieuwbouw. Woningbouwverenigingen of gemeenten zouden zelf de woningbouw ter hand moeten nemen met woningwetvoorschotten. Het aantal woningen dat in de gemeente gebouwd mocht worden met deze rijkssubsidies heette woningcontingenten. In 1947 werd de Woonruimtewet ingevoerd op grond waarvan de gemeente de bevoegdheid kreeg om het verkrijgen van een woning te koppelen aan een woonvergunning. Daarmee kreeg de gemeente invloed op de woonruimtetoewijzing. De woningbouw werd gestimuleerd en daarvoor werd een meerjarenplan opgesteld. Vanaf 1949, na het Marshall hulpplan, kwam de bouwproductie weer op gang. Door de nagestreefde snelheid, normalisatie en standaardisatie werd de architectuur meer gekenmerkt door eenvoud, doelmatigheid en herhaling. Door het bouwen van duplex woningen konden er toch grotere aantallen woningen worden gebouwd.

In 1950 trad de Wederopbouwwet in werking. De bouw werd gecentraliseerd, genormaliseerd en gecontroleerd. Na de aandacht voor de eerste prioriteiten nam de welvaart in de jaren daarna toe en werden er kleine middenstandswoningen gebouwd, want mensen konden een eigen woning kopen. Dit waren met name zogenoemde doorzonwoningen. In etagebouw werd de portiekflat veel gebouwd, evenals maisonnettes. De golf van optimisme en vooruitgangsgeloof bloeide op in de loop van de jaren 1950 en zou typerende- en toonbeelden van wederopbouw architectuur en stedenbouw opleveren.

Wat speelde er in Hilversum

Eerst moest de schade worden hersteld, de openbare ruimte en het groen, en de tankgracht worden gedicht. En de bouw van woningen moest worden opgepakt. Hilversum nam de uitvoering van het uitbreidingsplan van Dudok uit 1933 (vastgesteld 1934) weer ter hand. Eerst richtte de gemeente zich op het gebied Hilversum zuidoost. Vanaf 1950 op noord, zuidwest en het Van Riebeeckkwartier. Deze lagen binnen de grenzen van de groei in het uitbreidingsplan (beëindigingsplan) van Dudok. De tuinstadgedachte en de daarmee gepaard gaande wijkgedachte zette Hilversum voort voor de ruimtelijke en sociale ordening.

Hilversum richtte zich ook met directeur van Publieke Werken Nicolaas Albert Felix (1897-1952) op de uitvoering van de reconstructie voor de kern, het kernplan.

De gemeente was in 1946 aan haar 19e gemeentelijke woningbouwcomplex toe en kreeg toestemming van de rijksoverheid voor de bouw.

Begin jaren vijftig maakte Hilversum weer herzieningen van het uitbreidingsplan voor de inrichting van (delen van) wijken. Hilversum probeerde in een goede samenwerking met de woningbouwverenigingen zo veel mogelijk woningen te realiseren. Hierbij waren ze afhankelijk van de door de rijksoverheid toegewezen woningcontingenten.

De toestemming was noodzakelijk om arbeidskracht en materiaal gelijkelijk over het land te kunnen verdelen. Felix stelde in 1946 Wenken op voor het ontwerpen van woningen voor gezinnen van verschillende grootte, met als doel voor al deze gezinnen een woning in de buurten te hebben. In 1949 werd het initiatief genomen tot realisatie van de volgende drie gemeentelijke complexen.

Ondanks de noodzaak van soberheid en snelheid wilde -Hilversum de traditie van kwalitatief hoogwaardig bouwen hooghouden met zorgvuldige ontwerpen met afwisseling en kwalitatief goede woningen. De gewoonte in Hilversum om in harmonie met de omgeving te bouwen werd niet verlaten. De woningbouw in Hilversum onderscheidde zich door kwaliteit en aandacht voor eigen identiteit van de complexen. Het beëindigings-plan en het tuinstadconcept bleven overeind. De tuinstadgedachte had zich als concept bewezen. Daarmee samenging onderzoek naar plekken voor etagebouw, gemeenschappelijke groenvelden en compactere complexen, zodat er meer woningen gebouwd konden worden, en naar veranderingen in het bouwproces. De systeembouw en moderne projectontwikkeling kwam op en in 1956 ging de afdeling stedenbouw van de gemeente van start. In 1960 werd de gemeentelijke dienst Stadsontwikkeling ingesteld.

Op 25 april 1958 werd in Hilversum de 100.000ste ingezetene geboren, Johannes Hermanus Geers aan de Cornelis Evertsen-straat 57a.

2.2.4.2.5 Herziening van het uitbreidingsplan van Hilversum in de jaren vijftig

Herziening plan Noord, 1953-1954

Er waren ruim 3000 woningzoekenden, waarvan het merendeel zocht naar een woning met een huur van 40 gulden of minder per maand. Prioriteit kregen het bepalen van het aantal nog te bouwen woningen en van de verhouding tussen de woningtypen (woningwetwoningen en kleine middenstandswoningen) met bijbehorende huurprijzen in de lagere huurklasse. Het verschil tussen arbeiderswoningen en kleine middenstandswoningen was inmiddels aan het vervagen, in sociaal, maar ook in -stedenbouwkundig en architectonisch opzicht. De welvaart nam toe en de lonen stegen. De bouwkosten namen echter ook toe. Toch was het grootste deel van de bevolking van Hilversum arbeider, die het van lage huren moest hebben. Met het bepalen van het woningtype en de dichtheid van de bebouwing was het onvermijdelijk de groeimogelijkheden en verdiepingsbouw bij de discussie te betrekken. Hield men met het oog op de toekomst wel genoeg rekening met de kwaliteit van de woningen en de leefomgeving, en met en de behoeften op langere termijn? De gemeente besloot voor de volgende vijf jaar uit te gaan van 50% woningwetbouw, 25% kleine middenstandswoningen en 25% grote middenstandswoningen en villa's.3

Stedenbouwkundig was het hoofdzaak dat openbare gebouwen, kerken en scholen accenten vormden waarop overige -bebouwing op verantwoorde wijze aansloot. De wijk moest door een aardige beplanting aansluiten op de natuur. Het uitgangspunt voor het plan bleef het bouwen van een goede, -harmonieuze tuinwijk.

Burgemeester Boot

J.J.G. Boot (1902-2002) was burgemeester van Hilversum van 1951 tot 1968 en speelde een stuwende rol in de discussie over de naoorlogse ontwikkeling van Hilversum en de samenwerking met de industrie om woningen te bouwen. Om het aantal forensen te beperken riep de burgemeester de hulp in van de industrie en de omroep. De omroep betaalde veel aan reiskosten voor de werknemers die elders woonden. In 1951 startten de besprekingen met de industrie, Kamer van Koophandel, vakverenigingen en de omroep over financiering en koop of huur van woningen voor personeel. De omroep, N.S.F en de Verenigde Melkbedrijven wilden de meeste woningen voor personeel.

Sinds 1939 werden discussies gevoerd over verdiepingsbouw om meer woningen te kunnen bouwen. Er was veel sprake van dubbelbewoning. In 1947 werd de eerste verdiepingsbouw gebouwd in het 20e gemeentelijke woningbouwcomplex aan de Reigerstraat en de Adelaarstraat. Hier staan ook rijen eengezinswoningen, afgesloten door grote woningen in drie lagen.

Dudok was in 1949 officieel met pensioen gegaan, maar bleef als adviseur bij de gemeente. Op 13 juli 1954 sprak Dudok met het college van -Burgemeester en Wethouders, maar het was vooral Boot die het woord voerde.2 Dudok kreeg de indruk dat het gemeentebestuur zich te veel liet leiden door aantallen. Het lijkt, dat het aanzien van de gemeente recht evenredig wordt geacht aan het aantal inwoners. Tenslotte had Boot eens tegen hem gezegd: *In de veelheid der onderdanen ligt des Konings heerlijkheid*! Boot haastte zich dit te nuanceren, maar feit was dat het aantal inwoners toenam. De vraag was wat te doen als de ontwikkeling tegen de omringende natuur, die iedereen wilde beschermen, vastliep. Dudok meende dat zowel de verdeling van de industrie als het behoud van de natuur op landelijk niveau geregeld moesten worden. De provincies moesten zich hierin mengen en streekplannen worden opgesteld. Het gemeentebestuur en Dudok waren het eens over de uitgangspunten van de tuinstad met milde allure, maar de beheersing van de vraagstukken bleef het probleem. Boot zag aankomen dat voor verdiepingsbouw moest worden gekozen, hoewel hij dat liever niet deed. Hij stond bekend als burgemeester die de industrie wilde faciliteren, maar hij zag ook in dat de groei beheerst moest worden en samenwerking van belang was.

Uitbreiding richting heide

Het werd al snel duidelijk dat de noordgrens kon worden opgeschoven. Daardoor zouden meer woningen gebouwd kunnen worden. Voorzien werd in een uitbreiding van de begraafplaats, waar omheen bebouwing kon komen tot de Erfgooiersstraat waarachter het natuurgebied begon. Hier zouden eengezins-woningen en verdiepingswoningen komen. Er blijft aandacht voor plantsoenen en plantsoenwegen. Het aantal plekken voor openbare voorzieningen, scholen, spel- en sport, winkels en kerken werd uitgebreid zodat die voorzieningen in de buurt liggen. Tussen de Pieter Postlaan en de Lieven de Keylaan werd een forse ruimte toebedeeld aan openbare functies en een kerk. Omdat de wijk groter werd, met meer inwoners, werd in het wijkontwerp meer ruimte gereserveerd voor buurtwinkels zodat de wijkbewoners voor kleine dagelijkse boodschappen in de buurt terecht konden.

Verdiepingsbouw

De gemeente stond ook verdiepingsbouw toe. Eigenlijk was die discussie al in 1939 op gang gekomen vanwege het probleem van dubbelbewoning, en omdat veel stellen huwden in die periode en een woning zochten. Het stratenpatroon werd niet ingrijpend aangepast aan deze nieuwe mogelijkheid. Die hogere bouw werd geprojecteerd langs bredere wegen en pleinen zoals aan Laan 1940-1945, de Stephensonlaan, Stroeslaan, Jacob van Campenlaan en Berlagelaan. In de toelichting van 1953 presenteerden de ontwerpers dat als een positief middel. Het verduidelijkte de planopbouw en leidde tot karakteristieke oplossingen. De ruimtelijke hoofdstructuur werd beter afleesbaar en expressiever vanwege de boeiender afwisseling.10

Overwegend is de opzet van de bebouwing gelijk, maar er is ook een nieuw motief aan de noordzijde van de Lopes Diaslaan: haakse verdiepingsbouw met gemeenschappelijke tussentuinen. In dit plan werd ook de noordelijke weg gewijzigd. Vanwege de veiligheid werd de aansluiting van de Erfgooiersstraat aan de Johannes Geradtsweg en de weg naar Laren gewijzigd.11

Van het provinciale Streekplan werd een tweede rondweg overgenomen. In 1967 maakte de stichting het Goois Natuurreservaat bezwaar tegen de tweede weg.12 Deze zou niet worden aangelegd.

Kaders verdiepingsbouw

Waarom drie lagen en een kap op een lage plint? Met deze hoogte komen de flats niet boven de boomgrens uit en door de aangeplante bosstrook langs de Erfgooiersstraat zijn ze niet zichtbaar vanaf de heide. Een lift was niet standaard in die tijd. Boven vier lagen was een kolenkachel niet mogelijk in verband met de trekkracht van een schoorsteen. Gaskachels waren veel kostbaarder tot de vondst van aardgas. Ook hebben de gebouwen nog een menselijke maat, het is mogelijk op de bovenste verdieping nog contact te hebben met de straat: het groen lijkt ook de tuin van de bewoners op de verdiepingen, vanuit het raam op de derde verdieping is er nog een gesprek en oogcontact mogelijk met een kennis die beneden staat. Rondom de flats werden tuinen aangelegd. Deze waren niet alleen voor de bewoners op de begane grond maar voor alle bewoners. Verdiepingsbouw was alleen mogelijk als er voldoende groene ruimte in de buurt was met speelmogelijkheden. De nabijheid van de natuur bood onvoldoende groen en speelmogelijkheden in de buurt zelf, het was toch veel te gevaarlijk de kinderen alleen naar de heide te sturen om te spelen?

Vaststelling plan, 1956-1957

In 1957 werd het uitbreidingsplan Noord vastgesteld. De aanwezigheid van de begraafplaats was niet ideaal want die zou omgeven worden door bebouwing. Geopperd werd om een begraafplaats aan te leggen in het Corversbos of het zuiden van de gemeente. Dit werd uiteindelijk in 1964 de Zuiderhof aan de Kolhornseweg.4 De uitbreiding van de begraafplaats bleek dus niet nodig. Het vrijgekomen driehoekige terrein was hier nog herbestemd voor recreatie. Wat al in uitvoering was werd in het plan vastgelegd: meer woningwetwoningen, maximaal drie woonlagen, voor zover passend in de woonwijk en stedenbouwkundig verantwoord om het tuinstedelijk karakter van de gemeente te behouden, en reductie van de diepte van de kavels. De eengezinswoningen mochten alleen bewoond worden door één gezin. Vanwege de woningnood mocht een afwijking worden toegestaan: woningsplitsing voor maximaal 10 jaar en de verplichting er daarna weer één woning van te maken.13

Artikel 20 Wederopbouwwet en -woningcontingenten

Er was in de voorgaande jaren veelvuldig gebruik gemaakt van artikel 20 van de Wederopbouwwet, de mogelijkheid woningen te bouwen met rijksbudgetten zonder te beschikken over een vastgesteld uitbreidingsplan. Het ministerie stelde jaarlijks een bouwprogramma vast op grond waarvan gemeenten woningbouwcontingenten kregen toebedeeld met een waarborg voor financiering. Meer volumina (woningen) dan het toebedeelde contingent bevatte werden niet gefinancierd. De rijksvoorschotten en subsidies betekenden dat er toezicht kwam op de locatiekeuze, het woningontwerp, de prijsvorming, huurprijsvaststelling en woningtoewijzing: woningcontingenten dus in ruil voor centraal gecontroleerde randvoorwaarden. De provincie kreeg hierbij een grote rol toebedeeld. Veel overleg was nodig voordat toestemming werd gegeven voor de bouw. Het plan legaliseerde hoofdzakelijk wat onder die wet was gebouwd.

2.2.4.2.6 Plannen in de jaren zestig en zeventig

Nadere invulling, periode 1963-1966

Noord was begin jaren zestig uitgegroeid tot een zelfstandige woonwijk met voorzieningen, kerken, wijkgebouwen en winkels. Omdat rond 1962 de huurprijzen van de woningwetwoningen omhooggingen leek het verantwoord meer woningtypen te gaan combineren. Een zo scherpe scheiding tussen verschillende woonbuurten lijkt ons niet meer van deze tijd, vooral nu de huurprijzen van de nieuwe woningwet-

woningen zo hoog zijn, dat er qua huurniveau weinig of geen onderscheid meer bestaat met premiewoningen en daardoor toch een zekere selectie plaatsvindt.8

Alleen het westelijke gebied tussen de Stephensonlaan en de La Rivièrestraat kwam moeizaam tot stand. In 1963 werd voor dit gebied een herziening van het plan vastgesteld. Het ging om detailwijzigingen van bijvoorbeeld woningtypen en wegprofielen. In dit gebied werden nieuwe motieven geïntroduceerd waarbij de strokenbouw langs de straten werd doorbroken. Een centrale plek kreeg scholen en kerk.

P.R. van Nifterik over Hilversum Noord

In 1963 maakte de directeur van de stedenbouwkundige dienst, Jhr. Ir. P.R. van Nifterik als nieuw betrokkene bij plan Noord de volgende opmerkingen: *Het heeft mijn verwondering gewekt in het plan Noord (en wellicht ook elders in de gemeente) in grote aantallen meerverdiepingenhuizen aan te treffen, die zich alleen in bouwhoogte van de eengezinshuizen onderscheiden, zij het dat deze meerverdiepinghuizen zich doorgaans aan de randen van de buurteenheden bevinden. De verkaveling van de bouwstroken in de bouwblokken is van dien aard dat het de indruk wekt dat aanvankelijk eengezinshuizen geprojecteerd waren, die op een gegeven moment zonder meer gewijzigd zijn in meergezinshuizen. (..) Nog dwazer wordt deze aan de bouwwijze tegenstrijdige tuin, wanneer de onderste woonlaag boven een onderhuis ligt, dus zelf ook geen rechtstreekse uitloop meer heeft in die tuin, zoals in Noord meestal het geval is. Moet de eigen tuin bij gestapelde woningen onlogisch genoemd worden, het ontbreken van een tuin bij de hoger gelegen woningen acht ik sociaal onaanvaardbaar. De aanwezigheid van een – doorgaans bovendien klein – balcon maakt dit gemis niet goed. Men moet er rekening mee houden dat de woningen bewoond worden door gezinnen met kinderen. Voor deze kinderen (van 3 tot omstreeks 10 jaar) is speelgelegenheid beslist noodzakelijk. Het is niet verantwoord kleine kinderen te laten spelen op de straten waar ook gemotoriseerd verkeer aanwezig is. De meeste flats staan, zoals aan het begin is gezegd, aan de randen van de buurteenheden, waar doorgaans ook de drukste wegen zijn. Menige huisvrouw zal overdag of met bezorgdheid haar kinderen op straat zetten, of de gehele dag de kinderen over de vloer hebben.*

Openbare speelgelegenheid was volgens hem ook nodig bij eengezinshuizen omdat kinderen hun eigen tuin ontgroeien en contact zoeken met soortgenootjes. Deze gelegenheid moest gezocht worden tussen de hogere bouwblokken omdat deze toch al verder van elkaar geplaatst waren. *Niet het zoveel mogelijk bergen van mensen op een bepaald terrein zij ons doel, doch een aangenaam woonoord te scheppen, waarbij de stapeling van huizen noodzakelijk is om die ruimte te scheppen, die de huidige samenleving eist, ruimte voor verkeer in de ruimste zin van het woord, ruimte om te verblijven, ruimte om te spelen, kortom ruimte om te leven.* Op de open plekken in de wijk werden steeds meer garageboxen gebouwd vanwege de toename van het autobezit.

Wijkgedachte en boodschappen doen

De wijkgedachte was mede gebaseerd op het uitgangspunt dat de bewoners in hun eigen wijk en buurt de dagelijkse boodschappen konden doen. Voor de dagelijkse kleine boodschappen waren winkels in de verschillende buurten, in totaal 42, op de hoek van de Berlagelaan en Jacob van Campenlaan, in de Hendrik Smitstraat, Leemkuilen en de Stroeslaan. Welke winkels gewenst waren was van verschillende factoren afhankelijk: bij kruidenierswaren en brood bleven huisvrouwen vaak hun oude winkel trouw, melk kochten zij praktisch altijd aan de deur. Vlees kochten zij buiten de wijk en vis werd nauwelijks gegeten. Aardappels, groente en fruit werden op de markt gekocht, tabak meestal buiten de wijk, op weg van of naar het werk.

Het winkelcentrum aan de Stephensonlaan leek echter niet te functioneren. Het lag ongunstig aan de rand van de buurt, ingeklemd tussen spoor en begraafplaats en op enige afstand van de doorgaande Laan 1940-1945. Van gezellig winkelen was geen sprake want de winkels lagen te ver uit elkaar vanwege de breedte van de straat met een groot plantsoen. Ook architectonisch was dit centrum geen succes. Hadden ontwikkelaars Matser, Dijkhuis en Smit met hun architect G. Dusschoten in 1956 een misrekening gemaakt?

De gemeente wilde in de naastgelegen Wirixstraat 24 winkels bijbouwen om het winkelcentrum leven in te blazen en om te voorkomen dat er nog meer winkels werden ingericht in ruimtes verspreid in de wijk die daar niet voor bedoeld waren. Als eerste maakte de Hilversumse Coöperatieve vereniging voor de Handel in Melk en Melkproducten (H.C.M.) bezwaar tegen de uitbreiding van het aantal winkels. De H.C.M. ondersteunde nieuwe melkwinkels in nieuwe woonwijken. Omdat de aankoop en inrichting veel geld kostte wilde de H.C.M. concurrentie voorkomen. P. de Gruyter en Zoon maakte ook bezwaar, evenals de bewoners van de Wirixstraat die middenstandswoningen met een middelbare huur bewoonden en geen winkelend publiek in de straat wilden zien. Uiteindelijk kwamen er in de Wirixstraat woningen en een garagebedrijf. Of de bewoners daar blij mee waren.

Nadere invulling, jaren zeventig

Treinstation

In 1973-1974 werd het station Hilversum Noord (nu Media Park) ingericht. Op 25 september 1974 werd het station geopend. Via een voetgangersbrug konden de perrons aan beide zijden -worden bereikt. Het openbare gebied werd heringericht. De -nieuwe traverse, vormgegeven als een kijkbuis door Meyer en van -Schoten Architecten, werd in 2011 geopend.

Bebouwing ten noorden van de Noorderbegraafplaats

Het terrein direct ten noorden van de begraafplaats bleef het langst leeg. Architecten Hartman en Eylers bouwden in 1976-1977 op de hoek van de Lopes Diaslaan en Laan 1940-1945 het complex zelfstandige bejaardenwoningen en een openbare -bibliotheek.

2.2.4.2.7 Stedelijke Vernieuwing in Noord, jaren 2000

Stedelijke vernieuwing in Hilversum in landelijke context

De stedelijke vernieuwing werd op grote schaal zichtbaar aan het einde van de Wederopbouwperiode, vanaf 1965, toen sloop plaats maakte voor grootschalige vernieuwing. De mensen protesteerden daartegen want er was vaak geen plek meer voor hen en de stadsdelen veranderden onherkenbaar. Ook Hilversum richtte zich in de jaren zestig op reconstructie en cityvorming in het centrum. De stadsvernieuwing die daarna op kwam richtte zich meer op verbetering en vernieuwing op de schaal van de buurt. Van 1977 tot 1985 werden woningen verbeterd of vervangen met de Interim Saldo Regeling. Na 1985 werden de Wet op de Stads- en Dorpsvernieuwing en het Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing de motor. De focus kwam steeds meer te liggen op de verbetering van de leefbaarheid en de veiligheid. In de jaren negentig werd er veel aandacht besteed aan de stadsvernieuwing in Hilversum Noord. De focus lag op de bouw van (nieuwe) woningen in combinatie met (zorg)voorzieningen, scholen en het verbeteren van de openbare ruimte. De achtergrond voor deze aanpak was met name het verbeteren van woningen en zorg, de sociale samenhang en de veiligheid.

Stedelijke vernieuwing in Hilversum Noord, jaren 2000

Vernieuwing en verbetering betrof het woondienstencentrum Lopes Dias, de transformatie woongebouw Vierkerkenhuis met een multifunctioneel centrum voor de wijk, nieuwe woningbouw De Kupstraat, renovatie van groen en speelplekken, aanleg Cruyff Court, Traverse Mediapark over het spoor, fietspad langs de Noorderweg, nieuwe eengezinswoningen aan de W.C. Bradelaan, nieuwe woningbouw Leemkuilen en Comes Olenstraat, -renovatie portiekwoningen Jacob van Campenlaan, ateliers -Dudok, nieuwe appartementen en eengezinswoningen -Erfgooiersstraat, Stalpaertstraat, renovatie portiekflats Salmstraat, nieuwe combinatieschool aan de Lopes Diaslaan (voormalige Dr. ir. C. Lelyschool, voormalige Titus Brandsmaschool en Petrus Dathenusschool), nieuwbouw school en woningen Lieven de Keylaan, Outshoornstraat en Pieter Postlaan. In de noordwesthoek werden nieuwe flats gebouwd.

Naast renovatie en vernieuwing van woningen, zijn de voorzieningen gewijzigd. De winkels met bovenwoningen Leemkuilen zijn gesloopt en daarvoor in de plaats zijn appartementen gekomen. De winkels verdwenen daarmee uit de buurt, terwijl dat een kenmerk is van de wijkgedachte. De Verrijzeniskerk aan de De Kupstraat, de Noorderkerk op de hoek van de Jacob van Campenlaan en de Johannes Geradtsweg en de Goede Herderkerk aan de Simon Stevinweg zijn gesloopt. Beeldbepalende gebouwen op markante plekken in de wijk zijn daarmee verdwenen. Cultuurhistorisch gezien is dat ook een verschraling van het functioneren van de wijk en de stadsopbouw. Geheel vernieuwd is het voorzieningencluster tussen de Lieven de Keylaan en de Pieter Postlaan met school en woningbouw. De school aan de W.C. Bradelaan is vervangen door woningen. Aan de Lopes -Diaslaan zijn drie scholen samengebracht in een nieuw gebouw.

Verschillende benaderingen

De herontwikkeling van de woningbouw in Hilversum Noord laten verschillende benaderingen zien. De schuin haaks geplaatste woonblokken aan de Lopes Diaslaan en verderop aan de Stroes-laan zijn gerenoveerd en van buiten geïsoleerd waardoor de bakstenen gevel door een isolatielaag achter pleisterwerk aan het oog wordt onttrokken. De plekken aan de straatzijde zijn parkeerplekken geworden. Ook vindt sloop-nieuwbouw plaats. Zo zijn complexen vernieuwd en vergroot bij de Stalpaertstraat en Hendrik Smitstraat, Verschurestraat en Erfgooiersstraat. Op enkele plekken is het concept van maximaal drie lagen met kap op laag basement losgelaten. Vijf lagen zijn toegepast aan de Verschurestraat en Erfgooiersstraat.

Bovendien zijn de -portiekflats vervangen door galerijflats. Daardoor gaat wel een samenhangend element van de oorspronkelijke wijk verloren: de constante afwisseling van twee lagen en kap en drie lagen met kap en laag basement.

Bij de noordwesthoek, waar de Erfgooiersstraat aanhecht aan de Nieuwe Crailoseweg, is bebouwing en een woonwagenkamp gerealiseerd aan de heidekant van de Erfgooiersstraat. Daarmee dreigt de scherpe scheiding tussen bebouwing en natuurgebied te worden aangetast. Die scheiding was een helder uitgangspunt van Dudok, en een essentieel onderdeel van het kenmerkende ruimtelijke karakter van de wijk. Uitzondering daarop vormde in 1951 de rij woningen van de woningbouwvereniging van -Erfgooiers.

2.2.4.3 Noordoost thematisch

2.2.4.3.1 Bebouwingsbeeld ten noorden van de Johannes Geradtsweg

Erfgooiersbuurt

De buurt is in meerdere opeenvolgende complexen vanaf 1918 gerealiseerd, waarbij de open bebouwing in de loop der tijd meer het karakter kreeg van strokenbebouwing langs de straten en aansluiting kreeg aan andere complexen. Eind jaren twintig en in de jaren dertig werd hier aan de Floris Vosstraat bebouwing aangehaakt. Hier staat een kenmerkend complex van Nic. Andriessen uit 1939.

Johannes Geradtsweg

Achter de bebouwing aan de noordkant van de weg begint de bouw in de jaren vijftig. Bij de Floris Vosstraat werd om de hoek aan de Lieven de Keylaan een enkele bebouwing gerealiseerd in de jaren dertig, dat nu tussen de bebouwing uit de jaren vijftig staat. Tussen de Simon Stevinweg en Snelliuslaan staat aan de bebouwing uit de jaren vijftig aan de Johannes Geradtsweg.

Noorderbegraafplaats

De Noorderbegraafplaats uit 1930 is het groene hart van de wijk, én heeft een wijk overstijgende functie. Aan de zijde van de Berlagelaan is langs de vijver een parkinrichting gemaakt. De begraafplaats is in de groene werking alzijdig. Aan de oostzijde is in 1957 het, in zichzelf kenmerkende en zorgvuldig voor de plek ontworpen, transformatorstation met bovenwijkse functie gebouwd, waardoor aan die kant het vrije zicht en het gevoel van openheid en vrije ligging van deze groene kern is beperkt.

Wederopbouwwijk wijk Noordoost

De samenhangende hoofdstructuur en het bebouwingsbeeld in de buurten rond de begraafplaats zijn nog intact. De woningen in de middelbare huurklasse, ofwel kleine middenstandswoningen, zijn vooral in het zuidelijk- en -westelijk deel gerealiseerd. Woningen in de woningwetsector liggen hoofdzakelijk in het noord- noordoostelijk deel. De kleine middenstandswoningen en de woningwetwoningen werden beide gerealiseerd als eengezinswoningen van twee lagen en een kap, en etagebouw (maisonnettes, grote eengezinswoningen in drie lagen en verdiepingsbouw met drie woonlagen).

In Noord was een afwisseling van in twee en drie lagen heel gewoon. Sterker nog: het is het kenmerk van de wijk. Deze woningen zijn hoofdzakelijk gerealiseerd in strokenbouw. Er zijn ook andere woningtypen te vinden. Om grote gezinnen van een woning te kunnen voorzien, werden blokjes eengezinswoningen aan weerszijden afgesloten door een woning van drie lagen en een kap, of door bouwblokken met een begane grondwoning en een maisonnette daarboven. De hogere bouwhoogte werd alleen toegepast waar het binnen de stedenbouwkundige- en bebouwingsstructuur paste, aan bredere straten en doorgaande buurtwegen, zoals de Jacob van Campenlaan, Berlagelaan en Stroeslaan. In enkele gevallen werden meer lagen gebouwd in woonstraten bij verbredingen van de straat en pleinen, zoals de Celsiuslaan met maisonnettes en Leemkuilen met maisonnettes boven winkels.

Het bebouwingsbeeld is harmonisch, maat en schaal passen bij elkaar, door het bouwen in baksteen en het bedekken van de daken met keramische pannen. Sobere stroken woningen kregen toch een verbijzondering door ontworpen details. Openbare of bijzondere voorzieningen, zoals scholen, kerken, bibliotheek, ouderenvoorzieningen en speeltuinen, gerealiseerd als vrije volumes op een veld. In het wijkontwerp zijn ze gegroepeerd in grotere en kleinere thematische voorzieningenclusters. De grotere clusters worden omgeven door de woonbuurten, solitaire voorzieningen hebben een prominente stedenbouwkundige plek, door ze te situeren op assen of aan kruispunten van wegen.

Subtiele ankerpunten

In de wijk waren, typerend voor het tuinstadontwerp van -Dudok, stedenbouwkundige en architectonische subtiele ankerpunten opgenomen waar openbare en bijzondere functies een plaats kregen. Deze functioneerden als oriëntatiepunten en bijzondere plekken. Ten eerste waren dit de kerken die inmiddels afgebroken zijn. Deze zijn niet helaas verdwenen, maar er is ook geen ankerpunt voor teruggekomen. Aan het einde van de Laan 1940-1945 is de beeldbepalende Verrijzeniskerk vervangen door een appartementengebouw zonder zeggingskracht. Bij de kerk hadden de jongeren een plek. De toren van de Goede Herderkerk oriënteerde de bewoner op het voorzieningencluster aan de Lieven de Keylaan. De Noorderkerk is vervangen door een appartementengebouw, dat architectonisch de aandacht niet meer trekt en niet als draaipunt en trekker voor Noord functioneert aan het kruispunt Johannes Geradtsweg en Jacob van Campenlaan. Dit heeft de opzet en de wijkgedachte, waarbij de bewoners zich deel konden voelen van de hele wijk, verzwakt. Ook het wijzigen van voorzieningenclusters heeft daaraan bijgedragen.

Buurten rondom de Noorderbegraafplaats

Ruimtelijk zijn de buurten grotendeels opgebouwd uit losse woningbouwstroken langs straten, met op de binnenterreinen particuliere tuinen. De hogere, gestapelde bebouwing van drie bouwlagen staat veelal langs de doorgaande wegen. Kenmerkend zijn de strokenbouw langs de zuidzijde van de Berlagelaan. In een smallere straat zoals de Lieven de Keylaan is de bebouwing tweelaags. De twee complexen rondom de Celsiuslaan en de 25e gemeentelijke woningbouw laten zien dat binnen samenhangende complexen een compositie werd gemaakt met twee- en drielaagse bebouwing. Ook hier komen de hogere, grotere gezinswoningen voor. Voorzieningenclusters zijn voorheen Leemkuilen, Lieven de Keylaan en Pieter Postlaan, en nog steeds kruispunt Berlagelaan-Jacob van Campenlaan. Groot plantsoen is het Abdij van Eltenplantsoen. Het cluster aan de Lieven de Keylaan is geheel vernieuwd, onder meer de technische school die een regionale functie had, is afgebroken.

Tussen 1955 en 1957 werd intensief gebouwd ten noorden van de Lopes Diaslaan en naar het noordwesten tot rond de La Rivièrestraat. Het gebied tussen de Wirixtraat en Laan 1940-1945 hoort hier ook bij. Het gebied werd bebouwd met woningen van woningbouwverenigingen in verschillende typen. Een bijzonder motief vormt het complex met de gemeenschappelijke tussentuinen. Tussen de De Kupstraat en de Ten Boomstraat zijn woningen gebouwd op de plek van de Verrijzeniskerk en de school. Over de plantsoenweg de Stroeslaan eindigt de zichtlijn op de school. Op de hoek van de Stroeslaan en Laan 1940-1945 bevinden zich een reeks winkelruimtes. Aan de Lopes Diaslaan staan twee scholen, een is er in gebruik als school. Langs Laan 1940-1945 staan de stroken portiekflats van Bunders voor de gemeente en van Barenbrug voor Ons Ideaal.

Buurt ten westen van de Wirixlaan

Het westelijk deel is in opzet gemêleerder. De door E.G. Middag in 1961 ontworpen school aan de Van Strijlandstraat is bijzonder als gangloze school volgens het Groningse scholentype van J.H.M. Wilhelm. Het voormalig wijkgebouw westelijk van de school is afgebroken.

De Apostolische kerk van Hartman en Eylers uit 1969 is de enige overgebleven kerk in de wijk. De religieuze gebouwen van verschillende denominaties waren verdeeld over de wijk in de verschillende buurten. Aan de Stephensonlaan staan de winkels met bovenwoningen (1956). Falkenburg en Mulders hebben hier gebouwd in 1959. In 1965 bouwde de Arbeidersbouwvereniging bejaardenwoningen aan gazons en eengezinswoningen. De garage aan de Wirixlaan is in 1972 gebouwd. Daarnaast staat een appartementengebouw van Hartman en Eylers uit 1991.

Driehoek Lopes Diaslaan

Midden in de wijk, noordelijk van de begraafplaats, ligt een cluster met voorzieningen. Dit terrein is als een van de laatste delen van de wijk bebouwd. Op de westelijk hoek ligt een groot complex zelfstandige ouderenwoningen (1975) en een bibliotheek, ontworpen door architecten Hartman en Eylers. De bibliotheek is nu in gebruik door een kinderopvangorganisatie. Verder wordt het cluster bepaald door het wijkcentrum Lopes Dias, een verzorgingscomplex en medische voorzieningen.

2.2.4.3.2 Groenstructuur

Wijk en natuur

Op verschillende schalen speelt het groen en de groenaanleg een rol in wijk Noordoost. In de eerste plaats is er een onderscheid tussen bebouwde kom en de heide. Dat imposante heidegebied met bijzonder natuurschoon moest dat karakter behouden. De rand is vrij scherp en wordt gevormd door de Erfgooiers-

straat. De bosrand is speciaal aangelegd om de bebouwing aan het zicht vanaf de heide te onttrekken. Er lopen voetpaden vanuit de wijk naar de heide. Naar de rand van de heide sorteert de wijk daarop voor, zoals aan de De Kupstraat (verbreding door terugleggen rooilijn), Graaf Wichmanlaan (breed plantsoen), Jacob van Campenlaan (doorlopen middenplantsoen) en het complex tussen de Lopes Diaslaan en de Erfgooiersstraat dat door de opzet de natuur naar binnen haalt en het groen laat overgaan in de natuur. Hiermee is dit essentiële stedenbouwkundige motief hier ook een verbinder tussen het groen van de begraafplaats en de heide. Zo wordt de stad niet alleen begrensd maar wordt er met de natuur een functionele en zichtbare relatie aangegaan op ooghoogte. Het groen en de tuinen in de wijk staan niet op zichzelf en vormen een groenstructuur vol met groene verbindende overgangsmomenten.

De speeltuin, een recreatieve bovenwijkse voorziening, ligt in het groen en beschikt over een klein voorzieningengebouw met een terughoudende vormgeving. Een belangrijke attractie van de speeltuin is de groene setting. De speeltuin werd na de bevrijding in 1945 op eigen initiatief van de speeltuinvereniging Erfgooierskwartier opgericht en ingericht. Aan de noordwestkant is bij de Crailose brug de scheidende werking van de Erfgooiersstraat en de bosrand verzwakt. Daar stond een complex nood schoollokalen. In 1996 werd daar gebouwd. Op het uitbreidingsplan is ter plaatse een verruiming in de grens te zien, evenals aan de oostkant (erfgooiers).

Groenstructuur in de wijk

De ruimtelijke samenhang in de wijk wordt gecreëerd door brede assen, die onderdeel zijn van een hiërarchisch stelsel. De doorgaande- en ontsluitingswegen hebben een breed middenplantsoen, die de oriëntatie vergroten en begeleidend werken. Langs de Noorderweg en de Buisweg is de groenstrook meer een buffer tussen woonbuurt en spoorlijn. Deze wegen hebben daarmee een ander profiel dan de buurtstraten. De buurtstraten ontsluiten de buurten overzichtelijk en worden begeleid door kleine zijplantsoenen. Verdeeld over de wijk functioneren groene plantsoenen ook als begeleidende elementen die de buurten de groene plekken geven. De Berlagevijver is ook een retentievijver en er vertoeven graag vissers.

De boomaanplant en plantsoenaanleg zijn een belangrijk en integraal onderdeel van de wijkaanleg. De invloed van plantsoenopzichter J.H. Meijer, die samen met Dudok de tuinstad maakte, is zeker aanwezig in deze naoorlogse tuinwijk. Meijer werkte in Hilversum van 1926 tot 1951. Waarschijnlijk hebben Dudok en Meijer samen de Noorderbegraafplaats ingericht. De collectie bomen daar is veelzijdig. De Noorderbegraafplaats vormt het groene hart van de wijk. Ook buiten de begraafplaats zorgen de vijver en de parkachtige ruimte aan de Berlagelaan voor een overgang van (de functie en inrichting als) begraafplaats naar het openbare wijkgroen.

De groenstructuur, plantsoenwegen, wegen met zijplantsoentjes en de bermen zijn volgens het concept van Dudok en Meijer ontworpen en aangelegd. In Hilversum Noord zijn bomen aangeplant die qua maat en positie zorgvuldig zijn afgestemd op de straatrichting en bouwhoogte. Straatbomen kunnen ruimtelijk bijdragen aan het karakter. Vooral als sprake is van tweezijdige beplanting zodat een ‘tunnel’ onder de kruinen ontstaat zoals bijvoorbeeld in de Lieven de Keylaan, Floris Vosstraat en het zuidelijk deel van de Erfgooiersstraat. Maar ook als (volgroeide) bomenrijen zoals bij de W.C. Bradelaan voegen ze veel ruimtelijke kwaliteit toe.

Woningen hebben voortuinen met gemetselde lage tuinmuurtjes of lage heggen, struiken en heesters waardoor de openbare ruimte een zeer groen karakter heeft.

Bij de verdiepingbouw beschikken de bewoners over een collectieve groene ruimte dichtbij. Niet alleen collectieve tuinen bij en rondom de bebouwing waren belangrijk, ook speelgelegenheden voor kinderen waren essentieel. Kenmerkend collectief groen zijn, naast de tuinen rond de bebouwing, bijvoorbeeld de groene binnenhoven in het complex tussen de Lopes Diaslaan en de Erfgooiersstraat. Bij de Van der Welstraat en de Bonnikestraat staat het complex woningen van Falkenburg en Mulders, waar voortuinen, pad, plantsoen en achtertuin in elkaar over lopen. Bij de Wirixstraat zijn de ouderenwoningen georiënteerd op collectief groen met een woonpad. Halverwege de Erfgooiersstraat kreeg het zesde complex Erfgooierswoningen een verbijzondering door de woningen terug te leggen en een collectieve voortuin in te richten.

2.2.4.3.3 Voorzieningen Noord

In de wederopbouwwijk was een ordening aangebracht in de plekken voor winkels en bedrijfjes en de mogelijkheden bepaald. De relatieve wildgroei van dergelijke activiteiten die in de eerste decennia van de twintigste eeuw nog mogelijk was, werd geordend en gepland.

De buurtwinkels liggen verdeeld over de wijk op strategische plekken. Alleen voor speciale, niet dagelijkse boodschappen en voorzieningen gingen de bewoners naar het centrum of verder, zoals voor ziekenhuisbezoek of voortgezet onderwijs. De winkels en kleine voorzieningen waren geïntegreerd in de woonbuurten, door ze als onderdeel van een complex op te nemen. Daarmee ontstond er activiteit en ontmoeting in de buurten.

Aan de Berlagelaan en Floris Vosstraat liggen de winkels op de kruisingen van straten, zodoende is er een oriëntatie op twee straten. Aan de Stephensonlaan liggen woningen boven de winkels. Stedenbouwkundig zijn deze voorzieningen verbijzonderd door de ligging aan een brede weg met middenplantsoen. De winkels aan weerszijde van Leemkuilen zijn gesloopt en vervangen door nieuwe woningen. Dit geldt ook voor het aantal kerken en scholen in de wijk. De LTS aan de Lieven de Keylaan had een regionale functie. Door de wijzigingen is de activiteit en ontmoeting in dit opzicht in buurten verschraald.

In de wijk werden, als teken van toenemende welvaart en autobezit, clusters garages gebouwd. Bij het kruispunt Erfgooiersstraat en Larenseweg staat het modernistische servicestation, in 1949-1950 gebouwd naar het ontwerp van H. Bunders en herbestemd. Meer in de wijk ligt het garagebedrijf aan de Wirixstraat.

Infrastructuur Noord

De Johannes Geradtsweg is een deel van de rondweg die langs de zuidzijde van Hilversum Noord loopt en de twee delen van de wijk van elkaar scheidt. Deze twee delen van de wijk zijn verschillend in ontwikkeling, bebouwingsbeeld en leefsfeer. Een aantal bestaande wegen werd doorgetrokken om de wijk Noordoost met de bestaande wijken te verbinden. De Erfgooiersstraat en ook de Noorderweg functioneren vooral voor buurtverkeer en langzaam verkeer als doorgaande wegen. In de wijk werden clusters garageboxen gebouwd, symbolen van toenemende welvaart en autobezit. Een fijnmazig netwerk biedt de mogelijkheid (te voet) door de wijk van buurt naar buurt te bewegen. Het oostelijke kruispunt is met de latere aansluiting van de Kamerlingh Onnesweg veel ruimer geworden, maar biedt ook een uitstalkast van bijzondere voorbeelden van Hilversumse architectuur: het voormalige servicestation uit 1950, Dudok's politiepost uit 1918 (verplaatst en als kapperszaak in gebruik genomen) en de arbeidershuizen van de Erfgooiers.

2.2.4.3.4 Bouw complexen door gemeente en woningbouwverenigingen

25e gemeentelijke complex, 1950-1953

De Bussumse wethouder L. Bouma bedacht een plan om goedkoop en snel woningen te bouwen op de eng. Het "Plan Bouma" was in 1950 inmiddels landelijk bekend. Het hield in dat de verdiepingen iets minder hoog werden en de woningen in even aantallen werden gebouwd zodat de natte ruimten naast elkaar kwamen te liggen. Standaardmaten en materialen zorgden voor goedkope en efficiënte bouw. Zo kon de rechte trap makkelijk in serie worden vervaardigd en het stucplafond werd een hardboardplafond. Het werk werd aan één aannemer gegund.

Hilversum wilde dit ook en baseerde haar 25e woningbouwcomplex op dit uitgangspunt van goedkope bouw door een eenvoudige plattegrond, een beperkt aantal typen (eengezinswoningen en verdiepingswoningen), de uitvoering van een groot aantal woningen tegelijk en een zodanige keuze van maten dat afval van materiaal werd voorkomen. Dit complex beantwoordde aan de uitdaging die de Minister van Wederopbouw tot bouwend Nederland heeft gericht.

Aanleiding om als gemeente te bouwen was niet alleen de woningnood, maar ook het kunnen bouwen van eenvoudige en goedkope woningen buiten het toegekende betrekkelijk geringe bouwvolume.

Aan de stedenbouwkundige opzet van het complex tussen de Graaf Wichmanlaan, Jacob van Campenlaan en Erfgooiersstraat is te zien dat was besloten dichter op elkaar en op kleinere kavels te bouwen om meer woningen te kunnen realiseren. Bovendien bestond de behoefte aan kleinere eengezinswoningen. Het is een buurtje met rijen eengezinswoningen, winkelwoningen, portiekflats en werkplaatsen (nu Ateliers Dudok). De eengezinswoningen hebben precies dezelfde opzet om snel en goedkoop te kunnen bouwen volgens het traditionele montagebouwsysteem Tramonta. De portiekflats staan aan de Erfgooiersstraat. Na realisering werd de exploitatie en het onderhoud van de bebouwing verdeeld onder de gemeente en de woningbouwverenigingen.

24e gemeentelijke complex, 1954

In het 24ste complex zocht de gemeente in 1954 ook naar mogelijkheden om meer en goedkoper te bouwen zonder aan de kwalitatieve uitgangspunten te zeer toe te hoeven geven. De rijtjeswoningen aan

de Dorsmanstraat, Lieven de Keylaan, Stalpaertstraat, Vingboonsstraat en Vennekoolstraat kregen grote woningen in drie lagen op de hoeken. 27 woningen waren bedoeld voor werknemers van de N.S.F. Dit complex had zowel benedenwoningen met maisonnettes als grote woningen met drie woonlagen. De zijgevels van de hoekhuizen en de deuren kregen ronde ramen, de grote ramen op de begane grond roeden. Zo gaf Dudok noodzakelijke architectonische bouwonderdelen extra aandacht om eenvoudige woningen onderscheidend te maken en schoonheid mee te geven.

30e complex voor de Gemeente, 1956

In 1956 ontwierp H. Bunders voor de gemeente haar 30e woningbouwcomplex. Het ontwerp voor portiekflats en eengezinswoningen was dus uitbesteed aan een architect buiten de gemeente.

Gezamenlijke complexbouw ten noorden van de Lopes Diaslaan en La Rivièrestraat, 1955-1957

In 1955 werd begonnen met de bouw van 600 woningen ten noorden van de Lopes Diaslaan. De gronden werden hiervoor verkocht aan de woningbouwverenigingen en door het rijk voorschotten verleend. Vijf woningbouwverenigingen bouwden hier woningwetwoningen in de periode 1955-1957. Ons Ideaal, de Arbeidersbouwvereniging Hilversum, St. Joseph, Patrimonium en de Erfgooiers bouwden flats en eengezinswoningen met een huur tussen 8,10 en 10,40 gulden per week. Tot dit complex behoren ook stoken woningen aan de De Kupstraat en de Verschurestraat. St. Joseph voegde ook drie stroken toe aan de Verschurestraat en Van Dijkstraat. Zo werd ook voldaan aan de vraag naar verschillende woningtypen, de eengezinswoning en de etagewoning.

Bouwen met de industrie

In wijk Noordoost startte in 1951 de bebouwing met het buurtje aan de Reaumurlaan, Celsiuslaan en Fahrenheitlaan, dat werd gebouwd door Philips Woningbureau naar ontwerp van architect J. Dunnebier. In 1952 bouwde Philips woningbureau met Dunnebier nog twee stroken eengezinswoningen aan de Gratamastraat.

De Nederlandse Televisiestichting nam het initiatief in 1955 met de bouw van vier stroken portiekflats aan de Berlagelaan, ontworpen door Dick Egberts.

Bouwen met particulieren

Ook particulieren en bouwbedrijven bouwden woningen, zoals ontwikkelaar A.A. Dijkhuizen, bouwbureau Van der Schaar, J. Sikking. De kleine middenstandswoning was de woningtypologie die overwegend werd gebouwd door particuliere opdrachtgevers. Voor hen ontwierpen bekende architecten, zoals C. Trappenburg, J. Dullaart, G. Dusschoten, Falkenburg en Mulders. En minder bekende architecten, zoals D.C. Bonnet, B.J. Nieuwenhuis, J.A van Zandvoord.

Architect M.E. Hartman bouwde regelmatig in Noordoost, later samen met Eylers met wie hij in 1961 het Architectenbureau Hartman en Eylers opzette. Hartman was de ontwerper van de duplexwoningen in Hilversum. Het bebouwingsbeeld aan de Jacob van Campenlaan heeft Hartman bepaald. Het bureau ontwierp onder meer de Apostolische kerk en het bejaardenwoningencomplex en bibliotheek aan de Lopes Diaslaan in een herkenbare stijl.

Woningtypen

De doorzonwoning

De doorzonwoning is een typische wederopbouwwoning. De woning heeft een standaard plattegrond: de woonkamer met eetgedeelte liep zonder scheiding door van voorgevel tot achtergevel. Ramen aan de voor- en de achterkant zorgden voor licht van beide kanten door de hele kamer. De keuken was een ‘dichte keuken’. Het werd zo’n algemeen woningtype dat de naam verbonden werd met de bewoners: het gezin. Wie kent niet “de familie Doorzon” uit de gelijknamige strip? De naam arbeiderswoning begon te verdwijnen. Steeds vaker werden die de eengezinswoning of de kleine middenstandswoning genoemd. Voor de arbeiderswoning kwam ook de naam sociale huurwoning in de plaats.

De woningen konden snel en goedkoper gebouwd worden als gebruik werd gemaakt van de bouwmethode systeembouw. De draagconstructie liet de indeling vrij en open. Wel werden de buitenbladen van de gevels in metselwerk uitgevoerd. De geprefabriceerde puien bepalen het beeld van de voorgevel, terwijl daarmee vaak de hiërarchie in de inrichting van de gevel afnam, de vensters op de verdieping waren even breed als die op de begane grond.

Veel doorzonwoningen werden hier echter volgens het traditionele idee gebouwd: met houten balklagen en metselwerk. De ruimte tussen de begane grond en de verdieping werd vaak in decoratief metselwerk uitgevoerd of met een gedecoreerde betonnen plaat afgewerkt.

Maisonnettes

De maisonnette is een type dat in de periode van de wederopbouw werd ingevoerd. Gelegen boven een benedenwoning of voorzieningen, is de woning in meerdere lagen (twee en -eventueel in de kap) daarboven gebouwd.

Portiekflats en galerijflats

In een portiekflat komen meerdere voordeuren uit in een gedeeld trappenhuis. Dit in tegenstelling tot de galerijflats, waarbij een trappenhuis toegang geeft tot een galerij waaraan de voordeuren liggen.

Duplexwoningen

Duplexwoningen zijn in uiterlijk eengezinswoningen die een woning op de begane grond en de verdieping hebben. Het was de bedoeling, als de woningnood was opgelost, dat er weer één woning van gemaakt kon worden.

2.2.4.4 Samenvatting kernkwaliteiten

2.2.4.4.1 Kernkwaliteiten leefomgeving buurten

Motor

Binnen de wijk Noordoost dringen een aantal plekken door die als het ware staartjes zijn van de uitbreiding van de industriële en ambachtelijke motor van Hilversum oost, de wijk 'over het spoor'. Zichtbare en beleefbare elementen vertellen het bebouwingsbeeld en het functioneren. Deze identiteit van wonen en kleine activiteiten op het gebied van ambacht en bedrijvigheid is kenmerkend. Deze staat ook onder druk. Het complex uit de -periode van de stedelijke vernieuwing hier aan de Goudriaan-straat kan beoordeeld worden als bijzonder.

Tuindorpen

In de oosthoek begonnen de woningbouwverenigingen arbeiderswoningen te bouwen in een tuindorpsfeer. De eerste woningbouwcomplexen zijn niet voor niets beschermd om te laten zien aan de huidige en toekomstige generaties. Ze zijn exemplarisch voor de sociale kracht achter een betere woon- en leefomgeving. Er zijn meer complexen waardevol. Want de bewoners kregen het niet alleen beter, aan hun fysieke leefomgeving werd ook uiterste zorg besteed. De aaneenschakeling van de complexen van de erfgooiers vormen een kenmerkende kwaliteit.

Kleine middenstand

Langzaam ontwikkelde de particuliere woningbouw zich naar de kleine middenstandswoning die leunde op de stijl van de Amsterdamse School. Bakstenen onderbouw, gebroken kappen met sierlijke gebakken pannen en elementen als erkers. Hier wordt het wonen gecombineerd met ambacht en ondernemen. De De Bazelstraat en de Coehoornstraat zijn kenmerkend in hun harmonische eenheid die bijdraagt aan de sociale cohesie in de straat en buurt. Dergelijke harmonische bebouwingsbeelden staan al snel onder druk door transformatiemogelijkheden.

Plan Simon Stevin

Het uitbreidingsplan zette vaart achter de Hilversumse tuinstadgedachte van Dudok in noordoost. Rond de scholen als spektakelstukken staan de grote middenstandswoningen in hun tuinen. De expressieve architectuur zorgt voor tal van -architectonische vormen, verrassingen en details. Deze buurt is exemplarisch en kwalitatief hoogwaardig voor de middenstandswijk uit de periode eind jaren twintig en begin jaren dertig. De Simon Stevinweg, met de middenberm kenmerkt zich ook door de eenheid in verscheidenheid. Het draaipunt rond de kop van de Jan van der Heijdenstraat met de ruimte die wordt gemaakt met de plantsoenen vormt een van de hoogtepunten in de wijk.

Hilversum Noord

Het bebouwingsbeeld is harmonieus met een duidelijke keuze voor het gebruik van baksteen en keramische pannen. De dominante bouwhoogte is twee lagen en een kap, afgewisseld met drie lagen voor grotere woningen of maisonnettes of winkels met bovenwoningen. En drie lagen met kap en lage onderbouw voor de verdiepingbouw, met als dominant type de portiekflat die meer sociale voordelen biedt en geleding in de architectuur mogelijk maakt.

De stedelijke vernieuwing heeft zich hier en daar gevoegd in het bebouwingsbeeld en de stedenbouwkundige opzet gevolgd. Op andere plekken is de bedoeling van de functie en/of de architectuur verzwakt.

Gezamenlijke inspanning in Hilversum Noord

Er heerste woningnood, die deels al voor de Tweede Wereldoorlog bestond en zich uitte in dubbelbewoning en een lijst woningzoekenden. Aan de andere kant werd ook gedacht aan groei. Daarmee werd de discussie over grenzen, bouwen en verantwoordelijkheden van de verschillende overheden en samenwerking daartussen aangezwengeld. Onderwerpen als kwaliteiten en aantallen, hoogbouw en verdichting kwamen op de voorgrond. De gemeenten kregen woningcontingenten (aantallen die gebouwd konden worden met rijkssubsidie) toegewezen. Daarbij probeerde de gemeente zoveel mogelijk samen met de woningbouwverenigingen te bouwen. De gemeente stimuleerde ook de industrie te bouwen.

Een van de doelstellingen was het realiseren van verschillende typen woningen in een bouwopgave en -ontwerp. De complexen vlechten zich vaak door elkaar heen en bevatten grondgebonden woningen en flats van verschillende grootte en voor verschillende bewoners. Een passende woning voor de verschillende gezinsgrootten, startende gezinnen en voor ouderen. Ook werd de industrie gestimuleerd woningen te bouwen. De doorzonwoning wordt het dominante woningtype, de portiekflat het dominante flattype. De verscheidenheid en overwogen plaatsing kenmerkt de wijk Noordoost. Een aantal complexen springen eruit qua kenmerkendheid en kwaliteit.

Draaipunten en plekken

De wijk noordoost kent een aantal belangrijke draaipunten en plekken. Deze kregen speciale aandacht in ruimtelijke inrichting en functie. Verbijzonderingen liggen op de overgangen van de ene naar de andere kant van de Johannes Geradtsweg, bijvoorbeeld in de architectuur in de versmallingen ter plaatse. Of in een bijzonder gebouw, zoals de gesloopte Noorderkerk. Een aantal plekken is verzwakt door sloop van de verbijzonderingen. Dat geldt ook voor de plekken voor bijzondere voorzieningen in buurten, zoals aan de Lieven de Keylaan en de De Kupstraat. Deze plekken verdienen aandacht voor hun ontworpen kenmerkende kwaliteiten. Enkele voorbeelden:

Dr. P.J.H. Cuypersplein, speel/groenplein Huygensstraat-Simon Stevinweg-Snelliuslaan, kruispunt Jan van der Heydenstraat-Johannes Geradtsweg-Jacob van Campenlaan. Helaas is de Noorderkerk vervangen door een appartementengebouw zonder bijzondere beeldbepalende en architectonische waarde. Kruispunt Berlagelaan-Jacob van Campenlaan. Helaas is een winkelruimte vervangen door wonen. Eerste erfgooierscomplex aan beide zijden Johannes Geradtsweg, die daarmee de ruimtes met elkaar verbindt. Kruispunt Berlagelaan-Snelliuslaan-Stephensonlaan, waar bebouwingsbeelden, park en functies samen komen. Het viaduct en het Dr. J.M. den Uylplein, die steeds meer de bebouwing de positionering en het beeld van de bebouwing verdringt.

2.2.4.4.2 Tuinstad Hilversum

Hilversum ontwikkelde zich als een tuinstad. De gemeente had die ambitie uitgesproken in 1908. In 1915 zette Dudok zich aan deze taak. Hilversum ontwikkelde zich ruimtelijk, sociaal en economisch als de enige tuinstad die het concept uitrolde op stedelijk niveau. Kenmerkend is de nauwe en onlosmakelijke relatie en afstemming tussen stedenbouwkundig plan, openbare ruimte en architectuur. De samenwerking van Dudok met plantsoenmeester Meijer en zijn afdeling kwam hieruit voort. Kenmerkend is ook de zorgvuldige aandacht voor ontwerp, afwisseling en schoonheid op alle schaalniveaus: het gebouw, de straat, de buurt, de wijk, de stad.

Hilversum is in staat geweest het tuinstadconcept blijvend toe te passen, ook onder gewijzigde omstandigheden en ook na de Tweede Wereldoorlog. In de periode van de Wederopbouw was er woningnood en schaarste, werd gezocht naar mogelijkheden. Toch is wijk Noordoost een tuinwijk, waar het tuinstadconcept van Dudok nog steeds als leidraad gold. De noordoostflank wordt beëindigd tegen de Westerheide door de Erfgooiersstraat en de aangeplante bosstrook waardoor de bebouwing niet zichtbaar is vanaf de heide. Wandelpaden leiden vanuit de wijk de heide op.

Samenhang

Samenhang is kenmerkend in de tuinwijk en de tuinstad. De -wijken en buurten worden met elkaar verbonden. Op verschillende overgangsplekken zijn verbindingen en oriëntatie mogelijkheden bedacht. De visie en de uitwerking is gericht op de samenhang binnen het blok, op de woontypen, de buurt, de wijk en de omgeving. Kijken naar afzonderlijke plekken verbindt zich met kijken naar de structuur en de opzet van de wijk. Het bebouwingsbeeld is gecomponeerd. De gebouwen zijn net zo belangrijk als de onbebouwde ruimte. Het materiaalgebruik is ook verbindend door het gebruik van de materialen baksteen, hout en -keramische pannen. Uitzonderingen zijn ook echt de moeite waard. De samenhang zorgt ook voor het deelnemen van de bewoners aan de hele wijk en een verdeling van voorzieningen. Hierop sluit de wijkgedachte aan. De bewoners worden begeleid in hun beweging en activiteiten. Oriëntatiepunten helpen daarbij.

De samenhang kreeg ook vorm in de fysieke (groen)structuur van de wijken, de architectuur en het materiaalgebruik. De -samenhang in de buurten is nog in tact. In Hilversum Noord is deze op een aantal punten verzwakt: oriëntatiepunten, ankerpunten en voorzieningen in buurten zijn verdwenen. Dat geldt ook voor ondersteunende inrichting en gebouwen, zoals aan de Lopes Diaslaan.

Totaalontwerp

Zoals het in de tuinstad van Dudok gewoon is, is er altijd sprake van een totaalontwerp. Ook op het niveau van de complexen en gebouwen. De woningen hebben erfscheidingen, een voor- en een achtertuin. Hoe eenvoudig het ontwerp ook, er is extra aandacht voor een eigen decoratief element waardoor het ontwerp zich onderscheidt van de andere. De middenstandswoningen hebben ook afwisseling in bouwblok, met bijvoorbeeld serres. Voor de meer sobere complexen wordt vaak een bouwelement gebruikt: de deuromlijsting of de luifel wordt decoratief vormgegeven, de gevel wordt afgewerkt met hout. Ook de schuurtjes werden gelijktijdig ontworpen. De onderscheidende ontwerpen zijn een grote kwaliteit. Kortom, een gebouw of complex is altijd afwisselend en gevarieerd.

Zorgvuldig is de buitenruimte rondom de verdiepingbouw vormgegeven. De tuin achter de muurtjes hoort uitdrukkelijk bij het gebouw. Verdiepingbouw staat aan bredere straten met groene plantsoenen, zo wordt het groen ook door de flatbewoners als tuin ervaren.

Wegen en groen, architectonisch groen

Er zijn verkeerswegen en woonstraten, plantsoenwegen en woonstraten met kleine plantsoenen langs de kant. Groene plekken als ontmoetingsplek, kijkgroen en beleefbaar groen zijn verspreid in de wijk aanwezig. Zowel grote als kleine groen-elementen zijn even belangrijk.

Bijvoorbeeld de gazons en de tuinen in de buurten. Gazons zijn vaak ingezet als architectonisch groen, om het gebouw te kunnen zien van een afstand (groene zichtlijn) en het gebouw te verbijzonderen. Dit is goed te zien bij de Snelliusschool en de Nienke van Hichtumschool. Tuinen vormen de groene overgang van openbaar naar privé.

Op grotere schaal is de Noorderbegraafplaats met de Berlagevijver met parkaanleg belangrijk voor het ontwerp van de wijk, en voor rust en contemplatie en de recreatieve beleving van groen en water. Dudok probeerde altijd functies met elkaar te verbinden. De Berlagevijver is niet alleen een ruimtelijk element van schoonheid, ordening en verbinding, maar ook een retentievijver en onderdeel van de waterhuishouding in Hilversum.

De gezamenlijke tuinen in het complex ten noorden van de Lopes Diaslaan zijn verzwakt door de afscheidingen en het verlies van voorzieningen (voor jongeren) in de directe omgeving. Het Abdij van Eltenplantsoen is een van de grootste plantsoenen in de buurt, omgeven door woningen. De driehoekige, open ruimte functioneert als centrum van de buurt, als een ontmoetingsplek. Daarnaast is de bebouwing als omarming daarop afgestemd en vormt het plantsoen met de bebouwing een geheel.

2.2.4.5 Gemeentelijke monumenten

2.2.4.5.1 Van Strijlandstraat 6

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1084

Hoofd typologie Voorzieningen

Typologie School

Adres Van Strijlandstraat 6

Bouwstijl

Architect Middag, E.G.

Bouwperiode 1961-1961

Status aangewezen

Besluitdatum 9-2-2021

Besluitnummer 711600

Brondocumentnummer 711600.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De Elout van Soeterwoudeschool is in 1961 gebouwd als Chr. school voor lager onderwijs, in opdracht van de Stichting Verenigde Christelijke Scholen te Hilversum. De school is ontworpen door de architect E.G. Middag in een zakelijke, voor de Wederopbouwperiode karakteristieke bouwstijl. Een typologische bijzonderheid is de schakeling tussen acht min of meer zelfstandige klaslokalen met een eigen buiteningang. Van dit zeldzame schooltype (bekend als het Groningse Schooltype), is nog één ander exemplaar bekend. Het betreft de in 1958 gebouwde J.E. Scholtenschool aan de J.E. Scholtenstraat in Groningen.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het schoolgebouw is samengesteld uit een reeks van vijf, evenwijdig aan de Bonnikestraat staande klaslokalen, een op de Van Strijlandstraat georiënteerd gedeelte met de entree en een speellokaal en een hier rechts van staand gedeelte met drie klaslokalen. Zowel voor het schoolgebouw als aan de achterzijde van de school (La Rivièrestraat) bevindt zich een schoolplein.

Het schoolgebouw staat met één bouwlaag onder platte daken en met golfplaat gedekte lessenaardaken, die zijn geïnspireerd op de veel in bedrijfsgebouwen toegepaste sheddaken (zaagdak). De gevels zijn opgetrokken in schone baksteen en zijn voorzien van recht gesloten gevelopeningen, waarvan de vensters een nieuwe invulling hebben gekregen.

Het gedeelte met de hoofdentree en het speellokaal staat onder platte daken. Dit deel van het samengestelde gebouw is onder meer voorzien van een ingangsportaal met onder een plat overstek staande dubbele deur en een hoog opgaande, vanuit de gevel uitgemetselde schoorsteen. Het rechts van de entree gesitueerde speellokaal vormt de verbinding met een reeks van drie, onder sheddak staande loslokalen. Een langere reeks met vijf klaslokalen met sheddaken aan de Bonnikestraat is het meest bepalend voor het aanzien van het schoolgebouw. De vijf lokalen zijn door middel van een tussenlid met toegangsdeur en plat dak met elkaar verbonden. Deze verbindende ingangstraveeën zijn aan de kant van de Bonnikestaat terug staand ten opzichte van de gevels van de klaslokalen. Aan pleinzijde risaleren ze ten opzichte van de gevels van de klaslokalen. De muren van de verbindende volumes zijn wit geschilderd, zodat ze sterk contrasteren met de schone baksteen van de leslokalen. Elk verbindingsstuk bevat de entree, de garderobe en de toiletten van de klaslokalen, die inwendig niet met elkaar zijn verbonden. Boven de platte daken van de tussenleden staan de bovenlichten onder de daken van de klaslokalen. De uit drie klaslokalen samengestelde reeks heeft een vergelijkbare opzet met verbindingsstukken tussen de klaslokalen.

Redengevende omschrijving waardering

Het schoolgebouw is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het schoolgebouw heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van gebouwen voor het onderwijs. Het schoolgebouw is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp, vanwege de bijzondere hoofdvorm, vanwege het voor de bouwtijd kenmerkende materiaalgebruik en detaillering en als een bijzonder ontwerp van een voor Hilversum belangrijk architect. Het schoolgebouw heeft ensemblewaarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang met de omringende bebouwing en als een bijzonder onderdeel van de bebouwing in de wijk Hilversum Noord-Oost. Het schoolgebouw is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de ruime mate van gaafheid

van het exterieur. De school heeft bovendien zeldzaamheidswaarde omdat het een type vertegenwoordigt, dat in Nederland heel weinig gebouwd is.

2.2.4.5.2 Buisweg 9

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH 0738

Hoofd typologie Voorzieningen

Typologie School

Adres Buisweg 9

Bouwstijl

Architect Joustra, Sj. Hoofd ing. Publ. Werken

Bouwperiode 1960-1961

Status aangewezen

Besluitdatum 9-2-2021

Besluitnummer 711600

Brondocumentnummer 711600.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Gebouwd in 1960-1961, als Jan Campertschool voor openbaar lager onderwijs, naar een ontwerp van de hoofdingenieur van Publieke Werken van de gemeente Hilversum Sj. Joustra. Het in de as van de Stroeslaan in de wijk Hilversum Noord staande, nog steeds vooronderwijsdoeleinden in gebruik zijnde schoolgebouw is gebouwd in een voor de bouwtijd karakteristieke, functionele Wederopbouwstijl.

Redengevende omschrijving omschrijving

De school staat met drie bouwlagen onder een uitkragend plat dak. De school is opgetrokken in wit geschilderd beton, baksteen, glas, hout en staal vanuit een rechthoekige plattegrond. De klaslokalen zijn zowel in de voor- als in de achtergevel voorzien van brede vensters, zodat grote transparante gevelpartijen zijn ontstaan, die aansluiten bij de heldere opbouw van de school.

De vrijwel symmetrische voorgevel wordt gedomineerd door een brede glaswand in alle drie bouwlagen. Op de begane grond gaat het links en rechts om dubbele, om de hoek gaande erkervensters met ramen van glas en staal en in het midden om vier identieke erkervensters, die tussen halfronde betonnen kolommen staan. De ten opzichte van de begane grond en de gemetselde tussentraveeën uitkragende vensters met betonnen omlijstingen voor de klaslokalen op de beide verdiepingen zijn iets breder als die op de begane grond. De rechts van het midden in de gevel staande nogal gesloten ingangstravee met trappenhuis is opgetrokken in schone baksteen en is op de begane grond voorzien van een overluifelde dubbele deur met zij- en bovenlichten. De gevelpartij hierboven wordt verlevendigd door smalle rechthoekige en kleine ronde lichten De links van het midden in de gevel staande nogal, eveneens gesloten travee met trappenhuis is opgetrokken in schone baksteen en is op de begane grond voorzien van een transparante wand van staande stalen ramen in een raster van hout. De gevelpartij hierboven wordt verlevendigd door rechthoekige en ronde lichten in een van de andere gevelpartij afwijkende verdeling.

De noordgevel is blind boven een aanbouw en wordt geleed door het als een cordonlijst fungerende, met de baksteen contrasterende betonnen plafond/vloer tussen de beide verdiepingen.

De zuidgevel is rechts op de begane grond voorzien van de smalle zijde voor het om de hoek gaande erkervenster in de voorgevel en links van de smalle zijde het om de hoek gaande erkervenster in de achtergevel. De brede vensterpartij hier tussenin is blind en bekleed met platen van beton, die zijn verlevendigd met brokken baksteen. Deze gevel wordt ook op de blinde verdiepingen geleed door het als cordonlijst fungerende, met de baksteen contrasterende betonnen plafond/vloer tussen de verdiepingen.

De achtergevel is te vergelijken met de voorgevel met ook hier in de gesloten traveeën een toevoeging van smalle, rechthoekige en ronde gevelopeningen, die per travee verschilt.

Redengevende omschrijving waardering

Het schoolgebouw is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het schoolgebouw heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling van gebouwen voor het onderwijs. Het schoolgebouw is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de wederopbouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering. Het schoolgebouw heeft ensemblewaarde en stedenbouwkundige waarde vanwege de samenhang met de nabij staande bebouwing en vanwege de bijzondere situering in de as van de brede Stroeslaan, waarvan het de westelijke afsluiting vormt. Het schoolgebouw is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van het exterieur.

2.2.4.5.3 Larenseweg 277A

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH0938

Hoofd typologie Voorzieningen

Typologie Politiepost

Adres Larenseweg 277A

Bouwstijl

Architect Dudok, W.M.

Bouwperiode 1916-1916

Status aangewezen

Besluitdatum 16-12-2008

Besluitnummer S0814559

Brondocumentnummer S0814559.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De voormalige politiepost met portaal, toilet, cel en wachtlokaal is gebouwd in 1916, naar een ontwerp van de toenmalige directeur gemeentewerken W.M. Dudok. Het betreft waarschijnlijk het eerste gerealiseerde, door Dudok ontworpen gebouw in de gemeente Hilversum. Het pandje is gebouwd in een voor het vroege werk van Dudok karakteristieke, aan de Amsterdamse School verwante bouwtrant. De houten politiepost stond oorspronkelijk aan de Kerkbrink en is in zijn geheel verplaats naar de huidige locatie, waar het de functie heeft van kapperszaak.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het gebouwtje staat met één bouwlaag onder een met pannen gedekt schilddak met geprofileerde gootlijsten en een met zink bedekte nok met hoekaccenten. De gevels zijn opgetrokken in hout van schuin liggende planken voor de onderbouw en staande planken daarboven. De vensters zijn recht gesloten en voorzien van afgeschuinde zesruits ramen, waarvan de middenstijlen zijn voorzien van eenvoudig snijwerk.

De lange oostgevel bevat een onder luifel staande deur. De luifel rust op consoles met snijwerk. De paneeldeur is voorzien van een smal deurlicht aan weerszijden van een gesneden middenstijl en staat tussen zich aan de bovenkant verjongende kozijnstijlen. Rechts van de entree staan twee vensters met afzaat.

De noordelijke kopgevel is voorzien van drie vensters, die door een smalle houten penant van elkaar worden gescheiden. De hoeken van deze gevel worden geaccentueerd door overhoeks aan de gevel bevestigde houten ''''.

De westelijke langsgevel is vergelijkbaar met de oostgevel, maar is hier niet voorzien van een deur.

De zuidelijke kopgevel bevat een hoog in de gevel staand venstertje en een kleine toegevoegd gevelopening ernaast.

Redengevende omschrijving waardering

De voormalige politiepost is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische en de architectuurhistorische waarde, alsmede vanwege de gaafheid. De politiepost heeft cultuurhistorische waarde vanwege de bijzondere functie die het oorspronkelijk had en als een bijzonder voorbeeld van een typologische ontwikkeling in de bouw van politiebureaus en politieposten. De politiepost is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp, vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering en als een bijzonder werk uit het oeuvre van een vooraanstaand architect. De politiepost is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van het exterieur. Omdat de categorie houten politieposten in Nederland schaars is kan er ook worden gesproken van zeldzaamheidswaarde.

2.2.4.5.4 Larenseweg 279

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH0939

Hoofd typologie

Typologie Servicestation

Adres Larenseweg 279

Bouwstijl

Architect Bunders, H.

Bouwperiode 1950-1950

Status aangewezen

Besluitdatum 16-12-2008

Besluitnummer S0814559

Brondocumentnummer S0814559.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Het in opdracht van R.U. Schouten gebouwde servicestation voor auto´s met showroom en benzinepompen verrees in 1950. Het op de kruising van de Larenseweg met de Kamerlingh Onnesweg gerichte station is gebouwd in een zakelijke Wederopbouwstijl, naar een ontwerp van de architect H. Bunders. Tussen de showroom en de garage bevond zich een doorrit, waar een pompeiland was gesitueerd. De showroom heeft inmiddels plaats gemaakt voor twee extra pompeilanden, die niet meer als zodanig in gebruik zijn.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het voormalige servicestation is een samengesteld uit een hoger opgaand rechter bouwdeel van gepleisterde baksteen, een er links van staand, eveneens in gepleisterde baksteen opgetrokken gedeelte hier links van en een hier met een knik op aansluitend gedeelte met een kantoortje en een op kolommen staand plat dak, waaronder zich de inmiddels verdwenen showroom en het pompeiland bevonden.

Het rechter volume is aan de Kant van de Larenseweg voorzien van twee grote, recht gesloten gevelopeningen (inrijdeuren) en staat onder een plat dak van beton met een dunne, uitkragende rand. . De risalerende, er links van staande gevelpartij bevat één grote recht gesloten, vergelijkbare gevelopening. Het op de pompeilanden gerichte kantoortje is voorzien van transparante vliesgevels van glas in staal. Het op ronde kolommen liggende platte dak is grotendeels samengesteld uit holle baksteen, waaromheen een ijzeren band is bevestigd.

De achterzijde is links van het kantoortje voorzien van een tamelijk gesloten gevelpartij met een reeks van zes, hoog in de gevel staande vensters met roedenverdeling in de ijzeren ramen. Links van de knik is de gevel hoger opgaand en voorzien van een grote gevelopening met ijzeren roeden. De linker gevelhoek wordt geaccentueerd door middel van een liseen.

Redengevende omschrijving waardering

Het servicestation is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het servicestation heeft cultuurhistorische waarde vanwege de oorspronkelijke functie en als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van garages en benzinestations. Het servicestation is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering. Het servicestation heeft ensemblewaarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang met de locatie en vanwege de situering nabij een kruispunt van wegen. Het servicestation is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van het exterieur.

2.2.4.5.5 complex Erfgooierstraat, Joh. Geradtsweg, Hoge Larenseweg, Ludenstraat

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1338

Hoofd typologie Wonen

Typologie Arbeiderswoning Woningbouwcomplex

Adres Erfgooiersstraat 1-33 en 2-36, Joh. Geradtsweg 1b-17, 19-21 en 2-24, HogeLarenseweg 341-347 en 340-350 en Ludenstraat 1-31 en 2-28

Bouwstijl

Architect Slot, J.H.

Bouwperiode 1917-1918

Status aangewezen

Besluitdatum 2-2-2010

Besluitnummer S0915848

Brondocumentnummer S0915848.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De woningen van het 1e complex van de Bouwvereniging van `Erfgooiers' zijn gebouwd in 1916-1918. De 96 woningen, 2 winkelhuizen en het stedenbouwkundige ontwerp van het complex zijn ontworpen door J.H. Slot, de 'huisarchitect' van de vereniging. De 21 blokken van twee, vier, vijf en zes woningen zijn gesitueerd aan een viertal straten en het Erfgooiersplein en zijn gebouwd in een sobere, voor de bouwtijd gangbare Overgangsstijl. Het kort hierna gebouwde 2e complex van de Erfgooiers sluit aan op het 1e complex.

Redengevende omschrijving omschrijving

De woningblokken van dit woningcomplex zijn met een vrij grote tussenruimte ten opzichte hebben ten opzichte van elkaar verspringende rooilijnen en staan voor een groot deel schuin ten opzichte van elkaar. De lengte van de blokken is variabel en de hoogte varieert tussen één en twee bouwlagen. De blokken staan onder wolfdaken, zadeldaken en schilddaken, die zijn gedekt met rode en gesmoorde, verbeterde Hollandse pannen. De uitkragende dakranden liggen op houten klampen.

De gevels van de blokken zijn opgetrokken in schone baksteen boven een met een rollaag afgedekte plint en bevatten recht gesloten, onder rollagen staande gevelopeningen, waarvan de vensters samengestelde bovenramen hebben en de twee aan twee staande deuren in de voorgevels zijn overluifeld en voorzien van vierdelige bovenlichten boven de luifels. De platte houten luifels liggen op houten consoles en hangen aan stangen. Bij de blokken met vier woningen zijn in de kopgevels eveneens voordeuren opgenomen. Uit de daken van een aantal blokken steken soms gekoppelde, zadeldakvormige steekkappen, waaronder de wit geschilderde geveltoppen zijn voorzien van vakwerk. De twee op de Johannes Geradtsweg georiënteerde winkelwoningen bevinden zich in hoger opgaande, onder schilddak staande volumes, die het centrale deel van een woningblok vormen. De woningblokken zijn aan straatzijde voorzien van erfafscheidingen in de vorm van gemetselde tuinmuurtjes.

Redengevende omschrijving waardering

Het 1e complex van de Bouwvereniging van `Erfgooiers' is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de stedenbouwkundige waarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het complex heeft cultuurhistorische en sociaal-historische waarde als een karakteristieke uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de woningbouw voor de volkshuisvesting in de eerste decennia van de 20e eeuw. Het complex is tevens van belang als het oudste gerealiseerde complex van de Bouwvereniging van Erfgooiers. Het complex is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp der samenstellende delen, vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering en als een karakteristiek werk uit het oeuvre van een voor Hilversum belangrijk architect. Het complex heeft ensemblewaarde en stedenbouwkundige waarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang tussen de complexdelen en vanwege de kwaliteit van het stedenbouwkundige ontwerp. Het complex is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van de stedenbouwkundige opzet en het exterieur der samenstellende onderdelen.

2.2.4.5.6 complex Larenseweg - Conradstraat

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1372

Hoofd typologie Wonen

Typologie Arbeiderswoning Woningbouwcomplex

Adres Larenseweg 191-277 en de Conradstraat 1-9 en 2-10

Bouwstijl

Architect Groot, C. de, Verschuyl, E.

Bouwperiode 1913-1913

Status aangewezen

Besluitdatum 2-2-2010

Besluitnummer S0915848

Brondocumentnummer S0915848.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Het uit 54 arbeiderswoningen bestaande woningcomplex aan de Larenseweg en de Conradstraat is gebouwd in opdracht van een van de eerste woningbouwvereniging in Hilversum, de Volksbondbouwvereeniging Hilversum. De 7 vierdubbele en 13 dubbele woningen verrezen in 1913 naar ontwerp van de Hilversumse architecten C. de Groot en E. Verschuyl. De woningen werden vergezeld van 27 vrijstaande, dubbele schuurtjes. De woningen hebben de stilistische kenmerken van de vroeg 20e-eeuwse overgangsarchitectuur.

Redengevende omschrijving omschrijving

De woningen staan voornamelijk in twee rijen aan de Larenseweg. De rijen worden onderbroken door de Conradstraat met op beide straathoeken een overhoeks staand pand. De kortere op de Larenseweg georiënteerde rij bestaat uit twee vierdubbele en drie dubbele woningen (191-217) en een overhoeks op de hoek met de Conradstraat staande dubbele woning (Larenseweg 219/Conradstraat 1) die een verbinding vormt met een vierdubbele woning aan de Conradstraat (3-9). De langere rij aan de Larenseweg is samengesteld uit acht dubbele woningen en drie vierdubbele woningen ((223-277). Ook hier vormt een overhoeks staande dubbele woning (Larenseweg 221/Conradstraat 2) de verbinding met een vierdubbele woning aan de Conradstraat (4-10). De dubbele woningen zijn niet identiek aan elkaar omdat de gevelindeling van de zijgevels kan verschillen en derhalve ook de ruimte-indeling van de woningen.

De panden zijn opgetrokken in schone baksteen, vanuit een rechthoekige (vierdubbele woningen) en een vierkante (dubbele woningen) plattegrond. De gevels worden geleed door rollagen. De vierdubbele woningen staan met één bouwlaag onder met gesmoorde opnieuw verbeterde holle pannen gedekte, uitkragende schilddaken met schoorstenen op de nokhoeken. De dubbele woningen staan met één bouwlaag onder met gesmoorde opnieuw verbeterde holle pannen gedekt, uitkragende tentdaken met schoorstenen op de nok. In alle zijschilden staat een eenvoudige, rechthoekige dakkapel. De voorgevels zijn symmetrisch opgezet. De vierdubbele woningen zijn voorzien van twee hoger opgaande gevelpartijen onder een zadel-

dakvormige steekkap. De dubbele woningen hebben één hoger opgaande gevelpartij, eveneens onder een zadeldakvormige steekkap. Deze puntgevels worden verlevendigd door een eenvoudige, ruitvormige baksteendecoratie in de punt. De gevelopeningen zijn over het algemeen recht gesloten en kunnen zowel onder rollaag als onder strek staan. Alleen de centraal in de voorgevel staande entreepartijen van de vierdubbele woningen hebben een ondiep portiek met twee deuren een korfboogvormige portiekopening. De vensters staan boven lekdorpels van baksteen.

Bij alle dubbele woningen zijn de entrees in de zijgevels opgenomen. Bij de vierdubbele woningen zijn twee entrees in de voorgevel geplaatst en de andere twee in de zijgevels. Er zijn dubbele woningen met een symmetrische indeling van de zijgevels met de entree in het midden en dubbele woningen met een asymmetrische indeling met een deur en één venster.

Redengevende omschrijving waardering

Het complex van de Volksbondbouwvereeniging Hilversum is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, vanwege de architectuurhistorische en de stedenbouwkundige waarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het complex heeft cultuurhistorische en sociaal-historische waarde als een karakteristieke uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de vroeg 20e-eeuwse woningbouw voor de volkshuisvesting. Het complex is tevens van belang als een van de oudste nog bestaande woningcomplexen voor de volkshuisvesting in Hilversum. Het complex is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp van de samenstellende onderdelen, vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering en als een bijzonder werk uit het oeuvre van vooraanstaande Hilversumse architecten. Het complex heeft ensemblewaarde en stedenbouwkundige waarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang tussen de samenstellende onderdelen. Het complex is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van de stedenbouwkundige opzet en van het exterieur der samenstellende onderdelen.

2.2.4.5.7 complex Simon Stevinweg 68-106

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1081

Hoofd typologie Wonen

Typologie Woonhuis Dubbel

Adres Simon Stevinweg 68-106

Bouwstijl

Architect Laren, J. van

Bouwperiode 1927-1927

Status aangewezen

Besluitdatum 8-4-2008

Besluitnummer S0803882

Brondocumentnummer S080388276.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De in dubbele en driedubbele middenstandswoningen aan de Simon Stevinweg zijn gebouwd naar ontwerp van de architect J. van Laren. De 17 blokken met in totaal 42 woningen vertegenwoordigen vijf verschillende, aan elkaar verwante types en zijn gebouwd door het aannemersbedrijf H. Mokveld, (later Mokveld en Schaap Aannemers) uit Hilversum. De 8 aan de oostkant van de weg staande blokken met 20 woningen en de huisnummers 68-106 verrezen in 1927. De 6 blokken met de 15 woningen en de huisnummers 108-136 volgden in 1928 en de 3 blokken met de 7 woningen en de huisnummers 89-101 aan de westzijde van de weg completeerden het complex. De woningen vertegenwoordigen vijf verschillende woningtypes, die sterk aan elkaar verwant zijn, maar ook gemeenschappelijke kenmerken hebben. De middenstandswoningen zijn gebouwd in een voor de bouwtijd karakteristieke, expressionistische Interbellumstijl.

Redengevende omschrijving omschrijving

De vanuit een rechthoekige plattegrond opgetrokken blokken staan met twee bouwlagen onder schild- en zadeldaken met uitkragende dakranden en korte schoorstenen op de nok. De daken zijn gedekt met rode tuiles du nord met ronde wel. De gevels zijn boven een met een rollaag afgedekt trasraam opgetrokken in schone, voornamelijk gele baksteen, verlevendigd met decoratieve accenten van zwarte steen. Er is een variatie in de gevelopbouw door het afwisselden gebruik van normale en grote baksteenformaten in de verspringende gevelpartijen. De gevels bevatten recht gesloten gevelopeningen met glas-in-lood in de bovenramen van de vensters op de begane grond en de rechthoekige erkers. In de onderste bouwlaag worden de lage bovenramen van de grote vensterramen gescheiden door uitkragende lijsten. De kozijnen, de hoeken van de erkers en de hoeken van de om de hoek gaande vensters in onderste bouwlaag worden geaccentueerd door sterk met de baksteen contrasterend wit houtwerk en hoekpenanten van wit geschilderd pleisterwerk. De uitgemetselde gevelpartijen worden afgedekt met deklijsten van grèstegels. De entrees staan onder platte, aan stangen hangende luifels.

De voorgevels van de dubbele woningen zijn symmetrisch ingedeeld. De voorgevels van enkele van de dubbele woningen aan de even zijde van de straat worden in tweeën gedeeld door een vanuit het midden van de gevel opgetrokken, overhoekse schoorsteen. Dezelfde en enkele andere dubbele woningen zijn op de verdieping bovendien voorzien van een hoekloggia met houten hoekkolom.

Andere woningblokken hebben aan de voor- af aan de zijgevel een erker, waarvan enkele zijn verhoogd met een balkonbalustrade van gesloten metselwerk. De traplichten in de kopgevels bevatten glas-in-loodramen.

Redengevende omschrijving waardering

Het dubbele en driedubbele middenstandswoningen zijn van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische waarde, vanwege de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. De middenstandswoningen hebben cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van representatieve woonhuizen voor de middenstand. De middenstandswoningen zijn van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van de ontwerpen en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering en als karakteristiek werk uit het oeuvre van een voor Hilversum belangrijk architect. De middenstandswoningen hebben ensemblewaarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang tussen de samenstellende onderdelen en vanwege de stedenbouwkundige samenhang met de nabij staande bebouwing, waarmee het complex een historisch-ruimtelijke relatie heeft. De middenstandswoningen zijn tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van het exterieur.

2.2.4.5.8 complex Simon Stevinweg 108-136

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1083

Hoofd typologie Wonen

Typologie Woonhuis Reeks Van Vijftien

Adres Simon Stevinweg 108-136

Bouwstijl

Architect Laren, J. van

Bouwperiode 1928-1928

Status aangewezen

Besluitdatum 8-4-2008

Besluitnummer S0803882

Brondocumentnummer S080388278.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De in dubbele en driedubbele middenstandswoningen aan de Simon Stevinweg zijn gebouwd naar ontwerp van de architect J. van Laren. De 17 blokken met in totaal 42 woningen vertegenwoordigen vijf verschillende, aan elkaar verwante types en zijn gebouwd door het aannemersbedrijf H. Mokveld, (later Mokveld

en Schaap Aannemers) uit Hilversum. De 8 aan de oostkant van de weg staande blokken met 20 woningen en de huisnummers 68-106 verrezen in 1927. De 6 blokken met de 15 woningen en de huisnummers 108-136 volgden in 1928 en de 3 blokken met de 7 woningen en de huisnummers 89-101 aan de westzijde van de weg completeerden het complex. De woningen vertegenwoordigen vijf verschillende woningtypes, die sterk aan elkaar verwant zijn, maar ook gemeenschappelijke kenmerken hebben. De middenstands-woningen zijn gebouwd in een voor de bouwtijd karakteristieke, expressionistische Interbellumstijl.

Redengevende omschrijving omschrijving

De vanuit een rechthoekige plattegrond opgetrokken blokken staan met twee bouwlagen onder schild- en zadeldaken met uitkragende dakranden en korte schoorstenen op de nok. De daken zijn gedekt met rode tuiles du nord met ronde wel. De gevels zijn boven een met een rollaag afgedekt trasraam opgetrokken in schone, voornamelijk gele baksteen, verlevendigd met decoratieve accenten van zwarte steen. Er is een variatie in de gevelopbouw door het afwisselden gebruik van normale en grote baksteenformaten in de verspringende gevelpartijen. De gevels bevatten recht gesloten gevelopeningen met glas-in-lood in de bovenramen van de vensters op de begane grond en de rechthoekige erkers. In de onderste bouwlaag worden de lage bovenramen van de grote vensterramen gescheiden door uitkragende lijsten. De kozijnen, de hoeken van de erkers en de hoeken van de om de hoek gaande vensters in onderste bouwlaag worden geaccentueerd door sterk met de baksteen contrasterend wit houtwerk en hoekpenanten van wit geschilderd pleisterwerk. De uitgemetselde gevelpartijen worden afgedekt met deklijsten van grèstegels. De entrees staan onder platte, aan stangen hangende luifels.

De voorgevels van de dubbele woningen zijn symmetrisch ingedeeld. De voorgevels van enkele van de dubbele woningen aan de even zijde van de straat worden in tweeën gedeeld door een vanuit het midden van de gevel opgetrokken, overhoekse schoorsteen. Dezelfde en enkele andere dubbele woningen zijn op de verdieping bovendien voorzien van een hoekloggia met houten hoekkolom.

Andere woningblokken hebben aan de voor- af aan de zijgevel een erker, waarvan enkele zijn verhoogd met een balkonbalustrade van gesloten metselwerk. De traplichten in de kopgevels bevatten glas-in-loodramen.

Redengevende omschrijving waardering

Het dubbele en driedubbele middenstandswoningen zijn van algemeen belang vanwege de cultuurhistorischewaarde, vanwege de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. De middenstandswoningen hebben cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van representatieve woonhuizen voor de middenstand. De middenstandswoningen zijn van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van de ontwerpen en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering en als karakteristiek werk uit het oeuvre van een voor Hilversum belangrijk architect. De middenstandswoningen hebben ensemblewaarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang tussen de samenstellende onderdelen en vanwege de stedenbouwkundige samenhang met de nabij staande bebouwing, waarmee het complex een historisch-ruimtelijke relatie heeft. De middenstandswoningen zijn tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van het exterieur.

2.2.4.5.9 complex Simon Stevinweg 89-101

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1082

Hoofd typologie Wonen

Typologie Woonhuis Reeks Van Zeven

Adres Simon Stevinweg 89-101

Bouwstijl

Architect Laren, J. van

Bouwperiode 1929-1929

Status aangewezen

Besluitdatum 8-4-2008

Besluitnummer S0803882

Brondocumentnummer S080388277.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De in dubbele en driedubbele middenstandswoningen aan de Simon Stevinweg zijn gebouwd naar ontwerp van de architect J. van Laren. De 17 blokken met in totaal 42 woningen vertegenwoordigen vijf verschillende, aan elkaar verwante types en zijn gebouwd door het aannemersbedrijf H. Mokveld, (later Mokveld en Schaap Aannemers) uit Hilversum. De 8 aan de oostkant van de weg staande blokken met 20 woningen en de huisnummers 68-106 verrezen in 1927. De 6 blokken met de 15 woningen en de huisnummers 108-136 volgden in 1928 en de 3 blokken met de 7 woningen en de huisnummers 89-101 aan de westzijde van de weg completeerden het complex. De woningen vertegenwoordigen vijf verschillende woningtypes, die sterk aan elkaar verwant zijn, maar ook gemeenschappelijke kenmerken hebben. De middenstandswoningen zijn gebouwd in een voor de bouwtijd karakteristieke, expressionistische Interbellumstijl.

Redengevende omschrijving omschrijving

De vanuit een rechthoekige plattegrond opgetrokken blokken staan met twee bouwlagen onder schild- en zadeldaken met uitkragende dakranden en korte schoorstenen op de nok. De daken zijn gedekt met rode tuiles du nord met ronde wel. De gevels zijn boven een met een rollaag afgedekt trasraam opgetrokken in schone, voornamelijk gele baksteen, verlevendigd met decoratieve accenten van zwarte steen. Er is een variatie in de gevelopbouw door het afwisselden gebruik van normale en grote baksteenformaten in de verspringende gevelpartijen. De gevels bevatten recht gesloten gevelopeningen met glas-in-lood in de bovenramen van de vensters op de begane grond en de rechthoekige erkers. In de onderste bouwlaag worden de lage bovenramen van de grote vensterramen gescheiden door uitkragende lijsten. De kozijnen, de hoeken van de erkers en de hoeken van de om de hoek gaande vensters in onderste bouwlaag worden geaccentueerd door sterk met de baksteen contrasterend wit houtwerk en hoekpenanten van wit geschilderd pleisterwerk. De uitgemetselde gevelpartijen worden afgedekt met deklijsten van grèstegels. De entrees staan onder platte, aan stangen hangende luifels.

De voorgevels van de dubbele woningen zijn symmetrisch ingedeeld. De voorgevels van enkele van de dubbele woningen aan de even zijde van de straat worden in tweeën gedeeld door een vanuit het midden van de gevel opgetrokken, overhoekse schoorsteen. Dezelfde en enkele andere dubbele woningen zijn op de verdieping bovendien voorzien van een hoekloggia met houten hoekkolom.

Andere woningblokken hebben aan de voor- af aan de zijgevel een erker, waarvan enkele zijn verhoogd met een balkonbalustrade van gesloten metselwerk. De traplichten in de kopgevels bevatten glas-in-loodramen.

Redengevende omschrijving waardering

Het dubbele en driedubbele middenstandswoningen zijn van algemeen belang vanwege de cultuurhistorischewaarde, vanwege de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. De middenstandswoningen hebben cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van representatieve woonhuizen voor de middenstand. De middenstandswoningen zijn van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van de ontwerpen en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering en als karakteristiek werk uit het oeuvre van een voor Hilversum belangrijk architect. De middenstandswoningen hebben ensemblewaarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang tussen de samenstellende onderdelen en vanwege de stedenbouwkundige samenhang met de nabij staande bebouwing, waarmee het complex een historisch-ruimtelijke relatie heeft. De middenstandswoningen zijn tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van het exterieur.

2.2.4.5.10 Van Leeuwenhoekstraat 55-57

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH0947

Hoofd typologie Werken

Typologie Pakhuis

Adres Van Leeuwenhoekstraat 55-57

Bouwstijl

Architect Vorkink, Wormser

Bouwperiode 1906-1906

Status aangewezen

Besluitdatum 8-4-2008

Besluitnummer S0803881

Brondocumentnummer S080388132.pdf

Redengevende omschrijving inleiding Deze door hun afwijkende vorm en functie bijzondere bouwdelen zijn een voorbouw met kantoorruimtes voor patroon en bedienden (links) en een pakkamer (rechts), en het ermee verbonden pakhuis van de boekhandel Hoveker en Wormser. Het pakhuis met voorbouw is gebouwd in 1906, naar ontwerp van de architecten P. Vorkink en J.P. Wormser, in een niet nader te definiëren bouwstijl. In 1908 vond een inwendige verbouwing plaats, waarbij een keuken, een bergplaats, een gang en een slaapkamer werden ingebouwd in de voorbouw. In 1933 is het pakhuis verbouwd tot een garage met werkplaats. Het aan de voormalige Huygensdwarsstrraat gesitueerde pakhuis stond bij de bouw aan de noordrand van Hilversum.

Redengevende omschrijving omschrijving Het bedrijfspand is opgetrokken vanuit een rechthoekige plattegrond een staat met één bouwlaag onder een dubbel, met gesmoorde Hollandse pannen gedekt schild-/wolfdak. De gevels zijn boven een met een rollaag afgedekt trasraam opgetrokken in schone baksteen met een houten beëindiging en bevatten gevelopeningen van diverse vormen, afmetingen en materialen.

Het pand heeft een voorbouw met de gewijzigde entree in de terug staande middenpartij van de op het zuiden gerichte, tweedelige, vrijwel symmetrische voorgevel. Aan weerszijden van de entree bevindt zich een gevel met afgesnoten hoeken. Het linker deel van de gevel bevat twee vensters en twee gevelopeningen, waarin oorspronkelijk deuren onder bovenlicht stonden, maar waarvan de invulling gewijzigd is. In de rechter gevelpartij staan vijf vensters en in de afgesnoten hoeken van de gevelpartijen is één venster opgenomen. De kozijnen van de vensters in de voorbouw hebben een geprofileerde onderdorpel boven een uitgemetselde rollaag en kroonlijsten met tandlijstjes. Tussen de kroonlijsten en de rollagen onder de onderdorpels, aan de hoeken van de overhoekse vensters bevinden zich decoraties van rode zandsteen. De rechter zijde van de voorbouw is voorzien van drie vensters als die in de voorgevel. De nokhoeken van de dakschilden hierboven zijn voorzien van hoekaccenten, die oorspronkelijk waren voorzien van een bekroning in de vorm van een koepeldakje.

De zijgevel van de voorbouw gaat met een krimp over in de oostelijke langsgevel het voormalige pakhuisgedeelte. In deze gevel staan openslaande deuren, die waarschijnlijk zijn geplaatst bij de verbouwing in 1933.In de gevel staan verder nog een viertal oorspronkelijke rondboogvensters met roedenverdeling in de ijzeren ramen.

De beide gevelpartijen van de achterzijde van het gebouw bevatten hoog in de gevel, onder wolfseinden staande rondboogvensters met roedenverdeling in de ijzeren ramen. Het onder een dubbele kap staande pakhuisgedeelte bevatte oorspronkelijk een grote, ongedeelde ruimte met zeven kolommen in het midden.

Redengevende omschrijving waardering Het als voorbouw met kantoorruimtes en een pakhuis gebouwde pand is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het gebouw heeft cultuurhistorische waarde vanwege de bijzondere oorspronkelijke functie en als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van bedrijfsgebouwen. Het gebouw is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp, als een bijzonder werk uit het oeuvre van vooraanstaande architecten, vanwege de voor de functie bijzondere hoofdvorm, en vanwege het voor de bouwtijd karakteristieke materiaalgebruik en detaillering. Het gebouw heeft ensemblewaarde als een bijzonder onderdeel van de vroeg 20e-eeuwse bebouwing in de betreffende buurt. Het pand is ook van belang vanwege de herkenbaarheid en ruime mate van gaafheid van het exterieur.

2.2.4.5.11 Cornelis Drebbelstraat 64

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH0766

Hoofd typologie Voorzieningen

Typologie School

Adres Cornelis Drebbelstraat 64

Bouwstijl

Architect Andriessen, N.

Bouwperiode 1929-1929

Status aangewezen

Besluitdatum 8-4-2008

Besluitnummer S0803882

Brondocumentnummer S080388228.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De school is gebouwd als de r.k. `Sint Gertrudisschool' voor lager onderwijs. De tegenwoordig als `De Wilgen' bekende school verrees in 1929 naar een ontwerp van de architect Nic. Andriessen. De school is verbouwd in 1952 toen de oostelijke vleugel met een bouwlaag werd verhoogd. In 1983 werd een lage vleugel met kleuterschool aangebouwd in de stijl van de oude school. De school is gebouwd in een voor de bouwtijd karakteristieke, expressionistische Interbellumstijl, verwant aan de architectuur van Dudok.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het schoolgebouw is samengesteld uit een lang oost-west georiënteerd hoofdvolume met de klaslokalen en een hier dwars op staande, lage vleugel waarin onder meer de hoofdentree is opgenomen. Dwars op het hoofdvolume staan het hoger opgaande ingangsvolume en het hiermee verbonden fietsenberging. Het schoolgebouw staat met één en twee bouwlagen onder een met gesmoorde pannen gedekt, uitkragend schild-/zadeldak. De gevels zijn opgetrokken in schone baksteen boven een hoog, met een rollaag afgedekt trasraam van klinkers. De gevels bevatten recht gesloten gevelopeningen. De vensters zijn voorzien van stalen ramen met een roedenverdeling.

Het volume met de entreepartij bevat een grote hoekloggia met een groot overstek, dat ligt op een zware latei. Deze rust op een grote bol en een vierkante, gemetselde hoekkolom. De loggiavloer is betegeld en verlevendigd met een decoratief patroon. De trappen aan weerszijden van de hoekkolom bestaan uit granieten (links) en gemetselde treden. De entree tot het schoolgebouw wordt gevormd door een stel oorspronkelijke openslaande deuren met aan weerszijden twee smalle lichten met stalen ramen. De op het noorden gerichte kopgevel van dit volume is op de verdieping voorzien van een breed venster met drie ramen tussen penanten van blauw geglazuurde steentjes en een eveneens met geglazuurde steentjes beklede hoekpilaster ter linker zijde. De lage rechthoekige uitbouw met de onder schilddak staande fietsenberging, die deel uitmaakt van de oorspronkelijke opzet van de school. De gevelpartij rechts van de loggia bevat een om de hoek gaand venster met een fijne roedenverdeling. Dit venster wordt aan schoolpleinzijde voortgezet in het linker deel van de lange zuidgevel. Rechts ervan staat een kleiner venster met roedenverdeling en daarboven zijn drie smalle, onder een gemeenschappelijke latei staande lichten in de gevel opgenomen. De zuidgevel is in beide bouwlagen voorzien van een aantal grote, onder rollagen staande vensters met roedenverdeling in de stalen ramen. De gevel heeft een verticale onderbreking in de vorm van een iets hoger opgaande risaliet, die een drietal smalle (trap)lichten bevat.

De dwars op de gevel staande vleugel is door middel van een kwartronde boog met het hoofdvolume verbonden en heeft een enkele bouwlaag onder plat dak. Deze vleugel is een toevoeging uit 1983.

In het inwendige van de school zijn veel van de originele onderdelen bewaard gebleven, waaronder de kleurrijke glas-in-loodramen.

Redengevende omschrijving waardering

Het schoolgebouw is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, vanwege de architectuurhistorische waarde en vanwege de gaafheid. Het schoolgebouw heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van gebouwen voor het onderwijs. Het schoolgebouw is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering en als een karakteristiek ontwerp uit het oeuvre van een voor Hilversum vooraanstaand architect. Het schoolgebouw is tevens

van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van het exterieur en belangrijke delen van het interieur.

2.2.4.5.12 Dr. P.J.H. Kuypersplein 5

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH0051

Hoofd typologie Voorzieningen

Typologie Kerk

Adres Dr. P.J.H. Cuypersplein 5

Bouwstijl

Architect Valk, J.H.

Bouwperiode 1927-1927

Status aangewezen

Besluitdatum 9-2-2021

Besluitnummer 711600

Brondocumentnummer 711600.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De r.k. Heilig Hartkerk van de parochie Het Heilige Hart en de Heilige Joseph is in 1927-1928 gebouwd naar een ontwerp van de architect J.H. Valk. De kerk is van het basiliektype en wordt vergezeld van een door middel van een tussenlid met de kerk verbonden pastorie. De aan twee zijden door een open ruimte omgeven kerk met klokkentoren is gebouwd in een voor de bouwtijd karakteristieke, aan de Delftse School verwante Interbellumstijl met romaanse en gotische stijlelementen.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het kerkgebouw is opgetrokken in schone baksteen, verlevendigd met uitgemetselde hoeken, rollagen en lijsten met zaagtand. De gevels bevatten voornamelijk spitsboogvormige vensters, die zijn voorzien van glas-in-loodramen en voor een deel van lekdorpels met afzaat. Het kerkgebouw staat onder een met leien in maasdekking gedekte schilddaken. De vierzijdige torenspits met bol, kruis en weerhaan is eveneens met leien gedekt.

De kerk heeft een symmetrische vooraanzicht met de hoofdentree in de robuuste klokkentoren. De tussen gemetselde muurtjes staande entree bestaat uit een met diagonale plankdelen en een ijzeren beschot (onderzijde) beklede, recht gesloten dubbele deur tussen gemetselde rondboog archivolten met decoratief metselwerk in de boogtrommel. Boven de entree staat twee smalle lancetvensters. De bovenste torengeleding bevat aan deze zijde drie spitsboogvormige galmgaten. In de zijgevels zijn een enkele deur en twee galmgaten opgenomen. De lage vleugels aan weerszijden van de toren bevatten lancetvensters met glas-in-lood en staan eveneens onder een schilddak. De onder lessenaardak staande zijbeuk aan de noordelijke langszijde is voorzien van negen vensters. In de gevel van het schip van de kerk hierboven staan eveneens negen vensters.

De achterzijde van de kerk is eveneens symmetrisch van opzet. In het midden van de tussen dwarsvleugels staande apsis bevindt zich een beeld van Christus met het heilige hart. Boven de apsis bevindt zich een veelzijdige, onder een octogonaal tentdak staande oostelijke (koorzijde) beëindiging van het schip, waarin vensters met glas-in-lood en traceringen staan.

Tegen het rechter deel van de zuidelijke langsgevel staat een aanbouw. De gevel is verder spiegelbeeldig vergelijkbaar met de noordzijde van de kerk. De kerk is aan deze zijde door middel van een tussenlid met de pastorie verbonden.

Redengevende omschrijving waardering

De kerk is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. De kerk heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van kerkelijke architectuur. De pastorie is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering. De kerk heeft ensemblewaarde en stedenbouwkundige waarde vanwege de sterke architectonische samenhang met de pastorie, waarmee het onlosmakelijk is verbonden, vanwege de bijzondere situering en als beeldbepalend onderdeel van de bebouwing in het betreffende stadsdeel. De kerk is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de ruime mate van gaafheid van het exterieur.

2.2.4.5.13 Dr. P.J.H. Kuypersplein 7

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH0753

Hoofd typologie Wonen

Typologie Pastorie

Adres Dr. P.J.H. Cuypersplein 7

Bouwstijl

Architect Valk, J.H.

Bouwperiode 1927-1927

Status aangewezen

Besluitdatum 8-4-2008

Besluitnummer S0803882

Brondocumentnummer S080388213.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De R.K. Heilig Hartkerk van de parochie Het Heilige Hart en De Heilige Joseph en de bijbehorende pastorie zijn in 1927-1928 gebouwd naar ontwerp van de architect J.H. Valk. De kerk is van het basiliektype en wordt vergezeld van een door middel van een tussenlid met de kerk verbonden pastorie, die is gebouwd in een voor de bouwtijd karakteristieke, aan de Delftse School verwante Interbellumstijl, waarbij het accent op de kap ligt.

Redengevende omschrijving omschrijving

De vanuit een vrijwel rechthoekige plattegrond opgetrokken pastorie staat met twee bouwlagen onder een met leien in maasdekking gedekt, uitkragend schilddak met knik aan de onderkant, schoorstenen op de nokhoeken en rechthoekige dakkapellen. De met lijsten met muizentand verlevendigde gevels zijn opgetrokken in schone baksteen en bevatten recht gesloten, tussen rollagen staande vensters met glas-in-lood in de bovenramen.

De noordelijke, op de kerk gerichte gevel bevat een paneeldeur onder een luifel, die rust op korte, op dwarsmuurtjes staande dubbele zuilen. Boven de luifel bevindt zich een bovenlicht. Links van de entree zijn twee vensters in de gevel opgenomen. Deze vensters zijn voorzien van bredere onderramen, stijlen in de centrale ramen en glas-in-lood in de bovenramen. De drie verdiepingsvensters hebben een vergelijkbare samenstelling. Op de verdieping bevinden zich verder een klein venster en een boven het tussenlid uitkomende gevelopening.

De westelijke gevel bevat links op de begane grond twee vensters met driedelig raam en rechts ervan een erker met schuine zijden, waarin vensters met driedelige ramen, waarvan het centrale raam is voorzien van eenvoudig glas-in-lood. Op het door een gemetselde borstwering omgeven erkerplat komt een tussen zij- en bovenlichten staande deur uit. Het verdiepingsvenster hier links van is te vergelijke met de verdiepingsvensters in de noordgevel.

De andere zijgevels zijn niet zichtbaar vanaf de openbare weg.

Het tussenlid heeft een op het westen gerichte gevel, waarin een drietal kleine vensters met roedenverdeling en een tussen dwarsmuurtjes staande paneeldeur is opgenomen. Op de muurtje staan korte zuilen, waarop een platte luifel rust.

Redengevende omschrijving waardering

De pastorie is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. De pastorie heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van kerkelijke architectuur. De pastorie is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering. De pastorie heeft ensemblewaarde en stedenbouwkundige waarde vanwege de sterke architectonische samenhang met de kerk, waarmee het onlosmakelijk is verbonden, en als belangrijk onderdeel van de bebouwing in dit stadsdeel. De pastorie is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de ruime mate van gaafheid van het exterieur.

2.2.4.5.14 complex Dr. P.J.H. Kuypersplein - Hendrik de Keyserlaan

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH0756

Hoofd typologie Wonen

Typologie Middenstandswoning

Adres Dr. P.J.H. Cuypersplein 21-49 en Hendrick de Keyserlaan 23-29

Bouwstijl

Architect Laren, J. van

Bouwperiode 1929-1929

Status aangewezen

Besluitdatum 8-4-2008

Besluitnummer S0803882

Brondocumentnummer S080388214.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Het in 1929 verrezen rijtje woningen is gebouwd naar een ontwerp van de Hilversumse architect J. van Laren. De 19 middenstandswoningen worden gekenmerkt door een voor de bouwtijd karakteristieke, expressionistische bouwstijl, die enige verwantschap heeft met de destijds in zwang zijnde architectuur van de Amsterdamse School.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het rijtje woningen staat met twee bouwlagen onder met gemêleerde geglazuurde pannen gedekte zadeldaken met steile dakschilden. De hoekpannen staan met één bouwlaag onder een afgeknot schilddak, waarin dakkapellen zijn opgenomen. De gevels zijn opgetrokken van schone baksteen boven een met een rollaaf afgedekt trasraam. De gevels bevatten recht gesloten vensters, die op de verdieping voor een deel nog zijn voorzien van de oorspronkelijke roedenverdeling. Het linker deel van de gevel is iets naar voren gerooid ten opzichte van de bredere rechter gevelpartij. Het verticale karakter van de rij wordt doorbroken door een vijftal hoger opgaande, puntgevelvormige ingangsrisalieten met zadeldakvormige dwarskappen met laag afhangende steile dakschilden. De ingangsrisalieten bevatten een portiek met een paraboolboogvormige gevelopening met een uitgemetselde boogrand. In de portieken staan de oorspronkelijke rondboogdeuren. In de top van deze gevels is een venster opgenomen. De andere entrees tot de woningen staan per twee in de tussenliggende gevelpartijen. De nog oorspronkelijke deuren met smalle deurramen staan tussen kleine, staande lichten, aan weerszijden van een houten middenpenant en onder een gemeenschappelijke, door dubbele steekbalken ondersteunde luifel. De luifel van 35-37 wordt door schoren ondersteund. De ingangspartijen hebben betegelde stoepjes, waarvan die van de portieken zijn voorzien van een decoratief patroon en de overige van een eenvoudig dambordmotief. De vensters op de begane grond bevatten een samengesteld raam met een smaller, met glas-in-lood ingevuld bovenlicht boven een uitkragende latei. De boven lekdorpels van grèstegels staande vensters op de verdieping

vormen aaneengesloten reeksen en zijn voor een deel nog voorzien van de oorspronkelijke roedenverdeling. De vensterreeksen staan tussen gewelfde, op kraagstenen geplaatste hoekpenanten.

De laag afhangende rechter dakschilden van de woningreeks maken deel van een deels onder een afgeknot schilddak staande hoekwoning, die aan de oostzijde eveneens wordt gekenmerkt door een puntgevelvormige risaliet. De woning is onder meer voorzien van een grote om de hoek gaande vensterpartij en een hoge schoorsteen. Het linker deel van de woningreeks met de westelijke kopgevel behoort bij de linker hoekwoning, die eveneens is voorzien van een om de hoek gaande vensterpartij. De kopse zijde van de reeks staat ook hier met een enkele bouwlaag onder een afgeknot schilddak. De woningen hebben een ondiep voortuintje met een gemetselde erfscheiding, waarop een railing van ijzeren buizen staat.

Redengevende omschrijving waardering

De middenstandswoningen zijn van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. De middenstandswoningen hebben cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van woningen voor de middenstand. De middenstandswoningen zijn van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, detaillering en materiaalgebruik. De middenstandswoningen hebben ensemblewaarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang met de Heilig Hartkerk. De middenstandswoningen zijn tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van het exterieur.

2.2.4.5.15 Johannes Geradtsweg 109-111

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH0803

Hoofd typologie

Typologie Kantoor Bovenwoning

Adres Johannes Geradtsweg 109-111

Bouwstijl

Architect Weerkamp, W.M.

Bouwperiode 1953-1953

Status aangewezen

Besluitdatum 8-4-2008

Besluitnummer S0803882

Brondocumentnummer S080388234.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Het pand is in 1953 gebouwd als kantoor met twee bovenwoningen. De ontwerper was de Hilversumse architect L.W.M. Weerkamp, die het gebouw voorzag van de voor de bouwtijd karakteristieke kenmerken van de functionalistische Wederopbouwarchitectuur.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het gebouw staat met voornamelijk twee bouwlagen onder een flauw hellend, uitkragend plat dak (lessenaardak). De gevels zijn opgetrokken in gele baksteen boven een met een rollaag afgedekt trasraam van klinkers. De gevels bevatten recht gesloten deuren en vensters, die zijn voorzien van stalen ramen.

De symmetrische voorgevel wordt geleed door smalle, over de gehele hoogte van de gevel doorgetrokken uitmetseling (liseen). Deze worden beëindigd door korbelen, die zijn verbonden met een lijst en een overstek dragen. De ingangstravee bevat een tussen zijlichten, en onder een schuine luifel staande deur. Daarboven bevindt zich een groot, met de gevels contrasterende betonnen gevelpartij, die wordt verlevendigd door een rasterverdeling en eenvoudige geometrische motieven. In dit veld zijn twee kleine vensters opgenomen. De travee aan weerszijden van de entree bevat per bouwlaag een groot venster

met stalen ramen tussen schuine neggen. De borstwering van de verdiepingsvensters is eveneens van met de rest van de gevels contraterend, wit geschilderd beton.

De rechter zijgevel bevat links op de grond een deur en rechts een venster. Boven de deur is een Frans balkon (fenêtre à terre) met stalen balustrade en openslaande deuren van glas en staal in de gevel opgenomen. Rechts hiervan staat een smal venster.

Aan de achterzijde van het pand staat een lage, platte uitbouw met een stalen balkonbalustrade. Rechtsachter is een rechthoekige vleugel met het hoofdvolume en deze uitbouw verbonden. De vleugel staat onder een flauw hellend plat dak (lessenaardak) en is aan de voorzijde voorzien van een brede vensterpartij met samengesteld stalen raam.

De linker zijgevel is spiegelbeeldig identiek aan de rechter met linksachter tegen het hoofdgebouw een volume met een iets bredere gevelpartij naast de gevelopening dan de rechter.

Vóór de gevel liggen gemetselde bloem-/plantenbakken. Een gemetselde erfscheiding is eveneens voorzien van planten-/bloembakken.

Redengevende omschrijving waardering De kantoorwoning is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. De kantoorwoning heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van woonhuizen voor de beter gesitueerden. De kantoorwoning is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering. De kantoorwoning heeft ensemblewaarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang met het ernaast staande kerkgebouw en de overige bebouwing aan de Johannes Geradtsweg. De kantoorwoning is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de ruime mate van gaafheid van het exterieur.

2.2.4.5.16 Johannes Geradtsweg 113

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH0804

Hoofd typologie Voorzieningen

Typologie Kerk

Adres Johannes Geradtsweg 113

Bouwstijl

Architect Bakker, B.H., Bakker, C.M.

Bouwperiode 1937-1937

Status aangewezen

Besluitdatum 8-4-2008

Besluitnummer S0803882

Brondocumentnummer S080388235.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Het kerkelijke gebouw is gesticht als `Vereenigingsgebouw voor de Hersteld Apostolische Gemeenschap te Hilversum´. Het gebouw verrees in 1937, naar een ontwerp van de architecten B.H en C.M. Bakker. Het kerkgebouw vormt een geheel met een pastorie- of kosterswoning. De kerk is gebouwd in een voor de bouwtijd karakteristieke, enigszins aan het werk van Dudok verwante, functionalistische bouwstijl.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het kerkgebouw is samengesteld uit rechthoekige onderdelen met een blokvormig hoofdvolume en staat onder platte daken met grèsranden. De gevels zijn opgetrokken in gele baksteen boven een met een rollaag afgedekt trasraam De gevels bevatten deuren en vensters van sterk uiteenlopende vorm en formaat. De vensters zijn voorzien van stalen ramen, die voor een belangrijk deel glas-in-lood bevatten.

Rechts tegen de asymmetrische, op de Johannes Geradtsweg gerichte voorgevel staat een rechthoekige ingangsrisaliet met een dubbele deur onder een platte luifel, die wordt gedragen door pilasters, die zijn bekleed met blauw geglazuurde steen. Boven de entree is een klein, getoogd venster in de gevel van de risaliet opgenomen. De brede middenpartij van het hoofdvolume bevat zeven hoge vensters met glas-in-lood in de stalen ramen. Links tegen de gevel staat een rechthoekige toren met kruis, die voornamelijk als verticaal accent functioneert. Rechts tegen de toren bevindt zich een portiek met entree tot de kerk. De portiek bevat een dubbele deur met glas-in-lood in de deurramen en heeft een afgeronde rechter hoek. Vóór de toren staat een lage, onder een uitkragend schilddak met gesmoorde pannen staande vleugel. De vleugel heeft in de westelijke langsgevel een reeks van acht vensters met glas-in-lood in de stalen ramen. De vleugel heeft een kopgevel met een deur tussen de opgemetselde bloemen-/plantenbakken, die zijn doorgetrokken over een deel van de westelijke langsgevel. De linker gevel van de vleugel bevat een rond venster. Links van de vleugel gaat de gevel over in de verspringende gevel van de woning. Deze is onder meer voorzien van een onder overstek staande loggia en een grote, zesdelige vensterpartij met ramen in betonnen kozijnen. De verdieping heeft onder meer een terug staande middenpartij.

De achtergevel is spiegelbeeldig vrijwel identiek aan de voorgevel, met links de ingangsrisaliet en rechts ervan de reeks van zeven hoge vensters. De gevels van het lagere, met het kerkgebouw verbonden rechter volume maken deel van de woning.

De westelijke zijgevel is symmetrisch met een lage aanbouw, een groot rond venster met glas-in-lood in de stalen ramen en een iets terug staande, lagere gevelpartij aan weerszijden van de hoofdgevel. Deze maken deel uit van de ingangsrisalieten aan de voor- en de achtergevel.

De kerk heeft aan de voor- en de westzijde een gemetselde erfscheiding met een railing van stalen buizen.

Redengevende omschrijving waardering

Het kerk-/verenigingsgebouw is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het kerkgebouw heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van kerken in het Interbellum. Het kerkgebouw is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, detaillering en materiaalgebruik. Het kerkgebouw heeft ensemblewaarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang met de bebouwing aan de Johannes Geradtsweg, waarvan het een beeldbepalend onderdeel is. Het kerkgebouw is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van het exterieur.

2.2.4.5.17 complex Joh. Geradtsweg 117-131

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH0806

Hoofd typologie Wonen

Typologie Middenstandswoning Groep Van Acht

Adres Johannes Geradtsweg 117-131

Bouwstijl

Architect Weerkamp, W.M.

Bouwperiode 1953-1954

Status aangewezen

Besluitdatum 8-4-2008

Besluitnummer S0803882

Brondocumentnummer S080388236.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Complexje van zes woningen en twee bungalows met schuren en garages, in 1953-´54 gebouwd naar ontwerp van het Hilversumse Architectenbureau W.M. Weerkamp. Het complex is gebouwd in een voor de bouwtijd karakteristieke Wederopbouwstijl en draagt de naam `´s Gravehoek'.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het complexje woningen heeft een L-vormige plattegrond met een rijtje evenwijdig aan de weg staande woningen en een korte dwarsvleugel met de twee bungalows. Het geheel staat met één (de bungalows) en twee bouwlagen onder met gesmoorde pannen gedekte schilddaken met uitkragende dakranden op afhangende klossen en korte schoorstenen op de nokken. De gevels zijn opgetrokken in schone baksteen boven een trasraam van klinkers, dat is afgedekt met een rollaag. De gevels bevatten recht gesloten gevelopeningen, waarvan de vensters zijn voorzien van uit grèstegels bestaande lekdorpels.

Het linker deel van het complexje bevat de beide, onder lagere schilddaken staande bungalows. De op de gerichte kopgevel bevat een groot venster. De westgevel verspringt en is in beide gevelpartijen voorzien van deuren en vensters. In het dakschild van de linker bungalow staan twee rechthoekige dakkapellen.

De brede voorgevel van het hoofdvolume bevat vijf in drie portieken staande deuren en een deur (de rechter), die in het gevelvlak staat. Twee van de drie portieken bevatten twee deuren. In de linker staat één. De portieken zijn voorzien van betegelde stoepjes. De portiekopeningen zijn recht gesloten en staan onder een dunne latei en een smaller, getoogd bovenlicht, alsmede tussen smalle lichten. De deuren zijn voorzien van diagonale smeedijzeren decoraties voor de deurramen. Tussen de portieken zijn brede vensters in de gevel opgenomen. In de lage verdieping bevinden zich boven de portieken liggende vensters met een raam aan weerszijden van een houten tussenpenant . Boven de vensters van de begane grond staan balkons met een betonnen voetplaat en een stalen balustrade, waarop openslaande deuren uitkomen. De onder kleine steekkapjes staande deuren doorbreken de dakrand en steken in de kap, die hier is opgelicht. De linker hoekpartij met één deur in het portiek is voorzien van een zich verjongende hoekkolom en van vlechtingen aan de schuine zijde. De terugstaande gevelpartij van de lagere linker woning bevat een breed venster en twee kleinere vensters. De kopgevel van deze woning bevat twee vensters.

De achtergevel van het hoofdvolume bevat een groot aantal vensters van hetzelfde formaat.

In de achtertuintjes staan schuurtjes met een plat dak.

Aan de straatzijde bevindt zich een gemetselde erfscheiding met ijzeren hekken.

Redengevende omschrijving waardering

Het woningcomplex is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het woningcomplex heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van woonhuizen voor de middenstand en de beter gesitueerden. Het woningcomplex is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering. Het woningcomplex heeft ensemblewaarde vanwege de sterke samenhang met de nabij staande bebouwing en als een bijzonder onderdeel van de bebouwing aan de Johannes Geradtsweg. Het woningcomplex is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van het exterieur.

2.2.4.5.18 complex Joh. Geradtsweg - Simon Stevinweg

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH0759

Hoofd typologie Wonen

Typologie Landhuis Samengesteld

Adres Johannes Geradtsweg 99-103 en Simon Stevinweg 103-105

Bouwstijl prairy style

Architect Wils, J.

Bouwperiode 1928-1929

Status aangewezen

Besluitdatum 8-4-2008

Besluitnummer S0803882

Brondocumentnummer S080388216.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Één van de twee uit een drie- en een vijfdubbel landhuis samengesteld ensemble met garage. De panden zijn gebouwd in 1928-1929, naar ontwerp van de architect Jan Wils. De gespiegeld tegenover geplaatste, op de hoeken van de Johannes Geradtsweg met de Hendrick de Keyserlaan en de Simon Stevinweg gesitueerde huizen zijn gebouwd in een sterk aan de Prairy Style van de architect Frank Lloyd Wright verwante bouwstijl. Het betreft hier het aan de westzijde van Simon Stevinweg staande pand.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het meervoudige landhuis is opgetrokken vanuit een onregelmatige plattegrond en staat met één en twee bouwlagen onder voornamelijk met pannen gedekte, uitkragende schilddaken met een relatief geringe hellingsgraad. De kappen zijn bepalend voor het aanzien van het pand en benadrukken het horizontale karakter van het pand. De boven een trasraam met rollaag in schone baksteen opgetrokken gevels bestaan uit sterk ten opzichte van elkaar in hoogte en diepte verspringende gevelpartijen, die louter recht gesloten gevelopeningen bevatten. De vensters staan boven rollagen of van grèstegels vervaardigde lekdorpels. Een aantal deklijsten is vervaardigd van hardsteen. De schoorstenen zijn voor een deel vanuit de gevel gemetseld en doorbreken daar de daklijsten. Een deel van het pand is spiegelbeeldig vrijwel identiek aan het aan de andere kant van de straat staande zusterpand.

Aan weerszijden van de op de Johannes Geradtsweg gerichte gevel staat een sterk ten opzichte van het hoofdvolume risalerend bouwdeel. De op twee niveaus verspringende rechter uitbouw is een ingangsportaal met een symmetrische indeling in de noordgevel, waarin de deur van 101 tussen kleine portaallichten met glas-in-lood staat. De westelijke zijgevel is onder meer voorzien van een onder een overstek staande entree (103). Een breed, hoog in de gevel staand licht links van de rechter uitbouw bevat eveneens glas-in-lood. Een brede gevelpartij hier links van bevat een stel openslaande deuren met roedenverdeling. De lage, sterk risalerende linker uitbouw is grotendeels open onder de kap, die in de hoeken rust op gemetselde kolommen. De kap loopt door over een deel van de oostzijde van het pand en vormt daar een veranda. Dit rechter deel van de oostzijde van het pand is door middel van een laag tussenlid en een knik verbonden met de woningen die adresseren aan de Simon Stevinweg. Ook de op de straat gerichte gevelpartij van deze woningen verspringen in hoogte en in diepte.

Een deel van de oorspronkelijke, uit met stalen stangen op gemetselde muurtjes samengestelde erfscheiding is nog aanwezig.

Redengevende omschrijving waardering

Het meervoudige landhuis is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het meervoudige landhuis heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van woonhuizen voor de beter gesitueerden. Het meervoudige landhuis is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp, vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering en als bijzondere werken uit het oeuvre van een vooraanstaand architect. Het meervoudige landhuis heeft ensemblewaarde en stedenbouwkundige waarde vanwege de sterke samenhang met het zusterpand, vanwege de architectonische en stedenbouwkundige samenhang met de overige nabij staande bebouwing, vanwege de bijzondere situering aan een kruising en als bijzondere onderdelen van de landhuis- en villabebouwing aan de Johannes Geradtsweg. Het meervoudige landhuis is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van het exterieur.

2.2.4.5.19 Laan 1940-1945

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1346

Hoofd typologie Voorzieningen

Typologie Begraafplaats Tuinaanleg

Adres Laan 1940-1945

Bouwstijl

Architect Dudok, W.M.

Bouwperiode 1927-1930

Status aangewezen

Besluitdatum 16-12-2008

Besluitnummer S0814559

Brondocumentnummer S0814559.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De in 1927-1930 in de wijk Hilversum Noord-Oost aangelegde Noorder Begraafplaats is evenals de reeds van rijkswege beschermde bebouwing op de begraafplaats ontworpen door gemeentearchitect W.M. Dudok. De begraafplaats met onder meer een vijver en een open veld aan een vanuit de uitvaartzaal vertrekkende as, is aangelegd in een zakelijke stijl met rechte paden en rechthoekige perken. De begraafplaats is in zakelijke stijl uitgebreid. De begraafplaats bevat onder meer het familiegraf van de familie Dudok. De begraafplaats vormt een eenheid met de van rijkswege beschermde, eveneens door Dudok ontworpen gebouwde onderdelen van het complex, waarmee het onlosmakelijk is verbonden.

Redengevende omschrijving omschrijving

De begraafplaats is aangelegd op een rechthoekig terrein in en oorspronkelijk onbebouwd gebied. De begraafplaats heeft een structuur, die is samengesteld uit rechthoekige grafvelden en rechte lanen en paden, die een geometrisch patroon vormen. De belangrijkste, over de gehele lengte van de gegraafplaats doorgetrokken lanen hebben een oost-west oriëntatie en zijn voorzien van hoog opgaande loofbomen. Achter het hoofdgebouw bevindt zich een aan een van de hoofdlanen gelegen verhard plein en een open veld, die met het gebouw een monumentaal ensemble vormen. Andere loofbomen en naaldbomen, hagen, coniferen en een grote diversiteit aan struiken, alsmede enkele open velden op het terrein zijn mede bepalend voor het karakter van de begraafplaats. De in omvang variërende grafvelden worden doorsneden door paden, lanen en hagen. De zuidelijke begrenzing van de begraafplaats wordt gevormd door een langgerekte vijver, die door middel van een sloot met de grote vijver is verbonden.

Over de begraafplaats zei Dudok zelf onder meer het volgende: *'... is deze begraafplaats uiterst streng en ordelijk geprojecteerd. Ik meen daardoor een karakteristieke oplossing aan dit probleem te hebben gegeven, en verwacht daarvan na lange jaren, wanneer de beplanting tot waschdom is gekomen een plechtige en monumentale werking*'. Speciaal wijst hij op: *'het verrassende inzicht in de monumentale hoofdlanen en het daardoor omsloten grootsche middenveld bij het betreden van de begraafplaats. Een soortgelijk, verrassend perspectivisch beeld aanschouwt met vanuit de uitvaartzaal. De eigenlijke begraafplaatsen zijn ordelijk rondom het middenveld gegroepeerd als kleinere eenheden, door een haag en hooger opgaande beplanting omsloten; een begrafenis heeft daardoor steeds een min of meer intiem karakter, men voelt zich buiten, maar toch: als in een vertrek, waarvan de wanden het geboomte, en het dak de hemel is'*.

Redengevende omschrijving waardering

De begraafplaats is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. De begraafplaats heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de aanleg van begraafplaatsen en openbaar groen. De begraafplaats is van tuinarchitectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp, vanwege de kenmerkende hoofdvorm en beplanting en als een bijzonder werk uit het oeuvre van een vooraanstaand architect. De begraafplaats heeft ensemblewaarde en stedenbouwkundige waarde vanwege de nauwe relatie met de gebouwen en vanwege de sterke stedenbouwkundige samenhang met de bebouwing en de stedenbouwkundige structuur van de wijk Hilversum Noord, waarvan het een essentieel onderdeel is. De begraafplaats is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de gaafheid van de aanleg.

2.2.4.6 Rijksmonumenten

2.2.4.6.1 Laan 1940-1945 - 2 en 4

Rijksmonument 407509, 407513 en 407517

Monumentnummer 407509, 407513 en 407517

Complexnummer 407240 - Noorderbegraafplaats

Inschrijving register 27 november 1991

Kadaster deel/nr 82724/95

Kadastrale aanduiding Hilversum R 7550 en Hilversum R 7547

2.2.4.6.2 Snelliuslaan 10

Rijksmonument 407423

Monumentnummer 407243

Inschrijving register 27 november 1991

Kadaster deel/nr 82740/148

Kadastrale aanduiding Hilversum R 371

2.2.4.6.3 Jan Blankenlaan 10

Rijksmonument 407242

Monumentnummer 407242

Inschrijving register 27 november 1991

Kadaster deel/nr 82740/188

Internationaal kenteken Nee

Kadastrale aanduiding Hilversum R 4655

2.2.5 Noordwest

2.2.5.1 Vooraf

Introductie

In de wijk Noordwest liggen twee bijzondere gebieden: het noordwestelijke villagebied dat in 2007 is aangewezen als rijksbeschermd stadsgezicht en het Media Park.

Voor het beschermde noordwestelijke villagebied is in 2002 een uitgebreide visie opgesteld. Deze is vertaald in een beschermend omgevingsplan. Deze visie wordt hier niet herhaald, maar maakt als aparte bijlage deel uit van de serie wijkbiografieën van Hilversum per wijk. De aanwijzing als beschermd stadsgezicht kwam voort uit de inventarisatie en selectie van te beschermen gezichten uit de periode 1850-1940. Deze wijkbiografie richt zich daarom op de ontwikkeling van het villagebied in de periode vanaf 1940. De grenzen van het stadsgezicht komen niet geheel overeen met de grenzen van de wijk noordwest. In deze biografie zijn de grenzen van de wijk aangehouden.

Voor uitgebreide informatie over de Gooise Vaart, de Oude Haven en de Beresteinseweg wordt verwezen naar 2.2.9.

Ligging

De wijk Hilversum Noordwest is in het noorden begrensd door een grillig verloop van de kavels aan de noordzijde van de Bachlaan langs het Spanderswoud, in het oosten door de spoorlijn, de Lage Naarderweg, Naarderweg en Diepeweg, in het zuidoosten door Melkpad, Minister Hartsenlaan, P.C. Hooftweg en Valkenhoflaan, in het zuiden door de Vaartweg, Badhuislaan, Oude Haven en Taludweg, en een deel van de

Beresteinseweg, in het westen door het Corversbos en in het noordwesten door de Corverslaan en Boslaan. Het rijksbeschermde gezicht Noordwestelijke villagebied valt binnen de grenzen van de wijk en ontmoet in het noordwesten het rijksbeschermde gezicht 's-Graveland en in het zuiden het rijksbeschermde gezicht Hilversum Zuid. De wijk kent de buurten:

A. Boomberg

B. Raadhuiskwartier

C. Trompenberg-Zuid

D. Trompenberg-Noord

E. Villaparken

F. Media Park

Het Media Park ligt op ongeveer één kilometer ten noorden van het centrum van Hilversum. Het grondgebied van het langwerpige mediabedrijvenpark wordt aan de oostzijde begrensd door de Sumatralaan en de parallel aan het spoor naar Bussum gelegen Mies Bouwman-boulevard. Oorspronkelijk was deze weg onderdeel van de Lage Naarderweg, zoals het gedeelte ten zuidoosten van het Media Park nog steeds heet. Aan de zuidzijde bevindt zich de Insulindelaan, nu onderdeel van de ringweg van Hilversum. Aan de westzijde ligt een meer onregelmatige grens, bestaande uit het Dievenpaadje, het Heksenweitje en Bob Spaaklaantje-Witte Kruislaan. Heideheuvel behoorde als herstellingsoord tot het villagebied Trompenberg en was toegankelijk vanaf de Witte Kruislaan. Later kreeg het de functie van astmacentrum, dat er tot in de jaren zeventig was gehuisvest. Aan de noordzijde eindigt het terrein in een punt, nabij de Witte Kruislaan en de Nieuwe Crailoseweg. Aan de noordzijde staan de televisietoren en de voormalige Wereldomroep (AVROTROS).

De opgemaakte wijkbiografie Noordwest is ook als pdf document raadpleegbaar.

2.2.5.2 Tijdlijn tot 1940

Voor de wijk Noordwest is voor wat betreft het cultureel erfgoed tot 1940 een uitgebreide beschrijving gemaakt van de wijk in de Visie noordwestelijk villagebied. Deze is in 2002 vastgesteld door de gemeenteraad van Hilversum. Deze is [P.M.] raadpleegbaar in dit document.

2.2.5.3 Tijdlijn vanaf 1940

2.2.5.3.1 Villagebied

2.2.5.3.1.1 1940-1945 - Tweede Wereldoorlog

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd er in het villagebied nog maar heel sporadisch gebouwd: in 1941 kwam Wagnerlaan 1 van architect Briët gereed. Vanaf 1942 gold er een bouwstop in Nederland en mochten alleen de Duitsers nog bouwen. In die periode vonden er in wijk Noordwest van Hilversum in ruimtelijk perspectief enkele ingrijpende wijzigingen plaats: de bouw van de Blaskowitzbunker aan de Rossinilaan, de bunker met daarbovenop een villa aan de Catharina van Renneslaan in 1943, bunkers aan de Hoflaan en de aanleg van de tankgracht waar delen van het Spanderswoud voor werden aangepast. In het straatbeeld verschenen onder meer versperringen, flaktorens en camouflagebeplanting. Vanwege de aanwezigheid van de bunkers is er in het villagebied schade aan de bebouwing aangericht door bombardementen in 1944 en 1945. De Blaskowitzbunker was het hoofdkwartier van de Atlantikwall in Nederland, een betonnen bunker voor de Wehrmachtsbefehlhaber, de hoogste militaire bevelhebber die in de periode 1940-1945 in Nederland verbleef. De staf had zich in het raadhuis van Hilversum gevestigd. Nabij, aan de Verdilaan, stond het tehuis van de joodse S.A. Rudelsheimstichting, waar vanaf 1925 geestelijk gehandicapte kinderen werden verzorgd. Noordelijk van de Blaskowitzbunker, aan de Doodweg, lag het jongenspaviljoen (1932). Het tehuis was in 1942 ontruimd en de Duitse officieren van de Sonderstab hadden deze, en diverse andere villa's, in 1943 in gebruik genomen. De kinderen waren naar de villa op Monnikenberg vervoerd, waarna zij tijdens een razzia in 1943 werden gedeporteerd. De bunker werd op de speelvelden tussen de twee gebouwen van de Rudelsheimstichting gebouwd. Tijdens de hongerwinter kapten de inwoners vrijwel alle bomen om zodat er alleen stammen van 50 cm lengte overbleven, de hoogte van de in die winter gevallen sneeuw. Na de oorlog kwam de bunker in gebruik bij de Koninklijke

Luchtmacht. Het jongenspaviljoen werd onderdeel van de Van Helsdingenkazerne. In 1947 ontwierp de Rijksgebouwendienst daar een oefenschip ten behoeve van de opleiding van de Marine Mijnendienst. Het terrein van de Van Helsdingenkazerne is nu een woongebied rond de daarvoor aangelegde Scarlattilaan.

Villagebied en Media Park

Het Media Park ligt op ongeveer één kilometer ten noorden van de kern van Hilversum. Het grondgebied van het langwerpige bedrijvenpark wordt aan de oostzijde begrensd door de Sumatralaan en de parallel aan het spoor naar Bussum gelegen Mies Bouwman-boulevard. Oorspronkelijk was deze weg onderdeel van de Lage Naarderweg, zoals het gedeelte ten zuidoosten van het Media Park nog steeds heet. Aan de zuidzijde bevindt zich de Insulindelaan, onderdeel van de ringweg van Hilversum. Aan de westzijde ligt een meer onregelmatige grens, bestaande uit het Dievenpaadje, het Heksenweitje en Bob Spaaklaantje-Witte Kruislaan. Het gebied rond Heideheuvel behoorde oorspronkelijk tot het gelijknamige astmacentrum dat hier tot in de jaren zeventig was gehuisvest. Aan de noordzijde eindigt het terrein in een punt, nabij de Witte Kruislaan en de Nieuwe Crailoseweg. Aan de noordzijde staan de televisietoren en de voormalige Wereldomroep (AVROTROS).

2.2.5.3.1.2 1945-1965 - Periode van wederopbouw

Moeizame start

In de eerste plaats moest na de oorlog de schade aan panden en de openbare ruimte worden hersteld, en de tankgracht worden gedicht. Intussen was er sprake van een tekort aan woningen. De bouw kwam maar moeilijk op gang. Er was schaarste aan alles, ook materialen en menskracht. Langere tijd werd een streng vergunningen- en financieel beleid gevoerd. De afmetingen van de woningen werden voorgeschreven. Een eigen huis bouwen was vrijwel onmogelijk en dat gold ook voor de (zeer) grote, luxueuze en rijke villa's met ruimte voor personeel. Voor het buiten wonen deden geleidelijk aan nieuwe typologieën hun intrede.

Eerste woningen

In wijk Noordwest van Hilversum werden in 1948 aan de Jacobus Pennweg 28-30 en 32 woningen gebouwd door architect E.G. Middag. In datzelfde jaar ontwierp hij het padvindershuis in het Spanderswoud. J.W.E. Buijs en Joan B. Lürsen bouwden een van de eerste kleinere landhuizen op een verhoging in het landschap op de hoek van de Ceintuurbaan en de Jacobus Pennweg. Het huis staat daar beeldbepalend op de hoek aan een plantsoen in de weg. De bouwstijl zou opmars maken in de jaren vijftig. In 1949 ontwierp J. Dullaart aan de Bussumergrintweg 34 een aluminium noodwoning en E.C. Falkenburg bouwde voor B.L. Andriesse een villa aan de Palestrinalaan 4. Architect Briët, die aan de Wagnerlaan woonde, ontwierp een landhuis aan de Blijdensteinlaan 21 en Mozartlaan 28, die in 1950 werden gebouwd. Dit was het jaar waarin weer enige opdrachten door particulieren werden gegeven.

Woningen en woning typologieën

Het kleine landhuis

Particulieren verlangden naar een eigen huis, speciaal voor hen ontworpen op een door henzelf gekozen kavel. De bouwmaatschappijen verloren steun en mogelijkheden om kleinere villaparkjes aan te leggen. Er waren geen hele grote kavels meer in de aanbieding en hele grote villa's werden niet meer gevraagd. In de jaren vijftig werden daarentegen kleinere huizen gebouwd: op nieuwe kavels tussen de grotere, voor de oorlog gebouwde, villa's of op percelen die ontstonden door de verkaveling van de terreinen van landgoederen, buitenplaatsen en van grotere villa's. De typologieën die populair werden zijn de kleinere landhuizen en de (geschakelde) bungalows. De architecten die verschillende sprekende voorbeelden bouwden waren P.H.N. Briët, W. Weerkamp, E.C. Falkenburg en J.H. Mulders, E.G. Middag, P.C. van Uchelen, H. Bunders, P.J. Houbolt, J. Dullaart, E.M. Hartman en R.H.M. Magnée. Bekende bouwers in Hilversum die veel opdrachten naar zich toe wisten te trekken. Er werden nieuwe parels aan het villagebied toegevoegd, waarvan er een aantal in tijdschriften en boeken over woningen en wonen verscheen. Onder andere J.J. Vriend en J.G. Wattjes brachten boeken uit met voorbeelden van recent gebouwde huizen. Ir. J.P. Fokker beeldde in *Het Eigen Huis* (1951) de eigenzinnige landhuizen van P.H.N. Briët aan de Wagnerlaan af. Hij speurde naar werk *dat een kiem bevat voor komende woonzeden, en dat is over het algemeen juist het kleinere huis, gebouwd door kundige architecten voor opdrachtgevers met begrip*.

Ondanks de eigenheid van de ontwerpen, kan er toch in het algemeen een identiteit worden omschreven van het kleinere landhuis in de jaren vijftig. Ze zijn verfijnd en modern en van een schijnbare en geraffineerde eenvoud. Met alle mogelijke middelen werd het huis als eigen en onderscheidend ontworpen. De huizen hebben een luchtig voorkomen en voegen zich in de landelijke omgeving. Ze werden afgestemd op de kavel en de hoogteverschillen in de omgeving en samengesteld uit volumes van verschillende

hoogte. In de opzet en plattegrond probeerden de architecten een aangename en enigszins speelse positie van de ruimtes te creëren. De bakstenen gevels zijn regelmatig wit geschilderd. In de stijl is een hang naar de traditioneel georiënteerde Delftse School te onderkennen. De (met roeden grof ingedeelde) ramen van de woonkamer zijn groot. Daar komt veel licht naar binnen. De dakranden en goten rusten op kleine klossen of ijzeren steunen. Schoorstenen kunnen in onderscheidende bakstenen en in siermotief zijn gemetseld. De gevels zijn niet strak, deuren zijn in een klein portiek ondergebracht, vensters steken uit. De garage is meestal aangebouwd en maakt zo onderdeel uit van het totale ontwerp. De stijl van de landhuizen ontwikkelde zich naarmate de mogelijkheden en welvaart weer toenam. De redelijk compacte vorm kreeg tal van variaties.

Tegenover Ceintuurbaan 27 staat het landhuis van architect P.C. van Uchelen uit 1951. Dit huis, Jacobus Pennweg 23, heeft een landelijke uitstraling, is wit geschilderd, samengesteld uit verschillende volumes, met een dominante schoorsteen van gesinterde baksteen en een topgevel die uitloopt in een schoorsteen. Landhuis Trompenbergerweg 20A van M.E. Hartman uit 1952 is juist gebouwd in schoon metselwerk, beeldbepalend op de hoek gelegen met woonkamerraam met roedeverdeling, golvende luifel boven de deur en garage onder het huis. Ze reageren op de hoogteverschillen in dit gebied, én op de situering op de hoek van de lob tussen de wegen.

Bungalow

De bungalow is in principe een huis van één bouwlaag, waarin alle ruimtes en functies op de begane grond zijn gesitueerd. Toch kan de bungalow ook een verhoogd deel of een lage flauwe kap hebben, of een garage onder het huis. E.M. Hartman ontwierp in 1951 aan de Bothalaan 4 een kleine bungalow onder flauw hellend dak, tegelijk met het hogere huis op de hoek Bothalaan 6. Krugerweg 9 en 11 van P.H. Hekkema uit 1959 zijn gelegen aan de rondweg en vormgegeven naar het hoogteverschil ter plaatse rond de Trompenberg.

Een voorbeeld van een modernistische éénlaagse bungalow is Blesboklaan 2A van A. Bodon uit 1953.

Werken in de bestaande structuur van villawijken en villaparken

De omvang en de structuur van het noordwestelijke gebied lag vóór de Tweede Wereldoorlog wel vast. Wijzigingen konden binnen de bestaande villawijken en villaparken plaatsvinden. In de periode 1945-1965 werden gebouwen verspreid over het gebied toegevoegd. Toch is er een aantal clusters te zien waar meer percelen voor bebouwing vrij kwamen: kavels langs de Bachlaan en het noordelijke deel van de Verdilaan en Kroonlaan, Bussumergrintweg en Witte Kruislaan; langs het noordelijke deel van de Nimrodlaan; tussen de 's-Gravelandseweg en de Catharina van Renneslaan; en langs het westelijke deel van de Vaartweg.

Bachlaan

De Bachlaan werd dan wel in 1927 aangelegd, het grootste deel van de bebouwing kwam na 1940 tot stand. Dat heeft te maken met de systematiek van het Grondbedrijf, de geschiedenis van dit noordwestelijke deel van de beoogde ceintuurbaan rond Hilversum en de begrenzing van de bebouwing.

In 1926-1927 had de gemeente gronden in het Spanderswoud aangekocht om kavels in erfpacht uit te geven, te verkopen of om wegen aan te leggen. De financiële situatie van het gemeentelijk Grondbedrijf maakte het mogelijk hier een groot deel van het Spanderswoud te sparen. Zo werd het behoud van de natuur het primaire doel van de aankoop. Dat was ook de aanleiding om het wegenplan van een deel van het Spanderswoud, dat in 1923 was gemaakt, in te trekken. In 1927 was de Bachlaan, als onderdeel van een ceintuurbaan rondom de gemeente aangelegd. Hiervoor moest wel een dubbele villa aan de Bussumergrintweg worden gesloopt. Tegenover de Kroonlaan werd een pleintje gevormd waar de nieuwe weg ongeveer parallel met de Doodweg door het bos voerde. De Doodweg zou onverhard blijven. De wegen uit het Kannesheuvelpark, die systeemloos in het bos eindigden, kwamen zo logischer op de nieuwe weg uit. De bebouwing vond hier een uitgesproken beëindiging. Het hoofdprincipe van het Grondbedrijf was dat men het uitbreidingsplan in de hand hield, een mooie gemeente bouwde en zeggenschap behield. Sterker dan met de Bouwverordening kon de uitbreiding van het dorp in de hand worden gehouden en werd dat niet in de wielen gereden door particuliere grondeigenaren. In de loop der tijd werden gronden langs de Bachlaan uit het grondbedrijf verkocht. Na de oorlog kwam de bebouwing op gang. Er staan relatief veel bungalows. De Bachlaan werd één van de eerste betonwegen in Hilversum.

Verdilaan en Kroonlaan, Bussumergrintweg en Witte Kruislaan

Vóór 1940 waren de kavels nog niet allemaal bebouwd, en tijdens de Tweede Wereldoorlog was dit één van de gebieden in het Kannesheuvelpark die de Duitsers inrichtten. Tijdens het Engelse bombardement

van 20 maart 1945 werd Beth Azarja van de Rudelsheimstichting verwoest. De stichting verkocht het herstelde jongenspaviljoen in 1952, waarna het een militaire bestemming kreeg als Van Helsdingenkazerne.

Architect P.J. Houbolt heeft hier een aantal beeldbepalende complexen ontworpen. Aan de Verdilaan 10-26 staat, terugliggend op de kavel, het complex bestaande uit drie vrijstaande woonhuizen, een reeks garages en een appartementengebouw met zes woningen. Waar de Rossinilaan en de Verdilaan elkaar ontmoeten bij het plantsoen domineert het appartementencomplex met gevels van schoon metselwerk uit 1952. Het maakt deel uit van een complex dat vrijwel de hele noordoosthoek opvult. Rond een pleintje bevinden zich landhuizen en garageboxen. Doodweg 4 en 8-10 hebben hun ingang aan de Doodweg. Dit is een zeldzame oplossing in die periode: het creëren van een klein complex op de kavel, terwijl het kenmerk van het villagebied is dat het huis als hoofdgebouw georiënteerd is op de straat.

Op de hoek die de Bussumergrintweg en de Kroonlaan maken bouwde P.C. van Uchelen in 1951 het beeldbepalende en gaaf bewaard gebleven dubbele huis Bussumergrintweg 66-68. De architect noemde het een bungalow. De inrichting van de tuin versterkt de situering en de lobvormige kavel op de hoek.

Tussen de Kroonlaan en de Witte Kruislaan, waar de grote buitenplaats, Theobroma lag, werd in 1955 Het Nieuwe Lyceum gebouwd en langs de lanen verschenen (meer) huizen. Aan de oostzijde van de Kroonlaan kreeg architect M.E. Hartman de kans een paar van zijn landhuizen te ontwerpen in 1951-1954. Voor het ontwerpen van huizen op de hoek van de Bussumergrintweg en de Verdilaan werd architect Weerkamp gevraagd. Daarmee werd de punt van de lob bebouwd door de inmiddels bekende architecten. In het Kannesheuvelpark vormt het bouwen op de hoeken van de lobben tussen de wegen het bebouwingsmotief, dat later niet altijd meer werd opgevolgd en de huizen ook niet meer op de hoek georiënteerd werden.

Oostelijke en westelijke kavels langs de noordelijke Nimrodlaan

Verder van de 's-Gravelandseweg af was er in het Nimrodpark nog niet zo veel gebouwd. Grote kavels rond villa's bepaalden het beeld. In de jaren vijftig heeft architect Weerkamp hier opdrachten gekregen: vijf van zijn huizen vullen de percelen. Niet alle huizen waren bescheiden van omvang, of in ieder geval kleiner dan de grote villa's uit het einde van de negentiende en de eerste decennia van de twintigste eeuw. Eén van de gaaf bewaard gebleven grote landhuizen is *De Wildhof*, Nimrodlaan 3 van W.M. Weerkamp uit 1953. Het landhuis heeft een 'ouderwetse' indeling met een grote hall, pantry en lighall met openslaande deuren naar het zuiden en een eigen ruimte voor elke functie. Op zolder had de dienstbode een kamer.

Kavels tussen de 's-Gravelandseweg en de Catharina van Renneslaan

Er was nauwelijks verbinding tussen de parken. De Bussumergrintweg functioneerde als scheidingslijn tussen de Trompenberg en het Kannesheuvelpark. De wegen van het Kannesheuvelpark liepen als slingerende tanden van een vork naar het noorden. Tussen dit park en het Nimrodpark was geen overgang: buitenplaats Wisseloord was groot en de Catharina van Renneslaan moest nog worden aangelegd (1952). Architect Briët bouwde hier enkele landhuizen aan de nieuwe laan, terwijl hij zelf verderop aan de Wagnerlaan woonde achter de voormalige achtertuin van buitenplaats Quatre Bas. Na de oorlog trokken de buitenplaatsen Quatre Bras en Wisseloord ontwikkelaars (Dijkhuis en Matser) aan, want daar was ruimte voor nieuwe plannen. In 1953 werd op de plaats van villa Quatre Bras het appartementengebouw van de architecten Dudok en Magnée gebouwd. Na de oorlog in 1947 maakte R.M.H. Magnée een serie verkavelingsplannen voor Wisseloord, waar ook een bunker stond, geen enkele kwam van de grond. Magnée wist de oranjerie te verwerven en die om te bouwen tot zijn eigen woonhuis waar hij in 1959 met zijn gezin ging wonen.

Vaartweg

De verbindingsweg Vaartweg nodigde vanwege zijn functie en profiel uit tot de bouw van in hoogte beperkte appartementengebouwen. Ook in die omgeving lagen grote buitenplaatsen zoals Corvin en Henriette aan de Bergweg en Palaboean aan de Vaartweg. Architecten Feberwee, Hartman en Weerkamp bepaalden in de jaren vijftig het beeld van de Vaartweg met hun kenmerkende appartementengebouwen. Weerkamp maakte naast het appartementengebouw van Feberwee (1953) een serie van drie appartementengebouwen waarvan er één aan de Vaartweg staat en de andere twee op het binnenterrein daarachter. De garageboxen zijn daarmee ook uit het zicht geplaatst. Kenmerkend zijn de grote vensters met de zwart glazen borstweringen. De appartementen van Hartman zijn hoger met drie lagen en een onderbouw.

Voorzieningen en objecten met niet-woonfunctie

Naast de studiogebouwen van de omroep kregen meer functies een plek in het noordwestelijke gebied. Scholen en kerken waren vaste elementen in de buurt. Het astmacentrum Heideheuvel wilde in de jaren vijftig therapie geven aan kinderen in kleinere groepen. Een polikliniek was nodig voor de preventieve- en nazorg. De gaaf bewaard gebleven polikliniek van architect Briët werd pas in 1962 voltooid. Het Kantongerecht van J.J.M. Vegter aan de 's-Gravelandseweg kwam in 1963 gereed. In 1964 ontwierp de architect van de gemeente Joustra een school aan de Mozartlaan in zijn kenmerkende stijl: rode baksteen en veel licht. Aan de Dalweg liet de gereformeerde kerk in 1962 achter de bebouwing aan de weg hun kerk ontwerpen door P. Bügel.

2.2.5.3.1.3 1965-1990 - Periode post '65

Schaalvergroting: nieuwe vormen en materialen

Na 1965 ging de verdichting sneller; nieuwe ontwikkelingen verspreidden zich over het hele gebied van wijk Noordwest. De periode van grootschalige projectontwikkeling was op gang gekomen. De gemeente mat zich langzamerhand een andere houding aan en ging een faciliterende rol spelen. De ontwikkelaars kregen alle ruimte waarbij de regie vanuit de gemeente op het volume van de nieuwbouw werd losgelaten. De appartementengebouwen ademden vooral luxe en comfort. Daar konden nu de oudere bewoners van de grote villa's naartoe doorstromen. Of dat gebeurde is de vraag. In 1971 werd het Diergaardepark uitgebreid met huizen aan de nieuwe Kangoeroelaan.

Appartementengebouw

Een van de belangrijkste voorbeelden van de schaalvergroting is het appartementencomplex Palace Résidence aan de 's-Gravelandseweg van R.H.M. Magnée voor projectontwikkelaar J. Matser. Daarmee veranderde voorgoed het karakter van de Trompenberg als plek voor recreatie en herstel en de Tromplaan werd opgeslokt door de bebouwing. De architect was zich bewust van de omvang van de gebouwen. Hij probeerde de wandwerking te breken door de appartementen te beschouwen als bungalows die hij stapelde. Daardoor ontstond de meander-vorm in de gevels. In het interieur maakte hij binnentuinen en kleinere ruimtes voor gemeenschappelijk gebruik. Het schakelen van volumes en het kleiner maken van grote ruimtes en oppervlakten was een doel van de architectuurstroming het Structuralisme. De zorgvuldig uitgekozen betonnen gevelplaten droegen daaraan bij. De twee compacte appartementengebouwen aan de overkant (Résidence Corverserf) zijn op dezelfde uitgangspunten gebaseerd. Ook een andere oriëntatie op de kavel zette door. De huizen en gebouwen hoefden niet meer te voldoen aan de karakteristiek van de gerichtheid op de weg. Het appartementengebouw aan de Palestrinalaan 8-14A van E.C. Falkenburg uit 1969 werd geschakeld en met de korte zijde aan de weg geplaatst waardoor de impact op de omgeving geringer werd.

Geschakelde bungalow

De bungalows in de jaren vijftig waren voornamelijk nog vrijstaand. Na 1965 werden ze geschakeld om er meer op een kavel kwijt te kunnen. Daarmee ontstond het beeld van een serie van (ongeveer) dezelfde huizen, geschakeld naast elkaar. De korte reeksen geschakelde bungalows zijn in het algemeen plat afgedekt. Voorbeelden zijn de vijf patiobungalows uit 1971 aan de Bussumergrintweg 22-30 van E.C. Falkenburg en J.H. Mulders voor ontwikkelaar Dijkhuis; vier patiobungalows met een puntdak boven de woonkamer en garages rond een binnentuin aan de Joelaan; de bungalows aan de Joelaan 3-5 en Gnoelaan 4-6 van E.C. Falkenburg en J.H. Mulders uit 1969. Aan de Trompenbergerweg 2 verrasten Falkenburg en Mulders met plat afgedekte geschakelde eengezinswoningen. Dit type woningen ontwierpen ze regelmatig. Hartman en Eylers bouwden de vaker voorkomende geschakelde huizen in schoon metselwerk aan de Lindenheuvel en Van der Lindenlaan.

Structuurplan 1971

In 1971 werd ten behoeve van het Structuurplan voor de hele gemeente, welke in de periode 1968-1982 werd ontwikkeld, een deelrapport villagebieden gemaakt. Prioriteit was het behoud van het karakter van het villagebied. De villagebieden vertegenwoordigden *een van Hilversums meest belangrijke aspecten* en zij werden *steeds belangrijker naarmate de verstedelijking toenam*. In die context werd het villagebied een voorziening van rust, schoonheid en groen. Het gebied was ook (van oudsher) belangrijk als wandel- en recreatiegebied en bood inmiddels ook een verscheidenheid aan functies. Maar in *de periode van verder gaande democratisering, mocht het instituut van de villabewoner niet terzijde worden geschoven*. De studie ging over de vraag of het raadzaam was om op te koop aangeboden villaterreinen ook flatgebouwen (en niet alleen kantoren) toe te staan. Het inwonertal van Hilversum nam dan wel af maar er was toch nog steeds woningnood. De infiltratie van kantoren en andere bedrijven tastte het villagebied aan. Ook was de druk van de radio en televisiebedrijven groot. In het villagebied was het wenselijk de woonfunctie te rehabiliteren. De verkeersafwikkeling moest ook beter. Het rapport adviseerde orde te scheppen

in de gefrustreerde structuur door het hoogwaardige woongebied te rehabiliteren, concentratie van kantoren in de randgebieden van het centrum, concentratie van de omroep, handhaving van de karakteristieke landschappelijke elementen, het creëren van een gelede structuur door coördinatie bij de ontwikkeling van bouwplannen, en handhaving van het harmonisch in elkaar overgaan van natuurgebied en woonwijk. Verdichting, passend bij het essentiële karakter, was zeker mogelijk, maar zonder de kavel eerst leeg te halen en te ontdoen van waardevolle beplanting. Flatgebouwen vragen ruimte, en meer ruimte naarmate ze hoger zijn, en ze vragen passende infrastructuur, zoals Dudok al eerder inbracht. De waarde werd toen echter nog niet verbonden met de bestaande stedenbouwkundige opzet en de architectuur van het villagebied.

Structuurplan 1982

Na ruim tien jaar verscheen het structuurplan Hilversum 1982. Om het karakter van Hilversum te behouden moest de stad buurtgewijs onderzocht worden; hierbij moest de kleinschaligheid worden behouden, de identiteit en herkenbaarheid worden gewaarborgd en bevorderd en tot slot moest het historisch gegroeide centraal staan. Het ging niet alleen om waardevolle gebouwen, maar ook om hun samenhang. Dit zou leiden tot het *Architectuuronderzoek* dat verscheen in 1983. Op voorhand werden de ensembles Godelindeweg-Hoge Naarderweg (H.P. Berlage en J.W. Hanrath), Borneolaan-Lage Naarderweg (H.F. Sijmons), het Nimrodpark (Parklaan en Nimrodlaan), Rosarium en Peerlkamplaan benoemd. Dit leidde tot de aanwijzing van monumenten en het villagebied als beschermd stadsgezicht.

Woningen voor buitenlandse werknemers

Een bijzondere functie kreeg een plek aan de Hoge Naarderweg 101-143: daar werd door Van Ancum in 1979 een complex woningen voor buitenlandse werknemers gebouwd.

Sociale woningbouw in het villagebied

Begin jaren tachtig stond de gemeente op het standpunt dat in het villagebied ook sociale woningbouw een plaats moest kunnen krijgen. In 1985 werden daarom 78 woningen aan de Heuvellaan gebouwd, ontworpen door Hartman en Eylers. Deze appartementengebouwen hadden veel (negatieve) impact op de bestaande karakteristieken van de inrichting en de architectuur in het villagebied. In 1982 had dit idee al gestalte gekregen aan de Van der Lindenlaan waar architecten Zuiderhoek en van der Veen 36 woningen ontwierpen. Zij wisten echter wel een complex te ontwerpen dat meer opging in de karakteristieken van het villagebied. Er ontstonden forse, redelijk dicht bebouwde binnenterreinen. Het bebouwen van binnenterreinen met hoofdgebouwen past niet in de opzet van het villagebied.

Voorzieningen en media

Eén van de grootste nieuwe gebouwen in deze periode was het Lyceum aan de Bisonlaan (Comeniuscollege) van E.C. Falkenburg in 1968. Aan de noordkant van de Catharina van Renneslaan werden middenin het villagebied de Wisseloordstudio's gebouwd in de periode 1968-1975, omdat in het vlakbij gebouwde Media Park voor Polygram geen plaats was. Vele beroemde platen werden daar opgenomen. De NCRV breidde in 1982 fors uit met een gebouw van Eijkelenboom, Gerritse en Middelhoek die de lange gevel opmerkelijk wisten te geleden. In 1988 besloot de VARA een kantoorgebouw tegenover hun studiocomplex aan de Heuvellaan te bouwen. Architectenbureau J. Lengkeek ontwierp dit brutalistische gebouw dat in de fijnmazige omgeving niet op z'n plaats was. Binnenkort wordt het gesloopt. Een aantal gebouwen die in deze periode in het villagebied werd toegevoegd hebben een schaalvergroting en verharding teweeggebracht die niet past bij de leefsfeer van fijnmazigheid, afwisseling en eigenheid in een sterke groenstructuur. Paulus van Loolaan 21 (verpleeghuis, 1969) en Vaartweg 54 (school, 1966) zijn daar ook voorbeelden van.

2.2.5.3.1.4 Superdutch (Nederlandse 'starchitecten'), verdichting

De verdichting zette door. Steeds meer werd het de gewoonte om binnenterreinen te vormen en te bebouwen. De karakteristiek van individuele panden met een eigen architectuur werd verlaten en aangestuurd werd op een serie verwante en soms zelfs dezelfde gebouwen. Een enkele keer ontwierpen architecten onderscheidende architectuur. Toen de politieopleiding wegging uit de villa aan de Witte Kruislaan 6 ontstond het idee om de tuin van de buitenplaats te bebouwen. Het karakter werd erkend door een deel van de tuin met vijverpartij te behouden en vlonderwoningen te ontwerpen. De impact van de woningen op de tuin werd daarmee zo veel mogelijk beperkt en bleef de (omvang van) de tuin zichtbaar en beleefbaar. Andere verdichtingen betrof de Scarlattilaan: de Van Helsdingenkazerne werd in 1994 niet meer voor defensiedoeleiden nodig geacht. Domeinen wilde in eerste instantie een kantoorbestemming, maar alleen de omzetting van maatschappelijke doeleinden naar een woonbestemming was mogelijk. In 1996 kocht de gemeente de villa en bijgebouw aan en werd het Scarlattipark ontwikkeld. Het Nieuwe Lyceum verdween

en verschillende architecten tekenden voor het wijkje met luxewoningen rond de behouden vijver van Theobroma/Het Nieuwe Lyceum.

Het AKN-gebouw ten behoeve van de gezamenlijke -huisvesting van omroepen aan de 's-Gravelandseweg van Hoogstad Architecten uit 1997 betekende niet alleen een forse schaalvergroting in de bebouwing, maar zelfs de fijnmazige hekwerken maakten plaats voor een semi-vangrail. Wisseloord kreeg in 2000 twee gestempelde complexen urban villa's waarmee de individualiteit van de bebouwing werd ontkend. Deze aanpak zou in de jaren daarna worden voortgezet waarbij te grote appartementengebouwen op relatief te kleine kavels verrezen. Deze verstoringen gaven mede aanleiding tot de aanwijzing van het noordwestelijke villagebied als beschermd stadsgezicht.

2.2.5.3.2 Media Park

2.2.5.3.2.1 Hilversum en de omroep tot 1945

Spijkerpolder

Het Media Park ligt op de overgang van de hooggelegen Trompenberg, waar zich in wijk Noordwest vanaf 1875 een villawijk ontwikkelde, en de lagergelegen Spijkerpolder. Anders dan de naam doet vermoeden bestond dit gebied uit heidegrond dat oorspronkelijk in gebruik was bij de erfgooiers, die hier schapen lieten grazen. De Spijkerpolder maakte deel uit van de Noordereng, het uitgestrekte heideveld dat tot 1870 onbebouwd zou blijven. In 1874 werd dwars door deze arme en droge zandgronden de spoorlijn van Amsterdam naar Amersfoort en Utrecht uitgegraven als een snee in het landschap. Met de spoorlijn kwam ook de ontwikkeling van de Trompenberg tot villawijk op gang, maar de Spijkerpolder bleef tot na de Tweede Wereldoorlog vrijwel onbebouwd.

Gemeenlandshuis

De gronden in de Spijkerpolder behoorden toe aan de erfgooiers, die zich vanaf 1912 hadden verenigd in Stad en Lande van Gooiland. In 1917 bouwden zij er het gemeenlandshuis, het bestuurs- en administratiegebouw van de vereniging. Het gebouw was ontworpen door architect K.P.C. de Bazel en zou uiteindelijk worden gesloopt voor de aanleg van het zogenaamde Omroepkwartier, de voorloper van het huidige Media Park. Door het gebied liep slechts één weg: de Domeinweg die vanaf de Lage Naarderweg afsplitste naar het westen en vervolgens over de heide omhoogvoerde naar de Hoge Naarderweg.

Opkomst van de radio

De oorsprong van de Nederlandse omroep en daarmee van Hilversum als mediastad, ligt in de oprichting van de Nederlandse Seintoestellen Fabriek (NSF) in 1918. Deze gezamenlijke onderneming va Marconi, Philips en Radio Holland begon met de productie van professionele radiozenders voor marine, luchtmacht en overzeese gebiedsdelen, maar assembleerde ook radiotoestellen voor thuisgebruik. Het bedrijf koos voor Hilversum vanwege de goedkope bouw- en zandgrond omdat daarop niet geheid hoefde te worden. In 1920 werd aan de Jan van der Heijdenstraat begonnen met de bouw van een nieuwe fabriek, die in dertig jaar uitgroeide tot een fabrieks-complex van 41.000 vierkante meter.

Het eerste publieke radioprogramma in ons land werd op 6 november 1919 door de Haagse elektrotechnisch ingenieur en radiopionier Hanso Idzerda uitgezonden. De NSF zond vanaf 1923 vanuit Hilversum radioprogramma's uit onder de naam Hilversumsche Draadloze Omroep. Aanvankelijk kon op de radio alleen naar muziek worden geluisterd, maar in 1924 werd voor het eerst gesproken woord uitgezonden. Toen het bedrijf van Idzerda in datzelfde jaar failliet ging, nam de NSF ook de uitzendingen van Idzerda over. Het grote succes kwam met de oprichting van omroepverenigingen, die als spreekbuis van maatschappelijke stromingen het medium radio gebruikten om hun boodschap te verkondigen. In 1923 werd de NCRV (Nederlands Christelijke Radio Vereniging) opgericht en kort daarop volgden KRO (Katholieke Radio Omroep), VARA (Vereniging van Arbeiders Radio Amateurs) en VPRO (Vrijzinning Protestantse Radio Omroep). De Hilversumsche Draadloze Omroep ging in 1928 op in de AVRO (Algemene Vereniging Radio Omroep), de enige omroep zonder confessionele of sociaal-maatschappelijke achtergrond. De omroepen kozen voor Hilversum als vestigingsplaats omdat de NSF hier een bruikbare infrastructuur had opgebouwd die de omroepen konden huren. Met het Zendtijdbesluit van 1930 werd wetgeving voor de omroepen ingevoerd en kregen ze elk een percentage van de beschikbare zendtijd toebedeeld.

Klinkende naam

De omroepen waren volledig zelfstandig en stelden zelf hun programma samen, maar over gemeenschappelijke kwesties of om de omroep als geheel te representeren, werkten ze samen. Zo werd in 1927 het Comité Centraal Bureau voor den Omroep opgericht, later voortgezet in de Federatie van Omroepverenigingen. Een heikel punt was het kunnen beschikken over een eigen zendstation, onafhankelijk van de

NSF dat inmiddels volledig in handen was van Philips. In 1935 ontstond de samenwerking tussen rijksoverheid en omroepen in de vorm van de Nederlandse Omroep Zender Maatschappij (Nozema), die de bouw en exploitatie van de zendinrichtingen in handen gaf aan het staatsbedrijf PTT. Na het gereedkomen van de KRO-studio in 1930, bouwden ook NCRV, KRO en AVRO in de jaren dertig hun eigen studiocomplex. Hilversum werd een klinkende naam als hart van de Nederlandse omroep.

Nederlandse Radio Unie

Ondanks de sterke 'merknaam' Hilversum gingen er tijdens de Tweede Wereldoorlog stemmen op om de radio-infrastructuur naar Amsterdam te verplaatsen. In het eerste oorlogsjaar mochten de omroepen blijven uitzenden, maar onder censuur van de bezetter, die de radio voor nationaalsocialistische propaganda wilde gebruiken. In 1941 werden de omroepen daarom buitenspel gezet en vervangen door de Nederlandsche Omroep, waar belangrijke functies werden bekleed door nazi's en NSB'ers. Deze organisatie onderzocht de vestigingslocaties van een groot centraal omroepgebouw en concludeerde dat Amsterdam, als bruisend hart van de Nederlandse cultuur, hiervoor de aangewezen plek was. Niet iedereen die bij het onderzoek betrokken was, deelde dit standpunt, maar dat de bestaande infrastructuur versnipperd, inefficiënt en ontoereikend was, daar waren voor- en tegenstanders het over eens.

Tijdens de oorlog zond de Nederlandse regering in ballingschap in Londen elke avond Radio-Oranje uit via de zenders van de BBC. Toen het zuiden van Nederland in het najaar van 1944 als eerste werd bevrijd, werd vanuit Eindhoven begonnen met uitzendingen van Radio Herrijzend Nederland. De radio was van onschatbare waarde gebleken voor de verspreiding van nieuws over de bevrijding en droeg ook bij aan een sterk saamhorigheidsgevoel onder de bevolking.

2.2.5.3.2.2 Hilversum en de omroep na 1945

Nationale omroep

Direct na de Tweede Wereldoorlog werden door de Nederlandse regering stappen gezet om te komen tot één nationale radio-omroep naar Brits voorbeeld. Het idee van een nationale omroep paste binnen de 'doorbraakgedachte' die poogde het verzuilde politieke bestel te doorbreken. Dit stuitte echter op verzet van de katholieke en protestantste partijen, waardoor de verzuiling in stand bleef. Ook de omroepen wilden hun eigen positie niet opgeven, maar zagen wel de noodzaak en voordelen van verdere samenwerking in. In 1947 sloten VARA, AVRO, KRO en NCRV een overeenkomst om studiogebouwen met inrichtingen en technische installaties gezamenlijk te exploiteren, het zogenaamde *studio-pooling*. Ook werd de Nederlandse Radio Unie (NRU) opgericht, waarin ook de VPRO participeerde. De NRU onderhield contacten met de rijksoverheid namens de omroepverenigingen en trad op als facilitair bedrijf. Ze beheerde de muziekcollectie, leverde technische diensten en rollend materieel, had eigen orkesten, het groot omroepkoor en een vaste hoorspelkern.

Wereldomroep

In 1947 werd de Wereldomroep opgericht om in het buitenland een beeld van Nederland te geven door middel van onafhankelijke berichtgeving. De radioprogramma's werden in meerdere talen uitgezonden. Daarnaast functioneerde de Wereldomroep als belangrijk podium voor informatie aan en het onderhouden van contact met Nederlanders in het buitenland. De omroep groeide uit tot een organisatie van enkele honderden medewerkers, die verspreid over meerdere villa's in Hilversum werden gehuisvest. De Wereldomroep opereerde onafhankelijk van de omroepen en stond onder leiding van H.J. van den Broek, die als voortvarend bestuurder te boek stond. Hij slaagde erin om zonder al te veel discussie een stuk grond ten noorden van de Spijkerpolder te bemachtigen om hierop een modern complex te realiseren. Het in 1961 opgeleverde gebouw werd ontworpen door zijn broer, de Rotterdamse architect J.H. van den Broek, van het bureau Van den Broek & Bakema.

Radio City

De gemeente Hilversum liet in 1947 een sociografisch onderzoek uitvoeren in verband met de voorgenomen herziening van het uitbreidingsplan van 1933. In dit onderzoek werd ook gekeken naar de ruimtebehoefte van de omroepen. Uit de gesprekken met de omroepverenigingen kwam naar voren dat zij in Hilversum wilden blijven vanwege de reputatie als dé radiostad. Ook hielden zij vast aan het idee van een eigen gebouw of paviljoen. Bundeling van krachten zagen zij vooral op het vlak van administratie en faciliteiten, waarvan de oprichting van de NRU ook het resultaat was. Deze nieuwe organisatie was verspreid over verschillende gebouwen en had een eerste schets gemaakt voor het zuidelijk deel van de Spijkerpolder, op de hoek van Insulindelaan en Sumatralaan. Het terrein was deels in bezit van de gemeente en ondanks dat zij genegen was de gronden vrij te houden voor de omroep, onderzocht de NRU ook de mogelijkheid voor nieuwbouw achter de door haar in gebruik zijnde villa's aan de Heuvellaan.

In 1951 werden beide opties onderzocht, waarbij de technische dienst van de NRU een eerste schets ontwikkelde voor de locatie aan de Insulindelaan. Hierbij hield men rekening met een scope van ruim tien jaar, waarbij steeds een gebouw zou worden toegevoegd. Als eerste dacht men aan een administratiegebouw met muziekbibliotheek en discotheek (grammofoonplatencollectie) op de hoek van de Insulindelaan en Sumatralaan. Daarna zou het terrein zich langzaam vullen met andere functies, zoals een autowerkplaats voor reportagewagens, een concertzaal met repetitieruimten en een televisiegebouw. Hoewel op dat moment nog helemaal niet duidelijk was hoe het medium televisie zich zou ontwikkelen en welk ruimtebeslag dit nodig zou hebben, werd hier in de visie van de NRU al wel op geanticipeerd. Inspiratiebron voor de NRU was het New Yorkse Radio City in het Rockefeller Center dat in de jaren dertig tot stand was gebracht.

Het bureau van Merkelbach & Elling uit Amsterdam werd gevraagd om optie twee te onderzoeken: uitbreiding van de villa's aan de Heuvellaan. Architect Ben Merkelbach had met zijn toenmalige compagnon Charles Karsten in de jaren dertig voor de AVRO twee studiogebouwen ontworpen. In 1949 associeerde Merkelbach zich met Piet Elling en hun bureau zou tot in de jaren zestig betrokken blijven bij het ontwerpen van gebouwen voor de VARA en de NRU. De architecten probeerden alle functies die gezamenlijk in gebruik waren bij elkaar te brengen en dat in te passen op het terrein achter de villa's. Ze kwamen tot de conclusie dat dit een architectonisch monstrum zou opleveren en een gebouwd volume dat niet paste bij de structuur van het villagebied. Ze adviseerden de gemeenschappelijke voorzieningen op een andere plek te bouwen en kwamen uit bij de Insulindelaan. Vermoedelijk was de opdracht van de NRU aan de architecten bedoeld om aan te tonen dat het uitbreiden van de bestaande villa's geen heilzame weg was. De NRU zag Radio City als de manier om gemeenschappelijkheid van de omroep uit te dragen. Niet door collectieve voorzieningen in één groot gebouw bij elkaar te brengen, maar door een systeem van losse paviljoens op een aaneengesloten terrein. Dat maakte bovendien een gefaseerde aanpak mogelijk, dat afhankelijk van financiële middelen in snel of gematigd tempo kon worden gerealiseerd.

Terrein aan de Insulindelaan

Merkelbach en Elling werd vervolgens gevraagd een eerste schets te maken voor de indeling van het terrein aan de Insulindelaan in wijk Noordwest en een eerste opzet voor het administratiegebouw met muziekbibliotheek en discotheek. Anders dan de schets van de NRU waarbij de gebouwen min of meer naast elkaar in de zuidoosthoek van het terrein langs de rooilijn werden gepositioneerd, gingen de architecten uit van een ruimtelijke compositie waarbij de diagonaal lopende Sumatralaan aanleiding was om een schegvormig voorterrein te creëren dat enige representativiteit aan de gebouwen zou geven. De rechthoekige volumes, inclusief Wereldomroep en televisiegebouw, stonden in dezelfde richting maar zouden ten opzichte van elkaar verspringen. Dit sloot aan bij het uitgangspunt van afzonderlijke gebouwen in een open verkaveling, waaraan makkelijk nieuwe paviljoens konden worden toegevoegd. Op de tekeningen van de architecten dook voor het eerst de naam Radio City op. Het administratiegebouw met muziekbibliotheek en discotheek, gepland op de hoek van de Insulindelaan en Sumatralaan, zou als eerste worden gebouwd. Merkelbach en Elling tekenden een langgerekt kantoorgebouw van drie bouwlagen met daarachter twee parallelle, rechthoekige volumes van één bouwlaag. Een centraal verbindingslid verbond de drie onderdelen met elkaar.

Opkomst televisie

In oktober 1951 vond de eerste televisie-uitzending in Nederland plaats. Ter voorbereiding hierop werd in 1948 de Televisiecommissie opgericht, die de regering zou adviseren over hoe het nieuwe medium vorm zou moeten krijgen. In deze commissie waren de NRU en de Nozema vertegenwoordigd. De stichting en exploitatie van de zendinrichtingen, waaronder de zendmasten, werd overigens opgedragen aan de PTT. De Televisiecommissie, waarin de omroepen via NRU en Nozema indirect waren betrokken, bracht in 1949 het advies uit om een experiment te houden. De PTT zou daarbij een zendmast bouwen en voor de verbinding tussen de studio en de zendinrichting zorgen en elektronicaconcern Philips zou de benodigde apparatuur ter beschikking stellen. De omroepen zouden de programma's bedenken, maar ook de filmindustrie zou worden betrokken bij de programmering.

Grote vraag was waar de proef met de televisie zou plaatsvinden. Hilversum leek de meest aangewezen plek, maar er werd ook gekeken naar de Cinestone-studio in Amsterdam waar sinds de oorlog geen nieuwe films waren gemaakt en dat dus leegstond. Dit gebouw was ook ontworpen door Merkelbach en Elling, en zijn kregen opdracht te onderzoeken of het gebouw geschikt was als televisiestudio. Maar ook andere locaties werden onderzocht. De PTT en Philips gaven aan dat televisie veel kunstlicht vereiste en dat een hoge ruimte nodig was om de benodigde lampen in op te hangen. Zij stelden ook als eis dat studio en zender op verschillende elektriciteitsnetten aangesloten zouden worden en er ruimte was voor het plaatsen van een straalmast die de zender in Lopik zou kunnen bereiken. Het lukte Philips, dat al vanaf de jaren dertig had geëxperimenteerd en geïnvesteerd in televisietechniek, om een voormalige

kerk in Bussum te huren en deze om te bouwen tot studio. De kerktoren werd met 18 meter verhoogd om straalzenders te kunnen plaatsen.

Nederlandse Televisie Stichting

Op 2 oktober 1951 vond de eerste uitzending plaats vanuit de tot Studio Irene omgedoopte kerk. Desondanks wees Nozema in het eindrapport van de Televisiecommissie Hilversum aan als geschikte locatie voor de verdere ontwikkeling van de televisie en adviseerde de regering geld te reserveren voor een permanent studiogebouw. In hetzelfde jaar werd naar analogie van de NRU de Nederlandse Televisie Stichting (NTS) opgericht, die verantwoordelijk werd voor techniek en faciliteiten van het nieuwe medium. De NTS zou vanaf dat moment een cruciale rol gaan spelen in de ontwikkeling van Hilversum als omroepstad. De televisie maakte bovendien een stormachtige ontwikkeling door. Waren er in 1951 slechts enkele honderden televisietoestellen en werd slechts drie uur per week uitgezonden, in 1960 telde ons land al ruim 250.000 toestellen en was de zendtijd uitgebreid naar 18 uur per week.

Planologische kwesties

Aan het plan voor een Nederlands Radio City zaten nog wel wat haken en ogen. De benodigde gronden – in eerste instantie dacht de NRU aan 40.000 vierkante meter – waren in bezit van gemeente en particulieren. De gronden van de erfgooiers en het Gemeenlandshuis zouden voorlopig nog onaangeroerd blijven. De NRU hoopte op medewerking van de gemeente. De nieuwe burgemeester Joost Boot, die in 1951 werd benoemd, zegde alle medewerking toe en machtigde de directeur Publieke Werken om gesprekken met NRU te voeren. Het bestuur van de NRU, op dat moment nog de leidende partij in de planvormig voor Radio City, besloot vrij snel akkoord te gaan met de grondaankoop en werd hierbij gesteund door de Regeringscommissaris voor het Radiowezen, die toezicht hield op de besteding van gelden voor de omroepen en de NRU. De Regeringscommissaris bracht advies uit aan het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen (OKW), waar radio en televisie onder vielen. Daarnaast waren er planologische randvoorwaarden waarvoor eerst een oplossing moest komen. Zo gold een verordening op het behoud van uitzicht vanaf de bebouwde kom over de Spijkerpolder en was het gebied in het herziene uitbreidingsplan van 1938 bestemd voor sportvelden en villabebouwing in een strook langs de Insulindelaan. Publieke Werken vond het wijzigen van de bestemming geen probleem en volgens de gemeentesecretaris gold de uitzichtverordening alleen voor het realiseren van woningbouw en kon voor andere functies ontheffing worden verleend. Het was duidelijk dat de gemeente bereid was mee te werken om de plannen te kunnen realiseren. De vraag òf er bebouwing in de Spijkerpolder zou komen, leek niet meer aan de orde, het ging alleen nog om hoeveel en in welke vorm.

Voor de verkoop van gemeentegrond was een goedgekeurd bouwplan nodig en daarom werd het ontwerp van Merkelbach en Elling voor het administratiegebouw voorgelegd aan de Schoonheidscommissie. Hoewel deze aangaf dat Dudok in zijn uitbreidingsplan een heel ander terrein had aangewezen voor het radiowezen, namelijk het gebied ten oosten van de seintoestellenfabriek, juichte de commissie de concentratie van voorzieningen toe. Ze vroeg echter wel aandacht voor een harmonische afwisseling van bebouwing en beplanting, zodat het fraaie uitzicht over de eng zoveel mogelijk behouden bleef. Het tuinstadkarakter van Hilversum vroeg om ruimte tussen de gebouwen en daarom adviseerde de commissie extra grond aan te kopen.

Keuze voor Hilversum

Voor de NTS en de Wereldomroep was in het eerste plan van Merkelbach en Elling ook ruimte gereserveerd, maar beide organisaties werkten aan eigen plannen en concludeerden dat de beschikbare vierkante meters te kort schoten. Daarbij hadden ze meerdere ijzers in het vuur. Zo deed Bussum verwoede pogingen de televisie voor hun gemeente te behouden en had hiervoor in het uitbreidingsplan ruimte gereserveerd. De NTS kreeg een terrein van bijna zeven hectare aangeboden, maar deze stichting stelde ook als eis dat er voldoende woningbouw beschikbaar zou komen voor de medewerkers van de televisie. Het was de gemeente Hilversum gelukt om bij de provincie een extra contingent van 300 woningen te bemachtigen waarvan er 150 voor medewerkers van de televisie waren bestemd. De NTS koos dan ook definitief voor Hilversum, maar een oplossing voor het nijpende ruimtegebrek kwam op korte termijn niet in beeld. De planvorming van Radio City werd vertraagd omdat de NTS een strikte scheiding voorstond tussen de gebouwen voor radio en televisie, en dus ook geen gezamenlijk administratiegebouw wenste. De NTS bleef gebruik maken van de studio in Bussum en nam daar zelfs extra studioruimte in gebruik. De productie en opslag van decors werd over verschillende panden in Hilversum verspreid.

Varianten

In 1954 kreeg de NRU toestemming van OKW om de grond te kopen en verder te gaan met de planvorming. Het terrein aan de Insulindelaan was inmiddels opgetrokken tot aan de Domeinweg. Merkelbach en Elling

maakten een aangepast plan waarin een groot gebouw voor de Wereldomroep was opgenomen. Architect Van den Broek had hiervoor een ontwerp gemaakt, waarvoor in 1956 een bouwaanvraag werd ingediend. De provinciale commissie voor gemeentelijke plannen gaf ook advies en concludeerde dat het gebouw wel heel dicht op het Gemeenlandshuis van Stad en Lande kwam te staan. Het terrein werd rechtgetrokken door de Domeinweg haaks op de Lage Naarderweg aan te sluiten. De commissie adviseerde in overleg te treden met de erfgooiers om problemen te voorkomen. Ook de gemeente was bang dat het gebouw van de Wereldomroep het Gemeenlandshuis zou overschaduwen en zocht naar een alternatieve locatie. Burgemeester Boot ging in oktober 1956 in gesprek met Stad en Lande over het gebied Crailo-West, ten noorden van de Spijkerpolder, als locatie voor de Wereldomroep. De vereniging was bereid het terrein in erfpacht over te dragen aan de gemeente die het op haar beurt weer ter beschikking stelde aan de Wereldomroep. Die vond de plek wat excentrisch ten opzichte van Radio City. De provinciale commissie vond het een veel betere locatie, maar stelde wel voor het gebouw wat naar het westen op te schuiven om het beter in te passen in de omgeving. Het ontwerp van Van den Broek kon min of meer in gelijke vorm op de nieuwe locatie worden gerealiseerd.

Plan Elling

Door het verplaatsen van de Wereldomroep naar Crailo-West kwam er meer lucht in de plannen voor Radio City, maar het zou toch nog jaren duren voor er gebouwd werd. Toen Merkelbach in 1956 tot stadsbouwmeester van Amsterdam werd benoemd, nam zijn compagnon Elling het project Radio City over. NRU en NTS riepen een bouwcommissie in het leven en lieten zich adviseren door ir. Louis Scheffer, voormalig hoofd van de stedenbouwkundige dienst van Amsterdam. In 1957 kreeg Elling opdracht een nieuw ontwerp te maken voor een administratiegebouw met muziekbibliotheek en discotheek. Dit leidde tot een aangepaste opzet voor het terrein waarbij hij de hoofdontsluiting haaks op de Insulindelaan plaatste. De eerdere opzet met parallelle volumes voor muziekbibliotheek en discotheek hield hij overeind, maar van het rechthoekige administratiegebouw maakte hij een T-vorm met de bovenzijde parallel aan de Insulindelaan, over de toegangsweg heen. Inmiddels was duidelijk dat het complex zou worden uitgerust met technische ruimten voor klimaatbeheersing en energievoorziening, gelegen achter de villabebouwing aan de Insulindelaan. Aan de noordzijde projecteerde hij het televisiecomplex, bestaande uit studio's en decorwerkplaatsen. Centraal op het terrein was de concertzaal gedacht en aan het einde van de hoofdontsluiting was ruimte voor een achthoekig filmcentrum, waar films werden bewaard en bekeken konden worden.

Het plan viel helaas niet goed bij de bouwcommissie omdat het administratiegebouw ook ruimte bood aan kantoren van de NTS. NRU en NTS hielden vast aan een strikte scheiding tussen beide organisaties. Hoewel Elling aan de opzet van het gehele complex werkte, was het voor de NTS niet vanzelfsprekend dat hij ook de architect zou worden van de televisiegebouwen. De NTS ging zelf op zoek naar een architect en voerde hierover overleg met de Bond Nederlandse Architecten (BNA). Die stelde voor om een team van jonge architecten een kans te geven, onder leiding van twee ervaren architecten, waarbij de namen van J.A.G. van der Steur en Gerrit Rietveld werden genoemd. De NTS schoof het advies van de BNA terzijde en besloot in gesprek te gaan met een aantal architecten die op een of andere manier ervaring hadden met de omroep. Dit waren naast Elling, de bureaus Van den Broek en Bakema (Wereldomroep) en Wiegerinck van Balen (uitbreiding KRO-studio), en de Hilversumse architect Jan van der Zee (uitbreiding NCRV-studio).

Stedenbouwkundige dienst

Vanaf het eind van de jaren vijftig, toen de landhonger van de omroep steeds groter werd, kreeg de stedenbouwkundige afdeling van de gemeente een steeds nadrukkelijker rol in de planvorming. Dat was ook het gevolg van de aanstelling van Wilhelmina Van den Broek d'Obrenan als hoofd van de afdeling. Zij bekeek de ontwikkeling van Radio City in een groter verband, zoals de aansluiting op het wegennetwerk en behoud van natuurschoon. Zo had de NRU grond aangekocht ten westen van het Dievenpaadje om hier een tijdelijke decorloods te bouwen, maar Van den Broek d'Obrenan vond dat dit gebied open zou moeten blijven vanwege het fraaie uitzicht vanuit het hoger gelegen villagebied. Wel werd in 1957 de bouw van een tijdelijke zendmast toegestaan achter de villa's van de Insulindelaan, daar waar nu het NTR-gebouw. Het stalen geraamte werd ontworpen en geleverd door staalproducent De Vries Robbé uit Gorinchem. De onderbouw werd ontworpen door Briët.

Voor het overige was er van de plannen voor Radio City nog niets terecht gekomen. Burgemeester Boot maakte zich zorgen. Niet in de laatste plaats om Bussum opnieuw een terrein had aangeboden van zo'n 8 hectare wat voor 30 procent bebouwd mocht worden. Het lag op enige afstand van spoorlijn en autoweg waardoor minder geluidsisolatie nodig was voor de televisiestudio's. Bovendien was deze keer wel gedacht aan voldoende woningen voor medewerkers door nieuwbouw van zo'n 500 woningen in de omgeving. Om te voorkomen dat de televisie toch in Bussum terecht zou komen, kwam burgemeester Boot met het voorstel om Egelshoek, een 40 hectare groot gebied in het uiterste zuidwesten van de gemeente, voor

de televisie te bestemmen. NTS en NRU vonden de ligging ten opzichte van infrastructuur niet gunstig en bovendien kwam het gebied niet op korte termijn beschikbaar.

Omroepkwartier voor radio en televisie

Uit de plannen die Elling intussen had getekend koos de bouwcommissie in mei 1959 een variant dat zoveel mogelijk ruimte openliet tussen de verschillende gebouwen. Het terrein werd opgedeeld in twee gelijke delen van ongeveer zeven hectare, waarbij aan de kant van de Insulindelaan de gebouwen van de NRU en de gezamenlijke voorzieningen waren gedacht, en aan de noordzijde het televisiecomplex met studio's en decorwerkplaats. Ook de stedenbouwkundige afdeling ging akkoord, maar stelde een aantal voorwaarden op ten aanzien van behoud van hagen langs het Dievenpaadje, het rooien van bomen en het aanleggen van beplanting op het terrein. De aandacht voor het Dievenpaadje is opmerkelijk omdat de gemeente nog geen jaar later op de proppen kwam met een nieuwe ontsluitingsweg van Hilversum richting het noorden over het tracé van het wandelpad. Dit had te maken met het nieuwe structuurplan dat in de maak was en de extern stedenbouwkundig adviseur die hiervoor was aangetrokken, jonkheer ir. Jan de Ranitz uit Rotterdam. De stedenbouwkundige afdeling van de gemeente was in 1960 opgeschaald tot zelfstandige dienst met Van den Broek d'Obrenan als hoofd. Deze professionaliseringsslag leidde tot een grotere regie op de ruimtelijke vraagstukken van de stad en tot een eigen stedenbouwkundige opzet voor wat niet langer als Radio City werd aangeduid, maar als Omroepkwartier.

De opzet van Elling vormde de onderlegger voor het ontwerp van een televisiestudio-gebouw, waarvoor de NTS in 1960 een bouwaanvraag had ingediend. NRU en NTS waren nog niet op de hoogte van de nieuwe inzichten van de stedenbouwkundige dienst en ook het college van B & W was nog niet ingelicht over de laatste stand van zaken. Er vond een gesprek plaats in aanwezigheid van burgemeester Boot waarin Van den Broek d'Obrenan een toelichting gaf op het schetsplan en ook een maquette toonde die inzichtelijk maakte wat haar voor ogen stond. Vanwege de steeds groter wordende ruimtebehoefte van de televisie had zij het plangebied opgerekt tot over de Domeinweg, op de gronden van Stad en Lande. Er was gebruik gemaakt van hoogteverschillen waardoor het gebied in verschillende terrassen kon worden ingedeeld. De hoofdingang bleef aan Sumatralaan, maar er werd wel geanticipeerd op een toegangsweg aan de noordzijde, die aansloot op de nieuwe weg tussen Hilversum en Bussum. De gebouwen voor de radio bleven in het zuiden van het plangebied, maar de televisiegebouwen werden in een langgerekte, enigszins gekromde strook langs de Lage Naarderweg geprojecteerd. De concertzaal was helemaal in de uiterste noordhoek van het terrein gedacht. Het geheel aan bouwvolumes omsloot een centrale groene ruimte, die samen met het groen ten westen van het Dievenpaadje voor openheid en doorzicht zorgde. Aan de noordkant van het groengebied was een nieuwe zendmast van de PTT met bijbehorend zendgebouw getekend.

In feite werd hiermee de basis gelegd voor het uiteindelijk gerealiseerde Omroepkwartier, maar voordat de eerste spade de grond inging waren er opnieuw enkele hobbels te nemen. Op de eerste plaats waren er nog vraagtekens bij de opzet van het plan, zoals de positie van de concertzaal en de scheidslijn tussen de gebouwen van NRU en NTS. Er werd een nieuwe variant getekend waarbij de concertzaal en de zendmast waren omgewisseld, waardoor de zaal dichter bij de stad zou komen te liggen. De NTS zag de concertzaal liever aan het begin van de studioreeks, maar de gemeente hield vast aan een positie halverwege het plangebied. De Ranitz wees op de voordelen met betrekking tot ontsluiting en de ligging aan het centrale groengebied, die uitnodigde tot bijzondere architectuur.

De kwestie over de concertzaal stond niet los van de tweede hobbel die nog genomen moest worden: het verwerven van de gronden van Stad en Lande. Burgemeester Boot had beloofd hierover in gesprek te gaan, maar vond dat pas zin hebben als beide partijen achter het plan van de gemeente stonden. De NRU draaide de situatie om en wilde pas meewerken aan het plan als er zekerheid bestond over de beschikbaarheid van de grond. Als die er niet zou komen, zou de NRU zich richten op de grond die zij al verworven had. Dan was men weer terug bij af en zou een geheel nieuw plan moeten worden gemaakt. Als het niet lukte om hierover tot overeenstemming te komen zou de concertzaal waarschijnlijk helemaal niet gerealiseerd worden. Daarom bleven NTS en NRU vasthouden aan de oude positie. De NTS had haast met de bouw van de eerste studio's en was bereid die op te schuiven naar het noorden. Als de concertzaal uiteindelijk toch bij de centrale groenstrook kwam, dan kon het studiogebouw alsnog uitbreiden in zuidelijke richting. In het uitbreidingsplan dat in september 1960 werd gepresenteerd, werd de concertzaal niet opgenomen en werd de beoogde plek als groen aangeduid. Op deze manier kon er geen andere functie naartoe worden geschoven. Van den Broek d'Obrenans uitgangspunt van een centrale groene ruimte was hiermee overeind gebleven, waarmee recht werd gedaan aan de unieke overgang in het landschap en het versterkte ook de landschappelijke setting van de gebouwen. Vanaf de nieuwe weg gezien zou zich een uniek landschap ontvouwen dat paste bij de grote schaal van de bouwvolumes die hier zouden verrijzen. Rondom de centrale groene ruimte was een stevige boombeplanting gedacht waaronder geparkeerd zou worden.

Het plan in procedure

Na jarenlange voorbereiding was er eindelijk een plan waar iedereen het over eens was. Toch bleven NRU en NTS morrelen aan onderdelen van het plan. De NTS was blij met de ruimte die voor de televisie was gereserveerd, maar de grond was nog in handen van Stad en Lande. Vanwege het urgente huisvestingsprobleem bleef zij rondkijken naar andere locaties, zoals de grond ten noorden van de Wereldomroep in Crailo-West. De ondergrond van deze voormalige zandgroeve van de spoorwegen bleek echter lastig te bebouwen. Een andere optie was de ruimte ten westen van de Wereldomroep, maar die was bestemd voor een begraafplaats. Elling en De Ranitz waren niet enthousiast over deze locaties en vreesden dat het Omroepkwartier uit elkaar zou vallen nog voordat er gebouwd werd. De kracht van het plan zat in de bundeling van functies èn in de ligging dicht bij de kern van Hilversum. De NTS had moeite met het centrale groengebied omdat het de opties voor uitbreiding belemmerde, maar De Ranitz wees op het belang van de monumentale stadsentree vanuit het Noorden. Bovendien was er een vijver in opgenomen, die noodzakelijk was voor bluswater en koeling van gebouwen.

Naast de interne discussie stuitte het plan in de formele besluitvorming ook op bezwaren van adviesorganen en particulieren. Zo zag de Provinciale Planologische Dienst (PPD) liever helemaal geen Omroepkwartier en wilde aansturen op spreiding van de omroepgebouwen over Hilversum. Burgemeester Boot, die zich persoonlijk met het dossier bemoeide, was *not amused* en stuurde aan om het plan, in elk geval op hoofdlijnen, goed te keuren en met succes. Een kritisch geluid kwam ook van de schoonheidscommissie, waar Dudok op dat moment voorzitter van was. De commissie pleitte voor meer laagbouw verspreid over het gebied, terwijl de stedenbouwkundige dienst juist had gekozen voor concentratie en hoogbouw, zodat er meer ruimte overbleef voor groen. De discussie mondde uit in een prestigekwestie tussen Dudok en De Ranitz, maar de laatste hield voet bij stuk. Dudok was echter ook voorzitter van de provinciale commissie voor de uitbreidingsplannen en had in die hoedanigheid ook invloed op het provinciebestuur.

De villabewoners van de Insulindelaan hadden bezwaar tegen de bebouwing achter hun percelen en de aanleg van de verkeersweg over het Dievenpaadje. Ze wezen op het verlies van natuurschoon en wandelgebied, waardoor het plan zou indruisen tegen de kenmerkende schoonheid van Hilversum. Ook de sloop van het Gemeenlandshuis om plaats te maken voor een moloch van 40 meter hoog was tegen het zere been. Stad en Lande richtte zich tegen het feit dat grond van hen zou worden aangekocht om er vervolgens een park aan te leggen. Een park naast een wijk als Trompenberg leek hen overbodig. Stad en Lande opperde ook om een deel van de omroep in Crailo-West te huisvesten. De gemeente stelde in haar verweer dat er een andere schoonheid voor in de plaats kwam en dat de mooiste perspectieven door het gebied gespaard bleven. Van de aanwezige hoogteverschillen zou maximaal profijt worden getrokken en aan de architectuur en beplanting zou veel zorg worden besteed. Adviseur De Ranitz wees erop dat bebouwing en openheid in balans waren ontworpen en in verband waren gebracht met de nieuwe verkeersweg. Dat sommige gebouwen het profiel van de stad zouden wijzigen, achtte hij volledig in overeenstemming met de betekenis van de functies. De gemeenteraad stemde op 7 februari 1961 unaniem in met het plan en dit werd op 13 maart 1962 door Gedeputeerde Staten bekrachtigd. Op voorstel van het provinciebestuur werd de hoogte van de bebouwing in de oostelijke strook bijgesteld van 28 naar 24 meter, zodat deze niet boven de boomkruinen zou uitsteken.

Het plan in de praktijk

Met de vaststelling van het plan was de basis gelegd voor het Omroepkwartier en daarmee kon de uitwerking van de verschillende gebouwen beginnen. Het werd een proces van een lange adem, waarbij de verschillende partijen vrijwel continu aanpassingen wilden doen, met gebouwen wilden schuiven of nieuwe inzichten wilden incorporeren. Ook waren er nog kwesties onduidelijk, zoals de financiering en het beheer van het centrale park en het definitieve tracé van de geplande verkeersweg. Daarbij speelde ook de vraag of het gebied meer dan alleen voor de omroep, ook een attractie voor het publiek zou kunnen zijn. Zou er een restaurant kunnen komen in het administratiegebouw of juist in de centrale groene ruimte? Of was de zendmast van de PTT, waarvan de locatie ook ter discussie werd gesteld, hiervoor een uitgelezen kans? De groei van de televisie was inmiddels niet te stuiten en daarmee ook de zoektocht naar ruimte voor de broodnodige studio's en decorwerkplaatsen. Halverwege 1962 werd door de stedenbouwkundige dienst al gekeken naar verruiming van het Omroepkwartier, maar de mogelijkheden waren beperkt. Een optie was om het terrein van het astmacentrum Heideheuvel erbij te betrekken, maar dat stuitte uiteraard op verzet. Een tweede optie was om de grens van het terrein aan de oostkant op te rekken. De hier gelegen Lage Naarderweg kon wellicht verdwijnen als gevolg van het kernplan en de nieuwe verkeersweg aan de westzijde van het Omroepkwartier.

Plan Van der Zee

De NTS had inmiddels voor Jan van der Zee als architect gekozen. Elling en Van der Zee keken vanuit het belang van hun opdrachtgever naar de meest ideale locatie voor de door hen te ontwerpen gebouwen.

Dat leverde opnieuw discussie en varianten op die al dan niet in gezamenlijkheid waren ontworpen. Elling overleed eind 1962 maar zijn medewerkers Hoogewoning en Visser zetten het werk voor de NRU voort. In 1963 kregen beide bureaus gezamenlijk opdracht om een definitief voorstel te maken voor het totale Omroepkwartier, zonder dat een van de gebouwen van beide organisaties een dominante positie zou innemen. De architecten verschilden te veel van mening en kwamen er niet uit. Uiteindelijk zou Van der Zee als ontwerper voor de NTS, de partij met de grootste bouwopgave, meer invloed hebben op de definitieve indeling van het terrein. Hij maakte in 1964 een geheel eigen bebouwingsplan voor het hele Omroepkwartier dat 2,5 keer zo veel bebouwingsmogelijkheden bood dan het gemeentelijke plan.

De rol van bureau Elling leek met de bouw van het muziekpaviljoen, dat 15 jaar na het eerste ontwerp in 1966 gereedkwam, wel zo'n beetje uitgespeeld. In 1965 werd door het bureau (met name Visser en Van Gelderen) nog wel een variant getekend met dubbel administratiegebouw, concertzaal en technisch centrum achter de villabebouwing van de Insulindelaan. Van der Zee ging juist uit van een representatief gebouw op de plaats van het technisch centrum, dat gezien vanaf de nieuwe verkeersweg meer karakter zou tonen dan het utilitaire technisch centrum. Het plan van Van der Zee, dat vooral meer armslag bood doordat gebouwen de hoogte in gingen, was bedoeld om de gemeente te overtuigen het uitbreidingsplan aan te passen. De nieuwe directeur van de stedenbouwkundige dienst, ir. P.R. van Niftrik, De Ranitz en de burgemeester hadden er veel waardering voor, maar de gemeente studeerde nog op verschillende tracés en aansluitingen van de nieuwe noordelijke invalsweg, ook om een ruimere opzet voor het omroepkwartier te kunnen krijgen.

Plan X.01 Uitgevoerd plan: basis voor Media Park

De worsteling met de definitieve invulling van het gebied aan de noordkant van het Omroepkwartier werd in maart 1968 min of meer beëindigd, met het plan X.01. Hierin was de begraafplaats achter de Wereldomroep geschrapt en werd ruimte gecreëerd voor de zendmast met bijbehorende technische gebouwen. Hierdoor kwam binnen het Omroepkwartier meer ruimte voor gebouwen van de NTS, dat door de start van het tweede televisienet in 1964 en de introductie van de kleurentelevisie in 1967 weer een grotere ruimtebehoefte had gekregen. Het door Van der Zee ontworpen X.01 omvatte een volledig nieuwe constellatie van gebouwen. Hierin kreeg het te realiseren decorcentrum een centrale positie (fase 3). Omdat dit volume de oorspronkelijke hoofdroute langs het studiocomplex zou beëindigen, was een tweede noord-zuidroute parallel hieraan gepland. Ten noorden van het decorcentrum zou het schakel- en presentatiecentrum komen (fase 4). Ten westen van de nieuwe route was een groot studiocomplex getekend (6) dat met een luchtbrug aan het decorcentrum werd gekoppeld. In het plan was ruimte voor drie kantoorgebouwen, één bij het muziekpaviljoen (A), één bij het decorcentrum halverwege het terrein (B) en één in de uiterste noordhoek van het terrein (C, fase 5). Van der Zee ontwierp ook een nieuw gebouw voor de KRO, dat ten noorden van de zendmast zou komen, maar dit plan werd van tafel geveegd omwille van behoud van het natuurschoon. Ten noorden en ten zuiden van het studiocomplex werden twee grote, ondergrondse parkeergarages geprojecteerd (P1 en P2), die aan de westzijde via een derde noord-zuidroute zouden worden ontsloten. Het oorspronkelijke idee van parkeren onder de bomen langs de randen van de centrale open ruimte vond Van der Zee niet fraai en bleek ook onvoldoende voor de berekende capaciteit van 2.000 voertuigen. Door de garages ondergronds te bouwen, versterkte hij het oorspronkelijke idee van Van den Broek d'Obrenan voor een centrale groene ruimte. De geplande verkeersweg was aanleiding om de westzijde een meer open en beweeglijk karakter te geven dat aansloot bij het karakter van de villabebouwing, terwijl de oostzijde langs de Lage Naarderweg en het spoor aanleiding gaf voor een meer gesloten aanblik.

NRU Muziekpaviljoen

Van de oorspronkelijke ambities van de NRU om een aantal gebouwen op het Omroepkwartier te bouwen, werd uiteindelijk alleen het zogenaamde muziekpaviljoen of Mufotheek gerealiseerd. Hierin zijn de muziekbibliotheek en de discotheek, ook wel fonotheek genoemd, ondergebracht in twee parallelle vleugels. Deze worden aan één zijde verbonden door een tussenlid dat beide vleugels met het nooit gebouwde administratiegebouw zou verbinden. Dit administratiegebouw heeft in de verschillende varianten die Merkelbach en Elling tekenden een steeds andere gedaante, maar fungeerde in alle modellen als een prominent voorgebouw. Ook het energiecentrum, dat op de noordoosthoek van het gebouw is gepositioneerd, zou achter het administratiegebouw verdwijnen.

De eerste schetsen dateren van 1952, maar vanwege het ontbreken van financiële middelen werd pas in 1957 groen licht gegeven voor de bouw. Desondanks werd daar pas in 1962 mee begonnen. Het energiecentrum, nodig voor de elektriciteitsvoorziening van het Omroepkwartier, kwam als eerste gereed in 1963. In 1966 werd de Mufotheek in gebruik genomen. Nog voor het gebouw helemaal klaar was, werd het al benut voor de uitzendingen van radiozender Hilversum 3, die tijdens de bouw in het leven was geroepen.

NTS Studiocomplex – fase 1

In januari 1959 bracht de technische dienst van de NTS een eerste verkenning uit naar de eisen waaraan een te bouwen televisiestudiocomplex zou moeten voldoen, voor een periode van 25 jaar. Het rapport presenteerde een eerste lay-out en schetsplan dat niet was gebaseerd op een beschikbaar terrein of op buitenlandse voorbeelden, maar een geheel eigen idee was. Men ging daarbij uit van een flexibele en gefaseerde uitvoering. In verschillende schematische modellen werden de functies decorwerkplaats, decormontagehal, studio's met nevenruimten en een schakel- en presentatiecentrum in wisselende ruimtelijke constellaties gegroepeerd. Voor het maken van televisieprogramma's waren decors nodig waarvoor de bouw en de montage veel ruimte vergden. Het werkelijke bouwplan, waarvoor architect Jan van der Zee in 1960 opdracht kreeg, ging uit van de bouw van een groot studiocomplex dat in twee fases gerealiseerd zou worden.

De eerste fase bestond uit twee grote studio's van elk 600 vierkante meter en een grote decormontagehal, van elkaar gescheiden door een transportgang. Deze opzet zou in de tweede fase worden voortgezet, waarbij vier middelgrote studio's en een tweede decormontagehal worden gebouwd. De tussenliggende transportgang aan de noordzijde zou doorlopen naar de in een volgende fase te realiseren decorwerkplaats. Op dat moment werden de decors nog op verschillende locaties in Hilversum gebouwd en met vrachtwagens naar de verschillende studio's vervoerd. Het ontwerp van Van der Zee was gebaseerd op het uitbreidingsplan Omroepkwartier waarbij de entree van het gebied aan de Sumatralaan was gedacht. Aan die zijde werd het studiocomplex voorzien van een representatieve voorbouw waarin de ontvangst van publiek en een artiestenfoyer waren ondergebracht. Aan de zijde van de centrale groene ruimte werden de kantoren ondergebracht in twee bouwlagen. Aan de Lage Naarderweg, de minder representatieve kant, zou de aan- en afvoer van goederen plaatsvinden.

Eerste paal

De schoonheidscommissie was niet enthousiast over het bouwplan. De grote bouwmassa's pasten niet in de omgeving en de architectuur riep associaties op met een fabrieksgebouw. De detaillering was weinig verfijnd en verdroeg zich slecht tot het villakarakter. Muurvlakken van 14 meter en gevellengtes van 42 meter waren onacceptabel. De commissie vroeg of het geheel niet verdiept kon worden aangelegd waardoor de impact beperkt zou blijven. Deze eerste studio's waren nog maar het begin van een veel groter geheel dat in de jaren daarna zou ontstaan. De bouwvergunning werd daarom toch verleend en op 23 oktober 1961 ging de symbolische eerste paal de grond in. Als eerste werd het decormontagedeel gebouwd. Dit was een eenvoudige en snel te bouwen constructie die als tijdelijke studio werd ingericht. Een reportagewagen fungeerde als provisorische controleruimte. In december 1962 werd deze eerste studio A in gebruik genomen en kon de NTS eindelijk vanuit Hilversum uitzenden. Nadat de aangrenzende studio's klaar waren, werd studio A omgebouwd tot de bedoelde decormontagehal. Er was sprake van lekkage omdat de geëmailleerde dakpannen niet geschikt bleken voor het Nederlandse klimaat. Door medewerkers werd architect Van der Zee ook wel gekscherend Van der Zeef genoemd.

Studiocomplex – fase 2

De twee permanente studio's van fase 1 zouden pas in 1967 in gebruik worden genomen. Vanwege bezuinigingen, maar ook door nieuwe inzichten had de bouw vertraging opgelopen. Omdat de NTS dringend behoefte aan extra ruimte werd in 1962 gekeken naar de bouw van tijdelijke barakken. Die wilde men eerst in het open groengebied tussen de Hoge Naarderweg en het Dievenpaadje bouwen – de NTS had daar al eerder grond gekocht – maar de gemeente was daar geen voorstander van. Die stelde voor de noodgebouwen in het als groengebied aangemerkte deel te positioneren, dus binnen de grenzen van het Omroepkwartier. Vanwege de vorm van bouwketen zou het publiek ze ervaren als bij het werk horende tijdelijke voorzieningen. De rijksgoedkeuring werd echter niet afgegeven, waardoor de NTS genoodzaakt was de studio's in Bussum langer in gebruik te houden. Het wachten was op fase II van het studiocomplex.

Voor de tweede fase werd in 1963 akkoord gegeven door het Rijk. Ruimtelijk en architectonisch werd de opzet van de eerste fase zoveel mogelijk voortgezet, maar de gekromde lijn uit het uitbreidingsplan werd niet gevolgd. In plaats van twee grote, kwamen er vier middelgrote studio's en twee decormontagehallen, die niet los van, maar tegen de eerste fase werd aangebouwd. Hierdoor ontstond een groot en langgerekt bouwvolume, waar alleen verschillen in het dak van de decormontagehal de twee bouwstromen laten zien. Door toepassing van een nieuwe vijzeltechniek konden grote decorstukken veel makkelijker in zijn geheel verplaatst worden, maar dat vroeg om een hogere hal. Fase 2 heeft een andere dakconstructie. Studio 3, de eerste van de vier kleurenstudio's, was in oktober 1968 klaar. De laatste werd in 1970 opgeleverd. Daarmee kwam voorlopig een eind aan de bouw van studio's in het Omroepkwartier. Het studiocomplex vormde slechts 2/5 van de totale lengte aan studio's die in het uitbreidingsplan was voorzien.

Decorcentrum – fase 3a

Zoals al met de bouw van fase 2 was afgeweken van het gekromde verloop van de studioreeks, was de bouw van het decorcentrum aanleiding om opnieuw te kijken naar de organisatie van het studiocomplex en alle overige functies die nodig waren voor het televisiebedrijf, zoals administratie, technische dienst, schakel- en presentatiecentrum, reportagecentrum en filmcentrum. Hiervoor maakte Van der Zee een schets waarbij hij de reeks van studio's niet langer voortzette, maar in het verlengde van het bestaande studiogebouw een langgerekt volume tekende met hierin het decorontwerpatelier, de werkplaats, en het filmcentrum. Dat de decorontwerpateliers en -werkplaatsen een belangrijke spilfunctie hebben binnen de organisatie van het televisiebedrijf, blijkt ook uit een ruimtelijke schets die in 1968 werd gepresenteerd. Hierin is sprake van een centraal decorcentrum (werkplaats en opslag) met aan drie zijden grote studiogebouwen die als tentakels aan het volume zijn verbonden. Boven één van de hoeken van het decorcentrum zou een kantoorgebouw van de NTS worden gebouwd, zoals ook in het plan X.01 opgenomen. Dit kantoorvolume werd niet gerealiseerd maar zou later als fase 3b en in een andere vorm tot stand komen.

De noodzaak om het decorcentrum te bouwen werd niet alleen bij de NTS gevoeld, maar ook binnen de gemeente. De oude decorwerkplaats was gevestigd in de voormalige Veneta tapijtfabriek aan de Kampstraat. Dit gebouw zou verdwijnen in verband met de sanering van de kern. Het wachten was op goedkeuring van het Rijk en om het proces te versnellen was besloten het decorcentrum los te koppelen van het kantoorgebouw. Uiteindelijk kon in 1969 met de bouw van fase 3a, worden begonnen. Het grondplan was inmiddels uitgedijd tot een gebouw van 130 x 130 meter, qua oppervlakte verreweg het grootste volume van het Omroepkwartier. De omvang was gebaseerd op onderzoek in het buitenland waaruit was gebleken dat voor het bouwen en opslaan van decors ongeveer zes keer meer ruimte nodig was dan het totaal speeloppervlak van de studio's. Het transport van decorstukken moest zoveel mogelijk gelijkvloers georganiseerd te worden. De interne transportgang, die in het studiecomplex al was aangebracht, zou direct aansluiten op het decorcentrum. Het gebouw telt twee bouwlagen met in de kelder het rekwisietenmagazijn, opslag van seriedecors en stalling van transportwagens. Er werd voorzien in 17 trappenhuizen, drie liften en een zes meter brede hellingbaan die de kelder verbond met de begane grond. Hier waren werkplaatsen ondergebracht, inclusief een decoratieatelier met een doekenlift, waarin doeken van 20 x 7 meter konden worden beschilderd. In 1972 werd het gebouw in gebruik genomen.

Hoofdkantoor NOS – fase 3b

In het plan X.01 werd uitgegaan van drie kantoorgebouwen, maar de ontwikkeling daarvan verliep anders dan gepland. Dat had te maken met de fusie van de NRU en NTS in de Nederlandse Omroep Stichting (NOS) in 1969. De nieuwe organisatie ging nog uit van drie kantoorgebouwen, waarbij fase 3b ruimte zou bieden aan tekenkamers en ateliers voor de decorafdeling en ruimten voor ondersteunende diensten zoals postkamer, drukkerij, computercentrum, vergaderruimten en restaurant. Fase 5a behelsde kantoren voor programmadiensten en algemene zaken, het bestuurscentrum en het omroepmuseum – voorloper van het huidige Beeld en Geluid – en fase 5b, een derde kantoorgebouw nabij het muziekpaviljoen voor overige functies en toekomstige diensten van de NOS. Dit leidde in april 1972 tot de variant op X.01 met de verwarrende naam X0, waarvan een isometrische schets bestaat.

De hoofdopzet was min of meer gelijk aan het plan uit 1968, alleen fase 3b werd hierin vrijstaand van het decorcentrum gedacht en fase 5a juist gekoppeld aan het schakel- en presentatiecentrum (fase 4). Het volume van 5a zou een hoogte van 36 meter krijgen en paste daarmee niet in het oorspronkelijke bestemmingsplan. Bovendien bleek het terrein voor 80 procent in een militair straalpad te liggen, een zone van 200 meter breed waarin niet hoger dan 30 meter gebouwd mocht worden. Uiteindelijk werd de maximale hoogte van de bebouwing op 35 meter vastgelegd.

Van de drie kantoorgebouwen is alleen fase 3b gerealiseerd, maar ook weer anders. De NOS had besloten zoveel mogelijk ondersteunende functies in één gebouw te concentreren in het hart van het Omroepkwartier en gekoppeld aan de parkeergarage. Uit intern onderzoek naar het woon- en werkverkeer was gebleken dat 1.050 parkeerplaatsen voldoende waren en dus voorlopig met één garage kon worden volstaan. Tegelijkertijd vond overleg plaats met de Nederlandse Spoorwegen over de opening van een station aan de naastgelegen spoorlijn, waardoor ook minder parkeerplaatsen nodig waren. De gemeente ging nog steeds uit van de aanleg van de nieuwe weg maar het definitieve beloop van wegen, kruisingen en aansluitingen was nog steeds niet duidelijk. Vanwege het zicht vanaf de nieuwe weg bleef de stedenbouwkundige dienst hameren op een goede landschappelijke inpassing het geheel. Architect Van der Zee schakelde hiervoor landschapsarchitect Jan Boon in, die een ontwerp maakte voor het hele gebied tussen de bestaande bebouwing (studio's en decorcentrum) en de nieuwe verkeersweg. Het reliëf in het onderliggende landschap heeft ertoe geleid dat het kantoorgebouw op verschillende manieren aansluit op de bestaande gebouwen, de parkeergarage en het landschap aan de westzijde. Tussen de parkeergarage en het Dievenpaadje werd een vijver aangelegd voor opvang van overtollig regenwater, dat ook als bluswater kon worden gebruikt.

In augustus 1973 was het ontwerp voor het gebouw, de parkeergarage en het omliggende terrein klaar. Het hoogste punt van het gebouw zou op 27,5 meter boven maaiveld komen te liggen. Hoewel dit punt met de gemeente was afgekaart, kwamen er bezwaren van de Vereniging Vrienden van het Gooi en het Gewest Gooiland. In het *Basisplan voor natuur, landschap en recreatie* van het gewest werd de bouwhoogte van maximaal 20 meter voor het Omroepkwartier redelijk gevonden, vanwege de zichtbaarheid vanuit de voormalige Hilversumse Eng. Gebouwen van deze omvang en schaal hoorden volgens hen niet thuis in het coulisselandschap dat zo kenmerkend was voor de overgang van stad naar land. De stedenbouwkundige dienst adviseerde de bezwaren niet ontvankelijk te verklaren en meende dat er voldoende aandacht was voor een geleidelijke overgang tussen Omroepkwartier en omgeving. De gemeente wilde het gebouw toestaan door gebruik te maken van een zogenaamde artikel 19-procedure van de Wet op de Ruimtelijke Ordening, die het mogelijk maakte om vooruitlopend op een wijziging van het bestemmingsplan alvast een vergunning te verlenen. Om de gemoederen enigszins te sussen werd met behulp van de brandweer een ladder van 25 meter hoog geplaatst, voorzien van een vlag. Vanuit verschillende posities tussen Laren en Hilversum werd door ambtenaren, bestuurders, belanghebbenden en medewerkers van de NOS gekeken of het gebouw zichtbaar zou zijn en boven de boomtoppen zou uitsteken. De gemeenteraad ging uiteindelijk akkoord waarna de bouw in februari 1975 van start kon gaan. In april 1978 werd het gebouw officieel geopend.

Het nieuwe gebouw vormt het hart van het Omroepkwartier een heeft zijn hoofdingang aan het einde van de doodlopende route langs het studiocomplex. Hier creëerde Van der Zee een plein dat aan de noordzijde van het gebouw doorloopt over het dak van het uitgebouwde souterrain. Deze onderste verdieping verbindt het kantoorgebouw met het decorcentrum en een twee bouwlagen tellend volume met oorspronkelijk de telefooncentrale en een sportzaal voor het personeel. Op dit lagere niveau bevinden zich expeditie- en secundaire toegangen naar het gebouw. Aan de zuidkant en aansluitend op het souterrain bevindt zich de parkeergarage die tot aan de entree van het Omroepkwartier doorloopt. De garage ligt half verdiept op de overgang van de hoger gelegen hoofdroute en de secundaire ontsluitingsroute aan de westzijde is voorzien van een dik grondpakket. Hierdoor kon het dak van de garage als een landschap worden ingericht met stevige beplanting en bomen. Het dak aan de kant van het hoofdkantoor kreeg een meer formeel ingerichte buitenruimte met terrassen en een waterpartij. Dit is met trappen verbonden met de lager gelegen secundaire route naar het achtergelegen gebied.

Fase 4a/b

Tijdens de bouw van fase 3b werd gewerkt aan de plannen voor het schakel- en presentatiecentrum (fase 4a) en het filmcentrum (4b) aan de noordwestzijde van het terrein. De gronden van Heideheuvel waren inmiddels in bezit van de NOS en het astmacentrum was verhuisd, maar de bestaande bebouwing zou blijven staan. Dit had te maken met het schrappen van de verkeersweg, waardoor het landgoed grotendeels gespaard kon blijven. Dat de weg en de uitbreiding van het Omroepkwartier op het voormalig landgoed niet doorging had te maken met het groeiend bewustzijn in de samenleving over behoud van natuurschoon en bescherming van het milieu. In 1975 schrijft de NOS in een stand van zaken over de ontwikkeling dat de groepering van de gebouwen zodanig was aangepast dat een verschil tussen erffunctie (lees: verblijf) en stroomfunctie (lees: verkeer) was gecreëerd “waardoor de gejaagdheid van deze tijd kan worden getemperd en een klimaat van geborgenheid in de werksfeer kan worden bevorderd”. De aanblik van de bebouwing vanaf de verkeersweg had altijd een rol gespeeld in de positionering van de gebouwen, maar nu ging ook de verblijfskwaliteit van het Omroepkwartier zelf een rol spelen. Samen met de beleving vanaf het Heksenweitje, het open veld langs de Hoge Naarderweg, leidde dit tot meer geleiding in de bouwvolumes om monotonie in het gevelbeeld te voorkomen en tot halfopen binnenhoven waarin het groen werd doorgezet. Dit is goed te zien in de bebouwing van fase 4a en 4b.

De bouw van een nieuw schakel- en presentatiecentrum was urgent geworden door de verwoestende brand in studio Vitus in Bussum in 1971. Dat was in feite het technisch hart van de televisie waar de eindregie plaatsvond. In de hoofdcontrolekamers werden alle onderdelen van de programmering, films, reportages, journaals, aankondigingen en dergelijke, samengevoegd tot een eindsignaal dat naar de zendmast van de PTT werd gezonden voor verdere verspreiding. Na de brand werd een provisorische hoofdcontrolekamer ingericht voor zwart-wit uitzendingen overdag en voor het avondprogramma werden regieruimten van studio 1 en 2 ingezet. In september 1972 werd het definitief ontwerp voor fase 4a goedgekeurd, dat naast schakel- en presentatiecentrum ook een tweede energiecentrum, televisiestudio’s voor het Journaal, filmarchief, *viewingrooms* en een tweede parkeergarage omvatte. De start van de bouw zou echter pas in 1978 beginnen, tegelijkertijd met fase 4b, het filmcentrum. In dit gebouw werden films bewaard, ondertiteld en gereinigd, apparatuur onderhouden en zetelde Bureau Filmzaken waar films werden ingekocht uit het buitenland en Nederlandse producties werden verkocht. Het ontwerp voor het filmcentrum was in 1975 klaar, maar de bouw van beide fases liep vertraging op door een onderzoek van adviesbureau Berenschot naar het functioneren van de NOS. Die nam ook het bouwprogramma onder de loep en zette vraagtekens bij fase 4b. In juni 1978 kon de bouw van beide fases toch beginnen, waarbij

het filmcentrum in 1981 gereedkwam en het zo urgente schakel- en presentatiecentrum pas in 1985. Dit was het gevolg van het installeren van moderne elektronica dat veel tijd vergde.

Het complex bestaat uit twee delen waarvan het schakel- en presentatiecentrum het grootste is. Het rechthoekige volume telt vijf bouwlagen en heeft aan de westzijde een drielaagse uitbouw. De entree bevindt zich aan de noordzijde waar een tweede toegang naar het Omroepkwartier kwam. Net als fase 3b heeft het hoogteverschil in de ondergrond ook hier geleid tot een verhoogd maaiveld op de parkeergarage die tegen de helling van het hoger gelegen Heideheuvel is gebouwd. De entree ligt op dit verhoogde maaiveld dat als voorplein is ingericht, maar ook deels voor parkeren wordt gebruikt. De parkeergarage heeft een entree aan de westzijde, aan het einde van de route die ook fase 3b ontsluit. Ten zuiden van het schakel- en presentatiecentrum ligt het filmcentrum, dat is opgebouwd uit vier in lengte en hoogte verschillende volumes die samen met het schakel- en presentatiecentrum een kamvormige structuur vormen. Op deze manier zijn twee halfopen binnentuinen gecreëerd, waarin het groen uit de omgeving is doorgezet en die zoveel mogelijk kantoren uitzicht bood op het omringende landschap. Langs de oostzijde van het complex werd de expeditiestraat die vanaf fase 3b in noordelijke richting loopt voortgezet naar de nieuwe noordentree van het Omroepkwartier. Onderdeel van fase 4 a/b was ook het tweede energiecentrum, dat aan de noordzijde van het decorcentrum is gebouwd. De tussenliggende ruimte, in het verlengde van de sportzaal van fase 3b, werd als pleintje ingericht.

Televisietoren

Met het schrappen van de begraafplaats kwam ruimte vrij voor de bouw van het zogenaamde audio-videocentrum van de PTT, dat in 1972 is opgeleverd. Het complex behoort officieel niet tot het Media Park, maar was lange tijd wel onderdeel van de plannen voor het Omroepkwartier. De basis van het centrum bestaat uit een 142 meter hoge toren, voor het zenden van beeld en geluid naar de zendmasten in het land en voor het ontvangen van dergelijke signalen uit het buitenland. Daarnaast bevinden zich enkele technische ruimten aan de voet van de toren. Het ontwerp is van Van der Zee en ingenieur A. Auer van de Rijksgebouwendienst, specialist op het gebied van zendmasten. De schacht van de betonnen toren is op verzoek van de PTT rechthoekig van vorm, maar heeft enkele ringen waarop de apparatuur is geplaatst en daarboven drie ronde, individueel zwevende verdiepingen voorzien van glazen puien. Met de ingebruikname kwam een einde aan de tijdelijke zendmast aan de Insulindelaan (opgeblazen in 1976) en de verspreid liggende audio- en videoschakelcentra. De mast op de toren was oorspronkelijk 14 meter hoog, maar is in 2001 verhoogd naar 54 meter, zodat de totale hoogte nu 196 meter bedraagt.

Niet gerealiseerde fases

Met fase 4 a/b zou de ontwikkeling van de NOS in het Omroepkwartier tot een einde komen, hoewel in het ontwerp van het schakel- en presentatiecentrum werd geanticipeerd op de realisatie van fase 4 c/e. Dit bestond uit een tweede studiocomplex met in totaal zes studio's met een vloer van 500 vierkante meter, dat met een bruggebouw verbonden zou worden met het schakel- en presentatiecentrum. Aan de oostzijde van dit gebouw is een deel van de gevel niet afgewerkt met natuursteen vanwege de toekomstige aansluiting met fase 4 c/e en werd een deel van de constructie, grenzend aan het verhoogde maaiveld, alvast gebouwd. In de jaren tachtig bleek de behoefte aan studioruimte kleiner dan voorspeld, waardoor fase 4 c/e er niet kwam. Televisieprogramma's werden steeds vaker op locatie opgenomen en er werd gebruik gemaakt van reportagewagens. Ook fase 4d, een gebouw voor de technische diensten van radio en televisie gecombineerd met een reportagecentrum, kwam er niet. In de verschillende varianten van de plannen voor het Omroepkwartier was ook sprake van fase 5 (kantoorgebouw), 6 en 7 (nog meer studio's), maar ook die zouden niet worden gebouwd. Bepaalde onderdelen van de NOS zouden elders in Hilversum gehuisvest blijven in diverse villa's en in het zogenaamde B-complex, het voormalige pand van Beiersdorf aan de Amersfoortseweg.

2.2.5.3.2.3 Ontwikkelingen Media Park na 1985

Stedenbouwkundige ambities

De bebouwing op het Omroepkwartier was nog maar amper in gebruik of er deden zich ontwikkelingen voor die het landschap van de omroep en het Omroepkwartier ingrijpend zouden veranderen. Het facilitair bedrijf van de NOS werd in 1988, tegelijk met de nieuwe Mediawet, verzelfstandigd tot het Nederlands Omroepproductie Bedrijf (NOB), dat tot 2001 verantwoordelijk bleef voor het beheer van de studio's en faciliteiten voor reportages en uitzending op locatie. Het NOB nam ook het beheer van het Omroepkwartier over en maakte plannen voor de verdere ontwikkeling van het Media Park, zoals het Omroepkwartier vanaf 1990 werd genoemd.

Daarbij werd gedacht aan het verbreden van de publieke functies, zoals een omroepmuseum en uitgaansgelegenheden. Tegelijkertijd waren er particuliere initiatieven die alternatieve, vaak goedkopere studiofa-

ciliteiten voor radio en televisie aanboden buiten het Media Park. Een voorbeeld is de veilinghal in Aalsmeer die door producent Joop van den Ende werd ingericht als studio voor amusementsprogramma's. De televisie was een van de snelst groeiende bedrijfstakken en Van den Ende anticipeerde met zijn bedrijf op de komst van de commerciële televisie, die met de start van RTL-Véronique in 1989 een feit was. Ook veranderde de programmering. Het fenomeen talkshow kwam op en dat vroeg om een ander, meer gemêleerd publiek. Omroepen weken uit naar locaties buiten Hilversum, zoals Amsterdam waar Studio Plantage en Studio Rembrandtplein speciaal voor talkshows werden ingericht. Het Media Park moest concurreren met andere faciliteiten en leegstaande studio's werden verhuurd aan facilitaire en creatieve bedrijven in de audiovisuele sector, op voorwaarde dat ze een meerwaarde voor het terrein zouden opleveren. De verplichting voor publieke omroepen om faciliteiten van de NOB af te nemen, werd in 1991 afgeschaft, waardoor nieuwe bedrijven opkwamen.

Plan Teun Koolhaas Associates

Om de ontwikkelingen op het Media Park in ruimtelijk opzicht te kunnen sturen werd stedenbouwkundig bureau Teun Koolhaas Associates uit Alkmaar gevraagd een visie te maken. Dit ambitieuze plan ging uit van een brede promenade, die vanaf het in 1974 geopende station Hilversum NOS, via het Franse Pleintje naar het villagebied in het westen zou lopen. Deze nieuwe hoofdroute dwars door het gebied zou worden gemarkeerd door hoge gebouwen als toegangspoort, en functies herbergen als een hotel, hogeschool en congrescentrum. Het landschap boven de parkeergarage offerde hij op voor een groot theater annex studio. In de noordhoek van het terrein was ruimte voor bestaande omroepen gereserveerd. Een belangrijk uitgangspunt van Koolhaas was dat het terrein publiek toegankelijk zou worden en niet omringd door hekken. Dit idee zou in latere plannen overeind blijven, maar van het ambitieuze plan van de NOB kwam niets terecht. Het viel niet goed bij de NOS, die in 1991 met een eigen haalbaarheidsstudie kwam voor de huisvesting van de eigen organisatie en de omroepen. Dit liep vooruit op de samenwerking van omroepen per televisienet, waarvoor ook gemeenschappelijke huisvesting van de omroepen werd verondersteld. De NOS richtte zich op het terrein van Heideheuvel, dat in eigendom was, en het noordelijk, nog onbebouwde deel van het Media Park. Hiervoor werden verschillende modellen getekend, maar ook deze ideeën kwamen niet tot realisatie.

Plan VHP

In 1994 werd opnieuw een stedenbouwkundig bureau gevraagd een plan te maken. Het Rotterdamse bureau VHP introduceerde een representatieve entree vanuit het noorden over het Media Park, de zogenaamde Heideloper. Onderdeel van het plan was het doortrekken van het Heksenweitje over de bebouwing, waarmee het verlies van de centrale groene ruimte werd gecompenseerd en de toe te voegen volumes deels aan het zicht werden onttrokken. Voor de omroepen was plek op het Mediaforum dat rondom het muziekgebouw zou komen. Als tegenreactie kwam de buurtvereniging Trompenberg met een alternatief plan dat uitging van behoud van het Heksenweitje, dat als enige nog onbebouwde deel van de Noordereng volgens de bewoners behouden diende te blijven. De gemeente was eigenaar van de grond en wilde er audiovisuele bedrijven vestigen, maar de oppositie van de buurt had succes. Het Heksenweitje zou onbebouwd blijven en het plan van VHP kwam niet van de grond.

Plan Vrooman Advies

Aan het eind van de jaren negentig waren inmiddels nieuwe gebouwen toegevoegd, maar van een duidelijke ruimtelijke visie voor de lange termijn was nog steeds geen sprake. In 2000 werd een masterplan gepresenteerd dat door Vrooman Advies in opdracht van NOB was opgesteld. Hierin werd de ruimtebehoefte tot aan het jaar 2015 ingeschat en werden keuzes voorgesteld op het gebied van mobiliteit. De bereikbaarheid van het Media Park, op dat moment een van de vele verkeersknelpunten van Hilversum, zou alleen verbeterd kunnen worden als de overheid maatregelen zou nemen. Het masterplan stelde een intensivering van de bebouwing voor bij een aan te leggen rotonde nabij de Crailose brug en de Witte Kruislaan. De bestaande ontsluitingsroute aan de westzijde, de huidige Sonja Barendlaan en de Rudi Carrelllaan, zou aan de zuidkant worden doorgetrokken tot de Insulindelaan en intensiever worden gebruikt. De gemeente ging enigszins aarzelend akkoord met het plan, vanwege het belang van de mediasector voor de economie, werkgelegenheid en het imago van Hilversum. Daarmee werd een basis gelegd voor verdere groei van de mediasector en verdichting van het terrein, maar de verbinding over het terrein en de bebouwing bij de Crailose brug kwamen er niet. De lange termijnvisie voor de ruimtelijke ontwikkeling van het Media Park zou, net als die van het Omroepkwartier veertig jaar eerder, steeds worden ingehaald door de dynamische maar wispelturige praktijk van de mediasector.

Gebouwen 1990-2000

In de periode 1990-2000 is een aantal gebouwen toegevoegd aan het Media Park. Langs de Lage Naarderweg werd tussen bestaande bebouwing en ten noorden van de decorhal een reeks nieuwe studio's en

kantoren van productiebedrijven gerealiseerd. Als eerste werd in opdracht van John de Mol in 1990 een hoofdkantoor in gele baksteen met rode speklagen gebouwd, dat met drie bouwlagen een bescheiden volume was.

Het idee van een samenhangend architectuurbeeld, dat met de gebouwen van Van der Zee tot stand was gebracht, maakte plaats voor een meer zakelijk en minder kostbare benadering. Dit is vooral te zien in het gebouw van studio 22 dat in 1991 in opdracht van John de Mol werd gerealiseerd, naar ontwerp van Klunder architecten uit Rotterdam (projectachitect Cor Berg). Het ligt ingeklemd tussen het tweede energiecentrum en het hoofdkantoor van De Mol, en is via een gang verbonden met de decorhal. Met een vloeroppervlak van 3.000 vierkante meter was het destijds de grootste televisiestudio van Europa en wordt nog steeds gebruikt voor grote televisieshows. Het gebouw heeft een bekleding van profielplaten en een publieke entree aan de Lage Naarderweg, gemarkeerd door een gebogen arcade die enige representativiteit verleent aan het utilitaire gebouw.

In 1991 werd achter studio 22, met de voorgevel gericht op het film- en videocentrum, ook het zogenaamde reportagecentrum gebouwd, dat onderdak biedt aan reportagewagens en mobiele voorzieningen voor radio en televisie. Dat werd eveneens door Cor Berg ontworpen en heeft een vergelijkbare gevel als studio 22. Aan de straatkant heeft het een geknikte, concave gevel met doorgaande vensterstroken en aan de uiteinden twee halfronde trappenhuizen.

Een tweede faciliteit voor grote evenementen, studio 24, werd ingeklemd tussen het bestaande studiocomplex en de decorhal, maar boven de traverse tussen beide gebouwen om het transport van decorstukken niet te belemmeren. Ook moest het voetgangersverkeer van station Media Park naar het Franse Pleintje mogelijk blijven. Studio 24 is ook ontworpen door Cor Berg. De entree met bovenliggende publieksfoyer ligt aan de Lage Naarderweg. De westgevel aan het Franse Pleintje, waar zich kantoren bevinden, heeft een bekleding van profielplaten in zwart en grijs met op de verdiepingen een uitkragend, naar voren hellend deel van terrakleurig stucwerk. Hiermee contrasteert het met de omringende gebouwen aan het pleintje. De contrastrijke architectuur van Cor Berg kreeg een vervolg in de decoropslag aan de westzijde van het decorcentrum. Het ruitvormige gebouw kreeg een bekleding van betonpanelen in een zwartgrijze belijning en aan de straatzijde (Middenweg) een dambordpatroon in dezelfde kleuren maar dan van glas, op een plint van semitransparante panelen.

Het NOB bouwde in 1995 het Interactive-gebouw in een van de binnenhoven van het film- en videocentrum, wat het einde betekende van de hier gelegen tuin. Om het verlies van uitzicht vanuit het bestaande gebouw te beperken, koos architect Berg voor een rond volume dat met een rechthoekig verbindingslid aan het bestaande gebouw werd gekoppeld. Het gebouw, bijgenaamd de Peperbus, huisvest onder andere studio 25 die geheel werd ingericht voor *virtual reality*. In de andere, kleinere binnenhof was en paar jaar eerder al een satellietschotel geplaatst, waarmee het idee van groen dat vanuit de omgeving de bebouwing binnendringt al enigszins was verdwenen.

Het bestaande kantoorgebouw van John de Mol Producties aan de Lage Naarderweg werd in 1997 uitgebreid met een compleet nieuw volume in rode baksteen in tegelverband. Het gebouw heeft drie bouwlagen, met op de noordoosthoek een hoger hoekvolume. Van hieruit steekt een terug liggende bovenbouw van staal en glas in zuidelijke richting, over het bestaande kantoorgebouw, rustend op stalen kolommen. De gevel van deze zwevende bovenbouw aan de Lage Naarderweg is voorzien een voorover hellende vakwerkconstructie die een luifel van lamellen draagt. Berg paste in bijna al zijn ontwerpen voor het Media Park hellende gevelvlakken toe. Voor het hogere hoekvolume bevindt zich een vijverpartij die langs de zijgevel doorloopt. Enkele jaren later is gebouw aan de westzijde uitgebreid in overeenkomstige bouwstijl met aan de westzijde een uitkragende volume waarmee de totale hoogte hier op zes bouwlagen uitkomt. Het maaiveld loopt aan de achterzijde naar beneden, zodat de parkeerkelder zich hier deels aan de openbare ruimte manifesteert.

Ten noorden van dit forse kantoorgebouw werd in 1999 een nog groter complex gebouwd. Facilitair bedrijf Cinevideo bouwde hier als eerste twee rechthoekige volumes (A en B), parallel achter elkaar met een tussenliggende binnenplaats. Het gebouw ligt iets terug in de rooilijn van de Lage Naarderweg en heeft hier een grote vijverpartij en de entree naar de parkeergarage. De gevels zijn geheel bekleed met paarsbruine baksteen en voorzien een regelmatig patroon van rechthoekige vensters. Op enkele plekken en hoeken zijn grote doorgaande glasvlakken of dubbelhoge loggia's gemaakt die het volume doorbreken. Aan de achterzijde werd kort na de bouw een derde vleugel (C) toegevoegd, waardoor het complex tot aan de Middenweg reikt. De tussenliggende ruimte werd hier benut voor lage bebouwing met een stalen dakconstructie. Ook deze gebouwen werden door Berg ontworpen en anders dan bij de ontwerpen van Van der Zee vertonen ze minder samenhang. Het zijn kloeke maar enigszins universele kantoorgebouwen, met elk een eigen gevelindeling en baksteenkleur van geel naar paarsbruin van zuid naar noord.

Voor de gronden ten westen van het muziekpaviljoen, werd in de jaren negentig gestudeerd op een cluster van gebouwen. De drie publieke televisiezenders werden op dat moment verdeeld over de omroepverenigingen. Als resultaat van het overheidsbeleid om omroepen meer te laten samenwerken, vonden VPRO, VARA en de omroeporganisaties zonder leden, zoals NPS, Teleac en RVU elkaar. Zij zouden samen voor de programmering van het derde net gaan zorgen. Bij de splitsing van de NOS in 1990 was bepaald dat deze organisaties recht hadden op een aantal vierkante meters op het Media Park. Deze werden gevonden in de zuidwesthoek en er was ruimte beschikbaar op aangrenzende percelen langs het Dievenpaadje. Als eerste werd de 'Villa VPRO' gebouwd naar ontwerp van MVRDV uit Rotterdam.

De omroep wilde en eigenzinnig gebouw van een jong bureau en om tot een architectenkeuze te komen werd een selectieteam opgericht met medewerkers van de omroep, aangevuld met externe adviseurs zoals museumdirecteur Rudi Fuchs, rijksbouwmeester Tjeerd Dijkstra en voormalig TU-docent Gerrit Oorthuys. Het eerste idee van MVRDV was een gevelloos gebouw waar door middel van heteluchtschermen een scheiding tussen binnen- en buitenklimaat zou worden gemaakt, maar dat bleek niet haalbaar. Het gerealiseerde ontwerp is desalniettemin een eigenzinnig ontwerp, passend bij de signatuur van de VPRO, en kenmerkt zich door een stapeling van dikke betonnen vloeren die in een golvende beweging van het ene naar het andere niveau overlopen. Het gebouw werd in 1997 opgeleverd.

Direct achter beide gebouwen en enigszins verscholen in het groen bevindt zich het gebouw van de RVU, die zijn oorsprong vindt in de Radio Volks Universiteit. Dit was een educatieve omroep, ook zonder leden, en gericht op persoonlijke ontwikkeling, oordeelsvorming en onafhankelijkheid. In 1997 kwam het eveneens door MVRDV ontworpen gebouw gereed. Het is een langgerekt volume dat als een balk schuin in het landschap is gestoken. Aan de zuidzijde loopt het maaiveld over in het groene dak en aan de noordzijde verheft het volume zich uit het landschap. In het midden van het dak is een uitsparing uitgesneden waarin een trap naar het onderliggende maaiveld loopt, dat is ingericht met lavasteen. De gevels zijn bekleed met cortenstaal met uitzondering van de transparante kop op het noorden. Het gebouw heeft als bijnaam de skischans en op het dak is een zitobject van beeldend kunstenaar Joep van Lieshout geplaatst. In 2010 fuseerden NPS, Teleac (educatieve omroep) en RVU tot NTR, een onafhankelijke publieke omroep met een wettelijk taak op het gebied van (achtergrond)informatie, educatie en cultuur.

Net buiten het Media Park, ten oosten van het Dievenpaadje, werd in 1999 het onderkomen voor het Commissariaat voor de Media gerealiseerd. Op dit terrein, gelegen achter de villa van architect Hanrath aan de Godelindeweg 17, bevond zich oorspronkelijk het vrouwentrefpunt Godelinde. Dit zou samen met de villa gesloopt worden om plaats te maken voor het kantoor van Sony Home, maar de villa werd gered van sloop en gerestaureerd. Sony Home vond een plek aan de noordkant van het Media Park. Het Commissariaat voor de Media functioneert als toezichthouder op de naleving van de Mediawet; niet alleen voor het publieke bestel maar ook voor commerciële televisie en kabelexploitanten. De nieuwbouw werd ontworpen door de Hilversumse architect Koen van Velsen. Het paviljoenachtige gebouw werd voorzien van verschillende patio's en buitenruimten die deels aan de buitengevels zijn gelegen waarin het groen van de omgeving doorloopt en bestaande bomen zijn opgenomen.

Tegelijkertijd werd gewerkt aan een gezamenlijk gebouw van VARA en NPS. De Nederlandse Programma Stichting kwam voort uit de NOS en nam de programmering over op het gebied van cultuur, informatievoorziening, jeugd en minderheden. Het gezamenlijke onderkomen van beide omroepen werd ten westen van het muziekpaviljoen gesitueerd. Het idee bestond om de westelijke ontsluitingsweg (huidige Rudi Carrelllaan) tussen beide gebouwen door te trekken naar de Insulindelaan maar dat is niet uitgevoerd. Het gerealiseerde volume vormt samen met Villa VPRO een haakvorm, die de zuidwesthoek van het Media Park min of meer afsluit. Aan de eerste schetsen werkte adviesbureau Haskoning samen met MVRDV, dat uiteindelijk niet bij de uitwerking van het gebouw betrokken was. Haskoning ontwierp een eenvoudig rechthoekig gebouw met een volledig glazen gevel die is voorzien van houten lamellen om het zonlicht te temperen. Deze gevel is ontworpen door architect Trude Hooykaas. De samenwerking van NPS, VARA en VPRO werd bekrachtigd door een entreegebouw op het voorterrein van waaruit beide gebouwen toegankelijk zijn en het gebruik van elkaars voorzieningen wordt gestimuleerd. Dit NET3-gebouw is in feite een verlengstuk van Villa VPRO waarvan de onderste bouwlaag doorloopt en functioneert als een soort luchthaventerminal van waaruit de verschillende bestemmingen bereikt kunnen worden. Dit wordt versterkt door de twee loopbruggen naar het NPS/VARA-gebouw. Ook werd het gebouw voorzien van enkele studio's.

2.2.5.3.2.4 Ontwikkelingen Media Park na 2000

In 2001 vond een ingrijpende reorganisatie van het NOB plaats, waarbij de organisatie werd opgedeeld in een aantal werkmaatschappijen en 400 medewerkers zouden afvloeien. Door verkoop van de gebouwen aan een vastgoedmaatschappij kwam budget vrij voor investeringen. In 2003 kwam het Media Park als gevolg van dit streven in handen van vastgoedbedrijf TCN Properties uit Utrecht. De plannen van TCN voorzagen in een flinke uitbreiding van het aantal vierkante meters en een kwaliteitsslag van de openbare

ruimte. Dit heeft geleid tot een aantal ingrepen om de levendigheid en de toegankelijkheid van het park te vergroten, zoals de opening van Bar Boon in 2008 op het Franse Pleintje en de realisatie van de Kijkbuis als directe verbinding naar het station Media Park. In overleg met de gemeente werd het bestemmingsplan gewijzigd, maar de realisatie van nieuwe volumes kwam door de financiële crisis en het faillissement van TCN tot stilstand.

In 2013 nam Media Park Entreprise het complex over en liet een stedenbouwkundige visie ontwikkelen door UN Studio uit Amsterdam. Het Media Park zou zich verder ontwikkelen tot een nieuw sociaal ecosysteem met ruimte voor innovaties, waarbij media en cultuur het hart zouden vormen van een gemeenschap. Een van de pijlers van deze Media Park Visie 2030 was een gezonde werkomgeving met veel groen, maar het voorzag ook in uitbreiding van het aantal vierkante meters, geconcentreerd in twee clusters. Het woord campus werd nog niet gebruikt, maar wel werd ruimte geboden voor onderwijsinstellingen om zich in het gebied te vestigen.

In 2019 werd het Media Park gekocht door vastgoedbedrijf Pinnacle. Met de komst van het Media College (ROC van Amsterdam) en een vestiging van de Hogeschool van Amsterdam werd een start gemaakt met het verbreden van het profiel tot een meer gemengd gebied. Ook de vestiging van meer horeca werd hierdoor mogelijk. Recente studies van adviesbureaus Ecorys en Stec bouwden voort op de ontwikkeling richting mixed-use en stelden voor om daar ook hotelaccommodatie en short-stay aan toe te voegen, met op de langere termijn ook permanente woningen.

Gebouwen na 2000

Het laatste in de reeks van gebouwen langs de Lage Naarderweg werd in 2007 gebouwd voor Sony BMG Music Entertainment (later Talpa, momenteel ITV studios) naar ontwerp van KCAP architects & planners uit Rotterdam. Het gebouw droeg oorspronkelijk de naam ‘Matrix’, vermoedelijk een verwijzing naar het bijzondere gevelschema. De rechthoekige onderbouw telt twee bouwlagen op een souterrain en heeft een bekleding in twee kleuren donkerbruine profielplaten met daarin brede horizontale vensterstroken die in een soort wildverband over de gevel zijn verspreid. Dit doosvormige volume draagt een bovenbouw die aan de noordzijde uitkraagt en deels rust op drie vrijstaande kolommen. Deze bovenbouw heeft een bekleding van horizontale panelen in twee kleuren lichtgrijs. Hierin zijn in een regelmatig patroon vierkante vensters uitgespaard, afgewisseld door horizontale vensterstroken van verschillende breedtes.

Beeld en geluid

Het laatste grote gebouw dat aan het Media Park is toegevoegd, is Beeld en Geluid. In 1997 fuseerden het bedrijfsarchief van de publieke omroep, het filmarchief van de Rijksvoorlichtingsdienst, de Stichting Film en Wetenschap en het Nederlands Omroepmuseum tot het Nederlands Audiovisueel Archief (NAA) dat in 2002 werd omgedoopt tot Instituut voor Beeld & Geluid. In 1999 werd begonnen met de planvorming voor een nieuw en spraakmakend gebouw dat als een belangrijke publiekstrekker voor het Media Park werd gezien. De locatie, direct aan de oorspronkelijke entree naar het Omroepkwartier, was lange tijd gereserveerd voor een administratiegebouw en concertzaal. Na een Europese aanbesteding werden zes architectenbureaus geselecteerd om een voorlopig ontwerp te maken, waarvan dat van het Rotterdamse bureau Neutelings Riedijk werd verkozen. Door een groot deel van de depots en archieven ondergronds te situeren, bleef het bebouwde oppervlak beperkt zodat er ruimte ontstond voor een grote vijverpartij. In 2006 werd het gebouw geopend.

2.2.5.4 Noordwest thematisch

2.2.5.4.1 Villagebied

Een uniek villalandschap

Het Noordwestelijke Villagebied in wijk Noordwest is sinds 2007 een Beschermd stadsgezicht. De reden voor de bescherming ligt in de waardering voor de hechte samenhang en de bijzondere omvang van het gebied. Met recht wordt het een gebied genoemd: het is geen duidelijk begrensde villawijk aan de buitenrand van een stad, eerder een villalandschap dat zich vanaf de binnenring rond het centrum uitstrekt tot aan de bosgebieden in het noorden en westen. Er is geen abrupte beëindiging; het villagebied vloeit over in het omringende landschap. De bebouwing is wel beëindigd. Door zijn ligging bij de bossen, de grote schaal, het parkachtige karakter en de gevarieerde bebouwing is het Noordwestelijk Villagebied uniek in Nederland.

Eigen werelden tussen oude wegen

Oude routes vormen een grillig raamwerk in het gebied. Daarbinnen werden de villawijken en -parken ontworpen. De Insulindelaan-Godelindeweg en de Vaartweg kregen een steeds meer scheidende werking,

maar binnen de villaparken bestaat niet veel verschil tussen doorgaande hoofdwegen en secundaire wegen. Toch is in de structuur een ordenend principe te herkennen, namelijk dat van het 'rondpoint' en van de 'ritssluiting' (ook wel 'rondpoint triangulaire' genoemd). Als het terrein het toeliet – zoals in het vlakkere Diergaardepark en Nimrodpark – kon een groot, modieus centraal rondpoint worden aangelegd. De villaparken en -buurten met nadrukkelijk aanwezige landschappelijke elementen, zoals hoogteverschillen, kregen een ritssluiting. Deze driehoekige structuur werkt als verdeelpunt van wegen en creëert net als het rondpoint een kleine open ruimte. De rondpoints en de ritssluitingen verbinden de secundaire wegen binnen het raamwerk. In de Tweede Wereldoorlog werden de driehoeken beplant om herkenbaarheid vanuit de lucht te verminderen, zo kenmerkend was deze aanleg.

Door de compactheid van het Ministerpark en de Indische buurt zijn deze ordeningsmotieven daar niet toegepast.

Villabuurten en villaparken

Het villagebied is aaneengesloten met zowel kleinschalige, geleidelijk ontwikkelde villabuurten als ruime, planmatig opgezette villaparken. De wijk wordt gekenmerkt door een harmonische samenhang in de ruimtelijk aangelegde lanenstructuur, de parkachtige invulling en de gevarieerde bebouwing. Het villagebied heeft een bijzonder en kwetsbaar karakter, dat is wel gebleken als transformaties in functie, bebouwing en terreininrichting zich minder goed voegden in de karakteristieken van het gebied.

Solitairen

De vorm van het villagebied veranderde sinds 1945 nauwelijks. Wel werd het gebied aanzienlijk verdicht, waarbij landgoederen en buitenplaatsen werden verkaveld, villa's gesloopt en grote kavels werden gesplitst. Daardoor is de eerste ontwikkelingsfase van het villagebied, gevormd door de ruime landgoederen en buitenplaatsen, vrijwel niet meer zichtbaar en beleefbaar. Ook de herstellingsoorden, uitspanningen en hotelletjes zijn verdwenen.

In eerste instantie werd gestreefd naar de bouw van in volume passende landhuizen en bungalows. Kazernes werden in vorm en grootte aangepast om vanuit de lucht onherkenbaar te zijn. De passende verdichting na de Tweede Wereldoorlog versterkte de structuur en respecteerde de balans tussen bebouwd en onbebouwd, tussen nieuwbouw en oudbouw, tussen groot en klein, tussen een statig en een landelijk karakter. Ook uit latere jaren zijn individuele parels te vinden; verschillen in bouwmassa's en gevarieerde architectonische detaillering kunnen – mits in goede verhouding – goed naast elkaar bestaan en passen in de geschakeerde rijkdom van de wijk.

In de late 20ste eeuw wordt in de hierboven geschetste consistente ontwikkeling een breuk zichtbaar.

De tweede groeiperiode na de Tweede Wereldoorlog werd in het structuurplan voor Hilversum van 1982 gekenmerkt door snelle woningbouw met als gevolg een uniforme bouwwijze, hoogbouw en rijtjeshuizen, de steeds duidelijker manifestering van de omroep, en relatief grootschalige veranderingen, met name in het centrum. Als actiepunten werden benoemd: de neergaande ontwikkeling bijsturen, het stimuleren van de bevolkingsgroei en bedrijvigheid en voldoende bouwmogelijkheden behouden. Dit werd *Planning for Decline* genoemd: bijsturen zodat een zo hoog mogelijk kwalitatief maar lager kwantitatief evenwicht ontstaat. Hilversum had vele (maatschappelijke) activiteiten naast het wonen. Belangrijk voor de leefbaarheid was het behoud daarvan en een goede verdeling van de verschillende functies, de versterking van de kleinschaligheid, het handhaven van de historisch-culturele waarden, behoud en herstel van het groen en het behoud van de regionale functie van Hilversum. In navolging van Dudok werd gezien dat deze opgave op regionaal en zelfs nationaal niveau bekeken moest worden.

Voor het villagebied golden als bijzondere oriëntatiepunten het Raadhuis en de Televisietoren. Kantoren namen de woonfunctie van villa's over. Er waren redelijk veel instellingen voor bejaardenzorg en schoolgebouwen. Het beleid werd gericht op het handhaven en versterken van de woonfunctie, rekening houdend met het karakter en de ecologische waarden. Uitvoering was echter afhankelijk van de karakteristiek van de plek.

Recentere appartementengebouwen nemen meer plaats in op de kavel; ze zijn hoger, minder gedetailleerd, en balkons bepalen het gevelbeeld. Meestal hebben de appartementengebouwen wel een fraaie tuin, maar die mist een binding met het bestaande groen en de straat, terwijl ook een goede relatie met het gebouw zelf vaak door een te hoge plint (half verzonken parkeergarage) afwezig is. In een enkel geval worden appartementengebouwen binnen de kavel 'gestempeld', zoals de nieuwbouw aan de Wisseloordlaan. Deze opzet met herhalingen van een module past niet in een landschap dat gekenmerkt wordt door solitaire, uniek vormgegeven panden. Een andere zorgelijke ontwikkeling is de verharding van de tuinen en het volbouwen van de achtertuinen met gastenverblijven, buitenkeukens en zwembaden.

Naast de verdichting hebben de met de verandering van woonfunctie naar kantoorfunctie of splitsing samenhangende wijzigingen het beeld negatief beïnvloed, met name in de inrichting en verharding van de tot dan toe met groen ingerichte omgeving van de panden, waardoor de herkenbaarheid en beleefbaarheid geschaad worden.

Villa en tuin als bouwsteen

Als het landschap met de vaak kenmerkende, gebogen lanenstructuur het cement is van het villagebied, dan is de villa met de passende tuinaanleg de bouwsteen. Ondanks de wat eenzijdige typologie van vrijstaande villa's en landhuizen, geschakelde bungalows en appartementengebouwen, heeft het gebied een gevarieerd aanzien. De variatie openbaart zich als eerste in de verschillende stijlperiodes en de kleur van de bouwmaterialen, maar wordt ook bepaald door de kavelgrootte, de bouwmassa en de plaatsing van de bebouwing op de kavel. Afhankelijk van de ligging in een villabuurt of villapark zijn de kavels kleiner of groter, wat de afmeting van de bebouwing hoort te bepalen. Deze relatie tussen de grootte van de kavel en die van de bebouwing staat onder druk. Evenals het uitgangspunt dat de villa's een rijk en gevarieerd ontwerp hebben en zich onderling onderscheiden.

Groot en klein door elkaar

De grootte van de villa's wordt niet alleen door de kavelgrootte bepaald, maar hangt ook samen met de periode waarin ze zijn gebouwd. Kort na de Tweede Wereldoorlog deden het landhuisje, de bungalow en het appartementengebouw hun intrede. Ze passen qua schaal, bouwhoogte en stijl goed in het villalandschap. De recenter gerealiseerde appartementengebouwen voegen zich minder goed in het villalandschap. Vaak zijn ze te groot en te hoog in relatie tot de kavelgrootte en vertonen ze minder openheid, variatie en afwisseling. De inritten van de verzonken parkeergarages helpen niet mee om het gebouw aan het maaiveld te binden.

Alles heet nu villa

Vrijstaande huizen van enige omvang in een ruim opgezette en groene wijk worden, hoe gevarieerd ze ook zijn, tegenwoordig in één term samengevat: villa's. Voor de bebouwing geldt dat, ondanks de variatie, de gemene deler is dat de huizen onderscheidend en eigenzinnig zijn. Zoals het landschap het bindmiddel is voor de eenheid, is de hoogwaardige kwaliteit van de architectuur het bindmiddel voor de harmonische bebouwing.

Het villagebied kent ook meer gedaanten. Eigenlijk is het een lappendeken van villabuurten en -parken die onderling verschillen in structuur, schaal, dichtheid, bouwperiode, architectuur en kleur. Binnen de villabuurten bestaat een gelaagdheid in tijdsbeeld, waardoor ze gevarieerd aandoen. Ondanks de vele verschillen bestaat er niettemin een duidelijke samenhang. Dat komt door de landschappelijke onderlegger die overal doorheen schemert en zich ook in verschillende gedaanten manifesteert zoals in oude wegen, slingerpaden, vijverpartijen, boomgroepen, bosvakken, restanten van de woeste gronden en de hoogteverschillen door de ligging op een stuwwal. Het landschap vormt zo het bindmiddel tussen de buurten en kavels.

Schilderachtige afwisseling

Zoals al eerder gezegd, hebben de villa's een individueel karakter omdat ze meestal afzonderlijk van elkaar zijn ontworpen. Particulieren kochten een kavel en lieten naar eigen smaak en voorkeur een villa bouwen. Kleine ontwikkelaars kochten meerdere kavels en lieten deze bebouwen met villa's die een vergelijkbare architectonische uitstraling hebben, maar wel qua bouwmassa en detaillering verschillen. Het individuele karakter van de bebouwing en het kleurrijke palet zorgen voor een schilderachtige afwisseling. Helaas zijn de kleuren van het houtwerk in de loop der tijd gewijzigd. Door de toepassing van kleuren die niet bij de architectuur(stijl) horen, zoals antraciet en knal wit, wordt de oorspronkelijke kleurrijkdom ernstig verschraald. Daarnaast speelt ook nog verschraling door het pleisteren of schilderen van baksteengevels, een onomkeerbare modegril. Door het uitvoeren van kleuronderzoek kan de oorspronkelijke kleurstelling worden achterhaald en gereconstrueerd.

Opvallend is dat zelfs de bijzondere bebouwing, zoals het raadhuis, het kantongerecht, kerken, scholen of omroepstudio's, zich qua situering en individueel karakter aan dezelfde regels houden als de villabebouwing.

Toonbeelden van architectuur

Het villagebied vormt een staalkaart van stadsaanleg, landschapsarchitectuur en bouwkunst van grote, zelfs internationale waarde. Lokale architecten adopteerden de architectuurtaal van elders, zoals het ne-

oclassicistische herenhuis, het Zwitserse chalet, de Jugendstil villa, het Duitse vakwerkhuis, de Engelse cottage en de Amerikaanse bungalow. Zo ontwikkelden zich aan die invloeden ontleende lokale stijlvormen als de romantische Gooise landhuisstijl en de zakelijk-expressionistische Hilversumse villa. Architecten van elders kwamen in Hilversum wonen om een vaak glansrijke carrière te beginnen of voort te zetten. Anderen kwamen graag naar Hilversum om opdrachten aan te nemen. Hoezeer de architectuur ook uiteen mag lopen, wat de ontwerpen bindt is de aandacht voor kwaliteit en het uitzonderlijke vakmanschap in ontwerp, materialisering en detaillering. Ook bij de villa's en landhuizen van na de Tweede Wereldoorlog is dit nog goed zichtbaar. Aan het einde van de jaren negentig begon dit te vervagen. Oppervlakkigheid in ontwerp, standaarddetaillering en -afwerking valt meteen op.

Zien en gezien worden

Het villagebied is zodanig ontworpen dat je al flanerend de sterke samenhang tussen de openbare ruimte, het groen en de villa's gewaarwordt. Er bestaat allicht een verschil tussen het ruimtelijke effect van de compacte villabuurten en de ruim opgezette villaparken, maar de beleving is in beide delen van het villagebied gevarieerd en verrassend. Hier wisselen rechte wegen, loom gebogen en lommerrijke lanen elkaar af en zijn de rondpoints en de ritssluitingen de plekken in de buurt – of de momenten tijdens de wandeling – waar eerdergenoemde samenhang het mooist in één keer te overzien is. In veel gevallen zijn erkers, balkons en topgevels op deze openbare ruimte afgestemd en vormen zij de beëindiging van zichtlijnen. Jammer genoeg staan op de hoekpercelen aan de rondpoints en ritssluitingen vaak hoge hagen als groene schuttingen die het zicht ontnemen op het gebouw en de villatuinen waardoor alleen de verdieping en de kap van de villa's soms nog zichtbaar zijn. Vanaf het begin van de jaren 1980 kwam het steeds meer voor dat de woonhuizen zich niet meer richtten op de openbare weg en de hoek situering. In toenemende mate verschuilen de gebouwen zich achter poorten en hoge heggen. Dit is niet passend in een villagebied waar het zien en gezien worden belangrijk is. In de samenhang tussen de openbare ruimte, het groen en de villa's, speelt de geleidelijke overgang tussen de openbare ruimte en de villa's een belangrijke rol. Door hun ligging lijken de villa's als het ware uit het landschap voort te komen. Ze zijn verbonden met het maaiveld door entreeportalen met trapjes, erkers, veranda's en serres als overgangselementen tussen buiten en binnen. Het onderscheid tussen openbaar en privé is nu een abrupte grens waardoor de geleidelijke overgang tenietgedaan wordt. Nieuwere villa's en appartementengebouwen zijn meer in zichzelf gekeerd en keren zich af van de openbare ruimte.

Behoudenswaardig

De uitzonderlijke kwaliteiten hebben ertoe geleid dat veel waardevolle villa's beschermd zijn in het villagebied. Maar niet alles is beschermd wat waardevol is. Er kan in dit gebied niet van worden uitgegaan dat alleen de gebouwen die beschermd zijn het behouden waard zijn. Dat alleen de beschermde gebouwen behouden zouden moeten worden en de andere vogelvrij zijn, doet zeer tekort aan de kwaliteit, de hechte samenhang binnen het gebied en de staalkaart aan waardevolle architectuur. In het omgevingsplan is een sloopverbod opgenomen en moet voor sloop een vergunning worden verleend. Bij een aanvraag van een sloopvergunning zou de cultuurhistorische waarde van beschermde en niet beschermde panden in hun omgeving (ensemblewaarde) moeten worden meegewogen. Daarmee kan wordt voorkomen dat waardevolle villa's, zeker de kleinere, verdwijnen.

Daarnaast zijn in het villagebied de bebouwingsmogelijkheden nog steeds te fors. De grootste zorg is het algemene uitgangspunt dat op elke kavel een gebouw van twee lagen en een kap mag worden gebouwd. Dit doet geen recht aan de ontwikkelingsgeschiedenis van het villagebied en de variatie aan woontypen en stijlen die zich in de loop der tijd voegden in de omgeving en de omvang van de kavel. Zoals de ontwikkelingsgeschiedenis laat zien is er plaats voor passende bebouwing die wordt gekenmerkt door een zorgvuldig, individueel ontwerp. De vervanging van de kleinere landhuizen en bungalows door te grofschalige nieuwbouw brengt schade toe aan de waardevolle karakteristieken van het beschermde gezicht en laat veel pareltjes sneuvelen. Het wijzigen van plantsoenen en doorgaande lijnen, bijvoorbeeld door het afsluiten van lanen en het plaatsen van grote keien in de bermen doet afbreuk aan de oriëntatie en het beeld van de wijk. Helaas zijn oorspronkelijke functies zoals pensions en uitspanningen vrijwel geheel verdwenen uit het villagebied.

Wegprofiel

Oorspronkelijk waren de straten aan weerszijden met grasstroken en verhoogde trottoirs uitgevoerd. Op veel plekken is dat hoogteverschil geëgaliseerd door de toevoeging van rabatstroken. Dat vergemakkelijkt weliswaar het parkeren op straat, maar is minder uitnodigend voor een wandeling. Zeker niet waar het trottoirgedeelte tot een minimale breedte is teruggebracht. De bredere straten zijn voorzien van parkeerstroken aan weerszijden van de rijweg. De verschillende materialen geven de functies aan: de rijweg is geasfalteerd, de parkeerstroken zijn gemaakt van klinkers, het trottoir van een klein formaat grindbetontegels en lichte kasseien als kantopsluitingen. De wegprofielen zijn in de villaparken eenvoudiger dan in

de villabuurten bij het centrum. Hier komen geen trottoirs en parkeervakken voor. Langs de rijweg liggen grasbermen met smalle wandelpaden. Tussen de rijweg en de wandelpaden staan loofbomen. Soms zijn er dubbele bomenrijen waartussen de wandelpaden lopen. Dit versterkt het parkachtige karakter. Deze wandelpaden waren echt bedoeld om te wandelen en te flaneren. Het toevoegen van grote aantallen zwerfkeien, om het parkeren in de berm te voorkomen, doet afbreuk aan de wegprofielen en het monumentale straatbeeld. Het plaatsen van andere obstakels zoals boomstammen (Taludweg) bevordert ook niet de ruimtewerking in het laanbeeld.

De tuin als decor

Particuliere tuinen dragen in hoge mate bij aan het landschappelijke karakter van het Noordwestelijke Villagebied. Ze vormen een onlosmakelijk deel van de villa als stedenbouwkundige bouwsteen. De vrijstaande villa's zijn niet lukraak op de kavel geplaatst: ze hebben elk een individuele oriëntatie. De voorgevel is nadrukkelijk op de openbare weg gericht; de vormgeving van de zij- en achtergevels is afgestemd op de omringende tuin, die overwegend een groene inrichting heeft. Als de villa op een hoek staat, wordt die daarop georiënteerd en krijgen de zichtbare gevels evenveel aandacht. Sowieso werden de villa's alzijdig ontworpen. Vanaf de openbare weg gezien fungeert de tuin als decor; de hoge bomen van de lommerrijke achtertuin, de volle struiken en bomen van de zijtuinen, en de open voortuin met lage erfafscheiding maken het theater compleet. Door de tuin staat de villa als het ware in het spotlicht. Zoals het landelijke type van de villa betaamt, komt de omringende natuur zo dicht mogelijk bij de villa. Er is dan ook veel aandacht besteed aan de manier waarop de villa aansluit op het maaiveld. Daar krijgt de villa reliëf. Op de begane grond vormen veranda's, erkers, serres en portalen met trappen de overgang tussen tuin en villa. Het verharden en plaatselijk verdiepen van de voor- en zijtuinen past daarom niet in de noordwestelijke wijk.

2.2.5.4.2 Media Park

Mediagebouwen

Het merendeel van de gebouwen op het Media Park in wijk Noordwest bestaat uit kantoren en faciliteiten voor het maken van mediaproducties in de breedste zin van het woord. Het gebied was lange tijd monofunctioneel, maar met de vestiging van onderwijsinstellingen en een breder palet aan bedrijven is er meer variatie gekomen. Televisie nam de overhand, en daarvoor waren nieuwe gebouwen en faciliteiten nodig. Vanaf de jaren negentig ontstond er nog meer menging van functies, nieuwe mediabedrijven met kantoren, studio's en technische diensten. In het hart komen de functies samen met horeca, verbinding naar het station en toegang tot het landschap. Oorspronkelijk was de meer presentatieve kant gedacht aan westzijde, expeditie aan oostzijde. Met de komst van kantoren werd ook de Lage Naarderweg meer een front. In de jaren negentig kreeg het Media Park opnieuw een impuls met de bouw van individuele architectonische hoogstandjes (de periode van de *Starchitects*) voor de NRU, VPRO, VARA/NPS en het Commissariaat voor de Media er vlak naast. Daarmee werd de traditie van hoogwaardige architectuur op het Media Park voortgezet.

Door verschillende, min of meer ad-hoc ingrepen in de bestaande gebouwen is het oorspronkelijke gevelbeeld verbrokkeld geraakt. Vooral aan het studiocomplex en het decorcentrum zijn op verschillende momenten wijzigingen doorgevoerd die niet allemaal rekening hielden met de ruimtelijke kwaliteit en het hoogwaardige materiaalgebruik van de oorspronkelijke architectuur. Er lijkt weinig oog voor bestaande kwaliteiten.

In het noordwesten vormen de gebouwen van het voormalige Heideheuvel de overgang naar de ruimtelijke inrichting van het villagebied met de losstaande gebouwen in een groene setting. Ook qua schaal vormen deze gebouwen een verbinding met het villagebied. De toegang aan de Witte Kruislaan is helaas afgesloten. De pilaren van het toegangshek herinneren nog aan de ingang vanuit de Witte Kruislaan naar dit herstellingsoord dat verbonden was aan één van de functies van het villagebied: herstel in de groene, rustgevende en gezonde omgeving.

De zuidkant heeft een grote representatieve waarde. De mix van school aan de oostkant (Dudok, 1930), villabebouwing en de kleurige gebouwen van de voormalige Mufotheek (EMG) en beeld en Geluid met de vijver vormen het gezicht van het Media Park, maar geeft ook inzicht in de ontstaansgeschiedenis en de verbinding met het noordwestelijke villagebied.

Restauratie voormalige Mufotheek van P.J. Elling

In 2011 werd de voormalige Mufotheek van architect Elling, dat leeg was komen te staan, aangepast om ruimte te bieden aan het facilitaire mediabedrijf *United Broadcast Facilities* (UBF), nu EMG. Daarvoor werd de linkervleugel en het binnenplein van het gemeentelijke monument gesloopt en weer opgebouwd na het bouwen van de grote benodigde parkeergarage voor de reportagewagens. De rechtervleugel, met het oorspronkelijke interieur, werd gerestaureerd. Zo bleef het beeldbepalende visitekaartje van Hilversum Mediastad behouden en kon het binnen een jaar opnieuw worden benut.

Voorzieningen

In de oorspronkelijke plannen voor het Omroepkwartier was sprake van voorzieningen die niet per se nodig waren voor het maken van radio en televisie en waarvan een breder publiek gebruik kon maken. Een concertzaal was lange tijd onderdeel van de plannen en werd ook gezien als een mogelijkheid om een representatief gebouw toe te voegen, maar het zou er nooit komen. Het aantal programma's waarbij publiek in groten getale aanwezig was, bleef in de beginperiode van de televisie beperkt, maar vanaf de jaren zeventig kwamen er steeds meer spelshows, quiz- en kinderprogramma's. Die werden overigens lang niet allemaal in Hilversum opgenomen. Aan voorzieningen als een publieksrestaurant was ooit wel gedacht, maar pas met de commercialisering van de omroep en vastgoedbedrijven als eigenaar van het terrein werd horeca mogelijk. Door de komst van steeds meer kleinere bedrijven zonder eigen bedrijfsrestaurant, groeide de behoefte aan horeca. In het hart van het Media Park, aan het Franse pleintje, opende in 2008 het eerste café in een eigenzinnig vrijstaand paviljoen. In 2022 werd de zuidwesthoek van de decorhal, ook aan het Franse Pleintje, verbouwd voor de vestiging van een bar-restaurant. Naast het restaurant in de decorhal is sinds 2021 een filiaal van *AH to go* gevestigd. Met de komst van Beeld en Geluid kwam een grote publiekstrekker naar het Media Park, voorzien van grand-café met buitenterras. Inmiddels zijn er ook kinderopvangmogelijkheden en sportfaciliteiten aanwezig op het Media Park. Opleidingen verbreden de functie tot opleidingscentrum voor de media.

Verkeer en parkeren

Lange tijd kende het Media Park slechts één centrale entree aan de Sumatralaan, op de plek van de huidige Joost den Draaijerrotonde. Het hele terrein had als adres Sumatralaan 45, maar op initiatief van Media Park Beheer en de gemeente Hilversum zijn de verschillende wegen, pleinen en rotondes voorzien van een eigen straatnaam en huisnummering. Tweeëntwintig radio en tv-persoonlijkheden uit de Nederlandse omroepgeschiedenis zijn daarbij vernoemd.

Aan de oorspronkelijke entree, de Media Park Boulevard, ligt de kop van het grote studiocomplex met een voorplein waar ook geparkeerd wordt. De oorspronkelijke hoofdroute liep rechtsaf langs de lange gevel van het studiocomplex en eindigde op het Franse Pleintje, waar de decorhal en het hoofdkantoor van de NOS hun entree hadden. Deze route, de huidige André van Duinboulevard, is met de komst van de Kijkbuis naar het station alleen nog voor langzaam verkeer toegankelijk. Het Franse Pleintje heet nu Joop van den Endeplein.

Groen en openbare ruimte

De openbare ruimte rondom de oudste gebouwen van het Omroepkwartier, het Muziekpaviljoen, het studiocomplex en de decorhal, had een beperkte omvang en eenvoudige inrichting. Pas met de planvorming voor fase 3b en 4a/b werd een totaalplan voor de landschappelijke inpassing van de gebouwen gemaakt. De gemeente had vanaf het begin aangedrongen op het openhouden van het centrale gebied en op een zorgvuldige overgang van het villapark naar het Omroepkwartier. Architect J. van der Zee vroeg landschapsarchitect Jan Boon hiervoor een ontwerp te maken. Boon behoorde tot de eerste generatie landschapsarchitecten die een opleiding volgde aan de Academie van Bouwkunst in Amsterdam. Belangrijk uitgangspunt in zijn werk, en nog steeds herkenbaar het landschap van het Media Park, is de herkenbaarheid van plaats, ofwel de natuurlijke gegevens van een plek. Daar tegenover staat het vormgeven van functies hierin, de culturele omstandigheden die door de mens worden bepaald. In zijn ontwerp voor het Omroepkwartier komt dit tot uitdrukking door gebruik te maken van de oorspronkelijke grondsoort en inheemse beplanting en een duidelijk gezicht te geven aan de functies van de omroep, die hij typeerde als *fake-makers*. Daarnaast had hij te maken met een aantal uitgangspunten zoals voldoende parkeergelegenheid en een blusvijver met een vooraf bepaalde capaciteit.

Voor de ruimte omsloten door studiocomplex, decorhal en hoofdkantoor, aan het einde van de hoofdroute, liet hij zich inspireren door pleinen in Franse steden. Hij plantte er enkele volwassen kastanjebomen die voor een schaduwrijk plein zorgen en de beslotenheid als verblijfsplek versterken. Op het dak van de parkeergarage zou het oorspronkelijke heidelandschap worden doorgetrokken. Op voorstel van Boon werd het voorzien van een dik grondpakket van zo'n 80 centimeter zodat hier forste heesters en zelfs bomen kunnen gedijen. Destijds was het dek het grootste begroeide daklandschap van Europa. De zijkanten van de garage werden opengehouden voor de afvoer van uitlaatgassen. Aan de oostzijde, waar het

maaiveld hoger ligt, werd een brede sleuf uitgegraven tussen garage en hoofdroute. Hier ontwierp Van der Zee expressieve betonnen trappen met uitkragende daken die de garagetoegangen markeren.

In het ontwerp van Boon is een geleidelijke overgang zichtbaar van de formele inrichting nabij de gebouwen (tuin) naar een meer landschappelijk, natuurlijke omgeving (park). De tuin direct aansluitend op het hoofdgebouw heeft een inrichting met betonnen elementen die een geometrische structuur vormen van paden, terrassen, plantvakken en een centrale vijver. De maat van de elementen is afgeleid van de maten van het hoofdkantoor. Vijver en tuin zijn voorzien van roestvrijstalen ballen, een sculptuur van beeldend kunstenaar André Volten, die samen met Van der Zee plek en omvang bepaalde. Verder van de gebouwen af wordt het landschap natuurlijker, met berkenbomen aan de westzijde van het hoofdgebouw en in de groenstrook langs de garage. De blusvijver ten westen van de Rudi Carrelllaan heeft grotendeels natuurlijke oevers, maar aan de kant van het hoofdgebouw zijn hier betonnen terrassen en keermuurtjes aangebracht, en is een betonnen pompgebouw gebouwd voor het leegpompen in geval van brand. Hier vloeien natuur en cultuur naadloos in het elkaar over. Helemaal aan de westzijde, waar het landschap oploopt naar het Heksenweitje, is de inrichting het meest natuurlijk met kronkelpaden door de inmiddels hoog opgaande beplanting. Tussen het groen ligt een amfitheater, een verwijzing naar de *fake-makers*. Het theater is onlangs gerestaureerd en is beschikbaar voor buitenopnamen of evenementen, zoals ooit bedoeld.

Bij de gebouwen van het schakel- en presentatiecentrum en het film- en videocentrum waren de halfopen binnenhoven bedoeld als overgang tussen cultuur en natuur, maar deze functioneren niet meer als zodanig. De parkeergarage aan de noordzijde heeft ook een toegankelijk dek, maar van bescheidener omvang en met een minder dik grondpakket. Het is deels bedekt met gras en een dubbele rij platanen vormt een wat formeel toegangslaantje naar de hoofdingang op dit verhoogde maaiveld. Aan het einde van het laantje is een sculptuur van Shinkichi Tajiri geplaatst.

De openbare ruimte is op sommige plekken sleets en weinig aantrekkelijk. Er zijn relatief veel achterkanten en doodlopende straten, vooral aan de noord- en oostzijde van het terrein. De buitenruimte is hier schraal en stenig, er is weinig groen en de verblijfskwaliteit is beperkt. Hier kan meer aandacht aan worden besteed en kansen worden benut voor vergroening, natuurinclusiviteit en klimaatadaptatie. Het graduele landschapsconcept van Jan Boon kan hiervoor inspiratie bieden.

Openbaarheid

Bij de aanleg van het Omroepkwartier speelde de vraag of dat openbaar toegankelijk zou worden of afgeschermd door een hek. Het behoorde niet tot het openbaar gebied, maar men koos er toch voor om het zoveel mogelijk open te houden. Een laag muurtje zou waar nodig voor enige afscheiding zorgen en een portiersloge aan het begin van de hoofdroute zou voldoende zijn om de toegang onder controle te houden. Dit is lange tijd zo gebleven maar door de jaren heen verschenen er hekken, afrasteringen en poorten die de toegankelijkheid beperkten. Na de moord op Pim Fortuyn in 2002 werden de beveiligingsmaatregelen verder opgeschroefd. In opdracht van TCN stelde bureau Karres en Brands voor het park weer open en toegankelijk te maken en de beveiliging op een andere manier op te lossen. Hekken werden verwijderd en indien nodig vervangen door hagen, en de oude hoofdroute naar het Franse pleintje werd als voetgangersgebied ingericht. Hierdoor is de verblijfskwaliteit van het plein sterk verbeterd en ontstond bestaansgrond voor horeca. De ‘kijkbuis’ tussen het Joop van den Endeplein en station Hilversum Media Park, de 170 meter lange passerelle, werd ontworpen door Meyer en Van Schooten architecten uit Amsterdam en bestaat uit een stalen koker met deels houten afwerking aan de binnenzijde. De buis is rondom bekleed met geperforeerde metalen panelen, waarvan het patroon is geïnspireerd door radiogolven en de achterzijde van het toenmalige treinkaartje. De ingreep heeft bijgedragen aan de verbetering van de doorwaadbaarheid en de ontsluiting van het terrein. Helaas functioneert de (van kleur veranderende) verlichting niet meer.

Het terrein is in principe openbaar toegankelijk, maar dat betekent niet dat langzaam verkeer automatisch zijn weg vindt. De routes voor voetgangers en fietsers kunnen worden verbeterd, de doorwaadbaarheid kan worden vergroot en de verblijfskwaliteit op sommige punten verbeterd. Hoogteverschillen in het maaiveld kunnen een belemmering zijn, maar dragen ook bij aan de beleving van het landschap.

Het middengebied en de rand aan de oostzijde komt wat betreft groen en openbare ruimte wat minder goed uit de verf. De Mies Bouwmanboulevard heeft een stevige boombeplanting en ook tussen de bebouwing zijn wel enkele bomen geplaatst, maar de ruimte is over het algemeen vrij stenig ingericht. De vijver voor het gebouw van de voormalig Cinevideo heeft betonnen cirkels die bedoeld zijn als plantvakken voor bomen, maar worden niet gebruikt.

Bij de bouw van de nieuwe bouwvolumes in de zuidwesthoek is het groen zoveel mogelijk behouden en waar mogelijk versterkt, ook door gebruik te maken van daken van gebouwen. Het NTR-paviljoen laat dit

het beste zien en ook de Villa VPRO had een groen daklandschap, maar dat is verruild voor een grote hoeveelheid zonnepanelen. Bij de realisatie van Beeld en Geluid is de openbare ruimte rondom het gebouw opnieuw ingericht met een grote, trapsgewijs oplopende vijver langs de Sumatralaan en een hoogwaardig tuinontwerp in de zone tussen het gebouw en het muziekpaviljoen.

Beeldende Kunst

Bij de bouw van overheidsgebouwen was vanaf 1951 de zogenaamde percentageregeling van kracht, die bepaalde dat ongeveer 1,5 procent van de bouwkosten aan opdrachten voor beeldende kunst werd besteed. Deze regeling was in het leven geroepen door de rijksbouwmeester die hiermee de positie van beeldende kunstenaars wilde verbeteren en de architectuur van rijksgebouwen wilde verrijken. Deze zogenaamde monumentale kunst bestaat uit werken die onderdeel zijn van de architectuur, zoals wandreliëfs, glas-in-lood, tegeltableaus, muurschilderingen en sculpturen. Naast de Rijksgebouwendienst, verantwoordelijk voor de realisatie van ministeries, rechtbanken, kantoorgebouwen van overheidsdiensten, hanteerde het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen (later ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk) een vergelijkbare regeling. Bij gebouwen voor onderwijs en cultuur die met behulp van het Rijk werden gefinancierd, werden in de regel dan ook kunstopdrachten verleend.

Het is aannemelijk dat de beeldende kunst bij de gebouwen van het Omroepkwartier door toepassing van de percentageregeling is gerealiseerd. De eerste fase van het studiocomplex werd voorzien van een decoratie dat vanaf de buitenzijde van de kopgevel omvouwt naar de binnenzijde en ook in het interieur en in de twee aansluitende glaspuien is doorgezet. Het bestaat uit een abstract-geometrisch patroon in een iets lichtere tint natuursteen uitgevoerd dan de panelen waarmee de gevel is bekleed. Het ontwerp is vermoedelijk van Peter Zwart, hoofd van de decorafdeling van de NTS, in samenwerking met architect Van der Zee.

Bij de entree van het decorcentrum, aan het Franse pleintje, werd in 1973 het metaalplastiek van beeldend kunstenaar Jan de Baat onthuld. Deze ‘abstractie van een vogel’ is bij een latere verbouwing van de entree verdwenen.

Bij de bouw van fase 3b werd voor de uitvoering van de kunstopdrachten een begeleidingscommissie in het leven geroepen, waarin onder andere de voorzitter van de NOS en architect Van der Zee zitting hadden. Deze commissie stelde uitgangspunten op voor de kunstwerken en onderzocht mogelijke locaties. Na een rondgang door het in aanbouw zijnde gebouw werd besloten advies in te winnen bij het Stedelijk Museum in Amsterdam en Kunst en Bedrijf. Deze stichting begeleidde veel kunstopdrachten voor het bedrijfsleven, maar voerde ook de percentageregeling van OKW uit. De door Kunst en Bedrijf voorgestelde kunstenaars voldeden echter niet aan de uitgangspunten, waarna op eigen initiatief opdracht werd verstrekt aan beeldend kunstenaar Yvonne Kracht. Zij ontwierp een roestvrijstalen sculptuur ‘uit de cirkel’ dat oorspronkelijk in de hal van het hoofdkantoor stond. In 1998 is het beeld verplaatst naar het Franse pleintje, maar daar is het nu niet meer aanwezig.

Enkele jaren na voltooiing van het studiocomplex werd nabij de entree het bronzen beeld ‘de cameraman’ van Hans Bayens geplaatst. Het is later verplaatst naar de hoek van de Media Parkboulevard en de André van Duinboulevard, de oorspronkelijke hoofdontsluiting van het Omroepkwartier.

Als onderdeel van het landschapsontwerp voor de tuin bij het hoofdkantoor werd beeldhouwer André Volten uitgenodigd. Hij maakte drie gepolijste roestvrijstalen bollen van verschillende maten, waarvan de grootste in de vijver is geplaatst en de overige twee op het terras eromheen. De bollen werden na een prijsvraag onder medewerkers omgedoopt tot de ‘NOSsieballen’. Volten is een van de grote namen op het gebied van beeldende kunst in de openbare ruimte van Nederland en werkte vaak samen met architecten.

Bij de bouw van fase 4 a/b kreeg de Amerikaans-Japanse beeldhouwer Shinkichi Tajiri een opdracht voor een sculptuur als markering van de entree aan het plein aan de noordzijde. Hij ontwierp een toegangspoort geïnspireerd op een Japanse tempelpoort, bestaande uit twee betonnen pijlers met daarop een met brons beklede knoop. Ondanks dat architect Van der Zee niet gelukkig was met de locatie van het beeld, werd het in 1984 toch geplaatst.

Voor het verblijfspleintje tussen het decorcentrum en het schakel- en presentatiecentrum werd Eugène Terwindt gevraagd een ontwerp te maken. Hij is een van de bekendste omgevingskunstenaars van de jaren tachtig en maakte kunstwerken die bewust het gebruik en de beleving van de openbare ruimte wilde beïnvloeden. Zijn werk op het Media Park, een ruimtelijke compositie van betonnen blokken, betegelde afgesneden vierkanten, roestvrijstalen buizen, bomen en een vijver verdween met de uitbreiding van de sportzaal tot studio 23 (huidig Omroep Max). Onderdelen van het werk zouden zijn opgeslagen.

2.2.5.5 Samenvatting kernkwaliteiten

2.2.5.5.1 Villagebied

Herkenbaar landschap

De ruimtelijke samenhang tussen de landschappelijke ondergrond, de stedenbouwkundige structuur en de bebouwing zijn bepalend voor de belevingswaarde van het villagebied in wijk Noordwest. Dat manifesteert zich in de hoogteverschillen, restanten van de woeste gronden, en de alom aanwezige natuur. Vanaf het centrum tot aan de bosranden vloeien de dichter bebouwde villabuurten bijna ongemerkt over in de ruim opgezette villaparken. De oorspronkelijke profielen en de inrichting daarvan dragen nog steeds in sterke mate bij aan de herkenbaarheid en belevingswaarde.

Samenhang

Door de sterke samenhang tussen de openbare ruimte, het groen en de bebouwing met privégroen is de doorwaadbaarheid van het villagebied vergelijkbaar met de wandeling in een park. Rechte wegen en gebogen lanen bieden door de toepassing van zichtlijnen steeds weer wisselende perspectieven op de lommerrijke omgeving, waarbij de villa's als pronkstukken in hun tuinen staan opgesteld.

Staalkaart hoogwaardige architectuur

De grote variatie aan luxe woonbebouwing geeft het villagebied een schilderachtige kwaliteit. Groot en klein, vrijstaand en gekoppeld, landelijke en statig, verschillende stijlperiodes met elk een eigen hoofdvorm, architectonische detaillering en kleurenpalet vormen de ingrediënten van dit prachtige, waardevolle maar kwetsbare stadsschoon. Alles staat door elkaar, maar dankzij de spankracht van het gebied met de groenstructuur als hecht bindmiddel wordt het nergens rommelig. Integendeel, in zijn variatie versterkt het elkaar juist. Grote gemene deler is de eigenheid van elk passend gebouw en de hoge architectonische kwaliteit.

Het Noordwestelijk Villagebied geeft een bijzondere collectie van hoogwaardige architectuur uit verschillende stijlperiodes, ontworpen door lokale, landelijk bekende en zelfs wereld-beroemde architecten. De collectie geeft een schitterende doorsnede van ruim 150 jaar architectuurgeschiedenis.

Het gebied is rijk aan parels met een bijzondere functie (omroepgebouwen, Raadhuis).

Uniek villalandschap

Het noordwestelijke villagebied is een rijksbeschermd stadsgezicht met een hechte samenhang. Het parkachtige karakter is in deze omvang een bijzonderheid. De bebouwingsdichtheid neemt naar de omringende natuurgebieden steeds meer af, terwijl er toch een beëindiging aan het te bebouwen gebied zit. Tussen de oude landschaps- en wegenstructuren met een verbindend wegprofiel, liggen de villawijken en -parken, met een eigen identiteit die samen toch een villagebied vormen.

Bouwstenen

De bouwsteen van het villagebied is het (woon) gebouw en de groen ingerichte (stijl)tuin. Elk gebouw heeft eigen kenmerken en vertegenwoordigt een stijl(periode) op een hoog niveau. De panden zijn onderscheidend en eigenzinnig. De relatie met de openbare ruimte hoort zichtbaar en beleefbaar te zijn. Zien en gezien worden, wonen en wandelen vormen de basis. Toch is er sprake van een enorme samenhang. Met de bouwstenen is een uniek schilderachtig en afwisselend beeld bereikt.

Toonbeelden

Uit elke periode zijn er toonbeelden van architectuur te vinden in het gebied. Niet alleen de beschermde panden dragen bij aan het beeld. De architectuur van de waardevolle kleinere landhuizen en bungalows kan niet worden onderschat. Appartementengebouwen met een passende omvang zijn rijk geschakeerd. Daarnaast staan in het villagebied monumentale panden van topniveau die weten op te gaan in de identiteit, zoals het raadhuis en de studio's.

2.2.5.5.2 Mediapark

Identiteitswaarden

Met de ontwikkeling van het Omroepkwartier bezegelde Hilversum haar naam als Mediastad van Nederland. Het terrein groeide uit tot het belangrijkste audiovisuele bedrijvenpark van het land waar al decennialang radio, televisie en overige audiovisuele producties worden bedacht, gemaakt en uitgezonden, zowel voor publieke als commerciële omroepen.

Het Media Park in wijk Noordwest is het enige specifiek voor de omroep ontworpen terrein in Nederland en als zodanig uniek. De geschiedenis ervan illustreert de stormachtige ontwikkeling van de omroep waarin de televisie het zwaartepunt vormde en een steeds groter ruimtebeslag vroeg. Daarnaast vonden ook commerciële mediabedrijven hier een plek. Het terrein was de kraamkamer van spraakmakende televisieprogramma's; grote namen uit de geschiedenis van de Nederlandse televisie hebben hun bekendheid hier verworven.

Campus karakter

Het label 'campus' als aanduiding voor bedrijventerreinen met een bepaald ruimtelijk, functioneel en economisch profiel wordt in de afgelopen twee decennia steeds vaker gebruikt als typering van een gebied. Dit geldt ook voor het Media Park.

De keerzijde van het toenemende mixed-use karakter van het Media Park is een verlies aan profiel en identiteit. Het toelaten van meerdere functies, al dan niet ondersteunend aan het medialandschap, biedt kansen voor het vergroten van de levendigheid, maar de onderlinge verbondenheid en ruimtelijke relaties tussen mediafuncties kunnen hierdoor uit het oog verloren raken. Een duidelijke en overtuigende langetermijnvisie is van belang om de unieke identiteit, de geschiedenis en de ruimtelijke en architectonische karakteristieken herkenbaar en beleefbaar te houden.

Landschap

Het onderliggende landschap met grote hoogteverschillen is bepalend voor de unieke landschappelijke setting. Van het reliëf is dankbaar gebruik gemaakt om parkeervoorzieningen grotendeels ondergronds aan te leggen, het landschap over het terrein door te trekken, onderscheidende openbare ruimtes te maken en gebouwen op verschillende niveaus te ontsluiten.

Het oorspronkelijke landschapsontwerp van Jan Boon kent een geleidelijke overgang van een natuurlijke, informele parkaanleg naar een meer functionele, formele inrichting bij de gebouwen. Van oost naar west 'verkleurt' de inrichting van steen naar groen, zijn er meer verblijfsplekken te vinden en nemen de natuurwaarden toe.

Stedenbouwkundige samenhang

Van zeer hoge stedenbouwkundige waarde is de samenhang tussen het onderliggende landschap, de positionering van gebouwen en de openbare ruimte. Het geaccidenteerde maaiveld, de landschappelijke waarden en de openheid van het oorspronkelijke terrein zijn op een intelligente manier verwerkt in de ruimtelijke opzet. De vergaande inbreng van de landschapsarchitect in de totstandkoming van een bedrijventerrein was in die tijd een zeldzaamheid. Het ensemble met de bouwfasen 1 t/m 4, ontworpen door Jan van der Zee en Jan Boon, heeft een zeer hoge ensemblewaarde met name door de hechte samenhang van bebouwing met het landschap, de openbare ruimte en de beeldende kunst.

Variatie in bouwvolumes

Het Media Park is een amalgaam van gebouwen, waarin geen dominante hoofdvorm is te ontdekken. De variatie van volume en vorm is een kenmerk van dit park. Het oorspronkelijke uitgangspunt om zoveel mogelijk doorzicht door het gebied te creëren heeft geleid tot enkele hogere volumes en afstand tussen de gebouwen. Door latere toevoegingen is dit principe verwaterd en is vooral aan de oostzijde de bebouwing dichter op elkaar geplaatst. Grofweg kent het terrein een mix van grote, platte volumes (studio's), sculpturale, alzijdige gebouwen (kantoren) en enkele hoge, kubusachtige volumes (diverse functies).

Ondanks dat er veel gesleuteld is en volumes zijn toegevoegd, zijn elementen van het terrein redelijk goed bewaard gebleven. Dit geldt vooral voor de cluster van gebouwen die door Van der Zee zijn ontworpen, in het bijzonder het voormalig hoofdkantoor en de achterliggende gebouwen, en het landschapsontwerp van Jan Boon waarin ze zijn ingebed. Enkele gebouwen hebben een hoge zeldzaamheid omdat ze speciaal zijn ontworpen voor hun functie en in de Nederlandse context zelden voorkomen.

Herkenbare clusters

Binnen deze variatie is een drietal samenhangende clusters te herkennen als gevolg van de gefaseerde ontwikkeling van het terrein. Deze zijn meestal door één architect of vanuit een gezamenlijke ambitie ontworpen in een overeenkomstige en herkenbare bouwstijl.

In de bebouwing van het Media Park zijn drie herkenbare clusters te vinden als gevolg van de gefaseerde ontwikkeling van het terrein.

- De oudste en meest samenhangende cluster bestaat uit het studiocomplex, de decorhal, het hoofdkantoor en de facilitaire gebouwen in de noordwesthoek, die alle zijn ontworpen door architect Jan van der Zee. Het studiocomplex en de decorhal zijn van typologische waarde vanwege hun functionele en logistieke opzet die geheel is afgestemd op de productie van televisieprogramma's. Daarnaast vertonen de gebouwen die door Van der Zee zijn ontworpen een sterke samenhang door hun architectonische vormgeving, representativiteit en hoogwaardig materiaalgebruik. Ze zijn van grote betekenis voor de herkenbaarheid van het Media Park en het oeuvre van Van der Zee. Ze staan symbool voor de oorspronkelijke ambities van NOS en gemeente om een representatief en publiek toegankelijk omroepkwartier te ontwikkelen met hoogwaardige architectuur en een zorgvuldige landschappelijke inpassing.

- De tweede cluster wordt gevormd door de gebouwen van de commerciële productiebedrijven langs de Lage Naarderweg. Deze zijn ontworpen door architect Cor Berg in een minder ambitieuze bouwstijl en met weinig aandacht voor de openbare ruimte. Ze zijn illustratief voor de no-nonsense aanpak van de toen startende commerciële omroep.

- De derde cluster werd gebouwd door de zendgemachtigden van het derde publieke televisienet. MVRDV heeft hier een nadrukkelijk stempel op gezet met spraakmakende architectuur en weer aandacht voor de landschappelijke inpassing, passend bij de eigenzinnige signatuur en publieke waarden van de omroepen.

Naast deze clusters bevinden zich gebouwen met een sterk eigen karakter en architectonische uitstraling, die zich meer als stand-alones manifesteren. Het voormalig muziekpaviljoen van Piet Elling (1965), de VPRO (1997) en RVU (1997) van MVRDV, VARA/NPS van Haskoning en Hooykaas (2000), het Instituut voor Beeld en Geluid van Neutelings Riedijk architecten (2006), de Kijkbuis van Meyer en Van Schooten (2013) en – zij het in iets mindere mate – de Matrix van KCAP (2000). Aan de noordzijde geldt dit voor het gebouw met ingerichte tuin met vijver voor de Wereldomroep van J.H. van den Broek (1961).

Parkeren uit het zicht

Aan de ontsluitingswegen over het terrein wordt niet geparkeerd. Afgezien van enkele kleine parkeervelden, vindt het parkeren plaats in ondergrondse of half-verdiepte garages die zoveel mogelijk zijn ingepast in gebouwen of in het landschap. Het dak van de grote parkeergarage was oorspronkelijk beplant met een heidelandschap en niet als parkeerdek in gebruik. De huidige situatie doet afbreuk aan het oorspronkelijke idee van een doorgetrokken landschap en parkeren uit het zicht.

2.2.5.6 Gemeentelijke monumenten

[Gereserveerd]

2.2.5.7 Rijksmonumenten

[Gereserveerd]

2.2.6 Oost

2.2.6.1 Vooraf

Introductie

Hilversum Oost kent verschillende buurten. Het gebied tussen de spoorlijn en de Jan van der Heijdenstraat is wat identiteit betreft verbonden met de snelle ontwikkeling van het dorp naar industrie-, ambacht en arbeidersdorp. Tussen de bebouwing van industrie en particuliere woningen, vlechten zich de tuindorpen van woningbouwverenigingen en gemeente. Plan Oost is de inmiddels rijksbeschermde tuinwijk met de opengewerkte stadsrand. De naoorlogse bebouwing volgde deze opzet. Anna's Hoeve is een recente stadsuitbreiding op de oorspronkelijke vloeivelden, later waterzuivering en stadspark.

Ligging

De noordgrens van de wijk Oost slingert rondom de Simon Stevinweg, Hoge Larenseweg en Larenseweg. In het noordoosten liggen de Siriusstraat en Orionlaan tegen de heide aan. In het oosten is het complex Kamrad nauw verweven met de Zuiderheide. In het zuidoosten liggen de 'naoorlogse buurt', een deel van het stadspark en het recent gebouwde Anna's Hoeve. De wijk wordt in het zuiden en westen door de spoorlijn begrensd. De wijk kent een zestal buurten:

A. Geuzenbuurt

B. Electrobuurt

C. Kleine Driftbuurt

D. Astronomische buurt

E. Liebergen

F. Anna's Hoeve

Daarnaast zijn in de wijk vier leefsferen te onderscheiden: de 'motor van Hilversum', de tuindorpen, de tuinwijk en Anna's Hoeve.

De wijkbiografie Oost is ook als opgemaakt pdf document raadpleegbaar. Behalve de wijkbiografie is ook Tuinwijk Oost - Visie beschermd gezicht opgenomen als pdf document, in 2012 is deze opgesteld ter onderbouwing voor de aanwijzing Beschermd stadsgezicht door het Rijk.

2.2.6.2 Tijdlijn

De oostflank van Hilversum is niet in één keer ontworpen, maar sinds het laatste kwart van de negentiende eeuw stap voor stap gegroeid en ontwikkeld. Ondanks de geleidelijke ontwikkeling, is er toch sprake van een hechte samenhang. De wijk Oost wordt gekenmerkt door een sterk ruimtelijk raamwerk van radialen en ceintuurwegen. Bepalend voor de beleving van de oostflank is de coherente visie, de tuinstadgedachte, waarbij de relatie tussen de leefomgeving en het landschap centraal staat. Hierdoor zijn stedenbouw, architectuur en de groene openbare ruimte nauw op elkaar afgestemd, wat een harmonieuze, prettige leefomgeving oplevert. De tijdlijn toont de plannen en gebeurtenissen die bepalend zijn geweest voor de groei en ontwikkeling van dit deel van Hilversum.

2.2.6.2.1 19e eeuw en 1874 - De spoorlijn

1850 Uitwaaierende wegen

Halverwege de 19e eeuw was Hilversum een overwegend agrarisch dorp met een eigen, voornamelijk textielindustrie. Naar buiten uitwaaierende wegen liepen naar naburige dorpen en zandpaden naar de engen, woestere gronden en verder gelegen meenten. Een eng is een groot stuk bouwland of akker. De meenten zijn weiden die boeren in bezit hadden of waarvan ze gezamenlijk gebruik konden maken. De wegen ten oosten van het dorp leidden naar Laren en Eemnes. Op en rond de engen stond in het oosten een enkel boerenhuisje of een landarbeiders-hutje. Meer bebouwing was daar in 1850 niet te vinden. De uitwaaierende wegen en paden bepalen nog steeds de vorm van wijk Oost. Al met al woonden er hooguit tweehonderd mensen ten oosten van Hilversum.

1874-1878 Aanleg Spoorweg en industrie 'over het spoor'

De Oosterspoorweg kreeg een station aan de oostkant van het dorp. De rechtstreekse verbinding met de hoofdstad Amsterdam had op alle fronten grote gevolgen voor Hilversum.

De onbebouwde engen ten oosten van het spoor oefenden grote aantrekkingskracht uit op ondernemende fabrikanten en hun arbeiders uit Amsterdam.

De Amsterdamse architect Yme Bijvoets werd door gemeenteopzichter Arend Houtman in de gelegenheid gesteld om langs de Larenseweg percelen bouwgrond te kopen, waarvoor hij prachtige villa's ontwierp, die vervolgens door Arend Houtman en zijn zoon Wouter Houtman werden gebouwd. Op een achterterrein ontwierp Bijvoets ook de eerste sigarenfabriek van Hilversum. De villa's zijn allemaal gesloopt en de sigarenfabriek is kortgeleden uitgebrand. Na sloop van de restanten zal een replica worden gebouwd.

De fabrikanten vestigden zich vanaf 1874 in villa's, onder andere aan de Larenseweg en stichtten 'over het spoor' een bonte verscheidenheid aan fabrieken, zoals een ijzer- en metaalgieterij, margarinefabriek, weverij, verffabriek, diamantslijperij, rijtuigenfabriek, drukkerij, plateelfabriek, meubelfabriek, chocola- en suikerwerkenfabriek, een dropfabriek en verschillende sigarenfabrieken. Bij deze fabrieken werden vaak woningen voor hun arbeiders gebouwd. Een aantal fabrikeurs liet zich bovendien graag in het sociaal-culturele leven van Hilversum zien en zetten zich daar ook voor in.

De industrialisering van Hilversum – en van alle andere Nederlandse steden – viel samen met de landbouwcrisis in West-Europa tussen 1878 en 1895, en daarom zochten veel werkloze landarbeiders werk in de steden. In 1904 kwam de Koninklijke Haardenfabriek E.M. Jaarsma vanuit Sneek naar Hilversum. Ze vestigde zich aan de Liebergerweg waar een nieuwe fabriek met arbeiderswoningen werd opgericht. De grotere woningen waren voor de afdelingshoofden. De Nederlandse Seintoestellenfabriek (NSF) verplaatste zich in 1920 naar de oostkant van het spoor op een groot terrein aan de Jan van der Heijdenstraat.

1880-1895 Gas, reiniging en vuil water naar Oost

Om de fabrieken van energie te voorzien, bouwde de gemeente hier in 1884 een gasfabriek, ontworpen door gemeentearchitect J. Rietbergen. Naast de energievoorziening, vormde de afvoer van het vuile water in de open riolen een uitdaging. Door de hoogteverschillen stroomde het water in Hilversum af in oostelijke en westelijke richting, aan beide kanten van de heuvelrug. Aan de oostkant is er geen open water aanwezig, de hoge Gooise gronden hebben geen bovengrondse afstroming waardoor het water door verzinking in de bodem moest verdwijnen. Het water werd daarom aan de oost- en westkant van Hilversum naar vloeivelden gevoerd. In 1895 werd door gemeentearchitect P. Andriessen een plan voor de verbetering van de waterafvoer gemaakt waarbij het vuile water in een bassin zou worden geleid en verspreid over besproeiingsvelden. In 1900 werd de waterberging alweer vergroot. De vloeivelden strekten zich daarachter uit. In 1901 kwamen daar nog een machinegebouw en werkmanswoning bij te staan. De spoorlijn langs de gasfabriek liep door tot aan de vloeivelden en boog daar af richting Amersfoort. Deze vuilwaterberging zou het gebied daar blijvend bepalen. In 1908 werd een rioleringsplan voor de gemeente gemaakt.

2.2.6.2.2 1898-1918 - De eerste uitbreidingsplannen

1898-1900 - Uitbreidingsplan gemeentearchitect P. Andriessen

De akkers raakten bebouwd. Het werd al snel duidelijk dat regie genomen moest worden op de ontwikkelingen. Particulieren bepaalden met hun bebouwing de inrichting van wijk Oost. In de periode 1898-1900 ontwierp de toenmalige gemeentearchitect Andriessen een plan voor de uitbreiding van het dorp aan de oostkant van de spoorlijn. De bebouwing werd zo dicht mogelijk bij het station gesitueerd, met rijen woningen langs de bestaande radialen. Een stukje van de Jan van der Heijdenstraat tussen de Larenseweg en de Geuzenweg is aangelegd. In die hoek stond ijzergieterij met kantoor en woonhuis Taphorn, overgenomen door J. Ensink in 1881. Een goede plek want daarlangs liep de tramlijn en kon een zijspoor of sliplijn worden aangelegd. Andriessen zocht naar mogelijkheden om de radialen met elkaar te verbinden. Hij tekende daarvoor een ceintuurbaan aan de oostkant, op de plek waar later de Jan van der Heijdenstraat zou komen. Ook ontwierp hij een noordoost-zuidwest verbinding die stopte bij de Bakkerstraat omdat deze straat al flink bebouwd was. Ook stonden er tussen de bebouwing boerderijen, waarvan een enkele ook nu nog bestaat.

1902-1905 - Uitbreidingsplan volgens de Woningwet

De Woningwet uit 1901, in werking getreden in 1902, verplichtte gemeenten met meer dan 10.000 inwoners tot het opstellen van een uitbreidingsplan. Andriessen maakte vanaf 1902 het Plan van Uitbreiding van de Gemeente Hilversum, dat in juni 1905 werd vastgesteld. Andriessen wilde de uitwaaierende wegen en paden in een logisch verband brengen, vooral door dwarsverbindingen en lange gebogen lijnen, waardoor het uitbreidingsplan vooral een stratenplan is. De woningen langs de noord-zuid verbindingen zouden een betere oriëntatie hebben. Daarnaast inventariseerde een plankaart uit juli de hoogtes in Hilversum en diende het daarom ook als hoogtekaart. Andriessen bracht bovendien een zonering in wijktypen aan. De wijk over het spoor was de zone voor fabrieken en arbeiderswoningen. Deze wijk werd nog niet tot in onderdelen verkaveld, zodat er flexibiliteit in het plan bleef voor uitbreiding en nieuwbouw van fabrieken.

1905-1912 - Communicatie met wijk Oost en ambities

Na enkele jaren, rond 1908, ontstond bij de gemeente zorg over de verbinding tussen de twee delen van het dorp aan weerszijden van de spoorweg. Gedacht werd aan een groot gebaar met gebogen wegen vanaf een spoorwegovergang bij de Hoge Larenseweg. Of beter nog een tunnel, en er werd gedroomd

van ondertunneling van het station, verplaatsing van het station en zelfs verplaatsing van de spoorlijn. De spoorwegen (HIJSM) gaf geen duidelijkheid over medewerking aan de tunnels, zoals blijkt uit de rapportage uit 1911. *Daarop is met de raad van Administratie besproken, of op andere wijze eene verbetering van de verbinding van beide deelen der Gemeente tot stand was te brengen. Vooreerst werd daarbij overwogen, of verplaatsing van het station of wel omlegging van de spoorbaan buiten de wijk mogelijk was. Het bleek spoedig, dat daaraan niet te denken viel. Vooreerst leiden dergelijke ingrijpende wijzigingen in den bestaanden toestand, waardoor het verkeer in de Gemeente langs nieuwe wegen geleid wordt, tot groote benadeling van sommige bedrijven; andere perceelen daarentegen, - bij omlegging van de spoorbaan geheel wijk I - rijzen aanmerkelijk in waarde, zonder dat de Gemeente daarvan ook maar een deel kan terugvorderen voor de te maken kosten; bij de kosten van de spoorwegomlegging komen ook nog de uitgaven voor onteigening ter bekoming van een goed stratenplan en voor wegenaanleg in deze wijk en moeten op de punten, waar de nieuwe spoorlijn de verkeerswegen zal kruisen, ook tunnels of viaducten worden gemaakt. Behalve deze bezwaren staan (bij omlegging van de spoorbaan) tegenover de voordeelen van een fraaien en rationeelen uitleg aan de Oostzijde der gemeente ook nog de bezwaren van den verderen afstand van het station uit de gemeente en de ligging van gasfabriek en vloeivelden in de onmiddellijke nabijheid van het nieuwe station, wat eveneens zeer hinderlijk is.* Ook werd een overbrugging meer noordelijk in de omgeving van de Lage Naarderweg besproken.

Vanaf dit moment werden de plannen voor het oostelijke deel van het dorp lange tijd door spoorwegkwesties bepaald. Dudok zou zich na zijn aanstelling in 1915 lange tijd op de verplaatsing concentreren.

1912 - Herziening uitbreidingsplan

In 1912 werd het uitbreidingsplan herzien. Het areaal vloeivelden moest worden uitgebreid waarvoor gronden van Stad en Lande moesten worden aangekocht. Het te zuiveren water werd door het rioleringsstelsel daar naartoe gevoerd. Rondom de vloeivelden werden terreinen voor mogelijke uitbreiding gereserveerd, maar vooralsnog werden die beplant om een afscheiding tussen de vloeivelden en het bebouwde deel van de gemeente te maken en verstuiving van de vloeivelden tegen te gaan. Een spoorwegovergang lag in het verlengde van de Liebergerweg en in de Oude Amersfoortseweg. Een doorgaande route naar het noorden (verlenging Jan van der Heijdenstraat) zorgde voor een verbinding naar een nog nader te bepalen viaduct over de spoorlijn. Dwars over de heidegronden van Stad en Lande werd een weg geprojecteerd naar de Oosterengweg. Er werd niet verwacht dat de komende jaren verder naar het oosten werd gebouwd, zodat tussen deze weg en de vloeivelden sportterreinen konden worden aangelegd. Tussen de Bakkerstraat en de Liebergerweg was ruimte voor gemeentegebouwen. Ook zou een weg komen tussen de Liebergerweg-spoorwegovergang en de Larenseweg, waarlangs burger- en arbeiderswoningen. Industrie kreeg een plek en de woningen moesten ruimte voor eigen beplanting krijgen. De (industrie)terreinen tussen de spoorlijn en de Liebergerweg zouden nog onderverdeeld kunnen worden met wegen. *Op verschillende punten zijn pleinen ontworpen, om deze wijk door aanleg van plantsoenen een vriendelijk aanzien te kunnen geven.* Doel was een open bebouwing met goede toetreding van licht en lucht. Andere verbindingen over en onder de spoorbaan werden pas later gerealiseerd: In 1930 werd het viaduct in de Johannes Geradtsweg aangelegd. De ‘kleine spoorbomen’ kreeg een voetgangerstunnel in 1928. In 1938 volgde de Prins Bernhardtunnel in de Kleine Drift.

1913 - De eerste woningwetwoningen

In de eerste jaren na de invoering van de Woningwet, die een verbetering in de huisvesting van arbeiders beoogde, vond de gemeente dat particulieren de woningen moesten bouwen. Het duurde een tijd voordat de eerste woningwetwoningen (arbeiderswoningen) ook daadwerkelijk werden gebouwd. Voor de bouw van de door de rijksoverheid gesubsidieerde arbeiderswoningen werden woningbouwverenigingen opgericht. In 1913 begon de Volksbondbouwvereeniging Hilversum met hun architecten C. de Groot en E. Verschuijl met de bouw van een serie arbeiderswoningen aan de Larenseweg.

2.2.6.2.3 1918 - Uitbreidingsplan Dudok: de tuinstad

In 1914 werd begonnen met een algemene herziening van het uitbreidingsplan en het deel over het spoor was het eerst aan de beurt. Vanwege het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog en de prioriteit van het vinden van oplossingen voor de waterafvoer, kon dit niet worden afgemaakt.

In 1915 werd Dudok aangesteld als directeur Publieke Werken. Eén van zijn hoofdopdrachten was het maken van een uitbreidingsplan voor Hilversum. In 1916 kreeg Dudok de opdracht en financiële middelen om zijn ideeën uit te werken. Wegen werden aangelegd en woningen gebouwd ten zuiden van de dorpskern. Rond 1918 nam Dudok het dorp als geheel onder handen. Hilversum wijk Oost werd toen beheerst door de spoorwegplannen. Van dit concept uitbreidingsplan resteert enkel de toelichting. De overzichtskaart – waarvan slechts één exemplaar werd gemaakt – lijkt zoek.

Desondanks fungeerde het jarenlang als officieuze basis voor de vele partiële herzieningen die tot een compleet herzien uitbreidingsplan in 1933 samengevoegd en aangevuld werden. Het kwam er niet van het uitbreidingsplan uit 1918 vast te stellen vanwege spoorwegplannen, kanaalplannen en de plannen voor een snelverbinding met Amsterdam. Dudok behield het hoofdwegensysteem en de zonering van zijn voorganger Andriessen, maar presenteerde Hilversum nu als een tuinstad waar plaats was voor de industrie en arbeiders en villa's en welgestelden. Binnen het raamwerk van de bestaande radiaalwegen (de uitwaaierende wegen) lagen de ontwerpen voor de woonvelden nog niet vast. Omdat Hilversum als een van de eerste gemeenten in Nederland sinds 1917 een Gemeentelijke Woningdienst had en sinds 1921 een Gemeentelijk Grondbedrijf, kon het dorp niet alleen vaart maken met de aanleg van nieuwe woonbuurten, ook hield ze controle over de vorm, kwaliteit en samenhang, de woning typologieën, kosten en de planning. Dudok nam het gemeentebestuur mee in het standpunt dat de gemeente het voorbeeld moest geven en zelf moest bouwen om een mooie en gezonde leefomgeving te bieden met goede woningen. Had het gemeentebestuur in 1908 tenslotte niet met overtuiging voor het concept van de tuinstad gekozen?

Door de keuze om de fabrieksterreinen aan de buitenrand van de gemeente te leggen en de arbeiderswijken een plaats te geven tussen de fabrieksterreinen en de spoorlijn, en soms ook tussen de fabrieksterreinen, is het motief van invlechten van tuindorpen ontstaan. Voor de bebouwing zou volgens Dudok *op ruime schaal gebruik gemaakt worden van breking in de voorgevellijnen, waardoor, mits dit door bekwame hand geschiedt, zeer verrassende en schilderachtige effecten kunnen ontstaan.*

Toelichting van Dudok op het uitbreidingsplan 1918 (deel Oost)

In het uitbreidingsplan is rekening gehouden met het karakter van de bestaande bebouwing. Tot dan toe had er een vrij logische ontwikkeling van soorten bebouwing plaatsgevonden, de wijk was een industriegebied met arbeidersomgeving geworden. Tussen het netwerk van verkeersstraten ligt het bouwstratenstelsel. *Het is waarschijnlijk en zelfs wenselijk dat Hilversum in de eerste plaats een forensengemeente zal blijven, maar het is ook van belang dat een welgestelde bevolking van burgers zich vestigt die bij de bloei van Hilversum rechtstreeks betrokken zijn en door hun zaken geheel aan onze gemeente zijn gebonden. Dit geldt zeker voor de industrieel.* Daarom zijn voor een goede aansluiting op de spoorwegen aan weerszijden van de sliplijn ruime, diepe fabrieksterreinen voor opkomende industrie, en een industriewijk in het noordoosten gepland. *Nauw verbonden aan dit vraagstuk is de zorg voor de volkshuisvesting. De technische eisen van de spoorwegbouw geeft lusvormige bochten, waarbinnen zeer fraaie gelegenheid voor volkswoningbouw overblijft; dan wel een zeer ruim gebruik van plantsoenaanleg en hoog opgaand hout, waardoor de atmosfeer wordt gereinigd, daarom is rond de fabriekengordel een stelsel ontworpen van 20 - 30 meter brede lanen en ruime eenvoudige speelvelden want het is van groot belang dat arbeiderskinderen dicht bij de woning ruimte, licht en lucht hebben voor hun spel.* Geprobeerd moet worden harmonische overgangen tussen de verschillende bebouwing te maken. Dudok hield al rekening met de verplaatsing van de spoorlijn (dat zou een boulevard kunnen worden) naar het oosten en een oostelijke ringweg. Daaruit blijkt dat Dudok vanuit de schaal van de stad dacht. Zo speelde de verlegging van de spoorlijn een rol om de visie op de stad toekomstgericht te realiseren. Ten tijde van de aanleg van tuinwijk Oost werd voorgesorteerd op de aanleg van een nieuwe haven in het westen van Hilversum om de industrie en grote bedrijven een betere plek te geven zodat in oost een gezondere woonomgeving kon ontstaan en meer woningen konden worden gebouwd. De oversteekpunten, ondertunnelingen, overbruggingen, en de ligging van de spoorlijn bleven terugkerende discussiepunten.

1920 Tuindorpen van woningbouwverenigingen en particulieren

De woningbouwverenigingen werden actief. Als een vereniging arbeiderswoningen wilde bouwen, ontwierp Dudok het stratenplan. Zoals in 1920 toen woningbouwvereniging St. Joseph het initiatief nam om tussen de Eemnesserweg en de Bakkerstraat arbeiderswoningen te bouwen. De straatnamen zijn ontleend aan de elektriciteit vanwege de komst van de NSF in de buurt.

In 1921 had de woningbouwvereniging Ons Ideaal een plan voor de bouw van arbeiderswoningen nabij de gasfabriek waaraan de straatnamen konden worden ontleend. Daarvoor was het nodig een stuk van de Jan van der Heijdenstraat aan te leggen. Deze straat werd aangelegd naarmate de bebouwing vorderde, het overige bleef zo lang sintel- of veldkeiweg, die echter wel lager kwam te liggen ten opzichte van de bebouwing. De straten kregen echter de namen Nachtegaal-, Kievit- en Leeuwerikstraat.

In 1925 ontstond het tuindorpcomplex rond de professor Poelsstraat, ontworpen door architect J.C. Brandt jr. uit Heemstede, in opdracht van de eveneens in Heemstede zetelende Noord-Hollandsche Exploitatie Maatschappij. Deze woningen kregen twee volwaardige bouwlagen. De tuindorpen kregen voorzieningen zoals winkeltjes. Het wegenplan Kleine Drift werd in 1926 mogelijk door exploitatie van een particulier perceel tussen bedrijven en de gasfabriek.

1921-1931 Dudoks gemeentelijke woningbouwprojecten

De basis voor de invlechting van tuindorpen was gelegd. Voor de oostflank tekende Dudok meerdere stratenplannen die de schegvormige lege terreinen tussen de radiaalwegen in de Kleine Driftbuurt, Liebergen- en de Astronomische buurt opvulden. In 1920 begon Dudok met het ontwerpen van gemeentelijke woningbouwcomplexen voor de arbeiders in oost. Dudok zorgde niet alleen voor woningen. In en bij de complexen zette hij openbare voorzieningen, zoals scholen, goed zichtbaar en bereikbaar voor de mensen in de buurt. Het complex Edisonplein en omgeving bood woningen voor alleenstaanden, ouderen en gezinnen in dezelfde woonomgeving. Het gesloopte gemeentelijk slachthuis kwam ook in het oosten terecht. Dudok ontwierp een fraai vormgegeven slachthuiscomplex, alsof het een schoolgebouw was. Toen in 1923 de bouw was begonnen wilde men in de nabijheid woningen bouwen en daarom werd een wegenplan opgesteld met verbindingen met de Kleine Drift en de Kievitstraat. Rondom het slachthuis kwamen woningen, winkeltjes en een bakkerij.

Inmiddels was er een bevolkingsvereniging ‘Over t Spoor’ opgericht die aandacht vroeg voor verbetering van de situatie in dit deel van de gemeente. Dudok bouwde een politiepost aan de Kleine Drift bij het station en het politietoezicht werd verbeterd. Het was de vereniging die het voor elkaar kreeg dat een volksbadhuis werd gebouwd. Voor de arbeiders ontwierp Dudok in 1921 aan de Huygensstraat het gesloopte Volksbadhuis ‘Over ’t Spoor’ met een bleekveldje voor de handdoeken en elf woningen (3e gemeentelijke volkswoningbouwcomplex met badhuis). De woning boven het badhuis was bestemd voor de badmeester. Dit complex vormde een kleurige en vrolijke noot in de vale omgeving. Hilversum zorgde voor de volksgezondheid en de volkshygiëne.

De gemeentelijke woningbouwprojecten bevinden zich in de Electrobuurt (6e en 14e complex), Kleine Driftbuurt en Liebergen (10e, 11e, 12e, 13e, 15e, 16e, 17e complex). Al deze woningbouwcomplexen zijn in samenhang met elkaar, en met voorzieningen als schoolgebouwen en winkels, ontworpen.

Vernieuwing van de horeca Over 't Spoor

Aan het begin van de Larenseweg stond het Amsterdamsch Café, een statig maar heel oud complex. Het stond er in 1902 al.

Eigenaar Hermanus Spikker wilde het laten slopen en gaf architect Hendrik de Groot opdracht voor een ontwerp van een nieuw etablissement. Het werd een fraai ontwerp in de stijl van de jaren '30, deels symmetrische van opzet met links oorspronkelijk een overdekt terras.In de lange gevel kwam een imposante middenrisaliet met smalle verticale vensters waarin zich het trappenhuis naar de verdieping bevindt.

Dochter Annie van der Kloes legde op 14 december 1930 de eerste steen. De architect H. de Groot is zeer actief geweest in Hilversum: villa’s, middenstandswoningen, arbeidershuizen etc.

Het complex ligt op bijzondere en beeldbepalende plaats bij de aansluiting van de Kleine Drift op de Larenseweg. Direct ernaast staat het station van de Gooise Stoomtram. Het ligt ook dichtbij het treinstation, wat typerend is voor de ontwikkeling van dit deel van de wijk Over ’t Spoor tijdens eerste helft twintigste eeuw.

2.2.6.2.4 1926-1931 - Plan Oost

Dudok ontwierp vanaf 1925 een aantal uitbreidingsplannen waarin de buurten met arbeiders- en middenstandswoningen ruimer zijn opgezet. In wijk Oost betrof het de oostelijke afronding van Hilversum, Plan Oost. Er ontstond meer behoefte aan woningen voor de middenstand. Dat betekende dat de gemeente, die zich richtte op arbeiderswoningen, op termijn minder ging bouwen. De regie op de vorming van Hilversum behielden de gemeente en Dudok door een standvastige visie op de tuinstad en door overleg en samenwerking met de woningbouwverenigingen en particulieren, en de beoordeling van plannen, samen met de Schoonheidscommissie. Vanwege de opzet, in een hechte samenhang op de schaal van een wijk, vormen de buurten en complexen een tuinwijk. De hechte samenhang tussen beplanting en stedenbouwkundige opzet toont de samenwerking met de Hilversumse plantsoenmeester Jan Hendrik Meijer.

Dudok was inmiddels al enige jaren in overleg met de hogere overheden en de Centrale Schoonheidscommissie over uitbreidingsplannen en infrastructuur. De basisgedachte was het vormen van een ordelijke en regelmatige uitbreiding van de gemeente met behoud van het natuurschoon waaraan de gemeente haar groeikracht hoofdzakelijk te danken had. Dudok ging uit van een systeem van radialen en gordelwegen (ceintuurbanen). Begin 1927 bood Dudok een schema-uitbreidingsplan en een wegenplan Oost aan. Tegelijkertijd werd de Gasfabriek uitgebreid, daar ruimde hij plek voor in tot de Jan van der Heijdenstraat. Deze straat was een plantsoenweg met een parallelweg aan de kant van de huizen aan de oostkant. De gemeenteraad dankte hem voor *de voortvarende en goed doordachte wijze, waarop dit plan weer onder*

ogen is gezien. Vast staat, dat men zoo langzaam maar zeker en op goede wijze een gemeente krijgt, die een schoon geheel vormt. Hilversum mocht blij zijn dat te kunnen doen. Raadslid Meijer voegde daaraan toe: *Ten onrechte kan men steeds in verschillende kringen, ook waar men dat in het geheel niet zou verwachten, de meening hooren, dat de heer Dudok zoo duur is en de gemeente-financiën opeet. Dit is absoluut onjuist. Misschien kan men, wanneer men een bepaald detail bekijkt, den indruk hebben, dat dit goedkooper zou hebben gekund, maar niet voorbij gezien mag worden, dat de directeur juist door de gemeente mooi en aantrekkelijk te maken de gemeente-financiën behartigt. Eerst was er een ander plan waarbij gerekend was op een luchtbrug over de J. v. d. Heydenstraat. De nu voorgestelde oplossing acht spr. ook uit aesthetisch en financieel oogpunt een zeer gelukkige.* Het idee van een tunnel beïnvloedde het plan voor de Kleine Drift, waarin Dudok ruimte plande voor scholen: de rooms-katholieke school bij de Electrobuurt, de Nassauschool en de St. Cuneraschool aan de oostzijde van de Jan van der Heijdenstraat. Het plan om ten oosten van de Jan van der Heijdenstraat de gronden te bestemmen voor industrie was verlaten, er was behoefte aan woningen.

Het plan voor 'Oost II' (ten oosten van de Jan van der Heijdenstraat) liet al zien dat de wijk binnen de radialen en ceintuurbanen een meer noord-zuid oriëntatie kreeg. Dudok paste het plan een paar keer aan. De terreinen waren erg heuvelachtig en de zandverstuivingen waren niet gunstig voor woningbouw in de buurt. Op het lage punt in de Lorentzweg werd een grote vijver voor de opvang en afvoer van regenwater gemaakt. Het bleek niet gemakkelijk het zuidelijke deel boven de Minckelersstraat in te vullen: de vaalt zat in de weg. De vuilnisterreinen *verkeeren in een voor exploitatie als bouwgrond zeer ongunstigen toestand. Voor een groot gedeelte zijn zij bedekt met een laag oud huisvuil van afwisselende dikte, terwijl op tal van plaatsen groote gaten zijn gegraven, die gevuld zijn met onbruikbaren rommel (blik, emaille, glas enz.).* De gemeente bouwde hier zelf vanaf 1927 de stroken arbeiderswoningen. Eerst langs de Duivenstraat en langs het pleintje bij de school aan de Merelstraat. De vaaltarbeiders kregen hier een woning.

In 1929 was het uitbreidingsplan voor Oost II gereed. De Lorentzweg, Eemnesserweg en Kleine Drift-Minckelersstraat vormen de voornaamste radiaalwegen. De directeur van de dienst Publieke Werken, J.F. Groote, lichtte toe: *Groote gazons daarlangs en elders zullen deze wijk tot een ongemeen fraaie arbeiderswijk kunnen opvoeren.* De rondweg Kamerlingh Onnesweg werd gepland, met bebouwingsstrook aan weerszijden. Op ruime schaal zijn in het plan Oost gazons en beplantingen ontworpen, die *vooral in een volkswijk evenzeer hygiënische als esthetische waarde* hebben. Industrieterrein grensde aan de NSF en aan de rand van het plan bij de vuilverwijdering (verbonden via een sliplijn met de spoorweg). De siervijver (Lorentzvijver) op een van de laagste punten in de wijk was een aantrekkelijke afwisseling in het plan en ook technisch noodzakelijk. Regenwater kon niet door de zuiveringsinrichting worden opgenomen, dat moest door een gescheiden stelsel. De bebouwing bevatte hoofdzakelijk arbeiderswoningen, en langs de verkeerswegen en nabij de Larenseweg middenstandwoningen.

In 1929 drong de gemeenteraad sterk aan op het maken van een uitbreidingsplan. Dudok was er dan wel steeds in geslaagd om aan de hand van een visie en een schematisch uitbreidingsplan de kleinere complexen tot een organisch geheel te vormen, op den duur zou deze werkwijze niet ongestraft kunnen worden voortgezet. De directeur van Publieke Werken, Groote, was zich hiervan bewust. Het lag aan het vele werk en de reorganisatie van de dienst dat er alleen wegenplannen werden gemaakt. Maar aan het uitbreidingsplan werd al getekend.

Uit de schetsen bleek dat nog twee wegen parallel met de Marconistraat waren ontworpen, die stedenbouwkundig een geheel vormden met de wegenplannen Oost en Oost II. Achter deze beide wegen was een industrieterrein geprojecteerd, dat verkleind moest worden om meer woningbouw te kunnen realiseren (het maken van een schets was door ziekte van den Gemeente-architect vertraagd). Voor de realisatie van Plan Oost moesten gronden van Stad en Lande worden aangekocht. *De hoogteverschillen waren een grote tegenvaller. De herhaaldelijk uitgesproken wensch om zoo spoedig mogelijk de beschikking te krijgen over een groot complex, hetwelk geschikt is voor den bouw van arbeiderswoningen, heeft geleid tot het richten van Uw aanvrage bij Stads en Lande om in deze zone een groot terrein te mogen koopen. Geheel afgescheiden van de vraag waar elders in de gemeente arbeiderswijken gesticht zouden kunnen worden, is vast te stellen dat deze terreinen zich daar in het bijzonder toe leenen. Immers, terwijl de meeste fabrieken in de nabijheid gelegen zijn is hier een zoo groot braak liggende terrein in exploitatie te brengen, dat voor royalen aanleg, door beplanting, door waterwerken die nabijheid vergeten kan worden en de bezwaren aan die nabije ligging verbonden, overwonnen kunnen worden. Nergens elders in onze gemeente is, zonder groot verlies van natuurschoon, aanstonds te bereiken wat hier tot stand te brengen is; overal elders zal aanleg van eene wijk met wellicht 10.000 inwoners groote doorbraken vereischen om de arbeiders in de gelegenheid te stellen hun werkplaatsen te bereiken.*

Met Plan Oost liep Dudok vooruit op het uitbreidingsplan dat enkele jaren later, in 1933, werd gepresenteerd en bekend zou worden als beëindigingsplan.

2.2.6.2.5 1933 - Het uitbreidingsplan als beëindigingsplan

Dudok en de directeur van Publieke Werken ontwierpen het uitbreidingsplan in 1933 uiteindelijk als een 'beëindigingsplan' van Hilversum. Een eindige stad betekende zoveel mogelijk behoud van landschap en natuur, in de jachtige samenleving essentieel voor de 'fysieke en geestelijke volkswelvaart', aldus Dudok. In het uitbreidingsplan was het duidelijk waar het dorp ophield en het landschap begon en hoe ze met elkaar werden verweven. In wijk Oost betekende het de oostelijke afronding met het Kamrad dat de harmonische overgang van de bebouwde kom naar de omringende natuur vormt. Overeenkomstig het rapport van de Gooise Schoonheidscommissie werd zo de bebouwing aan de oostzijde van de Kamerlingh Onnesweg beëindigd. De bebouwing van het Kamrad werd in 1964 gebouwd. Meer zuidelijk vormde de Anthony Fokkerweg de begrenzing.

Een bekoorlijke plek

Ondanks de oprichting van natuurverenigingen, zoals het Gooisch Natuurreservaat (GNR) in 1932, voelden de overheden de plicht om terreinen van particulieren aan te kopen en die voor inwoners en bezoekers open te stellen. Het gebied waarop de 19e eeuwse Anna's Hoeve stond, werd in 1932 aangekocht. Een deel was een mooi wandelbos, maar het westelijke deel kon onder handen worden genomen. Plantsoenopzichter J.H. Meijer ontwierp met Dudok een stadspark met een theeschenkerij, een berg met uitzicht, waterpartijen en speelgelegenheid: een bekoorlijke plek. Het was een van de vele werkverschaffingsprojecten. De heuvels werden gevormd met het zand uit de aangelegde vijvers. Bosgewassen en verschillende planten en heesters gaven elk seizoen een afwisselend en kleurig beeld. Dudok ontwierp een paviljoen in het park, dat niet werd uitgevoerd.

Waterzuiveringsinstallatie

In 1936 werd het initiatief genomen een waterzuiveringsinrichting te realiseren aan de oost- en westkant van de gemeente ter plaatse van de vloeivelden. Toen de bebouwing in de omgeving toenam, werd de stank door de zwaardere belasting erger maar kwamen de woningen ook dichterbij te staan. In menige zwoele zomernacht was het parool: ramen dicht. Een verbetering kon de gemeente zich niet permitteren, totdat de financiering van een werkverschaffingsproject in 1936 bij het Werkfonds kon worden aangevraagd. Bij de oostelijke vloeivelden kweekte de gemeente planten. Volgens de plantsoenopzichter dankten de strakke grasvelden hun mooie kleur aan het uitgerotte slib van de waterzuiveringsinstallatie, de ideale meststof voor gras. In grote overstortbassins werd het water tijdelijk geborgen en kon het na zuivering via een vijver ten dele in de bodem wegzakken. Het uitgegraven zand diende ter ophoging van de vloeivelden. Het was een prachtige gelegenheid voor werkverschaffing, gedurende anderhalf jaar waren 100 man aan het werk. Zo stond de grootste en moderne proefinrichting voor sterk belaste of snelfilters (snelfiltratie) in Nederland in Hilversum. De vliegen zouden niet door de rondom geplante grote beplantingen komen omdat zich daarin vele vogels nestelden. Bovendien werd met de beplanting de omgeving verfraaid. Als het gereed was dan (zou) *het vloeiveldenleed van Hilversum gauw vergeten zijn. Die heengeganene zal door niemand betreurd worden dan misschien door de spreeuwen en meeuwen.*

2.2.6.2.6 Hilversum oost na de Tweede Wereldoorlog

In het uitbreidingsplan van 1933 was het gebied rond de Van Musschenbroekstraat nog niet ingevuld met een stratenplan. Dat gebeurde toen de waterzuiveringsinstallatie werd gerealiseerd. De productieve architecten F. Barbiers en J. Helmond, die ook opzichter bij de gemeente was geweest, grepen in 1940 hun kans. In 1940 bouwden zij woningblokken aan de Curiestraat, Van Musschenbroekstraat en Weberstraat. Deze huizen in een sobere stijl hebben twee volwaardige bouwlagen en een kap. Tuinmuren omzomen de voortuinen. Daarna viel de bebouwing van dit gebied in wijk Oost voorlopig stil.

Tot 1965 bouwen in de zogenoemde wederopbouwstijl

Tijdens de oorlog had de bouwproductie, na de afkondiging van de bouwstop door de bezetter in 1942, stilgestaan. Na de oorlog moest prioriteit worden gegeven aan het herstel van oorlogsschade en het weer op gang brengen van de bouwproductie. De bouw kwam moeizaam op gang, er was schaarste aan geld, materialen en menskracht. Maar de mensen hadden woonruimte nodig. Voor de oorlog was er al sprake van bevolkingstoename en van dubbelbewoning. Vanaf 1947 stelde het Ministerie van Wederopbouw en Volkshuisvesting jaarlijks een bouwprogramma vast op grond waarvan de gemeenten woningbouwcontingenten (aantallen te bouwen woningen) kregen toebedeeld met een waarborg voor financiering. De gemeenten en woningbouwverenigingen konden weer gaan bouwen. Een aantal plannen van voor de oorlog lag nog gereed. Het bieden van een eigen huis met tuin had nog steeds prioriteit, tenslotte had dat geleid tot betere woonomstandigheden en een hechter gezinsleven. Ook andere woningtypen werden toegevoegd: de duplexwoning en de maisonnette. Daarnaast kregen woningblokken een mix van woningtypen: eengezinswoningen en grotere woningen voor grote gezinnen volgens de 'wenken' van de directeur

Publieke Werken N.A. Felix uit 1946. Deze wenken hielden in dat naast de eengezinswoningen grote woningen werden gebouwd met drie woonlagen voor grote gezinnen, of een parterrewoning met daarboven een maisonnette in lagen. Ook portiekflats van drie lagen op basement en met kap werden gebouwd.

Gemeente

De gemeente was in 1946 aan de bouw van haar 19e gemeentelijke woningbouwcomplex toe en kreeg toestemming voor de bouw van 60 woningen aan de Anthony Fokkerweg 26- 34, Daltonstraat 1-35, Kamerlingh Onnesweg 74-86, Röntgenstraat 36-52, Van Musschenbroekstraat 33-39 en Weberstraat 2-34. *Bij het opmaken der plannen is er naar gestreefd, om binnen het kader der voorschriften en richtlijnen voor het bouwplan 1946, goede woningen te bouwen, die zooveel mogelijk beantwoorden aan de vraag naar woonruimte, welke in Hilversum bestaat.* (...) *Waar anderzijds de tijdsomstandigheden een zoo zuinig mogelijk gebruik van geldmiddelen en materialen vereischen, zijn woningen ontworpen, die wat hun afmetingen betreft kleiner zijn dan die waarnaar de grootste vraag bestaat. Getracht is echter om door moderne opvattingen toe te passen ten aanzien van situering en uitvoering, toch comfortabele en ordelijke woningen te ontwerpen, die zich onder de huidige omstandigheden alleszins zullen leenen om te worden bewoond ook door andere categorieën dan uitsluitend arbeiders.* De harmonische uitbreiding van Hilversum werd niet doorbroken, ook deze woningen sloten aan bij de omringende bebouwing. De opzet was afwijkend omdat tussen de woningen groenstroken lagen die als gemeenschappelijk speelterrein konden dienen. Uitbouwen werden vermeden om een ordelijk beeld te houden. Dakkapellen werden niet toegepast want die vroegen te veel materiaal en onderhoud. De schuurtjes werden wel passend bij de woningen en met een kapje uitgevoerd. Zo ontstond een verzorgd straatbeeld door aandacht voor alle onderdelen en details van het complex.

In 1949 werd het initiatief genomen tot realisatie van de volgende drie gemeentelijke complexen. Het 19e complex bevatte 60 woningen. Het 20e complex in een afwisseling van eengezinshuizen en etagebouw aan de Reigerstraat, Ooievaarstraat en Adelaarstraat was al in 1947 aanbesteed.

Woningbouwverenigingen

Ook de woningbouwverenigingen konden weer bouwen. In 1948 ontwierp E.G. Middag voor Patrimonium een complex van 61 woningen en 2 winkels aan de Röntgenstraat 1-91. De parterrewoningen en maisonnettes staan aan een pleintje. De blokken zijn zorgvuldig vorm gegeven met geveldoorbrekingen en een regelmatig patroon van gevelopeningen als sierelementen. Op de hoeken zaten de winkels die nog herkenbaar zijn aan de brede ramen. De winkeldeur was even breed als de deuren naar de woningen. De woningen kregen een serreachtige uitbouw aan de voorzijde. Deuren en kleine gevelopeningen zijn geaccentueerd in metselwerk. De voortuinen hebben tuinmuurtjes.

Arbeidersbouwvereniging Hilversum bouwde haar 9e complex van architect J. van Laren rond de Röntgenstraat. De blokken parterrewoningen met twee en maisonnettes met drie slaapkamers hebben een voorgevel met afwisseling: de risalerende ingangspartij met een lessenaarskapje, ronde ramen (in een blok verlengd), ramen met zijramen, smalle ramen. Een winkelhuis en twee bovenwoningen werd in 1948 toegevoegd aan de Röntgenstraat en Daltonstraat door H. Bunders van Ons Belang. De winkel was van de Coöperatie 'Ons Belang'. De bovenlichten kregen opvallende kruisvormige roeden, de driedeling van de etalageruit is nog aanwezig, evenals het pakhuis als aanbouw. Ons Ideaal vroeg in 1949 met architect H. Bunders steun aan voor haar 10de complex met beneden- en bovenwoningen aan de Sperwerstraat, Buizerdstraat, Liebergerweg, Minckelersstraat, Röntgenstraat en Adelaarstraat. Ook St. Joseph bouwde in die buurt in 1949 met architect S.G. Barenbrug hun 9e complex. De woningen hebben een rond bovenlicht boven de kloeke betonnen luifel van de deur. Met de gemeente werkten de verenigingen samen aan een gevarieerd woningaanbod en een goedkopere gezamenlijke uitvoering, hetgeen ook een kans gaf voor standaardisatie. In de Vogelbuurt bijvoorbeeld, voegde Ons Belang 50 woningen toe naar het ontwerp van H. Bunders. Alle complexen bevatten een mix aan woningtypen. Buurtwinkeltjes werden niet vergeten. Door dit gezamenlijk te doen en verschillende woningtypen aan te bieden, werden onderdelen van hetzelfde complex ook verspreid door de buurt gebouwd. De stijl laat soms een invloed zien naar de stijl van de Delftse School. Schuurtjes en tuinmuren werden mee ontworpen.

In 1954 volgde het 13e complex van St. Joseph en architect Barenbrug in deze buurt aan de Anthony Fokkerweg 82 128; Liebergerweg 145-167, 764-786; Minckelersstraat 158-192, bevattende 12 eengezins-, 20 beneden- en 34 etagewoningen. De blokken aan de Anthony Fokkerweg hebben zwarte dakpannen, terwijl de buurt verder rode dakpannen kreeg.

Omdat aan de Eksterstraat en Spechtstraat woningen van het 15e gemeentelijke complex moesten worden opgeruimd die in de oorlog door bewoners en omwonenden vernield waren, werden in de periode 1952-1959 het 23e en 31e gemeentelijke complex gebouwd aan de Anton Philipsweg (v/h Meerweg) aan de

rand van de stad. Dit waren bijzondere woningen, want die waren voor onaangepaste gezinnen. Om deze voor te bereiden op een plaats in en sociale huurwoning, kregen ze eerst een plek in de 'woonschool'. In een gemeenschapsgebouw woonde de toezichthouder, waren douches en mogelijkheden gezamenlijk activiteiten te doen.

Particuliere bouwers

Ook de particuliere bouwer F. Barbiers pakte zijn werk weer op. In het uitbreidingsgebied Oost, aan de Anthony Fokkerweg, realiseerde hij in 1949 zijn eerste etagebouw.

In 1965 kreeg de stichting 'Onder Eigen Dak' de kans zeven woningen met schuurtjes en drie garages te bouwen aan de Röntgenstraat 113-125. Dit blokje onderscheidt zich direct door de houtafwerking ter hoogte van de borstwering tussen de bouwlagen.

Wonen en werken ten oosten van de spoorlijn na de oorlog

Met de bouw van bedrijven kreeg ook de industrie weer een impuls. Kleinere bedrijven werden op achterterreinen gebouwd, zoals achter Hoge Larenseweg 78-88, een kantoor en bedrijf van architect P.J. Houbolt, een stoffeerderij achter Van Leeuwenhoekstraat 63, een meubelfabriek achter woningen aan de Eemnesserweg.

Huisvesting voor bejaarden

In 1954 opende één van de eerste moderne bejaardencomplexen van Nederland aan de Minckelersstraat haar deuren. Het werd door architect S.G. Barenbrug in opdracht van de woningbouwvereniging St. Joseph gebouwd, die in de omgeving al woningen had gerealiseerd. Voor het complex was gebruik gemaakt van de Noodwet Ouderdomsvoorziening met een speciale subsidieregeling om de huren laag te kunnen houden. Het was uniek, ook in sociaal opzicht. 130 flatjes met een eigen woonkamer én slaapkamer, keuken, badkamer en bergruimte. Dat was nog niet alles: in de kelder was een kleine wasserij ingericht. Deze zelfstandigheid en moderne gemakken zoals een recreatiezaal, grote keuken en verzorging, lokten zelfs de ministers van Wederopbouw en Volkshuisvesting, ir. H.J. Witte, en van de Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie, A.C. de Bruijn, voor de opening naar Hilversum. Het gebouw werd in 2004 door een nieuw complex vervangen.

Voorzieningen vormden in de buurt opvallende en beeldbepalende panden. Naast het bejaardencomplex van Sint Joseph waren dat de gesloopte Maria Immaculataschool, de Maranathakerk (gesloopt) en de nog bestaande Oosterkerk uit 1964 (nu Al Amal).

2.2.6.2.7 1968-1988 - Stadsvernieuwing

Het waren vooral de oudste arbeiderswijken en fabrieksterreinen die men in Hilversum in de jaren zeventig en tachtig in het kader van de stadsvernieuwing wilde vernieuwen. Dit landelijke 'Deltaplan voor de binnensteden' werd door het Rijk ingezet om verpauperde stadsdelen te verbeteren door stedenbouwkundige ingrepen, renovatie van oude gebouwen of nieuwbouw. In de jaren zeventig werd nog ingezet op grootschalige sloop van verpauperde bebouwing en nieuwbouw. Demografische veranderingen kregen vorm, zoals de daling van het aantal personen per huishouden. Andere en verschillende woningtypen, menging van functies en daling van de woonlasten waren gewenst. Later ging het accent van vernieuwing over naar verbetering van de woningen en de leefbaarheid in de buurten met kleinschalige verbeteringen. Daaraan werd bijgedragen door de luidere stem van de bewoners en de toenemende kritiek op het saneren en gedwongen verlaten van de woningen door de bewoners.

Interim Saldo Regeling

De bemoeide zich met de ruimtelijke ordening en stadsvernieuwing, en ontwikkelde stimuleringsregelingen. In 1977 werd de Interim Saldo Regeling (ISR) ingevoerd. Die regeling werd in 1985 vervangen door de Wet op de Stads- en Dorpsvernieuwing met een Stadsvernieuwingsfonds.

Artikel 1 van de Ontwerp Wet op de Stadsvernieuwing 1976 zegt: *Onder stadsvernieuwing wordt verstaan de stelselmatige inspanning zowel op stedebouwkundig als op sociaal, economisch en cultureel gebied, gericht op behoud, herstel en verbetering - zomede, indien nodig, op herindeling en sanering - van stadskernen en daarbij aansluitende stedelijke gebieden alsmede van andere door dichte bebouwing gekenmerkte centra van maatschappelijk leven.*

Interim Saldo Regeling in Hilversum

Als vernieuwingsgebied van de ISR werd het gebied in wijk Oost aangewezen met de begrenzing: Huygensstraat, Snelliuslaan, Van Leeuwenhoekstraat, Goudriaanstraat, Hoge Larenseweg, Jan van der Heijdenstraat, Larenseweg en Noorderweg. De buurten rond de Larenseweg waren tijdens het interbellum in een tuindorpachtige opzet aangelegd. Uit onderzoek was gebleken dat in Hilversum de sociale achterstand in deze buurten het ergst was. De verkeersafwikkeling werd verbeterd door de aanleg van vriendelijke woonstraten waar de auto niet de primaire gebruiker was, hinderlijke bedrijven werden verplaatst en er werd sporadische nieuwbouw ingevoegd. In de omgeving van de Huygensstraat werd een groter nieuwbouwproject met een woonerf aangelegd: de Goudriaan. Uitgangspunt van het verbeteringsplan was de integratie van deze 'wijk over het spoor' met de andere stadsdelen door een verbetering van de ruimtelijke structuur, een versterking van de functionele samenhang en het evenwicht tussen wonen, werken en recreëren. De nadruk lag op verbetering van de woonomgeving. Nieuwbouwprojecten waren zeer kleinschalig. Door de sporadische nieuwbouw voegt de stadsvernieuwing zich in de bestaande opzet van de omgeving; de vernieuwing betrof vooral de verbetering van het leefmilieu. De Radiostraat kreeg als een van de eerste straten in Hilversum een herinrichting als woonerf.

2.2.6.2.8 1997-2009 - Stedelijke vernieuwing en Dudok Revisited

In 1997 werd de term stadsvernieuwing vervangen door Stedelijke Vernieuwing. Het revitaliseren van buurten stond centraal. In 2000 trad de wet Stedelijke vernieuwing in werking met een Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing. In de visie van Hilversum 2005-2009 ging het *om zowel de fysieke als de sociale structuur, over gebouwen en mensen.* In die periode veranderde het denken over de bestaande stad. Erfgoed werd schoorvoetend erkend als middel om buurten te verbeteren. De aanloop begon al in de jaren zeventig, 1975 werd het 'Europese Monumentenjaar: een toekomst voor ons verleden' gevierd. Er kwam aandacht voor herstel van woonhuismonumenten en beschermde gebieden. De transformaties waren gericht op het versterken en verbeteren van de buurten op een integrale manier. Met impulsen op de maat en schaal van de buurt gaven restauratie, verbetering en kleinschalige vernieuwingen kracht aan de buurt. Ook de verbetering van bestaande en beeldbepalende woningen werd, vaak met subsidies uit het Stadsvernieuwingsfonds, voortgezet. Het bleken juist ook de bewoners te zijn die hun waardering uitten voor de eigenheid van hun buurt, de verscheidenheid en de architectuur.

In wijk Oost gaf de restauratie van het woningbouwcomplex van Dudok aan de Duivenstraat een impuls aan de versterking van het stadsdeel. Twintig rijksmonumentale arbeiderswoningen zijn zorgvuldig gerestaureerd en heringedeeld, sommige zijn vergroot of samengevoegd. De St. Josephkerk kreeg een nieuwe bestemming als appartementengebouw.

In de wijk Liebergen zijn woningen die deel uitmaakten van Dudoks gemeentelijke woningbouwcomplexen gesloopt en herbouwd. Architecten(bureaus) Braaksma & Roos, Mulleners & Mulleners, Marloes van Haaren en supervisor Hans Ruyssenaars gebruikten het oorspronkelijke ontwerp en vertaalden die naar een nieuw ontwerp. De woningen zijn wat vergroot, maar volgens de principes van het oude stedenbouwkundige en architectonische ontwerp teruggebouwd.

Een aantal ontwikkelingen kreeg een plaats op de achterterreinen achter de bebouwing aan de straat, andere in de plaats van de bestaande bouw. In 1999 bouwde Wytze Patijn appartementengebouwen aan de Spechtstraat en Eksterstraat.

Het kantoor en de bedrijfsruimten van de Gooi- en Eemlander werden in 2004 vervangen door woningbouw van architecten Hoenders, Dekkers en Zinsmeister en de Buys Ballotstraat aangelegd. Met dit bouwproject werd ook het derde volkswoningbouwcomplex van gemeentearchitect Dudok uit 1920 gesloopt en door nieuwbouw vervangen.

Ook de industriële erfenis in Hilversum Oost bleek goed her te gebruiken: de Melkfabriek uit 1955 aan de Larenseweg is inmiddels een multifunctioneel gebouw met onder meer een school en woningen. De restauratie- en herbestemmingsprojecten fungeren als aanjagers voor de verbeteringen van de buurt eromheen.

1998-2018 Transformatie van oude fabrieksterreinen

Op de terreinen van het slachthuis, de gasfabriek en de Nederlandsche Seintoestellen Fabriek staan nu onder meer woningen. Vanwege de voor omwonenden hinderlijke activiteiten verdween het centraal gelegen slachthuis uit de Kleine Driftbuurt. Het vrijgekomen terrein werd in 1998 deels heringericht met (patio-) woningbouw. De omringende bebouwing, die Dudok destijds in hechte samenhang en als 'entourage' van het slachthuis ontwierp, is deels vervangen door nieuwbouw, die in vormgeving (met platte daken) en typologie bewust afstand nam van die in de rest van het buurtje. Het plein is nu speeltuin en groene verblijfsplek.

Ook de Nederlandsche Seintoestellen Fabriek werd afgebroken, in plaats daarvan kwam in 2000 een winkelcentrum met woningen en de Morgensterkerk van architect J. Klinkhamer. Eén gebouw bleef staan en kreeg een nieuwe bestemming: Seinstraat 4-42, gebouwd in 1960 als kantoor en laboratoriumgebouw voor Philips naar het ontwerp van architecten- en ingenieursbureau A. Bakker en ir. Henk Bakker. Daarmee is het verhaal van de fabriek en de omroepgeschiedenis verschraald en mist een uiterst belangrijke concrete zichtbaarheid en beleefbaarheid. Aan de overkant kreeg in 2019 het latere Lucent-terrein een nieuwe bestemming met appartementencomplexen.

Tussen 2007 en 2018 volgde de herontwikkeling van het terrein van de voormalige gasfabriek tussen de Minckelersstraat en de Lorentzweg, ontworpen door architectenbureau Mecanoo. Toonbeelden van de buurt zijn de drie ronde woontorens in de vorm van de voormalige gashouders, die boven de andere appartementengebouwen, een sportcomplex, een park en eengezinswoningen uittorenen. Er is niets behouden van de onderdelen van de gasfabriek en de directeurswoning en de gashouders volgen niet de oorspronkelijke verschillende hoogtes van de houders maar maken de identiteit en geschiedenis van de wijk hier zichtbaar en beleefbaar. De ontwikkelingen bevatten een passende mengvorm van straten met woningen en gebouwen met appartementen en voorzieningen.

2010-2025 Anna's Hoeve

Op grond van de plannen uit het ontwikkelingsprogramma Stedelijke vernieuwing 2010-2014 werd een start gemaakt met de ontwikkeling van Anna's Hoeve. Het masterplan werd in 2012 opgesteld door De-ZwarteHond, 'Green green grass of home'. Het uitganspunt was het bieden van kleine ontwikkeleenheden binnen een sterk raamwerk van openbare ruimten. Verder werden een harmonieuze overgang van de bestaande bebouwing naar de natuur en een eenheid in verscheidenheid nagestreefd. De waterzuiveringsinstallatie is verplaatst. In de nieuwe wijk zijn delen van het voormalige stadspark, de (vernieuwde) Vroliksberg en sportvelden nog aanwezig. De weg over Anna's Hoeve is verplaatst. Het woningaanbod betreft eengezinswoningen en appartementen. Het blokje woningen van Dudok dat bij de oude waterzuiveringsinstallatie behoorde, staat er nog. In de noordwesthoek staat de Woonschool. Tussen de woonschool en het Kamrad zal een nieuwe buurt, Philipshof, worden gebouwd.

2.2.6.3 Oost thematisch

In de analyse onderzoeken we wat de plannen en bouwactiviteiten uit de tijdlijn hebben opgeleverd voor dit stadsdeel. Waarin onderscheidt de wijk Oost zich van andere delen van Hilversum, en waarin komt het juist overeen? Hoe zijn het gebruik en de bewoners in de loop der tijd veranderd? En waarin herken je als ontwerper en bewoner de identiteit van dit gebied? Wat is waardevol gebleken en gebleven? Wat zijn de waarden die nog steeds actueel zijn?

Onderscheidende eigenschappen van de oostflank

1. Een raamwerk van radialen en ceintuurbanen

1a. Radialen

1b. Ceintuurbanen

2. Een opengewerkte stadsrand

3. Leefsferen

3a. De 'motor van Hilversum'

3b. De tuindorpen: arbeidersbuurten

3c. De tuinwijk: arbeiders- en middenstandsbuurten

3d Anna's Hoeve

2.2.6.3.1 Een raamwerk van radialen en ceintuurbanen

Het stedenbouwkundige raamwerk van wijk Oost bestaat uit radialen die in rechte lijnen het centrum met het landschap verbinden en uit ceintuurbanen, hoofdwegen die in een boog van noord naar zuid lopen. Vergelijk het met de opbouw van een spinnenweb.

Radialen

De radialen zijn het oudst. Deze zijn de ongeveer 1,5 kilometer lange wegen die straalsgewijs vanuit het centrum naar de rand van Hilversum uitwaaieren. De meeste radialen hebben een oorsprong als zandpaden naar en over de heide: de Larenseweg, de Hoge Larenseweg, de Geuzenweg, de Eemnesserweg, de Lijsterweg, de Liebergerweg en de Kleine Drift. Ze zijn op eenzelfde manier opgebouwd. Dicht bij het centrum beginnen ze smal. Hier is de oorsprong als heidepad goed voelbaar. Er zijn maar weinig dwarsstraten: de huizen – en soms een school – staan in een schijnbaar eindeloze rij naast elkaar. De straten zijn in de jaren 1980 ingericht als zogenaamde 'woonstraten', met zigzaggende bomenrijen en parkeerplaatsen. Het is een erfenis uit de stadsvernieuwing toen de buurt rondom de Larenseweg – vanwege het ontbreken van pleintjes en speelplekken – werd aangepakt. Net als bij de ceintuurbanen is het de samenhang met de gebouwen die aan de radialen hun kwaliteit en eigen karakter geven: de baksteenarchitectuur met vaak verschillende kleuren en detailleringen, de doorkijkjes en doorsteekjes naar oude loodsen en werkgebouwen op de achterterreinen, de kleine schaal en de detaillering. In hoofdstuk 3a besteden we meer aandacht aan de architectuur in de woonbuurten.

Ten oosten van de ceintuurbaan Jan van der Heijdenstraat is het meteen duidelijk dat de radialen een ander karakter krijgen. Ze zijn breder en de huizen zijn als complexen gebouwd en het straatbeeld oogt daarom rustiger en harmonischer, ondanks de veelheid aan reliëf en details. Dat komt omdat Dudok de radialen in zijn plannen doortrok en er in zijn nieuwe stedenbouwkundige plannen een aanvullende ruimtelijke en sociale betekenis aan gaf. Dudok ontwierp zelfs aanvullende radialen: de Lorentzweg en de Minckelersstraat. Hij vatte deze wegen, samen met de ceintuurbanen, ook op als de groene dooradering van dit stadsdeel: het 'natuurlijke' heidelandschap zou via 'cultuurlijke' plantsoenen aan de radialen en vervolgens door bomenrijen door moeten sijpelen tot diep in de bebouwde kom. Dudok noemde ze 'natuurstroken'. Dat basisidee is nog altijd goed te herkennen. Vooral aan de Lorentzweg – waar Dudok de langgerekte Lorentzvijver aan koppelde – en de Eemnesserweg – die Dudok liet verbreden met een fors middenplantsoen – zijn routes waar je van begin tot eind onder de bomen kan wandelen en fietsen.

Ceintuurbanen

De ceintuurbanen Jan van der Heijdenstraat (als binnenring) en Kamerlingh Onnesweg (in aansluiting op de Johannes Geradtsweg) zijn niet alleen de hoofdwegen van Oost, ze zijn onderdeel van het belangrijkste rondwegnetwerk van heel Hilversum. Het zijn daarom brede wegen en er rijdt aardig wat verkeer, maar toch ervaar je ze als rustig en prettig. Dat komt ten eerste door hun mooie, ruime profiel (inrichting van de straat) dat de wegen als het ware opdeelt in eigen sferen. Ten tweede is dat te danken aan de huizen met voortuinen, die (op het Kamrad na) dezelfde kenmerken en materialen hebben, zoals smalle vensterstroken, overstekken, dakranden en hoge kappen die eindeloos door lijken te lopen en straatlengtes benadrukken. Belangrijk is ook de aankleding van de wegen: ze hebben plaatselijk midden- en zijplantsoenen en de huizen staan aan een rustige parallelweg.

Het idee van de verbindende ceintuurbanen is al te vinden in het uitbreidingsplan voor Hilversum dat Andriessen in 1902-1905 ontwierp. Hij tekende al de Jan van der Heijdenstraat. Dudok nam het concept over en projecteerde tussen 1927-1931 de Kamerlingh Onnesweg als rand van de stad. Het was onderdeel van Dudoks Beëindigingsplan of afrondingsplan voor de oostflank van het dorp, waarbij het ontwerpen van een betekenisvolle relatie tussen mens en landschap, huis en openbare ruimte en natuur, het uitgangspunt was.

Jan van der Heijdenstraat

Een auto, fietsrit of wandeling over de Jan van der Heijdenstraat geeft een mooie dwarsdoorsnede van de wijk: een staalkaart van arbeidershuizen uit de jaren twintig en dertig, herinneringen aan de industrie (van de herinterpretatie van de gashouders van de gasfabriek tot de recentere gebouwen op het voormalige terrein van de Nederlandsche Seintoestellen Fabriek) en voorbeelden van vroege arbeiderswoningen. De straat is zo ingericht dat tussen de hoofdweg en de met klinkers bestrate parallelweg een wandelzone overblijft. De beplanting reageert op de omgeving: ter weerszijden van de hoofdweg staan rustige rijen lindes, langs de parallelweg iepen en in de strook daartussen staan verspreid een groot aantal boomsoorten, zodat dit aanvoelt als een ellenlang wandelpark. Auto's staan achter heggetjes. Ter hoogte van het Dr. P.J.H. Cuypersplein is er even een onderbreking in de routebeleving door het grote plantsoen rond, en het zicht op, de robuuste Heilig Hartkerk, die in 1928 door architect J.H. Valk werd ontworpen. Het plantsoen heeft een kleine echo aan de overkant. Deze plek hoort bij het uitbreidingsplan Simon Stevinweg, waardoor een sterke verbinding is met de plantsoenweg de Johannes Geradtsweg.

Kamerlingh Onnesweg

De bijna iconische plantsoenweg, de Kamerlingh Onnesweg, ligt als het ware ingebed in gazonstroken en parallelwegen. Aan de centrumkant (westzijde) staan, losjes verspreid in het gras, sierbomen met een bonte verscheidenheid aan kleuren en groeivormen, zoals Chinese beuk, Japanse sierkers, tulpenboom, amberboom, Japanse notenboom en een Perzische eik. Aan de buitenzijde (oostkant) staan daarentegen laanbomen (valse Christusdoorn en moseik). Het is een rustig bomenscherm dat in sterk contrast staat met de soortenrijkdom aan de andere kant van de weg. Het middenplantsoen is indrukwekkend. Dudok zorgde voor een leefbare weg voor de huizenbewoners door een parallelweg aan te leggen. Op punten waar iets bijzonders te zien is, zoals de stukken heide die in het Kamrad tussen de huizenblokken tot aan de weg lopen, is er een onderbreking van het bomenscherm, wat zorgt voor een afwisselende route. De huizen aan de Kamerlingh Onnesweg zijn onderdeel van verschillende woningbouwblokken en complexen, maar stammen wel vrijwel uit dezelfde tijd, de jaren 1920 en 1930. Ze staan in een rustige, doorlopende (rooi)lijn. Door de overeenkomsten in hoogte en maat, het gebruik van baksteen en kleur en de manier waarop aan hoekgebouwen bijzondere ontwerpaandacht is geschonken, heeft dit deel van de Hilversumse ringweg een beeldkwaliteit die niet veel andere ringwegen in Nederland zullen halen. De boogvormige weg volgend, ontvouwt het Kamrad zich zodat het effect maximaal wordt ervaren.

In het noorden maakt de ringweg een bocht naar het westen en gaat verder als Johannes Geradtsweg. Op dit punt komt ook de belangrijkste weg vanuit het noordoosten de stad binnen, de Larenseweg. Ook deze heeft een parallelweg waar de Orionlaan en de Siriusstraat op uit komen. Bij het kruispunt is er de ontmoeting met de bebouwing van de Erfgooiersbuurt. De hoeken van het kruispunt zijn een uitstalkast van bijzondere voorbeelden van Hilversumse architectuur: het voormalige pompstation uit 1950 van architect Bunders, de politiepost uit 1918 (in 1933 verplaatst en als kapperszaak in gebruik genomen) van architect Dudok en de arbeidershuizen van de Bouwvereniging van `Erfgooiers' uit 1917. De huizen langs de Johannes Geradtsweg zijn meest twee-onder-een-kappers en ook hier valt de sterke samenhang in het architectuurbeeld op. Het profiel is wat krapper, maar op twee punten rijdt het verkeer langs een plantsoen in de middenberm, wat deze route, samen met de architectuur, heel herkenbaar maakt.

Netwerk

Het hybride raamwerk van oude zandpaden en ontworpen routes is niet uniek: het vormt op meer plekken in Hilversum de structuur van de ruimte. In de oostflank zijn oud en nieuw overtuigend geïntegreerd in één stedenbouwkundig systeem dat het landschap – in de vorm van plantsoenen en bomenrijen – diep het dorp binnenbrengt en tegelijkertijd de mens naar het landschap leidt. Maar het gaat bij deze structuren niet alleen om route zelf: de beleving ervan wordt sterk bepaald door de manier waarop de huizen en andere gebouwen aan de weg staan, maar ook door hun architectuur, zoals hierna wordt uitgelegd en op de kaarten zichtbaar gemaakt.

2.2.6.3.2 Een opengewerkte stadsrand

In het noordoosten van wijk Oost steken op regelmatige afstand tot elkaar zeven gebouwenclusters als de spaken van een wiel de Zuiderheide op. Ze bestaan elk uit een bouwblok van drie lagen op basement en met kap aan de kant van het dorp, dat haaks op de verkeersweg staat en laagbouw aan de kant van de heide. Tussen de spaken is vooral leegte: het landschap dringt door tot in het dorp en het dorp zwakt af tot pure natuur. Als legoblokken ligt de bebouwing in de natuur, de woonomgeving wordt diffuus en speelt geen hoofdrol. Zandpaden vanuit de heide lopen als uitgesleten olifantenpaadjes door in grasvelden met een on-Nederlandse maat. Op één plek komt de zandverstuiving tot aan de huizen. De rest van het natuurgebied ligt achter een forse bosgordel die is aangeplant om vanaf de open heidevelden het idee van eindeloosheid niet te verstoren. Dat is daarmee de eigenlijke grens. De grens, de eindbebouwing, werd vastgelegd in overleg met de hogere overheden, het gewest Gooiland en de Gooische Schoonheidscommissie. Hilversum en Dudok hadden hier lang voor gestreden. Toen al vond de gemeente dat zij zich kon meten met de belangrijkste tuinsteden in de wereld, die zelfs kon overtreffen.

Het plan is gebaseerd op het uitbreidingsplan dat op 15 oktober 1929 door de gemeenteraad werd vastgesteld. Op de tekening is de grond tussen de bebouwings-tanden aangeduid als plantsoen. Hierop mochten nog wel speelterreinen worden aangelegd om wonen en recreëren met elkaar in contact te brengen. Het overige gebied tot aan de grens met Laren werd als heide gekenmerkt. Hierop mocht niet worden gebouwd. Op deze wijze was de heide beschermd. Het duurde lang voordat het plan gerealiseerd kon worden.

In 1959 werd Dudok aangespoord met een plan te komen. Hij schreef: *Het vormen van een milde overgang naar de natuur is het mooist en het meest gewenst. Alleen enkele forse bomen en boomgroepen zou het beleven van de heide interessanter kunnen maken. Lage bebouwing valt op den duur weg in de beplanting. Voor de Larense heide met het ruime uitzicht, zijn de stedenbouwkundige opvatting van de torenflats in de stadsrand een onmogelijke overgang die met het tuinstedelijke karakter van Hilversum in strijd is. Bovendien maakt, en dit wordt ook in Zweden gevoeld, een groep torenflats op de voorbijganger altijd*

een onoverzichtelijke en rommelige indruk. Er was veel behoefte aan sportvelden. Daarom wilde de gemeente een deel van de beboste heide achter de Orionlaan bestemmen voor sportvelden, aan te leggen door de NV Polak&Schwarz Essencefabriek. Dit lokte protest uit, en is niet gerealiseerd. Het bebouwingstype voor het Kamrad wijzigde wel. Uiteindelijk werd een deel van de woningen wel in verdiepingbouw uitgevoerd, maar alleen aan de kant van de ceintuurbaan en met een enorm beeldbepalend kamradeffect, door de open groene velden daartussen. Het Kamrad leidde tot een samenwerking van de woningbouwverenigingen die ieder een deel van de woningen in beheer kregen.

Dudok ontwierp het complex aan de Kamerlingh Onnesweg in 1960 (het is zijn laatste gemeentelijke woningbouwcomplex en werd opgeleverd in 1964), maar het concept van deze dorpsbeëindiging bedacht hij al voor 1930. Overeenkomstig de vorm noemde hij het complex het Kamrad. Het is een van de meest bijzondere plekken in Hilversum om te wonen. Toch is dit sociale woningbouw. Toegang tot de natuur is geen privilege, aldus Dudok, maar een basisrecht, net als het wonen in goede architectuur. Hier is het dat Dudok tegen Dimitri Frenkel Frank zei: *Hier wonen de mensen toch gelukkig, zeg nou eerlijk, hier wonen ze toch beter dan waar ook ter wereld.* Hij had er zijn hele leven naar gestreefd niet alleen de belangen van de stad te dienen, maar ook die van het landelijk gebied.

Het Kamrad is als afsluitende stedenbouwkundige structuur door middel van doorzichten en plantsoenen verbonden aan de radialen en aan de Kamerlingh Onnesweg. De opzet en architectuur van het Kamrad heeft zo niet alleen een ruimtelijke invloed die tot diep in de oostflank doorwerkt, maar werkt op de schaal van de stad als een beeldbepalend onderdeel van de beëindiging langs de ringweg. De brandweerkazerne en het Philipsgebouw passen niet in de visie en blokkeren het doorzicht vanuit de stad naar de hei.

2.2.6.3.3 Leefsferen

Binnen het raamwerk van de radialen en de ceintuurbanen zijn in wijk Oost verschillende sfeergebieden te herkennen. Als je kijkt naar hoe de oostflank is opgebouwd, welke ideeën hieraan ten grondslag liggen en voor welke mensen er is gebouwd, zijn er vier typen te onderscheiden. Allereerst de levendige, positief rommelige sfeer van de 'motor van Hilversum', de oude industriebuurt met fabrieken en arbeidershuizen. Vervolgens zijn er de aaneengeschakelde, geborgenheid biedende kleinschalige werelden van de door gemeente en corporaties gebouwde arbeiderscomplexen (de 'tuindorpen'). Ten derde is er de rustige, ingetogen sfeer van de royaal opgezette tuinwijk in het plan Oost. Het aan de noordkant gelegen plan Simon Stevin, volgens de huidige wijkindeling nu behorend tot Noordoost, zou hiertoe ook gerekend kunnen worden. Anna's Hoeve vormt, ondanks de overgang vanuit de tuinwijk uit het westen en de natuur, een eigen sfeer.

De 'motor van Hilversum'

Vanaf 1874 groeide Hilversum, net als steden als Enschede en Tilburg, uit tot een serieuze industrie- en arbeidersstad. Het deel waar die geschiedenis het best afleesbaar is, is de gordel het dichtst om het dorp heen, tussen de spoorlijn en de Jan van der Heijdenstraat: de zogenaamde 'Oude wijk over 't spoor'. De aanleg van de spoorlijn in 1874 en de goedkopere – wat minder vruchtbare – landbouwgronden trokken bedrijvigheid en industrieën aan – en dus fabriekseigenaren, ondernemers en hun arbeiders uit alle windstreken. Langs de radialen, de schapendriften en heidepaden, ontstond een stadsdeel, dat binnen een paar decennia op organische wijze uitgroeide tot de economische motor van Hilversum. Tussen deze ontwikkelingen staat oudere bebouwing zoals kleine huizen, een enkele boerderij, winkelhuizen. Tegenwoordig is die mengelmoes van oudere bebouwing, arbeidershuizen, voormalige schoolgebouwen, directeursvilla's, middenstandswoningen, bedrijfjes en fabrieken een belangrijke kwaliteit, maar wel één die onder druk staat door onder meer het verdwijnen van oudere bebouwing van vóór 1900 en de periode 1900-1920, de laatste terreinen met een fabrieks- en bedrijfssfeer en de verschralende herkenbaarheid van de woningrijen.

Doe-het-zelf

Huizen of rijtjeshuizen werden in eerste instantie gebouwd door particuliere investeerders of fabrieksbazen. Vanuit Sneek verhuisde bijvoorbeeld de Haarden- en brandkastenfabriek E.M. Jaarsma en personeel naar Hilversum, die kwamen te wonen in zes gloednieuwe woonblokken van totaal 35 woningen aan de Lijsterweg 31-99, gebouwd in 1904 naar het ontwerp van H.J. van der Veen. Rode baksteen met decoratieve toepassing van gele baksteen maken de huizen, oorspronkelijk eenlaags met een kap en schuifvensters, herkenbaar. Ook de rest van de wijk groeide huisje voor huisje of blokje voor blokje. Op de kruisingen of ontmoeting van wegen ontstond een kleine ruimte door de hoekgebouwen af te schuinen. Het leverde een bijzondere collectie op van complexen van vroege arbeidershuizen, de meeste gebouwd tussen 1890 en 1925. De blokken gaven lange tijd een harmonisch beeld. De bouwers probeerden een naar de mogelijkheden rijk beeld te scheppen door bakstenen van verschillende kleur te gebruiken en sierlijke details toe te voegen. Nu kenmerken deze straten (zoals de Lijsterweg, Liebergerweg, Zuiderweg, Geuzenweg)

zich door het individuele en organische doe-het-zelf-karakter van de huizen. De woningen, zelfs die in een rijtje, hebben hun samenhang verloren, door afwijkend schilderwerk, geveloptrekkingen, dakopbouwen en soms zelfs een geheel nieuwe gevelindeling. Ook is in deze straten de voortuin achter een hek of muurtje belangrijk. Door die te verstenen of de erfscheiding weg te halen wordt het straatbeeld als hard en rommelig ervaren en moet men zoeken naar huizen en blokjes die de straat identiteit geven.

Dit vormt een contrast met de andere leefsferen in de oostflank, waar de kwaliteit juist zit in de samenhang en de overwegend in stand gebleven eigenschappen van de huizen en de architectuur. Het evenwicht is wankel: als de individualisering doorschiet, verdwijnen bijvoorbeeld alle oude details in een straat, waardoor er een vlak en verarmd architectuurbeeld ontstaat.

Leven op of aan de straat

Parken of pleinen zijn er in deze sfeer niet veel: het leven speelt zich af op of direct aan de straat, waar ook scholen, winkels of het badhuis gewoon tussen de huizen stonden. Toch komt het sporadisch voor dat gebouwen samen met de omgeving – ongepland – een bijzondere ruimte opleveren, zoals op de hoek van de Kleine Drift en de Lorentzweg. Het rijzige wijkcentrum De Geus (de in 1906 gebouwde School met de Bijbel) ligt wat terug om ruimte te maken voor een schoolplein met twee oude koningslinden. Het wijkcentrum ligt precies in de as van de Huygensstraat, waar de afgeschuinde hoeken van de er tegenover gelegen huizen (oude winkeltjes) de toegang naar de school benadrukken. Een ander voorbeeld is het noordelijk einde van de Leeghwaterstraat. In de bocht van de straat (met een kromming die op geen andere plek in de wijk voorkomt) staan schuin tegenover elkaar een kleine witte villa en een langgerekte werkloods, beide gebouwd rond 1905. Het bonte karakter van deze leefsfeer, waar een villa gewoon naast een werkplaats uit 1907 (later schoenenfabriek) kan staan, maakt deze plek ruimtelijk bijzonder.

Werkwereld op het tweede plan

Achter het decor van de kleinschalige woonwereld aan de lange, smalle straten is er een tweede, meer grootschalige werkwereld verborgen. Als je op de kaart of de luchtfoto naar dit gebied kijkt, lijkt het een stedenbouwkundige gatenkaas. Veel doorkijkjes tussen de huizen laten een industriegebouw, pakhuis of werkloods zien, nieuw of oud. Dudok noemde dit vagebondeerende bebouwing. Achter Leeghwaterstraat 43-47 werd in 1906 een smederij gebouwd. Achter het dubbele burgerwoonhuis en winkelhuis Geuzenweg 114-116 uit 1905 van P. Pronk staat de bijbehorende meubelfabriek. Achter de Hoge Larenseweg 164 in 1930 nog een wasserij. En zo zijn er tientallen voorbeelden. Er staan, naast de gebouwen op de achterterreinen, ook bedrijfsgebouwen of fabrieken aan de straat, zoals de Melkfabriek, de diamantfabriek aan de Zuiderweg (1906), De meubelmakerswerkplaats aan de Professor Kochstraat 30 van J.C. van Epen (1929) die zichtbaar is vanaf de weg of het bedrijfsgebouw van Ahrend Globe aan de Noorderweg van H.E, Oud uit 1966. De schaalsprong (het plotselinge verschil in de maat van gebouwen) is soms groot. Op dit beeld en op het functioneren van de motor moet men heel zuinig zijn. Een aantal fabrieksterreinen is inmiddels herontwikkeld. Op de oude terreinen van het slachthuis, de gasfabriek en de Nederlandsche Sein¬toestellen Fabriek staan nu huizen en appartementengebouwen, die door hun afwijkende hoogte en type nu het contrast met de buurten opzoeken. Van de fabrieksterreinen is die aan de Mussenstraat als enige nog overgebleven.

De tuindorpen

De tweede sfeer is die van de buurten uit de jaren 1910-1930, ontworpen door de gemeente en de woningbouwverenigingen met een vooropgezet idee om de arbeiders betere woon- en leefomstandigheden te bieden. De buurten zijn aan de ene kant te zien als een reactie op de tot dan toe geïmproviseerde groei van de wijk ten oosten van het spoor, wat een gemixt stadsbeeld had opgeleverd. Aan de andere kant vertegenwoordigen ze de overtuiging dat goed wonen voor iedereen een basisrecht is. Goed wonen betekende in die periode een hygiënisch huis, met meer comfort, een tuin waar ook groente mocht worden verbouwd, in een ruim opgezette buurt met gemeenschappelijke voorzieningen: de zogenaamde tuindorpen. Door de arbeiders betere leef- en woonomstandigheden te bieden werden ze gezonder kregen ze zicht op een toekomst: de arbeiders kregen letterlijk en figuurlijk meer leefruimte. Ook moesten krotwoningen worden vervangen door betere woningen.

Experiment

De oudste buurten die met sommige van deze idealen zijn gebouwd (nog niet met allemaal, want er werd nog geen gemeenschap ontworpen, met pleinen, winkels en scholen) staan aan de rand van Hilversum. Ze zijn gebouwd op relatief goedkope stukken grond aan de randen van het ‘motorgebied’, langs de Larenseweg en de Conradstraat en iets verderop rond de Johannes Geradtsweg. De straten zijn breed en de achtertuinen diep, want men ging ervanuit dat de arbeiders hun eigen groenten verbouwden in de tuin. Het was duidelijk nog experimenteren met de ruimte die een arbeidersgezin in de stad daadwerkelijk

nodig had. Maar ten opzichte van de krotten en het wonen met velen op enkele kamers, was het bieden van licht, lucht, ruimte en een eigen tuin belangrijk om een gezondere leefwijze en toekomst te bieden aan de arbeiders.

Intiem, maar niet afzijdig van de omgeving

De arbeidersbuurten die daarna volgden zijn anders, omdat ze zich meer verhouden tot de bestaande stad. Niet alleen ging de gemeente nu zelf bouwen, want Hilversum had als een van de eerste gemeenten in Nederland sinds 1917 een Gemeentelijke Woningdienst, ook hield ze controle over de kwaliteit en samenhang van door woningbouwverenigingen gebouwde buurten. Volgens de Woningwet was de gemeente verantwoordelijk voor de uitbreidingen en zorgde ze dat de nieuwe buurten pasten in het grotere geheel. Ze vormden als het ware de vulstukken voor de nog open ruimten tussen de radialen en ceintuurbanen. De woningbouwverenigingen zorgden ook voor de ontwikkeling: als zij zich meldden bij de gemeente met een plan, maakte Dudok daar een wegenplan voor. Voor invoeging en afstemming van de architectuur trad ook de Schoonheidscommissie op.

Dat zie je goed aan de Electrobuurt, met het 6e en 14e complex van het Gemeentelijke Woningbedrijf, (1921 en 1930). Het zesde complex rond het Edisonplein en de Edisonstraat voorziet in een groen plein en woningen voor ouden van dagen, alleenstaanden, jong gehuwden en gezinnen. En aan het 2e, 3e en 4e complex van de Bouwvereeniging Sint Joseph (1921, 1924 en 1925), die zich tussen de lintbebouwing van de Bakkerstraat en de Eemnesserweg voegen en zich uitstrekken tot de Jan van der Heijdenstraat. Dudok hield de straten smal, zodat er ruimte en geld overbleef voor pleintjes en plantsoenen. In opzet keren de buurten zich vaak naar binnen toe en zijn de blokken geordend rondom een hofje, pleintje, plantsoen of schoolgebouw.

Visuele rijkdom

Dudok ontwierp de arbeidersbuurten vanuit de overtuiging dat niet alleen het bieden van betere materiële levensvoorwaarden aan de minst gegoeden levensgeluk zou brengen (zoals een goede woningplattegrond), maar dat visuele rijkdom in de straten daar ook aan bij droeg. Die kwaliteit is in abstractere zaken te vinden, zoals contrast, samenhang, massawerking, afwisseling in kleur- en materiaalgebruik en het benadrukken van overgangen. Ook ‘overdrijving’ is een belangrijke karaktereigenschap in de vormgeving van de huizen. Kappen zijn soms hoog, of reiken juist tot de grond en er zijn schoorstenen die als boekensteunen tussen de huizen staan. Verspringingen en verdraaiingen in gevelwanden zijn er nooit zomaar: ze hebben altijd een functie als beëindiging van een zichtlijn, het scheppen van ruimte of als hoekoplossing. Door middel van poorten en steegjes is vaak dwars door de complexen heen te wandelen. De meeste andere architecten volgden de lijn van Dudok. Op deze wijze telden arbeiders ook in het stadsbeeld mee. Zij konden trots zijn op hun woonomgeving. Overleg ging daaraan vooraf, en Dudok heeft de regiemogelijkheden in Oost optimaal benut. Zijn uitgangspunten zijn daarom in vrijwel alle arbeidersbuurten terug te vinden. De complexen worden hoog gewaardeerd. Belangrijk is dat zij geliefd zijn om er te wonen. Het zijn de ruimtelijke effecten en de relatieve weelde die het voor ‘gewone’ arbeiderswijken opleverde, die aan deze buurten binnen en buiten Hilversum grote bekendheid heeft gegeven en nog altijd geeft.

De tuinwijk

Voor de tuindorpen en de tuinwijk geldt dat het bebouwingsbeeld in het geregisseerde geheel essentieel is: de verkaveling en parcellering van de oorspronkelijk bedoelde bebouwing, de afwisseling en beeldbepalende bouwmassa in de straat, poorten en doorgangen, het dakenlandschap, erkers, dakranden, voortuinen, hoekoplossingen, onder meer. Vanaf het eind van de jaren twintig veranderde de oostflank van een arbeidersbuurt, naar een meer gemêleerde buurt met middenstandswoningen. De wijk werd uitgebreid met royaler opgezette arbeiders- en middenstandbuurten (de ‘tuinwijken’) in het plan Oost (de halve maanvormige strook ten oosten van de Jan van der Heijdenstraat) en de buurt aan de oostkant van de Kamerlingh Onnesweg. De visuele rijkdom, of ruimtelijke kwaliteit zoals we dat nu noemen, is hier anders opgevat. Het zit in de huizen (die veelal in lange blokken zijn ondergebracht en een relatief rustige vormgeving hebben), maar ook in de gedeelde tussenruimte: in de door fraaie bomenlanen aan elkaar gekoppelde plantsoenstroken, in de breedte en kromming van de straten en in de fantastische architectuur van de schoolgebouwen, die als ankerpunten fungeren. In de wijken zijn grotere maateenheden toegepast, zowel in de huizen als in de openbare ruimte. Ook hier zijn samenhang, zorgvuldig ontworpen details en eenheid in verscheidenheid essentiële kenmerken.

Plan Oost

De hoofdopzet van het Plan Oost bestaat uit radialen, die het landschap de stad inbrengen door plantsoenen en waterpartijen en de ceintuurbanen, die het gebied begrenzen. De groenstructuur is bepalend in de openbare ruimte, waaraan de voortuinen essentieel bijdragen. Daartussen liggen de woonstraten, die

een besloten karakter hebben door het gebogen beloop. Dudok volgde daarmee de opzet van de rest van de oostflank waar tussen de drukke verkeersstraten luwe woonbuurten liggen. Maar in tegenstelling tot de buurten aan de westzijde van de Jan van der Heijdenstraat lopen de woonstraten hier overwegend van noord naar zuid, parallel aan de ceintuurbanen, iets dat in de stedenbouw destijds geprefereerd werd omdat het in de huizen niet alleen lichter zou zijn (want oost-west georiënteerd), maar door wind en regen de straten ook sneller schoner werden. Een ander verschil vormen de bredere straten: in plaats van de eerder veel gebruikte 14 tot 16 meter, zijn de straten hier 18 tot 22 meter breed. De opzet van het gebied is zo bijzonder dat het in 2008 door het rijk is aangewezen als Beschermd Gezicht Tuinwijk Oost.

De huizen in de tuinwijk Oost zijn meestal gebouwd als onderdeel van een complex of een ‘eenheid’: een rijtje of een ensemble van een paar straten. Elke eenheid had haar eigen architect en zodoende een eigen herkenbare vormgeving en speciale verbijzonderingen, zoals erkers en balkons, maar ook poorten en opritten naar de achtertuinen. In de visie op het Beschermd Gezicht uit 2012 zijn deze eenheden en hun architecten op kaart gezet. Toch zijn de overeenkomsten tussen de complexen groter dan de verschillen, en daar zit een van de grootste kwaliteiten van deze leefsfeer. Ze vormen een eenheid in verscheidenheid. Overeenkomsten zijn bijvoorbeeld de maat van de blokken, het feit dat er voortuinen zijn, dat kappen vaak in vormen zijn opgedeeld, dat de vensters op de verdieping in lange stroken tegen de dakgoot liggen en dat hoeken extra ontwerpaandacht krijgen.

Scholen en openbare gebouwen fungeren in het plan Oost vanuit hun belangrijke sociale functie als stedenbouwkundige en visuele ankerpunten in de buurten. Het effect is maximaal opgevoerd. Allereerst door de tegenstelling in volume – groter, hoger, uitgestrekter – en ten tweede door een afwijkende vormgeving. Veel van deze gebouwen hebben platte of flauw hellende daken, waardoor de contrastwerking ten opzichte van de lage huizen wordt verhoogd. Dudok ontwierp ze allemaal rond 1930: de forse Nassauschool (Merelstraat) en de Lorentzschool (voorheen twee aparte scholen aan het einde van de zichtlijn over de Lorentzvijver).

De buurt die in 1940 en na de Tweede Wereldoorlog werd ingevuld sluit aan bij de leefsfeer van de vooroorlogse tuinwijk. Ongemerkt zijn veranderingen aangebracht: verschillende en nieuwe woningtypen en een mix van grotere en kleinere woningen. De architectuur van de woningblokken krijgt alle eigenheid en details mee om de indruk van eenvoud te vermijden. Het motief van de gemeenschappelijke tuin wordt geïntroduceerd, maar het belang van de eigen tuin, het eigen groen wordt niet opgeheven.

Anna’s Hoeve

Anna’s Hoeve heeft recente bebouwing die daarmee ‘over de grens’ van de bebouwingslijn is neergelegd. Dudok zou het een morspartij over de stadsrand hebben genoemd. De huizen en appartementen worden begrensd door de nieuwe waterzuivering en de Vrolikberg die nog steeds als uitzichtpunt fungeert en uitnodigt om te beklimmen. En door het vrolijke stadspark dat is verkleind en de identiteit van natuurgebied heeft gekregen. Voor de architectuurstijl is vaak teruggegrepen op zogenoemde ‘retrostijlen’, verwijzingen naar bouwstijlen uit verschillende perioden. In 1923 zijn aan de Joop Stokkermansstraat in opdracht van Alliantie Ontwikkeling 64 sociale woningen gerealiseerd, ontworpen door MOOST Architect. Een markant gebouw op een markante plek waar de nieuwe weg over Anna's Hoeve langs loopt. Anna’s Hoeve is een buurt met een eigen sfeer geworden.

2.2.6.4 Samenvatting kernkwaliteiten

In dit deel worden de kernkwaliteiten van wijk Oost benoemd. Het zijn uitgangspunten, eigenschappen, plekken, zichtlijnen, structuren, ensembles en gebouwen die het karakter en de identiteit van het stadsdeel, wijk of buurt in hoge mate bepalen. Als één van deze kernkwaliteiten verdwijnt, verliest het gebied een deel van zijn eigenheid en kwaliteit en vertoont het verhaal hiaten. De wijk kan dan minder goed begrepen worden en daarmee komen verbeteringen en veranderingen niet voort uit de cultuurhistorische basis van de wijk. Het is dus zaak deze kernkwaliteiten te koesteren, voor het nageslacht te bewaren en ze te benutten bij de versterking en ontwikkeling van Hilversum.

Leefsferen

Als je kijkt naar hoe Oost is opgebouwd, met welke ideeën eraan is ontworpen en voor welke mensen er gebouwd is, zijn er binnen het raamwerk van radialen en ceintuurbanen verschillende leefsferen te onderscheiden: de levendige, gevarieerde sfeer van de oude industriebuurt met fabrieken en arbeiderswoningen, waar de oudere bebouwing tussen te vinden is; de kleinschalige verbonden werelden van de door gemeente en corporaties gebouwde arbeiderswoningcomplexen (de ‘tuindorpen’); de rustige, ingetogen sfeer van de royaal opgezette tuinwijk; en tot slot de recente wijk Anna’s Hoeve. Elke sfeer heeft haar eigen verhalen, kenmerken, bijzondere plekken en architectuur. En toch is er een afgestemd, harmonisch geheel ontstaan. Eén van de redenen is dat de bebouwing overwegend complexmatig tot stand is

gekomen en de complexen op elkaar werden afgestemd. De grenzen tussen de sferen zijn niet hard, integendeel: ze vloeien in elkaar over. Dit is het resultaat van de visie van Dudok: het concept moet op alle schalen afgestemd worden: van de woning tot de hele stad.

Raamwerk van radialen en ceintuurbanen

Het stedenbouwkundige raamwerk bestaat uit radialen die in rechte lijnen het centrum via plantsoenen en bomen met het omringende landschap verbinden en de ceintuurbanen, de hoofdwegen die in een boog van noord naar zuid lopen. Het is een organisch ontstane structuur die vervolgens geformaliseerd is, waarin de kracht van het stedenbouwkundig ontwerp schuilt. De routes structureren de ruimte en in samenhang met de gebouwen bepalen ze hoe je dit stadsdeel beleeft.

Tuinstadconcept: een coherente visie voor de lange termijn

Bepalend voor de inrichting en de beleving is de tuinstad-gedachte, waarin de kwaliteit van de leefomgeving en de relatie met het groen en het landschap centraal staan. Hierdoor zijn stedenbouw, architectuur en de groene openbare ruimte nauw op elkaar afgestemd, wat een harmonieuze, prettige woonomgeving oplevert. Hilversum Oost heeft een cultuurhistorische betekenis als ‘groeimodel’: een gebied dat in opzet en architectuur symbool staat voor meer dan honderd jaar nadenken over de identiteit en de kwaliteit van deze stad op grond van het tuinstadconcept. Hoe sluiten oud en nieuw op een vanzelfsprekende manier op elkaar aan waardoor harmonie en samenhang ontstaan; hoe wordt een democratische woonomgeving behouden met een fijn huis voor iedereen: jong en oud, arm en rijk; en tenslotte hoe wordt het omliggende landschap bij nieuwe plannen betrokken, zodat de verwevenheid tussen bebouwing en landschap wordt behouden en waar nodig versterkt.

De stadsrand

Het Kamrad is de ultieme vertaling van het beëindigingsplan met de bijzondere verhouding tussen de kleine schaal van de bebouwing en de immense schaal van het omringende landschap. Hierdoor kan je daadwerkelijk het idee van natuur in de stad ervaren. Het draait niet alleen om de gebouwen en de vrije ruimte binnen het Kamrad, maar ook om het groen, de gebouwen, structuren en rooilijnen die het verbinden met de westkant.

Industriële erfenissen

Op verschillende plekken – en met name in ‘de motor’ – dragen restanten van het industriële verleden bij aan het onderscheidende karakter. Talloze kleinere bedrijven en werkplaatsen zijn aanwezig in het gebied, veelal verstopt tussen de bebouwing. De cultuurhistorische betekenis van deze gebouwen is overwegend cultuurhistorisch en stedenbouwkundig: ze dragen bij aan het positieve ‘rommelige’, hybride woon-werkkarakter. Daarnaast zijn ze wat hun industriële overwegend baksteenarchitectuur betreft zeer herkenbaar.

Etalage van woningen voor arbeiders en sociale woningbouw

De ontwikkeling van arbeiderswoningbouw en sociale woningbouw vanaf 1900 tot nu is in dit stadsdeel in talloze voorbeeldige complexen van grote kwaliteit te volgen. Het zijn niet alleen de buurten van Dudok (de gemeentelijke woningbouwprojecten), maar ook de door de fabrikanten en particuliere ontwikkelaars gebouwde arbeiderswoningen en de buurten van volkswoningbouw-verenigingen. Dudok Revisited getuigt van bijzondere hernieuwde aandacht voor het sterke stedenbouwkundige plan, erfgoed en sociale woningbouw en toont de vitaliteit en levensvatbaarheid van dit unieke stedenbouwkundige concept.

Middenstandswoningen

Oost is ook een uitstalkast van bijzondere middenstandswoningen uit de jaren twintig en dertig. Ze vormen een eenheid in verscheidenheid. Overeenkomsten zijn bijvoorbeeld de maat van de blokken, het feit dat er voortuinen zijn, dat kappen vaak in vormen zijn opgedeeld, dat de vensters op de verdieping in lange stroken tegen de dakgoot liggen en dat hoeken extra ontwerpaandacht krijgen.

Het dakenlandschap

Zoals de radialen en ceintuurbanen de structuur van het maaiveld bepalen, zo vormen de daken op een hoger gelegen niveau een tweede structuur. De hoge kappen, die als een deken over de woningen eindeloos door lijken te lopen met eventueel een lange rij gekoppelde dakkapellen, brengen samenhang en benadrukken de straatlengtes met in het oog springende accenten op bijzondere stedenbouwkundige plekken.

Scholen en kerken als spektakelstukken

Scholen, openbare gebouwen en kerken fungeren vanuit hun belangrijke sociale functie als stedenbouwkundige en visuele ankerpunten in de buurten. Vooral bij de door Dudok ontworpen scholen werd dit effect maximaal opgevoerd. Allereerst door de tegenstelling in volume – groter, hoger, uitgestrekter – en ten tweede door een afwijkende vormgeving. Veel van deze gebouwen hebben platte daken, waardoor de contrastwerking ten opzichte van de lage huizen wordt verhoogd. In vormgeving sluiten ze daar wel altijd op aan door stapsgewijs daaruit omhoog te komen. De waardevolle scholen en kerken kunnen niet zonder de (meeontworpen) ruimte om de gebouwen, de bomen op en langs de school- of kerkpleinen en de belangrijkste zichtlijnen vanuit de omliggende straten.

2.2.6.5 Gemeentelijke monumenten

2.2.6.5.1 ´t Harde 1-66, Kamerlingh Onnesweg 158-192, Lange Heul 1-34, Vogelpan 1-65, Baerbergen 1-66, Zevenbergen 1-66, Aardjesberg 1-34, Kamerlingh Onnesweg 194-228 en Den Ool 1-65

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1319

Hoofd typologie Wonen

Typologie Gestapelde En Grondgebonden Woningen Woningbouwcomplex

Adres ´t Harde 1-66, Kamerlingh Onnesweg 158-192, Lange Heul 1-34, Vogelpan 1-65, Baerbergen 1-66, Zevenbergen 1-66, Aardjesberg 1-34, Kamerlingh Onnesweg 194-228 en Den Ool 1-65

Bouwstijl

Architect Dudok, W.M.

Bouwperiode 1961-1964

Status aangewezen

Besluitdatum 2-2-2010

Besluitnummer S0915848

Brondocumentnummer S0915848.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Een in stedenbouwkundig opzicht interessante ontwikkeling vond plaats aan de oostelijke rand van Hilversum, waar in de tweede helft van de jaren `50 een belangrijk onderdeel van het Uitbreidingsplan Oost uit 1933 alsnog van de grond kwam. Dit als het Kamrad bekende woningbouwcomplex is een ontwerp van de voormalige stadsarchitect W.M. Dudok, die hier zocht naar een manier om woningbouw en natuur met elkaar te verweven. De zeven gelaagde, in de jaren 1961-1964 gerealiseerde flatgebouwen en de rijtjes woningen van het Kamrad steken het natuurgebied in en vormen zodoende een vloeiende overgang tussen de heide en het versteende gebied ten westen daarvan. Dudok beantwoordde met dit plan aan een al in 1925 geuite wens van de Centrale Schoonheidscommissie voor het Gooi. Deze riep de gemeenten op om bij het ontwikkelen van uitbreidingsplannen meer aandacht te besteden aan het behoud van het natuurschoon. Het Kamrad bestaat uit zeven ensembles, die zijn samengesteld uit een flatgebouw en drie of vier rijtjes woningen, die een variabele oriëntatie hebben ten opzichte van de flatgebouwen. De onderdelen van het Kamrad zijn gebouwd in een sobere, voor de bouwtijd karakteristieke, zakelijke trant met nadruk op de functionaliteit.

Opdrachtgevers:

Arb. Bouwver. Ons Ideaal: ´t Harde 1-35 2-66

Arbeiders Bouwv. Hilversum: Kamerlingh Onnesweg 158-192; Lange Heul 1-33 2-34,

Bouwvereniging St. Joseph: Vogelpan 1-65 2-36; Baerbergen 1-35 2-66

Bouwvereniging van Erfgooiers: Zevenbergen 1-35 2-66

Woningstichting Patrimonium: Aardjesberg 1-33 2-34; Kamerlingh Onnesweg 194-228; Den Ool 1-65 2-36

Redengevende omschrijving omschrijving

De ensembles Baersbergen, Zevenbergen, 't Harde, Vogelpan en Den Ool hebben een identieke opzet met een schuin op de Kamerlingh Onnesweg staand flatgebouw, een lange rij hierachter en loodrecht op de Kamerlingh Onnesweg staande woningen en drie loodrecht op het flatgebouw staande, kortere rijtjes woningen. De ensembles Baersbergen, Zevenbergen en 't Harde hebben echter een andere oriëntatie als de ensembles Vogelpan en Den Ool, die in vergelijking met die drie spiegelbeeldig staan opgesteld. De hier tussenin staande ensembles Aardjesbergen en Lange Heul bestaan uit een evenwijdig aan de Kamerlingh Onnesweg geplaatst flatgebouw met daarachter twee rijen op elkaar gerichte woningrijen, waartussen een groot gazon ligt.

De vanuit een rechthoekige plattegrond, in baksteen en beton opgetrokken flatgebouwen zijn van het type galerijflat en bevatten elk 18 flatwoningen. De vier bouwlagen hoge flatgebouwen staan onder zadeldaken, die met pannen zijn gedekt. De gevels bevatten louter recht gesloten gevelopeningen. De onderste bouwlaag bevat garages. De drie woonlagen met elk zes woningen aan een galerij daarboven zijn bereikbaar via een trappenhuis of het later toegevoegd lifthuis aan één van de kopse zijden. De entree van het transparante trappenhuis heeft een door middel van een betonnen omlijsting geaccentueerde entree. De lifschacht naast het trappenhuis is toegevoegd. De woningen zijn voorzien van voordeuren, die in een portiek staan. Aan de andere langszijde van de flatgebouwen of aan de tweede kopgevel is elke woning voorzien van een balkon. De balkons aan de kopgevels zijn evenals de galerijen door middel van betonnen stijlen met elkaar verbonden.

De schuin in het verlengd van de flatgebouw staande, eveneens vanuit een rechthoekige plattegrond, in gele baksteen opgetrokken rijtjes woningen staan met twee bouwlagen onder een met pannen gedekt zadeldak met op de nok staande schoorstenen. De voordeuren van de woningen staan naast aangebouwde schuurtjes. Aan de achterste kopse zijde is een reeks garages met het woonblok verbonden.

De drie kortere, schuin tegenover deze rij woningen staande rijtjes zijn van een ander type. Ook deze rijtjes hebben een rechthoekige plattegrond en staan met twee bouwlagen onder een zadeldak met schoorstenen op de nok. De gevels van deze rijtjes zijn opgetrokken in rode baksteen. De kopgevels zijn blind, de achtergevels zijn voorzien van dwarsmuurtjes en de voorgevels van een uitbouw.

Redengevende omschrijving waardering

De woningcomplexen, die tezamen het Kamrad vormen zijn van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de stedenbouwkundige waarde. Het complex heeft cultuurhistorische en sociaal-historische waarde als een bijzondere uitdrukking van een naoorlogse ontwikkeling in de woningbouw voor de volkshuisvesting. Het complex is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het stedenbouwkundige ontwerp, vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering der samenstellende onderdelen en als een bijzonder werk uit het oeuvre van een vooraanstaand architect. Het complex heeft ensemblewaarde en stedenbouwkundige waarde vanwege de bijzondere stedenbouwkundige opzet en vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang tussen de samenstellende onderdelen. Het complex is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van de stedenbouwkundige opzet en het exterieur der samenstellende onderdelen.

2.2.6.5.2 Eemnesserweg 142-166, Jan van der Heijdenstraat 102- 122, Voltastraat 81-117 en Wattstraat 1-17 en2-12

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1391

Hoofd typologie Wonen

Typologie Grondgebonden Woning Woningbouwcomplex

Adres Eemnesserweg 142-166, Jan van der Heijdenstraat 102- 122, Voltastraat 81-117 en Wattstraat 1-17 en2-12

Bouwstijl

Architect Andriessen, N.

Bouwperiode 1921-1921

Status aangewezen

Besluitdatum 2-2-2010

Besluitnummer S0915848

Brondocumentnummer S0915848.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De woningen van het 2e Complex van de in 1912 opgerichte Bouwvereeniging Sint Jozeph (later Sint Joseph) zijn gebouwd in 1921. De 55 woningen, een winkel en een winkelhuis zijn verdeeld over de 13 blokken A, D, G, H (2x), L, M, N, O (2x), P, T en U. Ze zijn ontworpen door Nic. Andriessen, die van 1921 tot 1940 de "huisarchitect" van Sint Jozeph was. Het complex bestaat uit blokken arbeiderswoningen van uiteenlopende lengte alsmede enkele dubbele woningen. De winkels zijn opgenomen in de blokken N en P.

De 13 blokken bevatten eengezinswoningen van het type A (9 woningen in de blokken T, G, U en M), type B (33 woningen in de blokken D, H, L, O en U), type C (2 woningen in Blok A), type D (2 woningen in Blok P), type E (1 winkel in Blok P), type F (1 winkel in Blok A) type G (7 woningen in de blokken M en T), type H (2 woningen in Blok N) en type J (1 winkelwoning in Blok N). De blokken in het ten noorden van het 3e en het 4e Complex gesitueerde 2e Complex is gebouwd in een expressionistische, aan de Amsterdamse School verwante Interbellumstijl.

Redengevende omschrijving omschrijving

De 13 blokken van het 2e Complex staan onregelmatige verspreid over 4 straten met de Wattstraat centraal in het complex. Omdat de straten en de blokken niet haaks op elkaar staan of evenwijdig aan elkaar lopen geeft het stratenplan een wat slordig totaalbeeld, dat echter ook als levendig kan worden bestempeld. De woningblokken van het complex hebben een variabele lengte en een gevarieerde vormgeving en detaillering. De blokken hebben ten opzichte van elkaar verspringende rooilijnen en staan met één en twee bouwlagen onder met opnieuw verbeterde Hollandse pannen gedekte zadeldaken met en zonder knik, mansardedaken, schilddaken en gebroken zadeldaken, die zowel evenwijdig aan de straat als dwars op de straat staan.

Het 2e Complex kan worden verdeeld in twee groepen woningblokken. De ene groep met de blokken M, G, T, U en L wordt gekenmerkt door gepleisterde geveltoppen en kappen met gebroken dakschilden, waarin dakramen zijn opgenomen. De andere groep met de blokken A, D, P, H, N en O wordt gekenmerkt door puntgevels met decoratieve uitmetselingen in de geveltop en dakschilden die aan de onderkant zijn geknikt en rechthoekige dakkapellen bevatten. Een groot aantal dakschilden is geknikt aan de onderkant. De uitkragende dakgoten liggen op afgeschuinde en afgeronde houten klampen. De blokken zijn voorzien van korte schoorstenen op de nok. Op enkele van de blokken zijn deze schoorstenen overhoeks geplaatst.

Aan enkele kopgevels is een hoge schoorsteen opgetrokken. De verspringende gevels zijn boven een met rollaag afgedekt trasraam van gesinterde klinkers voornamelijk opgetrokken in schone baksteen en bevatten recht gesloten*, tussen rollagen staande vensters en eveneens onder rollagen geplaatste deuren met bovenlicht. De ramen waren oorspronkelijk voorzien van een roedenverdeling. Onder de vensters is het trasraam hoger opgemetseld tot tegen de onderdorpels.

Een aantal kopgevels is voorzien van uitgemetselde schoorstenen, die tevens fungeren als tuit en als sterk verticaal accent ten opzichte van het horizontale karakter van de meeste blokken. Deze kopgevels en enkele hoger opgaande gevelpartijen hebben gepleisterde geveltoppen, die sterk contrasteren met de donkere baksteen. Andere geveltoppen worden verlevendigd door decoratief metselwerk en vlechtingen. Enkele binnenhoeken worden tussen de hoger opgaande geveldelen geaccentueerd door uitgemetselde schoorstenen. Andere gevelhoeken verjongen zich en een aantal gevelpartijen wordt beëindigd door uitgemetselde randen. Een groot aantal van de op de straat gerichte gevels zijn voorzien van een verjonging. Een aantal entrees van eindwoningen bevindt zich in blokvormige, aangebouwde ingangsportalen die detoneren met de kenmerken van de oorspronkelijke volumes.

Extra nadruk is gelegd op de hoeken van de hoekblokken. De blokken op de hoek Eemnesserweg/Jan van der Heijdenstraat en Voltastraat/Jan van der Heijdenstraat hebben een overhoekse middenpartij met een hoger opgaand ingangsrisaliet. De eveneens risalerende hoekwoningen staan onder dwarskappen en hebben geveltoppen met een visgraatmotief in het metselwerk. Het hoog opgaande hoekpand aan de

Voltastraat/Wattstraat is in de geveltop voorzien van vlechtingen. De woningblokken met ondiepe voortuintjes hebben erfscheidingen in de vorm van muurtjes van gesinterde baksteen, die zijn afgedekt met een rollaag.

De winkelhuizen zijn opgenomen in de hoekblokken aan de Voltastraat/Wattstraat en

de J. van der Heijdenstraat/Voltastraat.

*In het complex wijkt in de bouwtekeningen één rondboogdeur in de achtergevel van blok

P af van de verder recht gesloten gevelopeningen

Blok U.

Eemnesserweg 142-152

Dit blok bevat zes woningen, waarvan de middelste 4 van het type B en de 2 terug staande eindwoningen van het type A zijn. Het symmetrische blok staat onder een complexe, uit mansarde- en gebroken zadeldaken samengestelde kap met dakvensters in de steile, onderste delen van de dakschilden. Blok M is een symmetrisch opgezet blok met 6 wonin

Redengevende omschrijving waardering

Het 2e Complex van de Bouwvereniging Sint Jozeph (later Sint Joseph) is van algemeen

belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische, de stedenbouwkundige en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het complex heeft cultuurhistorische en sociaal-historische waarde als een karakteristieke uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de woningbouw voor de volkshuisvesting in het Interbellum. Het complex is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp, vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering en als een bijzonder werk uit het oeuvre van een voor Hilversum belangrijk architect. Het complex heeft ensemblewaarde en stedenbouwkundige waarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang tussen de samenstellende onderdelen en vanwege de stedenbouwkundige relatie met de overige door St. Joseph en de door het Gemeentelijke Woonbedrijf gebouwde woningcomplexen in de 'Energiebuurt'. Het complex is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van de stedenbouwkundige opzet en van het exterieur der samenstellende onderdelen.

2.2.6.5.3 Jan van der Heijdenstraat 124-152, Ohmstraat 27-77 en Voltastraat 32-62

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1392

Hoofd typologie Wonen

Typologie Grondgebonden Woning Woningbouwcomplex

Adres Jan van der Heijdenstraat 124-152, Ohmstraat 27-77 en Voltastraat 32-62

Bouwstijl

Architect Andriessen, N.

Bouwperiode 1923-1924

Status aangewezen

Besluitdatum 2-2-2010

Besluitnummer S0915848

Brondocumentnummer S0915848.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De woningen van het 3e complex van de in 1912 opgerichte Bouwvereeniging Sint Jozeph (later Sint Joseph) zijn gebouwd in 1923-'24. De 57, in de blokken I tot en met VIII staande blokken arbeiderswoningen

van uiteenlopende lengte zijn ontworpen door Nic. Andriessen, die van 1921 tot 1940 de 'huisarchitect' van Sint Jozeph was. De blokken bevatten eengezinswoningen van het type A (12 stuks in Blok IV en V), type B (26 stuks in Blok I, II en III), type C (7 stuks in Blok I en IV) en type H (12 stuks in Blok VI, VII en VIII). Het aan de westzijde op het 4de Complex en aan de noordzijde op het 2e Complex van Sint Jozeph aansluitende woningcomplex is gebouwd in een vrij sobere, voor de bouwtijd gangbare Interbellumstijl. Enkele gemetselde schuurtjes bij de eindwoningen van de blokken maakten deel uit van de oorspronkelijke opzet van het complex.

Redengevende omschrijving omschrijving

De acht blokken in het 3e Complex staan, met uitzondering van de blokken II en III, met één bouwlaag onder met verbeterde Hollandse pannen gedekte schild- en zadeldaken. De kappen zijn gedekt met rode, verbeterde Hollandse pannen. De dakschilden zijn aan de straatzijde voorzien van niet oorspronkelijke dakkapellen en op de meeste nokken staan nog de oorspronkelijke, korte schoorstenen. In de dakschilden boven de kopgevels van enkele blokken staan ook nog hoge schoorstenen. Deze bezitten echter niet allemaal meer de oorspronkelijke hoogte.

De voor een deel aan de voorzijde verspringende gevels zijn opgetrokken in schone baksteen boven een met een rollaag van staande steen afgedekt trasraam. De rollaag is ter hoogte van de vensterdorpels over de gevels doorgetrokken De gevels worden boven de vensters en de deuren geleed door eveneens over de gehele gevellengte doorgetrokken, iets uitgemetselde rollagen van staande steen, die de gevels geleden en verlevendigen. Op de in Blok I staande poortdoorgang en de deuren aan weerszijden hiervan na zijn alle gevelopeningen recht gesloten. De vensters staan boven gemetselde lekdorpels. De deuren staan boven granito dorpels. De gevels van de blokken zijn aan de achterzijde grotendeels vernieuwd en geheel of gedeeltelijk hoger opgetrokken, waardoor hier een verdieping is ontstaan. De achtergevels hebben een platte verbinding met het oorspronkelijke achterste dakschild en zijn verbonden met bergingen met een plat dak. De oorspronkelijke houten, voornamelijk dubbele bergingen stonden vrij in de achtertuin.

Enkele oudere gemetselde schuurtjes met steile zadeldaken nabij een aantal eindwoningen maakten ook deel uit van de oorspronkelijke opzet van dit complex. In één kopse zijde van deze schuurtjes staat een deur, in de andere kopgevel is een smalle, dichtgemetselde lichtspleet opgenomen. De schuurtjes zijn door middel van een gemetselde tuinmuur verbonden met een gevel van de betreffende eindwoning. De gevel van de woning, de muur en de berging vormden één geheel en zijn derhalve onlosmakelijk met elkaar verbonden.

Alle woningen zijn voorzien van achtertuinen. Enkele blokken hebben tevens een ondiepe voortuin.

Blok I ,

Voltastraat 32-60.

Blok I is met de voorzijde gericht op een smal langwerpig plein. De woningen aan de andere kant van het plein maken deel uit van het 2e Complex van Sint Joseph.

Het vrijwel symmetrische, gelede blok met 10 woningen van het type B en 5 woningen van het type C bestaat in feite uit twee lange volumes onder schilddak die door middel van een iets teruggerooid volume met een lagere kap en een poort met rondboogvormige poortopening met elkaar zijn verbonden. De symmetrie van het gehele blok wordt opgeheven door de aanwezigheid van een terugstaande woning (nr. 32 van het type C) geheel rechts aan Blok I. De volumes aan weerszijden van de poort zijn samengesteld uit ten opzichte van elkaar verspringende delen, die alle aan de voorzijde met één bouwlaag onder een schilddak staan. De poortdoorgang en de deuren aan weerszijden hiervan zijn rondboogvormig en maken deel uit van een brede, terugstaande gevelpartij met de huisnummers 44-50 (4 woningen van het type C). Deze gevelpartij is vanaf de poortdoorgang tot de verder naar voren geplaatste voorgevels van de woningen van het type B voorzien van een lage, gemetselde erfscheiding, waarachter zich zeer ondiepe tuintjes bevinden. De poortdoorgang bevindt zich in een hoger opgaande dwarsvolume met een gebroken zadeldak en een topgevel. Deze is op de verdieping voorzien van een breed venster boven een brede, op klossen staande plantenbak, die een sterk horizontaal accent aan deze gevelpartij geeft. Aan weerszijden van de poortdoorgang is een rondboogdeur in de gevel opgenomen. Aan de achterzijde is de poortdoorgang aan weerszijden door middel van een muur verbonden met een gemetseld schuurtje onder steil zadeldak uit de bouwtijd van het complex. De poortdoorgang, de muurtjes en de schuurtjes zijn een belangrijk onderd

Redengevende omschrijving waardering

Het 3e complex van de Bouwvereniging Sint Jozeph is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische, stedenbouwkundige en ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het complex heeft cultuurhistorische en sociaal-historische waarde als een karakteristieke uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de woningbouw voor de volkshuisvesting in het Interbellum. Het complex is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp van de samenstellende onderdelen, vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm,materiaalgebruik en detaillering en als een bijzonder werk uit het oeuvre van een vooraanstaande architect. Het complex heeft ensemblewaarde en stedenbouwkundige waarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang tussen de samenstellende onderdelen en vanwege de stedenbouwkundige relatie met het 2e en het 4e Complex van Sint Jozeph en het woningcomplex van het Gemeentelijke Woonbedrijf in de Energiebuurt. Het complex is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van

gaafheid van de stedenbouwkundige structuur en van het exterieur der

samenstellende onderdelen.

2.2.6.5.4 Ampèrestraat 37-55, Coulombstraat 1-15 en 2-32, Ohmstraat 1-25a en Voltastraal 20-30 en 75-79

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1393

Hoofd typologie Wonen

Typologie Grondgebonden Woning Woningbouwcomplex

Adres Ampèrestraat 37-55, Coulombstraat 1-15 en 2-32, Ohmstraat 1-25a en Voltastraal 20-30 en 75-79

Bouwstijl

Architect Andriessen, N.

Bouwperiode 1924-1925

Status aangewezen

Besluitdatum 2-2-2010

Besluitnummer S0915848

Brondocumentnummer S0915848.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De woningen van het 4e complex van de in 1912 opgerichte Bouwvereeniging Sint Jozeph (later Sint Joseph) zijn gebouwd in 1924-'25. De 56, in de blokken 1 tot en met 8 staande woningen zijn ontworpen door Nic. Andriessen, die van 1921 tot 1940 de 'huisarchitect' van Sint Jozeph was. De blokken bevatten woningen van het type A (20 stuks in Blok 1 en Blok 4), type B (22 stuks in Blok 5, 6, 7 en 8) en type D (14 stuks in Blok 2 en 3). Het aan de westzijde op het 6e Complex van het Gemeentelijk Woonbedrijf, aan de noordoostzijde op het 3e Complex van Sint Jozeph en aan de noordzijde op het 2e Complex van Sint Joseph aansluitende woningcomplex is gebouwd in een vrij sobere, voor de bouwtijd gangbare Interbellumstijl.

Redengevende omschrijving omschrijving

De acht blokken in het 4e Complex staan met één bouwlaag onder met verbeterde Hollandse pannen gedekte schilddaken. De kappen zijn gedekt met rode, verbeterde Hollandse pannen. De dakschilden zijn aan de straatzijde voorzien van de oorspronkelijke dakkapellen met uitkragend plat dak en gepotdekselde delen. Op de meeste nokken staan nog de oorspronkelijke, korte schoorstenen. In de dakschilden boven de kopgevels van enkele blokken staan ook nog hoge, vanuit de gevel opgemetselde schoorstenen.

De gevels zijn opgetrokken in schone baksteen boven een met een rollaag van staande steen afgedekt trasraam. De rollaag is ter hoogte van de vensterdorpels over de gevels doorgetrokken. De gevels worden boven de vensters en de deuren geleed door eveneens over de gehele gevellengte doorgetrokken, iets uitgemetselde rollagen van staande steen, die de gevels geleden en verlevendigen. Alle gevelopeningen zijn recht gesloten. De vensters staan boven gemetselde lekdorpels en de deuren boven granito dorpels.

De gevels van de blokken zijn aan de achterzijde grotendeels vernieuwd en geheel of gedeeltelijk hoger opgetrokken, waardoor hier een verdieping is ontstaan. Enkele blokken zijn aan één zijde tevens voorzien van een lage uitbouw onder schilddak en van uitgemetselde velden die de gevels verlevendigen. Deze uitbouwen staan tegen de eindwoningen die zijn gesitueerd op de hoeken van de straat.

De achtergevels hebben een platte verbinding met het oorspronkelijke achterste dakschild. De woningen waren oorspronkelijk voorzien van houten, voornamelijk dubbele bergingen, die vrij in de achtertuin stonden. De eindwoningen met een onder schilddak staande uitbouw hadden geen berging in de tuin. Alle woningen zijn voorzien van achtertuinen. De terug gerooide blokken hebben tevens een ondiepe voortuin.

Blok 1.

Ohmstraat 13-25a

Blok 1 bestaat uit 10 woningen van het type A.Het blok heeft een symmetrische indeling met 5 brede dakkapellen in het voorste dakschild van het schilddak. De deuren staan per twee naast elkaar en worden van elkaar gescheiden door een houten penant. De achtertuin van de eindwoning met huisnummer 13 is omheind door een niet meer complete, gemetselde tuinmuur die is verbonden met een schuurtje.

Blok 2.

Coulombstraat 1-15

Blok 2 bestaat uit 8 woningen van het type D. Het blok heeft een symmetrische indeling met 8 dakkapellen in het voorste dakschild van het schilddak. De deuren staan per twee naast elkaar en worden van elkaar gescheiden door een houten penant.

Blok 3.

Ohmstraat 1-11

Blok 3 bevat 6 woningen van het type D. Het hoofdvolume heeft een symmetrische indeling en is uitwendig, spiegelbeeldig grotendeels identiek aan Blok 5. Het voorste dakschild van het blok bevat zes dakkapellen. De westelijke kopgevel van de eindwoning met huisnummer 1 staat onder een lager afhangend dakschild, waarvan de goothoogte gelijk ligt met die van de kopgevel verbonden uitbouw. Deze onder schilddak staande uitbouw is verbonden met een tuinmuur. De kopgevel is tegen de uitbouw voorzien van een uitgemetseld veld dat deel uitmaakt van een brede, hoge schoorsteen. De ruimte in de hoek voor de uitbouw aan de eindwoning was oorspronkelijk bestemd voor een tuintje.

Blok 4.

Ampèrestraat 37-55

Blok 4 is afwijkend ten opzichte van de andere blokken in het 4e Complex. Het symmetrisch ingedeelde blok bevat 10 woningen van het type A. Het voorste dakschild van het blok bevat 5 brede dakkapellen. De deuren staan per twee naast elkaar en worden van elkaar gescheiden door een houten penant. Het blok onderscheidt zich van de overige blokken in het complex door de twee gevelpartijen die staan onder een dwarskap van het type gebroken zadeldak met wolfsend (Semi-mansardedak). De verdiepingsvensters in deze gevelpartijen staan boven wit geschilderde, op houten consoles rustende houten plantenbakken (?), die aan de gevels een sterk horizontaal accent geven. De muurdammen tussen de vensters in deze geveldelen zijn gemetseld in een decoratief patroon. De noordelijke

Redengevende omschrijving waardering

Het 4e complex van de Bouwvereniging Sint Jozeph (later Sint Joseph) is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische, stedenbouwkundige en ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het complex heeft cultuurhistorische en sociaal-historische waarde als een karakteristieke uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de woningbouw voor de volkshuisvesting in het Interbellum. Het complex is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp van de samenstellende onderdelen, vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering en als een bijzonder werk uit het oeuvre van een vooraanstaande architect. Het complex heeft ensemblewaarde en stedenbouwkundige waarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang tussen de samenstellende onderdelen en vanwege de stedenbouwkun-

dige relatie met de door het Gemeentelijke Woonbedrijf gebouwde woningcomplexen in de Energiebuurt. Het complex is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van de stedenbouwkundige structuur en van het exterieur der samenstellende onderdelen.

2.2.6.5.5 Ampèrestraat 38-64, Edisonstraat 60-70, Edisonplein 1-25 en 2-26, Voltastraat 3-33 en 4-18 en Morsestraat 7-17 en 8-18

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1355

Hoofd typologie Wonen

Typologie Grondgebonden Woning Woningbouwcomplex

Adres Ampèrestraat 38-64, Edisonstraat 60-70, Edisonplein 1-25 en 2-26, Voltastraat 3-33 en 4-18 en Morsestraat 7-17 en 8-18

Bouwstijl

Architect Dudok, W.M.

Bouwperiode 1923-1924

Status aangewezen

Besluitdatum 2-2-2010

Besluitnummer S0915848

Brondocumentnummer S0915848.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De woningen van het 6e complex van het Gemeentelijke Woningbedrijf zijn gebouwd in 1923-1924. De 82, in 14 blokken en rijen staande woningen zijn ontworpen door de Directeur der Publieke Werken van de gemeente Hilversum W.M Dudok. De 26 woningen aan het Edisonplein zijn aangemerkt als rijksmonument. Deze beschrijving heeft betrekking op de overige 56 woningen.

Het op het 2e, 3e en 4e complex van de Woningstichting St. Joseph aansluitende woningcomplex is gebouwd in een voor de bouwtijd gangbare Interbellumstijl. Het 6e gemeentelijke complex is in twee fasen gerealiseerd. Het eerste deel met rondom het Edisonplein gesitueerde woningen en enkele kleinere blokken aan de andere straten is gebouwd in 1923 en omvatte 44 woningen Het tweede deel met 38, over 5 blokken verdeelde woningen volgde in 1923-1924. Het Edisonplein en de rondom dit plein staande rijen woningen hebben de status van rijksmonument. De woningblokken van het 6e complex zijn gebouwd in een vrij sobere, maar voor het oeuvre van Dudok karakteristieke trant.

Redengevende omschrijving omschrijving

De bouwblokken van het 6e complex staan aan de oost-, de west- en de noordzijde rondom het vrijwel volledig door woningen omsloten Edisonplein. De rooilijnen van de woningblokken verspringen ten opzichte van elkaar waardoor een levendig straatbeeld is ontstaan. De lage, onder schilddaken met opnieuw verbeterde Hollandse pannen staande woningblokken zijn waarschijnlijk gebouwd als seniorenwoningen. In tegenstelling tot de andere woningen in het complex hebben de daken van deze 'seniorenwoningen' dakschilden met een relatief geringe hellingsgraad. De overige blokken staan eveneens met voornamelijk één bouwlaag onder met opnieuw verbeterde Hollandse pannen gedekte schilddaken, mansardedaken, zadeldaken en wolfdaken, die hier en daar zijn voorzien van dwarskappen. De gevels zijn opgetrokken in schone baksteen en bevatten recht gesloten, onder rollagen staande gevelopeningen. De schoorstenen staan op de nokken van de daken. De onder mansardedaken staande blokken zijn voorzien van hoog opgaande, vanuit de zijgevel opgetrokken schoorstenen. De tegen de kopse zijden van de blokken geplaatste uitbouwtjes staan onder schild- of zadeldaken. De woningen aan de Voltastraat zijn zowel één als twee bouwlagen hoog en worden onder meer gekenmerkt door twee markante, op elkaar gerichte eindwoningen met een semi-mansardedak met extreem laag afhangende, steile dakschilden. Tussen deze woningen bevindt zich een tussenlid met doorgang naar een achterterrein. Het tussenlid wordt aan weerszijden gemarkeerd door een hoge, zich verjongende schoorsteen. De blokken aan de Voltastraat en de Ampèrestraat, alsmede het blok aan de Edisonstraat zijn voorzien van voortuintjes.

Redengevende omschrijving waardering

Het 6e complex van het Gemeentelijke Woningbedrijf is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de stedenbouwkundige waarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het complex heeft cultuurhistorische en sociaal-historische waarde als een karakteristieke uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de woningbouw voor de volkshuisvesting in het Interbellum. Het complex is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp van de samenstellende onderdelen, vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering en als een bijzonder werk uit het oeuvre van een vooraanstaand architect. Het complex heeft ensemblewaarde en stedenbouwkundige waarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang tussen de samenstellende onderdelen en vanwege de stedenbouwkundige relatie met de door St. Joseph gebouwde woningcomplexen in de 'Energiebuurt'. Het complex is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van de stedenbouwkundige opzet en het exterieur der samenstellende onderdelen.

2.2.6.5.6 Edisonstraat 1-45 en 2-50 en Galvatlistraat 3-17

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1356

Hoofd typologie Wonen

Typologie Grondgebonden Woning Woningbouwcomplex

Adres Edisonstraat 1-45 en 2-50 en Galvatlistraat 3-17

Bouwstijl

Architect Dudok, W.M.

Bouwperiode 1930-1930

Status aangewezen

Besluitdatum 2-2-2010

Besluitnummer S0915848

Brondocumentnummer S0915848.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De woningen van het 14e complex van het Gemeentelijke Woningbedrijf zijn gebouwd in 1929-1930. Ze verrezen op een terrein, waarop voorheen noodwoningen stonden. De 56, in 9 blokken en rijen aan de Edisonstraat en de Galvanistraat staande arbeiderswoningen van verschillende types zijn ontworpen door de Directeur der Publieke Werken van de gemeente Hilversum, de architect en stedenbouwkundige W.M. Dudok. Het aan de westzijde op het 6e complex van het Gemeentelijke Woningbedrijf aansluitende woningcomplex maakt deel uit van de 'energiebuurt'. De woningblokken zijn gebouwd in een vrij sobere, maar voor het oeuvre van Dudok karakteristieke Interbellumtrant.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het langgerekte, oost-west georiënteerde complex staat met de centrale as (de Edisonstraat) gericht op het Edisonplein. Het 14e complex is samengesteld uit onderdelen van zeer uiteenlopende lengte. Door de afwisseling in dakvorm en de hoogte en lengte van de blokken is een gevarieerd straatbeeld gerealiseerd. Daar waar de tegenover elkaar staande blokken zijn teruggerooid is door de verbreding van de straat een langgerekt plein ontstaan. In een van de lange blokken is een doorgang naar het achterliggende terrein opgenomen. De woningen zijn voorzien van voortuintjes.

De blokken woningen zijn opgetrokken in schone baksteen en staan met één of twee bouwlagen onder zadeldaken, schilddaken en mansardedaken, die met rode, opnieuw verbeterde Hollandse pannen zijn gedekt en voor een deel zijn voorzien van brede dakkapellen met platte daken. De gevels zijn opgetrokken in schone baksteen en bevatten recht gesloten gevelopeningen, waarvan de vensters boven gemetselde lekdorpels staan. Aan een aantal kopgevels en op de scheiding van in hoogte of diepte ten opzichte van elkaar verspringende volumes wordt de horizontaliteit van de blokken doorbrokken door hoog opgaande verticale accenten. De hoge, blokvormige elementen in de lange blokken bevatten een derde bouwlaag

en hebben een platte beëindiging. De twee woonblokken aan de Galvanistraat staan weerszijden van het westelijke einde van de Edisonstraat, waar ze de toegang tot het 14e complex markeren.

Redengevende omschrijving waardering

Het 14e complex van het Gemeentelijke Woningbedrijf is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de stedenbouwkundige waarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het complex heeft cultuurhistorische en sociaal-historische waarde als een karakteristieke uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de woningbouw voor de volkshuisvesting in het Interbellum. Het complex is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp van de samenstellende onderdelen, vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering en als een karakteristiek werk uit het oeuvre van een vooraanstaand architect. Het complex heeft ensemblewaarde en stedenbouwkundige waarde vanwege het bijzondere stedenbouwkundige ontwerp, vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang tussen de samenstellende onderdelen en vanwege de stedenbouwkundige relatie met het eveneens door Dudok ontworpen 6e woningcomplexen in de 'Energiebuurt'. Het complex is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van de stedenbouwkundige opzet en het exterieur der samenstellende onderdelen.

2.2.6.5.7 Eemnesserweg 107

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH0769

Hoofd typologie Voorzieningen

Typologie School

Adres Eemnesserweg 107

Bouwstijl

Architect Dudok, W.M.

Bouwperiode 1930-1930

Status aangewezen

Besluitdatum 8-4-2008

Besluitnummer S0803882

Brondocumentnummer S080388229.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De in 1929-1930 voor leerlingen van het bijzonder lager onderwijs bestemde Johannes Calvijnschool is een van de vele door gemeentearchitect W.M. Dudok voor Hilversum ontworpen schoolgebouwen. De school met gymzaal was gebouwd voor de `Vereeniging voor lager en meer uitgebreid lager onderwijs op Gereformeerde Grondslag'. Het in de karakteristieke Dudoktrant uitgevoerde schoolgebouw zou in eerste instantie vijf leslokalen bevatten, maar werd uiteindelijk gebouwd met zeven lokalen. Twee haaks op elkaar staande volumes met een vertikaal accent in de vorm van een platte toren bij de entree en een trappenhuis vormden de oorspronkelijke bouw. De tussen de Eemnesserweg, de Jan van der Heijdenstraat en de Siemensstraat gesitueerde school is in 1948-1949 uitgebreid met een vleugel aan de kant van de Eemnesserweg (zuidzijde), die eveneens is ontworpen door Dudok.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het oorspronkelijk uit twee haaks op elkaar staande onderdelen samengestelde schoolgebouw is opgetrokken vanuit een L-vormige plattegrond. Beide volumes staan met één en twee bouwlagen onder platte daken. De gevels zijn boven een trasraam van klinkers opgetrokken in schone, gele baksteen. De in hoogte en diepte ten opzichte van elkaar verspringende gevels bevatten louter recht gesloten gevelopeningen met roedenverdeling in de stalen ramen, en in de deurlichten en bovenlichten van de deuren.

De op de Jan van der Heijdenstraat gerichte kant van de school toont drie volumes die een schoolplein omsluiten. De evenwijdig aan de Eemnesserweg staande gevel van het centrale volume is op de begane

grond voorzien van een over de gehele breedte van de gevel doorgetrokken, diep in gevel staande vensterpartij met stalen ramen. Rechts in de gevel is deze vensterpartij verbonden met een stalen deur

vensterpartij staat achter een reeks van korte, ronde kolommen, die met blauw geglazuurde tegeltjes zijn bekleed. Rechts is deze vensterpartij verbonden met een stalen deur met bovenlicht. Onder de dakrand ligt een tweede, eveneens over de gehele breedte van de gevel doorgetrokken vensterpartij met stalen ramen. Boven de betonnen rand bevindt zich het lage, terug staande bovenste deel van de gevel. In de op het schoolplein gerichte gevel van het lagere rechter volume met de gymzaal is een grote vensterpartij met roedenverdeling in het samengestelde, stalen raam opgenomen. Tegen de gevel staat een uitbouw onder uitkragend plat dak en met een om de hok gaande vensterpartij onder de dakrand.

De zuidelijke kopgevel van het hoofdvolume is blind.

De achterzijde (westzijde) van het hoofdvolume bevat in beide bouwlagen een over de gehele gevelbreedte doorgetrokken, uitkragende vensterpartij met stalen ramen, die een transparante wand vormen tussen de gemetselde geveldelen. Op de begane grond is hierin een deur met bovenlicht opgenomen.

Aan de kant van de Siemensstraat is sprake van sterk in hoogte en diepte ten opzichte van elkaar verspringende geveldelen. Een hoger opgaande gevelpartij van donkere steen markeert hier de scheiding tussen het hoofdvolume en de dwarsvleugel met de gymzaal. De gevelpartij wordt verlevendigd door verticale accenten van gele baksteen. Links hiervan bevindt zich een ten opzichte van deze muur sterk risalerend rechthoekig volume, dat in het hoger opgaande rechter deel is voorzien van een smal, staand venster met stalen raam en een om de hoek gaand venster onder de dakrand. Het lagere, linker deel van de noordgevel bevat rechts een uitkragend,staand venster met stalen raam onder een plat overstek. De gevel is verder blind.

De op het oosten gerichte kopgevel van de gymzaal bevat een rond venster binnen een omlijsting van oranje en blauwe geglazuurde tegeltjes.

De rechthoekig vleugel aan de kant van de Eemnesserweg sluit aan op het hoofdvolume. Deze sober vormgeven aanbouw is blokvormig en iets lager dan het oorspronkelijke schoolgebouw. De aanbouw is aan de zuidoostzijde voorzien van een viertal grote vensters. De op de Jan van der Heijdenstraat gerichte kopgevel is blind. Tegen de op het schoolplein georiënteerde gevel staat een lagere uitbouw.

Redengevende omschrijving waardering

Het schoolgebouw is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het schoolgebouw heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van gebouwen voor het onderwijs. Het schoolgebouw is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp, vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering en als een karakteristiek werk uit het oeuvre van een vooraanstaand architect. Het schoolgebouw heeft ensemblewaarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang met de nabij staande bebouwing, waarin het een bijzonder, beeldbepalend onderdeel is. Het schoolgebouw is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van het exterieur.

2.2.6.5.8 Eemnesserweg 7a en Larenseweg 28a

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH0930

Hoofd typologie Voorzieningen

Typologie School

Adres Eemnesserweg 7a en Larenseweg 28a

Bouwstijl

Architect Heijden, H.J. van der

Bouwperiode 1921-1921

Status aangewezen

Besluitdatum 10-7-2008

Besluitnummer S0808254

Brondocumentnummer S080825450.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De school met conciërgewoning is in 1921 gebouwd als huishoudschool, in opdracht van het Bestuur van de R.K. Vak- en Huishoudschool voor Meisjes. Het schoolgebouw is gebouwd in een voor de bouwtijd karakteristieke Interbellumstijl, verlevendigd met decoratieve details. De school is gebouwd naar een ontwerp van de Hilversumse bouwkundig ingenieur H.J. van der Heijden. In het inwendige van de school zijn onder meer diverse decoratieve elementen in de vorm van grote aantallen tegeltableaus (unica) met aan het huishoudonderwijs refererende voorstellingen bewaard gebleven. Ten gevolge van een functiewijziging heeft het gebouw enkele wijzigingen ondergaan, die echter van weinig invloed zijn geweest op het aanzien van het gebouw aan de voorzijde.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het uit een brede middenpartij en twee dwarsvleugels samengestelde schoolgebouw staat met twee bouwlagen onder met Hollandse (holle) pannen gedekte schilddaken met uitkragende dakranden en decoratief opgevatte, zich verjongende schoorstenen op de nokhoeken van het centrale volume. De gevels zijn opgetrokken in schone baksteen, boven een met een rollaaf afgedekt trasraam. De gevels verspringen in de diepte en worden verlevendigd door decoratief metselwerk en keramische geveldecoraties. Ze zijn voorzien van voornamelijk recht gesloten gevelopeningen met roedenverdeling in de ramen.

De school heeft een symmetrische voorzijde met een brede, risalerende middenpartij met een hoger opgaand middenrisaliet onder een zadeldakvormige dwarskap. De risaliet heeft de vorm van een puntgevel en bevat een dubbele, door een ijzeren verlichtingselement geflankeerde deur onder een rondboogbovenlicht met roedenverdeling. Daarboven bevindt zich een groot rechthoekig venster met roedenverdeling in het samengestelde raam. De punt van de gevel is voorzien van een uitgemetseld keperfries, geprofileerde deklijsten, een rond oeil de boeuf en keramische platen met gestileerde bloemmotieven. Aan weerszijden van de ingangsrisaliet en in beide bouwlagen staat een smal venster. De gevelpartijen aan weerszijden bevatten per bouwlaag drie vensters met roedenverdeling in de kruisramen. De zijvleugels zijn blind aan de binnenzijde en bevatten per bouwlaag een venster met samengesteld raam in de kopgevels. De zijgevels van de vleugels zijn spiegelbeeldig vrijwel identiek aan elkaar. Ze hebben onder meer een met de voorgevel vergelijkbare detaillering en zijn voorzien van een risaliet met entree.

Aan de achterzijde heeft de school diverse wijzigingen ondergaan in de vorm van aanbouwen en vernieuwde invullingen in de gevelopeningen van de oudere gevels.

Redengevende omschrijving waardering

De school is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. De school heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van gebouwen voor het onderwijs. De school is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering. De school heeft ensemblewaarde vanwege de samenhang met de oudere bebouwing aan de Larenseweg, waarvan het een bijzonder, beeldbepalend onderdeel is. De school is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de ruime mate van gaafheid van het exterieur en belangrijke onderdelen van het inwendige.

2.2.6.5.9 Kleine Drift 17

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH0897

Hoofd typologie Voorzieningen

Typologie Politiepost

Adres Kleine Drift 17

Bouwstijl

Architect Dudok, W.M.

Bouwperiode 1918-1918

Status aangewezen

Besluitdatum 8-4-2008

Besluitnummer S0803882

Brondocumentnummer S080388256.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De op de hoek van de Kleine Drift en de Zuiderweg staande voormalige politiepost is gebouwd in 1919, naar en ontwerp van stadsarchitect W.M. Dudok. Al in 1915 ontwierp Dudok voor de wijk 'Over ´t Spoor' een 'politieposthuis met brandspuitbergplaats op het terrein van den spoorweg', maar deze is nooit gerealiseerd. Een ontwerp uit 1918 werd ook niet uitgevoerd. De in de expressionistische stijl van de Amsterdamse School gebouwde politiepost is voorzien van een aparte ruimte voor de slangenwagen van de brandweer en een ruimte voor een rijwielbrancard.

Redengevende omschrijving omschrijving

Een klein gebouw met één bouwlaag onder een samengesteld, met Hollandse (holle) pannen gedekt schilddak met een ver afhangend, convex gewelfd deel van het linker (westelijke) dakschild. Het pand is opgetrokken in schone baksteen en wordt vergezeld van een kleine uitbouw onder een licht gewelfd schilddak.

De gevel is geknikt ter plaatse van een hoge, zich verjongende monumentale schoorsteen, die bepalend is voor het aanzien van het gebouwtje. De schoorsteen is voorzien van decoratief metselwerk in de top. De gevel heeft een uitgemetselde plint die is afgedekt met een rollaag. Links van de schoorsteen bevindt zich een breed venster met roedenverdeling in het samengestelde raam. Links in de gevel staat een paraboolvormige deur, die is voorzien van een visgraatvormige roedenverdeling. De linker gevelhoek is voorzien van een decoratief verband en een deels uitgemetelde hoek.

De lage linker zijgevel is blind en is linksachter verbonden met de uitbouw, die oorspronkelijk de slangenwagen en de rijwielbrancard herbergde. Deze uitbouw is in de kopse, op de straat gerichte zijde voorzien van een onder een latei staande brede deur, die wordt verlevendigd door gehengen en stijlen met een decoratieve kop. De deur staat tussen zich verjongende hoeken.

De linker zijgevel van deze uitbouw is blind, evenals de kortere rechter zijgevel. De rechter zijgevel van het hoofdvolume bevat twee, onder rollaag staande vensters en heeft vlechtingen aan de schuine rechter hoek van de gevel.

Redengevende omschrijving waardering

De politiepost is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. De politiepost heeft cultuurhistorische waarde vanwege de oorspronkelijke functie en als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van politiebureaus en 'posten. De politiepost is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp, en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering, als een goed voorbeeld van een typisch Nederlandse bouwstijl en als een bijzonder werk uit het oeuvre van een vooraanstaand architect. De politiepost heeft ensemblewaarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang met de nabij staande bebouwing en als een bijzonder onderdeel op een strategische locatie in het betreffende gebied. De politiepost is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van het exterieur. Omdat de voormalige politiepost een zeer weinig voorkomend gebouwentype vertegenwoordigt is er ook sprake van zeldzaamheidswaarde.

2.2.6.5.10 Larenseweg 1

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH0928

Hoofd typologie Voorzieningen

Typologie Stationsgebouw

Adres Larenseweg 1

Bouwstijl

Architect Goot, van der, Kruisweg

Bouwperiode 1901-1901

Status aangewezen

Besluitdatum 8-4-2008

Besluitnummer S0803882

Brondocumentnummer S080388261.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Het op een kruising van de Larenseweg met de Kleine Drift, nabij een spoorwegovergang en het hoofdstation van de NS staande, voormalige tramstation is gebouwd in 1901. Het tramstation is gebouwd voor de Gooische Stoomtram, naar een ontwerp van de Hilversumse architecten van der Goot en Kruisweg. Vanaf dit stationsgebouw konden treinreizigers verder reizen naar andere bestemmingen in het Gooi. Het tramstation is gebouwd in een voor de bouwtijd karakteristieke, sterk aan de Art Nouveau verwante bouwstijl.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het uit drie delen samengestelde gebouw staat met een en twee bouwlagen onder met gesmoorde tuiles du nord gedekte schilddaken met uitkragende dakranden op gesneden klampen. De gevels zijn opgetrokken in gele verblendsteen boven een trasraam van donkere klinkers. De gevels worden verlevendigd door gevelaccenten van donkere steen. De grotendeels getoogde vensters zijn voorzien van hardstenen lekdorpels. Het gebouw heeft een hoger opgaand linker volume, een terug staande ingangstravee in het midden en een reechter volume, waarin zich oorspronkelijk de wachtkamer bevond.

Het gebouw heeft zodoende een asymmetrisch vooraanzicht met een linker gevelpartij, waarin drie, boven spaarvelden staande, getoogde vensters zijn opgenomen. De verdieping bevat een samengesteld venster met in het midden een onder een dubbele segmentboog staand raam en een korter raam aan weerszijden. Het venster staat onder een overstek en een zadeldakvormige dwarskap (steekkap) met een driehoekig 'uilenbord'. De terug staande gevelpartij met de entree is links voorzien van een getoogd venster en rechts daarvan van een entreepartij met portiek. Deze heeft een terrazzovloertje, een deur met boven- en zijlichten en een portiekopening met een hardstenen hoefijzerboog, die is ingevuld met een smeedijzeren boogdecoratie en in de sluitsteen is voorzien van de initialen GS. Naast de portiekopening bevinden zich op korte muurtjes staande kolommen en smalle zijopeningen met in het hardsteen stekende rondboogvormige beëindigingen. De rechter gevelpartij bevat een groot getoogd venster en heeft een lijstgevel met uitgemetseld zaagrandfries, eveneens uitgemetselde, hoger opgaande hoekpenanten en een uit een driehoekig fronton en een tuit met ezelsrug samengestelde bekroning met hardstenen deklijsten.

De rechter zijgevel is grotendeels verdwenen achter het aangebouwde pand met nr. 1a. De hoek van de voorgevel met de linker zijgevel is afgesnoten op de begane grond. Deze gevel is voorzien van een portiek met een bovenlicht in de portiekopening en enkele vensters.

Redengevende omschrijving waardering

Het stationsgebouw is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het stationsgebouw heeft cultuurhistorische waarde vanwege de oorspronkelijke functie en als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van stationsgebouwen. Het stationsgebouw is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering. Het stationsgebouw heeft stedenbouwkundige en ensemblewaarde waarde vanwege de bijzondere situering bij een de spoorweg en een kruispunt van straten, alsmede vanwege de samenhang met de bebouwing aan de Larenseweg, waarvan het een bijzonder, beeldbepalend onderdeel is. Het stationsgebouw is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de ruime mate van gaafheid van het exterieur.

2.2.6.5.11 Larenseweg 1a, 1b, 1b1, 1c

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1482

Hoofd typologie Voorzieningen

Typologie café

Adres Larenseweg 1A, 1B, 1B1, 1C

Bouwstijl Expressionisme

Architect H. de Groot

Bouwperiode 1930-1931

Status aangewezen

Besluitdatum 10-12-2024

Besluitnummer 1404440

Brondocumentnummer 1404440.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De buurt waarin de panden zich bevinden heet De Kleine Drift. Deze naam zien we al op de kaart van het Gooi uit circa 1740 (streekarchief Gooi en Vechtstreek, SAGV233, 310). Het wegenpatroon dat op deze kaart te zien is, is herkenbaar op de kadastrale minuut van 1811- 1832 en ook terug te vinden in de huidige situatie. De driehoekvorm van het perceel komt voort uit de verkaveling en het wegenpatroon, zichtbaar op deze kadastrale minuut. De buurt waarin het complex zich bevindt ligt ten noordoosten van het centrum van Hilversum, die tot het einde van de 19de eeuw zeer beperkt is bebouwd. In 1874 wordt de spoorlijn voor de trein aangelegd, ook wel de Oosterspoorlijn genoemd. Deze lijn sneed de wijk af van het centrum. Dit stadsdeel aan de overzijde van het spoor, vanuit het centrum gezien, was toentertijd een armere wijk. In de loop van de tijd werd het gebied steeds verder bebouwd.

Op een kaart uit 1884 is de situatie kort na de realisatie van de spoorlijnen en treinstations te zien. De locatie van het pand is op dat moment voor een deel bebouwd en ernaast, aan de oostzijde, is nog een bouwblok zichtbaar. Dit is volgens de gegevens uit het kadaster in 1881 gebouwd.

De wijk "Over het Spoor" groeide explosief na de eeuwwisseling, in 1924 woonde er een derde van de bevolking van Hilversum. De bewoners van de wijk maar ook de trein- en tramreizigers maakten de vestiging van een café en winkels in de straat aantrekkelijk. Deze mix van wonen, winkels en horeca is tot de dag van vandaag aanwezig.

De weg voor het complex heette lange tijd de Laarderweg maar werd vanwege veel voorkomende verwarring met de Naarderweg in 1949 omgedoopt tot de Larenseweg.

De panden Larenseweg 1A, 1B, 1B1, 1C zijn in twee fases in 1930 (linker deel: 1A) en 1931 (rechter deel: 1B, 1B1, 1C) gebouwd naar ontwerp in expressionistische stijl van architect Hendrik de Groot. Het linker deel, het hoekpand, werd gebouwd als café met bovenwoning. Het rechter deel is gebouwd als winkelwoonhuizen. Voor de bouw stond er een ander pand met eveneens een café en een deel van het perceel was nog onbebouwd. In de loop van de tijd zijn er veel wijzigingen uitgevoerd. Aan de achterzijde zijn de percelen geheel bebouwd met aanbouwen. De pui van het rechterdeel is op de begane grond aangepast. Binnen zijn de meeste afwerkingen en een groot deel van de indelingen verdwenen.

Redengevende omschrijving omschrijving

De panden zijn gesitueerd aan de Larenseweg, vlak voordat deze afbuigt voor het station en overgaat in de Noorderweg. Op dit punt sluit ook de Kleine Drift aan op de Larenseweg. Het station ligt op steenworp afstand. Aan de noordwestzijde van de panden, achter het voormalige tramstation, ligt een parkeerplaats en een overdekte busremise. De voorgevels van de panden zijn op het zuiden georiënteerd. De bebouwing ten oosten van de onderzochte panden is enkele jaren later in dezelfde expressionistische bouwstijl gerealiseerd. De panden hebben dezelfde bouwhoogte en dakhelling. Aan de overzijde van de Larenseweg is de bebouwing één tot twee bouwlagen lager. In de meeste panden is op de begane grond een winkelfunctie gevestigd en op de verdieping(en) woonruimte.

Het complex bestaat uit een hoofdvolume van twee bouwlagen met een hoog en steil dak van eveneens twee bouwlagen. Dit hoofdvolume heeft een overwegend symmetrische voorgevel van circa 22 meter

breed. Deze wordt verdeeld door een middenrisaliet waarvan het gevelmetselwerk boven de dakgoot van de naastgelegen bouwdelen uitkomt. Het bouwdeel links van deze risaliet heeft een schilddak met drie dakschilden. Het diepere bouwdeel rechts heeft een afgeknot zadeldak met twee dakschilden. De kopgevel is hier aan de oostgevel doorgezet tot aan het platte dakvlak.

Aan de achterzijde is het driehoekvormige perceel opgevuld met aanbouwen van één bouwlaag met een plat dak. Bij de woning van 1B-1B1 is ook op de verdieping een bouwlaag toegevoegd tussen de oorspronkelijke scheidingsmuren van de balkons.

De dakvlakken aan de voor- en achterzijde zijn voorzien van meerdere dakkapellen. De dakkapel aan de rechter voorzijde komt overeen met de oorspronkelijke bouwtekening, de dakkapel links is aangepast; de onderzijde van deze dakkapel ligt lager.

Aan de achterzijde zijn de dakkapellen op de onderste rij oorspronkelijk, enkele roederamen zijn vervangen door ramen zonder roedeverdeling. De dakkapel en moderne dakvensters erboven zijn een nieuwe toevoeging. De twee kleine dakvensters van vier dakpannen groot zien we ook op de oorspronkelijke bouwtekening.

De dakvlakken zijn gedekt met blauw gesmoorde Gotische dakpannen. Op de hoekkepers zijn schubvorsten geplaatst, op de nokken halfronde vorsten.

Geheel links is het driehoekvormige perceel opgevuld met een éénlaags bouwdeel dat bij het café hoort. Op de oorspronkelijke bouwtekeningen is te zien dat er sprake was van een open maar overdekt terras. Dit is in een latere fase dichtgemaakt met raam en borstwering. Op het dak is nog steeds een balkon aanwezig.

De gevels zijn opgetrokken uit schoon metselwerk in Vlaams metselverband. Plaatselijk zijn varianten uitgevoerd in het verband, zoals tegelverbanden en klampverbanden. De toegepaste bakstenen zijn overwegend geel met een lichtrode klei die niet geheel gemengd is waardoor een kleurnuancering zichtbaar is. De voeg is met een lichtgrijze bastaardmortel terugliggend uitgevoerd.

Op twee plekken is een zandstenen element toegevoegd; links van de voordeur van nummer 1A zien we een gedenksteen met de naam Annie v/d Kloes. Deze dochter van de opdrachtgever Hermanus Spikker heeft op 14 november 1930 de eerste steen gelegd. Geheel rechts is op de grens met het buurpand ter hoogte van de verdiepingsvloer een blok zandsteen opgenomen, door de verwering is niet zichtbaar wat is afgebeeld.

In de voorgevel van het linker volume zijn op de begane grond en op de verdieping de oorspronkelijke raamkozijnen nog aanwezig. Ook de blankgelakte houten deuren en de ramen in het trappenhuis van het middenrisaliet zijn uit de bouwtijd. De voorgevel van het rechtervolume is op meerdere plekken aangepast; op de begane grond is een winkelpui gemaakt met panelen en nieuwe deuren en ruiten. Mogelijk zijn de oorspronkelijke bovenlichten nog aanwezig achter de betimmering. Het metselwerk is boven deze pui tot de rollagen onder de vensters van de verdieping wit gesausd. De twee linker ramen va

Redengevende omschrijving waardering

Het complex heeft cultuurhistorische waarde vanwege de algemene ouderdom van de panden en het feit dat op dezelfde locatie al eerder een café gevestigd was. Hier is een duidelijke koppeling met de aanwezigheid van het trein- en tramstation. Het complex heeft gebruikshistorische waarden vanwege de langdurige vestiging van een café op deze locatie. Stedenbouwkundige waarden

Het complex heeft stedenbouwkundige waarde omdat het ontstaan van de huidige stedenbouwkundige situatie en parcelering duidelijk te herleiden zijn tot de kaart uit 1740 en de kadastrale minuut uit 1811-1832. Daarnaast vormen de onderzochte panden samen met de bebouwing ten oosten ervan een ensemble in stedenbouwkundige setting, dezelfde bouwstijl, bouwhoogte en dakvorm.

Architectuurhistorische waarden

De panden hebben architectuurhistorische waarde omdat het ontwerp en de uitvoering van de panden in een zeer herkenbare en bij de bouwtijd passende gematigd expressionistische stijl is uitgevoerd. De bebouwing sluit zowel aan bij de eenvoudigere woon-winkelpanden aan de oostzijde als aan het oudere tramstation op de hoek aan de westzijde. Door het geprononceerde middenrisaliet en de hoekoplossing met het éénlaagse terras doen de panden duidelijk dienst als sluitstuk van de straat. In het exterieur zijn de esthetische kwaliteiten van het ontwerp nog grotendeels aanwezig.

De panden hebben bouwhistorische waarde omdat de oorspronkelijke bouwmassa's, daken en gevels grotendeel intact zijn. Dit geldt ook voor de oorspronkelijke ramen, deuren en kozijnen.

De constructie heeft historische waarde omdat de balken van de verdiepingsvloeren en de spanten en gordingen van de kapconstructies oorspronkelijk zijn. Dit geldt ook voor de bouwmuren van de panden.

Vanwege de nog aanwezige, oorspronkelijke interieurelementen en afwerkingen, zoals de oorspronkelijke trap in het middenrisaliet en de binnenwand met twee deuren van het café op de begane grond en enkele oorspronkelijke binnendeuren en -wanden in de woning van 1B-1B1 en 1C heeft het interieur historische waarde.

Zeldzaamheidswaarde

Het complex heeft zeldzaamheidswaarde vanwege de nog zichtbare ruimtelijke en functionele geschiedenis en als onderdeel van de explosieve groei van de wijk "Over het Spoor" na de eeuwwisseling. De bewoners van de wijk maar ook de trein- en tramreizigers maakten de vestiging van een café en winkels in de straat aantrekkelijk. Deze mix van wonen, winkels en horeca is tot de dag van vandaag aanwezig.

2.2.6.5.12 Larenseweg 1-1 en 1-2

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1403

Hoofd typologie Werken

Typologie Tramremise

Adres Larenseweg 1-1 en 1-2

Bouwstijl Tradtioneel-Industrieel

Architect Architect GSTM

Bouwperiode 1902-1902

Status aangewezen

Besluitdatum 18-12-2019

Besluitnummer 572729

Brondocumentnummer 5727292.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Aan de Larenseweg 1 staat het beschermde gemeentelijke monument het tramstation van de Gooise Stoomtram uit 1902. Daarachter staan de remises en andere functioneel ondersteunende bebouwing (wasplaats, onderhoudsplaats etc) en de traverseplaats. Omdat de meeste plaatsen in het Gooi geen aansluiting hadden op het spoorwegnet werd in 1880 N.V. Gooische Stoomtram opgericht. Eén van de initiatiefnemers was Jan Hamdorff die in Laren een hotel dreef en op meer klandizie hoopte. Het eerste baanvak liep tot Diemerbrug, waarna de lijn werd doorgetrokken tot Muiderberg (1881), Laren/Huizen (1882) en later tot Hilversum. In volksmond stond het vervoermiddel al gauw bekend als de ‘Gooische moordenaar’ vanwege zijn betrokkenheid bij veel verkeersongelukken. Niettegenstaande de reputatie van de GSTM – de letters kregen ook wel de veelzeggende betekenis ‘Ga Spoedig Testament Maken’ – trok de goedkopere tram veel volk. Op 15 april 1882 kwam de Gooise Stoomtram voor het eerst aan op het kopstation in Hilversum. Het gemeentebestuur van Hilversum wilde absoluut niet een stoomtram toelaten in het centrum, vandaar dat de lijn nooit doorgetrokken is naar het stationsplein van de toenmalige Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij (HIJSM, nu NS). Aan het einde van de Larenseweg verrijst in 1902 een nieuw stationsgebouw. In 1911 wordt de locloods vanuit Laren overgeplaatst naar het 5.530 m^2 grote terrein waar een complete remise ontstond. Later wordt hier ook de hoofdwerkplaats gevestigd. De stoomtramdienst voor personenvervoer in het Gooi (Station Naarden-Bussum – Huizen – Blaricum – Laren – Hilversum) bleef na de oorlog nog gedeeltelijk gehandhaafd tot oktober 1947.

Redengevende omschrijving omschrijving

Voormalige tramremise op langwerpig terrein achter tramstation uit 1902 (beschermd monument), met verschillende gebouwen en toegankelijk via ingang naast tramstation en vanaf Larenseweg ruim 400 meter naar het oosten.

Het voormalige remiseterrein met loodsen (verder 'remise') die in een periode van 1902-1950 (ondergeschikte wijzigingen 1955, 1960) is gevormd, is van zeer hoge cultuurhistorische en situationele (stedenbouwkundige) waarde. Het tramstation uit 1902 op de kop aan de Larenseweg 1 is al gemeentelijk monument. De remise geeft toegevoegde betekenis aan dit monument en vormt er een ensemble mee. De typologie van de loodsen, opgebouwd uit opeenvolgende traveeën onder een lichte, industriële kap, hun materialisatie (baksteen, ijzer, glas, schokbeton) en heldere constructiewijze zijn gaaf bewaard. Hun positie ten oosten van het Oosterspoorplein en aan de Larenseweg is cultuurhistorisch van grote betekenis; de functie en ontwikkeling van openbaar regionaal vervoer bepaalde de langgerekte ruimtelijk-stedenbouwkundige structuur. Herleidbaar zijn nog de plekken van opstelling, tramrails en perrons van de 'Gooise Moordenaar' uit 1882.

De gebouwen vormen een ensemble en zorgen met hun geschakelde lineaire positionering en typologie voor een unieke beleefbaarheid en herinnering aan de ontwikkeling van regionaal en lokaal tram- en busvervoer nabij het spoorwegstation aan de Larenseweg. De ontwikkelingen in tijd en functie zijn afleesbaar aan de typologie, constructie (van stalen spantenconstructie tot schokbeton) en materialisatie van elk gebouw, waardoor zowel de intrinsieke waarde van elk gebouw op zich als hun samenhang belangrijk zijn. Ze getuigen van de ontwikkeling (van de tramverbinding via Laren naar Amsterdam vanaf 1882, later het regionale busvervoer) achter het tramstation (1902-1910-1925-1929-1949). Het remisecomplex biedt een tastbare herinnering aan de vervoersgeschiedenis van het Gooi en Hilversum als regionaal centrum. Het industriële karakter wordt ondersteund door de aanwezigheid van (interieur)onderdelen.

De remise is een 'lieu de memoire', verbonden met de ontwikkelingsgeschiedenis van het Gooi en Hilversum vanaf het einde van de 19e eeuw: de ontsluiting van de regio per openbaar vervoer naar Amsterdam. Het complex van gebouwen heeft herinneringswaarde, gematerialiseerd in het remisecomplex, aanvankelijk voor de tram naar Amsterdam (1880 Muiderberg, 1881 Naarden, 1882 Laren en Hilversum) 'de Gooise moordenaar' en na WO II voor de bus. Daarnaast is de relatie met het omliggende gebied groter dan de ligging achter het tramstation doet vermoeden, vanwege de aanknoping met het Oosterspoorplein, de spoorweg zelf en het treinstation. De remise ligt als een verrassing, op een langgerekt terrein achter bebouwing aan de Larenseweg en de Geuzenweg. Als complete tramremise met tramstation heeft het complex uniciteitswaarde. De bekendheid als "Gooise Moordenaar" versterkt de herinneringswaarde. Het complex verraadt zijn aanwezigheid slechts bij het kopstation en zijn uitgang aan de Larenseweg, bij de haaks op de remise-loods staande werkplaats uit 1925. Deze situatie van industriële functies op een grotendeels achterterrein is karakteristiek voor het gebied ten oosten van de spoorlijn met zijn mix van wonen en werken. Het remisecomplex is een zeer betekenisvol onderdeel van dit gebied in Hilversum, maar heeft nadrukkelijk ook betekenis voor het Gooi.

De remise heeft toekomstwaarde vanwege de mogelijkheden die het lineaire complex biedt om zijn bijzondere verhaal te blijven vertellen. De langgerekte locatie nabij het spoor, met achter elkaar geplaatste loodsen, met een heldere travee-structuur en kapconstructies die veel licht (kunnen) doorlaten domineert de omgeving niet, maar heeft een unieke, eigen sfeer. en vertegenwoordigt als zodanig een zeer hoge en unieke waarde in de verwijzing naar de vervoers- en ontwikkelingsgeschiedenis van het Gooi, Hilversum en het functioneren van het gebied aan de o

Redengevende omschrijving waardering

Als remisecomplex bij het tramstation (gemeentelijk monument), met gebouwen uit de periode 1902-1949 van de Gooise tramverbinding met Amsterdam (188/82 tot 1947) en later de bus, gesitueerd op een langgerekt terrein aan de oostzijde van het spoor met ontsluiting aan de Larenseweg.

In de directe nabijheid van het spoor en het spoorwegstation, en grotendeels verstopt achter de bebouwing van bedrijven aan de Larenseweg en woningen aan de Geuzenweg is het complex karakteristiek voor de cultuurhistorische en ruimtelijke ontwikkeling vanaf 1900 van Hilversum Oost.

Als onderdeel van de openbaar-vervoersgeschiedenis in het Gooi en Hilversum en van de ruimtelijke en economische ontwikkelingsgeschiedenis van het Gooi als gevolg van deze bereikbaarheid, in het bijzonder van het gebied ten oosten van de spoorlijn.

Vanwege de herinneringswaarde als tramremise en openbaar vervoerspunt nabij het spoorstation.

Vanwege de ruimtelijk-functionele herkenbaarheid en samenhang van de onderdelen, lineair gegroepeerd en logisch gesitueerd aan de Larenseweg, vanwege de tramverbinding met Laren en de industriële ontwikkelingen die aan deze uitvalsweg vanaf het eind van de 19e eeuw plaatsvonden

Architectuurhistorische waarde

Herkenbare typologie als remisecomplex, waarbij de vormgeving en materialisatie getuigen van de ontwikkeling van het complex vanaf 1902.

Vanwege het ontwerp van elk gebouw in eigentijdse functioneel-industriële bouwstijl en bouwwijze.

Situationele waarde

als karakteristiek complex in het gemengde industrie-woongebied in de wijk Over het Spoor.

als inhoudelijke uitbreiding van het tramstation (gemeentelijke monument) op de kop van het terrein aan de Larenseweg waarmee het een ensemble vormt

Vanwege de historisch-ruimtelijke relatie met het Oosterspoorplein, het treinstation en het spoor en de Larenseweg

als kenmerkend langgerekt bedrijfscomplex, grotendeels verscholen achter de Larenseweg (uitvalsweg met verschillende bedrijfsgebouwen) waarmee het bij de entree als bij een aantakking meer oostelijk verbonden is.

Vanwege de herkenbaarheid van het terrein als remisecomplex.

vanwege de unieke sfeer en eigenheid (genius loci).

Gaafheid en herkenbaarheid

Qua typologie, materialisatie en ligging getuigt het gebouwencomplex van de (oorspronkelijke) functie.

De gebouwen zijn gaaf en herkenbaar bewaard gebleven.

De locatie heeft toekomstwaarde en kan een belangrijke bijdrage leveren aan de karakteristiek van het gemengde functioneren van werken en wonen in het bijzondere gebied Over het Spoor. Erfgoed zal een wezenlijke bijdrage leveren aan ruimtelijke kwaliteit.

2.2.6.5.13 Larenseweg 2 en 2a

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1446

Hoofd typologie Voorzieningen

Typologie café

Adres Larenseweg 2 en 2A

Bouwstijl traditioneel

Architect onbekend

Bouwperiode 1880-1900

Status aangewezen

Besluitdatum 11-12-2018

Besluitnummer 499843

Brondocumentnummer 49984329.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Larenseweg 2-2A is een half vrijstaand pand uit vermoedelijk 1880-1900, dat op de kop van een wigvormig perceel staat, direct aan het spoor. In het pand was al voor 1926 een woonhuis met café

gevestigd. Vermoedelijk had het van meet af aan de functie als 'uitspanning', gezien de ligging aan de voormalige spoorwegovergang Stationsstraat – Larenseweg en de forse groei van Hilversum na de

komst van de spoorlijn in 1874, waarbij het station midden in de bebouwing kwam te liggen en er woonbuurten en bedrijven aan deze zijde van het spoor ontstonden. Aanvankelijk was er sprake van

een eenlaags rechthoekig pand evenwijdig aan de Larenseweg, in 1905 kwam de aangebouwde schuur aan de zijde van de Kleine Drift tot stand, waarvoor de aanvraag werd gedaan 'namens den

eigenaar G.A. Valkenet Mr. Smis Soest en G.D. van Hummel'. In 1926 werd het café in opdracht van J. Heinis intern verbouwd en in de schuur WC's geplaatst, waartoe twee deuren werden toegevoegd.

Heinis geeft in 1934 opdracht aan J. Helmond tot het ontwerp van een serre ter plaatse van een oude veranda, waarbij tevens de gevel aan de Larenseweg is voorzien van een voorzetgevel en waarbij de

bestaande dubbele deuren door een deur en een venster zijn vervangen. Ook vindt een interne verbouwing plaats waarbij een deel van het huis bij het café wordt getrokken. De serre is in 1943

verbreed. In 1992 is een deur in de achterwand van de uitbouw geplaatst. Hoewel niet alle deuren en vensters meer uit de bouwtijd of de grote verbouwing van 1934 dateren, is het pand zeer

karakteristiek en gaaf te noemen.

Redengevende omschrijving omschrijving

Op de kop van een perceel deels vrijstaand en beeldbepalend eenlaags pand onder kap uit 1880-1900 met uitgebouwde schuur uit 1905. Het is verbouwd naar de huidige situatie met serre in 1934

naar ontwerp van J. Helmond met uitbreiding van de serre in dezelfde stijl in 1943. Het pand is opgetrokken in baksteen, waarbij er in 1934 een nieuwe gevel geplaatst is tegen de langsgevel van

het oudste bouwdeel aan de Larenseweg. Dit bouwdeel is één bouwlaag hoog en heeft een mansardedak gedekt met deels gesmoorde oud Hollandse pannen en deels verbeterde Hollandse

pannen. De gepleisterde kopse gevel heeft een tuit. De voorzetgevel aan de Larenseweg is gemetseld in handvorm baksteen in halfsteens verband met verdiept gelegen voeg. Er bevindt zich een

caféraam met daarnaast een deur met bovenlicht en luifel in een iets terug gelegen gemetseld deel. Links en op de kop bevindt zich de serre met plat dak en glas-in-lood bovenlichten. met een

gemetselde bloembak met afgeronde hoeken. De kopse gevel heeft gevelopeningen uit waarschijnlijk de bouwtijd, maar er zijn aluminium vensters in geplaatst. Langs de dakrand zijn gietijzeren rozetankers zichtbaar. De schuur uit 1905 staat in het verlengde van de kopse gevel, maar maakt vervolgens een knik. De schuur heeft een schuin op de Kleine Drift gerichte tuitgevel. Het geknikte zadeldak is gedekt met

gesmoorde verbeterde Hollandse pannen. De schuur is gepleisterd en voorzien van schijnvoegen, staafankers en in de top van de tuitgevel een gietijzeren rozetanker. In de gevel nabij de serre

bevinden zich restanten van de WC-deuren uit 1926. De deur in de kopse gevel dateert uit 1992.

Redengevende omschrijving waardering

Het waarschijnlijk als café / uitspanning gebouwde pand Larenseweg 2-2A uit 1880-1990 met schuur uit 1905 en verbouwd tot het huidige aanzicht in 1934 en 1943 voor J. Heinis door J. Helmond, is van

algemeen belang voor de gemeente Hilversum vanwege cultuurhistorische-, architectuurhistorische-, situationele- en ensemblewaarden: - als restant van eenlaags bebouwing uit de dorpse periode van Hilversum; - als van oudsher café / uitspanning beeldbepalend gelegen op de kop van een wigvormig perceel, ter plaatse van de voormalige spoorwegovergang Stationsstraat-Larenseweg; - als representant van de ontwikkeling van het gebied aan de oostzijde van het spoor na de aanleg van de spoorlijn in 1874; - vanwege de afleesbare gelaagdheid met verschillende bouwperioden; - vanwege de gaaf bewaarde schuur

uit 1905; - vanwege de verbouwing uit 1934 met sobere kenmerken van interbellum-architectuur zoals de baksteentoepassing van de gevel, de omlijsting van de entree, de bloembak en de serre met glasinlood die in 1943 is uitgebreid in dezelfde stijl; - vanwege de sinds 1943 niet noemenswaardig gewijzigde en als café herkenbare hoofdvorm, gevelindeling, materialisering en detaillering.

2.2.6.5.14 Larenseweg 34

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH0931

Hoofd typologie Werken

Typologie Fabriek Zuivelfabriek

Adres Larenseweg 34

Bouwstijl

Architect Breebaart, Martens en Kramer

Bouwperiode 1954-1956

Status aangewezen

Besluitdatum 9-2-2021

Besluitnummer 711600

Brondocumentnummer 711600.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Het in 1954-1957 verrezen fabriekspand is gebouwd in opdracht van de Verenigde Gooise Melkbedrijven. De fabriek werd officiëel in bedrijf gesteld door Prins Bernard op 21 november 1957. De uit een kantoor- en bedrijfsgedeelten met werkplaatsen, laboratoria, emballageruimte, botercel etc. samengestelde zuivelfabriek van Campina Melkunie is, evenals de bij het gebouw staande koelgebouwtje en de garage, gebouwd in een voor de bouwtijd, karakteristieke, functionalistische Wederopbouwstijl. Ze zijn gebouwd naar ontwerp van de architecten Breebaart, Martens en Kramer van Technisch Bureau Martens en Kramer te Oosterhout. De uitvoering van de bouw was in handen van Sprangers Bouw- en Betonbedrijf N.V. uit Breda.

Op het achterterrein van de fabriek staan behalve een ingekorte schoorsteenpijp, het reeds genoemde garagebouw en het koelhuis voor de vervaardiging van ijsstaven, die alle dateren uit de stichtingstijd van het complex. Als gevolg van aantastingen zijn deze onderdelen, met uitzondering van de schoorsteenpijp, van ondergeschikt belang en niet in de bescherming opgenomen. Een oude, in baksteen opgetrokken schuur maakt geen wezenlijk deel uit van de melkfabriek en is tevens van ondergeschikt belang en is niet in de bescherming opgenomen.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het centrale volume van het fabriekscomplex is opgetrokken in beton, baksteen, glas en staal vanuit een vrijwel rechthoekige plattegrond. De samenstellende, rechthoekige bouwdelen hebben een betonnen skelet, dat bepalend is voor het aanzien van het gebouw. De skeletten zijn aan de buitenkant deels ingevuld met baksteen en voor het overige met meer transparante gevelpartijen. Deze bestaan voornamelijk uit rechthoekige venster met betonnen ramen met een roedenverdeling. Enkele gevelpartijen zijn ingevuld met stalen ramen.

De hoogte van de samenstellende onderdelen van het gebouw varieert. Het kantoorgedeelte is het hoogst en is voorzien van vier bouwlagen onder een plat dak. De lage, grotendeels ongedeelde verwerkings- en productieruimtes in de bedrijfsgedeelten staan onder vier lange schaaldaken, die worden gedragen door een constructie van gekoppelde boogspanten. Het betreft vier lange schaaldaken in de vorm van tonschalen, die zijn voorzien van in de langsrichting lopende noklantaarns met ventilatievoorziening. De schaaldaken rusten op hoge, ronde kolommen die in hoge, ongedeelde ruimtes staan. De bedrijfshallen staan boven ruimtes, die grotendeels beneden het maaiveld liggen. De vloeren van de bedrijfshallen worden in deze ruimtes gedragen door kolommen met verbrede koppen (paddestoelkolommen).

De op de straat gerichte zijde van het gebouw verspringt en heeft een duidelijke vierdeling. De linker gevelpartij behoort bij het kantoorgedeelte. De tweede en de derde verdieping van zowel de voorgevel als de linker zijgevel staan hier in overstand ten opzichte van de onderste bouwlagen, waarin de hoofdentree is opgenomen. De voorzijde van het kantoor heeft een open, transparant karakter, de zijgevels zijn daarentegen gesloten. Rechts van het kantoor bevindt zich een terug staande gevelpartij met een zwevende gang (loopbrug), die het kantoorgedeelte verbindt met het bedrijfsgedeelte. Deze heeft een de straatzijde een lange gevel met rechts een uitbouw en een vliesgevel, waarin toegangsdeuren zijn opgenomen en waarachter een trappenhuis zichtbaar is. Geheel rechts staat een risalerend bouwdeel, dat deel uitmaakt van een zijvleugel. Aan de straatzijde gaat het om een rechthoekig volume, dat rust op een viertal kolommen. De uit betonnen platen opgetrokken gevel boven de open ruimte met deze dragende kolommen is blind.

De linker zijde van het hoofdvolume laat drie van de vier kopse zijden van de schaaldaken zien. De gevelpartijen onder de dakbogen zijn gesloten en staan in overstaand ten opzichte van de brede vensters hieronder.

Het centrale deel van de achtergevel is hoger opgaand. Tegen dit deel van de gevel is een laad- en losperron aangebracht, waar oorspronkelijk de afgifte van goederen plaats vond. De doorrit vanaf de straat naar de achterzijde van de fabriek is dichtgemetseld. Op het achterterrein staan nog het restant van de schoorsteen, een garage en een koelhuis, die alle drie vrij staan ten opzichte van elkaar en het hoofdgebouw. De schoorsteen heeft niet meer de oorspronkelijke hoogte. De brede, tegenwoordig voor de opslag van chemicaliën en als opslagplaats in gebruik zijnde garage wordt onder meer gekenmerkt door een risalerende middenpartij. De voorgevel van het koelgebouw, met geheel rechts een kantoorruimte en toiletten, is voor een deel gewijzigd. Dit koelgebouw werd oorspronkelijk gebruikt voor het maken van ijsstaven, die nodig waren voor de koeling van zuivelproducten.

Het gebouw is ook inwendig in vrijwel oorspronkelijke staat bewaard gebleven. De grote bedrijfsruimtes met de grote oplos- en opslagtanks en de apparatuur voor de standaardisatie, ontroming en pasteurisatie van de melk en melkproducten zijn intact gebleven, evenals een groot aantal kleinere ruimtes en de directiekamer. De ontvangsthal met de bezoekersbalie op de bel etage achter de hoofdentree van het kantoorgedeelte is voorzien van een grote wandschildering van de hand van de kunstenaar Flip Hamers. Naast de directiekamer is een hoog glas-in-l

Redengevende omschrijving waardering

Het fabrieksgebouw is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het fabrieksgebouw heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van fabrieksgebouwen in de wederopbouwperiode. Het fabrieksgebouw is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp, vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering en vanwege de aanwezigheid van de voor de bouwtijd zo karakteristieke betonconstructies. Het fabrieckscomplex heeft ensemblewaarde als een bijzonder, beeldbepalend onderdeel van de bebouwing aan de Larenseweg. Het fabrieksgebouw is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van zowel het exterieur als het interieur.

2.2.6.5.15 Larenseweg 38

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH0933

Hoofd typologie Wonen

Typologie Woonhuis Dubbel

Adres Larenseweg 38

Bouwstijl

Architect Bakker, B.H.

Bouwperiode 1909-1909

Status aangewezen

Besluitdatum 8-4-2008

Besluitnummer S0803883

Brondocumentnummer S08038836.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Het waarschijnlijk als dubbele dienstwoning bij de nabij staande sigarenfabriek gebouwde woonhuis is ontworpen door architect B.H. Bakker. Het pand verrees in 1909, toen de fabriek werd herbouwd na een brand. Het huis draagt de naam `De Wingerd' en is gebouwd in een voor de bouwtijd gangbare Overgangsstijl.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het huis is boven een rustieke, met rollaag afgedekte plint van ruw behakte klinkers opgetrokken in schone baksteen en staat met twee bouwlagen onder een uitkragend, met tuiles du nord gedekt, samengesteld schilddak. De gevels worden verlevendigd door rollagen en details van zandsteen en hardsteen en ze bevatten licht getoogde gevelopeningen onder strekken met natuurstenen aanzetstenen. De vensters zijn voorzien van hardstenen lekdorpels en ramen met glas-in-lood in de bovenramen.

Het pand heeft een asymmetrische voorgevel met links een onder een zadeldakvormige dwarskap staande gevelpartij met op de begane grond een erker met schuine zijden en een van een houten kroonlijst voorzien plat dak, dat wordt omheind door een houten balustrade. Op het erkerplat komt een stel openslaande deuren met bovenlicht uit. Aan weerszijden van de deur is een smal venster in de gevel opgenomen en de geveltop bevat een venster met samengesteld raam. De middenpartij van de gevel bevat links een in een ondiepe portiek staande deur. De portiekopening staat onder een houten latei met sleutelstukken. De bredere entree daarnaast is eveneens voorzien van een portiekopening onder een houten latei met sleutelstukken, waarboven een gevelplaat met de naam van het huis. Het portiek heeft een schuine zijwand, waarin een venster is opgenomen. De deuren zijn de originele paneeldeuren en staan onder bovenlicht. De iets hoger opgaande rechter travee staat onder een dwars schilddak met een venster in beide bouwlagen en twee kleinere venster onder de dwarskap. De afgesnoten rechter hoek bevat één venster per bouwlaag en staat onder een hoekoverstek.

Tegen de rechter zijgevel staat een serre met plat, waarop een stel openslaande deuren met boven- en zijlichten uitkomt. Daarboven staat een venster onder een geveltop met een uitkragende dakrand.

De linker zijgevel bevat een groot venster op de begane grond en een smaller venster op de verdieping. Uit het dakschild hierboven steken een schoorsteen met een uitgemetselde kop en een rechthoekige dakkapel.

De achtergevel is onder meer voorzien van een serre, waarop openslaande deuren uitkomen, smalle traplichten en een uitbouw met plat dak. Uit het dakschild hierboven steken twee schoorstenen.

Redengevende omschrijving waardering Het huis is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het huis heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van representatieve woningen voor de middenstand en de beter gesitueerden, en als onderdeel van een fabrieks-complex. Het huis is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende detaillering en materiaalgebruik. Het huis heeft ensemblewaarde vanwege de sterke architectonische, functionele en stedenbouwkundige samenhang met het fabrieksgebouw en een aantal nabij staande woonpanden. Het huis is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van het exterieur.

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH0932

Hoofd typologie Werken

Typologie Sigarenfabriek

Adres Larenseweg 38

Bouwstijl

Architect Bakker, B.H.

Bouwperiode 1909-1909

Status aangewezen

Besluitdatum 10-7-2008

Besluitnummer S0808254

Brondocumentnummer S080825451.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Dit voormalige fabriekscomplex is gesitueerd in een deel van Hilversum dat bekend is als de Energiebuurt/Geuzenwegbuurt. In 1886 werd op deze locatie aan de Laarderweg (de huidige Larenseweg) een sigarenfabriek gebouwd voor Anthonie Schröder. In 1904 werd de fabriek overgenomen door de firma Van Oenen en Manssen, die de fabriek in 1904, 1906 en 1909 lieten uitbreiden door de Hilversumse architect B.H. Bakker. In 1909 werd een groot deel van de sigarenfabriek door brand verwoest. Nog in hetzelfde jaar werd in opdracht van Van Oenen en Manssen begonnen met de herbouw van de fabriek, ook naar ontwerp van B.H. Bakker. In hetzelfde jaar verrees ook de bijbehorende, eveneens door Bakker ontworpen dubbele villa. Bakker was vervolgens verantwoordelijk voor de uitbreidingen van het fabrieksgebouw in 1914 en 1915 en de bouw van een tabakspakhuis in 1920. In de jaren '30 produceerde de sigarenfabriek van de N.V. Van Oenen en Manssen onder meer de sigaren van het merk Prins Maurits. In 1949 werd de productie van sigaren door Van Oenen en Manssen verplaats naar het Brabantse Bergeyk. In 1950 vond in de voormalige fabrieksgebouwen een technisch centrum onderdak.

Een deel van de oorspronkelijke sigarenfabriek uit 1886, het van sheddaken voorziene deel uit 1909, alsmede de uitbreidingen van 1914 en 1915 aan de Ampèrelaan zijn uitwendig voor een belangrijk deel in oorspronkelijke staat bewaard gebleven. De aanbouwen en toevoegingen op het achterterrein uit de jaren '50 en '60 komen voor bescherming niet in aanmerking.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het fabriekscomplex is samengesteld uit meerdere, sterk van elkaar verschillende volumes met uiteenlopende bouwjaren.

Het oudste onderdeel van het complex is het pand Larenseweg 38b. Dit ten opzichte van de straat ver terug staande pand van de eerste bouwfase uit 1886 is opgetrokken in licht blauw geschilderde, gepleisterde baksteen en staat onder zadeldak. De naar de straat gekeerde puntgevel bevat getoogde gevelopeningen en is voorzien van een serre met afgesnoten hoeken en een plat dak met geprofileerde daklijst. Rechts van de serre bevindt zich één venster. De verdieping is symmetrisch ingedeeld met in het midden een stel onder bovenlicht openslaande deuren, die op het plat van de serre uitkomen. Aan weerszijden hiervan staat een venster met T-raam. Boven deze vensters zijn eenvoudige cartouches in de gevel opgenomen, waarop de oorspronkelijke functie van het pand stond vermeld.

Links van dit pand bevindt zich een gevel van de herbouwde fabriek uit 1909. Dit fabrieksgebouw is opgetrokken in schone baksteen en is voorzien van sheddaken, die voor een deel zijn voorzien van glas en voor deel van rode kruispannen. De gevels bevatten recht gesloten en getoogde gevelopeningen. De vensters staan, evenals de in 1914 en 1915 toegevoegde uitbreidingen boven lekdorpels van baksteen. De op de Larenseweg gerichte gevel van deze herbouw bestaat uit drie asymmetrische topgevels met een met zink beklede tuit als bekroning. De op de Ampèrestraat gerichte gevel staat voor een deel achter een in 1914 gerealiseerde uitbreiding van de fabriek. Deze uitbreiding is een door een rollaag geleed, rechthoekig volume met twee bouwlagen onder plat dak. Het bevat getoogde vensters met een nieuwe invulling in de onderste bouwlaag en grote, recht gesloten vensters met roedenverdeling in de stalen ramen op de verdieping. Deze is waarschijnlijk in 1950 gewijzigd bij de functieverandering van het complex in dat jaar. Links van deze aanbouw staat een hoog en smal volume dat deel uitmaakte van de bouw uit 1909. In dit bouwdeel is op de gewijzigde begane de hoofdentree opgenomen. De eerste en de tweede verdieping bevatten beide een reeks van vijf smalle traplichten met stalen ramen die onder een stalen latei en een rollaag staan. Deze gevelpartij wordt decoratief beëindigd door een tussen hoger opgaande, rechthoekige penanten liggende lijst met terug springende velden, muizentandfries en ezelsrug.

De brede linker gevelpartij maakt deel uit van het in 1915 gebouwde volume. Het in schone baksteen opgetrokken bouwdeel staat met drie bouwlagen onder een plat dak en bevat voornamelijk getoogde vensters met nieuwe ramen onder een segmentboog met uitgemetselde rand. De twee grote recht gesloten vensters op de tweede verdieping bevatten stalen ramen met een roedenverdieping. Deze vensters zijn waarschijnlijk het gevolg van de functiewijziging van het gebouw in 1950.

De zuidoostelijke kopgevel van dit volume is geknikt en is eveneens voorzien van getoogde vensters met een nieuwe invulling.

Ook in de crème-wit geschilderde achtergevel van dit gebouw staan getoogde vensters.

De achterzijde van de voormalige sigarenfabriek is in de loop van de tijd diverse malen uitgebreid met lage aanbouwen, die voor een eventuele bescherming van geen of ondergeschikt belang zijn.

Redengevende omschrijving waardering

De voormalige sigarenfabriek is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische waarde, de architectuurhistorische waarde, de ensemblewaarde en de gaafheid. De voormalige sigarenfabriek is van cultuurhistorisch belang vanwege de bijzondere oorspronkelijke functie van het fabriekscomplex, als een overblijfsel van een inmiddels uit Hilversum verdwenen industrietak en als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkelingen in de bouw van bedrijfspanden aan het eind van de 19e en het begin van de 20e eeuw. De voormalige sigarenfabriek is van architectuurhistorisch belang vanwege de karakteristieke, op de oorspronkelijke functie gerichte vormgeving en vanwege de voor de bouwtijden kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering. De voormalige sigarenfabriek heeft ensemblewaarde vanwege de sterke architectonische en functionele samenhang tussen de samenstellende onderdelen, vanwege de beeldbepalende aanwezigheid in de Energiebuurt/Geuzenwegbuurt en vanwege de directe relatie met de dubbele villa. De voormalige sigarenfabriek is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de gaafheid van het exterieur van de betreffende gebouwen.

2.2.6.5.16 Larenseweg 123

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1406

Hoofd typologie Werken

Typologie Kantoor en magazijn

Adres Larenseweg 123

Bouwstijl functionalistisch industrieel en modernistisch

Architect Bureau N. Andriessen

Bouwperiode 1948-1950

Status aangewezen

Besluitdatum 6-1-2020

Besluitnummer 572729

Brondocumentnummer 5727295.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

In 1902 werd aan de Larenseweg een plateelbakkerij voor tegels en aardewerk gebouwd naar ontwerp van F. Hamers in opdracht van Briegleb. Briegleb was een bekende fabrikeur en filantroop die in Huizen het vakantieoord voor kinderen zou bouwen, het Brieglebhuis. Otto W.G. Briegleb was mede-eigenaar van de Ripolin verffabriek. In 1907 werden aan de straat achter de fabriek, de oude Geuzenweg, woningen gebouwd voor enkele fabrieksarbeiders. In 1912 is het pand verkocht aan de NV Plateelbakkerij Delft, gevestigd te Amsterdam, dat op zijn beurt het pand verkocht heeft aan Gaba. In 1919 opende een vestiging van de Gaba Fabriek in Hilversum aan de Larenseweg (kantoor, fabriek, magazijn). De Wybertjesfabriek was gevestigd in 125-125A.

Nummer 123 is het magazijn/expeditiegebouw en werd in 1948-1950 gebouwd door Bureau Nic. Andriessen.

Voordat Gaba de fabriek opende in Hilversum kon je al wel Wybert tabletten en Wybert siroop kopen in het Gooi. Wybert tabletten waren populair in heel Nederland, wat onder andere blijkt uit de grote hoeveelheid advertenties die te vinden zijn in dagbladen verspreid over het land. De fabriek in Hilversum bediende geheel Nederland. De opmars van de Wybertjes leek niet te stuiten; werden er in 1941 vier machines

aangevraagd ter uitbreiding van de fabriek, in 1949 verzocht de directeur om het bijplaatsen van maar liefst 30 machines en werktuigen. De Fabriek N.V. Gaba bleef tot juli 1981 in Hilversum gevestigd, toen het naar Almere verhuisde. Door de vele decennia die het bedrijf in Hilversum gezeten heeft, was de band met de stad sterk, wat ook blijkt uit de cultuurhistorische objecten in de Hilversumse collectie die naast de gebouwen het verhaal illustreren. Het oorspronkelijke fabrieksgebouw is verbouwd, gepleisterd en de optopping is gewijzigd. Het interieur is gewijzigd. Het magazijn/expeditiegebouw is gaaf bewaard gebleven, en bevat in het interieur ook nog de indeling en de onderdelen die duidelijk de oorspronkelijke functie tot uitdrukking brengen.

De 'Wybertjesfabriek' stamt uit 1902 toen deze werd gebouwd als plateelbakkerij naar het ontwerp van de Hilversumse architect F. Hamers. In 1919 nam Gaba Wybertjesfabriek het gebouw in gebruik tot 1981. In 1907 werden woningen gebouwd voor werknemers aan de Geuzenweg. In 1949-1950 werd het magazijn/expeditiegebouw gebouwd door het bureau van Nic. Andriessen uit Hilversum.

Het hoofdgebouw is vergaand gewijzigd, zowel qua afwerking, gevelarchitectuur, gevelopeningen en interieur. Het magazijn/expeditiegebouw is, ondanks kleurwijziging, vrijwel gaaf bewaard gebleven in exterieur én interieur. De werknemerswoningen aan de Geuzenweg geven uitdrukking aan de gewoonte om werknemerswoningen te bouwen in de nabijheid van het bedrijf.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het magazijn/expeditiegebouw van Bureau Nic. Andriessen uit 1948-1950 heeft op rechthoekig grondvlak twee bouwlagen onder plat dak en een kelderverdieping. De in baksteen opgetrokken gevels om de betonconstructie, met siermetselwerk in wybert-vorm en uitgemetselde rand onder dakrand, zijn inmiddels wit geschilderd. De voorgevel op hoge naar voren gemetselde plint heeft een bordes, bereikbaar via stenen trap aan de rechterkant, en een grote betonnen luifel op de verdieping scheiding. Op de eerste laag de dubbele deuren met bovenlicht die toegang geven tot de entree met rechts de balieruimte. Rechts van de toegang een stalen zesruits venster, links twee. Op de tweede laag een dubbel venster boven de deuren en ook rechts daarvan een en links twee zesruits vensters. De luifel loopt door langs de rechter zijgevel en verbreed zich met een ronde bocht boven de ingang naar de kelder. Een stenen trap, met gemetselde muur op grondniveau, leidt naar de stalen kelderdeuren. De rechter zijgevel bevat op de plint, begane grond en verdieping een regelmatige reeks samengestelde vensters van hout. Een vierdeling op kelderniveau. Twaalfruits vensters op de twee bouwlagen waarvan de middelste twee kunnen worden geopend. Tussen de raampartijen op de eerste (6) en tweede bouwlaag (7) het wybertjes patroon in het metselwerk. Geheel rechts de dubbele ijzeren toegangsdeuren op de eerste bouwlaag met ronde kijkramen en dubbele bovenlichten en schuif/hijsbalk. In de achtergevel veiligheidsdraadglas in de twaalfruits stalen vensters, twee op elke bouwlaag. In linker zijgevel overeenkomstige vensterreeks.

In het interieur is de betonconstructie zichtbaar door de pijlers en balken. Achter de toegang direct rechts de open balieruimte met stalen kozijnen. Twee openslaande stalen binnendeuren met vier bovenlichten met veiligheidsdraadglas geven toegang tot de open ruimte. Aan de linkerzijde zijn kamers. Aan de achterzijde van het magazijn is het open stijgpunt met de stalen trappen en – balustrades, bordessen en vides. De installatie met pakhaken en

Redengevende omschrijving waardering

Cultuurhistorische waarde complex

De locatie laat alle thema's zien van de ontwikkeling van de fabrieksbuurt met arbeiderswoningen aan de oostzijde van het spoor die tot versnelde ontwikkeling kwam rond 1900. Het complex van fabriek en arbeiderswoningen maakt hier deel van uit en is kenmerkend gelegen aan een historische uitvalsweg: de Larenseweg.

vanwege de herinnering aan de specifieke industriële ontwikkeling ter plekke: de plateelfabriek gebouwd in 1902, in 1919 hergebruikt als Wybertjesfabriek (van de bekende wybertjes) met werknemerswoningen aan de Geuzenweg, en uitgebreid in 1948-1950 met een magazijn/expeditiegebouw .

Architectuurhistorische waarde magazijn/expeditiegebouw

Herkenbaar en gaaf onderdeel van een fabriekscomplex met herkenbare typologie als magazijn/expeditiegebouw.

Vanwege het zorgvuldige ontwerp en de esthetische kwaliteit van een naoorlogs magazijn/expeditiegebouw

Als werk van het Hilversumse architectenbureau Nic. Andriessen.

Situationele waarde magazijn/expeditiegebouw

Het gebouw is herkenbaar als onderdeel van het fabriekscomplex en past in voor het gemengde industrie-woongebied in de wijk Over het Spoor.

Vanwege de beeldbepalende ligging – iets terug liggend vanwege de expeditiefunctie - aan de Larenseweg (uitvalsweg) met verschillende fabrieks- en bedrijfsgebouwen.

Vanwege de ruimtelijk-functionele herkenbaarheid en samenhang met het fabriekscomplex aan de Larenseweg, en de werknemerswoningen aan de Geuzenweg.

Gaafheid en herkenbaarheid

Qua typologie, vormgeving, indeling en ligging getuigt het expeditie-gebouw van zijn (oorspronkelijke) functie en de tijd waarin het werd gebouwd.

Het magazijn/ expeditiegebouw is gaaf bewaard gebleven, inclusief interieur en interieuronderdelen en herkenbaar naoorlogs.

het gebouw heeft toekomstwaarde en kan een belangrijke bijdrage blijven leveren aan de herkenbaarheid en het gemengde functioneren van het bijzondere gebied Over het Spoor.

2.2.6.5.17 Larenseweg 133-135

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH0934

Hoofd typologie Wonen

Typologie Woonhuis Dubbel

Adres Larenseweg 133-135

Bouwstijl

Architect Bakker, B.H.

Bouwperiode 1905-1905

Status aangewezen

Besluitdatum 8-4-2008

Besluitnummer S0803882

Brondocumentnummer S080388262.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Het als 'twee burgerwoonhuizen' gebouwde pand is ontworpen door de Hilversumse architect B.H. Bakker. Het dubbele woonhuis verrees in 1905 en wordt gekenmerkt door een voor de bouwtijd gangbare

Overgangsstijl.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het dubbele woonhuis staat met voornamelijk twee bouwlagen onder een uitkragend, met geglazuurde tuiles du nord gedekt schilddak met zinken pironnen voor het hoofdvolume. De gevels zijn opgetrokken in schone en gepleisterde baksteen en zijn voorzien van recht gesloten gevelopeningen. De gepleisterde geveldelen worden verlevendigd door speklagen en accenten van schone baksteen boven de vensters.

Het pand heeft een symmetrische voorgevel met een hoger opgaande middenpartij onder een wolfdak met pironbekroning. De middenpartij is voorzien van een door een scheimuurtje met deelzuil en tweeen gedeelde entreepartij. De entrees staan onder een houten latei en zijn voorzien van onder bovenlicht staande deuren met roedenverdeling in de deurlichten en schuine portiekwanden, waarin een venster is opgenomen. Aan weerszijden van de entreepartij bevindt zich een venster in de gevel. De verdieping bevat vier vensters, waarvan de twee rechter nog zijn voorzien van de oorspronkelijke roedenverdeling in de bovenramen. De tweede verdieping van de middenpartij bevat twee kleine vensters en een blind, rond oeil de boeuf onder het wolfseind. In beide bouwlagen van de afgesnoten hoeken staat een smal venster.

Beide gepleisterde zijgevels bevatten een venster per bouwlaag en zijn voorzien van schieters. In de dakschilden boven de zijgevel staan een schoorsteen en een smalle dakkapel met lessenaardak.

Redengevende omschrijving waardering

Het dubbele woonhuis is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het dubbele woonhuis heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van woonhuizen voor de beter gesitueerden. Het dubbele woonhuis is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering. Het dubbele woonhuis heeft ensemblewaarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang met de nabij staande bebouwing. Het dubbele woonhuis is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de ruime mate van gaafheid van het exterieur.

2.2.6.5.18 Noorderweg 6-8

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH0997

Hoofd typologie Wonen

Typologie Woonhuis Dubbel

Adres Noorderweg 6-8

Bouwstijl

Architect onbekend

Bouwperiode 1895-1895

Status aangewezen

Besluitdatum 8-4-2008

Besluitnummer S0803882

Brondocumentnummer S080388267.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Het op het spoor georiënteerde dubbele herenhuis is gebouwd in 1895. De namen van de architect en de opdrachtgever zijn niet bekend. Het pand is gebouwd in een voor de bouwtijd karakteristieke, sterk aan de Neo-Hollandse Renaissance verwante bouwtrant.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het huis staat met twee bouwlagen onder een met bitumen schaliën gedekt afgeknot schilddak met geprofileerde gootlijsten op gesneden consoles. De gevels zijn opgetrokken in schone baksteen boven en gepleisterde plint en bevatten voornamelijk zowel recht gesloten als gebogen gevelopeningen. De gevels worden verlevendigd door gepleisterde details in de vorm van hoekaccenten, speklagen, hoekstenen met diamantkoppen, een cordonlijst, gepleisterde velden onder de ramen, en sluit- en aanzetstenen in de vensterbogen. De vensters staan onder geprofileerde kroonlijstjes en segmentboogvormige ontlastingsbogen.

Het huis heeft een symmetrische voorgevel met in het midden een hoger opgaande risaliet voor een zadeldakvormige dwarskap in de vorm van een zadeldak. De risaliet is een fantasiegevel met op de begane grond twee vensters onder een rondboogvormige ontlastingsboog, met twee eveneens als sluitstenen fungerende consoles, die de voetplaat van een verder niet meer aanwezig balkon dragen. De invulling van de gevelopening op de verdieping is ook gewijzigd. Deze staat onder een hoge kroonlijst, die wordt bekroond door een klein fronton. Ter hoogte van de lijstgevels is de risaliet voorzien van een boogfries, met aan weerszijden een uitgemetselde schouder, waarop een verhoging staat met een smeedijzeren bekroning. Hiertussen bevindt zich een onder een dubbele rondboog staand venster. Ook de zich trapsgewijs verjongende top van de gevel draagt een smeedijzeren bekroning met windvaan. De gevelpartijen aan weerszijden van de risaliet bevatten op de begane grond een onder een zware kroonlijst met een schelpmotief staande portiek met een recht gesloten portiekopening en een paneeldeur onder bovenlicht. Boven de entrees staat een venster met een op kleine consoles staande lekdorpel. De buitenste traveeën zijn voorzien van een serre met afgesnoten hoeken, een borstwering van gepleisterde baksteen, snijwerk in de stijlen en een geprofileerde daklijst. De serredaken zijn voorzien van een plat met een smeedijzeren balustrade, waarop oorspronkelijk openslaande deuren uitkwamen. In de dakschilden aan weerszijden van de risaliet staat een dakkapelletje met een heksenmuts.

De linker zijgevel bevat één venster op de verdieping.

De rechter zijgevel is op de begane grond voorzien van 3 vensters onder strek, en een verdiepingsvenster.

Redengevende omschrijving waardering

Het dubbele herenhuis is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het dubbele herenhuis heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van woonhuizen voor de beter gesitueerden. Het dubbele herenhuis is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering. Het dubbele herenhuis heeft ensemblewaarde vanwege de sterke architectonische samenhang met de nabij staande bebouwing en als belangrijk, representatief onderdeel van de bebouwing aan het spoor. Het dubbele herenhuis is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de ruime mate van gaafheid van het exterieur.

2.2.6.5.19 Noorderweg 10

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH0998

Hoofd typologie Wonen

Typologie Woonhuis

Adres Noorderweg 10

Bouwstijl

Architect onbekend

Bouwperiode 1895-1895

Status aangewezen

Besluitdatum 8-4-2008

Besluitnummer S0803882

Brondocumentnummer S080388268.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Het op het spoor georiënteerde herenhuis is gebouwd in 1895. De namen van de architect en de opdrachtgever zijn niet bekend. Het huis is waarschijnlijk gebouwd als directeurswoning bij de drukkerij `De Blauwe Werelt'. In 1904 werd door architect J.H. Slot een verbouwing aan het pand uitgevoerd. De erker is toegevoegd in 1910. Het pand is gebouwd in een voor de bouwtijd karakteristieke, aan de Neo-Hollandse Renaissance verwante, eclectische bouwtrant.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het huis staat met twee bouwlagen onder een met bitumen schaliën gedekte samengestelde kap met geprofileerde gootlijsten. De gevels zijn opgetrokken in schone baksteen boven en gepleisterde plint en bevatten voornamelijk getoogde gevelopeningen. De gevels worden verlevendigd door gepleisterde details in de vorm van hoekaccenten, speklagen, hoekstenen, cordonlijsten, gepleisterde velden onder de ramen en sluit- en aanzetstenen met diamantkoppen.

Het rechter deel van de asymmetrische voorgevel is een symmetrische ingedeelde, risalerende puntgevel voor een dwarskap in de vorm van een uitkragend zadeldak met een overstek dat is voorzien van schoren, geprofileerde windveren en een eenvoudig spant, samengesteld uit een spantbalk en een makelaartje. De begane grond en de verdieping bevatten een venster met tweedelig, getoogd raam. In de top van de gevel staat een getoogde nis boven een op consoles rustende profiellijst. Hierop staat een sokkel met een globe. Links tegen de linker gevelpartij staat een driezijdige erker met schuine zijden en een roevendakje. Hierboven staat een venster. De middentravee bevat de onder bovenlicht staande voordeur. Rechts van de deur bevindt zich een stichtingssteen met het bouwjaar 1895. Het venster boven de deur heeft waarschijnlijk een nieuwe invulling gekregen. Het rechter deel van de gevel is een lijstgevel met op gesneden klampen liggende dakgoot.

De linker zijgevel is op de begane grond voorzien van één getoogd venster en op de verdieping van twee onder rollagen staande vensters. Vensters

De rechter bevat drie verdiepingsvensters, waarvan de rechter onder een segmentboogvormige profielboog staat.

Redengevende omschrijving waardering

Het herenhuis is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het herenhuis heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van woonhuizen voor de beter gesitueerden. Het herenhuis is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering. Het herenhuis heeft ensemblewaarde vanwege de sterke architectonische samenhang met de nabij staande bebouwing en als belangrijk, representatief onderdeel van de bebouwing aan het spoor. Het herenhuis is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de ruime mate van gaafheid van het exterieur.

2.2.6.5.20 Noorderweg 42-42a

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1451

Hoofd typologie Voorzieningen

Typologie woon-winkelpand

Adres Noorderweg 42-42A

Bouwstijl interbellumarchitectuur en expressionistisch

Architect D. van Zanten

Bouwperiode 1924-1924

Status aangewezen

Besluitdatum 11-12-2018

Besluitnummer 499843

Brondocumentnummer 49984334.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Het vrijstaande winkelpand met bovenwoning uit 1924 is gebouwd als meubelzaak naar ontwerp van de voor Hilversum belangrijke architect D. van Zanten van architectenbureau Van Zanten-Batenburg.

Het is met de voorgevel naar het spoor gekeerd en onderdeel van de gemengde woon-en bedrijfsbebouwing langs de Noorderweg. Achter het pand staat een oude schuur, die in 1932 is opgehoogd en waarmee het pand Noorderweg 42 door een uitbouw verbonden is. Achter het winkelhuis staat een voormalige rijtuigenfabriek. Het ontwerp toont een krachtige interbellumarchitectuur, in de voor Hilversum kenmerkende trant van het expressionisme. Het interbellum was een periode waarin Hilversum een tweede forse groeiperiode doormaakte, na de grote groei eind 19e, begin 20e eeuw. De tweede groeiperiode leidde tot een grote verdichting en uitbreiding van centrumfuncties. Het pand is vrijwel ongewijzigd sinds de bouw, met alleen een nieuw entree in 1980. De uitbouw waarop zich vroeger een balkon bevond is wel gewijzigd.

Redengevende omschrijving omschrijving

Vrijstaand winkelpand met bovenwoning uit 1924 naar ontwerp van de voor Hilversum belangrijke architect D. van Zanten van architectenbureau Van Zanten-Batenburg in expressionistische interbellum-trant. Het pand is opgetrokken in handvorm baksteen in staand verband en gedeeltelijk halfsteens verband met platvolle voeg. Het metselwerk was in oorsprong uitgevoerd in schoon metselwerk maar nu wit geschilderd, uitgezonderd de rechter zijgevel en de achtergevel. Het is drie bouwlagen hoog en voorzien van een plat dak. Het pand is rechthoekig van opzet met aan de linkerzijde een iets uitkragend deel op de verdieping, dat aan de bovenzijde een balkon vormt en wordt ondersteund door zware betonklossen. In de gevels zijn extra horizontale accenten gelegd door de uitkragende winkelpui met luifel en balkon, een opgehoogd gemetselde vak rondom venster en balkondeur in de voorgevel en de zware betonnen luifel boven de zoldervensters die om de hoek doorloopt. Tussen de betonklossen in de linker zijgevel bevinden zich op de begane grond vier rijk geornamenteerde glas-in-lood ramen, evenals in het trappenhuis. Het pand is vrijwel geheel gaaf behouden uit de bouwtijd, met zowel houten als stalen ramen, de rijke glas-in-lood ramen en de met een zware betonplaat overluifelde entree van de woning met stoepje in de linker zijgevel. De uitbouw aan de achterzijde was voorheen één bouwlaag hoog. De latere opbouw is voor de bescherming van ondergeschikt belang.

Redengevende omschrijving waardering

Het woon-winkelpand Noorderweg 42-42A uit 1924 naar ontwerp van de voor Hilversum belangrijke architect D. van Zanten van architectenbureau Van Zanten-Batenburg in expressionistische trant, is

van algemeen belang voor de gemeente Hilversum vanwege cultuurhistorische-, architectuurhistorische-, situationele- en ensemblewaarden:

- als voorbeeld van een woon-winkelpand uit de interbellum-periode in een gebied net buiten het oude centrum aan de spoorlijn, toen Hilversum een tweede forse groeiperiode doormaakte die een verdere uitbreiding en verdichting van de centrumfuncties met zich mee bracht;

- als voorbeeld van de voor de interbellum-periode in Hilversum kenmerkende bouwstijl in expressionistische trant, met krachtige (hoek)accenten die op de stedenbouwkundige situatie inspelen;

- als voorbeeld van een ontwerp van de voor Hilversum belangrijke architect D. van Zanten en bureau Van Zanten-Batenburg;

- vanwege de hoge ontwerpkwaliteit met (uitgezonderd de wit geverfde gevels) zeer gaaf bewaarde hoofdvorm, gevelindeling, materialisering en detaillering met onder andere de uitkragende blokvormen en horizontale accenten, de rijke glas-in-lood ramen tussen de betonklossen en in het trappenhuis.

2.2.6.5.21 Noorderweg 44

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1417

Hoofd typologie Werken

Typologie woon-winkelpand

Adres Noorderweg 44

Bouwstijl traditioneel-industrieel

Architect H. Nieuwenhuijsen

Bouwperiode 1919-1922

Status aangewezen

Besluitdatum 26-6-2019

Besluitnummer 551071

Brondocumentnummer 55107111.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

In 1919-1922 werd een bestaande schuur verbouwd en opgehoogd door H. Nieuwenhuijsen. Deze schuur hoorde waarschijnlijk tot de rijtuigenfabriek uit 1896-1899 omdat beide panden op hetzelfde perceel stonden. Aan de schuur was een andere schuur aangebouwd, deze maakt nu een geheel met het pand maar is zodanig verbouwd dat dit deel buiten de bescherming valt. De rijtuigenfabriek werd in 1905 verbouwd tot woonhuis (nu Noorderweg 46). In 1924 werd het winkel-woonhuis voor het pand gebouwd naar ontwerp van D. van Zanten, architectenbureau Van Zanten-Batenburg (gemeentelijk monument). Daarmee vormt het pand met de voormalige rijtuigenfabriek en het winkel-woonhuis onderdeel van de gemengde woon-en bedrijfsbebouwing langs de Noorderweg. Het winkel-woonhuis Noorderweg 42 is door een uitbouw verbonden met het pand. In 1925 werd een buitendeurkozijn verplaatst. Later werd het pand, dat onderdeel is van een L-vormig gebouw, een bedrijfsgebouw en garage.

Het pand vormt onderdeel van de eerste grote groeiperiode van het dorp Hilversum na de aanleg van de spoorlijn in 1874. In de wijk direct over het spoor werden gebouwen met ambachts- en fabrieksfuncties toegevoegd, vermengd met de woonfunctie. Het interbellum was een periode waarin Hilversum een tweede forse groeiperiode doormaakte, na de grote groei eind 19e, begin 20e eeuw. De tweede groeiperiode leidde tot een grote verdichting en uitbreiding van centrumfuncties.

Redengevende omschrijving omschrijving

Bedrijfspand van twee bouwlagen onder zadeldak met gesmoorde pannen, gesitueerd achter winkel-woonpand aan de Noorderweg. Opgetrokken in (nu wit geschilderd) metselwerk. Onder de dakrand ankers. Op de verdieping vier acht-ruits stalen industriële ramen met licht gebogen bovendorpel en gemetselde uitkragende rollaag onder. Op de begane grond rechts twee industriële stalen ramen met gebogen bovendorpel, bestaande uit geometrisch ingedeeld bovendeel en twaalf-ruits onderdeel. Rollaag boven en uitgemetselde rollaag onder. Deur links daarvan is vervangen, omlijsting en rollaag boven zijn nog zichtbaar. Gedeelte begane grond links voorzien van garagedeuren.

Redengevende omschrijving waardering

Het woon-winkelpand Noorderweg 42-42A uit 1924 naar ontwerp van de voor Hilversum belangrijke architect D. van Zanten van architectenbureau Van Zanten-Batenburg in expressionistische trant, is van algemeen belang voor de gemeente Hilversum vanwege cultuurhistorische-, architectuurhistorische-, situationele- en ensemblewaarden:

- als herkenbaar voorbeeld van een tot bedrijfspand omgebouwde schuur uit het begin van de eerste grote groeiperiode van het dorp Hilversum na de aanleg van de spoorlijn in 1874. In de wijk direct over het spoor werden gebouwen met ambachts- en fabrieksfuncties toegevoegd, vermengd met de woonfunctie;

- vanwege de relatie met de voormalige rijtuigenfabriek uit 1896-1899;

- als onderdeel van de (ontwikkeling van de) gemengde woon-werk wijk over het spoor;

- vanwege de relatie met het ervoor gebouwde winkel-woonpand (1924) uit de tweede grote groeiperiode van Hilversum, het interbellum.

- als voorbeeld van de functionele industriële bouwtrant uit het einde van de 19de en het begin van de 20ste eeuw;

2.2.6.5.22 Geuzenweg 82

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH0809

Hoofd typologie Wonen

Typologie Onderwijzers-Woning

Adres Geuzenweg 82

Bouwstijl

Architect Hogervorst, E.

Bouwperiode 1906-1906

Status aangewezen

Besluitdatum 8-4-2008

Besluitnummer S0803881

Brondocumentnummer S080388123.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De school voor Christelijk lager onderwijs, met rechts ervan een aangebouwde onderwijzerswoning, is gebouwd in 1905-1906, naar een ontwerp van de architect E. Hogenvorst. In 1912 is de 'School met den Bijbel' verhoogd met een verdieping met twee klaslokalen, eveneens ontworpen door Hogenvorst. Het schoolgebouw en de hier onlosmakelijk mee verbonden onderwijzerswoning zijn gebouwd in een voor de bouwtijd karakteristieke Overgangsstijl met Art Nouveau elementen in de detaillering.

Redengevende omschrijving omschrijving

De rechts tegen de school aangebouwde onderwijzerswoning staat met één bouwlaag onder een samengestelde, met geglazuurde kruispannen gedekte kap. De gevels zijn opgetrokken in gepleisterde baksteen boven een trasraam van schone steen. De gevels worden verlevendigd door decoratieve accenten van schone, rode verblendsteen. En bevatten voornamelijk getoogde gevelopeningen.

De linker gevelpartij van de voorgevel bevat twee getoogde vensters in terug staande velden. Boven de strekken van schone steen ligt een uitgemetselde, geprofileerde gevellijst, die eveneens is uitgevoerd in schone steen. Rechts van deze vensters is een originele, onder een getoogd bovenlicht staande paneeldeur in de gevel opgenomen. In het dakschild boven deze gevelpartij staat een brede, onder een lessenaardak staande dakkapel met drie ramen. De risalerende rechter gevelpartij is een voor een zadeldakvormige dwarskap staande puntgevel met twee getoogde vensters op de begane grond en op de zolderverdieping een getoogd venster met roedenverdeling in het bovenraam. Aan weerszijden van dit venster staat een klein, rond en blind oeil de boeuf in de gevel. De uitkragende dakrand is voorzien van geprofileerde windveren en een kleine tuit.

De rechter zijgevel is blind. In het rechter dakschild staan twee slanke schoorstenen van schone baksteen.

Redengevende omschrijving waardering

De onderwijzerswoning is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. De onderwijzerswoning heeft cultuurhistorische waarde als een bijzonder onderdeel van een typologische ontwikkeling in de bouw van gebouwen voor het onderwijs. De onderwijzerswoning is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering. De onderwijzerswoning heeft ensemblewaarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang met de school en met de nabij staande bebouwing. De onderwijzerswoning is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van het exterieur.

2.2.6.5.23 Geuzenweg 84

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH0811

Hoofd typologie Voorzieningen

Typologie School

Adres Geuzenweg 84

Bouwstijl

Architect Hogervorst, E.

Bouwperiode 1905-1906

Status aangewezen

Besluitdatum 16-12-2008

Besluitnummer S0814559

Brondocumentnummer S0814559.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De school voor Christelijk lager onderwijs, met rechts ervan een aangebouwde onderwijzerswoning, is gebouwd in 1905-1906, naar een ontwerp van de architect E. Hogenvorst. In 1912 is de 'School met den Bijbel' verhoogd met een verdieping met twee klaslokalen, eveneens ontworpen door Hogenvorst. Het schoolgebouw en de onderwijzerswoning zijn gebouwd in een voor de bouwtijd karakteristieke Overgangsstijl met Art Nouveau elementen in de detaillering.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het vanuit een rechthoekige plattegrond op getrokken schoolgebouw staat met twee bouwlagen onder een met pannen gedekt schilddak. De gevels zijn van gepleisterde baksteen met decoratieve accenten van schone, rode verblendsteen en muurankers. De gevels bevatten voornamelijk recht gesloten gevelopeningen met roedenverdeling in de vensters.

De symmetrische voorgevel heeft een iets hoger opgaande, puntgevelvormige ingangsrisaliet met een dwarskap in de vorm van een zadeldak. De risaliet bevat op de begane grond een rondboogportiek met een dubbele paneeldeur met getraliede deurlichten onder een rondboogbovenlicht met roedenverdeling. Rondom de portiekboog is met schijnvoegen een klimmende keperboog in de pleisterlaag aangegeven. In de verdieping staat een venster met een samengesteld raam (traplicht). Daarboven staat ANNO 1906 in de gevel vermeld. De geveltop heeft een kleine houten tuit als bekroning en is voorzien van een ruitvormig motief. Aan weerszijden van de risaliet staan twee vensters in de gevel. Deze gevelpartijen hebben een horizontale gevelbeëindiging met een uitgemetselde lijst van rode verblendsteen. Voor het rechter deel van de gevel bevindt zich een gemetselde bloemen-/plantenbak.

Tegen de linker zijgevel staan enkele kleine uitbouwtjes. Tegen de rechter zijgevel staat de onderwijzerswoning.

Redengevende omschrijving waardering

Het schoolgebouw met aangebouwde onderwijzerswoning is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het onderwijsensemble heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van gebouwen voor het onderwijs. Het schoolgebouw en de onderwijzerswoning zijn van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering. Het schoolgebouw en de onderwijzerswoning hebben ensemblewaarde vanwege de sterke architectonische samenhang tussen de onlosmakelijk met elkaar verbonden onderdelen en vanwege de stedenbouwkundige samenhang met de nabij staande bebouwing. Het schoolgebouw en de onderwijzerswoning zijn tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van het exterieur. Omdat er nog weinig scholen zijn waarbij school en onderwijzerswoning een geheel vormen is er sprake van zeldzaamheidswaarde.

2.2.6.5.24 Stationsplein

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1353

Hoofd typologie Voorzieningen

Typologie Perronoverkapping

Adres Stationsplein

Bouwstijl

Architect onbekend

Bouwperiode 1892-1892

Status aangewezen

Besluitdatum 8-4-2008

Besluitnummer S0803882

Brondocumentnummer S080388293.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De op een eilandperron staande perronoverkapping is gebouwd in 1892. Toen het stationsgebouw van de architect A.L. van Gendt in 1990 werd afgebroken bleef de overkapping op dit perron intact. De gietijzeren kolommen, die de smeedijzeren spanten en de kap dragen zijn vervaardigd door de Leidse firma D.A. Schretlen en Co..

Redengevende omschrijving omschrijving

De lange overkapping van het eilandperron is samengesteld uit enkele tientallen spanten van smeed- en gietijzer en een lange, gewelfde houten kap met luifels aan de spoorzijden. De spanten zijn van het type vakwerk-knieboogspant en staan op gietijzeren kolommen met profielranden, vierkante kapitelen en gecanneleerde kraagstukken, waarop de binnenste spantbogen (liggende ellipsbogen) zijn opgelegd. Deze spantbogen zijn voorzien van trekstangen en middenstijlen. De bovenranden lopen door in de luifels, die een opwaarts gewelfde bovenrand en een schuin staande, rechte onderrand hebben. Aan de luifels zijn afhangende randen van plaatijzer bevestigd. Deze zijn met klinknagels aan de overkapping bevestigd. De houten kap ligt bovendien op over de gehele lengte doorgetrokken ijzeren balken.

Redengevende omschrijving waardering

De perronoverkapping is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. De perronoverkapping heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de spoorwegarchitectuur in het algemeen en in de spoor- en perronoverkappingen in het bijzonder. De perronoverkapping is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende detaillering en materiaalgebruik en als een goed en gaaf voorbeeld van een type. De perronoverkapping heeft ensemblewaarde vanwege de sterke historische samenhang met het station en het stationsgebied . De perronoverkapping is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid.

2.2.6.5.25 Professor Poelstraat 4-56 en 5-55, Professor Kochstraat 61-71, Kleine Drift 66-104 en de Bordetstraat 2-20 en 3-21

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1344

Hoofd typologie Wonen

Typologie Grondgebonden Woning Woningbouwcomplex

Adres Professor Poelstraat 4-56 en 5-55, Professor Kochstraat 61-71, Kleine Drift 66-104 en de Bordetstraat 2-20 en 3-21

Bouwstijl

Architect J.C. Brandt jr.

Bouwperiode 1925-1926

Status aangewezen

Besluitdatum 8-4-2008

Besluitnummer S0803883

Brondocumentnummer S080388310.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Dit aan vier straten gebouwde complex bestaat uit 6 appartementen, tien winkelhuizen en 95 eengezinswoningen, is gebouwd in 1925-1926. Dit complex is ontworden door de architect J.C. Brandt jr. uit Heemstede, in opdracht van de eveneens in Heemstede zetelende Noord-Hollandsche Exploitatie Mij. De blokken woningen zijn gebouwd in een voor de bouwtijd karakteristieke, aan de Amsterdamse School verwante expressionistische bouwstijl.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het woningcomplex bestaat uit een aantal vanuit rechthoekige plattegronden opgetrokken blokken van voornamelijk twee bouwlagen onder met tuiles du nord gedekte schilddaken, mansardedaken en gebroken zadeldaken met op gesneden klampen liggende daklijsten en zich verjongende dakkapelletjes. De gevels zijn opgetrokken in schone baksteen boven soms schuin aflopende trasramen van klinkers. De verdiepingen van de blokken zijn voorzien van een beschieting van gepotdekselde planken met een decoratieve onderrand. De hoekpartijen van de blokken zijn afgeschuind en voorzien van hoger opgaande accenten, waartussen smalle dakschilden staan. De gevels bevatten voornamelijk recht besloten gevelopeningen onder rollagen en terugstaande ingangspartijen met schuine wanddelen en aan weerszijden, van de onder een houten steekbalk staand scheimuurtje, een paneeldeur met glas-in-lood in de deurramen. Links van de linker en rechts van de rechter deuren staan twee kleine vensters. De deuren worden van elkaar gescheiden door een concaaf gewelfd scheimuurtje.

In de lage verbindingsstukken tussen de blokken zijn rondboogdeuren opgenomen. De op de hoeken van Kleine Drift met de Prof. Poelsstraat staande winkelhuizen vormen de belangrijkste entree tot het buurtje. De rondboogvormige poortdoorgangen naar de achterterreinen van de blokken zijn voorzien van een woonverdieping. De achtergevels van de blokken zijn eveneens van beschoten verdiepingen.

Redengevende omschrijving waardering

Het woningbouwcomplex is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het woningbouwcomplex heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van woonhuizen voor arbeiders en de middenstand. Het woningbouwcomplex is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvormen, materiaalgebruik en detaillering. Het woningbouwcomplex heeft ensemblewaarde vanwege de sterke onderlinge architectonische en stedenbouwkundige samenhang van de samenstellende onderdelen en vanwege de historisch-ruimtelijke samenhang met de wijk en het spoor. Het woningbouwcomplex is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de ruime mate van gaafheid van het exterieur der samenstellende onderdelen.

2.2.6.5.26 Prins Bernhardstraat

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1325

Hoofd typologie Openbare ruimte en Groen

Typologie Tunnel

Adres Prins Bernhardstraat

Bouwstijl

Architect Dudok, W.M., Groote, J.F.

Bouwperiode 1935-1938

Status aangewezen

Besluitdatum 16-12-2008

Besluitnummer S0814559

Brondocumentnummer S0814559.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De spoorwegtunnel Prinses Beatrixtunnel is gebouwd in de jaren 1935-1938, naar ontwerp van stadsarchitect W.M. Dudok en de directeur Publieke Werken ir. J.F. Groote. Het betreft één van de drie al in 1925 door Dudok geprojecteerde spoorwegovergangen, die zouden moeten worden gerealiseerd toen een voorgestelde verlegging van de spoorlijn niet doorging. Het meer aan de noordkant van de stad gesitueerde viaduct over het spoortraject Amersfoort-Amsterdam, dat de Insulindelaan met de Geradtsweg en de wijk Hilversum Noord-Oost met elkaar verbindt werd al gerealiseerd in de jaren 1928-1930. De Prinsen Beatrixtunnel tunnel verbindt de Prins Bernhardstraat met de Professor Kochstraat, zodat hier weer een vrije verbinding tussen het oostelijke deel van Hilversum en de rest van de stad tot stand kwam.

Redengevende omschrijving omschrijving

De tunnel heeft een constructie van gewapend beton, dat voor een deel is bekleed met tegels. De tunnel bestaat uit een breed en hoger middengedeelte voor het gemotoriseerde verkeer met een fietspan en een trottoirgedeelte aan weerszijden. De middenweg wordt van de fietspaden gescheiden door reeksen van 18 vierkante kolommen, waartussen zich brede rechthoekige openingen bevinden. De bovenhoeken van de rijbanen zijn afgerond (gekoofd). Aan de oostkant en aan weerszijden van de tunnel voeren tweedelige steektrappen met een tussenbordes naar het bovenliggende spoorniveau. Aan beide zijden van de tunnel zijn de buitenste kolommen voorzien van bronzen plaquettes met een reliëf. De rechter van deze kolommen zijn onder meer voorzien van de tekst '1873 door snelverkeer gescheiden, 1938 voor 't snelverkeer vereenigd'. Op de andere is onder meer de naam 'Prinses Beatrixtunnel' aangegeven.

Redengevende omschrijving waardering

De tunnel is van algemeen belang vanwege de architectuurhistorische en de stedenbouwkundige waarde, alsmede vanwege de gaafheid. De tunnel is van architectuurhistorisch belang vanwege de voor de bouwtijd en de functie kenmerkende vormgeving, materiaalgebruik en detaillering en als werk uit het oeuvre van een vooraanstaand architect/stedenbouwkundige. De tunnel heeft stedenbouwkundige waarde als een bijzondere uitdrukking van de ontwikkeling van Hilversum in het interbellum en als een onmisbaar onderdeel van de stedenbouwkundige structuur van de stad. De tunnel is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid.

2.2.6.5.27 Van 't Hoffplein 2

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH0843

Hoofd typologie Voorzieningen

Typologie School

Adres Van 't Hoffplein 2

Bouwstijl

Architect Wormser, Wentink

Bouwperiode 1929-1929

Status aangewezen

Besluitdatum 16-12-2008

Besluitnummer S0814559

Brondocumentnummer S0814559.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Het in 1929 gebouwde schoolgebouw verrees als school voor Christelijk Voorbereidend Lager Onderwijs. De op een hoek van de Marconistraat en het Van 't Hoffplein staande kleuterschool is gebouwd naar een ontwerp van het architectenbureau Wormser en Wentink, in een voor de bouwtijd karakteristieke, aan de

architectuur van Dudok verwante bouwstijl. De school is gesitueerd in de door Dudok ontworpen stadsuitbreiding, die bekend is als `de 13e Gemeentelijke Woningbouw'.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het uit ten opzicht van elkaar in hoogte en diepte verspringende volumes samengestelde schoolgebouw staat met één, twee en drie bouwlagen onder een met gesmoorde tuiles du nord gedekt schilddak en platte daken met grèsranden aan de horizontale gevelbeëindigingen. De onversierde en ongelede gevels zijn opgetrokken in schone baksteen en bevatten recht gesloten gevelopeningen.

De op het Van 't Hoffplein gerichte gevel heeft een hoog opgaand, drie bouwlagen tellend rechter gevelpartij, waarin een door middel van uitgemetselde randen omlijste deur is opgenomen. Rechts van de deur staan twee smalle lichten. Op de eerste verdieping bevinden zich drie vensters, de tweede verdieping bevat vijf kleine vensters. De rechter zijde van dit volume is op de begane grond voorzien van drie smalle lichten, op de eerste verdieping van twee en op de tweede verdieping van zeven kleine vensters. Rechts tegen deze gevel staat een hoger opgaand, risalerend accent.

De hoog in de gevel staande gevelopeningen (ganglichten) in de brede, platte uitbouw (gang) aan het linker deel van de gevel zijn (tijdelijk) dichtgezet in zullen waarschijnlijk na de renovatie van het gebouw weer in het zicht komen te staan. Het risalerende linker deel van de gevel bevat een ingangsportaal met een stel openslaande deuren. De gevelpartij links van de risaliet bevat een reeks van vier smalle lichten.

De linker (oostelijke) kopse zijde van de school is voorzien van een onder een dakoverstek staande vensterpartij.

De op de Marconistraat gerichte westzijde van de school wordt gedomineerd door een lage ronde uitbouw onder plat dak. Dit volume bevat een aantal vensters, die per drie aan weerszijden van een vrij brede muurdam in de gevel zijn opgenomen. De boven een met een rollaag afgedekt trasraam staande gevel van deze uitbouw wordt geleed door een dunne, uitgemetselde cordonlijst en wordt beëindigd door een rand van grèstegels. Een bijzonder element wordt gevormd door de uit de gevel van de ronde uitbouw stekende overdekte speelplaats met gemetselde kolommen en een plat dak.

In de zuidgevel van het gebouw zijn onder meer een deur en een brede vensterpartij opgenomen. Op de ronde uitbouw staat een hoge, overhoekse schoorsteen met decoratieve uitmetselingen aan de kop.

Redengevende omschrijving waardering

Het schoolgebouw is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het schoolgebouw heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van gebouwen voor het onderwijs. Het schoolgebouw is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp, vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering en als een karakteristiek werk uit het oeuvre van een voor Hilversum vooraanstaand architectenbureau. Het schoolgebouw heeft ensemblewaarde en stedenbouwkundige waarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang met de nabij staande bebouwing in `de 13e Gemeentelijke Woningbouw', waarin het beeldbepalende schoolgebouw een bijzonder plaats inneemt. Het schoolgebouw is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van het exterieur.

2.2.6.5.28 Kleine Drift 63

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1477

Hoofd typologie Voorzieningen

Typologie kerkgebouw

Adres Kleine Drift 63

Bouwstijl Wederopbouw

Architect H. Geels

Bouwperiode 1959-1959

Status aangewezen

Besluitdatum 26-3-2024

Besluitnummer 1415455

Brondocumentnummer 1415455.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Ter ondersteuning van het christelijk evangelisatiewerk in de wijk Over 't Spoor, lieten Ds H.C. van den Brink en zijn vrouw in 1939 een zaal bouwen op het terrein achter de huizen aan de Kleine Drift.

Deze werd in gebruik gegeven aan de Christelijk Gereformeerde kerk, onder voorwaarde dat er géén kerkdiensten gehouden zouden worden. Eind 1943 werd het gebouw met de zaal aangekocht door de Kerkeraad, en op 30 januari 1944 werd hier de eerste kerkdienst gehouden. In 1957 kon een aantal krotwoningen worden aangekocht en gesloopt en een nieuwe kerk gebouwd. De Arnhemse architect Hendrik Geels, die toen al een aantal protestants-christelijke kerken gebouwd had, kreeg de opdracht om op een kleine kavel met een beperkt budget een gebouw te realiseren. Deze moest aansluiten op de reeds bestaande evangelisatiezaal 'Rehoboth' (de Heer geeft ruimte). In 1958 waren de bestektekeningen gereed. Georiënteerd met de voorgevel op de Kleine Drift staat het gebouw, iets naar voren komend ten opzichte van de belendende percelen, vrij op de bescheiden kavel. Dat de zijgevels van het kerkgebouw vooruitsteken ten opzichte van de rooilijn van de bebouwing aan weerszijden was een bewuste keuze van Geels, om de afwezigheid van een echt kerkplein te compenseren en de kerk goed zichtbaar te maken. De hoofdvorm met flauw zadeldak kenmerken de hoofdvorm van het gebouw. Het claustra past Geels hier voor het eerst toe, in een unieke honingraatvorm. De voorgevel fungeerde als een scherm of vlies tussen de kerk en de straat met een open karakter naar de buitenwereld. De bestaande, eerder achterop het terrein gebouwde, zaal (1939-1945) werd opgenomen in het geheel en gebruikt voor twee extra kleine zalen, een predikantenkamer en consistorie.

Redengevende omschrijving omschrijving

De hoge hoofdvorm met de voormalige grote zaal is voorzien van een betonnen klokkenstoel met klok. De zijmuren en het dakoverstek steken uit voorbij het betonnen claustra (honingraatstructuur) van de voorgevel, dat pal op de rooilijn werd geplaatst. De uitstekende delen omarmen het voorterrein en dragen bij aan het uitnodigende karakter van de transparante gevel. De entree door deze grote en lichte gevel is door een kleine poort met dubbele deuren. De buitengevel is gemetseld van lichtgele baksteen in Engels verband. Betonnen geveldelen zijn geschilderd in een lichte kleur. In de gang tussen nieuwbouw (1958-1959) en oudbouw (1939-1945) is de achterwand van de hoogbouw gemetseld in buiten-gevelsteen. De zijgeveleinden zijn aan de voorzijde van het hoofdvolume omstreeks 2000 opnieuw opgemetseld, verdikt en met afwijkende steen.

Het bouwvolume uit 1939-1945 is gehandhaafd, wel zijn hier alle kozijnen vernieuwd (inclusief raamdorpels en vensterbanken). Via de reeds bestaande trap wordt het dak van de oude zaal bereikt, dat toegang biedt tot de orgelruimte, gesitueerd tegen de achterzijde van de voormalige hoge kerkzaal.

In het interieur is het roodbonten metselwerk in wildverband afgewisseld met rollagen voor een groot deel nog te zien. De onderkanten van de gelamineerde houten dakliggers zijn gekopieerd als ritmische verdeling in het latten plafond. Het plafond hangt onder en tegen de balken en beweegt op naar het licht dat kan toetreden via de ramen in de betonnen claustra in de voorgevel en de ramen die hoog in de linker zijgevel zijn geplaatst. De tochthal achter de ingangsdeuren, heeft afgeronde hoeken. In de achterwand zijn de orgelpijpen van het Fonteijnorgel, met klank-openingen eromheen, opgenomen als deel van de wand, omgeven door een muurplastiek. In de rechter zijgevel is in de smalle betonnen claustra later (2004-2006) glaskunst met de symbolen geloof, hoop en liefde geplaatst.

De belangrijkste structurele wijzigingen, uitgevoerd in 2023-2024 volgens de Omgevingsvergunning wijziging kerk 30 september 2022, Zaaknummer 851101, herbestemming en aanpassing van de voormalige kerk tot kinderdagverblijf, zijn het aanbrengen van extra openingen in de linker- en rechter zijgevel van het hoofdvolume, het vervangen van de ramen; de sloop van de kleinere zaal aan de linkerzijde, de plaatsing van twee vloeren in de grote kerkzaal, en de vervanging van het gele glas door blank glas in de claustra (honingraatstructuur) in de voorgevel. Deze nieuwe (interieur)onderdelen vallen buiten de bescherming.

Redengevende omschrijving waardering De voormalige Rehobothkerk is cultuur- en architectuurhistorisch van belang voor Hilversum als voorbeeld van een naoorlogse Gereformeerde zaalkerk met als front een zeldzaam, zo niet uniek, blikvangend claustra van betonnen honingraatvormen.

Het gebouw is van belang als werk van architect en (in zijn tijd grote) naoorlogse (protestant-) oecumenische kerkenbouwer Hendrik Geels, wiens werk zich hoofdzakelijk, maar niet exclusief, in de regio Arnhem / Oost-Nederland bevindt. Diverse (niet-kerkelijke) bouwwerken uit Geels' omvangrijke oeuvre zijn beschreven in contemporaine vakliteratuur.

Door de relatief kleine opdracht, waardoor deze kerk puur uit één hoofdvolume lijkt te bestaan, is de monumentale beeldkwaliteit veel sterker dan vergelijkbare kerken van Geels. De stevige afmetingen van de betonstructuur versterken de monumentaliteit van het gebouw, terwijl het ritme van geschakelde hexagons (claustra) veel speelser is dan een rechthoekig grid. Het plafond erboven wipt aan drie randen omhoog, om aan de west- en zuidzijde meer licht binnen te halen. In architectuur en materialisering, speciaal het betonnen claustra en algemeen het gebruik van eigentijdse materialen als prefab-beton en gelamineerde liggers, is de Rehobothkerk een typisch voorbeeld van wederopbouwarchitectuur.

Het gebouw is algemeen historisch van belang als representant van de Christelijk Gereformeerde zuil in de wederopbouwperiode in Nederland, gereflecteerd in zorgvuldige en sobere architectuur, voor een bewust in aantal beperkte groep gemeenteleden, op een al voor de oorlog bij de kerkelijke gemeente in gebruik zijnde plek in de (voormalige) arbeiderswijk Over 't Spoor, concreet in de achterliggende zaal uit 1939. Dit oudste bouwdeel op deze plek, met buurtfunctie voor de gemeenteleden, heeft waarde als oorsprong van het kerken van de Christelijk Gereformeerde Gemeente in dit deel van Hilversum, en als oorsprong van het grotere kerkgebouw uit 1959.

De voormalige Rehobothkerk is stedenbouwkundig van belang en heeft ensemblewaarde in de ontstaansgeschiedenis van de Hilversumse wijk 'Over 't Spoor', waar de nieuwe industrie arbeidersgezinnen aantrok die, in die tijd vanzelfsprekend, een buurtkerk van eigen denominatie wilden bezoeken.

Het hoofdvolume heeft ruimte om zich beeldbepalend te presenteren waarbij de omranding van het claustra en het dak over de rooilijn zijn getrokken om het kerkgebouw los te maken van het naastgelegen bouwvolume van vergelijkbare grootte.

Het betonnen portaal van het klokkentorentje versterkt de identiteit van het kerkgebouw ten opzichte van de directe omgeving. De sterke en eenduidige vorm van het hoofdvolume is een opvallend monumentaal element en een blikvanger tussen de tamelijk heterogene bebouwing rond de Kleine Drift/Minckelersstraat.

De voormalige Rehobothkerk heeft zeldzaamheidswaarde omdat van totaal vier kerken van Geels met een gevelvullend claustra, er twee zijn gesloopt. De hoofdvorm van de voormalige Rehobothkerk is de enige die zo goed als ongeschonden bewaard gebleven is. Bekendere vergelijkbare voorbeelden van (kerken met) claustra's zijn nagenoeg alle nét later gebouwd dan deze. Het honingraatmotief is zeldzaam. Orgelpijpen en bijbehorende klankopeningen zijn door middel van een omringend reliëf op subtiele wijze ingebed in de achterwand, een dusdanig direct architectonisch verband is zeldzaam. Het ontwerp van het gebouw kan dus worden beschouwd als vooruitstrevend met zeldzaamheidswaarde. De zeldzaamheidswaarde is nog vergroot doordat de andere – later gerealiseerde – De Goede Herder Kerk van Geels uit 1962 in Hilversum inmiddels is gesloopt.

2.2.6.5.29 Minckelersstraat 36

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH0963

Hoofd typologie Voorzieningen

Typologie School

Adres Minckelersstraat 36

Bouwstijl

Architect Dudok, W.M.

Bouwperiode 1925-1925

Status aangewezen

Besluitdatum 16-12-2008

Besluitnummer S0814559

Brondocumentnummer S0814559.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Als school voor openbaar voorbereidend onderwijs gebouwd schoolgebouw. De kleuterschool `Minckelerschool' is gebouwd in 1927, naar een ontwerp van gemeentearchitect W.M. Dudok. Het tegenwoordig als openbare school J.P. Minckelers bekende onderwijsgebouw wordt gekenmerkt door een voor het oeuvre van Dudok karakteristieke expressionistische stijl en is door middel van een grotendeels in de jaren ´80 gebouwde vleugel verbonden met de eveneens door Dudok ontworpen kleuterschool `Nelly Bodenheim' uit 1929.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het uit een aantal onderdelen samengestelde schoolgebouw is opgetrokken vanuit een langwerpige plattegrond. Het dwars op de straat staande hoofdvolume staat met twee bouwlagen onder een plat dak. Een lage, op de Minckelersstraat gerichte uitbouw staat met één bouwlaag onder een uitkragend schilddak. De in schone, gele baksteen opgetrokken, in hoogte en diepte ten opzichte van elkaar verspringende gevels bevatten recht gesloten gevelopeningen met roedenverdeling in de stalen ramen en de deurlichten en bovenlichten van de deuren.

De lage uitbouw heeft een blinde kopgevel. De linker, op de Nelly Bodenheimschool georiënteerde gevel van deze uitbouw is links voorzien van een met het hoofdvolume verbonden luifel, waaronder zich een entree tot het gebouw bevindt. De oostzijde van de uitbouw bevat rechts een drietal kleine vensters en links een grote vensterpartij met roedenverdeling in het samengestelde raam. Op de scheiding tussen de uitbouw en het hoofdvolume staat een krachtig verticaal accent in de vorm van een brede, rechthoekige toren, waarin het trappenhuis is opgenomen. Een overluifelde dubbele deur bevindt zich in de westzijde van de toren, waarin ook een hoog traplicht staat. Boven het trap[licht is een bel aan de gevel bevestigd.

De westelijke gevel van het volume is in beide bouwlagen voorzien van een brede, over vrijwel de gehele breedte van de gevel doorgetrokken vensterpartij met houten penanten tussen de ramen. Rechts in deze gevel staat een overluifeld stel dubbele deuren tegen de hoek met een gevel van een platte uitbouw, waar-van de deur onder dezelfde luifel staat. Deze uitbouw bevat een grote vensterpartij in de rechter gevel.

De oostgevel van het hoofdvolume bevat op de begane grond een reeks onder een gemeenschappelijke lijst staande vensters met roedenverdeling in de stalen ramen. Op de verdieping zijn een zestal smalle fenêtres à tere in de gevel opgenomen. Deze zijn voorzien van een decoratief stalen balkon met bolversieringen. De balkons staan op een gemetselde console van blauw geglazuurde steen.

Het schoolplein aan de westkant van de school wordt aan de straatzijde afgesloten door een muur met hek.

Redengevende omschrijving waardering

Het schoolgebouw is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het schoolgebouw heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van gebouwen voor het onderwijs. Het schoolgebouw is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp, vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering en als een karakteristiek werk uit het oeuvre van een vooraanstaand architect. Het schoolgebouw heeft ensemblewaarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang met de eveneens door Dudok ontworpen Nelly Bodenheimschool en als beeldbepalend onderdeel van een planmatig opgezette stadsuitbreiding. Het schoolgebouw is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de gaafheid van het exterieur. Als onderdeel van een uniek ensemble van kleuterscholen is er ook sprake van zeldzaamheidswaarde.

2.2.6.5.30 Minckelersstraat 38

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH0964

Hoofd typologie Voorzieningen

Typologie School

Adres Minckelersstraat 38

Bouwstijl

Architect Dudok, W.M.

Bouwperiode 1930-1930

Status aangewezen

Besluitdatum 16-12-2008

Besluitnummer S0814559

Brondocumentnummer S0814559.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Als school voor openbaar voorbereidend onderwijs gebouwd schoolgebouw. De kleuterschool `Nelly Bodenheim' is gebouwd in 1929, naar een ontwerp van gemeentearchitect W.M. Dudok. De school bevatte op de begane grond oorspronkelijk vier leslokalen, twee speellokalen en een overdekte zandbak met zandspeelplaats. De school is gebouwd in een voor het oeuvre van Dudok karakteristieke expressionistische stijl en is door middel van een grotendeels in de jaren ´80 gebouwde vleugel verbonden met de eveneens door Dudok ontworpen kleuterschool, de `Minckelerschool' uit 1927.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het uit een drietal onderdelen samengestelde schoolgebouw is opgetrokken vanuit een langwerpige plattegrond en staat onder met geglazuurde Hollandse pannen gedekte, uitkragende schilddaken. Het dwars op de straat staande, één bouwlaag tellende hoofdvolume is aan de noordzijde verbonden met een hoger opgaand bouwdeel, waaraan een lagere, evenwijdig aan de Minckelersstraat staande uitbouw is bevestigd. De in schone, gele baksteen opgetrokken en in hoogte en diepte ten opzichte van elkaar verspringende gevels en geveldelen bevatten voornamelijk recht gesloten gevel- openingen. Zowel de stalen vensters als de stalen deuren zijn voorzien van een roedenverdeling.

Het op de Minckelerstraat georiënteerde deel van de school heeft een op het noorden en de straat gerichte gevel die onder de dakrand is voorzien van een uitkragende vensterpartij. Dit venster beslaat vrijwel de gehele breedte van de gevel. Het linker deel van de vensterpartij staat in een geveldeel dat deel uitmaakt van een overdekte zandbak. De vensterpartij is om de rechter hoek doorgetrokken over een deel van rechter zijgevel. De kopse zijde van de overkapping van de zandbak is blind.

Het linker deel van de rechter (westelijke) zijgevel bevat verder een rond venster en een onder het overstek van een wolfseind liggende vensterpartij. Rechts in dit deel van de gevel bevindt zich een terug staande dubbele deur. Deze entree staat onder een overstek van de kap van het centrale volume met de klaslokalen. Het risalerende linker deel van deze gevelpartij maakt deel uit van een ruimte, die is gebouwd als speel-lokaal. Het lokaal is voorzien van een transparante noord-en westgevel, die zijn ingevuld met een grote, om de hoek gaande vensterpartij. De gemetselde rechter hoekpenant is afgerond. Het lange rechter deel van de gevel bevat een aantal openslaande deuren en grote vensters, die door gemetselde penanten van elkaar worden gescheiden. De gevel staat onder een overstek, zodat hier een veranda is ontstaan. Tussen de veranda en het lager gelegen schoolplein bevind zich een gemetselde muur. Een hier loodrecht op-staande muur vormt de scheiding tussen het schoolplein en de 'openbare weg'. De in de rechter hoek met de westgevel verbonden dwarsvleugel is toegevoegd in de jaren '80.

De oostzijde van de school heeft een risalerende rechter deel, dat met de overkapping van de zandbak is verbonden. De kap van de overdekte zandbak rust aan de oostelijke kopse zijde op gemetselde kolommen. Aan deze kant is ook een muur opgetrokken tussen het schoolplein en de openbare weg. De rechter ge-velpartij van de school is onder de uitkragende dakrand voorzien van een om de hoek gaand venster. De aan een speelplein met zandbak grenzende lange gevelpartij bestaat uit een onder een plat dak liggende gang en een hier boven uit stekende gevelpartij. De gangmuur is voorzien van een dubbele deur en een transparante bovenwand van glas en stalen roeden boven een gemetselde borstwering. De terug staande gevelpartij hierboven is van de klaslokalen en bevat de bovenlichten van de klaslokalen. Een iets hoger opgaand linker deel van de gevel maakt deel uit van een onder schilddak staan volume. De gevelhoek tussen de oost- en de zuidgevel is afgerond.

In de zuidelijke gevel van dit bouwdeel is een brede, onder een overstek staande vensterpartij opgenomen.

Redengevende omschrijving waardering

Het schoolgebouw is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het schoolgebouw heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van gebouwen voor het onderwijs. Het schoolgebouw is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp, vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering en als een karakteristiek werk uit het oeuvre van een vooraanstaand architect. Het schoolgebouw heeft ensemblewaarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang met de eveneens door Dudok ontworpen `Minckelerschool' en als een beeldbepalend onderdeel van een planmatige stadsuitbreiding. Het schoolgebouw is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van het exterieur. Omdat het hier een uniek ensemble van twee kleuterscholen betreft is hier eveneens sprake van zeldzaamheidswaarde.

2.2.6.5.31 Jan van de Heijdenstraat 198-214, Nachtegaalstraat 24-30, Zwaluwplein 1-13 en 4-30 en Zwaluwplein 1-9

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1359

Hoofd typologie Wonen

Typologie Grondgebonden Woning Woningbouwcomplex

Adres Jan van de Heijdenstraat 198-214, Nachtegaalstraat 24-30, Zwaluwplein 1-13 en 4-30 en Zwaluwplein 1-9

Bouwstijl

Architect Dudok, W.M.

Bouwperiode 1926-1926

Status aangewezen

Besluitdatum 2-2-2010

Besluitnummer S0915848

Brondocumentnummer S0915848.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De voor arbeiders bestemde woningen van het 9e complex van het Gemeentelijke Woningbedrijf zijn gebouwd in 1925-1926. Het stedenbouwkundige plan en de 39, over 9 blokken verdeelde woningen zijn ontworpen door W.M Dudok, de toenmalige Directeur der Publieke Werken van de gemeente Hilversum. De woningen van het onder meer op het 10e complex van het Gemeentelijke Woningbedrijf aansluitende woningcomplex waren oorspronkelijk gesitueerd rondom de eveneens door Dudok ontworpen, maar inmiddels afgebroken Jan van der Heijdenschool. Deze school maakte deel uit van een cluster van drie door Dudok ontworpen scholen, waarvan de twee bewaard gebleven aan de noordzijde grenzen aan het woningcomplex. De woningblokken van het 9e complex zijn gebouwd in een vrij sobere, maar voor het oeuvre van Dudok karakteristieke trant.

Redengevende omschrijving omschrijving

De woningen van het 9e complex zijn verdeeld over 9, voor een deel met elkaar verbonden blokken van één maal 2, twee maal 3, drie maal 4, één maal 5, één maal 6 en één maal 8 woningen. De blokken staan met één en twee bouwlagen onder met pannen gedekte zadel- en schilddaken, voornamelijk met korte schoorstenen op de nokken. De woningblokken zijn opgetrokken in schone baksteen en zijn op één rondboogdoorgang na uitsluitend voorzien van recht gesloten gevelopeningen. De blokken verspringen ten opzichte van elkaar en worden hier en daar verlevendigd door hoger opgaande hoekaccenten en vanuit de kopgevels opgetrokken, zich verjongende schoorstenen. Op de dubbele woning Zwaluwstraat 4-6 na zijn alle blokken voorzien van voortuintjes.

De twee ten opzichte van elkaar verspringende blokken aan de Jan van der Heijdenstraat zijn met elkaar verbonden door middel van een terugstaand tussenlid met een rondboogvormige doorgang naar de

achterterreinen. De aan weerszijden van de doorgang geplaatste entrees van de woningen met huisnummer 208 en 210 zijn opgenomen en de kopgevels van de twee blokken. Het hoger opgaande linker deel van het verder één bouwlaag hoge rechter blok staat onder een zadeldakvormige dwarskap.

De bebouwing van de noordwand van de Zwaluwstraat bestaat uit twee ver van elkaar afstaande woningblokken met daartussenin het Zwaluwplein en de nieuwe bouwvolumes die op de plaats van de afgebroken school staan. Het rechter blok (7-13) is door middel van een tuinmuur met het linker woningblok aan de Jan van der Heijdenstraat verbonden. Tegen de rechter kopse kant van het links in de noordzijde van de Zwaluwstraat woningblok (1-5) staat een risalerend laag volume onder zadeldak met overstek. Onder dit overstek bevindt zich de entree van nr. 5. Linksachter is dit blok voorzien van een lage uitbouw en een muur, die de achtertuin van de woning omheind.

Het in oostelijke richting op het Zwaluwplein gerichte woningblok was oorspronkelijk op de Jan van der Heijdenschool georiënteerd en vormt de westelijke afsluiting van het plein. De linker woning van dit blok heeft een uitbouw aan de achterzijde.

De geknikte zuidelijke wand van de Zwaluwstraat bestaat voor het grootste deel uit twee met elkaar verbonden, ten opzichte van elkaar verspringende en geknikt staande blokken. Het langere rechter blok (8-22) heeft twee bouwlagen en een hoger opgaande linker hoekpartij met een platte beëindiging boven de tweede verdieping. Links van dit opvallende halfrond gemetselde hoekaccent en rechts in het blok met één bouwlaag onder de kap bevindt zich een recht gesloten doorgang naar de achterterreinen en de Kievitstraat. Een dubbel woonhuis (4-6) met lage uitbouw is gesitueerd rechts van het rechter blok. Dit blok is door middel van een laag tussenlid met doorgang en zadeldak verbonden met deze dubbele woning. Deze heeft een ver naar voren liggende rooilijn, waardoor hier de voortuintjes ontbreken.

Het blokje woningen aan de Nachtegaalstraat is lager dan de overige en wijkt vooral daardoor en door de aanwezigheid van brede gevelopeningen met samengestelde ramen af van de overige blokken.

Redengevende omschrijving waardering

Het 9e complex van het Gemeentelijke Woningbedrijf is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de stedenbouwkundige waarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het woningcomplex heeft cultuurhistorische en sociaal-historische waarde als een karakteristieke uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de woningbouw voor de volkshuisvesting in het Interbellum. Het complex is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp van de samenstellende onderdelen, vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering en als een karakteristiek werk uit het oeuvre van een vooraanstaand architect. Het complex heeft ensemblewaarde en stedenbouwkundige waarde vanwege het stedenbouwkundige ontwerp, vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang tussen de samenstellende onderdelen en vanwege de stedenbouwkundige relatie met de omringende woningcomplexen. Het complex is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de ruime mate van gaafheid van de stedenbouwkundige opzet en het exterieur der samenstellende onderdelen.

2.2.6.5.32 Lijsterweg 20a

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1404

Hoofd typologie Werken

Typologie Fabriek en Bedrijfsgebouw

Adres Lijsterweg 20A

Bouwstijl Tradtioneel-Industrieel

Architect J. van Dillewijn

Bouwperiode 1909-1909

Status aangewezen

Besluitdatum 18-12-2019

Besluitnummer 572729

Brondocumentnummer 5727293.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De sigarenfabriek is gebouwd in 1909 voor Wed. Spruyt. Het gebouw met een oppervlakte van 190m2 is ontworpen door architect J. van Dillewijn, die verantwoordelijk is voor het ontwerp van vele huizen in Hilversum.1 Oorspronkelijk had de sigarenfabriek een zadeldak. In 1950 werd de fabriek uitgebreid door architect Kos van Doorn. Herbouw bijgebouw rechtsachter: 1967 door architectenbureau De Kam. De van origine sigarenfabriek 'Wed. Spruyt' heeft in zijn leven al vele verschillende gebruikers gehad. Zo is de fabriek in de jaren 50 in gebruik genomen door Antivochtbureau Supral CV. Daarna heeft de fabriek meerdere gebruikers gehad en wordt tegenwoordig gebruikt als garage voor brommobielen. In 2019 is een transformatieplan gemaakt waarbij de oorspronkelijke kap weer wordt teruggebracht. Er zijn meerdere sigarenfabrieken in het gebied over 't Spoor. De grootste sigarenfabrieken in Hilversum waren die van Oenen en Manssen aan de Larenseweg, en in de Electrobuurt. Zij konden volgens Egbert Pelgrim tot de stuwende industrie van Hilversum gerekend worden. De meeste tabaksfabriekjes in Hilversum waren echter kleiner van opzet. Ze zijn schijnbaar zonder voorkeur voor een bepaalde locatie, dus willekeurig, in Hilversum gevestigd: één van de voorbeelden daarvan is Lijsterweg 20A, gebouwd in 1909 voor Maria van Krijswijk, weduwe M. Spruyt. Zij verkocht dit gebouw in 1917 aan Johannes Leestemaker, die in 1928 vervangen werd door een fabriek van beschuitgelei, crèmes en vetten, van dezelfde eigenaar.

Redengevende omschrijving omschrijving

Voormalige sigarenfabriek uit 1909 naar het ontwerp van de Hilversumse architect J. van Dillewijn. Vrijstaand aan de Lijsterweg opgetrokken in rode baksteen en met gevelopeningen die deels nog van de oorspronkelijke stalen (fabrieks)ramen zijn voorzien. De gevelopeningen hebben een uitgemetselde bakstenen vensterbank. Oorspronkelijk onder zadeldak.

De voorgevel bevat twee gevelopeningen op de begane grond (venster en deur) en twee op de verdieping (vensters). De achtergevel bevat een vensteropening op de verdieping en een (dichtgezette) opening op de begane grond. De ramen zijn niet oorspronkelijk.

De linker gevel bevat de oorspronkelijke gevelopeningen met stalen ramen. Op de tweede laag zijn twee deuren gezet in oorspronkelijke raamvensters. Geheel rechts is een raam dicht gezet. Op de begane grond is een deur bijgeplaatst. De rechter- en linker zijgevel ontwierp Van Dillewijn met evenveel (8) gevelopeningen. Vrijwel alle vensteropeningen hebben nog stalen ramen. Op de tweede laag is een recht venster geplaatst.

Redengevende omschrijving waardering

Deze voormalige sigarenfabriek uit 1909 van architect J. van Dillewijn is van belang als herkenbaar residu van de sigarenfabricage in Hilversum. Het gebouw staat beeldbepalend aan de Lijsterweg in een afwijkende kavelrichting. Oorspronkelijk had het gebouw een zadeldak.

Cultuurhistorische waarde

Het gebouw is cultuurhistorisch van belang als fabrieks-/bedrijfsgebouw uit het eerste decennium van de twintigste eeuw.

Vanwege de ruimtelijk-functionele herkenbaarheid.

Architectuurhistorische waarde

Als herkenbaar fabrieks-/en bedrijfsgebouw in baksteen met stalen vensters.

Als werk van de Hilversumse architect J. Van Dillewijn.

Situationele waarde

Het gebouw ligt in het gemengde industrie-woongebied in de wijk Over het Spoor.

Vanwege de beeldbepalende ligging aan de Lijsterweg en de bijdrage die het pand levert aan de karakteristieke afwisseling van kavelrichtingen aan de Lijsterweg.

Gaafheid en herkenbaarheid

In typologie, materialisatie en ligging getuigt het gebouw van zijn (oorspronkelijke) fabrieksfunctie.

Het gebouw heeft toekomstwaarde en levert een belangrijke bijdrage aan de herkenbaarheid van het industriële karakter van het gebied Over het Spoor.

2.2.6.5.33 Liebergerweg 3

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1368

Hoofd typologie Werken

Typologie Bedrijfsgebouw Diamantslijperij

Adres Liebergerweg 3

Bouwstijl

Architect Schilder, K.

Bouwperiode 1906-1906

Status aangewezen

Besluitdatum 8-4-2008

Besluitnummer S0803881

Brondocumentnummer S080388140.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

In het begin van de 20e eeuw ontstond met de komst van Amsterdamse diamantairs een bloeiende diamantindustrie in Hilversum. Het bedrijfsgebouw van de diamantslijperij `De Volharding' van F.F. Kramer is een van de laatste tastbare herinneringen hieraan. De slijperij is gebouwd in 1906, naar een ontwerp van de aannemer K. Schilder. Het gebouw is al snel na de ingebruikname, in 1907 verhoogd met een tweede bouwlaag. In 1915 is achter de slijperij een lakstokerij gebouwd. In 1938 verrees een stenen werkplaats, eveneens achter de slijperij. Een verbouwing, waarbij onder meer de indeling van het gebouw werd gewijzigd, is in 1963 uitgevoerd.

Redengevende omschrijving omschrijving

De voormalige diamantslijperij is opgetrokken vanuit een rechthoekige plattegrond, in geschilderde (voorgevel) en gepleisterde baksteen (zijgevels). Het gebouw staat met twee bouwlagen onder een plat dak. De gevels bevatten getoogde vensters met bakstenen lekdorpels.

De voorgevel is voorzien van een met een rollaag afgedekte, gepleisterde zwarte plint en heeft een brede, uitgemetselde cordonlijst met afhangende baksteendecoraties en terug liggende gepleisterde velden, waarvan het linker is ingevuld met het jaartal 1906 en het brede rechter veld* leeg is. Het risalerende linker deel van de gevel bevat één venster per bouwlaag. De brede rechter gevelpartij is op de begane grond voorzien van drie vensters en een brede, niet oorspronkelijke gevelopening die recht gesloten is. Dit deel van de gevel bevat zes vensters op de verdieping. Aan de gevelrand is een reeks muurankers zichtbaar. De linker zijgevel is op de begane grond voorzien van een deur en een recentelijk dicht gezet venster. De verdieping bevat twee vensters.

In de rechter zijgevel is op de verdieping een laaddeur opgenomen en daarboven steekt een stalen hijsbalk uit de dakrand.

* Hierin stond vroeger de naam `De Volharding'

Redengevende omschrijving waardering

De voormalige diamantslijperij is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische en de architectuurhistorische waarde, alsmede vanwege de gaafheid. De voormalige diamantslijperij heeft cultuurhistorische waarde vanwege de bijzondere oorspronkelijke functie en als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van bedrijfspanden. Het pand is tevens van belang als herinnering aan een inmiddels uit Hilversum verdwenen bedrijfstak. De voormalige diamantslijperij is van architectuurhistorisch belang vanwege het aan de oorspronkelijke functie aangepaste ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering. De voormalige diamantslijperij is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de ruime mate van gaafheid van het exterieur.

2.2.6.5.34 Kamerlingh Onnesweg 2

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH0865

Hoofd typologie Voorzieningen

Typologie School

Adres Kamerlingh Onnesweg 2

Bouwstijl

Architect Andriessen, N.

Bouwperiode 1928-1928

Status aangewezen

Besluitdatum 16-12-2008

Besluitnummer S0814559

Brondocumentnummer S0814559.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De in opdracht van het St. Anna´s Gesticht gebouwde R.K. school voor voorbereidend lager onderwijs is gesticht in 1928-1929. De ontwerper van het schoolgebouw was de Hilversumse architect Nic. Andriessen. De `St. Cuneraschool' is gebouwd in een voor de bouwtijd karakteristieke Interbellumstijl met invloed van het werk van Dudok en Frank Lloyd Wright. Het inwendige van de school is voor een belangrijk deel in de oorspronkelijke staat bewaard gebleven.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het vanuit een onregelmatige plattegrond opgetrokken schoolgebouw staat met voornamelijk één bouwlaag onder verspringende, uitkragende schilddaken, die zijn gedekt met zwart geglazuurde pannen. De in hoogte en diepte verspringende gevels zijn opgetrokken in schone gele baksteen en bevatten voornamelijk recht gesloten gevelopeningen, met een roedenverdeling in de (boven)ramen van de vensters en deuren.

De op de Kamerlingh Onnesweg gerichte kopse zijde van de school heeft een linker gevelpartij met een ondiepe erker met roedenverdeling in de doorlopende raampartij met roedenverdeling. De borstwering onder de erker is naar links doorgetrokken als voorzijde van een met de gevel verbonden bloemen-/plantenbak. Rechts van de erker bevindt zich een verticaal gevelaccent met de oorspronkelijke, op een uitgemetselde console staande vlaggenmasthouder. In de rechter hoek is een kunststenen sculptuur van de Heilige Cunera opgenomen. Rechts hiervan bevindt zich een onder een overstek staande entree. Deze ingangsloggia bevat een venster, de originele dubbele rondboogdeur een betegelde vloer, een gemetselde hoekkolom met een gevelsteen en een bol, waarop de zware lateien van het overstek liggen. De korte linker gevelpartij van de westgevel bevat een boven een gemetselde planten-/bloemenbak staand venster met roedenverdeling. De risalerende rechter gevelpartij heeft links een hoog opgaand hoekaccent en bevat een reeks van drie grote gevelopeningen voor de klaslokalen. Deze bevatten elk een stel openslaande deuren tussen zijlichten en bovenlichten met een roedenverdeling.

Rechtsachter staat een dwarsvleugel met in de voorzijde twee stel openslaande uren. De westzijde van deze vleugel bevat een brede, deels in de kap stekende gevelopening met openslaande deuren tussen

zij- en bovenlichten. Tussen beide bouwdelen bevindt zich een hoger opgaand bouwdeel met een om de hoek gaand venster onder de uitkragende dakrand.

De achterzijde (zuidkant) van het hoofdvolume van de school heeft een hoger opgaande middenpartij, waarin drie stel openslaande deuren met roedenverdeling in de bovenlichten is opgenomen. In het dakschild hierboven is een brede, platte dakkapel opgenomen.

De linker zijgevel bevat onder meer een tussen smalle vensters (rechts) en een groot venster (links) staande deur. Op de linker gevelhoek staat een zware schoorsteen.

Een belangrijk deel van het interieur is nog in de oorspronkelijke staat aanwezig. De hal achter de dubbel voordeur is voorzien van een betegelde vloer met decoratief patroon, een tegellambrisering van geglazuurde tegels, een houten spiltrap naar de zolder en een om de hoek gaande houten zitbank. De op de betegeld gang gerichte lokaalvensters zijn voorzien van een roedenverdeling. Aan de andere kant van de gang bevinden zich onder meer drie, achter een liggende ellipsboog gesitueerde garderoberuimtes met glas-in-loodramen en tegeltjes met verschillende decors boven de kapstokken.

Een aantal deuren in de school is voorzien van kleine deurlichten met de oorspronkelijke glas-in-loodramen.

De originele gemetselde erfscheiding aan weerszijden van de toegangshekken is deels bewaard gebleven.

Redengevende omschrijving waardering

Het schoolgebouw is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het landhuis heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van gebouwen voor het onderwijs. Het schoolgebouw is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp, vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering en als een karakteristiek werk uit het oeuvre van een voor Hilversum belangrijk architect. Het schoolgebouw heeft ensemblewaarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang met de omringende bebouwing. Het schoolgebouw is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de gaafheid van het exterieur.

2.2.6.5.35 Mussenstraat 4-60

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1347

Hoofd typologie Wonen

Typologie Grondgebonden Woning Woningbouwcomplex

Adres Mussenstraat 4-60

Bouwstijl

Architect Dudok, W.M.

Bouwperiode 1931-1931

Status aangewezen

Besluitdatum 2-2-2010

Besluitnummer S0915848

Brondocumentnummer S0915848.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Het uit twee, haaks op elkaar staande rijtjes arbeiderswoningen is in 1931 gebouwd als het 16e woningbouwcomplex van het gemeentelijke woningbedrijf. De vaste ontwerper voor door de gemeente gebouwde en aangelegde zaken was gemeentearchitect W.M. Dudok, die deze 29 woningen bouwde in een voor zijn oeuvre karakteristieke 'Dudokiaanse' stijl. Dudok zij over deze arbeiderswoningen het volgende: 'geschikt om te zijner tijd voor het centraal wonen van de brandweer te worden bestemd'.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het complexje is samengesteld uit een evenwijdig aan de spoorlijn Hilversum-Amersfoort staand, 11 woningen tellend blok (40-60) met aangebouwde schuurtjes en een hier dwars op staand blok met 18 woningen (4-38), waardoor het complex een grondplan in de vorm van een spiegelbeeldig staande L heeft. De twee blokken hebben gemeenschappelijke kenmerken, maar verschillen ook in een aantal opzichten.

Het vanuit een rechthoekige plattegrond op getrokken blok met de huisnummers 40-60 staat met voornamelijk twee bouwlagen onder een met pannen gedekt zadeldak, plat dak en een schilddak. De in schone baksteen opgetrokken gevels zijn voorzien van recht gesloten gevelopeningen Het linker deel van het blok staat met slechts één bouwlaag onder een uitkragend schilddak. Dit slechts één woning bevattende volume heeft een om de hoek gaande vensterpartij en staat met de entree onder een overstek. Dit bouwdeel wordt aan de rechter kant beëindigd door een hoog opgaand, blokvormig verticaal accent met een plat dak. De brede gevelpartij hier rechts van bevat op de begane grond twee aan twee staande deuren met ertussen twee grote vensters. De verdieping is voorzien van een over de gehele gevelbreedte staande reeks vensters met ramen tussen houten penanten, die sterk contrasteren met de kleur van de gevel. De rechter zijgevel is voorzien van een één bouwlaag hoge, onder schilddak staande uitbouw met een ermee verbonden tuinmuur. De woningen zijn aan de achterzijde voorzien van aangebouwde schuurtjes. In de dakschilden boven de gevels staat een reeks schoorstenen.

Het langere blok met de huisnummers 4-38 heeft op de begane een andere gevelindeling en staat met twee bouwlagen onder een samengestelde kap met dezelfde dakvormen als van het andere blok. Het risalerende rechter deel van het blok staat met één bouwlaag onder een uitkragend schilddak en heeft een onder een overstek staande entree. Tussen dit volume en de lange linker gevelpartij staat ook hier een hoog opgaand, blokvormig verticaal accent met een plat dak. In de linker zijde van dit bouwdeel is een onder luifel staande entree opgenomen. De brede rechter gevelpartij is op de begane grond per woning van rechts naar links voorzien van een groot venster , een deur en een toiletraam. In de verdieping zijn twee lange reeksen vensters opgenomen als die in het andere blok. De reeksen worden onderbroken door een gevelveld dat zich bevindt boven een doorgang naar de achterkant van het blok. Deze doorgang bevat rondboogvormige openingen aan de voor- en achterzijde. In de gevelpartijen tussen de bogen is de entree van een woning opgenomen. In het dakschild boven de achtergevel staat een reeks van 16 schoorstenen.

Redengevende omschrijving waardering

De woningblokken zijn van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. De woningblokken hebben cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de woningbouw voor de volkshuisvesting in het Interbellum. De woningblokken zijn van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp, vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering en als een werk uit het oeuvre van een vooraanstaand architect. De woningblokken hebben ensemblewaarde en stedenbouwkundige waarde vanwege de sterke onderlinge architectonische en stedenbouwkundige relatie. De woningblokken zijn tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van het exterieur.

2.2.6.5.36 Mussenstraat 9, 11A, 11B, 15,19 en 21

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1475

Hoofd typologie Werken

Typologie fabriekscomplex

Adres Mussenstraat 9, 11a, 11b, 15,19 en 21

Bouwstijl

Architect onbekend

Bouwperiode 1916-1919

Status aangewezen

Besluitdatum 4-3-2021

Besluitnummer 747690

Brondocumentnummer 747690.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De kern van het industriegebied is in 1916-1919 gebouwd in opdracht van de Pharmaceutische fabriek. Het bestaat uit een rechthoekig terrein met in het midden een losstaand gebouw (gebouw 2). Hieromheen stonden drie gebouwen met sheddaken. Tussen de gebouwen was een hoge fabrieksmuur opgetrokken. Naast het middengebouw stond een 35 meter hoge fabrieksschoorsteen met ketelhuis. De ondersteunende gebouwen bevonden zich aan de zuidzijde. Het ging hierbij om losstaande gebouwen zoals een kantoor, maalderij en magazijn. In de uiterste zuidwestelijke hoek, aan de zijde van de Oosterengweg, werden in 1923 vier (nog bestaande) arbeiderswoningen voor de fabriek gebouwd. Oorspronkelijk lag het complex aan een zijspoor van de spoorlijn (1874).

In 1929 werd het terrein overgenomen door de Gemeente die hier de gemeentereiniging en later de gemeentewerf in onderbracht. Zij brachten enkele kleine aanpassingen aan de gebouwen aan. Zo verdwenen de ventilatiekappen op het dak, werden deuren vergroot en kreeg het terrein meer openheid door de afbraak van een deel van de fabrieksmuur. Tijdens of direct na de Tweede Wereldoorlog werd de fabrieksschoorsteen gesloopt. Tijdens de wederopbouw (in 1956 en 1965) vonden er verschillende uitbreidingen plaats en werden er aan de oostzijde nieuwe loodsen bijgebouwd.

De Mussenstraat kreeg in 1931 zijn huidige vorm. Aan de westzijde werden woningen gebouwd voor personeel van de brandweer (gemeentelijke monumenten) en aan de oostzijde werd in 1957 de Arendstraat aangelegd. Het voormalige magazijn van de Pharmaceutische fabriek kwam nu aan de andere zijde van de Arendstraat te liggen en werd onderdeel van de Brandsma-fabriek (gemeentelijk monument).

In het begin van de 21e eeuw zijn diverse panden gesloopt. Aan de zuidzijde het kantoor en de voormalige maalderij (beide uit 1919) en aan de oostzijde diverse loodsen. Delen van gebouw 2, 3 en 4 zijn gerestaureerd en voorzien van een geïsoleerde kap.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het fabriekscomplex ligt aan de oostzijde van de spoorlijn (1874). Dit voormalige heidegebied werd aangewezen als gebied voor de vestiging van fabrieken. Deze zijde van de stad was gunstig omdat de gronden relatief goedkoop waren, de wind van de stad af stond en er een goede ontsluiting mogelijk was door de aanleg van het spoor. Toch duurde het nog tot het begin van de 20e eeuw voordat de bouw van fabrieken op gang kwam.

Het complex was niet georiënteerd op bestaande wegen, maar wel op de spoorlijn. Het terrein bestond uit een rechthoekig, ommuurd kerngebied met daarbuiten zowel aan de oost- als aan de zuidzijde een meer open ruimte waar oorspronkelijk losstaande gebouwen hebben gestaan. Het kerngebied omvat een middengebouw (gebouw 2) en op de vier hoeken drie shedgebouwen (gebouw 1, 3 en 4). Delen van de fabrieksmuur zijn nog aanwezig. Er zijn nog fragmenten van de oorspronkelijke klinkerbestrating aanwezig. Het terrein werd oorspronkelijk vanaf de zuidzijde ontsloten. In 1957 kwam er ook een toegang aan de Arendstraat.

Redengevende omschrijving waardering

1. Cultuurhistorische waarden

- Het voormalige fabrieksterrein met de gebouwen heeft cultuurhistorische waarde vanwege de oorspronkelijke functie als fabrieksgebouwen complex van de Pharmaceutische fabriek, later als locatie van de gemeentereiniging en daarna als gemeentewerf, uit de eerste helft van de twintigste eeuw met een uitbreiding uit de wederopbouwperiode.

- De locatie en de gebouwen hebben een ruimtelijk-functionele herkenbaarheid als industrieel complex aan het spoor rond de Mussenstraat.

- Het complex is onderdeel van het gebied dat alle thema's toont van de ontwikkeling van deze fabrieks-/arbeiderswoningbuurt in Hilversum Oost langs de spoorlijn (1874) dat tot versnelde ontwikkeling kwam vanaf 1900. Daarbij spelen de arbeiderswoningen die door de pharmaceutische fabriek werden gebouwd een belangrijke rol.

- Als onderdeel van de ontwikkelingsgeschiedenis van het gebied ten oosten van de spoorlijn (1874) en als uiting van de industriële ontwikkeling van Hilversum in de 20e eeuw. Daarmee is het complex een herkenbaar element uit de periode dat Hilversum door de betere bereikbaarheid een snelle ontwikkeling doormaakte tot arbeiders- en industriestad.

2. Architectuur- en bouwhistorische waarden

- Het complex heeft architectonische waarde vanwege de herkenbaarheid als fabriekscomplex uit het begin van de 20e eeuw in een traditionele baksteenarchitectuur.

- De twee uitbreidingen uit de wederopbouwperiode zijn in een meer modernistische stijl gebouwd. Het schaftlokaal uit 1957 is ontworpen door W.M. Dudok.

3. Situationele- en ensemblewaarden

- Het fabrieksterrein heeft een hoge ensemblewaarde. De gebouwen samen vormen een herkenbaar fabrieksensemble, de fabrieksmuur uit 1917 maakt hier een wezenlijk onderdeel vanuit. Deze muur is nog deels aanwezig.

- Het terrein vormt daarnaast een ensemble met de omliggende industriële panden. Vanwege de beeldbepalende ligging aan de Mussenstraat als onderdeel van een gebied met verschillende fabrieks- en bedrijfsgebouwen. Tevens is er een duidelijke link met de aanwezige arbeiderswoningen uit 1923 en 1931.

- De gebouwen liggen aan de rand van het gemengde industrie-woongebied in de wijk Oost.

- Vanwege de beeldbepalende ligging aan het spoor.

4 Gaafheid en herkenbaarheid

- Qua typologie, ligging en vormgeving getuigt het gebouwencomplex van de functie en ontwikkeling als fabriekscomplex in de loop van de 20e eeuw.

- De locatie en de gebouwen vormen een herkenbare industrielocatie aan het spoor.

- De gebouwen zijn in bouwmassa redelijk gaaf bewaard gebleven. De plaatsing van de gebouwen op het terrein en hun oorspronkelijke functie zijn gaaf en herkenbaar bewaard gebleven, ondanks wijzigingen (in de oorspronkelijke gevelopeningen). In het interieur van gebouw 1 zijn nog twee oorspronkelijke tussenmuren aanwezig met oud draadglas. In gebouw 2 zijn ook nog verschillende sporen uit het verleden aanwezig. In het schaflokaal bij gebouw 4 zijn ook nog enkele elementen uit de bouwtijd aanwezig.

- De gebouwen hebben toekomstwaarde en kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan de herkenbaarheid en het gemengde functioneren van het karakteristieke gebied ‘over het spoor’.

5. Zeldzaamheid

Het complex behoort tot een van de zeldzaam in stand gebleven fabrieksterreinen in Hilversum.

2.2.6.5.37 Mussenstraat 55

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1405

Hoofd typologie Werken

Typologie Fabriek en bedrijfsgebouw

Adres Mussenstraat 55

Bouwstijl Tradtioneel-Industrieel en Modern Industrieel

Architect W.M. Weerkamp

Bouwperiode 1948-1950

Status aangewezen

Besluitdatum 18-12-2019

Besluitnummer 572729

Brondocumentnummer 5727294.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Tussen de Arendstraat en de Anthony Fokkerweg ligt aan de Mussenstraat een complex fabrieks/bedrijfsgebouwen. Mussenstraat 55, de voormalig Brandsmafabriek, ontwikkeld vanaf 1916 en in 1948 uitgebreid met een hal naar ontwerp van de Hilversumse architect W.M. Weerkamp, maakt deel uit van een 'fabrieksomgeving'. Dit gebied ligt niet in de eerste schil ten oosten van de spoorlijn, maar verder naar het oosten. De locatie maakt evident deel uit van het gebied langs het spoor waarvan het karakter wordt bepaald door fabriekslocaties en omringende woningbouw. Dit beeld en karakter van het gebied waar wonen en werken worden gecombineerd is wezenlijk voor Hilversum Oost.

Het gaat hier dan ook om meer dan één gebouw/monument, nl. mede om de positionering en relatie met de omgeving. Ook bestaat deze locatie uit meer objecten dan de Mussenstraat 55, namelijk Mussenstraat 49-55. Het gebouwencomplex maakt tevens deel uit van een gebied met een aantal gebouwen en complexen met industriële functie zoals de farmaceutische fabriek/Werf 35 en Roter.

Het samenhangende gebouwencomplex Mussenstraat 49-55 bestaat uit:

drie elementen met zadeldak uit 1916,

het gebouw van Weerkamp uit 1948-1950,

een grote aangebouwde hal uit de jaren 1950.

In het linker deel met de zadeldaken (49-53) hebben ook een weverij van meubelbekledings- en gordijnstoffen Hilwijck's 1 en een metaliseerindustrie en plasticspuiterij ABG Baron gezeten.

In 1948 kwam het bedrijf voor galvanisatie Teepe-Brandsma NV naar deze plek en stichtte een nieuw gebouw in 1948-1950 naar het ontwerp van architect W.M. Weerkamp (kantoor, lab, tekenkamer, werkplaats, vulafdeling, galvaniseerafdeling, expeditie). Dit galvaniseerbedrijf van Douwe Brandsma zat voorheen, vanaf 1917, aan de Groest 82 + 84, in een voormalige tapijtfabriek. Het gebouw aan de Mussenstraat werd in de jaren '50 uitgebreid met de grote loods.

De gebouwen laten op kleinere schaal de ontwikkeling van Hilversum-Oost zien na de aanleg van de spoorlijn (1874), toen industrie zich hier vestigde en arbeiders aantrok. De eerste gebouwen links van complex Mussenstraat 55 werden in een traditionele stijl gebouwd in 1916. Het kantoorgebouw van architect Weerkamp uit 1948 is, ondanks wijzigingen, representatieve na-oorlogse fabrieksarchitectuur. De later aangebouwde hal is gaaf bewaard in exterieur en interieur met zijn zichtbare constructie en bijzondere ruimtewerking. Er zijn nog (on)roerende cultuurhistorische onderdelen aanwezig.

De grote hal is zeer gaaf in materialisering, ruimtewerking (open hal met stalen spantconstructie) en inrichting (vaste en losse onderdelen, kunstwerken).

Het linker gebouwdeel (kantoor) van Weerkamp is gewijzigd. De ingangspartij daarvan is een zeer herkenbaar onderdeel, met gevelsteen en brievenbus. In het interieur zijn objecten aanwezig zoals tegeltableau, glas-in-loodvenster en muurornament.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het kantoorgebouw, met de lange gevel waarin de ingangspartij evenwijdig aan de weg en verbinding aan de achterzijde naar de achtergelegen fabrieks-/bedrijfsgedeelte, opgetrokken in (nu witgeschilderde) baksteen. Aan de rechterzijde werd de hal aangebouwd en de rechter zijgevel opengewerkt. Tussen de drie gebouwen met zadeldak links en het kantoor met fabrieks-/bedrijfsgedeelte is de ruimte later ingevuld. De gevelopeningen in de voorgevel zijn gewijzigd. De ritmiek is wel herkenbaar. De achtergevel bevat oorspronkelijke stalen ramen. De ingangspartij heeft de oorspronkelijke luifel, brievenbus en gevelsteen.

"Eerste steen gelegd door Jan Brandsma oud 17 jaar en Douwe Brandsma oud 3 jaar december 1948". De hal met oorspronkelijke industriële inrichting en afwerking is iets naar voren geplaatst met in de linker zijgevel de ingang, twee lagen hoog met een flauw zadeldak. De forse glasgevel met roedenverdeling heeft een puntvormige bovenzijde. In het zadeldak is een lantaarn geplaatst. De betonnen vloer, de be-

tonnen en stalen spantconstructie zijn in het zicht. De hal is onverdeeld geheel in stand gebleven. Langs de voorzijde en de rechterzijde is een omloop aanwezig. Op de verdieping bevinden zich ruimtes achter de binnenwanden aan de voorzijde en de rechterzijde. De rechter zijgevel heeft een vensterreeks op de begane grond en de verdieping.

Redengevende omschrijving waardering

Cultuurhistorische waarde

De gebouwen zijn cultuurhistorisch van belang als fabrieks-/bedrijfsgebouwen uit de eerste helft van de twintigste eeuw, eerst Hilwijck's/Baron (1916) en in 1948-1950 het bedrijf Teepe-Brandsma

De gebouwen hebben een ruimtelijk-functionele herkenbaarheid als industrieel complex aan het spoor rond de Mussenstraat.

Het complex is onderdeel van het gebied dat alle thema's toont van de ontwikkeling van deze fabrieks-/ambachts-/arbeiderswoningenbuurt in Hilversum Oost langs de spoorlijn dat tot versnelde ontwikkeling kwam vanaf 1900.

Als onderdeel van de ontwikkelingsgeschiedenis van het gebied ten oosten van de spoorlijn (1874) en als uiting van de industriële ontwikkeling van Hilversum in de 20e eeuw.

Architectuurhistorische waarde

Herkenbaar fabriekscomplex met onderdelen, ontwikkeld vanaf 1948 naast het fabrieks/bedrijfsgebouw uit 1916, in traditionele baksteenarchitectuur tot en met de hal in modern-industriële stijl met beton- en staalconstructie uit de wederopbouwperiode.

als onderdeel van het oeuvre van architect W.M. Weerkamp.

Situationele waarde

De gebouwen liggen aan de rand van het gemengde industrie-woongebied in de wijk Oost

Vanwege de beeldbepalende ligging aan de Mussenstraat als onderdeel van een gebied met verschillende fabrieks- en bedrijfsgebouwen.

vanwege de beeldbepalende ligging aan het spoor

Gaafheid en herkenbaarheid

Qua typologie, ligging en vormgeving getuigt het gebouwencomplex van de functie en ontwikkeling als fabriekscomplex in de loop van de 20e eeuw.

De loods is gaaf bewaard gebleven, inclusief interieur en interieuronderdelen.

de gebouwen vormen een herkenbare industriestrook aan het spoor.

De gebouwen hebben toekomstwaarde en kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan de herkenbaarheid en het gemengde functioneren van het karakteristieke gebied 'over het spoor'.

2.2.6.5.38 Anton Philipsweg 2-22

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1473

Hoofd typologie Wonen

Typologie woningbouwcomplex

Adres Anton Philipsweg 2-22

Bouwstijl

Architect P.W. Joustra

Bouwperiode 1952-1959

Status aangewezen

Besluitdatum 2-2-2010

Besluitnummer S0915848

Brondocumentnummer S0915848.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Complex van 11 woningen, dienstgebouw met gemeenschappelijke ruimtes en woning, en complex van 9 woningen. In 1952 werden 11 woningen gebouwd als 23ste complex gemeentelijke woningbouw naar het ontwerp van gemeentearchitect W.M. Dudok ter vervanging van het in de oorlog door bewoners en omwonenden vernielde 15e complex aan de Eksterstraat en Spechtstraat. Dit om te voorkomen dat er geen vermindering op het aan de gemeente toegewezen bouwvolume zou worden opgelegd. Dienstgebouw met woning werd gebouwd in 1956 door de gemeente naar ontwerp van architect S. Joustra. Het plan voor uitbreiding met woningen ontstond toen al. In 1964 werd het complex uitgebreid met 9 woningen in vier blokken, het 31ste complex gemeentelijke woningen. Het 23ste complex is gesloopt, het 31ste complex en het dienstgebouw met woning zijn in tact.

Het complex was bedoeld voor onaangepaste gezinnen die konden worden voorbereid op bewoning van een sociale huurwoning in één van de andere woningbouwcomplexen. Daaraan ontleent het de naam "De Woonschool" en werd het geïsoleerd gesitueerd aan de oostzijde van Hilversum. Het complex lag buiten de tuinwijk aan de oostzijde van Hilversum en buiten de bebouwingsgrenzen van het Beëindigingsplan van Hilversum uit 1934. Ter plaatse lag een volkstuinencomplex op voorheen vloeivelden en nabij vuilstort en de rioolwaterzuivering Oost. Een deel van de weg naar het Donar sportterrein werd als toegangsweg gebruikt. De situering was in de onmiddellijke nabijheid van de bebouwde kom en bij een "goede buurt". Daardoor werd het contact met de 'normale' gemeenschap gehandhaafd. Het terrein is enigszins heuvelachtig. Aan de westzijde en noordzijde omsloten door volkstuintjes en aan de oostzijde begrensd door een sportterrein. De volkstuintjes en het sportterrein sluiten aan bij een prachtig natuurreservaat (heide). Industrieafval wordt niet meer gestort, wel komen er composthopen voor. De nabijheid van de vuilstort had invloed op de psyche, gezondheid en moreel van de bewoners.

De woningen waren niet bedoeld voor langdurige bewoning, maar om door te stromen na het leren wonen. Ook werden enkele uitgezette gezinnen opgenomen. Daarom werden ze ook wel overgangswoningen genoemd. Het was niet de eerste keer dat dit type overgangswoningen werden gebouwd in Hilversum Oost, wel lagen deze meer afgezonderd. Eerder waren er overgangswoningen gebouwd aan de Eemnesserweg en de Eksterstraat, Mezenstraat en Spechtstraat. Aan het begin van de twintigste eeuw, geholpen door de Woningwet van 1902, werd er een oplossing gezocht voor het opruimen van krotwoningen en het bouwen van woningen voor de arbeiders. Volkswoningbouwmaatschappijen werden opgericht om te voorzien in woningbouw met subsidie van de rijksoverheid. Hilversum nam op advies van W.M. Dudok zelf de handschoen op en gaf het voorbeeld met de bouw van goede en goedkope woningen in harmonische stedenbouwkundige plannen ter uitbreiding van het dorp. De eerste woningbouwcomplexen werden in Hilversum Zuid gebouwd. Dudok bewees dat schoonheid en kwaliteit samen konden gaan met een woningbouwopgave en economische grenzen. Met deze woningen kon het bewustzijn van de bewoners ten aanzien van de waarde van een goede woning toenemen. Deze kwaliteit wist hij over te dragen aan de architecten van de woningbouwverenigingen waardoor het uitzonderlijke harmonische Hilversum met hoogwaardige architectuur en stedenbouw is ontstaan. Andere typen overgangswoningen betroffen bijvoorbeeld kleine woningen voor ouderen of pas gehuwden (Electrobuurt, Edisonplein).

Redengevende omschrijving omschrijving

In de eerste plannen werden de eerste 11 woningen in een lange rij ontworpen. De provincie vond dit een te lange aaneengesloten gevel buiten de bebouwingsgrenzen. Daarom werden de woningen in twee blokken van drie en acht woningen en ten opzichte van elkaar verspringend geprojecteerd. Er waren vier woningen met 4 slaapkamers, drie woningen met drie slaapkamers en vier woningen met twee slaapkamers. De bouw werd uitgevoerd door het Gemeentelijk Woningbedrijf. De uiterst sober en stevige woningen werden ontworpen met een overstekend lessenaarsdak met bitumineuze dakbedekking, achteruitgangen en schuurtjes. De gevels werden opgetrokken in klinkers. Houten ramen en deuren hingen in geperst stalen deurkozijnen. Deuren en ramen hadden een roedenverdeling. Vensters boven uitgemetselde rollaag en onder een betonnen latei. Er werd voor de stevigheid en om vernieling te voorkomen, veel betonnen

elementen toegepast. De muren werden geverfd met DDT houdende verf, later met afwasbaar materiaal. In 1956 werd het plan gemaakt voor een dienstgebouw met woning voor de toezichthouder. In dit gebouw bevonden zich een clublokaal voor mannen en een voor vrouwen, badgelegenheid, polikliniek, en kantoor. In 1954 had P.C. Maliepaard van de Gemeentelijke Dienst Sociale Zaken een rapport geschreven over het complex en de gezinnen die er woonden. Hij pleitte voor meer begeleiding en een dienstwoning. In 1954 werd Maliepaard als toezichthouder benoemd, en in 1955 werd een gezinsverzorgster aangesteld. Er waren toen ook problemen met onderhuur en kostgangers. In 1969 werd het dienstgebouw uitgebreid met een handenarbeidlokaal, peuterdagverblijf, portaal en sanitairgroep. De nieuwe 9 woningen werden verdeeld over vier blokken en kregen een flauwe kap met boeiboord met kraallat en gedekt met bitumineuze dakbedekking volgens de 'bungalow-bouw'. De prefab dakbalkconstructie werd opgebouwd uit perfora dakelementen. De gevels werden opgetrokken in klinker en rode hardgrauw. De ramen waren van staal. De schoorstenen staken uit de gevel naar voren.

In 1960 werden de woningen gesplitst (van 11 naar 8 woningen) en verbeterd. Onder meer werd een oplossing gezocht voor de "gevangen" slaapkamers. Toen werden de eerste plannen geopperd om het complex uit te breiden met 9 woningen

Redengevende omschrijving waardering.

I. Cultuurhistorische waarden

1. belang van het object/complex als bijzondere uitdrukking van (een) culturele, sociaaleconomische en/of bestuurlijke/beleidsmatige en/of geestelijke ontwikkeling(en);

2. belang van het object/complex als bijzondere uitdrukking van (een) geografische, landschappelijke en/of historisch-ruimtelijke ontwikkeling;

3. belang van het object/complex als bijzondere uitdrukking van (een) technische en/of typologische ontwikkeling(en);

4. belang van het object/complex wegens innovatieve waarde of pionierskarakter;

5. belang van het object/complex wegens bijzondere herinneringswaarde.

Het 31ste complex gemeentelijke woningbouw en het dienstgebouw en dienstwoning, werden door het Woningbedrijf van de gemeente gebouwd in de periode 1956-1964 naar het ontwerp van Publieke Werken van de gemeente, architect S. Joustra. Het complex woningen van het 31ste gemeentelijke woningcomplex is als uitbreiding gebouwd van het 23ste complex overgangswoningen uit 1952, hetgeen inmiddels is afgebroken. De woningen waren bedoeld voor onaangepaste of asociale gezinnen die konden worden voorbereid om door te stromen naar een reguliere woning. De gezinnen die in het complex kwamen wonen moesten de kunst van het wonen worden geleerd. Ook moest het bewustzijn van een goede woning en de invloed daarvan op het functioneren van het gezin aandacht worden bijgebracht. De woningen werden overgangswoningen genoemd, want zij waren niet bedoeld om de gezinnen slechts buiten te sluiten. Er werd met aandacht en veel inzet begeleid, voorzieningen aangeboden in het gemeenschappelijke gebouw dat aan het complex woningen met en een woning voor de toezichthouder toegevoegd werd. Vanaf het begin van de twintigste eeuw werden oplossingen gezocht voor het huisvesten van arbeiders en bewoners van krotwoningen. Daarmee is het complex een bijzondere uitdrukking van de cultuurhistorische waarden uit de Wederopbouwperiode in Hilversum. In Hilversum was onder leiding van gemeentearchitect W.M. Dudok vanaf 1915 een consistent beleid en uitvoering opgezet ter verbetering van de volkshuisvesting waarbij de kwaliteit van de woning en de woonomgeving voorop stonden. Het complex met dienstwoning geeft een beeld van de woningvoorzieningen voor de onaangepaste en behoeftige gezinnen van na de tweede Wereldoorlog. Daarnaast geven zij inzicht in de sociaal-maatschappelijke context en de aanpak (woonomstandigheden, begeleiding, gezins-, kinder- en jeugdzorg) van deze doelgroep. De bewoners en de omstandigheden werden uitgebreid en wellicht voor de eerste keer in Hilversum bestudeerd en gerapporteerd door Sociale Zaken. P.C. Maliepaard schreef het rapport met aanbevelingen in 1954.

II. Architectuur- en kunsthistorische waarden

1. bijzonder belang van het object/complex voor de geschiedenis van de architectuur en/of bouwtechniek;

2. bijzonder belang van het object/complex voor het oeuvre van een bouwmeester, architect ingenieur of kunstenaar;

3. belang van het object/complex wegens de hoogwaardige esthetische kwaliteiten van het ontwerp; 4. belang van het object/complex wegens het bijzondere materiaalgebruik, de ornamentiek en/of monumentale kunst;

5. belang van het object/complex wegens de bijzondere samenhang tussen exterieur en interieur(onderdelen).

De bestemming van het complex, de (tijdelijke) huisvesting van onaangepaste gezinnen en gezinnen die waren uitgezet, bepaalde mede de sobere en eenvoudige opzet en bouwwijze. De architectuur is eenvoudig en regelmatig in een geschakelde opzet. Daarnaast speelden de herkenbaarheid en de gelijkheid een rol. De praktische opzet en inrichting bepaalden mede het ontwerp. Toch werd het complex zorgvuldig gesitueerd en vorm gegeven. Ondanks de eenvoud is ook in dit woningbouwcomplex van de gemeente de algemene visie om economische maar ook goede woningen te bouwen herkenbaar.

2.2.6.6 Rijksmonumenten

2.2.6.6.1 Edisonplein 1-21

Rijksmonument 407395

Rijksmonument nummer 407395

Complex nummer 407233

Juridische status rijksmonument

Aard monument onroerend gebouwd

Hoofdcategorie Woningen en woningbouwcomplexen

Subcategorie Woonhuis(K)

2.2.6.6.2 Edisonplein 2-22

Rijksmonument 407400

Rijksmonument nummer 407400

Complex nummer 407233

Juridische status rijksmonument

Aard monument onroerend gebouwd

Hoofdcategorie Woningen en woningbouwcomplexen

Subcategorie Woonhuis(K)

2.2.6.6.3 Edisonplein 23-26

Rijksmonument 407386

Rijksmonument nummer 407386

Complex nummer 407233

Juridische status rijksmonument

Aard monument onroerend gebouwd

Hoofdcategorie Woningen en woningbouwcomplexen

Subcategorie Appartementengebouw

2.2.6.6.4 Lorentzweg 135

Rijksmonument 522855

Rijksmonument nummer 522855

Complex nummer

Juridische status rijksmonument

Aard monument onroerend gebouwd

Hoofdcategorie Cultuur, gezondheid en wetenschap

Subcategorie Onderwijs en wetenschap

2.2.6.6.5 Minckelersstraat 28a en Pelikaanstraat 32-90

Rijksmonument 522738

Rijksmonument nummer 522738

Complex nummer 522737

Juridische status rijksmonument

Aard monument onroerend gebouwd

Hoofdcategorie Religieuze gebouwen

Subcategorie Kerk en kerkonderdeel

2.2.6.6.6 Minckelersstraat 28

Rijksmonument 522739

Rijksmonument nummer 522739

Complex nummer 522737

Juridische status rijksmonument

Aard monument onroerend gebouwd

Hoofdcategorie Religieuze gebouwen

Subcategorie Kerkelijke dienstwoning

2.2.6.6.7 Veenshof 2-16

Rijksmonument 522741

Rijksmonument nummer 522741

Complex nummer 522737

Juridische status rijksmonument

Aard monument onroerend gebouwd

Hoofdcategorie Woningen en woningbouwcomplexen

Subcategorie Woonhuis(K)

2.2.6.6.8 Veenshof 18-26

Rijksmonument 522740

Rijksmonument nummer 522740

Complex nummer 522737

Juridische status rijksmonument

Aard monument onroerend gebouwd

Hoofdcategorie Woningen en woningbouwcomplexen

Subcategorie Woonhuis(K)

2.2.6.6.10 Jan van der Heijdenstraat 239, Minckelersstraat 40-48, Merelstraat 2

Rijksmonument 407570

Rijksmonument nummer 407570

Complex nummer 407236

Juridische status rijksmonument

Aard monument onroerend gebouwd

Hoofdcategorie Woningen en woningbouwcomplexen

Subcategorie Woonhuis(K)

2.2.6.6.13 Jan van der Heijdenstraat 279, 281 en 285

Rijksmonument 407589

Rijksmonument nummer 407589

Complex nummer 407236

Juridische status rijksmonument

Aard monument onroerend gebouwd

Hoofdcategorie Woningen en woningbouwcomplexen

Subcategorie Woonhuis(K)

2.2.6.6.12 Jan van der Heijdenstraat 277, Spreeuwenstraat 1-11, Merelstraat 40

Rijksmonument 407582

Rijksmonument nummer 407582

Complex nummer 407236

Juridische status rijksmonument

Aard monument onroerend gebouwd

Hoofdcategorie Woningen en woningbouwcomplexen

Subcategorie Woonhuis(K)

2.2.6.6.11 Merelstraat 4-34

Rijkmonument 407577

Rijksmonument nummer 407577

Complex nummer 407236

Juridische status rijksmonument

Aard monument onroerend gebouwd

Hoofdcategorie Woningen en woningbouwcomplexen

Subcategorie Woonhuis(K)

2.2.6.6.15 Merelstraat 42-50

Rijksmonument 407601

Rijksmonument nummer 407601

Complex nummer 407236

Juridische status rijksmonument

Aard monument onroerend gebouwd

Hoofdcategorie Woningen en woningbouwcomplexen

Subcategorie Appartementengebouw

2.2.6.6.16 Merelstraat 39 en 45

Rijksmonument 407238

Rijksmonument nummer 407238

Complex nummer

Juridische status rijksmonument

Aard monument onroerend gebouwd

Hoofdcategorie Woningen en woningbouwcomplexen

Subcategorie Dienstwoning(K)

2.2.6.6.14 Spreeuwenstraat 2-8

Rijksmonument 407595

Rijksmonument nummer 407595

Complex nummer 407236

Juridische status rijksmonument

Aard monument onroerend gebouwd

Hoofdcategorie Woningen en woningbouwcomplexen

Subcategorie Woonhuis(K)

2.2.6.6.9 Nachtegaalstraat 21-35

Rijksmonument 522742

Rijksmonument nummer 522742

Complex nummer 522737

Juridische status rijksmonument

Aard monument onroerend gebouwd

Hoofdcategorie Woningen en woningbouwcomplexen

Subcategorie Woonhuis(K)

2.2.6.6.17 Duivenstraat 1-15

Rijksmonument 407324

Rijksmonument nummer 407324

Complex nummer 407237

Juridische status rijksmonument

Aard monument onroerend gebouwd

Hoofdcategorie Woningen en woningbouwcomplexen

Subcategorie Woonhuis(K)

2.2.6.6.18 Duivenstraat 4-12

Rijksmonument 407330

Rijksmonument nummer 407330

Complex nummer 407237

Juridische status rijksmonument

Aard monument onroerend gebouwd

Hoofdcategorie Woningen en woningbouwcomplexen

Subcategorie Woonhuis(K)

2.2.7 Zuid

2.2.7.1 Vooraf

Introductie

De wijk Zuid bevat een aaneenschakeling van buurten die werkelijk elke ontwikkelingsperiode belichten. De uitbreiding van het dorp naar het zuiden, tussen oude driften en in de nabijheid van de haven van de Gooise Vaart. De eerste uitbreidingsplannen van Dudok, nu onderdeel van het rijksbeschermde gezicht. Middenstandsbuurten werden aangelegd vanaf het begin van de jaren twintig ten zuidwesten van de Algemene begraafplaats uit 1889. Na de oorlog werd de draad weer opgepakt. In de jaren vijftig werden nieuwe uitbreidingen gerealiseerd. In de jaren zeventig kwamen daar enkele ensembles bij.

Ligging

De wijk Hilversum Zuid is in het noorden begrensd door de Oude Haven en Koningsstraat, in het oosten door de Eikbosserweg, in het zuiden door de Kolhornseweg, de Van Ghentlaan en de Zuiderheideweg en in het westen door de Loosdrechtseweg. Hilversum Zuid bevat de buurten:

A. Bloemenkwartier Noord

B. Bloemenkwartier Zuid

C. Schrijverskwartier

D. Staatsliedenkwartier

E. Zeeheldenkwartier

In wijkbiografie Zuid is de wijkbiografie ook als opgemaakt pdf document raadpleegbaar.

2.2.7.2 Tijdlijn

2.2.7.2.1 1800 - Uitwaaierende wegen en paden

Rond 1800 was Hilversum nog een agrarisch dorp met een stevige en zich ontwikkelende textielindustrie. Rond het dorpscentrum lag een ring van engen waar boeren gewassen verbouwden. Daar omheen lag heide afgewisseld met bos. De radialen, naar buiten uitwaaierende wegen, liepen vanuit het centrum door engen, heide en bos naar naburige dorpen. Allerlei paden liepen daartussen in dezelfde richting. De enige gebouwen in het gebied waren bos- en bouwlandwoningen of boerderijen. De wegen naar het zuiden liepen naar het veen- en tufwinningsgebied rond Loosdrecht, via de eng naar een eikenbos en naar Utrecht. De enige gebouwen in het gebied waren boswachterswoningen of boerderijen. De radialen in het gebied zijn de Bosdrift, Hilvertsweg en Eikbosserweg.

2.2.7.2.2 1826-1876 - Bereikbaarheid

In 1834 werd de weg van 's-Graveland naar Soestdijk bestraat, mede op initiatief van Albertus Perk, gevolgd door de bestrating van de Utrechtseweg. De hinder van modder bij regen en stof bij droog weer, was hier in ieder geval voorbij. Reizen en verblijf werd veel comfortabeler. Het doortrekken van de Gooise Vaart in 1843, waardoor zand en andere materialen gemakkelijker vervoerd konden worden, verbeterde de bereikbaarheid van het dorp nog meer. Het dorp breidde zich uit. Vanuit het centrum liep de Havenstraat naar de haven, waar de straat splitste in de Bosdrift en de Hilvertsweg. De Vaartweg boog vlakbij de Kerkbrink af naar het westen. In 1876 werd de Gooise Vaart doorgetrokken tot aan de Loosdrechtseweg (Havenstraat) om vanaf de zuidkant via het water dichter bij het dorpscentrum te kunnen komen. (Zie voor het complete verhaal over de Gooise Vaart en de Oude Haven Wijkbiografie Hilversum Zuidwest).

2.2.7.2.3 1874 - Spoorweg en station

De Oosterspoorweg kreeg een station in Hilversum. De rechtstreekse verbinding met de hoofdstad had op alle fronten grote gevolgen. Het werd mogelijk om tussen Hilversum en Amsterdam te forenzen. Door de komst van de spoorweg en de daaropvolgende vestiging van industrieën groeide de bevolking en waren woningen nodig voor de arbeiders. Voor het gebied ten zuiden van het dorp betekende dit de ontwikkeling van buurten met arbeiders, industrie en bedrijven en voorzieningen, aansluitend aan de dorpsbebouwing tot de (oude) haven.

2.2.7.2.4 1889-1918 - Begraafplaatsen

1889 Algemene begraafplaats Bosdrift

Toen de begraafplaats Gedenkt te Sterven uit 1792 bij de Grote Kerk in het centrum van het dorp rond 1887 vol was, vond de gemeente ten zuiden van de (Oude) Haven aan de Bosdrift een plek voor een nieuwe begraafplaats. Voor het ontwerp werd de in Hilversum gevestigde tuinarchitect L.A. Springer gevraagd. Later zou Springer grote bekendheid verwerven als ontwerper van parken, tuinen en begraafplaatsen, maar dit was zijn eerste begraafplaatsontwerp. Het aulagebouw en erfscheidingshek zijn ontworpen door gemeentearchitect P. Andriessen, die in 1921 het plan voor de uitbreiding van de begraafplaats maakte.

1903-1918 Begraafplaats St. Barbara

De Hilversumse parochies stichtten in 1918 een begraafplaats tegen de Zuiderheide aan, vlakbij de radiaal de Bosdrift (nu ligt de ingang aan de Nieuwlandseweg). Zij kregen deze plek omdat hun begraafplaats, die overigens niet meer in gebruik was, aan de Frans Halslaan moest wijken vanwege de ontwikkeling van de buurt Diependaal.

2.2.7.2.5 1890-1905 - Bloemenbuurt Noord: de eerste woonbuurt in Zuid

Door de komst van de spoorweg en de daaropvolgende vestiging van industrieën groeide de bevolking. Vanaf 1890 kwam de eerste woonwijk ten zuiden van het centrum tot stand: Bloemenbuurt Noord. De eerste woningbouw vond plaats ten oosten van de Oude Haven en begraafplaats Bosdrift, tussen de Koningsstraat, Eikbosserweg, Neuweg en de Hilvertsweg. Particulieren bouwden aan rechte straten op regelmatige afstand van elkaar goedkope woningen voor arbeiders in de fabrieken en andere bedrijfstakken. De ontwerpers noemden ze regelmatig burgerwoningen. Op de achterterreinen en tussen de woningen vonden bedrijfjes een plek.

Aan de Violenstraat werd in 1907 een diamantslijperij gebouwd voor B. Visser. Andere bedrijven in het gebied waren onder meer bakkerij, smederij, verfmalerij, winkeltje voor dagelijkse boodschappen, werkplaats, pakhuis.

2.2.7.2.6 1893-1991 - Zieken- en ouderenzorg

In 1872 werd de Wet Voorziening tegen Besmettelijke Ziekten ingevoerd. Die gaf een impuls aan het oprichten van ziekenhuizen van uiteenlopende gezindten. Het eerste Hilversumse ziekenhuis werd ontworpen door gemeente-architect J. Rietbergen en gebouwd aan de Gasthuisstraat, hoek Mauritslaan, iets ten noorden van de wijk Zuid.

Sinds 1891 was de Rooms-katholieke ziekenzorg in Hilversum gevestigd en sinds 1892 de protestantse. Vanaf 1893 ontwikkelde het ziekenhuis aan de Koningsstraat zich tot een groot complex. Aan de Neuweg opende in 1900 het Diaconessen ziekenhuis. Dit ziekenhuis ging in 1964 naar de nieuwbouw in het Van Riebeeckkwartier. Verderop aan de Neuweg werd in 1907 de openbare 'inrichting voor lijders aan besmettelijke ziekten' opgericht, ontworpen door de toenmalige gemeentearchitect P. Andriessen. De gebouwen bestaan nog. In 1991 gingen het Diakonessenhuis, de Rooms-Katholieke Ziekenverpleging en het Algemeen Ziekenhuis 'Zonnestraal' samen verder als 'Ziekenhuis Hilversum' in het ziekenhuis in het Van Riebeeckkwartier. De gebouwen aan de Koningsstraat en de Neuweg zijn gesloopt. Op de gronden zijn woningen gebouwd, de westkant van de Neuweg is onbebouwd gebleven (speelplaats).

Aan de Egelantierstraat werd in 1921 op een groot terrein het eerste (vernieuwde) verzorgingshuis voor bejaarden gebouwd. De realisatie had 8 jaar geduurd. Deze plek is bepalend geweest voor het ontwerp van de omliggende woningbouwbuurt.

Het Carolushuis aan de Bosdrift bestaat sinds 1926. De zusters van de Congregatie van de Zusters onder de Bogen begonnen in hun klooster met een ziekenboeg en de verzorging van ouden van dagen. Het werd een succes zodat het in 1934 werd uitgebreid. In 1978 werd een nieuw gebouw in gebruik genomen en kreeg het de naam St. Carolushuis. Inmiddels wordt het weer vernieuwd. In 1966 opende het bejaardencentrum Zuiderheide op de hoek van de Diependaalselaan en de Loosdrechtseweg. In de wijk is de zieken- en ouderenzorg van oudsher prominent aanwezig geweest.

2.2.7.2.7 1898-1905 - Uitbreidingsplannen

De akkers raakten bebouwd. Het werd al snel duidelijk dat regie moest worden gevoerd op de ontwikkelingen. Particulieren bepaalden met hun bebouwing de inrichting van Hilversum. In 1898-1900 ontwierp de toenmalige gemeentearchitect P. Andriessen een plan voor de uitbreiding van het dorp. Zijn bedoeling was de uitbreiding en de plaatsing van functies te plannen en verbindingen te maken.

De Woningwet uit 1901 verplichtte gemeentes met meer dan 10.000 inwoners tot het opstellen van een uitbreidingsplan. Andriessen maakte vanaf 1902 het Plan van Uitbreiding in de Gemeente Hilversum, dat in juni 1905 werd vastgesteld. Andriessen wilde de uitwaaierende wegen en paden in een logisch verband brengen, vooral door dwarsverbindingen en lange gebogen lijnen, waardoor het uitbreidingsplan vooral een stratenplan is. Het is ook een hoogtekaart door de minutieuze inventarisatie van hoogtes. Andriessen bracht bovendien een duidelijke zonering in wijktypen aan.

In Hilversum zuid tekende Andriessen wijken met lineaire stratenplannen haaks op de bestaande radiaalwegen. Vanuit de Neuweg tekende hij parallelle licht gebogen straten zodat er een visgraatmotief ontstond. Deze werden vanaf 1910 bebouwd.

2.2.7.2.8 1910-1924 - Woningen van de Arbeidersbouwvereeniging Hilversum

Op grond van de Woningwet konden volkswoningbouwverenigingen complexen arbeiderswoningen bouwen met steun van de rijksoverheid. Vanaf 1910 bouwde de Arbeidersbouwvereniging Hilversum de eerste sociale woningbouwcomplexen in Hilversum. Arie Keppler, directeur van de Woningdienst in

Amsterdam, was adviseur van het eerste complex. Deze woningbouwcomplexen in Zuid werden gerealiseerd op basis van het uitbreidingsplan van P. Andriessen. In opdracht van de Arbeidersbouwvereniging Hilversum ontwierp architect E. Verschuijl twee complexen: één complex van 50 woningen gebouwd tussen 1910 en 1912 en één van 46 woningen gebouwd tussen 1913 en 1915. Ze zijn, zoals bedoeld door Andriessen, gebouwd langs gebogen straten dwars op de Neuweg, de Ericastraat, Egelantierstraat, Irisstraat die uitkomen op de Cameliastraat. De eerste complexen hebben een ruime opzet, om de bewoners ruimte en een tuin te geven voor het houden van enkele dieren en het aanleggen van een moestuin. De woningen hebben een bakstenen onderbouw en gepleisterde gevels met verdiepte portieken en Jugendstil details. De daken zijn voorzien van rode pannen. De tuinen zijn aan de straatzijde voorzien van een te begroeien gaashekwerk met oorspronkelijk een houten hekje.

Op het -stedenbouwkundig principe met dwarsstraten bouwde Verschuijl ook na het aantreden van Dudok voort in de twee complexen, die hij tussen 1916 en 1924 voor de Arbeidersbouwvereniging realiseerde aan de Irisstraat. In hun vormgeving sluiten deze complexen aan bij de tuindorp architectuur, die ook werd gebruikt in de naastgelegen complexen van Dudok en van P. Vorkink en J. Ph. Wormser. Hiermee is tussen de verschillende plannen een glijdende overgang tot stand gebracht, waardoor een samenhang, overgangen en een harmonisch geheel werd bereikt.

2.2.7.2.9 1915 Uitbreidingsplan voor Bloemenbuurt Zuid

Als directeur Publieke Werken had Dudok een groot aantal handvatten om de bestaande, onsamenhangende ruimtelijke ordening om te vormen tot een doordacht, fris en regelmatig uitbreidingsplan. Als de ontwikkeling vanuit praktische, economische, technische en sociale behoeften werd aangevuld met het esthetische aspect zou een geheel van schoonheid en bruikbaarheid ontstaan. Van fundamenteel belang was in dat verband in ieder geval de verbetering van de woningvoorraad, waartoe ook het opruimen van de vele krotwoningen behoorde. Dudok haalde zijn inspiratie uit Engelse en Duitse voorbeelden van (tuin)stedenbouw, zoals Kampffmeyers *Die Gartenstadtbewegung*, en gebruikte ook de aanwijzingen uit *De Hedendaagsche Stedenbouw* van Fockema Andreae.

In 1915 presenteerde Dudok een gedeeltelijke herziening van het uitbreidingsplan van Andriessen uit 1902. *Hij miste duidelijkheid, orde, de architecturale zwaartepunten, -contrastwerking, mooie vergezichten, plantsoenen als -architectonische rustpunten van grote waarde*, zo viel op 30 juli 1915 te lezen in het gemeente-blad van Hilversum. Het gebied tussen de Eikbosserweg en de Bosdrift was gedetailleerd uitgewerkt. Dudok begon met dit uitbreidingsgebied omdat de plannen niet opgehouden werden door plannen met de spoorlijn. Hij had hier arbeiderswoningen gedacht, maar de particuliere volkswoningbouw dreigde te stagneren onder invloed van de Eerste Wereldoorlog. De gemeente nam zelf het initiatief en bouwde tot 1923 naar ontwerp van Dudok vijf gemeentelijke woningbouwcomplexen in de Bloemenbuurt-Zuid. Het was daarmee de eerste wijk met sociale woningbouw in Nederland die in opdracht van een gemeente was ontwikkeld. Het 1e gemeentelijke volkswoningbouwcomplex (1915-1919) met openbare leeszaal ligt ter weerszijden van de Anemonestraat. Het 2e complex (1916- 1918) sluit er in het zuiden op aan en ligt rondom de Geraniumstraat. Het 4e complex met badhuis en Bavinckschool (1920-1921) ligt ingeklemd in de punt tussen de Bosdrift-Hilvertsweg. Het 5e complex (1920-1922) sluit in het oosten aan op het 2e complex en ligt rond het Lavendelplein en de Lavendelstraat. Het in omvang bescheiden 7e complex (1922-1923) sluit er op aan, met woningen aan de Cameliastraat en Fuchsiastraat.

De nieuwe buurt werd stedenbouwkundig opgehangen aan de bestaande Clemenskerk, waarop meerdere zichtlijnen uit komen. Ook de zichtlijnen op de Geraniumschool waren belangrijk. De bebouwingsvlakken werden gereserveerd voor de woningbouwcomplexen van gemeente en woningbouwverenigingen. Dudok gaf duidelijk aan dat er afwisseling in de rooilijnen en bouwblokken moest komen, legde de plantsoenen neer en hield rekening met de uitbreiding van de school.

2.2.7.2.10 1918-1919 - Uitbreidingsplan voor Hilversum

In 1918 bood Dudok het uitbreidingsplan voor Hilversum aan. Hij vertaalde daarin grootstedelijke en nationale thema´s naar de schaal en karakteristiek van Hilversum. In de aanbiedingsbrief van 8 juni geeft hij een uitgebreide toelichting, waarin hij aandacht besteedt aan de principes van het plan. Allerlei ontwikkelingen zetten het definitief maken van het uitbreidingsplan op losse schroeven, zoals de toekomstige spoorwegsituatie, kanaalplannen, tramnet en snelverbinding met Amsterdam. Voor Hilversum noordoost en zuidwest zouden die veranderingen grote gevolgen hebben. Men moest zich behelpen met het huidige plan en partiele herzieningen. Dudok wees er wel op dat gemeentelijk grondbezit dringend nodig bleef. Het uitbreidingsplan was "toekomstmuziek". Een ander belangrijk punt was de bouw van woningen en buurten door de gemeente zelf.

Aan uitbreiding en woningbouw werd gewerkt door middel van partiële herzieningen. Rondom de gemeentelijke complexen bouwden particuliere woningbouwverenigingen hun huizen, die door hun huis-

architecten in overeenstemming met en aansluitend op die van Dudok werden ontworpen. Dit ging goed, want Dudok zorgde voor de onderlinge samenhang van de complexen en de samenhang van de gemeente als organisch geheel. *De gemeentelijke complexen worden hier en daar op m.i. gelukkige wijze voortgezet, c.q. afgewisseld door complexen van woningbouwvereenigingen*, schreef hij in de 'Korte inleiding' over de wijze van werken en de verhouding tot de architecten van de woningbouwverenigingen die onder meer bij de invulling van Zuid betrokken waren, *waarvan de architecten: de Heeren Andriessen, Bakker en Bunders, De Groot en Van Laren, Verschuyl, Vorkink en Wormser op doeltreffende en aangename wijze met mij als ontwerper van het wegennet samenwerkten*. Zo ontstond in stedenbouwkundige opzet, maat, schaal en materiaal een harmonische wijk.

2.2.7.2.11 1922 - Schrijverskwartier

In 1922 tekende Dudok het wegenplan 'Taludweg', de buurt die nu het Schrijverskwartier heet, gelijktijdig met het ontwerp voor het Schilderskwartier (Diependaal) in Hilversum zuidoost. De buurt werd aangelegd in het heuvelachtige gebied tussen de Bosdrift, de Loosdrechtseweg en de Gijsbrecht van Amstelstraat. Tot dan toe lag daar alleen de Taludweg langs de Oude Haven en de Hyacintenlaan rond de Algemene begraafplaats met wat villa's en middenstandswoningen. De bebouwing van de nieuwe buurt bestond uit ruime middenstandswoningen, grotendeels twee-onder-één kap en in blokken. De woningblokken werden soms op het ontwerp arbeiderswoningen genoemd. Het Busken Huetplein met de omringende bebouwing van architect W. Reeders vormt het grote ensemble van groen gazon met woningen in het Schrijverskwartier.

Ensemble "Willem Reeders"

Architect W. Reeders is absoluut de kampioen in dit gebied ten noorden van de Gijsbrecht van Amstelstraat. Reeders werd in 1892 in Amersfoort geboren. Hij kwam in februari 1921 naar Hilversum. Het Busken Huetplein en de omliggende straten worden door zijn handschrift bepaald. Hij woonde in het vrijstaande woonhuis Potgieterlaan 10, dat hij in 1928 voor zichzelf ontwierp en verhuisde in 1930 naar Staringlaan 33, een van de woningen in het blok, ontworpen door H. van der Schaar. Dat was maar tijdelijk want in datzelfde jaar vertrok hij naar Ladysmith in Zuid-Afrika. Tussen 1932 en 1936 is hij met zijn gezin in Nederland terug geweest, waarna hij weer naar Kaapstad vertrok. Hebben nog andere architecten hier de kans gekregen? Jawel, Reeders wordt afgewisseld met werk van architecten zoals H. de Groot, C. de Groot, D.A. van Zanten, C. Trappenburg, J. van Laren, H. Bunders, Jan Kuiler, J. Helmond. H. de Groot heeft het beeld van de Multatulilaan tussen de Potgieterlaan en de Hyacintenlaan bepaald. Maar verder heeft niemand meer dan enkele of meerdere blokken in een laan ontworpen. Die konden wel delen van lanen betreffen, zoals de woningen Bosboom Toussainlaan 53-83, Staringlaan 30 van D. A. van Zanten uit 1929 en Gijsbrecht van Amstelstraat 308-320, Vosmaerlaan 17-25 van C. Trappenburg uit 1929. De maat, schaal en architectuur is op elkaar afgestemd zodat een harmonieuze middenstandsbuurt het resultaat werd.

Reeders heeft in de jaren 1921-1930 veel in Hilversum gebouwd. We zien in buurten met middenstandswoningen het werk van de veelbouwers uit dezelfde kring terug, zoals de buurt rond de Snelliusschool (noordoost) en in tuinwijk oost.

2.2.7.2.12 1925-1938 - Staatsliedenkwartier Oost

Het gebied tussen de Gijsbrecht van Amstelstraat, Bosdrift, Van Oldenbarneveltlaan en Oude Loosdrechtseweg werd met een aantal complexen ingevuld, in opdracht van particulieren. In 1926 werden 41 eengezinswoningen gebouwd aan de Casper Fagelstraat 7-21, Jacob Catsstraat 26-34, Van Hoornstraat 10-22 en 11 23A, Van Oldenbarneveltlaan 40-66. Bakker en Bunders ontwierpen ook 41 woningen in 1926 aan de Casper Fagelstraat 2-6, Hugo de Grootstraat 34-64, Jacob Catsstraat 6-12, Oude Loosdrechtseweg 33-39 en Van Hoornstraat 1-9. In 1928 bouwde architect W.A. Piets een complex aan de Casper Fagelstraat 8-26, Oude Loosdrechtseweg 41- 65, Van Oldenbarneveltlaan 68-76. In 1926 ontwierp W. Reeders de zuidkant van de Van Oldenbarneveltlaan. Op de binnenterreinen werd regelmatig een bedrijfsgebouw neergezet. In deze buurt vinden we de bekende architecten terug: B. Bakker, H. Bunders en W. Reeders. De even zijde van de Johan de Wittstraat wordt bepaald door ontwerpen van J. Helmond en J. van Laren. De Van Beuningenstraat is geheel ontworpen door Jan Dullaart in 1937. Het ritme van de ruime eengezinswoningen wordt bepaald door de erkers met balkons daarboven met bakstenen borstweringen voor de balkons daarboven, en de grote (oorspronkelijke) rondboogdeuren.

2.2.7.2.13 1927-1975 Arbeiderswoningbouw zuid

In 1930 steekt men de Diependaalselaan over en beginnen de verenigingen met de bouw van complexen van arbeiders-woningen ten westen van de Hilvertsweg. Het karakter verschuift van tuindorp naar tuinwijk. De gebaren zijn hier groter, de straten langer, de profielen breder, de architectonische eenheden groter

en de huizen deels ook hoger. Het is een volgende periode in de uitbreiding van Hilversum. De tweede bouwlaag wordt volwaardig gebruikt.

Het 6e woningbouwcomplex van de Arbeiders Bouwvereniging Hilversum rond de Salviastraat (1931) is met opgetrokken gevels een voorbode van de langere lijnen en de volwaardige verdieping voor de arbeiderswoningen in het afrondingsplan uit 1933, waarin stad en buitengebied worden verweven.

Nic. Andriessen ontwierp in 1930 ten oosten van de Hilvertsweg een groot complex van 95 arbeiderswoningen voor de arbeidersbouwvereniging St. Joseph: Asterstraat 43, 56-72, Bosdrift 135-193, Dotterstraat 2-24, Primulastraat 48, Salviastraat 1-39 en 2-42. Het complex heeft lange blokken met poorten. De woningen hebben twee volwaardige bouwlagen onder een kap met rode pannen. De begane grond is in gele baksteen opgetrokken, naast de deur en tussen de ramen op de begane grond en tussen de ramenreeksen op de verdieping zijn de geveldelen van rode baksteen. Aan de Dotterstraat hebben de blokken één laag met een hoge kap.

Het derde grote arbeiderswoningbouwcomplex bouwde woningbouwvereniging Ons Ideaal in 1930 met huisarchitect H. Bunders. 76 arbeiderswoningen staan langs de Dotterstraat en Primulastraat. De rijen hebben poorten, de woningen boogdeuren en een aaneengesloten reeks ramen op de verdieping. De woningen kregen in die periode nog een woonkamer en een aparte voorkamer. De voorkamer werd eigenlijk niet gebruikt. Dat was de kamer voor de zondag of speciale gelegenheden. Ook werd nog wel eens een familielid in huis genomen die de kamer gebruikte.

Het vierde complex waarmee de buurt werd ingevuld, Asterstraat 3-41 en 4-54, bouwde in 1930 de Arbeidersbouw-vereniging Hilversum naar het ontwerp van architect J. van Laren. Ook bij deze woningen wordt de verdieping geaccentueerd door ramenreeksen.

2.2.7.2.14 1933 - Plan Zuid

Vanaf 1915 is Dudok bezig geweest om Plan Zuid vorm te geven. De uiteindelijke stedenbouwkundige opzet met de Kastanjevijver ontstond rond 1933 en werd opgenomen in het uitbreidingsplan van dat jaar.

In wijk zuid ontwierp Dudok ten oosten van de Hilvertsweg Plan Zuid, het gebied tussen de Diependaalselaan en de nieuwe Kolhornseweg, de ‘beëindigingsweg’. Het is een van zijn ‘beëindigingsplannen’ die de stad en de natuur vervlechten en de rand van de stad vormen. Het natuurschoon krijgt een rol in de planning. Het rechtlijnige stratenplan heeft als hoofdmoment de Kastanjevijver, die net als de Laapersveldvijver zowel een waterhuiskundige als esthetische functie kreeg. Via het plantsoen in de brede Lijsterbeslaan stroomde de natuur uit ’t Hoogt de stad in. Ook de Hilvertsweg kreeg een zijplantsoen en parallelweg. De stedenbouwkundige opzet tussen Kastanjelaan en Kolhornseweg laat zien hoe deze verweving met groene lanen en brede bermen tot stand kan worden gebracht. De wijze waarop Dudok de Elzenlaan met een zichtlijn uit laat komen op de Diependaalse kerk is één van de manieren, waarop duidelijk wordt dat dit geen radicale koerswijziging is maar een verschuiving. De paden dwars op de groene assen laten zien, dat ook het denken over de verbindingen binnen de buurt niet ingrijpend is gewijzigd. De buurt kwam direct na de presentatie van het uitbreidingsplan uit 1933 tot ontwikkeling.

De Elzenlaan moest in 1934 nog worden aangelegd of architect E.G. Middag was al druk met het ontwerpen van kloeke middenstandswoningen. In de periode 1934-1938 bouwde hij vrijwel de hele laan vol met enkele blokken van C. de Groot en Jan Helmond. Aan de Hazelaarlaan bouwde Middag ook, en zo bepaalde hij de noordoosthoek van Plan Zuid. Aan de Hazelaarlaan zien we bekende namen van de architecten uit die periode: C. Trappenburg, F. Barbiers, J. Helmond, W. Weerkamp.

De zichtlijn vanuit de Lijsterbeslaan over de Kastanjevijver komt uit op het blok Kastanjelaan 24-40 van J. Helmond. Trappenburg en Middag completeren het beeld rond de Kastanjevijver. De Moerbeilaan is ‘de laan van architect J. Dullaart’, bebouwd in 1950-1951. De blokken vallen op door de omlijstte (veelal nog de oorspronkelijke) deur met halfrond bovenlicht met glas-in-loodraam als een opkomende zon.

In de noordwesthoek staan drie blokken woningen van Hartman en Eylers uit 1975. Een complex geeft een ander beeld omdat het geen individuele middenstandswoningen betreft: 23 appartementen en een winkelhuis van W.M. Weerkamp. De garages werden mee ontworpen. Opvallend is dat er weinig is verbouwd aan de woningen.

2.2.7.2.15 2015 - Aanwijzing tot beschermd stadsgezicht

In 2015 werd het gebied met de tuindorpen en Plan Zuid rond de Kastanjevijver aangewezen als rijksbeschermd stadsgezicht. In Hilversum-Zuid staat, zo stelt de Rijksdienst in de toelichting op het besluit tot

aanwijzing als beschermd gezicht, een groot aantal gaaf bewaard gebleven panden en zijn er complexen met cultuur- en architectuurhistorische alsmede stedenbouwkundige waarde. Het is een gebied van nationale waarde. Uit de toelichting: 'Het noordelijk deel verschaft een herkenbaar beeld van de uitbreiding van de kern Hilversum door een aaneenrijging van volkswoningbouwcomplexen, zowel door de gemeente als door particuliere woningbouwverenigingen, gerealiseerd volgens de tuinstadgedachte. De uitgangspunten die ten grondslag lagen aan de in 1915 door Dudok gemaakte ontwerpwijziging op het uitbreidingsplan van 1905, zijn in het gebied duidelijk herkenbaar. Het accent ligt bij de relatie tussen de afwisselende structuur en de kleinschalige en gevarieerde bebouwing. Het zuidelijk deel omvat Plan Zuid, waarbij het accent ligt op de structuur en herkenbaarheid van de wijze waarop W.M. Dudok zijn conceptie van de beëindiging van de stad vormgaf. De natuur komt de stad binnen langs rechte straten, die worden omzoomd door overwegend gave middenstandsbebouwing van ruime woningen.' De architectonisch samenhangende en planmatige stadsuitbreiding gebaseerd op Dudoks visie is gaaf bewaard gebleven.

2.2.7.2.16 1945-1975 - Naoorlogse uitbreidingen in wijk Zuid

In het uitbreidingsplan van 1933 zou de Diependaalselaan westwaarts worden doorgetrokken. Deze brede laan werd onderdeel van een ringweg die de uitbreidingswijken rondom de stad zou verbinden. Ten zuiden van de Diependaalselaan was ruimte voor een laatste woonwijk, het Zeeheldenkwartier, dat zich tot aan de Hoorneboegse heide zou uitstrekken. De Kolhornseweg werd de beëindigingsweg aan de zuidrand, waar de natuur in de visie van Dudok door middel van brede lanen de stad zou worden ingetrokken. Ten noorden van de Diependaalselaan werd eind jaren dertig een begin gemaakt met het Staatsliedenkwartier dat voornamelijk uit ruime middenstandswoningen bestaat. De bebouwing aan de Johan de Wittstraat en de Gijsbrecht van Amstelstraat vormden het voorlopige einde van de vooroorlogse stadsuitbreidingen. De voltooiing het Staatsliedenkwartier en de bouw van het Zeeheldenkwartier zouden na de oorlog tot stand komen.

Na de Tweede Wereldoorlog werd de draad weer opgepakt, waarbij de hoofdopzet zoals Dudok die had bepaald in grote lijnen werd gevolgd. De Diependaalselaan zou in dit deel een breed profiel krijgen met gescheiden rijbanen en een brede groenstrook in het midden. De betekenis als doorgaande route zou in Dudoks visie worden onderstreept door langgerekte bouwblokken aan beide zijden van de weg. De achterliggende straten, die overwegend in noord-zuid richting zijn geprojecteerd, komen uit op parallelwegen en niet rechtstreeks op de Diependaalselaan. De Oude Loosdrechtseweg is de enige historische structuur die in het plan werd opgenomen en een diagonale route zou vormen die nabij de kruising van de Diependaalselaan en de Loosdrechtseweg uitkwam op een pleinachtige ruimte. Opvallend is dat voor voorzieningen zoals scholen, kerken en winkels weinig ruimte was gereserveerd. Alleen ten noorden van de Oude Loosdrechtseweg was hiervoor een groot driehoekig vlak bestemd. Het groen bleef beperkt tot enkele lanen met middenberm, vooral in het zuidelijk deel, waar deze zouden uitkomen op de Hoorneboegse heide.

Staatsliedenkwartier west

Aan de Van Limburg Stirumstraat bouwde in 1951 H.F. Sijmons een reeks woningen, met blokken aan de Johan de Wittstraat en Neuweg aan het plantsoen. Het eerste blok is uitgerust met betonnen luifeltjes met ijzeren hekje op de verdieping. Dit is het rudiment van een lang raam met twee kruisroeden boven een luifel met hekje. Voor de bebouwing van de Van der Duyn van Maasdamstraat zijn M. Breebaart en J.A. van Zandvoord verantwoordelijk. Van Zandvoord kreeg vervolgens opdracht voor de woningen aan de Van Hogendorplaan en de Birkenheuvelweg. We zien hier ook het beeld terug dat een groep architecten een hoge productie hadden in de buurten.

De naoorlogse omstandigheden noopten de gemeente om aanpassingen te doen aan het plan. Op de eerste plaats had dit te maken met de woningnood, die ook Hilversum in zijn greep hield. Door de sterke groei van het aantal inwoners, maar ook door de sanering van het centrum, was er een enorme behoefte aan woningen ontstaan. De gemeente probeerde in eerste instantie binnen de vastgestelde stedenbouwkundige kaders extra woningen te realiseren. De zuidelijke uitbreidingswijken kenmerkten zich tot dan toe door een ruime verkaveling met vooral eengezinswoningen met voor- en achtertuin. Omdat met etagebouw, waarbij de appartementen boven elkaar zijn gelegen, meer woningen op hetzelfde grondstuk gerealiseerd konden worden, werd op enkele plekken blokken uitgevoerd als portieketageflat. Ook in andere buurten in Hilversum werd op deze manier het aantal woningen opgeschroefd. Op de tweede plaats lag het tracé van hoofdwegen aan de zuidkant van Hilversum nog niet vast. In de jaren dertig was de Loosdrechtseweg op basis van Dudoks uitbreidingsplan rechtgetrokken vanaf de aansluiting met de Oude Loosdrechtseweg. In de naoorlogse jaren had de provincie het plan om een verkeersweg aan te leggen op enige afstand van de bebouwde kom, die vanaf de geplande rijksweg 27 naar de Vreelandseweg zou voeren. Over het exacte tracé van de weg, die kwetsbare natuurgebieden zou doorsnijden, en de aansluitingen met de bestaande wegenstructuur werd tot in de jaren zestig gesteggeld.

De gemeente besloot daarom het westelijk deel van plan-Zuid voorlopig buiten de planvorming te houden en een reeks van partiële herzieningen door te voeren, zodat de woningbouw verder kon. De eerste woningbouwprojecten werden begin jaren vijftig gerealiseerd, zonder dat de wijzigingen formeel waren vastgelegd in een uitbreidingsplan. Artikel 20 van de Wederopbouwwet bood gemeenten de mogelijkheid om vooruitlopend op een vastgesteld plan toch te kunnen bouwen. In het hele land werd hiervan op grote schaal gebruik gemaakt. De eerste partiële herziening van plan-Zuid werd in 1957 in procedure genomen, om de reeds uitgevoerde wijzigingen en gebouwde woningen te legaliseren. Het plan was uitgewerkt door de stedenbouwkundige afdeling van de gemeente. Die streefde bewust naar een kleinere verkaveling en toepassing van meer etagebouw langs de bredere wegen. Dat heeft ertoe geleid dat op enkele plekken in plaats van twee, drie straten met eengezinswoningen zijn bebouwd, zoals ten oosten van de Admiraal de Ruyterlaan en tussen de Johan de Wittstraat en het winkelcentrum Heigalerij. Het winkelcentrum zelf stond ook niet in Dudoks plan maar omdat er meer bewoners waren gekomen was ook de behoefte aan winkels gegroeid. Deze werden in kleine buurtwinkelcentra geconcentreerd.

De al gerealiseerde etagebouw, in de vorm portiekflats, bevond zich vooral langs de Admiraal de Ruyterlaan en de Oude Loosdrechtseweg. Een deel van de bewoners dat daar al was ingetrokken, diende overigens bezwaar in tegen de komst van een vergelijkbare flat tegenover de Heigalerij. Volgens hen kon het perceel beter tot plantsoen worden ingericht omdat er te weinig groen in de omgeving zou zijn en ook het winkelcentrum hiermee beter tot zijn recht zou komen. De bezwaren werden ongegrond verklaard. Een ander bezwaar kwam van bewoners van een klein appartementengebouw aan de Birkenheuvelweg. Tegenover hun woningen was oorspronkelijk een straat getekend naar de Loosdrechtseweg, maar in het gewijzigde plan was dit vervangen door een vrijstaande woning en een smal voetpad. Hun uitzicht werd erdoor beperkt, maar ook hun bezwaar werd terzijde geschoven. Ironisch genoeg was hun appartementengebouw ook een afwijking van het oorspronkelijke plan. Zoals ook op andere plekken in Hilversum waren ook hier enkele grondgebonden eengezinswoningen vervangen door gestapelde bouw, wat woningen opleverde.

De grootste wijziging onderging de zuidkant van de Diependaalselaan. Dudoks idee van een doorgaande gevelwand als begeleiding van het autoverkeer, was vervangen door negen bebouwingsstroken haaks op de weg met gemeenschappelijke tuinen ertussen. Er ontstond een afwisseling van bebouwing en groen wat voor meer doorzicht en openheid in de verkaveling zorgde. Op deze manier kon de dichtheid van het aantal woningen worden opgeschroefd en tegelijkertijd meer groen worden toegepast. De hoeveelheid was volgens de toelichting op het plan ook beperkt. Voor grotere plantsoenen en sportvelden waren de bewoners aangewezen op omliggende gebieden.

Op de plankaart is goed te zien dat het deel ten westen van de Van Brakellaan en de kruising van de Diependaalselaan en de Loosdrechtseweg niet was uitgewerkt. Het verloop van de Loosdrechtseweg ten zuiden van de Diependaalselaan stond ter discussie. Hoewel de route naar Loosdrecht in de jaren dertig naar het oosten was verlegd, bestond de mogelijkheid om deze weer terug te leggen naar de oude plek. Dit had alles te maken met het definitieve tracé van de geplande provinciale weg en op welke manier deze zou aansluiten op de bestaande infrastructuur. Om de woningbouw niet te lang te frustreren legde Publieke Werken in 1959 een tweede partiële herziening van plan-Zuid voor aan de gemeenteraad. Dit plan behelsde de bebouwing aan de oostzijde van de Loosdrechtseweg en de kruising van Diependaalselaan en Oude Loosdrechtseweg. Vanwege de toename van het autoverkeer werd de Loosdrechtseweg voorzien van een parallelweg. De pleinvormige ruimte zoals Dudok die had getekend, bleef gehandhaafd maar vormde aanleiding om de bouwhoogte eromheen wat op te schroeven. Deze volumes van zes bouwlagen waren geschikt voor het onderbrengen van kleine appartementen waaraan een groeiende behoefte bestond. De stedenbouwkundige afdeling vond enkele accenten hier op zijn plek vanwege de grote ruimte waaraan ze kwamen te liggen en de entreefunctie van de Loosdrechtseweg vanaf de toekomstige provinciale weg. Het plein zelf bleef niet leeg, maar kreeg de bestemming ‘bijzondere doeleinden’. De grond werd verkocht aan de Nederlandse Hervormde Kerk die hier een nieuw gebedshuis zou realiseren. De kerk kreeg zo een prominente positie in het stadsbeeld.

Het plan werd in februari 1960 goedgekeurd door Gedeputeerde Staten met uitzondering van de bebouwing op de hoek van de Neuweg en de Oude Loosdrechtseweg, in blauw aangegeven op de plankaart. De bestemming hiervan was garagebedrijf met bovenwoningen en gestapelde bouw in zes bouwlagen, een van de hoogbouwaccenten aan het plein. Voor het bouwplan van de bekende Hilversumse ontwikkelaar Joh. Matser was al een bouwvergunning verleend op grond van artikel 20 van de Wederopbouwwet. Omdat bezwaren van omwonenden waren ingediend konden GS niet met het plan instemmen. Ook de Schoonheidscommissie had zich tegen het plan uitgesproken. In haar reactie stelde de gemeente dat de bewoners nog te veel uitgingen van een fraaie, homogene woonbebouwing op grond van de gedachten van Dudoks plan-Zuid. De dienst wees op de behoefte aan wijk-ondersteunende functies – waar een garagebedrijf kennelijk toe behoorde – en de groeiende behoefte aan kleine woningen, maar ook op het vermijden van een te vlakke en eentonige planopzet. De gemeente vond zes bouwlagen op bepaalde plekken juist gewenst. Met de komst van een nieuwe generatie ontwerpers, zoals Wilhelmina van den Broek -d’Obrenan, werden moderne inzichten op het gebied van stedenbouw en volkshuisvesting geïn-

troduceerd in de Hilversumse uitbreidingsplannen waardoor het overzicht op de hele stad volgens een visie en de samenhang en verbinding nog weinig aandacht kreeg. De bezwaren leidden ertoe dat snel een aangepast plan werd gemaakt, dat in 1962 wel de instemming van GS verkreeg. De garage werd uit het plan gehaald om plaats te maken voor nog meer kleine appartementen, de aansluiting van de Oude Loosdrechtseweg werd verlegd naar de Diependaalselaan, maar het flatgebouw van zes bouwlagen aan het plein bleef gehandhaafd. Ook de vorm van het perceel voor de Bethlehemkerk werd nog iets aangepast.

De naoorlogse voltooiing van de zuidflank begon steeds meer op een legpuzzel te lijken, zonder dat een idee bestond over een samenhangend eindbeeld. Dit is vooral te zien in de zuidwesthoek van het Zeeheldenkwartier waar de laatste puzzelstukken met enige moeite en gefaseerd in elkaar zijn gelegd. Voor het laatste deel van de wijk, grofweg begrensd door de Van Brakellaan, de Kolhornseweg, de Loosdrechtseweg en de Karel Doormanlaan, werd in 1959 een eerste plan gepresenteerd. Het plangebied is opgedeeld in vijf verschillende delen met een eigen verkavelingstype, rondom een centraal gelegen groenstrook. Deze valt samen met de hoofdontsluiting, de Van Ghentlaan, die vanaf de Diependaalselaan de buurt inloopt. Vanuit het hart buigt deze laan af naar het westen om vervolgens aan te sluiten op de Loosdrechtseweg. In de noordoosthoek werd het beproefde verkavelingstype van eengezinshuizen in strokenbouw voortgezet. Aan de zuidrand was gestapelde bouw geprojecteerd in stroken van verschillende lengtes haaks op de Kolhornseweg en voorzien van tussenliggende gemeenschappelijke tuinen. Deze open verkaveling maakte meer woningen mogelijk die weliswaar geen tuin hadden, maar wel profiteerden van de groene ruimte rondom en het uitzicht op een groene buffer. Deze groenstrook langs de Kolhornseweg was in feite een restant van de Hoorneboegse heide, die door de geplande provinciale weg zou worden doorsneden. In het hart van de buurt was een voorzieningenstrook getekend met ruimte voor scholen, een kerk en een klein buurtwinkelcentrum. De kerk was op dat moment al in aanbouw en kreeg een prominente positie op het hoogste punt van de buurt en aan het einde van het plantsoen langs de Van Ghentlaan. De voorzieningen lagen aan een oost-west gelegen weg die vanaf de Van Ghentlaan in een bajonetvorm naar de Van Brakellaan loopt. Dit bochtige tracé was bewust gekozen om de snelheid van de auto af te remmen. Aan de westzijde van de Van Ghentlaan was ruimte gereserveerd voor luxueuze woningbouw en vrijstaande villa's. Ten noorden hiervan was een enorm bouwvlak getekend, op de hoek van Loosdrechtseweg en Diependaalselaan, bestemd voor het grote bejaardenhuis Zuiderheide.

Het plan werd niet meteen in procedure gebracht omdat de stedenbouwkundige afdeling, die inmiddels was omgevormd tot een zelfstandige dienst, studeerde op de ingewikkelde knoop in het zuidwesten van de stad. Het was de bedoeling om het Zeeheldenkwartier op een harmonieuze wijze aan te sluiten op Kerkelanden, waarvan de eerste schetsen eind jaren vijftig op de tekentafel lagen. Tussen beide wijken lag de Loosdrechtseweg, die op een of andere manier zou aansluiten op de geplande provinciale weg. Het tracé en het verloop van wegen en aansluitingen was nog steeds niet bepaald. Dat vertraagde niet alleen de ontwikkeling van Kerkelanden, maar ook die van de westelijke rand van het Zeeheldenkwartier. Rond 1960 is een variant getekend waarbij de Loosdrechtseweg werd verschoven naar het westen en de wijk fors zou worden uitgebreid. De villabebouwing en de etagebouw langs de zuidrand werden doorgetrokken en in de uiterste zuidwesthoek en nabij de aansluiting van de Loosdrechtseweg en de provinciale weg was een fors hoogbouwaccent gedacht als markering van de nieuwe stadsentree. Om de planvorming voor het Zeeheldenkwartier niet verder te frustreren werd besloten de uitstulping aan de zuidwestzijde niet in de planvorming op te nemen. In 1961 werd het oorspronkelijke plan uit 1959 van stal gehaald en alsnog in procedure gebracht. Nog enkele wijzigingen, zoals ook al zichtbaar op de variant uit 1960, werden doorgevoerd. De bebouwing aan de zuidrand werd opgevoerd van zes naar zeven stroken maar gelijkmatiger verdeeld met even brede gemeenschappelijke tuinen. Nabij het buurtwinkelcentrum kwam een speelplek en ruimte voor een kleine wijkvoorziening.

Met het besluit om de zuidwesthoek buiten de planvorming te houden, was het einde van de discussie over de invulling van de knoop tussen het Zeeheldenkwartier, Kerkelanden en de infrastructuur rondom de geplande provinciale weg nog niet beslecht. In 1964 lijkt hierin een doorbraak te komen als het definitieve tracé wordt bepaald en het plan voor Kerkelanden uit de schetsfase komt. Van het idee om beide wijken op een samenhangende manier te verbinden, is niets terecht gekomen. De oostelijke punt van Kerkelanden, zo'n 15 hectare, werd uiteindelijk bestemd voor bedrijven die door de sanering van de kern verplaatst moesten worden. Het bedrijventerrein vormt tot op de dag van vandaag in functioneel en ruimtelijk opzicht een barrière tussen beide wijken. De Loosdrechtseweg werd naar het westen opgeschoven, maar eerdere plannen om de Van Ghentlaan hierop aan te sluiten, kwamen niet van de grond. Dit had te maken met het grondbezit van Johan Master, die een sleutelpositie had in de bouw van Kerkelanden. Hij werd gedwongen hier grond af te staan voor de bouw van woningwetwoningen en in ruil daarvoor kreeg hij de resterende grond tussen het Zeeheldenkwartier en de verschoven Loosdrechtseweg. Deze zone werd in de jaren zeventig, samen met het kleine bouwvlak voor villabebouwing dat binnen de plangrens van 1961 viel, door Matser projectmatig ontwikkeld. De verkavelings-schetsen van de stedenbouwkundige dienst werden verlaten en maakten plaats voor een typische jaren-zeventig -verkaveling van kronkelende straten, woonerven en dood-lopende hofjes. De bebouwing bestaat niet langer uit

stroken, maar uit verspringende rijtjes in speelse clusters, ingebed in het groen. De typologie van de bloemkoolwijk had zijn intrede gedaan.

Bouwgeschiedenis en bouwers

Particuliere bouwers

In de wederopbouwperiode kwam de woningbouw pas langzaam op gang. Aan de opbouw van handel en industrie werd prioriteit gegeven, ondanks de woningnood die tijdens en na de Tweede Wereldoorlog was ontstaan. Er heerste een grote materiaalschaarste en gebrek aan arbeidskrachten, waardoor de overheid zich genoodzaakt zag de regie over de woningbouw in handen te nemen. De kosten werden zo laag mogelijk gehouden en het tempo zoveel mogelijk opgevoerd door onder andere toepassing van systeembouw te stimuleren. Er golden 'wenken en voorschriften' waarvan nauwelijks afgeweken kon worden en ook het maximumaantal woningen dat een gemeente mocht bouwen werd bepaald; de zogenaamde 'woningbouwcontingenten'. Ook Hilversum was afhankelijk van het aantal woningen dat elk jaar werd toegewezen en dat gold niet alleen voor woningwetwoningen. Ook particuliere bouwers waren afhankelijk van rijksgoedkeuring.

De eerste woningen in plan-Zuid worden rond 1950 gebouwd door overwegend particuliere ondernemingen in de zogenaamde vrije sector. Vaak waren dat lokale bouwbedrijven die woningen realiseerden voor verkoop aan particulieren of ondernemers in vastgoed die de woningen verhuurden. Van veel bouwprojecten is de opdrachtgever echter niet bekend. In de bouwdossiers zijn alleen tekeningen bewaard gebleven en vaak wordt de opdrachtgever niet vermeld. Hoewel het plan voor het Zeeheldenkwartier wat meer variatie bood in het woning-aanbod, met onder andere vrije kavels en bejaardenwoningen, was het niet de bedoeling hier woningwetwoningen te bouwen. Onder druk van de woningnood zijn deze er toch gekomen. Langs de Banckertlaan, aan de zuidrand van de wijk, realiseerden de Volksbond Bouwvereniging en de Stichting Omroep Woningbouw enkele blokken met portieketage- en galerijflats.

Bebouwingsbeeld

Het merendeel van de bebouwing van plan-Zuid is gerealiseerd tussen 1955 en 1965. De oudste delen bevinden zich tegen de bestaande bebouwing en van daaruit is in zuidwestelijke richting verder gebouwd. De fasering en richting van de ontwikkeling gaat min of meer gelijk op met de veranderingen in de architectonische vormgeving. De oudste bebouwing, grenzend aan de bestaande stad, heeft een traditionele uitstraling met gemetselde gevels en met dakpannen belegde zadeldaken. Dit sluit aan bij de architectuur van de jaren dertig. In de portieketageflats langs de Admiraal de Ruyterlaan en de Oude Loosdrechtseweg komt wat meer transparantie door toepassing van grotere glaspuien van trappenhuizen en woonkamers. Materiaalgebruik en detaillering zijn wat rijker dan gemiddeld omdat voor de middenstand werd gebouwd en er dus iets meer budget beschikbaar was. De stroken in open verkaveling, zoals langs de Karel Doormanlaan en de Banckertlaan, maar ook de 'hoogbouw' rondom de Bethelemkerk, hebben platte daken en zijn over het algemeen uitgevoerd in lichtere baksteen, met grotere glaspuien en met meer beton, zoals vloerbanden en balkons. Meestal zijn dit geprefabriceerde elementen, maar echte systeembouw komt niet voor.

De wijk is opgebouwd uit veel kleinschalige projecten van soms slechts één of twee bouwblokken waardoor veel variatie is bereikt en geen dominante bouwstijl te benoemen is. Enkele bekende Hilversumse architecten uit de wederopbouwperiode hebben meerdere projecten ontworpen, zoals C. Trappenberg en Dick Egberts. Het bureau van M. Hartman en zijn latere compagnon Nic. Eylers heeft enkele beeldbepalende gebouwen en grotere projecten ontworpen zoals de Heigalerij, het ensemble van maisonnetteflats aan de Karel Doormanlaan en de woningwetwoningen aan de Banckertlaan. Daarnaast zijn gebouwen ontworpen door architecten uit de regio die bekend zijn van andere gebouwen in Hilversum zoals M. P. Evelein, C.J. Worp en D. Zuiderhoek.

2.2.7.2.17 1975-2024 - Nieuwe buurtjes en ontwikkelingen in de naoorlogse wijk Zuid

Buurtje Van Speijklaan

In 1975 werden aan de Van Speijklaan 49 woningen gebouwd naar het ontwerp van architect C. de Bruin. Acht blokjes vormen een hofje met groene openbare ruimte en speelplek. De woningen verspringen ten opzichte van elkaar en hebben aangebouwde bergingen, een aantal met garage, waarover het dakschild is doorgetrokken. De keuken ligt aan de kant van de toegang. De parkeerplaatsen zijn gegroepeerd en afgewisseld met groene inrichting en boomgroepen.

Buurtje Van Gelderlaan-Van der Zaenlaan

In datzelfde jaar ontwierp ir. M.P. Evelein 146 woningen aan de Van Gelderlaan en Van der Zaenlaan in een mini-bloemkoolachtige stedenbouwkundige opzet. De open keuken zit aan de straatkant en de ruimte op de begane grond is niet ingedeeld. Er zit veel variatie in de woningen: afwerkingen met hout, loggia's, losstaande bergingen aan de voorzijde of bergingen die met elkaar verbonden zijn zodat de auto droog geparkeerd kan worden onder een carport.

Buurtje Hebron

De woonbuurt ligt op het voormalige Hebronterrein, net ten zuiden van de Oude Haven. Het heeft een driehoekige vorm en ligt ingeklemd tussen Taludweg, Beetslaan en Loosdrechtsweg.

Voordat de woonbuurt halverwege de jaren zeventig werd gebouwd, was het terrein in gebruik als achtereenvolgens buitenplaats Belvedère, herstellingsoord en rusthuis Hebron. De buitenplaats met villa in Zwitserse Chaletstijl werd in 1886 te koop aangeboden. In Hebron, opgericht in 1907, konden rustbehoevenden en herstellenden van een ziekte of overspannenheid aansterken. Het was niet bedoeld voor bedlegerige patiënten en ouden van dagen. Het was een eiland van rust in het jachtige leven van vandaag. Veel later voor oververmoeide moeders (zoals zij ook terecht konden bij de Stad Gods op Monnikenberg).

Hebron had een christelijke grondslag. Het complex bestond uit een hoofdgebouw, met de uitstraling van en villa, dat functio-neerde als verpleeghuis, en enige lighallen in de tuin, waar patiënten konden kuren in de buitenlucht. De groene omgeving, afgezonderd van de drukke dorpskern, was een essentieel onderdeel van de rustkuur. In de loop der tijd verdichtte de omgeving.

Herontwikkeling tot woonbuurt

In 1975 is het rusthuis gesloopt en zijn op het terrein 24 woningen gerealiseerd die worden ontsloten door een lusvormige straat, de Heijermanslaan. De woningen liggen in getrapte vorm in enkele korte stroken verdeeld over het terrein. Ook is het terrein licht geaccidenteerd waardoor de woningen in hoogte licht verspringen. Architecten Falkenburg en Mulders, lieten de verschillende volumes ook in gevellijn verspringen, waardoor het geheel een zeer levendige compositie en volumeopbouw heeft. De openbare ruimte loopt over in de particuliere tuinen. Aan een zijde is ruimte voor de stalling van auto's, aan de andere zijde is een meer rustige tuinaanleg. In de plattegrond van de woningen is op de begane grond de verspringing in terreinhoogte eveneens zichtbaar, door een licht niveauverschil van enkele treden. Vanaf de straat is vooral een groene rand zichtbaar, waar bebouwing uit opdoemt. Dat komt omdat de woningen getrapt vanaf de straat naar achteren zijn geschoven. In de buurt zelf heeft de straat een woonerfkarakter vooral bestemd voor de bewoners en bezoekers van de woningen zelf. De continuering van een deels groen karakter kan beschouwd worden als een erfenis van het voormalige herstellingsoordkarakter. Helaas wordt het gebied van de Loosdrechtseweg afgesloten door schuttingen die beeldverstorend werken.

Ontwikkelingen in buurten

In de buurten hebben weinig grootschalige ontwikkelingen plaatsgevonden. Enkele woningbouwprojecten zijn gerenoveerd waarbij het oorspronkelijke beeld wel is veranderd, maar de hoofdopzet goed herkenbaar is. Ook aan de eengezinswoningen zijn aanpassingen gedaan, maar die beperken zich tot incidentele uitbreidingen als aanbouwen en dakkapellen. De karakteristieke gemetselde tuinmuren als afscheiding tussen openbare weg en privétuin verdwijnen hier en daar. De meeste veranderingen betreffen de gebouwen voor voorzieningen. De buurtwinkelcentra Heigalerij en Chatham (aan de Admiraal de Ruyterlaan) zijn in de jaren tachtig van de vorige eeuw uitgebreid, waarbij ruimte is gecreëerd voor een grotere supermarkt en meer winkels. Het unieke karakter en de verschijningsvorm van vooral de Heigalerij is daarbij wel vertroebeld. Het buurtwinkelcentrum aan de Zoutmanlaan is vermoedelijk niet gerealiseerd, maar op de locatie verrees in 1980 een klein appartementencomplex. Iets verderop aan de Zoutmanlaan, naast het speelterrein, staat wijkcentrum de Zoutkeet waarvan het huidige gebouw uit 1995 stamt.

Van het scholencluster aan de Frederik van Eedenlaan is nog één school over. Dit gebouw van gemeentearchitect Joustra is gerenoveerd en uitgebreid, en een groot deel van de locatie is bebouwd met woningen. Ook de scholen aan de Van Ghentlaan en de J.P. Coenstraat zijn uitgebreid, maar de oorspronkelijke bouwdelen zijn hier beter herkenbaar gebleven.

Grootschalige verdichting heeft plaatsgevonden op de plek van bejaardenhuis Zuiderheide. Het oorspronkelijke complex dateerde uit 1966, maar werd in de jaren negentig al gerenoveerd en fors uitgebreid met verschillende vleugels en bijgebouwen aan de Van Ghentlaan en Loosdrechtseweg. Bij het complex werden in 1980, 1986, 1993 en 1994 aanleunwoningen gebouwd. Grote delen van het complex zijn vanaf 2017 gesloopt en in verschillende fases zijn hier nieuwe woongebouwen toegevoegd. Dit tot Nieuw-Zuid bestempelde gebied beoogt een duurzame wijk te zijn voor verschillende leeftijden en doelgroepen, met

of zonder zorgbehoefte. Met forse bouwvolumes van maximaal acht bouwlagen hoog is het gebied sterk verdicht, maar de resterende openbare ruimte is gevrijwaard van geparkeerde auto's. De laatste fase is in 2024 afgerond.

Functiescheiding

Twee belangrijke ontwikkelingen in de naoorlogse stedenbouw zien we terug in het plan-Zuid, zij het enigszins voorzichtig. Een typisch kernmerk van veel naoorlogse wijken in Nederland is functiescheiding, waarbij functies die storend op elkaar inwerkten werden gescheiden en elementen die elkaar ondersteunden juist werden samengevoegd. Dit principe komt voort uit de modernistische stedenbouw, waarin werd gebroken met de traditionele opbouw en verschijningsvorm van de stad. Het motto 'licht, lucht en ruimte' werd niet alleen in de architectuur, maar ook in de stedenbouw een belangrijk uitgangspunt. Dat betekende dat naar een meer open verkaveling werd gestreefd zodat zoveel mogelijk woningen zouden profiteren van een gunstige zonligging. Dat werd noodzakelijk geacht voor een gezonde leefomgeving, net als de aanwezigheid van groen. Het bouwblok werd opgedeeld in afzonderlijke stroken van wisselende lengtes en hoogtes, die samen een ruimtelijke compositie vormden. Door de ruimte tussen de stroken kon de openbare ruimte naadloos overgaan in gemeenschappelijke tuinen en werden donkere hoeken zonder zonlicht voorkomen. Deze open verkaveling werd op enkele plekken in plan-Zuid ingepast, zoals aan de Karel Doormanlaan en de Kolhornseweg.

Wijkgedachte

Een ander belangrijk thema in de stedenbouwkundige opzet van naoorlogse wijken was de (vernieuwde) wijkgedachte. Het doel van dit alternatief voor de organisch gegroeide en onoverzichtelijke historische stad was, om min of meer zelfvoorzienende wijken te creëren, een soort satellieten in aansluiting op bestaande kernen. Voor bijvoorbeeld de dagelijkse winkels en de basisscholen konden de bewoners terecht in de wijk. Dat had niet alleen een praktische achtergrond. Op die wijze kon een sterke sociale samenhang ontstaan, want de structuur bevorderde buurtcontacten zodat sociale verbanden konden groeien. Vanuit die optiek werden ook verschillende typen woningen in de wijk gerealiseerd, zodat bewoners 'van de wieg tot het graf' in de wijk konden blijven. De wijkgedachte was zowel een ruimtelijk als een sociaal idee, die ook in andere wijken in Hilversum zijn (hernieuwde) intrede deed, zoals in Noord en het Riebeeckkwartier. Hoewel de wijkgedachte niet het hoofdmotief was voor het ontwerp van de wijk, dat was met Dudoks plan-Zuid min of meer bepaald, heeft het wel geleid tot enkele aanpassingen, zoals het clusteren van winkels en voorzieningen, en een gevarieerder woningaanbod met vrijgezellenflats, flats voor onvolledige gezinnen en bejaardenwoningen. Er werd bewust gestreefd naar woningen voor verschillende gezinssamenstellingen en leeftijdsfases. Omdat het merendeel van de woningen bedoeld was voor de middenstand, was het budget wat hoger dan gemiddeld. Hierdoor zijn ook enkele bijzondere woningtypes gerealiseerd, zoals de drive-in woningen aan de Karel Doormanlaan, split-levelhuizen aan de Van Ghentlaan en relatief veel maisonnetteflats.

Groen en openbare ruimte

Met de keuze voor een meer open verkaveling is het groen in plan-Zuid op een andere manier ingevuld dan in vooroorlogse delen van de wijk. Het groene karakter wordt daar bepaald door enkele brede lanen met middenberm, bomenrijen in de woonstraten en de voortuinen voor de eengezinswoningen. Het aantal brede lanen in het naoorlogse deel is in vergelijking met het plan van Dudok beperkt tot de Diependaalselaan en de Admiraal de Ruyterlaan. De Diependaalselaan kreeg een zeer breed profiel en een middenberm die ook als verblijfsruimte is ingericht met verschillende ontmoetingsplekken met keermuurtjes, zitbanken en beschutting biedende beplanting. In het deel ten noorden van de Diependaalselaan zijn enkele 'overhoeken' langs de Neuweg voorzien van driehoekige plantsoenen en worden voorzieningen als bejaardenhuis, kerk en scholen omgeven door groen of plein, omdat de hiervoor bestemde percelen maar voor vijftig procent bebouwd mochten worden. Het deel ten zuiden van de Diependaalselaan heeft meer openheid door de toepassing van gemeenschappelijke tuinen tussen de gestapelde bouw. Hierdoor zijn zichtlijnen tussen de bebouwing mogelijk en staat het gemeenschappelijk groen in verbinding met structuurbepalende groene elementen zoals de stevige boombeplanting langs de Diependaalselaan en het natuurgebied ten zuiden van de Kolhornseweg. Dit zorgt voor een meer groene dooradering en beleving van de wijk.

In de toelichting op het plan van 1957 staat weinig vermeld over de openbare ruimte en het groen. Als er een afscheiding van zowel particuliere als gemeenschappelijke tuinen gewenst is, dan was een haag of een hek van maximaal 80 centimeter toegestaan of een muurtje van 50 centimeter. De gemeente kon nadere eisen stellen over de vormgeving van afscheidingen om eenheid te verkrijgen over de gehele lengte van het bouwblok. Verder was bepaald dat gemeenschappelijke tuinen binnen twee maanden na de bouw aangelegd dienden te worden. De opdrachtgever was hiervoor verantwoordelijk, maar in het geval van de maisonnetteflats tussen de Karel Doormanlaan en de Diependaalselaan zag het Algemeen

Burgerlijk Pensioenfonds (ABP), die het merendeel van de woningen bouwde, dit niet zitten. ABP vroeg de gemeente of zij het ontwerp, aanleg en beheer op zich wilde nemen tegen een bepaalde vergoeding. Hoofd van de afdeling Plantsoenen, H. Aapkes als opvolger van de bekende plantsoenmeester J.H. Meijer, was bereid het ontwerp aan te leveren, maar door personeelstekort was het niet mogelijk aanleg en beheer te verzorgen. Door het ontwerp in eigen hand te houden zag Aapkes een mogelijkheid meer samenhang te bereiken tussen het particulier en openbaar groen. Echt grote recreatieruimten zoals grote plantsoenen en sportvelden waren niet gepland, die zouden in aangrenzende gebieden gerealiseerd worden. Water, zoals vijvers, waren niet aanwezig in de oorspronkelijke ondergrond van de wijk en ook niet noodzakelijk voor de waterhuishouding.

In de toelichting op het plan voor het Zeeheldenkwartier werd iets meer ingegaan op de inrichting van de openbare ruimte. Er werd onderscheid gemaakt tussen kijkgroen (passief) en gebruiksgroen (actief). Het kijkgroen beperkt zich tot de brede straatprofielen van de Admiraal de Ruyterlaan en de Van Ghentlaan en gebruiksgroen bestaat vooral uit gemeenschappelijke tuinen en het natuurgebied langs de Kolhornseweg. Bij het buurtwinkelcentrum zou een bomenpleintje met ruimte voor een of twee kiosken als ontmoetingsplek kunnen fungeren. Hoogteverschillen in het terrein, met name rond de Pniëlkerk, werden terrasvormig aangelegd zodat fraaie doorzichten naar de omgeving mogelijk werden. Het bomenpleintje is nooit gerealiseerd. In de laatste twee buurten van het Zeeheldenkwartier, de Van Gelderlaan en de Van Speijklaan, is het groen, de openbare ruimte en de bebouwing veel meer met elkaar verweven. In plaats van traditionele straten is hier een woonerfachtige indeling gemaakt met een doorgaande bestrating zonder stoepranden. De bestrating bestaat uit tegels, klinkers en straatkeien waarmee rijbanen, parkeervakken en kruisingen worden gemarkeerd. Stoepranden zijn beperkt tot het hoogstnoodzakelijke. Het groen slingert tussen de bebouwing door en staat in verbinding met de groene buffer die de buurten omzoomd. Wandelpaden verbinden de verschillende groenzones, vormen een alternatieve route door het groen en bieden ruimte voor ontmoeting.

Infrastructuur

De belangrijkste hoofdontsluitingswegen zijn de Diependaalse-laan in oost-west- en de Loosdrechtseweg in noord-zuidrichting. De Loosdrechtseweg vormt samen met de Bosdrift de belangrijkste verbinding met het centrum van Hilversum. De Bosdrift heeft een smal profiel, de Loosdrechtseweg heeft een breder profiel en werd voorzien van een parallelweg aan de oostkant, om het aantal opritten naar woonhuizen te beperken tot één zijde. Beide wegen kruisen de Diependaalselaan die als een ringweg functioneert en de belangrijkste uitvalswegen met elkaar verbindt. Het deel van de Diependaalselaan in plan-Zuid is als enige zeer breed uitgevoerd, met een riante middenberm en groenstroken voor de bebouwing erlangs. Om het doorgaande karakter te benadrukken komen hier nauwelijks zijstraten op uit. Het verkeer kan slechts op een paar punten de buurten ter weerszijden in: bij de Johan de Wittstraat, de Admiraal de Ruyterlaan, de Van Ghentlaan en de Oude Loosdrechtseweg. Dit zijn de wijkontsluitingswegen die onderling zijn verbonden door dwarswegen zoals de Neuweg en de Karel Doormanlaan. In het Zeeheldenkwartier is een meer slingerende dwarsverbinding gecreëerd via de Zoutmanlaan, Van Brakellaan en de Kolhornseweg. Vanaf de wijkontsluitingswegen zijn de woonstraten te bereiken.

De Diependaalselaan vormt een belangrijke schakel in de ringweg van Hilversum, waarvan de eerste delen al in de jaren dertig waren aangelegd. Publieke Werken maakte begin jaren vijftig een plan voor de gefaseerde voltooiing ervan, maar B & W vond de Diependaalselaan hiervoor niet geschikt in verband met de veiligheid van inwoners en vooral dat van kinderen. De weg werd gezien als een barrière die plan-Zuid in tweeën deelt. In 1954 werd Publieke Werken gevraagd te onderzoeken of het tracé verplaatst kon worden naar de Kolhornseweg. Dat was om meerdere redenen niet gewenst, zoals lastig te overbruggen hoogteverschillen en verlies aan natuurschoon, maar vooral vanwege de plannen voor een provinciale weg langs de Zuidflank. Die zou voor een deel de functie van de Diependaalseweg als ringweg kunnen ontlasten, maar die zou uiteindelijk niet worden aangelegd. Publieke Werken stelde voor het profiel van de weg zo te ontwerpen dat er een veilige oversteek voor voetgangers zou ontstaan. Het autoverkeer zou in de laatste decennia van de twintigste eeuw alleen maar toenemen, maar dankzij het brede profiel en het vele groen wordt de dominantie van de auto op dit deel van de Diependaalselaan enigszins verzacht. Separate routes voor voetgangers en fietsers komen niet of nauwelijks voor in plan-Zuid. Alleen in het Zeeheldenkwartier is een enkele dwarsverbinding tussen de blokken aangelegd en fungeren slingerende paden in de jaren-zeventigbuurten als dwaalzone voor de voetganger.

Voorzieningen

In het Plan-Zuid van Dudok uit 1933 was voor maatschappelijke voorzieningen zoals kerken, scholen en wijkgebouwen slechts één zone aangegeven. Dat is de locatie van de huidige Westerkerk aan de Frederik van Eedenlaan met de naast gelegen driehoek die ook voor scholen was bestemd. Het is niet duidelijk of Dudok nog bij de situering van scholen en kerken in het aangepaste plan-Zuid uit 1957 was betrokken.

De Bethlehemkerk op de kruising van Diependaalselaan en Loosdrechtseweg vormt een accent. Ook de Pniëlkerk in het Zeeheldenkwartier ligt -prominent in de wijk en zou gecombineerd worden met een school, een buurtwinkelcentrum en een wijkgebouw. Het clusteren van voorzieningen kwam voort uit de naoorlogse wijkgedachte. Een nieuwe voorziening, kenmerkend voor opkomst van de verzorgingsstaat, is het bejaardenhuis. Naast Zuiderheide aan de Loosdrechtseweg-Diependaalselaan, werden ook gronden ten westen van de Westerkerk bestemd voor een bejaardenhuis, zodat ook hier een cluster van voorzieningen ontstond met aan de andere kant de opvallende 'rode' school van Joustra.

Een nieuw fenomeen en typerend voor de naoorlogse wijkgedachte waren buurtwinkelcentra. Het idee was om winkels voor dagelijkse boodschappen (bakker, slager, groenteboer en kruidenierswaren) samen te voegen in één klein winkelcentrum, waarvan er enkele over de wijk werden verspreid als toevoeging op het plan van Dudok. De eerste was al in aanbouw voordat het plan-Zuid in 1957 werd vastgesteld. De Heigalerij was het eerste overdekte winkelcentrum in Hilversum, en mogelijk zelfs van Nederland, ontwikkeld door Joh. Matser. Het complex bestaat uit twee stroken winkels met bovenwoningen die door een transparante kap met houten spanten met elkaar zijn verbonden. Architect Hartman zou het idee hebben opgedaan in Zuid-Frankrijk. In het oorspronkelijke ontwerp was ruimte voor een zelfbedieningswinkel, de voorloper van de supermarkt.

De komst van geclusterde winkels in (kleine) winkelcentra hield de gemoederen bezig. De bouwvergunning was ook voor dit plan afgegeven op grond van artikel 20 van de Wederopbouwwet, maar met de vaststelling van plan-Zuid in 1957 zou een tweede buurtwinkelcentrum gebouwd kunnen worden, aan de Admiraal de Ruyterlaan. Dit was reden voor opdrachtgever Joh. Matser om bezwaar in te dienen. De gemeente zou hem hebben verzekerd dat er in de omgeving van de Heigalerij geen winkelcomplexen gebouwd zouden worden en ook zijn huurders waren hiervan uitgegaan. De gemeente beriep zich op een onderzoek van het gemeentelijk bureau voor sociaal-wetenschappelijk onderzoek dat er meer winkels nodig waren bij verdere uitbreiding van de stad in zuidwestelijke richting. Op grond van de normen van de Centrale Directie van de Volkshuisvesting en Bouwnijverheid was berekend dat in het plandeel ten noorden van de Diependaalselaan met 796 woningen behoefte was aan 24 winkels, waarvan een deel voor niet-dagelijkse boodschappen, en dat voor het deel ten zuiden met 1150 woningen zo'n 20 winkels voor dagelijkse boodschappen nodig waren. Naast het buurtwinkelcentrum aan de Admiraal de Ruyterlaan (het in 1960 gerealiseerde Chatham) zou ook aan de Zoutmanlaan nog een dergelijke voorziening komen. Toen in 1968 het bouwplan voor deze winkels in procedure ging, tekenden de winkeliers van Chatham weer bezwaar aan tegen de komst hiervan. Volgens ondernemers was er geen bestaansmogelijkheid voor nog meer winkels en door de komst van een groot winkelcentrum in Kerkelanden werd het wel lastig om het hoofd boven water te houden.

2.2.7.3 Zuid thematisch

2.2.7.3.1 Inleidend

In dit hoofdstuk onderzoeken we wat de plannen en bouw-activiteiten uit de tijdlijn hebben opgeleverd voor de wijk Zuid. Waarin onderscheidt de wijk zich van andere delen van Hilversum, en waarin komt het juist overeen? Hoe zijn het gebruik en de bewoners in de loop der tijd veranderd? En waarin herken je als ontwerper en bewoner de identiteit van dit gebied? Wat is waardevol gebleken en gebleven? Wat zijn de waarden die nog steeds actueel zijn?

2.2.7.3.2 Raamwerk van radialen en ceintuurbanen

In dit hoofdstuk onderzoeken we wat de plannen en bouw-activiteiten uit de tijdlijn hebben opgeleverd voor de wijk Zuid. Waarin onderscheidt de wijk zich van andere delen van Hilversum, en waarin komt het juist overeen? Hoe zijn het gebruik en de bewoners in de loop der tijd veranderd? En waarin herken je als ontwerper en bewoner de identiteit van dit gebied? Wat is waardevol gebleken en gebleven? Wat zijn de waarden die nog steeds actueel zijn?

Raamwerk van radialen en ceintuurbanen

Het raamwerk waarbinnen de buurten werden ontworpen bestond uit radialen (de oude paden (driften) en wegen vanuit het centrum naar het omringende landschap; de ceintuurbanen werden daartussen van oost naar west gelegd. Vergelijk het met de opbouw van een spinnenweb.

Radialen

De radialen zijn het oudst. Ze hebben hun oorsprong in de straalsgewijs vanuit het centrum naar het zuiden uitlopende paden over de akkers en de heide. Het zijn de Eikbosserweg, Hilvertsweg, Bosdrift, Neuweg, Oude Loosdrechtseweg en Loosdrechtseweg. Ze zijn te herkennen aan hun relatieve smalte in

het deel van de straten dichtbij het centrum. Verderop leiden ze nu door de bebouwingsschillen die ontstonden op de akkers. Ze hebben een eigen karakter. De Bosdrift heeft een prettige afwisseling van kleine en grote gebouwen, hoge accenten zoals de torens van het voormalige badhuis van Dudok (1921) en de Dr. H. Bavinckschool (1921) en bijzondere plekken zoals de Algemene Begraafplaats (1889) of waar gebouwen net iets terug liggen, zoals de Bavinckschool en de voormalige Clemenskerk met pastorie (1914-1923). De vele architectuurdetails van de huizen en gebouwen met een andere functie zijn goed zichtbaar. Metershoge moeraseiken vormen met hun wollige boomkronen een beschut dak. De Eikbosserweg is wat homogener van karakter, er staan vooral woningen langs. Dicht bij het centrum zijn het arbeiderswoningen, verder zuidwaarts ook twee-onder-een-kap middenstandswoningen. De meest markante plek aan de route is de kruising met vier andere wegen, de Orchideestraat, Ruysdaellaan en Frans van Mierislaan. De voormalige Catharina van Rennes- en Julianaschool van Dudok (1925-1927) markeert de kruising, waar ook een plantsoen is aangelegd. De soort laanbomen op de Eikbosserweg verandert na de kruising van essen naar platanen. In de Neuweg vormt de Zuiderkerk (1923) met de hoge rode puntmuts een belangrijk oriëntatiepunt vanuit alle richtingen. Aan de Bosdrift heeft de Clemenskerk mede die functie. De Bosdrift, de Eikbosserweg en Hilvertsweg zijn exemplarisch voor de manier waarop Dudok historische wegen als vanzelfsprekend tot hoofdstructuren in de uitbreidingsplannen voor de stad maakte. Deze worden naar het zuiden toe brede plantsoenwegen. (zie ook: de zuidelijke stadsrand).

Ceintuurbanen

Het idee van de verbindende ceintuurbanen is voor het eerst te vinden in het uitbreidingsplan voor Hilversum dat gemeente-architect P. Andriessen in 1902-1904 ontwierp. Hij trok de Gijsbrecht van Amstelstraat – waarvan al een deel was uitgevoerd – door als hoofdroute tussen de Utrechtseweg en de Loosdrechtseweg. De slingerende lijn is een echo van de grillige loop van de Oude Haven en Koningsstraat die zo'n halve kilometer noordwaarts liggen. Het oudste deel van de Gijsbrecht van Amstelstraat, aan weerszijden van de kruising met de Egelantierstraat, herken je door de slinger in de weg, maar ook aan de architectuur van de winkels en de woningen die aan het begin van de twintigste eeuw aan de straat gebouwd zijn. Dit stuk straat ligt op het hoogste punt, ongeveer twaalf meter +NAP. Naar het oosten en westen toe oogt de Gijsbrecht van Amstelstraat als een statige laan met herenhuizen uit de jaren 1920 (vooral in het oosten) en uit de jaren 1930 (vooral in het westen), voortuinen en mooie volwassen bomen.

Dudok nam het concept van de ceintuurbanen over. In de jaren 1930 projecteerde hij de Diependaalselaan als nieuwe even-wijdig aan de Gijsbrecht van Amstelstraat lopende ceintuurbaan. De ceintuurbanen Gijsbrecht van Amstelstraat (als binnenring) en de Diependaalselaan (als buitenring) zijn niet alleen de hoofdwegen in wijk Zuid, ze zijn onderdeel van de ceintuurbaan op de schaal van de stad. De ceintuurbanen nemen de kleur aan van de buurten waar de weg door of langs loopt. In de jaren 1950 kwam daar de Kolhornseweg als derde weg, maar met een ander doel en karakter, als beëindigingsweg aan de uiterlijke stadsrand, bij (zie: de zuidelijke stadsrand). In de zuidflank ogen de ceintuurbanen als de jaarringen van een boom.

Leefsferen

Bloemenbuurt en Plan Zuid

Dit middelste deel van de zuidflank laat van noord naar zuid mooi de verschillende ideeën zien die ten grondslag lagen aan drie belangrijke uitbreidingsperioden van Hilversum. Vanwege de samenhang, uniciteit en visuele rijkdom is het grootste deel van dit gebied in 2015 benoemd tot Beschermd stadsgezicht Hilversum-Zuid.

Bloemenbuurt-Noord

Tegen het centrum aan ligt het Bloemenbuurt-Noord. De grenzen van de buurt zijn grofweg de Koningsstraat, Bosdrift, Neuweg en Gijsbrecht van Amstelstraat, maar soms zijn er straatjes die over deze grenzen heen lopen, zoals de Irisstraat, Egelantierstraat en Silenestraat. De buurt is een gezellige mengelmoes van arbeiderswoningen en winkels. Het zwaartepunt van de bebouwingsactiviteit lag in de periode 1890-1905. De huizen zijn gebouwd aan straten die op de engen werden aangelegd, op gronden die door de komst van ondernemers en arbeiders en de teruggang van de landbouw beschikbaar kwamen voor woningbouw. Particulieren bouwden op regelmatige afstand van elkaar goedkope woningen voor arbeiders van de nieuwe fabrieken en uitvoerders van allerlei ambachten, zoals bouwvakkers, smederijen, diamantbewerkers. De architectuur is heel herkenbaar. De huizen staan in reeksen van een of twee lagen, vaak onder een kap, en hebben vaak smalle voortuintjes met lage, ijzeren hekjes en decoratieve accenten in baksteen, pleisterwerk of hout. Ook werd gewerkt met verschillende kleuren baksteen. Dit is een echt Hilversums type, dat ook in het gebied ten oosten van de spoorlijn veel is gebouwd. Er zijn veel mooie en intacte voorbeelden te vinden. Gezamenlijk vormen zij een herkenbaar en beleefbaar beeld. Af en toe staan er bijzondere gebouwen met een andere functie tussen. Hier valt op hoe met eenvoudige middelen

een kleurrijk en afwisselend gevelbeeld verkregen is. Delen van de noord-zuid lopende Hilvertsweg en vooral de oost-west lopende Gijsbrecht van Amstelstraat ontwikkelden zich als winkelstraten. De balans is kwetsbaar. Door allerlei individuele wijzigingen aan de woningen en andere gebouwen, alsmede verharding en het weghalen van hekjes en muurtjes, waarbij vaak kenmerken verdwijnen, wordt de beleefbaarheid en eenheid aangetast en zelfs teniet gedaan.

Westelijk van deze buurt staat tussen de Hilvertsweg en de Bosdrift opeens het vierde gemeentelijke woningbouwcomplex van Dudok (1920-1921) dat bestaat uit een badhuis en 32 woningen. Het badhuis staat in de scherpste hoek van dit driehoekige terrein en is zo een markant beeldmerk aan het begin van de drukke Bosdrift. De woningbouw vult het veld daarachter en sluit aan bij de Dr. H. Bavinckschool, dat als volume de rommelige achterkanten van oudere woonhuizen afschermt en een indrukwekkend front naar de Bosdrift maakt. Samen met de bomenlaan langs deze weg en de begraafplaats aan de overzijde is het een mooi ensemble.

Overgangsgebied bebouwing

De door Dudok zogenoemde ‘revolutiebouw’, de oudere bebouwing van Bloemenbuurt-Noord, gaat in de straten tussen de Gijsbrecht van Amstelstraat en de Neuweg merkbaar over naar de bebouwing die meer aansluit op de principes van de tuinstad en mede door woningbouwverenigingen werd gerealiseerd. De ontwikkeling naar andere typen en bouwstijlen is zichtbaar en beleefbaar. De grens is niet strak te trekken. In de Bloemenbuurt-Noord is het zichtbaar in de Silenestraat waar richting de Neuweg de woningbouw over gaat op die uit de jaren 1920. De aansluitende Hortensiastraat heeft nog wel de oudere bebouwing. De Hilvertsweg heeft tussen de Gijsbrecht van Amstelstraat en de Neuweg relatief veel blokken met een ritme van topgevels, eventueel afgewerkt met hout.

Architecten Bakker en Bunders bouwen twee complexen in 1921 en 1923 voor Ons Ideaal aan de Egelantierstraat-Ericastraat-Neuweg. De Irisstraat laat tot de Neuweg het oudere bebouwingsbeeld zien, in de bocht staan drie blokjes die bij het complex van Ons Ideaal horen.

In de Ericastraat is de overgang van de ene naar de andere bouwperiode goed te zien: precies midden in de straat ligt de scheidslijn tussen de door particulieren gebouwde arbeidershuisjes en de complexen van de woningbouwverenigingen. Opvallend is de overgang van de dominantie van zwarte naar rode dakpannen als dakbedekking.

Bloemenbuurt-Zuid

Tussen het Bloemenbuurt-Noord en het Bloemenbuurt--Zuid zit een duidelijk merkbaar verschil in de manier waarop aan de ruimte is vormgegeven. In plaats van straat voor straat, is hier in één keer aan een samenhangende buurt ontworpen, met mooie zichtassen, bijzondere gebouwen en plekken als kerken, scholen en pleintjes. Dat komt omdat Hilversum na de invoering van de woningwet in 1901 verplicht was om een uitbreidingsplan te maken, dat in 1905 gereed kwam. Ook werden eisen gesteld aan de kwaliteit van nieuwe woningen en werd het mogelijk om woningcorporaties op te richten. De allereerste sociale woningbouwcomplexen van Hilversum staan aan de Ericastraat en de Egelantierstraat. De architectuur doet denken aan die van villa’s in de Boomberg en Trompenberg: niet zo gek, want -architect Verschuijl bouwde ook in deze wijken.

Een ruimere samenhang kwam er toen Dudok in 1915 zijn ‘Ontwerp tot wijziging van het plan van uitbreiding tusschen Bosdrift en Eikbosscherweg’ presenteerde, dat zich baseerde op de tuinstadgedachte: goede woningen in een afwisselende, mooie, groene omgeving voor alle mensen. Tussen 1916 en 1924 werd het uitgevoerd, hoewel niet geheel volgens dit plan. Het ontwerp bestond uit een stapeling van ruimtelijke ervaringen, zoals je die in oude steden als Amsterdam, Delft of Zierikzee met hun ‘weelderig spel van kleuren en lijnen’ ook ervoer en die de dorpskom van Hilversum zo ontbeerde, aldus Dudok. Een belangrijk uitgangspunt van het plan was het zorgen voor een afwisseling en beslotenheid van het straatbeeld in vrijwel elke woonstraat. Zichtlijnen eindigden op een kerk, een school, een plantsoen, of een in architectuur verbijzonderde groep woonhuizen. Aan de verkeersstraten lag een serie markante punten: een speelplaats, plantsoen of openbaar gebouw. De huizen in de smalle woonstraten zijn zo gegroepeerd dat vanuit de verkeersstraten mooie zichten de wijk in mogelijk zijn. Straathoeken hebben extra accenten met gevels van pleisterwerk of hout, terwijl romantische woningen met wolf- en mansardekappen het dakenlandschap bepalen.

Hoewel de wijk als één geheel is bedacht heeft elk afzonderlijk complex ook een eigen interne logica. In de eerste gemeentelijke woningbouw (1916-1919) rond de Anemonestraat nam Dudok naast 180 woningen ook enkele winkeltjes en een openbare leeszaal op. Een centraal wandelpad loopt tussen de huizen onder de poort van de leeszaal door en biedt fraaie zichten op de Clemenskerk. Opvallend is de ruimtelijke rijkdom, door een grote variatie in dakvormen, materialen, rooilijnverspringingen en kleuren. In de tweede ge-

meentelijke woningbouw -(1917-1920) is de inmiddels tot woningen verbouwde voormalige Geraniumschool het stedenbouwkundige middelpunt voor de 84 woningen. De Geraniumstraat heeft een spectaculaire zichtlijn op het huizenblokje aan de Anemonestraat en de Clemenskerk. De toren en de klok van de Geraniumschool is een baken in de wijde omtrek. In de vijfde gemeentelijke woningbouw (1920-1922) staat de Oranjeschool centraal. Vanuit de Neuweg heb je er ook zicht op. Door de zichtlijnen en de afwijkende architectuur kunnen de buurtbewoners zich goed oriënteren op de voorzieningen. Ze stoten niet af, want vanuit een hoger middelpunt dalen de gebouwen af naar de schaal van de woningen. Eromheen staan 113 arbeiderswoningen en twee winkelhuizen. Rondom de gemeentelijke woningbouw staan ensembles die door de woningbouwverenigingen zijn gebouwd. Ze zijn -ontworpen door architecten als P. Vorkink en J.P. Wormser, B.H. Bakker en H. Bunders, en lijken sterk op die van Dudok, zodat het gebied een heel mooie visuele samenhang heeft gekregen.

De Neuweg – voorheen een slingerend heidepad – rijgt als -centrale route de verschillende woningbouwcomplexen aan elkaar. Omdat de weg begint in Bloemenbuurt Noord biedt deze het een goed overzicht van de vroegste arbeiderswoningbouw, langs de eerste sociale woningbouwcomplexen aan de Ericastraat en vervolgens dwars door de vier gemeentelijke woningbouwcomplexen van Dudok. Een ankerpunt aan de route is de Zuiderkerk die precies in de bocht van de Neuweg staat en zo vanuit veel straten van veruit zichtbaar is.

Plan Zuid

Plan Zuid (het gebied ten zuiden van de Diependaalselaan tussen de Bosdrift en de Eikbosserweg) is door Dudok ontworpen en paste bij de ideeën die hij had over een eindige tuinstad. Een eindige stad betekende zoveel mogelijk behoud van landschap en natuur, in de jachtige samenleving essentieel voor de ‘fysieke en geestelijke volkswelvaart’, aldus Dudok. Het moest duidelijk zijn waar het dorp ophield en het landschap begon. In Plan Zuid ontwierp Dudok daarom de Kolhornseweg als uiterste grens van de stad. Daarnaast speelde bij het vormgeven van de beëindiging van de stad de vervlechting met de natuur een belangrijke rol. In Plan Zuid is dat zichtbaar in het patroon van rechte wegen, haaks op de Kolhornseweg. Sommige van die wegen zijn breder, zoals de Lijsterbeslaan, de Hilvertsweg en de Bosdrift, zodat via groene midden- en zijplantsoenen de natuur als het ware de bebouwde kom binnenkomt. Het is een stedenbouwkundige slimmigheid die in dezelfde periode ook in het oostelijk stadsdeel toegepast werd (en na de oorlog ten westen van de Bosdrift weer werd gebruikt, bijvoorbeeld in de Admiraal de Ruyterlaan). De Lijsterbeslaan komt uit op de rechthoekige Kastanjevijver, die net als de Laapersveldvijver zowel een waterhuishoudkundige als esthetische functie heeft.

In deze buurt ten zuiden van de Diependaalselaan zijn twee sferen te herkennen. Allereerst het gebied ten westen van de Hilvertsweg. Aanvankelijk was hier middenstandsbebouwing bedacht, maar als gevolg van de grote behoefte aan sociale woningbouw is het gebied rond 1930 door woningbouwverenigingen gevuld. De huizen hebben dezelfde architectonische uitstraling als de eerdere verenigingsbouw, zoals vlakke, lange gevels met ramenreeksen onder de dakrand en bijzondere hoekwoningen.

De tweede sfeer is die rondom de Kastanjevijver. De vijver en de wegen eromheen zijn rond 1934-1953 aangelegd. Het is een heel formeel en streng stedenbouwkundig plan, niet alleen door de Kastanjevijver, maar bijvoorbeeld ook door de zichtlijn vanuit de Elzenlaan die exact in de as van de toren van de Diependaalsekerk (1925) ligt en die de buurten ter weerszijden van de brede Diependaalselaan voor het oog aan elkaar bindt. Aan de meeste straten zijn daarna door ruime tuinen omringde middenstandswoningen gebouwd (Elzenlaan, Hazelaarlaan, Lijsterbeslaan). De Tweede Wereldoorlog onderbrak de bouw, die direct na de oorlog werd voltooid (Moerbeilaan, Kolhornseweg).

Schrijverskwartier en Staatsliedenkwartier

Dit deel van de zuidflank bestaat uit de huidige buurten Schrijverskwartier en de vooroorlogse delen van het Staatsliedenkwartier. Deze uitbreiding is in de jaren 1920 en 1930 ontworpen door Dudok. En hoewel dat in delen is gedaan sluiten oude heideroutes (zoals de Oude Loosdrechtseweg), bestaande wegen (zoals de Hyacintenlaan) en nieuwe wegen als vanzelfsprekend op elkaar aan, zodat de verschillende buurtjes prettig in elkaar overlopen. Samen met de hoogteverschillen en de grote variatie aan goede architectuur zijn de vloeiende lijnen van het stedenbouwkundige plan een van de grootste kwaliteiten van deze harmonieuze leefsfeer.

Schrijverskwartier

Voordat de buurt met middenstandswoningen werd gebouwd, lagen daar enkel de Taludweg langs de Oude Haven en de Hyacintenlaan, met wat villa’s en middenstandswoningen. Een bijzondere kwaliteit is het hoogteverschil. De Taludweg ligt bijna 14 meter +NAP, de Gijsbrecht van Amstelstraat op het middelste

punt in de wijk op zo'n 6 meter +NAP. Een plek waar dat verloop goed zichtbaar is, is het Busken Huetplein, de centrale pleinruimte van de buurt.

De huizen zijn in iets grotere ensembles gebouwd en hebben een grotere maat dan in het Staatsliedenkwartier, waardoor het straatbeeld wat rustiger oogt. De architectuur is uitgesproken, met enkele van de mooiste architectuurkenmerken uit de jaren dertig. Zie bijvoorbeeld de fraaie metselverbanden en prominente schoorstenen in het blok aan de Bosboom Toussaintlaan (ter hoogte van nr. 33) of de grote variatie aan bijzondere vormgevingselementen die in de huizen aan de Ten Katelaan voorkomen. Het zijn de huizen die voor het interessante straatbeeld zorgen (gebouwen met een grotere maat of afwijkende functie, zoals scholen of kerken, zijn er in het vooroorlogse deel niet), maar soms gebeurt er ook iets speciaals in het wegenplan. De lange Bosboom Toussaintlaan is visueel opgebroken door telkens op de kruisingen met dwarsstraten een huis wat terug te leggen. Soms ligt de rooilijn wat terug, zodat bijzondere ruimten ontstaan, zoals aan de Da Costalaan (fraai ensemble van gebouwen, voortuinen, bomen en openbare ruimte) of aan de Gijsbrecht van Amstelstraat (ter hoogte van nr. 341, mooi rijtje met diepe voortuinen en poort naar achterterrein).

Naast de architectuur zijn het de bomenlanen die de show stelen, zoals de rijzige moeraseiken in de Hyacintenlaan en de geelbladige gewone esdoorn in de Gladiolusstraat.

Staatsliedenkwartier

Het oostelijke deel van het Staatsliedenkwartier dat voor de Tweede Wereldoorlog is gebouwd, heeft bebouwing per huis, twee-onder-een kap of per rijtje. Er is dus een grote variatie aan kapvormen, details en maat en schaal, maar toch is het geen rommeltje. Overeenkomsten zijn de aandacht die is geschonken aan kapvormen (waardoor een mooi dakenlandschap is ontstaan), het benadrukken van straathoeken in de architectuur of door een schuine plaatsing van huizen en een zorgvuldige detaillering van zowel voor- en zichtbare zijgevels. Er zijn hier ook complexen gebouwd.

Naoorlogse Schrijverskwartier, Staatsliedenkwartier en Plan-zuid (zuid-west)

Ondanks wat hogere bebouwing langs de hoofdwegen kent het gebied geen grote contrasten of ongelukkige overgangen. Grootschalige woningbouw of veelvuldige herhaling van identieke stempels komen niet voor. Plan-Zuid heeft daardoor een ontspannen karakter, dat wordt ondersteund door de alledaagse architectuur. Deze is zorgvuldig ontworpen met aandacht voor materiaalgebruik en detaillering, maar schreeuwt niet om aandacht. Dit geldt ook voor de gebouwen uit de Post '65 periode.

Geen dominante bouwstijl

Door de variatie in verkaveling en woningbouw is er geen sprake van één dominante bouwstijl. De eengezinswoningen en portiek-etageflats hebben een traditionele opzet met doorgaand metsel-werk van rode baksteen en met pannen belegde daken. De woningbouw in open verkaveling heeft in de regel platte daken, grotere glaspuien, lichtere baksteen en meer betonelementen. Nabijgelegen eengezinswoningen doorbreken de typologie van het klassieke rijtjeshuis door toepassing van split-level of drive-in vormen. Er is ruimte tussen de bebouwing waardoor zichtlijnen door de gemeenschappelijke tuinen mogelijk zijn. De bebouwing in de zuidwesthoek, de laatste fase in de ontwikkeling van de wijk, is met een woonerfachtige opzet kenmerkend voor de jaren zeventig. De architectuur is speels van opzet met veel verspringingen.

Herkenbare ensembles

Binnen de legpuzzel van deelplannen zijn enkele herkenbare ensembles te vinden die illustratief zijn voor de verschillende verkavelingstypologieën en de daarbij passende architectonische vormgeving en landschappelijke inrichting. Voorbeelden zijn de strokenverkaveling met gemeenschappelijke tuin, reeksen portieketageflats langs hoofdwegen, de woonerfverkaveling in de zuidwesthoek en het ensemble met en rondom de Bethlehemkerk. Deze ensembles zijn relatief kleinschalig van opzet en zijn onderling verschillend uitgewerkt wat bijdraagt aan identiteit en karakter.

Bescheiden accenten

Op enkele plekken vormen kerken en scholen een bescheiden accent door hun bijzondere vorm of hoogwaardige architectuur. Deze liggen vaak aan belangrijke openbare ruimtes, zoals pleinen of groenstroken. Een van de weinige plekken waar het natuurlijk reliëf van de ondergrond tot een bijzonder moment in de ruimtelijke opzet heeft geleid, is de locatie van de Pniëlkerk in het Zeeheldenkwartier, die enkele meters hoger ligt dan de directe omgeving.

Groene verbindingen

Het groen wordt bepaald door enkel structuurbepalende elementen, zoals de Diependaalselaan, de Admiraal de Ruyterlaan en de Van Ghentlaan. Deze zijn voorzien van middenberm of groenstrook en kenmerken zich door stevige boombeplanting. In het Staatsliedenkwartier is het openbaar groen beperkt tot enkele groen ingerichte overhoeken en plantsoenstroken bij voorzieningen. In het Zeeheldenkwartier bevinden zich gemeenschappelijke tuinen die in open verbinding staan met grotere structuren zoals de Diependaalselaan en het natuurschoon van de Hoorneboegseheide. Dit natuurgebied sluit aan op de groene buffer rondom de jaren-zeventig buurten, waar dwaalzones vanuit de bufferzone tussen de bebouwing doorlopen. De nabijheid van groen is in het Zeeheldenkwartier sterker dan het Staatsliedenkwartier.

2.2.7.4 Samenvatting kernkwaliteiten

De kernkwaliteiten zijn eigenschappen, plekken, zichtlijnen, structuren, ensembles en gebouwen die het karakter van een stadsdeel, wijk of buurt bepalen. Als een kernkwaliteit zou verdwijnen, zou het gebied een deel van zijn eigenheid en kwaliteit verliezen.

Structurerende radialen en ceintuurbanen

Het is een organisch ontstane structuur die vervolgens geformaliseerd is, waarin de kracht van de kapstok voor het stedenbouwkundig ontwerp van de deelgebieden schuilt. De routes structureren de ruimte en in samenhang met de gebouwen bepalen ze hoe je dit stadsdeel beleeft, in samenhang met open ruimtes en bijzondere herkenningspunten, zoals scholen, kerken of andere opvallende gebouwen. De zuidkant vormt een beëindiging van de bebouwde kom met een eindweg en verbindingen met de natuur.

Visuele eenheid door een vloeiend stratenpatroon en een strenge beeldregie

De wijk Zuid bestaat uit een lappendeken van verschillende wegen- en stratenplannen uit verschillende perioden (partiële ruimtelijke plannen). Toch is het niet gefragmenteerd. Dat komt vooral door de manier waarop woonstraten – buiten het raamwerk van hoofdwegen – lange vloeiende lijnen maken. Het is een belangrijk kenmerk van de tuinstadgedachte. Dudok kon het hier op grote schaal uitvoeren omdat hij verantwoordelijk was voor de wegenplannen in het tot dan toe nog grotendeels onbebouwde zuid. Met uitzondering van de vroegste, meest noordelijke buurten, is daarnaast op de maat en schaal van de huizen, de manier waarop ze zich manifesteren aan de straat en hun architectuur een strenge beeldregie toegepast. Daarbinnen was veel variatie mogelijk, al zijn de overeenkomsten tussen de huizen altijd belangrijker dan de verschillen.

Herkenbare grens van de stad

De manier waarop de wijk overgaat in het landschap is door Dudok ontworpen en paste bij de ideeën die hij had over een eindige stad. Het moest duidelijk zijn waar het dorp ophield en het landschap begon. In Plan Zuid ontwierp Dudok daarom de Kolhornseweg als uiterste grens van de stad. Daarnaast speelde bij het vormgeven van de beëindiging van de stad de vervlechting met de natuur een belangrijke rol. In Plan Zuid is dat zichtbaar in het patroon van rechte wegen, haaks op de Kolhornseweg en het bosgebied van 't Hoogt van 't Kruis. Sommige van die wegen zijn breder, zoals de Lijsterbeslaan, de Hilvertsweg en de Bosdrift, zodat via groene midden- en zijplantsoenen de natuur als het ware de bebouwde kom binnenkomt. Het is een stedenbouwkundige slimmigheid die na de oorlog ten westen van de Bosdrift in het Zeeheldenkwartier weer werd gebruikt, bijvoorbeeld in de Admiraal de Ruyterlaan.

Variatie aan leefsferen

De buurten die in de verschillende perioden zijn ontstaan, zijn nog steeds herkenbaar, redelijk gaaf tot gaaf en beleefbaar in hun opzet, architectuur en groene openbare ruimte. De buurten geven een homogeen beeld, terwijl er toch qua ontwerpen en details een grote variatie is. Een belangrijke reden daarvoor is dat een groep architecten vaak aan het werk was in een buurt binnen de afgestemde bepaling van het bebouwingsbeeld.

Uitzonderlijke architectuur

De wijk heeft een grote variatie in typologie en architectuur. Ongeacht of het sociale woningbouw of villa's betreft, over het geheel genomen is de kwaliteit ervan hoog. Zo valt de door particulieren gebouwde arbeiderswoningen op door hun kleurrijke voorkomen en grote variatie in decoratieve accenten. De door woningbouwverenigingen gebouwde sociale woningen voldoen niet alleen keurig aan de eisen van de woningwet, maar zijn met de grootste aandacht voor details ontworpen. Bij architect Dudok kwam dat voort uit hooggestemde idealen. De architecten van de woningbouwverenigingen hadden een hoge

kwaliteit en werden begeleid door Dudok en de Schoonheidscommissie in het ontwerpen van woningen van een hoogwaardige kwaliteit en architectuur. In de middenstandswoningen en villa's is de variatie in architectuur het grootst; de meeste bouwstijlen uit alle perioden zijn in de zuidflank vertegenwoordigd.

Uitzonderlijke sociale woningbouw

De eerste woningbouw in Bloemenbuurt-Noord maakte straten met woningblokken in een weliswaar overwegend rechte rooilijn, maar met een variatie aan bijzonderheden.

Bloemenbuurt-Zuid, op grond van de plannen van Dudok, weerspiegelt het uitzonderlijk hoge, en nationaal gewaardeerde kunnen van Dudok en de gemeente. Hier is in 1915 duidelijk gemaakt dat de relatie tussen stedenbouwkundig plan, openbare ruimte en architectuur onlosmakelijk is. Ook het mixen van functies: wonen, baden, boodschappen doen, naar school en de leeszaal gaan in je eigen buurt. De goede woningen zijn uitgewerkt met een afwisseling en schoonheid die arbeiders-woningbouwcomplexen – de leef- en woonomstandigheden van de mensen – op een hoog niveau heeft gebracht en gehouden.

Spotlight op de middenstandsbouw

Veel scholen, kerken, villa's en Dudoks sociale woningcomplexen hebben een beschermde status (rijksmonument, gemeentelijk monument of ze liggen in het rijksbeschermd stadsgezicht). Een bepalende leefsfeer is sterk onderbelicht gebleven: de middenstandsbouw, terwijl daarvan heel fraaie objecten en ensembles in de zuidflank staan. In de buurten draagt vrijwel elk ontwerp bij aan de sfeer en de kwaliteit van de leefomgeving. Daarom is het moeilijk het een wel en het ander er niet uit te lichten. Het zijn er te veel die een hoge kwaliteit hebben. De middenstandsbuurten moeten daarom gezien worden in hun geheel met een veelheid aan hoogwaardige architectuur. Opvallend is dat er buurten zijn waar een groep architecten aan het werk is geweest. Er is zelfs sprake van een dominante architect in de buurt rondom het Busken Huetplein (W. Reeders) en architecten die veel gebouwd hebben in Plan Zuid (M.E. Middag en J. Dullaart).

De kleine middenstandswoning

Begin jaren vijftig deed de kleine middenstandswoning zijn intrede. Bekender is de naam doorzonwoning. Deze woningen werden bereikbaar voor gezinnen als koopwoning maar ze werden ook verhuurd. De doorzonwoning is een typische wederopbouwwoning. Gebouwd met een standaard plattegrond: de woonkamer met eetgedeelte liep zonder scheiding door van voorgevel tot achtergevel. Ramen aan de voor- en de achterkant zorgden voor licht van beide kanten door de hele kamer. De keuken was een 'dichte keuken'. Het werd zo'n algemeen woningtype dat de naam verbonden werd met de bewoners: het gezin. Wie kent niet "de familie Doorzon" uit de gelijknamige strip? De naam arbeiderswoning begon te verdwijnen. Steeds vaker werden die de eengezinswoning of de kleine middenstandswoning genoemd. Voor de arbeiderswoning kwam ook de naam sociale huurwoning in de plaats. De woningen konden snel en goedkoper gebouwd worden als gebruik werd gemaakt van de bouwmethode systeembouw. De draagconstructie liet de indeling vrij en open. Wel werden de buitenbladen van de gevels in metselwerk uitgevoerd. De geprefabriceerde puien bepalen het beeld van de voorgevel, terwijl daarmee vaak de hiërarchie in de inrichting van de gevel afnam, de vensters op de verdieping waren even breed als die op de begane grond. Veel doorzonwoningen werden volgens het traditionele idee gebouwd: met houten balklagen en metselwerk. De ruimte tussen de begane grond en de verdieping werd vaak in decoratief metselwerk uitgevoerd of met een gedecoreerde betonnen plaat afgewerkt.

De woning aan de J.P. Coenstraat 80 (zie ook 2.2.7.5.38) is een museumwoning van Hendrick de Keyser, en geeft een goed beeld van de inrichting en het wonen in de jaren vijftig.

Ensembles

De wijk kent een hoog aantal ensembles en complexen van hoge waarde. Ook na de oorlog ontstonden enkele bijzondere ensembles die van hoge stedenbouwkundige en architectonische waarde zijn. De Diependaalselaan met bebouwing ter weerszijden, de groene inpassing van verkeersweg en de doorzichten door de gemeenschappelijke tuinen vormen een uniek geheel. De jaren-zeventig bebouwing in de zuidwesthoek vertoont een grote samenhang tussen de verkaveling, de architectuur, de inrichting van de openbare ruimte en de groene dooradering. Tenslotte is de nabijheid van natuurschoon van grote stedenbouwkundige en landschappelijke waarde.

Lange lijnen

De contouren van de naoorlogse buurt werden bepaald door Dudok, maar de bebouwing is grotendeels in de jaren vijftig, zestig en zeventig gerealiseerd. Noodzakelijke aanpassingen als gevolg van de woning-

nood, veranderende stedenbouwkundige inzichten en onzekerheid over provinciale wegenplannen zijn zonder veel kleerscheuren geïncorporeerd.

Nieuwe typologieën

Binnen de beperkte mogelijkheden van de naoorlogse woningbouw zijn op bescheiden schaal enkele nieuwe typologieën toegepast, zoals maisonnetteflats, vrijgezellenflats, split-level- en drive-inwoningen. Veel bebouwing in plan-Zuid is ontworpen door Hilversumse architecten, waardoor verwantschap met andere buurten en gebouwen voelbaar is. Enkele kerken en scholen hebben een bijzondere opzet en architectuur, die -bijdragen aan hun accentwerking.

Gaafheid

Het bebouwingsbeeld van wijk Zuid is in het algemeen gaaf gebleven. In Bloemenbuurt-Noord is deze kwetsbaar geworden. De restauratieve aanpak van Bloemenbuurt-Zuid heeft de kwaliteiten weer zichtbaar en beleefbaar gemaakt en de kwaliteit van de leefomgeving bevestigd. De kwaliteit van de middenstandsbuurten zorgt ervoor dat er relatief weinig wijzigingen worden verlangd. Het naoorlogse Plan-Zuid is op enkele gerenoveerde woningbouwblokken en uitgebreide buurtwinkelcentra na nog grotendeels origineel. Ook heeft nog weinig verdichting plaatsgevonden, waardoor het ontspannen karakter bewaard is gebleven. Het jaren-zeventig buurtje aan de Van Gelderlaan en Van der Zaenlaan is bijzonder gaaf gebleven. Het ontspannen karakter van de buurten en de nabijheid van natuurschoon maken het een gewaardeerd woongebied dat de tand des tijds goed heeft doorstaan. Door de variatie en compactheid voelen bewoners zich snel gehecht aan hun eigen buurt.

2.2.7.5 Gemeentelijke monumenten

2.2.7.5.1 Taludweg 23-25

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH0566

Hoofd typologie Wonen

Typologie Woonhuis Dubbel

Adres Taludweg 23-25

Bouwstijl

Architect onbekend

Bouwperiode 1906-1906

Status aangewezen

Besluitdatum 24-6-2008

Besluitnummer S0806794

Brondocumentnummer S0806794.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

In 1906 gebouwde dubbele 'burgermanswoning'. Het in opdracht van F.J. de Mooij gebouwde dubbele woonhuis verrees naar een ontwerp van een architect, waarvan alleen de in een monogram verwerkte initialen op de bouwtekening bekend zijn. Het pand is gebouwd in een voor de bouwtijd karakteristieke, aan de Art Nouveau verwante Overgangsstijl. Het huis staat aan de zuidelijke rand van de Oude Haven in het villapark Susannapark, een onderdeel van het noordwestelijke villagebied.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het dubbele woonhuis staat met anderhalve woonlaag onder een samengestelde, met geglazuurde tuiles du nord gedekte kap met pironnen op de voorste nokhoeken. De gevels zijn boven een trasraam opgetrokken in schone en voornamelijk gepleisterde baksteen en zijn voorzien van recht gesloten gevelopeningen met gesneden houten kozijnen, geprofileerde lekdorpels en roedenverdeling in de bovenramen.

De gepleisterde gevelpartijen worden verlevendigd door accenten van schone baksteen in de vorm van trasramen, speklagen en ontlastingsbogen.

De symmetrische, op de straat en de Oude Haven voorgevel heeft een middenpartij met twee oorspronkelijke deuren met eenvoudige Art Nouveau decoraties en decoratief ijzerwerk voor de deurlichten. De bovenlichten zijn ingevuld met glas-in-lood en staan onder segmentboogvormige ontlastingsbogen van schoon metselwerk. De gevelpartij heeft een horizontale beëindiging met een uitkragende houten gootlijst op gesneden klossen. De licht risalerende zijtraveeën staan onder dwarskappen met wolfsend en windveren. Ze zijn voorzien van een erker met schuine zijden, vensters met glas-in-lood in de onder rollagen staande bovenlichten en een plat dak met een uitkragende houten lijst op gesneden klossen en een ijzeren balustrade. Op de erkerdaken komt een stel onder rollaag staande openslaande deuren met boven- en zijlichten uit.

De linker zijgevel bevat slecht één venster en is linksachter uitgebreid met een aanbouw onder lessenaardak. De op de straat gerichte gevel hiervan bevat een stel recht gesloten kanteldeuren en een driehoekig venster in de top.

De rechter zijgevel bevat eveneens slecht één venster. Aan de achterzijde staat een rechthoekige uitbouw in de vorm van een serre. Hierboven heeft het balkon op de eerste verdieping een balustrade.

Redengevende omschrijving waardering

Het dubbele woonhuis is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het dubbele woonhuis heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van woonhuizen voor de middenstand. Het dubbele woonhuis is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp, vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering. Het dubbele woonhuis heeft ensemblewaarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang met de nabij staande bebouwing en als een bijzonder onderdeel van het Noordwestelijke Villagebied, waarmee het pand een belangrijke historisch-ruimtelijke relatie heeft. Het dubbele woonhuis is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van het exterieur.

2.2.7.5.2 Taludweg 35a en 35b

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH0568

Hoofd typologie Voorzieningen

Typologie Kerk

Adres Taludweg 35a en 35b

Bouwstijl

Architect Blok, H.D.R.

Bouwperiode 1930-1931

Status aangewezen

Besluitdatum 24-6-2008

Besluitnummer S0806794

Brondocumentnummer S0806794.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Het ten opzichte van de Taludweg ver terug staande kerkgebouw met toren, aangebouwde kosterswoning en vergaderzalen is in 1930-1931 gebouwd in opdracht van de (Vrije) Evangelische Gemeente. De ontwerper was de architect H.D.R. Blok uit Blaricum. In 1937 verrees schuin tegenover de kerk een door de Hilversumse architect C. Trappenburg ontworpen pastorie. In 1954 is de kerk rechtsachter uitgebreid met een verenigingsgebouw, die voor de bescherming van ondergeschikt belang is. De niet voor bescherming in aanmerking komende toevoeging linksachter dateert van 1990. Het oorspronkelijke volume van het kerk is gebouwd in een voor de bouwtijd karakteristieke Interbellumstijl, waarbij het accent op de hoge kap

ligt. De kerk maakt deel uit van het villapark Susannapark, een onderdeel van het noordwestelijke villagebied.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het vrijwel symmetrisch opgezette kerkgebouw is boven een trasraam van donkere steen opgetrokken in schone, rode baksteen. De donkere steen is tevens gebruikt om de entrees tot het gebouw te omlijsten en te accentueren. De kerk staat onder een hoog, uitkragend zadeldak dat is gedekt met gesmoorde pannen. In beide dakschilden staat een slanke, driehoekige dakkapel met een invulling van glas-in-lood. De gevelopeningen zijn recht gesloten en zijn voor een groot deel ingevuld met glas-in-loodramen. De in de linker langsgevel opgenomen kerktoren is vanaf de straat gezien slecht een onopvallend element in het geheel en wordt bekroond door een dunne, met leien gedekte spits.

Het kerkgebouw heeft een vanaf de straat gezien symmetrisch vooraanzicht, waarin het brede, eveneens onder een hoog zadeldak staande ingangsportaal met puntgevel domineert. De voorgevel van het portaal bevat een stel openslaande deuren met aan weerszijden een smal venster met glas-in-loodraam. In de punt van de gevel zijn drie smalle lichten met glas-in-lood opgenomen. De hoeken van het portaal worden geaccentueerd door halfronde, gemetselde plantenbakken. Zowel in de linker als in de rechter langszijde van het portaal bevindt zich een enkele deur met zijlicht.

De linker langsgevel van het hoofdvolume is links, pal onder het laag afhangende dakschild, voorzien van een drietal liggende vensters. De rechthoekige dakkapel hierboven is een latere toevoeging. Rechts van deze gevelpartij staat de toren, waarin een omlijste deur is opgenomen. De toren bestaat uit en breed minder hoog opgaand deel en een er ten opzichte van risalerend smaller deel met drie smalle lichten met glas-in-lood en een smalle spits boven een insnoering en een plat, houten overstek. Aan weerszijden van de entree staat een rechthoekige, gemetselde bloemenbak. In de gevelpartij rechts van de toren bevinden zich vier, met glas-in-loodramen ingevulde vensters, die van elkaar worden gescheiden door smalle, gemetselde penanten.

De rechter langsgevel is spiegelbeeldig vrijwel identiek aan de linker. Het enige verschil is dat de brede torenbasis niet is verhoogd een smalle torenopbouw.

De onder een plat dak staande aanbouw rechtsachter is het in 1954 toegevoegde verenigingsgebouw.

Redengevende omschrijving waardering

Het kerkgebouw is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. De kerk heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van kerken in het interbellum. De kerk is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende, hoofdvorm, detaillering en materiaalgebruik. De kerk heeft stedenbouwkundige waarde en ensemblewaarde vanwege de bijzondere situering, vanwege de samenhang met de nabij staande pastorie als een beeldbepalend onderdeel van de bebouwing aan de Taludweg. De kerk is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid.

2.2.7.5.3 Taludweg 69

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH0570

Hoofd typologie Wonen

Typologie Woonhuis

Adres Taludweg 69

Bouwstijl

Architect Brandt jr., J.C.

Bouwperiode 1920-1920

Status aangewezen

Besluitdatum 24-6-2008

Besluitnummer S0806794

Brondocumentnummer S0806794.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

In 1920, naar ontwerp van de architect J.C. Brand jr. gebouwd landhuisje. Het huis is gebouwd in opdracht van de heer N. Beek in een voor de bouwtijd karakteristieke, sterk aan de Amsterdamse School verwante, expressionistische bouwstijl. Het landhuis is gesitueerd aan de zuidelijke begrenzing van het villapark Susannapark, een onderdeel van het Noordwestelijke Villagebied.

Redengevende omschrijving omschrijving

De villa is opgetrokken in schone baksteen en hout en staat met voornamelijk één bouwlaag onder een met verbeterde Hollandse pannen gedekt mansardedak met extreem steile onderste dakschilden met uitkragende, door gewelfde klossen dakranden door vorstpannen geaccentueerde hoekkepers. De gevels zijn voorzien van recht gesloten gevelopeningen met glas-in-lood, uitgemetselde accenten en een decoratieve roedenverdeling in de bovenlichten.

De op de straat gerichte, symmetrische gevel (noordzijde) heeft op de begane grond twee rechthoekige erkers met metselverbanden van staande baksteen en bovenlichten met roeden, die een Y-patroon vormen. De erkers zijn verbonden met een houten gevelpartij van gepotdekseld beschot, dat in de kap steekt en is voorzien van twee glasdeuren met gedeeld bovenlicht, die uitkomen op een houten balkon met een decoratief vormgegeven kuip met snijwerk en een spijlenbalustrade. De afgesnoten hoeken aan weerszijden bevatten een smal, onder rollaag staand venster en zijn in het onderste deel van het smalle dakschild daarboven voorzien van een klein keperboogvormig daklicht,

De rechter zijgevel bevat links een venster met een iets uitkragend raamkozijn, in het midden een decoratief uitgemetselde, staande 'lijst', beëindigd door een balkon, gelijk aan die aan de voorgevel. De balkondeur is opgenomen in het onderste deel van het dakschild. Rechts in de gevel staat een tweede venster.

Tegen de achtergevel staat een rechthoekige houten serre met een gepotdekselde bovenzijde, een roedenverdeling in de bovenlichten, die is te vergelijken met de andere bovenlichten, en een houten balustrade rondom het platte dak.

De verspringende linker zijgevel bestaat uit een risalerende, blinde rechter gevelpartij, een hoog opgaande middenpartij met rechts een in een ondiepe, rechthoekige portiek staande deur met daarboven een zeszijdig licht en links van het portiek een gevelpartij met decoratief metselwerk, drie kleine vensters op de begane grond en daarboven drie smalle, hoge en drie kleinere traplichten met glas-in-lood. In de gevelpartij hier links van staan een deur met bovenlicht en diverse gevelopeningen. Op het uitkragende platte dak van de uitbouw aan de achterzijde staat een houten balustrade.

Redengevende omschrijving waardering

De villa is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. De villa heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van woonhuizen voor de beter gesitueerde. De villa is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering. De villa heeft ensemblewaarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang met de nabij staande bebouwing en als een bijzonder onderdeel van het Noordwestelijke Villagebied, waarmee het een belangrijke historisch-ruimtelijke relatie heeft. De villa is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van het exterieur.

2.2.7.5.4 J.H.B. Koekoekstraat 61 en 63

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH0900

Hoofd typologie Wonen

Typologie Herenhuis Dubbel

Adres J.H.B. Koekkoekstraat 61 en 63

Bouwstijl

Architect Blaricum, W. van

Bouwperiode 1899-1899

Status aangewezen

Besluitdatum 10-7-2008

Besluitnummer S0808254

Brondocumentnummer S080825444.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Het dubbele herenhuis is gebouwd in 1899, in opdracht van W. van Blaricum. Het pand is gebouwd in de voor de bouwtijd karakteristieke bouwstijl van de Neo-Hollandse Renaissance, naar een ontwerp van dezelfde W. van Blaricum. Het betreft één (plan A) van twee dubbele herenhuizen die destijds aan de toenmalige Asterstraat door Van Blaricum zijn gerealiseerd. Plan B is het ernaast staande dubbele herenhuis op de hoek Koekkoekstraat/Neuweg.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het dubbele herenhuis staat met twee bouwlagen onder een met gesmoorde kruispannen gedekt, afgeknot schilddak met geprofileerde gootlijsten op gesneden klossen. De boven een gepleisterde plint staande gevels zijn opgetrokken is schone, rode baksteen, verlevendigd met details van gepleisterde baksteen en gele baksteen. De gevels bevatten getoogde en recht gesloten gevelopeningen.

De symmetrische voorgevel heeft een centrale, tweedelige ingangsrisaliet met twee trapgeveltjes, waaraan smeedijzeren muurankers zijn bevestigd en die in het midden is voorzien van een deels in de gevel verzonken regenpijp met vergaarbak. De ingangsrisaliet is voorzien van twee deuren met achter getordeerde raamijzers staande deurlichten. De deuren staan onder lateien, segmentboogvormige ontlastingsbogen met sluit- en aanzetstenen en getoogde bovenlichten, die zijn ingevuld met glas-in-lood. De twee verdiepingsvensters staan onder rondbogen met boogtrommels met tegelmozaïekjes, waarin ANNO 1900 staat vermeld. Beide uitgemetselde (in overstand staande) geveltoppen met uitkragende schouders bevatten een rech tgesloten, onder latei en segmentboog staand venster. De aanzet van de uitmetselingen bevindt zich ter hoogte van de verdiepingsvensters. De toppenanten zijn voorzien van een smeedijzeren bekroning. In de dakschilden aan weerszijden van de ingangsrisaliet staat een kleine dakkapel met een piron op een pseudo-heksenmuts. Beide zijgevels zijn blind.

Redengevende omschrijving waardering

Het dubbele herenhuis is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het dubbele herenhuis heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van woonhuizen voor de beter gesitueerden. Het dubbele herenhuis is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering. Het dubbele herenhuis heeft ensemblewaarde en situationele waarde vanwege de sterke architectonische samenhang met het tegelijkertijd gebouwde dubbele herenhuis en als een bijzonder onderdeel van de bebouwing aan het betreffende deel van de Koekoekstraat. Het dubbele herenhuis is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van het exterieur.

2.2.7.5.5 J.H.B. Koekoekstraat 65 en Neuweg 85

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH0901

Hoofd typologie Wonen

Typologie Herenhuis

Adres Neuweg 85 en J.H.B. Koekoekststraat 65

Bouwstijl

Architect Blaricum, W. van

Bouwperiode 1899-1899

Status aangewezen

Besluitdatum 10-7-2008

Besluitnummer S0808254

Brondocumentnummer S080825445.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Het dubbele herenhuis is gebouwd in 1899, in opdracht van W. van Blaricum. Het pand is gebouwd in de voor de bouwtijd karakteristieke, aan de Neo-Hollandse Renaissance verwante bouwstijl, naar een ontwerp van dezelfde W. van Blaricum. Het betreft het dubbele herenhuis dat is gesitueerd op de hoek van de Koekoekstraat en Neuweg. Het is één (plan B) van twee dubbele herenhuizen die destijds aan de toenmalige Asterstraat door Van Blaricum zijn gerealiseerd. Plan A is het ernaast staande dubbele herenhuis te zien onder 2.2.7.5.4.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het dubbele herenhuis staat met twee bouwlagen onder een samengesteld schild-/zadeldak, dat is voorzien van een bitumineuze dakbedekking en geprofileerde gootlijsten op gesneden klossen. De gevels zijn opgetrokken in schone baksteen, verlevendigd met decoratieve accenten van gele en gepleisterde baksteen, onder meer in de vorm van speklagen, hoekstenen en sluit- en aanzetstenen. Het pand is voorzien van recht gesloten gevelopeningen.

De symmetrische voorgevel is samengesteld uit twee topgevels en een iets terug staande, centrale ingangstravee. De ingangstravee bevat een binnen een gepleisterde omlijsting staande deur onder een tweedelig bovenlicht, dat is igevuld met glas-in-lood en een segmentboogvormige ontlastingsboog en boogtrommel met decoratieve invulling. Het hierboven staande venster staat onder een segmentboog met sluit- en aanzetstenen. De gevels aan weerszijden van de ingangstravee zijn op de begane grond voorzien van een twee vensters onder een ontlastingsboog en boogtrommel als die boven de deur en op de verdieping van een breed venster onder een segmentboog en een boogtrommel met een decoratieve invulling van gele en rode baksteen. De geveltoppen worden geaccentueerd door uitkragende, gepleisterde schouders met bolbekroning, geprofileerde deklijsten met klimmende keperbogen, een tussen smalle lisenen stand venster onder rondboog met een decoratieve invulling van de boogtrommels en een rondboog met sluit-en aanzetstenen en een gevelbeëindiging met geprofileerde lijsten en een boogfronton met schelpmotieven, die in tweeën wordt gedeeld door een toppenant met een obelisk als bekroning.

De op de Neuweg gerichte rechter zijgevel wordt geleed door speklagen en is links op de begane grond voorzien van een stel openslaande deuren en naar rechts van een venster en de toegangsdeur naar de woning. Deze deur staat onder een met glas-in-lood ingevuld bovenlicht en een strek en is voorzien van deurlichten met smeedijzeren raamijzers. Tegen de achtergevel staat een detonerende aanbouw.

Redengevende omschrijving waardering

Het dubbele herenhuis is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het dubbele herenhuis heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van woonhuizen voor de beter gesitueerden. Het dubbele herenhuis is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering. Het dubbele herenhuis heeft ensemblewaarde en situationele waarde vanwege de sterke architectonische samenhang met het tegelijkertijd gebouwde dubbele herenhuis, als een bijzonder onderdeel van de bebouwing aan het betreffende deel van de Koekoekstraat en vanwege de bijzondere situering aan een straathoek. Het dubbele herenhuis is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en gaafheid van het exterieur.

2.2.7.5.6 Busken Huetplein 2-22

Gmhnummer GMH0740

Hoofd typologie Wonen

Typologie Woonhuis Dubbel

Adres Busken Huetplein 2-22

Bouwstijl

Architect Reeders, W.

Bouwperiode 1928-1928

Status aangewezen

Besluitdatum 10-7-2008

Besluitnummer S0808254

Brondocumentnummer S080825413.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Het aan het Busken Huetplein staande rijtje middenstandswoningen vormt een belangrijke gevelwand aan de westzijde van het 'groene' plein. Dit rijtje vormt samen met de woningen aan de oostzijde van het plein en de open ruimte ertussen een in stedenbouwkundig opzicht belangrijk ensemble. Het rijtje met 11 woningen is in 1928 gebouwd naar een ontwerp van de Hilversumse architect W. Reeders, die ook de ontwerper was van de woningen aan de andere kant van het plein. De woningen zijn gebouwd in een voor de bouwtijd karakteristieke Interbellumstijl en staan naar het zuiden toe aflopend op een natuurlijke helling.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het blok staat met één en twee bouwlagen onder met pannen gedekte zadeldaken, en enkele schilddaken. De zadeldaken zijn bepalend voor het beeld van het rijtje. De vier dwars op de straat staande, hoger opgaande zadeldaken met korte schoorstenen centraal op de nokken worden door midden van lagere zadeldaken met elkaar verbonden en vormen een ritmisch geheel met afwijkende beëindigingen aan zowel de noord- als de noordzijde. De gevels zijn opgetrokken in schone baksteen en bevatten recht gesloten gevelopeningen.

De rechter (noord-) zijde van het blok heeft een grotendeel hoger opgaande gevelpartij, die onder een schilddak staat.

De linker (zuidelijke) beëindiging van het blok is een onder een zadeldak en een hoger opgaand schilddak staand volume, waarin centraal op de begane grond een overluifelde, tussen zijlichten en erkers staande, recht gesloten deur is opgenomen. De verdieping is voorzien van een brede vensterpartij. Uit het rechter dakschild van het schilddak steekt een hoge schoorsteen. De vier symmetrische, op de straat gerichte puntgevels bevatten een dubbele, tussen twee terug staande rondboogdeuren geplaatste dubbele erker met schuine zijden, een breed verdiepingsvenster en twee smalle, binnen een gemeenschappelijke omlijsting staande vensters in de punt van de gevel. De rondboogdeuren staan tussen gemetselde planten-/bloemenbakken. De verbindende delen tussen de puntgevels bevatten recht gesloten, onder lateien staande openslaande deuren tussen hoog opgemetselde planten-/bloemenbakken.

Redengevende omschrijving waardering

De middenstandswoningen en het plein zijn van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische, de stedenbouwkundige en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. De middenstandswoningen hebben cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van woningen voor de middenstand in het interbellum. De middenstandswoningen zijn van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering. De middenstandswoningen hebben ensemblewaarde en stedenbouwkundige waarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang met de overige woningen rondom het plein en vanwege de samenhang met de open ruimte (plein), waarmee de woningen onlosmakelijk zijn verbonden. De middenstandswoningen zijn tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid.

2.2.7.5.7 Busken Huetplein 1-15

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH0741

Hoofd typologie Wonen

Typologie Woonhuis Woningbouwcomplex

Adres Busken Huetplein 1-15

Bouwstijl

Architect Reeders, W.

Bouwperiode 1929-1929

Status aangewezen

Besluitdatum 24-6-2008

Besluitnummer S0806794

Brondocumentnummer S0806794.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Het aan het Busken Huetplein staande rijtje middenstandswoningen vormt een belangrijke gevelwand aan de oostzijde van het 'groene' plein. Dit rijtje vormt samen met de woningen aan de westzijde van het plein en de open ruimte ertussen een in stedenbouwkundig opzicht belangrijk ensemble. Het rijtje met acht woningen is in 1929 gebouwd naar een ontwerp van de Hilversumse architect W. Reeders, die ook de ontwerper was van de woningen aan de andere kant van het plein. De woningen zijn gebouwd in een voor de bouwtijd karakteristieke Interbellumstijl.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het rijtje woningen staat met voornamelijk twee bouwlagen onder een met pannen gedekt, uitkragend schild-/zadeldak voor het hoofdvolume met korte schoorstenen op de nok. De gevels zijn opgetrokken in schone baksteen en bevatten voornamelijk recht gesloten gevelopeningen.

Het rijtje hgeeft een asymmetrische voorgevel. Het rechter deel van het rijtje wijkt sterk af van het linker deel. Het rechter deel bestaat uit een hoog opgaand risaliet met een rondboogdeur en een onder een dwars op het hoofdvolume staande, uitkragende en schilddakvormige steekkap met een loggia onder het overstek. Rechts daarvan bevindt zich een volume met één bouwlaag onder een schilddak met lange dakschilden. Dit rechter geveldeel bevat vijf vensters. Het linker deel wordt gedomineerd door een dwars op het hoofdvolume staande, zadeldakvormige dwarskap met links tegen de puntgevel een dwars op de hoofdgevel staand verticaal accent een rechts een eveneens puntgevelvormige risaliet met rondboogentree.

In de brede middenpartij zijn erker- en vensterpartijen van verschillende breedte, alsmede de ingangspartijen opgenomen. De terug staande ingangspartijen bevatten twee deuren met ertussen een overhoekse penant, en staan onder platte luifels en onder smallere, vierdelige bovenlichten en lateien. De erkers hebben schuine zijden en staan eveneens onder samengestelde bovenlichten en lateien. De gevel is terug staand op de verdieping en bevat daar op balkons met gesloten balustrades uitkomende gevelopeningen met scheimuren tussen de verschillende balkondelen.

De linker zijgevel van het rijtje staat aan de Van Genestetlaan. Deze gevel staat schuin op de gevel aan het Busken Huetplein. De kopgevel aan de Genestetlaan is een puntgevel met decoratieve metselverbanden in de top van de gevel.

Redengevende omschrijving waardering

De middenstandswoningen en het plein zijn van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische, de stedenbouwkundige en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. De middenstandswoningen hebben cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van woningen voor de middenstand in het Interbellum. De middenstandswoningen zijn van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege

de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering. De middenstandswoningen hebben ensemblewaarde en stedenbouwkundige waarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang met de overige woningen rondom het plein en vanwege de samenhang met de open ruimte (plein), waarmee de woningen onlosmakelijk zijn verbonden. De middenstandswoningen zijn tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid.

2.2.7.5.8 Vosmaerlaan 1-11

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1144

Hoofd typologie Wonen

Typologie Woonhuis Dubbel

Adres Vosmaerlaan 1-11

Bouwstijl

Architect Laren, J. van

Bouwperiode 1928-1928

Status aangewezen

Besluitdatum 10-7-2008

Besluitnummer S0808254

Brondocumentnummer S080825496.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De drie identieke dubbele villa´s zijn gebouwd in 1928, naar een ontwerp van de architect J. van Laren. In 1929 zijn bij de huizen garages gebouwd. De dubbele villa´s zijn gebouwd in een aan de Amsterdamse School en het Zakelijk Expressionisme verwante Interbellumstijl en maken deel van de voornamelijk naoorlogse bebouwing van de wijk Hilversum-Zuid.

Redengevende omschrijving omschrijving

De huizen staan met twee en drie bouwlagen onder een afgeknot, uitkragend schilddak met gesmoorde Hollandse pannen. De gevels zijn boven een met een rollaag afgedekt trasraam opgetrokken in schone baksteen en voorzien van recht gesloten en boogvormige gevelopeningen, waarvan een aantal vensters nog de oorspronkelijke ramen met roedenverdeling en/of glas-in-lood bevat. De gevels worden op de hoeken en op de tweede verdieping verlevendigd door sterk met de baksteen contrasterende accenten van wit geschilderd hout. De voorgevels zijn op de hoeken voorzien van om de hoek gaande planten-/bloemenbakken, die aan de zijgevels zijn doorgetrokken tot de entrees.

De symmetrische voorgevels zijn in het midden op de begane grond van de hoger opgaande, deels risalerende middenpartij voorzien van en een breed venster met tweedelig glas-in-loodraam. De verdieping bevat twee loggia's met gevelopeningen in de vorm van een parabolische boog. In de loggia's staan openslaande deuren met zijlichten. De vensters op de tweede verdieping bevinden zich in een houten opbouw met en platte beëindiging. De buitenste traveeën zijn in beide bouwlagen voorzien van om de hoek gaande, onder overstek staande vensterpartijen met zware hoekpenanten van wit geschilderd hout. Boven de vensterdelen aan de voorzijde liggen bovenlichten met glas-in-lood.

In de zijgevels bevinden zich de entrees. De deuren bevatten deurlichten met een roedenverdeling en staan onder een stangen hangende luifel. Boven de entrees is een hoog traplicht met roedenverdeling in de gevel opgenomen. De lage uitbouwen aan de hoeken van de achtergevels zijn voorzien van een opgemetselde balkonbalustrade.

Redengevende omschrijving waardering

Het kleine complexje van drie dubbele villa´s is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. De dubbele villa´s hebben cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw

van woonhuizen voor de beter gesitueerden. De dubbele villa´s zijn van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering en als karakteristieke ontwerpen uit het oeuvre van een voor Hilversum vooraanstaand architect. De dubbele villa´s hebben ensemblewaarde vanwege de sterke onderlinge architectonische en stedenbouwkundige samenhang, vanwege de relatie met de omringende bebouwing en als belangrijke onderdelen van een in het interbellum ontwikkeld gebied. De villa´s zijn tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de ruime mate van gaafheid van het exterieur.

2.2.7.5.9 Violenstraat 7

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1141

Hoofd typologie Voorzieningen

Typologie Brandspuithuisje Storthuisje

Adres Violenstraat 7

Bouwstijl

Architect onbekend

Bouwperiode 1903-1903

Status aangewezen

Besluitdatum 10-7-2008

Besluitnummer S0808254

Brondocumentnummer S080825495.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

In 1903 voor en door de gemeente Hilversum gebouwd combinatiegebouwtje met de functies van storthuisje en berging voor brandspuit. Het bijzondere gebouwtje is gebouwd in een zeer herkenbare, aan de Chaletstijl verwante bouwstijl met gevels van pseudo-vakwerk. Het interieur valt buiten de bescherming.

Redengevende omschrijving omschrijving

Vanuit een L-vormige plattegrond en schone baksteen en pseudo-vakwerk opgetrokken gebouwtje. De gevels staan boven trasraam, die zijn afgedekt met een deklijst van grijze steen. Het gebouwtje staat met één bouwlaag onder met gesmoorde kruispannen en tuiles du nord gedekte wolfdaken met keramische pironnen op de nokhoeken en is voorzien van recht gesloten gevelopeningen. De meeste geveltoppen zijn onder de wolfsenden voorzien van luiken (of dichtgezette vensters).

Het gebouwtje heeft een symmetrische, blinde zuidzijde met diagonaal metselwerk in de bovenste gevelvakken.

De oostgevel bevat links een stel grote, openslaande deuren en een zoldervenster met roedenverdeling in het bovenraam. De westgevel is spiegelbeeldig gelijk aan de oostgevel.

Een uitbouw aan de noordzijde staat onder een iets lager wolfdak en is voorzien van openslaande deuren in de zijgevels.

Redengevende omschrijving waardering

Het combinatiegebouwtje is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het combinatiegebouwtje heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling. Het combinatiegebouwtje is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd en de functies kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering. Het combinatiegebouwtje heeft ensemblewaarde vanwege de sterke samenhang met de nabijstaande bebouwing en als bijzonder onderdeel van een gebied, waarmee het een belangrijke historisch-ruimtelijke relatie heeft. Het combinatiegebouwtje is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de ruime mate van gaafheid

van het exterieur. Omdat het hier gaat om een gebouwtje met unieke functies is er ook sprake van zeldzaamheidswaarde.

2.2.7.5.10 Dahliastraat 13-23

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1315

Hoofd typologie Wonen

Typologie Woonhuis

Adres Dahliastraat 13-23

Bouwstijl

Architect Schilder, K.

Bouwperiode 1908-1908

Status aangewezen

Besluitdatum 24-6-2008

Besluitnummer S0806794

Brondocumentnummer S0806794.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Het rijtje van zes burgerwoonhuizen verrees in 1908 naar een ontwerp van een architect, waarvan alleen het monogram op de ontwerptekening staat aangegeven. De woningen zijn gebouwd door de timmerman/aannemer K. Schilder, die ook de financier was. De voor arbeiders en middenstanders bestemde woningen worden gekenmerkt door een voor de bouwtijd karakteristieke Overgangsstijl met een decoratief gebruik van de baksteen.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het rijtje woningen staat met twee bouwlagen onder een met gesmoorde kruispannen gedekte kap met daklijsten, die op gesneden klampen liggen. De gevels zijn opgetrokken in schone en gepleisterde baksten, vanuit een rechthoekige plattegrond. Ze zijn voorzien van recht gesloten gevelopeningen, die staan onder lateien en rollagen van gele verblendsteen.

De symmetrische voorgevel heeft een gepleisterde plint en wordt verlevendigd door aan speklagen refererende speklagen van gele verblendsteen. De lijstegevels worden doorbroken door een centraal geplaatste, zadeldakvormige dwarskap en hoger opgaande gevelpartijen met een decoratieve beëindiging. De begane grond bevat drie entreepartijen met elk twee deuren, waarvan enkele deuren nog de oorspronkelijke zijn en enkele nog zijn voorzien van de oorspronkelijke roedenverdeling en getint glas in de bovenlichten. Bij de meeste woningen zijn twee vensters in deze bouwlaag opgenomen. Ook deze zijn voor een deel nog voorzien van de oorspronkelijke roedenverdeling. Boven de entreepartijen is de verdieping voorzien van twee vrij smalle vensters. De middelste entreepartij staat onder een uitgemetselde (licht risalerende) verdieping, waarin de vensters onder een rondboogvormige ontlastingsboog en een boogtrommel met baksteenmozaïek staan. De ontlastingsbogen zijn door middel van een overspanningsboog met elkaar verbonden. De geveltop hierboven staat onder de uitkragende dakrand van de zadeldakvormige dwarskap met gesmoorde kruispannen. Deze dakrand wordt beëindigd door een kleine houten tuit en rust op dubbele houten consoles. De gevelbeëindigingen boven de andere twee ingangspartijen zijn een attiek met een decoratief opengewerkte balustrade met rollaag tussen hoekpenanten. Boven de vensters van de begane grond staan brede gevelopeningen, die zijn samengesteld uit een stel openslaande deuren en een zijraam aan weerszijden. De bovenlichten hiervan zijn eveneens nog voor een belangrijk deel voorzien van de oorspronkelijke roedenverdeling en getint glas. De openslaande deuren staan achter een Frans balkon. Het betreft smeedijzeren hekwerken met een decoratieve, aan de Art Nouveau verwante detaillering.

De zijgevels zijn voorzien van een raap- of pleisterlaag. De grotendeels gewijzigde achtergevels vallen buiten de bescherming.

Redengevende omschrijving waardering

De woningen zijn van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. De woningen hebben cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van woningen voor de middenstand. De woningen zijn van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, detaillering en materiaalgebruik. De woningen hebben ensemblewaarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang met de vergelijkbare, in de zelfde straat en elders in deze woonbuurt staande rijtjes woningen. De woningen zijn tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van het exterieur.

2.2.7.5.11 Bosdrift 26 en 28

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1186

Hoofd typologie Wonen

Typologie Woonhuis Dubbel

Adres Bosdrift 26 en 28

Bouwstijl

Architect Meijer, W.

Bouwperiode 1905-1905

Status aangewezen

Besluitdatum 10-7-2008

Besluitnummer S0808254

Brondocumentnummer S0808254104.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Het dubbele woonhuis is een van twee identieke, naaste elkaar staande dubbele woonhuizen (26-28 en 30-32) aan de Bosdrift. De panden zijn gebouwd in 1905, naar een ontwerp van de Hilversumse timmerman/aannemer W. Meijer. De panden worden gekenmerkt door een voor de Hilversumse woonhuisarchitectuur van rond de eeuwwisseling karakteristieke Overgangsstijl.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het vanuit een vrijwel rechthoekige plattegrond opgetrokken dubbele woonhuis staat met één bouwlaag onder een met tuiles du nord gedekt, uitkragend wolfdak met een zadeldakvormige dwarskap, terracotta pironnen op de nokhoeken van de wolfsenden en schoorstenen op de voorste dakschilden. De gevels zijn boven een met een rollaag afgedekt trasraam opgetrokken in gepleisterde baksteen en worden verlevendigd door lijsten, ontlastingsbogen en hoekaccenten van schone baksteen. De gevels bevatten recht gesloten gevelopeningen met roedenverdeling in bovenramen met getint glas, die onder segmentboogvormige ontlastingsbogen staan.

De symmetrische voorgevel heeft een hoger opgaande, onder zadeldak staan ingangstravee. De entreepartij is een vrij ondiepe portiek met een getoogde opening en een onder bovenlicht staande deur aan weerszijden van een houten penant. De linker deur is een originele deur met gewijzigd bovenlicht en de rechter is een gewijzigde deur onder het oorspronkelijke bovenlicht. De verdieping is voorzien van twee vensters met getint glas en roedenverdeling in de bovenramen. In de punt van de gevel staat een decoratief element met het jaartal 1905 in de cirkel van een keltisch kruis. De traveeën aan weerszijden van het portiek bevatten een venster, waarvan het rechter nog is voorzien van de oorspronkelijke roedenverdeling in de bovenramen. De onderramen van beide vensters zijn met luiken behangen. Boven de segmentbogen van de gevelopeningen op de begane grond ligt een cordonlijst van schone baksteen, die is doorgetrokken over de beide zijgevels.

De zijgevels bevatten op de zolderverdieping een onder een strek staand venster.

In het dakschild boven de vanaf de straat slecht zichtbare achtergevel zijn grote dakkapellen opgenomen.

Aan de straatzijde zijn beide panden voorzien van de oorspronkelijke ijzeren erfscheiding met gietijzeren hekbalusters.

Redengevende omschrijving waardering

Het dubbele woonhuis is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het pand heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van woonhuizen voor de middenstand en de beter gesitueerden. Het pand is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, detaillering en materiaalgebruik. Het pand heeft ensemblewaarde als een onderdeel van een klein ensemble van twee identieke panden en vanwege de architectonische samenhang met een aantal nabij staande, in dezelfde periode gebouwde dubbele woonhuizen. Het pand is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van het exterieur.

2.2.7.5.12 Bosdrift 10, 10a en 10b

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH0735

Hoofd typologie Wonen

Typologie Woonhuis Drie Onder Een Kap

Adres Bosdrift 10, 10a en 10b

Bouwstijl

Architect Bakker, B.H.

Bouwperiode 1935-1935

Status aangewezen

Besluitdatum 10-7-2008

Besluitnummer S0808254

Brondocumentnummer S080825411.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Het driedubbele woonhuis met garages is in 1934-1935 gebouwd naar een ontwerp van het architectenbureau van B.H. en C.M. Bakker. Het pand is een goed voorbeeld van Interbellumarchitectuur, waarin de invloeden van Dudok herkenbaar zijn.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het pand staat met een en twee bouwlagen onder een met pannen gedekt, uitkragend zadeldak met een op de nok staande schoorsteen voor het hoofdvolume en een schild-/zadeldak voor het lagere bouwdeel aan de achterzijde. De gevels zijn opgetrokken in schone, voornamelijk gele baksteen en bevat recht gesloten gevelopeningen, waarvan de deuren van staal zijn en de ramen een roedenverdeling hebben en boven lekdorpels van grèstegels staan.

De voorgevel is asymmetrisch en wordt in tweeën gedeeld door een dwarsmuur die de twee geveldelen van elkaar scheidt. Het lagere linker geveldeel staat onder een overstek en bevat een rechthoekige erker met stalen ramen en een platte afdekking. Links van de erker loopt voor de gevel een gemetselde bloembak. De terug staande rechter gevelpartij heeft een symmetrische indeling met in het midden een terug staande ingangspartij met twee deuren met zijlicht en rond deurlicht. Aan weerszijden van de entree bevindt zich een erker met één schuine zijde. De verdieping bevat een onder een overstek staande, door een scheimuurtje in tweeën gedeelde balkonloggia achter een gemetselde borstwering. Aan weerszijden van de scheimuur een venster en een brede gevelopening, die een deur en een venster bevatten.

De rechter zijgevel bevat twee kleine uitkragende vensters op de begane grond, een risalerende rechter hoek, een smal zolderlicht en een halfrond gemetseld, om de hoek gaande beëindiging van het balkon.

De linker zijgevel is een puntgevel met op de begane grond een deur met zijlicht en een venster met roedenverdeling. In de top van de gevel staan op de een breed en smaller venster met roedenverdeling in de ijzeren ramen. In de punt van de gevel staat een smal licht met roedenverdeling. Het linker deel van de gevel maakt deel uit van een onder schild-/dak staande uitbouw. De dakkapel aan de achterzijde van de uitbouw is recent verlengd en valt buiten de bescherming.

Redengevende omschrijving waardering

Het driedubbele woonhuis is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het pand heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van woonhuizen voor de middenstand en de beter gesitueerden. Het pand is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, detaillering en materiaalgebruik. Het pand heeft ensemblewaarde als een bijzonder onderdeel van de bebouwing aan het noordelijke deel van de Bosdrift en de samenhang met de in de nabijheid staande werken van Dudok. Het pand is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van het exterieur.

2.2.7.5.13 Bosdrift 30 en 32

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1187

Hoofd typologie Wonen

Typologie Woonhuis Dubbel

Adres Bosdrift 30 en 32

Bouwstijl

Architect Meijer, W.

Bouwperiode 1905-1905

Status aangewezen

Besluitdatum 10-7-2008

Besluitnummer S0808254

Brondocumentnummer S0808254105.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Het dubbele woonhuis is een van twee identieke, naaste elkaar staande dubbele woonhuizen (26-28 en 30-32) aan de Bosdrift. De panden zijn gebouwd in 1905, naar een ontwerp van de Hilversumse timmerman/aannemer W. Meijer. De panden worden gekenmerkt door een voor de Hilversumse woonhuisarchitectuur van rond de eeuwwisseling karakteristieke Overgangsstijl.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het vanuit een vrijwel rechthoekige plattegrond opgetrokken dubbele woonhuis staat met één bouwlaag onder een met tuiles du nord gedekt, uitkragend wolfdak met een zadeldakvormige dwarskap, terracotta pironnen op de nokhoeken van de wolfsenden en schoorstenen op de voorste dakschilden. De gevels zijn boven een met een rollaag afgedekt trasraam opgetrokken in gepleisterde baksteen en worden verlevendigd door lijsten, ontlastingsbogen en hoekaccenten van schone baksteen. De gevels bevatten recht gesloten gevelopeningen met roedenverdeling in bovenramen met getint glas, die onder segmentboogvormige ontlastingsbogen staan.

De symmetrische voorgevel heeft een hoger opgaande, onder zadeldak staan ingangstravee. De entreepartij is een vrij ondiepe portiek met een getoogde opening en een onder bovenlicht staande deur aan weerszijden van een houten penant. De linker deur is de originele deur met roedenverdeling in het bovenlicht. In de verdieping zijn twee vensters opgenomen. Het linker venster is nog voorzien van getint glas en roedenverdeling in de bovenramen. In de punt van de gevel staat een decoratief element in de vorm van een keltisch kruis. De traveeën aan weerszijden van het portiek bevatten een venster met roedenver-

deling in de bovenramen. De onderramen van nr. 30 vensters zijn met luiken behangen. De luiken van nr.32 zijn verwijderd. Boven de segmentbogen van de gevelopeningen op de begane grond ligt een cordonlijst van schone baksteen, die is doorgetrokken over de beide zijgevels.

De rechter zijgevel bevat op de zolderverdieping een onder een strek staand venster. Tegen de linker zijgevel staat een vijfzijdige serre met openslaande deuren en een pannendakje. Het venster hier rechts van is met luiken behangen. In de zolderverdieping zijn twee, onder strek staande vensters met roedenverdeling in de bovenlichten opgenomen.

In het dakschild boven de vanaf de straat slecht zichtbare achtergevel zijn grote dakkapellen opgenomen.

Aan de straatzijde zijn beide panden voorzien van de oorspronkelijke ijzeren erfscheiding met gietijzeren hekbalusters.

Redengevende omschrijving waardering

Het dubbele woonhuis is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het pand heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van woonhuizen voor de middenstand en de beter gesitueerden. Het pand is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, detaillering en materiaalgebruik. Het pand heeft ensemblewaarde als een onderdeel van een klein ensemble van twee identieke panden en vanwege de architectonische samenhang met een aantal nabij staande, in dezelfde periode gebouwde dubbele woonhuizen. Het pand is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van het exterieur.

2.2.7.5.14 Bosdrift 55

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1399

Hoofd typologie Wonen

Typologie Pastorie

Adres Bosdrift 55

Bouwstijl AK

Architect T.W.A. van Gils

Bouwperiode 1914-1915

Status aangewezen

Besluitdatum 19-2-2014

Besluitnummer S140356

Brondocumentnummer S140356.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Deze redengevende omschrijving is opgesteld om de statusverandering van de voormalige pastorie van de Clemenskerk, aan de Bosdrift 55, 1214 JT te Hilversum, tot gemeentelijk monument mogelijk te maken. Deze omschrijving behandelt de geschiedenis van de woning, vertelt over de gebruikers en zegt iets over de bouwkundige staat van de woning. Tenslotte wordt de waardering van de woning beschreven.

Redengevende omschrijving omschrijving

De pastorie van de Clemenskerk is gebouwd in omstreeks 1915, tegelijk met de bouw van de eerste fase van de Clemenskerk. De kerk en de woning zijn ontworpen door architect T.W.A. van Gils (1865 - 1919). Deze architect heeft meer kerken gebouwd, onder andere de Raamstraatkerk (HH. Franciskus & Clarakerk) in Delft, en was ook een gerenommeerde restauratiearchitect. Hoewel Van Gils de uitbreiding van de kerk, tot de omvang zoals wij die nu kennen, niet meer heeft ontworpen, staat zijn naam toch vast als ontwerper van de pastorie zoals die er nu uitziet, behoudens de uitbouw aan de

achterkant. De stijl van de pastorie is robuust en sluit qua architectuur op diverse plaatsen heel duidelijk aan bij de kerk. Zo zijn de ramen van het trappenhuis overeenkomstig de ramen in de zijbeuken van de kerk. De invulling van de ramen van de pastorie zijn waarschijnlijk origineler dan de gebrandschilderde ramen van de kerk. In de kerk zijn de ramen de afgelopen eeuw vervangen door gedetailleerde gebrandschilderde ramen, terwijl deze aanpassing niet heeft plaatsgevonden bij de pastorie. De pastorie is in veel vlakken origineel gebleven omdat er nauwelijks geld aan het vernieuwen en herstel werd

besteed. Uit een oude foto blijkt dat de uitbouw met plat dak later heeft plaatsgevonden. Wanneer is niet te achterhalen.

Redengevende omschrijving waardering

Het pand is van algeheel belang vanwege cultuurhistorische-, architectuurhistorische-, sociaalhistorische-, ruimtelijk historische-, beeldbepalende en zeldzaamheidswaarde. Als zeldzaam geworden onderdeel van het oeuvre van de architect van Gils. Als onderdeel van het ensemble Rijksmonumentale (Clemens)Kerk en Pastorie. Beiden ruimtelijk historisch liggend als speerpunt voor Dudok bij zijn ontwikkeling van de bloemenbuurt in Hilversum-Zuid. Sociaalhistorisch als centrum voor een belangrijk deel van de Rooms Katholieke bevolking van Hilversum-Zuid. Vanwege de gaafheid van het interieur, zoals het trappenhuis, de betegeling van de toiletten en de plafonds, sober, doch heel karakteristiek.

2.2.7.5.15 Bosdrift 56-64

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH0736

Hoofd typologie Wonen

Typologie Middenstandswoning

Adres Bosdrift 56-64

Bouwstijl

Architect Zanten, van -Batenburg

Bouwperiode 1921-1921

Status aangewezen

Besluitdatum 24-6-2008

Besluitnummer S0806794

Brondocumentnummer S0806794.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

In 1921 werden aan de Bosdrift twee blokken met totaal 13 middenstandswoningen gebouwd. De door de Hugo de Grootstraat van elkaar gescheiden blokken zijn gebouwd naar ontwerp van het Architectenbureau Van Zanten-Batenburg, in opdracht van de Coöperatieve Woningbouwvereniging 'Eigen Woning'. De oorspronkelijk zeven woningen ten noorden van de Hugo de Grootstraat waren voorzien van voor de bouwtijd karakteristieke, aan de Amsterdamse School verwante stijlkenmerken. De noordelijke hoekwoning is gesloopt.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het blok middenstandswoningen staat met twee bouwlagen onder een plat dak met een grèsrand. De gevels zijn opgetrokken in schone baksteen en bevatten recht gesloten vensters met glas-in-lood in de bovenramen. De gevels worden verlevendigd door banden en accenten van donkere steen en uitgemetselde hoekstenen. De perifere delen van de voorgevel zijn minder hoog opgaand dan de brede middenpartij en worden van elkaar gescheiden door iets hoger opgaande, overhoekse vertikale accenten die tevens als schoorsteen fungeren.

De voorgevel is voorzien van ondiepe portieken met één en twee deuren en eveneens ondiepe erkers, waarvan de linker een hoekerker is. De grote vensters op de begane grond staan onder rollagen. Bepalend

voor het beeld van de voorgevel zijn een drietal smalle, tweezijdige traplichten boven een gemetselde basis. Een deel van de verdiepingsvensters is voorzien van de oorspronkelijke roedenverdeling.

Een gevelsteen aan de gevel is voorzien van het jaartal 1921 en de initialen EW van de woningbouwvereniging Eigen Woning.

Aan de rechterzijde grenst het blok aan een wit object. Hiervoor is de rechterhoekwoning van het woningblok gesloopt.

De op de Constantiastraat gerichte linker zijgevel staat iets schuin ten opzichte van de voorgevel en heeft een lagere linker gevelpartij en een zich deels verjongende linker hoek. De gevel is onder meer voorzien van een om de hoek gaand verdiepingsvenster.

Redengevende omschrijving waardering

Het rijtje middenstandswoningen is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het rijtje woningen heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van woonhuizen voor de middenstand en de beter gesitueerden. Het rijtje is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, detaillering en materiaalgebruik. Het rijtje heeft ensemblewaarde vanwege de nauwe samenhang met het bijbehorende rijtje (Bosdrift 66-76), als een bijzonder onderdeel van de bebouwing aan het noordelijke deel van de Bosdrift en vanwege de samenhang met de in de nabijheid staande werken van Dudok. Het rijtje is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van het exterieur.

2.2.7.5.16 Bosdrift 66-76

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH0737

Hoofd typologie Wonen

Typologie Middenstandswoning

Adres Bosdrift 66-76

Bouwstijl

Architect Zanten, van -Batenburg

Bouwperiode 1921-1921

Status aangewezen

Besluitdatum 10-7-2008

Besluitnummer S0808254

Brondocumentnummer S080825412.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

In 1921 werden aan de Bosdrift twee blokken met totaal 13 middenstandswoningen gebouwd. De door de Hugo de Grootstraat van elkaar gescheiden blokken zijn gebouwd naar ontwerp van het Architectenbureau Van Zanten-Batenburg, in opdracht van de Coöperatieve Woningbouwvereniging `Eigen Woning'. Het uit zes woningen samengestelde blok is voorzien van voor de bouwtijd karakteristieke, aan de Amsterdamse School verwante stijlkenmerken.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het blok middenstandswoningen staat met twee bouwlagen onder een plat dak met grèsranden. De gevels zijn opgetrokken in schone baksteen en bevatten recht gesloten vensters met roedenverdeling in de ramen. De gevels worden verlevendigd door donkere, deels uitgemetselde banden en accenten van donkere steen. De perifere delen van de voorgevel zijn iets minder hoog opgaand dan de brede, risalerende middenpartij, waarvan de hoekparten zijn versierd met decoratieve metselverbanden. Tegen de linker hoek staat een verspringende, iets schuin op het hoofdvolume staand gedeelte.

De niet geheel symmetrische voorgevel bevat in de middenrisaliet op de begane grond twee vensters met aan weerszijden een deur in een ondiepe portiek.

De op de Hugo de Groot gerichte rechter zijgevel bestaat uit twee schuin ten opzichte van elkaar staande gevelpartijen die van elkaar worden gescheiden door een iets hoger opgaand verticaal accent in de vorm van een schoorsteen. Het rechter deel van de gevel bevat onder meer een entree en een verdiepingsloggia en een om de hoek gaand verdiepingsvenster. De gevel heeft een zich deels verjongende rechter gevelhoek.

De linker hoek van de voorgevel is schuin verspringend en gaat over in een iets schuin op de voorgevel staande zijgevel met op de verdieping onder meer een om de hoek gaand venster onder een uitkragende daklijst.

De achtergevel is sterk verspringend.

Redengevende omschrijving waardering

Het rijtje middenstandswoningen is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het rijtje heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van woonhuizen voor de middenstand en de beter gesitueerden. Het rijtje is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, detaillering en materiaalgebruik. Het rijtje heeft ensemblewaarde vanwege de nauwe samenhang met het bijbehorende rijtje (Bosdrift 54-64), als een bijzonder onderdeel van de bebouwing aan het noordelijke deel van de Bosdrift en vanwege de samenhang met de in de nabijheid staande werken van Dudok. Het rijtje is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van het exterieur.

2.2.7.5.17 Hyacintenlaan 4

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH0857

Hoofd typologie Wonen

Typologie Herenhuis

Adres Hyacintenlaan 4

Bouwstijl

Architect Haan, De

Bouwperiode 1902-1902

Status aangewezen

Besluitdatum 10-7-2008

Besluitnummer S0808254

Brondocumentnummer S080825439.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Het in 1902 gebouwde herenhuis in ontworpen door de architect De Haan uit Watergraafsmeer. Het huis draagt de naam ´Villa Willy` en is gebouwd in een voor de bouwtijd gangbare, eclectische Overgangsstijl en is een representatieve vertegenwoordiger van de rond de eeuwwisseling ontstane bebouwing aan de Hyacintenlaan.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het herenhuis is opgetrokken in schone baksteen, vanuit een rechthoekige plattegrond. Het huis staat met twee bouwlagen onder een zadeldak met flauw hellende, uitkragende dakschilden, die zijn gedekt met tuiles du nord. De gevels worden verlevendigd door banden van geglazuurde baksteen en zijn voornamelijk voorzien van getoogde gevelopeningen onder strekken met aanzetten van geglazuurde baksteen. De vensters staan boven hardstenen lekdorpels.

De voorgevel staat boven een plint van groene geglazuurde baksteen. Links op de begane grond bevindt zich een erker met schuine zijden, glas-in-lood in de bovenramen en een plat dak met een geprofileerde houten daklijst. Rechts van de erker bevindt zich de voordeur, die is te bereiken via een gemetselde trap en een bordesje. De paneeldeur bevat deurlichten met glas-in-lood en staat onder een afhangende luifel, die rust op schoren. Rechts van de deur is een met luiken behangen venster in de gevel opgenomen. De drie verdiepingsvensters zijn alle voorzien van glas-in-lood in de bovenramen en met persiennes behangen. De geveltop bevat een tussen gepleisterde velden staand rond vensters met ijzeren kruisraam.

De rechter zijgevel staat boven een trasraam met rollaag. In de gevel staan vensters van verschillend formaat, die op verschillende hoogtes in de gevel zijn geplaatst. De bovenramen van de twee vensters op de verdieping zijn voorzien van glas-in-lood. De linker zijgevel is niet zichtbaar vanaf de straat.

Redengevende omschrijving waardering

Het herenhuis is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het herenhuis heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van woonhuizen voor de beter gesitueerden. Het herenhuis is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering. Het herenhuis is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering. Het herenhuis is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de ruime mate van gaafheid van het exterieur.

2.2.7.5.18 Hyacintenlaan 90-92

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH0856

Hoofd typologie Wonen

Typologie Woonhuis Dubbel

Adres Hyacintenlaan 90 en 92

Bouwstijl

Architect Doorn, G. van

Bouwperiode 1906-1907

Status aangewezen

Besluitdatum 10-7-2008

Besluitnummer S0808254

Brondocumentnummer S080825438.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Het dubbele woonhuis is gebouwd in 1907. De opdrachtgever was G. van Doorn, die waarschijnlijk ook het ontwerp voor het pand leverde. Het dubbele woonhuis wordt gekenmerkt door een voor de Hilversumse woonhuisarchitectuur van rond de eeuwwisseling karakteristieke, eclectische Overgangsstijl en vormt een ensemble met de dubbele woonhuizen Hyacintenlaan 94-96 en Bosdrift 26-28 en 30-32.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het dubbele woonhuis staat met anderhalve bouwlaag onder een met kruispannen gedekt afgeknot schilddak. De gevels zijn boven een hoog, met een rollaag afgedekt trasraam van schone baksteen opgetrokken in gepleisterde baksteen, verlevendigd met contrasterende hoekaccenten, ontlastingsbogen en speklagen van schone baksteen, die contrasteren met de gepleisterde geveldelen. De gevelopeningen zijn recht gesloten. De vensters staan boven lekdorpels van tegelwerk.

Het pand heeft een symmetrische voorgevel met in het midden van de hoger opgaande middentravee een portiek met een recht gesloten opening en een scheimuurtje. Aan weerszijden van het muurtje staat

een originele paneeldeur met glas-in-lood deurlichten onder een eveneens met glas-in-lood ingevuld bovenlicht. De buitenste portiekwanden staan schuin en bevatten een met luiken behangen venster. Aan weerszijden van het portiek is het gevelveld voorzien van een venster, dat evenals de overhoekse hoekvensters op de begane grond ook met luiken is behangen. De hoeken van het pand worden geaccentueerd door overhoekse torens met een venster in beide bouwlagen en een met kruispannen gedekte, boven een houten profiellijst staande spits, bekroond door zinken pironnen. De verdiepingsgevel boven het portiek is voorzien van twee vensters, een segmentboogvormige ontlastingsboog van schone baksteen en een verspringende beëindiging met een geprofileerde houtenlijst. De geprofileerde daklijsten aan weerszijden van de middentravee rusten op gesneden klampen, die zijn verbonden met decoratieve elementen van schone baksteen.

De linker zijgevel wordt verlevendigd door speklagen van schone steen en bevat een venster met glas-in-lood in het bovenraam. In het dakschild hierboven staan twee slanke schoorstenen.

Het venster in de rechter zijgevel is met luiken behangen. Tussen de twee slanke schoorstenen in het dakschild hierboven staat een dakkapel ingeklemd. De vensters in beide zijgevels staan onder pseudostrekken, die zijn aangegeven door middel van schijnvoegen in de pleisterlaag.

Redengevende omschrijving waardering

Het dubbele woonhuis is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het dubbele woonhuis heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van woonhuizen voor de middenstand en de beter gesitueerden. Het dubbele woonhuis is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering. Het dubbele woonhuis heeft ensemblewaarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang met de in dezelfde periode gebouwde dubbele woonhuizen aan de Hyacinthenlaan (94-96) en de Bosdrift (26-28, 30-32). Het dubbele woonhuis is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de ruime mate van gaafheid van het exterieur.

2.2.7.5.19 Hyacintenlaan 94-96

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH0858

Hoofd typologie Wonen

Typologie Woonhuis Dubbel

Adres Hyacintenlaan 94 en 96

Bouwstijl

Architect Doorn, G. van

Bouwperiode 1906-1906

Status aangewezen

Besluitdatum 10-7-2008

Besluitnummer S0808254

Brondocumentnummer S080825440.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Het dubbele woonhuis is in 1906 gebouwd in opdracht van W.G. van der Linden. G. Van Doorn, die het ernaast staande pand Hyacinthenlaan 90-92 (2.2.7.5.18) liet bouwen en ontwierp is waarschijnlijk lijk ook de ontwerper van dit pand. Het dubbele woonhuis is gebouwd in een voor de bouwtijd karakteristieke, eclectische Overgangsstijl en vormt een ensemble met de dubbele woonhuizen Hyacintenlaan 90-92 en Bosdrift 26-28 (2.2.7.5.11) en 30-32 (2.2.7.5.13).

Redengevende omschrijving omschrijving

Het dubbele woonhuis staat met anderhalve bouwlaag onder een samengestelde, met kruispannen gedekte kap met uitkragende dakranden op gesneden klossen. De gevels zijn boven de lagere geveldelen van schone baksteen opgetrokken in gepleisterde baksteen. Ze worden daar verlevendigd met hoekaccenten, ontlastingsbogen en speklagen van schone baksteen, die sterk contrasteren met de gepleisterde geveldelen.

Het pand heeft een symmetrische voorgevel met een hoger opgaande ingangstravee onder een dwars staand wolfdakje, waarop het restant van een piron staat. De ingangstravee bevat een portiek met een getoogde opening en twee, onder bovenlichten met glas-in-lood staande, originele paneeldeuren met deurlichten, die eveneens zijn ingevuld met glas-in-lood. Boven het portiek is een boog van schone baksteen in de gevel opgenomen. In de verdieping staan twee recht gesloten vensters. In de traveeën aan weerszijden van het portiek staat een erker met schuine zijden, een platte afdekking en bovenramen met glas-in-lood. De erkers vervingen in de jaren ´20 de oorspronkelijke, met luiken behangen vensters. De beide gevelvelden tussen de erkers en de dakrand worden verlevendigd door segmentbogen en kleine decoraties van schone baksteen. In de dakschilden boven de erkers is een dakkapel met lessenaardak opgenomen.

De vensters in de onder een wolfseind staande linker zijgevel zijn gewijzigd. De gevel is verder voorzien van speklagen van schone baksteen.

De vensters in de ook onder een wolfseind staande rechter zijgevel staan onder pseudo-strekken (aangegeven door middel van schijnvoegen in de pleisterlaag) en worden eveneens verlevendigd door speklagen van schone baksteen.

De achtergevel is hoger dan de voorgevel.

Redengevende omschrijving waardering

Het dubbele woonhuis is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het dubbele woonhuis heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van woonhuizen voor de middenstand en de beter gesitueerden. Het dubbele woonhuis is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering. Het dubbele woonhuis heeft ensemblewaarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang met de in dezelfde periode gebouwde dubbele woonhuizen aan de Hyacinthenlaan (90-92) en de Bosdrift (26-28, 30-32). Het dubbele woonhuis is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de ruime mate van gaafheid van het exterieur.

2.2.7.5.20 Egelantierstraat 39-45

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1231

Hoofd typologie Wonen

Typologie Woonhuis

Adres Egelantierstraat 39-45

Bouwstijl

Architect Vilsteren J.H. van

Bouwperiode 1906-1906

Status aangewezen

Besluitdatum 10-7-2008

Besluitnummer S0808254

Brondocumentnummer S0808254109.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Het rijtje van vier burgerwoningen verrees in 1906 naar een ontwerp van de aannemer/architect J.H. van Vilsteren. De waarschijnlijk voor middenstanders bestemde woningen zijn gebouwd in een voor de bouwtijd karakteristieke Overgangsstijl.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het vanuit een rechthoekige plattegrond opgetrokken rijtje woningen staat met een souterrain en een bel-etage onder een kap waarvan de afhangende dakschilden aan voor- en achterzijde zijn gedekt met tuiles du nord met ronde wel en het centrale dakdeel uit twee licht hellende dakvlakken is samengesteld. De gevels zijn van gepleisterde baksteen, verlevendigd met details van schone baksteen, waarvan een deel is overschilderd. De recht gesloten gevelopeningen staan onder segmentboog- en rondboogvormige ontlastingsbogen. De voorgevel is op de bovenhoeken en in het midden voorzien van uitgemetselde accenten van schone baksteen.

De symmetrische voorgevel heeft twee hoger opgaande ingangstraveeën met een platte beëindiging en elk twee deuren in een portiek met rondboogopening. De deuren staan boven een trap met hardstenen treden en aan weerszijden van een gecanneleerde houten pilaster. Boven de portieken ligt een rollaag van schone baksteen en staan twee gekoppelde vensters onder eveneens gekoppelde rondbogen met lijndecoraties in de boogtrommels. Aan weerszijden van de trappen bevinden zich koekoeken met openslaande, onder ijzeren lateien staande paneel-/glasdeuren met kruisraam in de deurlichten. De gevel is aan weerszijden van de ingangstraveeën op de bel-etage, per woning voorzien van twee, onder segmentbogen staande vensters.

Van de rechter zijgevel is alleen de één venster bevattende verdieping zichtbaar. De linker zijgevel is blind.

Redengevende omschrijving waardering

Het rijtje woningen is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. De woningen hebben cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van woningen voor de middenstand, ambachtslieden en arbeiders. De woningen zijn van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, detaillering en materiaalgebruik. De woningen hebben ensemblewaarde als een bijzonder onderdeel van een vrijwel gesloten straatwand en vanwege de sterke samenhang met de nabij staande woningen. De woningen zijn tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van het exterieur. Omdat rond 1900 gebouwde panden met een souterrain weinig voorkomen in de categorie rijtjeswoningen voor arbeiders en middenstand is er tevens sprake van zeldzaamheidswaarde.

2.2.7.5.21 Neuweg 148

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1401

Hoofd typologie Voorzieningen

Typologie Kerkgebouw

Adres Neuweg 148

Bouwstijl Amsterdamse School verwante bouwstijl

Architect A. de Maaker

Bouwperiode 1922-1924

Status aangewezen

Besluitdatum 8-5-2012

Besluitnummer S1109634/2

Brondocumentnummer S11096342.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Gereformeerde Zuiderkerk, in 1922 ontworpen door A. de Maaker. Eerste steenlegging op 15 maart 1923.De kerk werd op 13 februari 1924 in gebruik genomen. De Zuiderkerk is beeldbepalend gesitueerd op het punt van de splitsing Neuweg-Orchideestraat, nabij het kruispunt Neuweg-Gijsbrecht van Amstelstraat. Vanuit omliggende straten bestaat een zichtlijn op de kerk(toren). De kerk met half ingebouwde toren is gebouwd in een aan de Amsterdamse School verwante bouwstijl.

Redengevende omschrijving omschrijving

De kerk is opgetrokken op een kruisvormig centraliserende plattegrond met transeptvormig dwarsschip. De muren zijn opgetrokken uit rode baksteen. Op de hoeken zijn steunberen ontworpen. De smalle, rechthoekige gevelopeningen bevatten gekleurde glas-in-loodramen. De hoge dakvlakken zijn belegd met rode pannen. Oorspronkelijk is het dak van de toren belegd geweest met leien en uitgevoerd zonder rand.

De half ingebouwde toren bij de ingang aan de oostzijde, wordt omgeven door schuin aflopende steunberen. Aan de oostzijde een boogvormige toegangsdeur, bereikbaar via treden. In de toren smalle rechthoekige opening, klok, en daarboven, aan alle zijden, drie gevelopeningen met lamellen. De toren wordt afgesloten door een bakstenen uitgemetselde rand waarboven het dak zich als een hoge muts verheft. In de gevels naast de toren smalle rechthoekige gevelopeningen, drie boven de hoge plint, drie daarboven.

De portalen aan de noord- en zuidzijde zijn bereikbaar via een boogvormige deur. Daarboven drie openingen. De kerkzaal wordt verlicht van de zuidzijde en de noordzijde door een reeks van vijf lange

smalle openingen in de geveldelen, waaronder de drie transeptgevels. De dakschilden van het transept sluiten aan op het dak van de kerkzaal. Ter weerszijden van het liturgisch centrum ruimtes, toegankelijk via boogvormige deur waarboven reeks van vijf openingen. Aan de achterzijde (west) is een volume aangebouwd. De aanbouw aan de westzijde van de kerk valt buiten de bescherming.

Het interieur van de kerk, met uitzondering van de houten kapconstructie, valt buiten de bescherming

Redengevende omschrijving waardering

De Zuiderkerk is van algemeen belang - als bijzondere uitdrukking van de geestelijke en sociaaleconomische ontwikkeling van het zuidelijke stadsgedeelte van Hilversum - vanwege de beeldbepalende situering op het op het punt van de splitsing Neuweg-Orchideestraat, nabij het kruispunt Neuweg-Gijsbrecht van Amstelstraat, waardoor er vanuit omliggende straten

een zichtlijn bestaat op de kerk(toren), een vrij zeldzame situatie in de gereformeerde kerkbouw als representant van de ontwikkeling van de gereformeerde kerkbouwkunst in de eerste helft van

de 20s`e eeuw (1922) vanwege de kwaliteit van het ontwerp en de plaats van de kerk in het oeuvre van de architect A. de Maaker als gaaf bewaard gebleven kerkgebouw in een aan de Amsterdamse School verwante bouwstijl - als voorbeeld van een gereformeerde kerk in een uitbreidingswijk/stadswijk uít de eerste helft van de 20e eeuw (jaren twintig) - vanwege de stedenbouwkundige waarde door de situering en als ankerpunt in de stadswijk zuid vanwege de gaafheid van het exterieur

2.2.7.5.22 Neuweg 245 en Orchideestraat 8-10

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH0993

Hoofd typologie Voorzieningen

Typologie Ziekenhuis

Adres Neuweg 245 en Orchideestraat 8-10

Bouwstijl

Architect Andriessen, N.

Bouwperiode 1900-1910

Status aangewezen

Besluitdatum 2-2-2010

Besluitnummer S0915848

Brondocumentnummer S0915848.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Het uit een aantal gebouwen samengestelde gemeentelijke complex is gesticht in 1907 als 'inrichting voor lijders aan besmettelijke ziekten'. De gebouwen van `Verpleeghuis de Orchidee' zijn ontworpen door de toenmalige gemeentearchitect P. Andriessen en hebben de stilistische kenmerken van een destijds gangbare, aan de Chaletstijl verwante Overgangsstijl. Het complex bestond oorspronkelijk uit twee barakken voor lijders aan dyphterie, tyfus, roodvonk, Spaanse griep en andere besmettelijke ziekten, een observatiebarak en een directeurswoning met kantoor. In 1919 werd het complex uitgebreid met een ontsmettingsgebouw, waar ontsmettende baden konden worden genomen, en een transformatorgebouwtje. Toen de medische bestemming voor het complex verdween met de sluiting van het verpleeghuis in 1980, hebben de gebouwen onder meer de functie van kantoor en appartementen gekregen.

Redengevende omschrijving omschrijving

Een aantal onderdelen van het ziekeninrichting maken nog steeds deel uit van het complex. De directeurswoning en de twee ziekenbarakken op het voormalige ziekenhuisterrein zijn opvallend vanwege hun verfijnde detaillering. Het ontsmettingsgebouw en het transformatorgebouw zijn veel soberder vormgeven.

Directeurswoning

Het huis staat met twee bouwlagen onder een kap, die is samengesteld uit een schilddak en twee steekkappen in de vorm van een zadeldak. De daken zijn gedekt met geglazuurde tuiles du nord en hebben uitkragingen die liggen op gesneden klampen. De gevels zijn boven een met een rollaag afgedekte plint opgetrokken in schone baksteen, die wordt verlevendigd met speklagen van oranje verblendsteen. Boven de recht gesloten gevelopeningen liggen hardstenen lateien en eveneens van verblendsteen vervaardigde, segmentboogvormige ontlastingsbogen. De vensters zijn tevens voorzien van hardstenen onderdorpels.Het huis heeft een symmetrische, op de Neuweg gerichte voorgevel met in het midden twee vensters en in het dakschild daarboven een dakkapel onder een uitkragend schilddak met een terracotta piron en met terracotta schubben beklede wangen. De uitkragende dakrand rust op gesneden klampen, die op hardstenen consoles zijn geplaatst. De onder zadeldaken staande risalieten aan weerszijden van de middenpartij bevatten twee vensters op de begane grond en een tweetal smalle vensters in de zolderverdieping. De geveltop is voorzien van een houten voorschot. De eveneens symmetrische linker zijgevel heeft in het midden een onder een bovenlicht staande deur en aan weerszijden van de deur een venster. In het dakschild hierboven staat een smallere versie van de dakkapel boven de voorgevel. Tegen de rechter zijgevel staat een aanbouw. In het dakschild hierboven is een dakkapel geplaatst als die in de linker zijgevel. Ook tegen de achtergevel staat een aanbouw. De dakkapel is grotendeels vergelijkbaar met die in de voorgevel, maar bezit laaddeuren en een hijsbalk met een windkast.

Ziekenbarakken

De twee ziekenbarakken staan achter de directeurswoning. De barakken hebben een grote overeenkomst in hoofdvorm en detaillering en verschillen slechts op onderdelen van elkaar. De barakken staan met één bouwlaag onder met tuiles du nord gedekte zadeldaken. De daken hebben uitkragingen die liggen op gesneden klampen. De gevels zijn boven een met een rollaag afgedekte plint opgetrokken in schone baksteen, die wordt verlevendigd met speklagen van oranje verblendsteen. De recht gesloten vensters staan onder hardstenen lateien en rollagen van oranje verblendsteen. De zuidoostelijke kopgevel van de verst van de directeurswoning af staande barak bevat drie vensters op de begane grond en één zoldervenster. De uitkragende dakranden zijn voorzien van windveren, een houten tuit en een eveneens van hout vervaardigd voorschot. De dakrand heeft een knik ter hoogte van een aan de zijgevel bevestigde serre. Deze tegen de rechter hoek van de zuidoostelijke gevel aanstaande, voornamelijk in glas n houten opgetrokken uitbouw met openslaande deuren is verfraaid met geometrische decoratiemotieven en gesneden consoles, die de uitkragende dakrand ondersteunen. Tegen de gevel staat een aanbouw, die de verbinding vormt met een later gebouwd volume. De andere langsgevel De tweede barak is vergelijkbaar. De detaillering en het materiaalgebruik zijn identiek, maar de indeling van de gevels is iets anders.

Ontsmettingsgebouw

Het op een rechthoekige plattegrond staande gebouw staat onder een zadeldak dat is gedekt met tuiles du nord. De uitkragende dakranden liggen op klampen. De gevels zijn opgetrokken in schone baksteen

boven een met een rollaag afgedekt trasraam en bevatten recht gesloten, onder strekken staande gevelopeningen. De op de Orchideestraat gerichte langsgevel is blind. De uitkragende dakranden van de kopgevels zijn voorzien van een voorschot en windveren met een kleine houten tuit. In de op de directeurswoning en de ziekenbarakken gerichte gevel staan

Redengevende omschrijving waardering

De gebouwen van het voormalige ziekenhuiscomplex zijn van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. De gebouwen van het voormalige ziekenhuiscomplex zijn heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van scholen. De gebouwen van het voormalige ziekenhuiscomplex zijn is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van de ontwerpen, vanwege de op de functie aangepaste vormgeving van de diverse volumes en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering. De gebouwen van het voormalige ziekenhuiscomplex hebben ensemblewaarde en stedenbouwkundige waarde vanwege de sterke onderlinge architectonische en stedenbouwkundige samenhang van de samenstellende onderdelen en vanwege de situering aan een kruispunt. De gebouwen van het voormalige ziekenhuiscomplex zijn tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de ruime mate van gaafheid de exterieurs. De gebouwen van het voormalige ziekenhuiscomplex hebben ook zeldzaamheidswaarde vanwege de bijzondere oorspronkelijk functie van een aantal complexonderdelen.

2.2.7.5.23 Frederik van Eedenlaan 15B en Betje Wolfflaan 2

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1336

Hoofd typologie Voorzieningen

Typologie Kerk Kosterswoning

Adres Frederik van Eedenlaan 15B en Betje Wolfflaan 2

Bouwstijl

Architect Egberts, D.

Bouwperiode 1955-1955

Status aangewezen

Besluitdatum 5-6-2009

Besluitnummer S0906924

Brondocumentnummer S0906924.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De in 1955 voor de Christelijk Gereformeerde Gemeente te Hilversum gebouwde kerk met klokkentoren, wijkgebouw en kosterswoning is ontworpen door de architect Dick Egberts. De tussen de F. van Edenlaan, de Van Hoogendorplaan en de B. Wolfflaan gesitueerde kerk met annexen is gebouwd in een voor de bouwtijd karakteristieke Wederopbouwstijl.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het kerkgebouw en de bijgebouwen zijn door middel van en zuilengalerij en tussenleden met elkaar verbonden. De samenstellende onderdelen van het complexje zijn opgetrokken in schone baksteen en beton, vanuit een rechthoekige plattegrond. Alle onderdelen staan onder een met gesmoorde pannen gedekt zadeldak en zijn voorzien van recht gesloten gevelopeningen met stalen ramen in de betonnen kozijnen.

De op de B. Wolfflaan gerichte zuidgevel van de kerk is een blinde puntgevel, die ooit was voorzien van een groot kruis, maar tegenwoordig slechts in de punt wordt verlevendigd door een liggende gemetselde ruit met een rasterpatroon.

Het kerkgebouw heeft aan de kant van de Van Hoogendorplaan een lage, onder lessenaardak staande uitbouw (zijbeuk), die is doorgetrokken over de gehele breedte van de gevel. De gevel van de zijbeuk bevat een reeks vierkante vensters met uitkragende betonnen kozijnen en glas-in-loodramen. In de oostgevel van het schip van de kerk is een reeks van 11 staande vensters opgenomen.

In het midden van de op de Van Edenlaan gerichte, symmetrische noordgevel bevindt zich de hoofdentree van de kerk. De deur staat tussen schuin geplaatste windvangers en onder een luifel. In de punt van de gevel is een decoratieve, gemetselde ruit met rasterpatroon opgenomen.

De westgevel is door midden van een tussenlid en een zuilengalerij met het verenigingsgebouw verbonden. De gevel van de kerk bevat op twee niveaus een reeks vensters met uitkragende betonnen kozijnen en glas-in-loodramen in de bovenste vensterreeks. De gevel is onder de galerij voorzien van een dubbele deur. De overdekte zuilengalerij is een vrijstaande, aan beide langszijden open galerij met getoogde openingen tussen de betonnen zuilen. Het zadeldak boven de gemetselde muurdelen is een eenvoudige, met pannen gedekte houten kap.

De oostgevel van het verenigingsgebouw met souterrain heeft de entree met dubbele deur onder het andere einde van de galerij. De gevel is op souterrainniveau voorzien van een reeks vierkante vensters en daarboven van een reeks staande vensters. De vensters hebben uitkragende betonnen kozijnen en bevatten stalen ramen.

De kerk en het verenigingsgebouw zijn ook met een tussenlid met elkaar verbonden, zodat tussen de galerij en het tussenlid een aan alle kanten omsloten kleine binnenhof is ontstaan. Het tussenlid is voorzien van vensters met stalen ramen in de betonnen kozijnen. Het verenigingsgebouw is aan de zuidwestzijde eveneens door middel van een tussenlid met een onder zadeldak staande kosterswoning verbonden. Dit tussenlid bevat een getoogde doorgang naar de achterzijde van de woning.

Links en iets terug staand ten opzichte van de zuidgevel van de kerk staat de zuidgevel van de klokkentoren. De klokkentoren heeft een vierkante plattegrond en heeft met elkaar vergelijkbare bakstenen gevels, waarin kleine vierkante vensters staan en die worden beëindigd door profiellijsten. De bovenste torengeleding is een open constructie van betonnen staanders, die aan alle kanten een wijzerplaat dragen en tevens als klankopeningen voor de luidklok dienen. De toren staat onder een concaaf gewelfd tentdak met een stalen bekroning.

Redengevende omschrijving waardering

De kerk met annexen is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het complex heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van kerkelijke gebouwen in de periode van de Wederopbouw. Het complex is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, detaillering en materiaalgebruik van de samenstellende onderdelen. Het complex heeft stedenbouwkundige en ensemblewaarde vanwege de bijzondere situering aan kruispunten, vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang met de wijk, waarin het een beeldbepalend onderdeel is en vanwege de sterke samenhang tussen de samenstellende onderdelen. Het complex is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van het exterieur.

2.2.7.5.24 Loosdrechtseweg 263

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1361

Hoofd typologie Voorzieningen

Typologie Kerk

Adres Loosdrechtseweg 263

Bouwstijl

Architect Zuiderhoek, D.

Bouwperiode 1959-1961

Status aangewezen

Besluitdatum 10-7-2008

Besluitnummer S0808254

Brondocumentnummer S0808254119.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De `Bethlehemkerk' met (klokken)toren, vergaderlokalen, jeugdhonk en kosterswoning is gebouwd in 1959-1961, naar een ontwerp van de Baarnse architect D. Zuiderhoek. De op een terrein tussen de Loosdrechtseweg, Het Diependaalselaan en de Melis Stokelaan gestitueerde kerkelijke complex is gesticht in opdracht van de Nederlands Hervormde gemeente en heeft de voor de bouwtijd karakteristieke kenmerken van de latere, 'strakke' fase van de Wederopbouwperiode.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het vanuit een complexe plattegrond opgetrokken kerkelijke complex is samengesteld uit een aantal onderdelen van zeer uiteenlopende omvang en hoogte. De onderdelen zijn opgebouwd in schone baksteen en beton en zijn voorzien van platte daken. De plattegronden van de samenstellende onderdelen zijn rechthoekig en zeshoekig.

Het aanzien van het complex vanaf de zuidzijde (Diependaalselaan) wordt bepaald door een smalle zijde van het zeshoekige kerkgebouw en het lage, teug staande volume met de lokalen er rechts van. Aan de kant van de Loosdrechtseweg bevindt zich de gekikte lange gevel van het kerkgebouw dat is voorzien van een lage, brede uitbouw. De noordzijde van het complex toont rechts de kerk met links ervan een gevel van het lage gedeelte met de bijeenkomstruimtes dat verbonden met een hier loodrecht opstaand, bouwdeel met latere uitbreiding. Dit bouwdeel is verbonden met een vrij gesloten, zeshoekige (klokken)toren. Aan de oostzijde (Melis Stokelaan) wordt het beeld ook gedomineerd door de toren en door het kubische volume van de kosterswoning. Links van de woning bevindt zich een gevel van de reeds vermelde, op het zuiden gerichte zalenblok.

De hoofdentree (dubbele deur in portiek met schuine wanden) van het nogal gesloten kerkgebouw met vier lange en twee korte zijden bevindt zich in de smalle noordzijde. Aan de kopse zijden is het gebouw voorzien van hoog in de gevel staande, vierkante vensters met gekleurd glas in decoratieve betonnen traceringen. De gevels van de uitbouw aan de symmetrische westzijde van de kerk bestaan uit betonnen staanders, waartussen smalle ramen staan. De op het noorden gerichte gevel van het lokalenblok links van de kerk heeft dezelfde samenstelling. Vergelijkbare combinaties van beton met glas zijn gebruikt in de gevels van het lokalenblok aan de zuid- en oostzijde van het complex. Deze gevelpartijen zijn hier echter tevens voorzien van uitkragende vensters met grote spiegelruiten. In de oostgevel (Melis Stokelaan) van de kosterswoning met verdieping staan vier vierkante vensters in beide bouwlagen. De entree bevindt zich in een loggia onder een balkon in de zuidgevel. De zeshoekige toren is evenals het kerkgebouw voorzien van twee korte en vier lange zijden. De aan de onderkant blinde toren bevat een aantal vierkante openingen, die (waarschijnlijk) fungeren als galmgaten.

Redengevende omschrijving waardering

Het kerkelijke complex is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. De kerk heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van kerken in de latere fase van de Wederopbouwperiode. De kerk is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende, hoofdvorm, detaillering en materiaalgebruik. Van belang voor het ontwerp is tevens de bijzondere samenhang tussen de samenstellende onderdelen van het complex. De kerk heeft ensemblewaarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang met de omringende bebouwing, vanwege de samenhang tussen de samenstellende onderdelen en vanwege de bijzondere situering op een prominente plaats, waar het een beeldbepalend onderdeel van de wijk is. De kerk is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van het exterieur.

2.2.7.5.25 Van Hogendorplaan 20a-74

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1362

Hoofd typologie Voorzieningen

Typologie Winkelcentrum Woningcomplex

Adres Van Hogendorplaan 20a-74

Bouwstijl

Architect Hartman, M.E.

Bouwperiode 1955-1955

Status aangewezen

Besluitdatum 24-6-2008

Besluitnummer S0806794

Brondocumentnummer S0806794.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Het uit twee flatgebouwen samengestelde complex met in totaal 14 winkels en 15 bovenwoningen en een overkapping, die de winkelgalerijen overdekt en de gebouwen met elkaar verbindt, is gebouwd naar een ontwerp van de architect M.E. Hartman. Het als winkelgalerij 'Koopcentrum' gebouwde, maar tegenwoordig als winkelcentrum 'Heigalerij' bekende complex verrees in 1955 en is daarmee de oudste naoorlogse winkelgalerij in Hilversum. Het complex staat op een terrein tussen de Van Hogendorplaan, de Jacob van Maerlantlaan en de Oude Loosdrechtseweg.

Oorspronkelijk waren de winkels zowel van buitenaf als van binnenuit te bereiken. In de loop ter tijd zijn de toegangen aan de buitenzijde vervangen door min of meer gesloten puien. Deze aanpassingen vallen buiten de bescherming.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het winkelcentrum is samengesteld uit twee, evenwijdig aan elkaar staande flatgebouwen met drie bouwlagen onder met bitumen gedekt zadeldak met schoorstenen op de nok en een tussenterrein met een glazen overkapping voor de winkels op de begane grond. De zadeldakvormige overkapping verbindt de flatgebouwen met elkaar. De flatgebouwen zijn vanuit een rechthoekige plattegrond opgetrokken in beton en schone baksteen, en bevatten recht gesloten gevelopeningen met een overwegend nieuwe invulling. Aan de kopse zijden zijn de onderdelen van het complex uitgebouwd op de begane grond. Deze platte delen bevatten onder meer de toegang tot de bovenwoningen. Deze onderdelen zijn toegevoegd nadat de oorspronkelijke trappartij in het zuidelijke blok werd verwijderd. Zowel de toegevoegde woningtoegang, als de invullingen in het deel waar oorspronkelijk de trap zat, vallen buiten de bescherming.

De op de Oude Loosdrechtseweg gerichte langsgevel van het gebouw met de huisnummers is op de begane grond voorzien van acht, tussen betonnen steunberen staande winkelpuien, die voor een groot deel zijn gewijzigd. De woonlagen hebben een ritmische indeling met om en om in beide bouwlagen een klein rechthoekig venster en een groot rechthoekig venster. De kopgevels zijn per bouwlaag voorzien van één rechthoekig venster. Aan de achterzijde is de gevel boven de winkeloverkapping meer transparant van karakter, met grote vensterpartijen in beide bouwlagen. Het tweede flatgebouw is spiegelbeeldig vrijwel identiek. Op de begane grond is de invulling tussen de steunberen echter ingrijpend gewijzigd.

De winkelpuien onder de overkapping zijn voor een deel nog in de vrijwel oorspronkelijke staat bewaard gebleven. De puien van deze winkels zijn voornamelijk van glas en hout. Enkele daarvan staan schuin op de lengteas van het overkapte binnenterrein en zijn voorzien van om de hoek gaande etalages. De overkapping is samengesteld uit stalen dwarsbalken voor de verbinding met de gebouwen, hierop in de lengterichting liggen houten balken en een uit ramen van gewapend glas vervaardigde kap.

Redengevende omschrijving waardering

Het overdekte winkelcomplex met flatwoningen is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde. Het overdekte winkelcomplex heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van winkelwoningen. Het overdekte winkelcomplex is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering. Het overdekte winkelcomplex heeft stedenbouwkundige en ensemblewaarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang met de omringende bebouwing en vanwege de bijzondere situering in de wijk, waarvan het een karakteristiek en beeldbepalend onderdeel is. Het overdekte winkelcomplex is

tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de ruime mate van gaafheid van het exterieur en delen van het inwendige van het gebouw.

2.2.7.5.26 Leliestraat 1-43, Bosdrift 57-97, Neuweg 196-268, Anemonestraat 1-51 en 2-38, Geraniumstraat 1-17 en 2-24 en Papaverstraat 1-35 en 2-36

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1360

Hoofd typologie Wonen

Typologie Grondgebonden Woning Woningbouwcomplex

Adres Leliestraat 1-43, Bosdrift 57-97, Neuweg 196-268, Anemonestraat 1-51 en 2-38, Geraniumstraat 1-17 en 2-24 en Papaverstraat 1-35 en 2-36

Bouwstijl

Architect Dudok, W.M.

Bouwperiode 1917-1918

Status aangewezen

Besluitdatum 2-2-2010

Besluitnummer S0915848

Brondocumentnummer S0915848.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Het stedenbouwkundige plan, de woningblokken en de bijbehorende complexdelen van het 1e complex van het Gemeentelijke Woningbedrijf zijn ontworpen gebouwd in 1915-1917 en gerealiseerd in 1917-1918. Het 183 woningen, 3 winkelhuizen en een openbare leeszaal omvattende complex is ontworpen door de Directeur der Publieke Werken van de gemeente Hilversum W.M Dudok en sluit aan op het 1e complex van de Woningstichting Patrimonium en enkele andere complexen van het Gemeentelijk Woningbedrijf uit de eerste decennia van de 20e eeuw, waaronder het 2e complex. De woningblokken en de andere complexdelen zijn gebouwd in een voor de bouwtijd karakteristieke, en aan de Amsterdamse School verwante 'Dudokiaanse' trant.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het complex met onregelmatig stratenpatroon telt een groot aantal woningblokken van zeer uiteenlopende lengte en enkele volumes, waarin tevens andere dan woonfuncties zijn opgenomen. De blokken verspringen ten opzichte van elkaar en verschillen ook qua hoogte en qua bouwmateriaal, waardoor een gevarieerd straatbeeld is ontstaan. De blokken staan met één en twee bouwlagen onder met opnieuw verbeterde Hollandse pannen gedekte zadeldaken, gebroken zadeldaken en schilddaken met schoorstenen op de nok. De daken staan zowel evenwijdig aan, als dwars op de straat. De gevels van de meeste blokken zijn opgetrokken in schone baksteen. De gevels bevatten recht gesloten gevelopeningen, waarvan de deuren onder bovenlicht en rollaag staan. De samenstellende onderdelen van het complex wijken nogal af van elkaar. Enkele boven een trasraam van schone steen in gepleisterde baksteen gebouwde volumes (Neuweg, Leliestraat en Anemoonstraat) verschillen qua kleur, vormgeving en materiaalgebruik sterk met de overige blokken. In de Leliestraat worden twee woningblokken met elkaar verbonden door een portgebouw met rondboog doorgang en entrees in de gevels aan weerszijden van de doorgang. In de as van de Anemoonstraat staat en representatieve, in de stijl van de Amsterdamse School gebouwde dubbele woning. Ook de aan de Neuweg en aan een plein gesitueerde bibliotheek is een bijzonder element in het complex. De openbare heeft eveneens de stilistische kenmerken van de architectuur van de Amsterdamse School. Een grote rondboog doorgang in de symmetrische gevel ligt in de as van de Zonnebloemstraat (2e complex) en de achter de leeszaal liggende dwarsstraat van de Anemoonstraat.

Redengevende omschrijving waardering

Het 1e complex van het Gemeentelijke Woningbedrijf is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de stedenbouwkundige waarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het complex heeft cultuurhistorische en sociaal-historische waarde als een karakteristieke uitdrukking van

een typologische ontwikkeling in de woningbouw voor de volkshuisvesting in het Interbellum. Het complex is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp, vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering en als het 1e grootschalige werk in Hilversum uit het oeuvre van een vooraanstaand architect. Het complex heeft ensemblewaarde en stedenbouwkundige waarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang tussen de samenstellende onderdelen en vanwege de relatie met de nabij gelegen, eveneens door Dudok ontworpen woningcomplexen van het Gemeentelijke Woningbedrijf. Het complex is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van de stedenbouwkundige opzet en het exterieur der samenstellende onderdelen.

2.2.7.5.27 Bosdrift, Diependaalselaan, Geraniumstraat, Zonnebloemstraat, Neuweg

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1327

Hoofd typologie Wonen

Typologie Grondgebonden Woning Woningbouwcomplex

Adres Bosdrift, Diependaalselaan, Geraniumstraat, Zonnebloemstraat, Neuweg

Bouwstijl

Architect Vorkink, Wormser

Bouwperiode 1917-1918

Status aangewezen

Besluitdatum 2-2-2010

Besluitnummer S0915848

Brondocumentnummer S0915848.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De woningblokken en de andere, bijbehorende complexdelen van het 1e complex van de Woningstichting Patrimonium zijn gebouwd in de jaren 1916-1918. De 11 blokken met 61 arbeiderswoningen en 4 winkelhuizen zijn ontworpen door de architecten Vorkink en Wormser. Het complex sluit aan op enkele in dezelfde periode gerealiseerde complexen (waaronder het 1e en 2e complex) van het Gemeentelijk Woningbedrijf. De woningen zijn gebouwd in een voor de bouwtijd karakteristieke, nog tamelijk traditionalistisch vormgegeven trant.

Redengevende omschrijving omschrijving

De woningblokken van het op een parallellogramvormig en een vijfhoekig terrein ten oosten van de Bosdrift gesitueerde complex tussen de Bosdrift, de Diependaalselaan, de Geraniumstraat en de Neuweg, en de hier halverwege tussenin liggende Zonnebloemstraat hebben ten opzichte van elkaar verspringende rooilijnen en staan tevens schuin ten opzichte van elkaar. De blokken staan met één en twee bouwlagen onder met Hollandse pannen gedekte, gebroken zadeldaken. De tweede bouwlaag in een aantal blokken staat ingeklemd tussen lagere gevelpartijen en is voor een deel opgetrokken in hout onder een lessenaardak. De daken van de centrale delen van de blokken staan evenwijdig aan de weg, de daken van de meeste eindwoningen staan er dwars op. Een aantal dwarskappen ligt boven volumes met risalerende gevelpartijen.

Enkele blokken zijn met elkaar verbonden door middel van in verbindingsmuurtjes opgenomen rondboogpoorten naar de achterterreinen. De gevels zijn opgetrokken in schone baksteen en bevatten recht gesloten gevelopeningen. Enkele hoeken van de blokken worden geaccentueerd door een zich verjongende uitmetselingen. Winkels zijn opgenomen in de hoekpanden van de blokken op de hoeken Bosdrift/Zonnebloemstraat, Geraniumstraat/Zonnebloemstraat en Geraniumstraat/Neuweg. Op de hoek Diependaalselaan/Bosdrift is een dwarsvleugel voorzien van een uitbouw onder een steekkap. De in het 2e complex van het Gemeentelijke Woningbedrijf opgenomen Geraniumschool staat in de as van de Zonnebloemstraat.

De woningen in de blokken met kleine voortuintjes hebben een erfscheiding in de vorm van een laag gemetseld muurtje. Op de achterterreinen bevinden zich onder zadeldaken staande schuurtjes.

Redengevende omschrijving waardering

Het 1e complex van de Woningstichting Patrimonium is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de stedenbouwkundige waarde. Het complex heeft cultuurhistorische en sociaal-historische waarde als een karakteristieke uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de woningbouw voor de volkshuisvesting in het Interbellum. Het complex is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp, vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering en als een werk uit het oeuvre van een voor Hilversum belangrijk architect. Het complex heeft ensemblewaarde en stedenbouwkundige waarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang tussen de samenstellende onderdelen en vanwege de relatie met de nabij gelegen, door Dudok ontworpen woningcomplexen van het Gemeentelijke Woningbedrijf . Het complex is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van de stedenbouwkundige opzet en het exterieur der samenstellende onderdelen.

2.2.7.5.28 Korenbloemstraat 2-36, Diependaalselaan 218-236, Neuweg 335-347, Geraniumstraat 19-41, Lobeliastraat 1-29 en 2-8 en Resedastraat

1-9 en 2-28

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1334

Hoofd typologie Wonen

Typologie Grondgebonden Woning Woningbouwcomplex

Adres Korenbloemstraat 2-36, Diependaalselaan 218-236, Neuweg 335-347, Geraniumstraat 19-41, Lobeliastraat 1-29 en 2-8 en Resedastraat 1-9 en 2-28

Bouwstijl

Architect Dudok, W.M.

Bouwperiode 1919-1919

Status aangewezen

Besluitdatum 2-2-2010

Besluitnummer S0915848

Brondocumentnummer S0915848.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De woningen van het 2e complex van het Gemeentelijke Woningbedrijf zijn gebouwd in 1919. De 84 woningen, een school en de stedenbouwkundige opzet van het complex zijn ontworpen door de Directeur der Publieke Werken van de gemeente Hilversum W.M Dudok en sluiten aan op enkele andere complexen van het Gemeentelijk Woningbedrijf uit de eerste decennia van de 20e eeuw. De woningen zijn gebouwd in een voor de bouwtijd gangbare en aan de Amsterdamse School verwante 'Dudokiaanse' Interbellumstijl. Een bijzonder onderdeel van dit stedenbouwkundige plan is de tot appartementen verbouwde Geraniumschool (zie beschrijving Geraniumstraat 31 1-14, GMH1278).

Redengevende omschrijving omschrijving

De stedenbouwkundige structuur van het complex is min of meer symmetrisch van opzet met de school in het midden van de westelijke zijde. De in schone baksteen opgetrokken blokken woningen verschillen sterk van lengte en de rooilijnen van de verschillende blokken verspringen ten opzichte van elkaar. De woningen staan met één en twee bouwlagen onder met pannen gedekte zadeldaken, gebroken zadeldaken en wolfdaken, waarvan een deel evenwijdig aan de straat en een deel dwars op de straat staat. De gevels bevatten recht gesloten, onder rollaag staande gevelopeningen. Aan de Resedastraat staan enkele hoger opgaande bouwdelen. Aan deze straat is ook sprake van pleinvorming op de plaats waar de tegenover elkaar staande bouwblokken en een vleugel van de school terug gerooid staan ten opzichte van de belendende blokken. Een blok met ingangsportalen met uitgemetselde hoeken bevindt zich eveneens in de Resedastraat. De woningen in het complex zijn voorzien van verbindingsmuurtjes en muurtjes die dienen als erfscheiding tussen de openbare weg en de voortuintjes van de woningen. De woningen aan de

Zonnebloemstraat staan tegenover de woningen van het 2e complex van de Woningbouwvereniging Patrimonium, waardoor deze twee woningcomplexen strek met elkaar zijn verweven.

Op de terreinen achter de woningen van het 2e gemeentelijk complex staan gemetselde schuurtjes met zadeldaken.

Redengevende omschrijving waardering

Het 2e complex van het Gemeentelijke Woningbedrijf is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de stedenbouwkundige waarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het complex heeft cultuurhistorische en sociaal-historische waarde als een karakteristieke uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de woningbouw voor de volkshuisvesting in het Interbellum. Het complex is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp, vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering en als een karakteristiek werk uit het oeuvre van een vooraanstaand architect. Het complex heeft ensemblewaarde en stedenbouwkundige waarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang tussen de samenstellende onderdelen en vanwege de relatie met de nabij gelegen, eveneens door Dudok ontworpen woningcomplexen van het Gemeentelijke Woningbedrijf. De voormalige school is zowel een architectonisch als stedenbouwkundig belangrijk onderdeel van het complex en is zodoende van essentieel belang voor het totaalbeeld. Het complex is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van de stedenbouwkundige opzet en het exterieur der samenstellende onderdelen.

2.2.7.5.29 Diependaalselaan 210-216, Hilvertsweg 164-186, Korenbloemstraat 1-35, Lupinestraat 34-42 en 37-43 en Neuweg 319-333

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1333

Hoofd typologie Wonen

Typologie Grondgebonden Woning Woningbouwcomplex

Adres Diependaalselaan 210-216, Hilvertsweg 164-186, Korenbloemstraat 1-35, Lupinestraat 34-42 en 37-43 en Neuweg 319-333

Bouwstijl

Architect Vorkink, Wormser

Bouwperiode 1919-1920

Status aangewezen

Besluitdatum 2-2-2010

Besluitnummer S0915848

Brondocumentnummer S0915848.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De woningen van het 2e complex van de Woningstichting Patrimonium zijn gebouwd in 1919-1920. De 49 arbeiderswoningen en 2 winkelhuizen aan de Neuweg en de Korenbloemstraat, alsmede de stedenbouwkundige opzet van het complex zijn ontworpen door de architecten Vorkink en Wormser. Het complex sluit aan op het 3e complex van Patrimonium en enkele complexen van het Gemeentelijk Woningbedrijf uit de eerste decennia van de 20e eeuw, waaronder het 5e Complex van het Gemeentelijke Woningbedrijf. De woningen zijn gebouwd in een voor de bouwtijd gangbare, nog tamelijk traditionele Interbellumstijl.

Redengevende omschrijving omschrijving

De woningen van het complex staan aan vijf straten en zijn opgenomen in blokken van verschillende lengte, die zijn gesitueerd op twee onregelmatig gevormde terreinen. De blokken verspringen ten opzichte van elkaar en zijn in enkele gevallen ook schuin ten opzichte van de straat geplaatst. Waar de bouwblokken geknikt ten opzichte van elkaar staan en de Lupinestraat begint (eindigt) heeft de openbare ruimte aan de Korenbloemstraat een besloten karakter gekregen, omdat hier een smal 'plein' is ontstaan. De voornamelijk in schone baksteen opgetrokken woningblokken zijn voorzien van deels één en deels twee bouw-

lagen, voornamelijk onder met Hollandse pannen gedekte, gebroken zadeldaken (semi-mansardedaken), en enkele mansardedaken en zadeldaken met korte schoorstenen op de nokken. De daken staan zowel evenwijdig aan de straat als er dwars op. Daar waar de blokken zijn voorzien van hoger opgaande gevelpartijen voor de verdieping is sprake van een lessenaardak. De gevels bevatten recht gesloten, onder rollagen staande gevelopeningen. De deuren zijn voorzien van bovenlichten. Hier en daar worden de hoeken van de gevels geaccentueerd door uitmetselingen.Tussen de voortuintjes en de openbare weg bevinden zich erfafscheidingen in de vorm van gemetselde muurtjes. In het blok aan de Neuweg en in het meest noordelijke blok aan de Korenbloemstraat is een winkel opgenomen. De dubbele woning Hilvertsweg 174-176 is voorzien van een uitpandig ingangsportaal. Op de terreinen achter de woningen zijn bakstenen schuurtjes gebouwd.

Redengevende omschrijving waardering

Het 2e complex van de Woningstichting Patrimonium is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de stedenbouwkundige waarde. Het complex heeft cultuurhistorische en sociaal-historische waarde als een karakteristieke uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de woningbouw voor de volkshuisvesting in het Interbellum. Het complex is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp, vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering en als een karakteristiek werk uit het oeuvre van een voor Hilversum belangrijk architectenduo. Het complex heeft ensemblewaarde en stedenbouwkundige waarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang tussen de samenstellende onderdelen en vanwege de relatie met de nabij gelegen, door Dudok ontworpen woningcomplexen van het Gemeentelijke Woningbedrijf en met die van andere woningbouwverenigingen. Het complex is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van de stedenbouwkundige opzet en het exterieur der samenstellende onderdelen.

2.2.7.5.30 Resedastraat 11-49, Lobeliastraat 18-50, Geraniumstraat 31-1 tot 31-14

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1278

Hoofd typologie Voorzieningen

Typologie School

Adres Resedastraat 11-49, Lobeliastraat 18-50, Geraniumstraat 31-1 tot 31-14

Bouwstijl

Architect Dudok, W.M.

Bouwperiode 1916-1918

Status aangewezen

Besluitdatum 2-2-2010

Besluitnummer S0915848

Brondocumentnummer S0915848.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De openbare school voor lager onderwijs is gebouwd in 1916-1918, naar ontwerp van de toenmalige directeur van Publieke Werken/gemeentearchitect W.M. Dudok. Een van 1924 daterend plan voor een uitbreiding met een fröbelschool met vier lokalen is nooit gerealiseerd. Het schoolgebouw maakt deel uit van het 2e Gemeentelijke woningbouwcomplex, dat eveneens door Dudok is ontworpen. De in de as van de Zonnebloemstraat staande school droeg oorspronkelijk de naam `Geraniumschool' en is gebouwd in een bouwstijl die karakteristiek is voor het vroegere werk van Dudok, welke een sterke verwantschap heeft met de architectuur van de Amsterdamse School.

Redengevende omschrijving omschrijving

De school is opgetrokken vanuit een vlindervormige plattegrond. De gevels zijn boven een trasraam met rollaag opgetrokken in schone baksteen en bevatten recht gesloten gevelopeningen, die zijn voorzien van vernieuwde ramen en deuren. De gevels worden verlevendigd door decoratieve uitmetselingen. Het

gebouw staat onder zadeldaken, die met pannen zijn gedekt. Op de nokken staan vrij korte, zich verjongende schoorstenen.

De school heeft (vanuit de Geraniumstraat gezien) een symmetrisch vooraanzicht, samengesteld uit een hoog opgaande middenpartij met een onder zadeldak staande toren en schuin op dit centrale volume staande, lagere vleugels. De voormalige hoofdentree van de school bevindt zich in de toren. Boven de overluifelde deur staan zich verjongende, uitgemetselde penanten, die door een rollaag worden afgedekt. Daarboven staat een reeks van vijf smalle lichten, waarboven een tweede reeks van vijf kortere blinde lichten in de gevel zijn opgenomen. Aan alle zijden van de toren is een in een uitgemetseld veld staand uurwerk bevestigd. Boven de uurwerken bevindt zich een liggende gevelopening (galmgaten?). De kopse zijden van het hoofdvolume zijn door middel van een geknikte muur met de zijvleugels verbonden.

De naar het westen gerichte vleugels zijn in de kopgevels voorzien van decoratief metselwerk en één steunbeer. De gevels aan de Lobeliastraat en de Resedastraat zijn geknikt. Boven de knikt staat een boven beide dakschilden uitrijzende, zich verjongende zeshoekige toren met een platte afdekking, uitgemetselde hoeken en hoekaccenten in de vorm van spuwers. Boven deze spuwers zijn de torengevels voorzien van een houten beschieting en zes zich verjongende vensters met drie dunne middenstijlen. De op het oosten gerichte kopgevels hebben een vanuit een getrapte uitmetseling in de gevel opgetrokken overhoekse schoorsteen.

Redengevende omschrijving waardering

De voormalige school is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. De school heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van scholen. De school is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp, vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering en als een karakteristiek werk uit het oeuvre van een vooraanstaand architect. De school heeft stedenbouwkundige en ensemblewaarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang met de omringende bebouwing en als een bijzonder, dragend onderdeel van één van de vroegste gemeentelijke woningbouwcomplexen van Dudok, waarin de school een belangrijke stedenbouwkundige functie heeft. De school is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de ruime mate van gaafheid van het exterieur.

2.2.7.5.31 Diependaalselaan 182-208, Hilvertsweg 197-227, Neuweg 265-277, 184-194, Lupinestraat 17-35, 14-32, Lavendelstraat 1-29, 2-10, Lavendelplein 1-25, 2, Crocusstraat 1-9, 2-28

Gmhnummer GMH1331

Hoofd typologie Wonen

Typologie Grondgebonden Woning Woningbouwcomplex

Adres Diependaalselaan 182-208, Hilvertsweg 197-227, Neuweg 265-277, 184-194, Lupinestraat 17-35, 14-32, Lavendelstraat 1-29, 2-10, Lavendelplein 1-25, 2, Crocusstraat 1-9, 2-28

Bouwstijl

Architect Dudok, W.M.

Bouwperiode 1921-1922

Status aangewezen

Besluitdatum 2-2-2010

Besluitnummer S0915848

Brondocumentnummer S0915848.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De woningen van het 5e complex van het Gemeentelijke Woningbedrijf zijn gebouwd in 1921-1922. De stedenbouwkundige opzet van het complex en de 113 woningen en 2 aan de Neuweg gesitueerde winkelhuizen zijn ontworpen door de Directeur der Publieke Werken van de gemeente Hilversum W.M Dudok. Het complex sluit aan op enkele oudere, ook door Dudok ontworpen complexen van het Gemeentelijk

Woningbedrijf, alsmede op complexen van andere woningcorporaties. De blokken arbeiderswoningen zijn gebouwd in een voor de bouwtijd gangbare, nog tamelijk traditionele Interbellumstijl, waarin echter ook de invloed van de Amsterdamse school herkenbaar is.

Redengevende omschrijving omschrijving

De woningen van het complex staan aan zeven straten en zijn opgenomen in blokken van verschillende lengte. De blokken verspringen ten opzichte van elkaar en zijn in enkele gevallen ook schuin ten opzichte van de straat geplaatst. Waar de tegenover elkaar staande bouwblokken terug wijken ten opzichte van de belendende blokken is op enkele plaatsen een ruimte ontstaan met een besloten, pleinachtig karakter. De woningblokken zijn voorzien van deels één en deels twee bouwlagen onder met Hollandse pannen gedekte, zadeldaken, gebroken zadeldaken (semi-mansardedaken) en schilddaken, met schoorstenen op de nokken en enkele schoorstenen, die aan de blokken een sterk verticaal accent geven. De gevels zijn voornamelijk opgetrokken in schone baksteen en bevatten recht gesloten gevelopeningen. De verdiepingen van enkele woonblokken aan de oostzijde van de Hilvertsweg zijn opgetrokken in hout. De in overstand staande verdiepingen van deze blokken worden geaccentueerd door hoge, zich verjongende schoorstenen. Enkele blokken aan de Crocusstraat zijn voorzien van hoger opgaande, onder lessenaardak staande geveldelen, waartussen de entreepartijen staan. Aan de Crocusstraat bevindt zich tevens een poortdoorgang naar een achterterrein. Een aantal eindwoningen is voorzien van uitbouwtjes onder gebroken zadeldak. Enkele blokken aan de Neuweg zijn voorzien van zich verjongende, vanuit de gevels opgetrokken schoorstenen. Eén van de winkels aan de Neuweg heeft een beschoten kopgevel. De andere heeft een brede, overhoekse entreepartij. Op de terreinen achter de woningen staan schuurtjes met zadeldak. De woningen, die een voortuintje bezitten hebben een gemetselde erfscheiding.

Redengevende omschrijving waardering

Het 5e complex van het Gemeentelijke Woningbedrijf is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de stedenbouwkundige waarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het complex heeft cultuurhistorische en sociaal-historische waarde als een karakteristieke uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de woningbouw voor de volkshuisvesting in het Interbellum. Het complex is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp, vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering en als een karakteristiek werk uit het oeuvre van een vooraanstaand architect. Het complex heeft ensemblewaarde en stedenbouwkundige waarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang tussen de samenstellende onderdelen en vanwege de relatie met de nabij gelegen, eveneens door Dudok ontworpen woningcomplexen van het Gemeentelijke Woningbedrijf . Het complex is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van de stedenbouwkundige opzet en het exterieur der samenstellende onderdelen.

2.2.7.5.32 Cameliastraat 9-38, Irisstraat 57-107, Neuweg 253-259 en Fuchsiastraat 27-33

Gmhnummer GMH1328

Hoofd typologie Wonen

Typologie Grondgebonden Woning Woningbouwcomplex

Adres Cameliastraat 9-38, Irisstraat 57-107, Neuweg 253-259 en Fuchsiastraat 27-33

Bouwstijl

Architect Verschuyl, E.

Bouwperiode 1920-1921

Status aangewezen

Besluitdatum 2-2-2010

Besluitnummer S0915848

Brondocumentnummer S0915848.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De panden van het 3e complex van de Arbeiders Bouwvereniging Hilversum zijn gebouwd in 1919-1921. De 58 woningen en 2 winkelhuizen woningen zijn ontworpen door de architect E. Verschuijl en sluiten aan op enkele oudere complexen van het Gemeentelijk Woningbedrijf en de Woningstichting Patrimonium. Het uit 17 bouwblokken van twee, vier, vijf en tien woningen samengestelde complex wordt gekenmerkt door een voor de bouwtijd gangbare, sobere Interbellumstijl.

Redengevende omschrijving omschrijving

De gevels van de blokken verspringen, waadoor een levendig straatbeeld is ontstaan. Waar de tegenover elkaar staande blokken van het 3e (noordoostzijde van de Irisstraat) en het 4e complex (zuidwestzijde van de Iristraat) zijn teruggerooid is een klein plein ontstaan, dat is verfraaid met kastanjebomen. De boven een trasraam met rollaag, voornamelijk in schone baksteen opgetrokken blokken staan onder zadeldaken, gebroken zadeldaken en wolfdaken. De gevels worden verlevendigd door uitgemetselde randen met zaagtandfriesjes en staan onder dakranden met geschulpte randen aan de boeiboorden. De gevels bevatten voornamelijk recht gesloten, onder strek (begane grond) en rollaag (verdieping) staande gevelopeningen, waarvan de deuren zijn voorzien van bovenlichten. De blokken aan de straateinden zijn overhoeks, op de kruispunten georiënteerde blokken, waarvan die op de hoek Neuweg/Irisstraat deels in schone en deels in gepleisterde baksteen zijn opgetrokken. Deze twee woningen bevattende blokken zijn voorzien van portieken met segmentboogvormige openingen, beschoten geveltoppen en zadeldakvormige steekkappen. Een derde blok aan de Neuweg bood onderdak aan twee winkelhuizen.

Redengevende omschrijving waardering

Het 3e complex van de Arbeiders Bouwvereniging Hilversum is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de stedenbouwkundige waarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het complex heeft cultuurhistorische en sociaal-historische waarde als een karakteristieke uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de woningbouw voor de volkshuisvesting in het Interbellum. Het complex is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp, vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering en als een karakteristiek werk uit het oeuvre van een voor Hilversum belangrijk architect. Het complex heeft ensemblewaarde en stedenbouwkundige waarde, vanwege de kwaliteit van het stedenbouwkundige ontwero, vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang tussen de samenstellende onderdelen en vanwege de relatie met het 4e complex van de Arbeiders Bouwvereniging en de nabij gelegen, door Dudok ontworpen woningcomplexen van het Gemeentelijke Woningbedrijf en de Woningstichting Patrimonium. Het complex is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van de stedenbouwkundige opzet en het exterieur der samenstellende onderdelen.

2.2.7.5.33 Cameliastraat, Fuchsiastraat, Lupinestraat, Neuweg en Irisstraat

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1330

Hoofd typologie Wonen

Typologie Grondgebonden Woning Woningbouwcomplex

Adres Cameliastraat, Fuchsiastraat, Lupinestraat, Neuweg en Irisstraat

Bouwstijl

Architect Verschuyl, E.

Bouwperiode 1924-1924

Status aangewezen

Besluitdatum 2-2-2010

Besluitnummer S0915848

Brondocumentnummer S0915848.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De panden van het 4e complex van de Arbeiders Bouwvereniging Hilversum zijn gebouwd in 1923-1924. De stedenbouwkundige opzet van het complex en de 54 woningen en een kantoorpand zijn ontworpen

door de architect E. Verschuijl. Het complex sluit aan op het 3e complex van de Arbeiders Bouwvereniging en enkele complexen van het Gemeentelijk Woningbedrijf en de Woningstichting Patrimonium. De woningen zijn gebouwd in een sobere, voor de bouwtijd gangbare trant, die aansluit op de kenmerken van de overige in het interbellum gebouwde woningbouwcomplexen van de Arbeiders Bouwvereniging, de Woningstichting Patrimonium en het Gemeentelijke Woningbedrijf in dit deel van Hilversum.

Redengevende omschrijving omschrijving

De op een onregelmatig gevormd terrein gebouwd woningbouwcomplex bestaat uit een aantal blokken woningen van variabele lengte en een op het tussen de blokken gelegen achterterrein staand kantoorgebouw. Een dubbele woning aan de Neuweg staat ver verwijderd van de overige onderdelen van het complex en heeft er dan ook vrijwel geen stedenbouwkundige samenhang mee. De blokken staan met voornamelijk één bouwlaag onder met opnieuw verbeterde Hollandse pannen gedekte gebroken zadeldaken en mansardedaken met schoorstenen op de nokken en rechthoekige dakkapellen.Uit een aantal daken steken zadeldakvormige steekkappen. De blokken zijn voorzien van verspringende gevelpartijen en hebben eveneens ten opzichte van elkaar verspringende rooilijnen, waardoor een levendig straatbeeld is ontstaan. Waar de tegenover elkaar staande blokken van het 3e (noordoostzijde van de Irisstraat) en het 4e complex (zuidwestzijde van de Iristraat) van de Arbeiders Bouwvereniging zijn teruggerooid is een klein plein ontstaan, dat is verfraaid met kastanjebomen. De blokken zijn opgetrokken in schone baksteen en bevatten recht gesloten, onder rollagen staande gevelopeningen, waarvan de deuren zijn voorzien van bovenlichten. Op een binnenterrein achter de woningen aan de Irisstraat staat een als kantoor gebouwd pand (Irisstraat 116a) met een zadeldak op het hoofdvolume en een polygonaal tentdak op een risalerend bouwdeel.

Redengevende omschrijving waardering

Het 4e complex van de Arbeiders Bouwvereniging Hilversum is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de stedenbouwkundige waarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het complex heeft cultuurhistorische en sociaal-historische waarde als een karakteristieke uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de woningbouw voor de volkshuisvesting in het Interbellum. Het complex is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp, vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering en als een karakteristiek werk uit het oeuvre van een voor Hilversum belangrijk architect. Het complex heeft ensemblewaarde en stedenbouwkundige waarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang tussen de samenstellende onderdelen en vanwege de nauwe relatie met het naburige 3e complex van de Arbeiders Bouwvereniging en de nabij gelegen, door Dudok ontworpen woningcomplexen van het Gemeentelijke Woningbedrijf en de Woningstichting Patrimonium. Het complex is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van de stedenbouwkundige opzet en het exterieur der samenstellende onderdelen.

2.2.7.5.34 Fuchsiastraat 2-30 en Cameliastraat 50-60

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1329

Hoofd typologie Wonen

Typologie Grondgebonden Woning Woningbouwcomplex

Adres Fuchsiastraat 2-30 en Cameliastraat 50-60

Bouwstijl

Architect Dudok, W.M.

Bouwperiode 1922-1922

Status aangewezen

Besluitdatum 2-2-2010

Besluitnummer S0915848

Brondocumentnummer S0915848.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De panden van het 7e complex van het Gemeentelijke Woningbedrijf zijn gebouwd in 1922. De stedenbouwkundige opzet en de 21 arbeiderswoningen zijn ontworpen door de directeur Publieke Werken van de gemeente Hilcersum W.M. Dudok. Het kleine, uit slechts drie woningblokken samengestelde complex sluit aan op het 4e complex van de Arbeiders Bouwvereniging en enkele oudere complexen van het Gemeentelijk Woningbedrijf en de Woningstichting Patrimonium. De woningen zijn gebouwd in een voor de bouwtijd gangbare, sobere interbellumstijl.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het aan twee straten, uit slechts drie woningblokken samengestelde complexje is een van de kleinere woningbouwcomplexen uit het Interbellum en ligt onder meer ingeklemd tussen het 4e complex van de Arbeiders Bouwvereniging en het 2e en het 5e complex van het Gemeentelijke Woningbedrijf. De vanuit een vrijwel rechthoekige plattegrond opgetrokken woningblokken zijn opgetrokken in schone baksteen en staan met één of twee bouwlagen onder met Hollandse pannen gedekte daken. Aan de zuidzijde van de Fuchsiastraat staan een met één bouwlaag onder schilddak staand bouwblok met een risalerende uitbouw aan de westelijke kopse zijde en een ten opzichte van dit blok teruggerooid blok met twee bouwlagen onder een zadeldak met schoorstenen op de nok. De woningblokken aan de Fuchsiastraat zijn voorzien van voortuintjes en zijn met elkaar verbonden door middel van een tussenlid met schilddak en een doorgang naar het achterterrein. Het blok aan de Cameliastraat staat met één bouwlaag onder zadeldak. De noordelijke eindwoning van dit blok is voorzien van uitbouwtjes.

Redengevende omschrijving waardering

Het 7e complex van het Gemeentelijke Woningbedrijf is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de stedenbouwkundige waarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het complex heeft cultuurhistorische en sociaal-historische waarde als een karakteristieke uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de woningbouw voor de volkshuisvesting in het Interbellum. Het complex is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp, vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering en als een karakteristiek werk uit het oeuvre van een voor Hilversum belangrijk architect. Het complex heeft ensemblewaarde en stedenbouwkundige waarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang tussen de samenstellende onderdelen en vanwege de relatie met de nabij gelegen, eveneens door Dudok ontworpen woningcomplexen van het Gemeentelijke Woningbedrijf . Het complex is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van de stedenbouwkundige opzet en het exterieur der samenstellende onderdelen.

2.2.7.5.35 Diependaalselaan 138

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH0763

Hoofd typologie Voorzieningen

Typologie Kerk Wijkgebouw

Adres Diependaalselaan 138

Bouwstijl

Architect Zanten, D. van

Bouwperiode 1924-1925

Status aangewezen

Besluitdatum 10-7-2008

Besluitnummer S0808254

Brondocumentnummer S080825419.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De kerk met wijkgebouw is gebouwd in 1924-´25, naar ontwerp van de architect Dick van Zanten. Het kerkgebouw onderging een uitbreiding in 1959. Het in opdracht van de Nederlands Hervormde Gemeente

gestichte kerkgebouw is gebouwd in een voor de bouwtijd karakteristieke Interbellumstijl en is een bepalend onderdeel van het straatbeeld.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het kerkgebouw is van het type kruiskerk. Het gebouw heeft elkaar kruisende zadeldaken, die zijn gedekt met geglazuurde pannen. De centraal aan de voorzijde van de kerk staande klokkentoren staat onder een tentdakvormige, met leien gedekt spits met een windvaan. De gevels zijn opgetrokken in schone baksteen in decoratieve metselverbanden. Ze zijn voorzien van recht gesloten gevelopeningen, waarvan de vensters in de voorgevel zijn ongevuld met glas-in-loodramen.

De kerk heeft een verspringende symmetrische voorgevel met uitgemetselde hoekpartijen en een risalerende ingangstravee, die de basis vormt van de toren en de puntgevel in tweeën deelt. De entree is een dubbele paneeldeur tussen dwars op de gevel staande, gewelfde muurtjes met decoratief metselwerk, dat een platte luifel draagt. Boven de luifel staan drie bovenlichten met glas-in-lood. De gevelpartijen aan weerszijden van de entree bevatten drie staande vensters met glas-in-lood. De schuine geveldelen zijn voorzien van vlechtingen. Boven de entreepartij staat een drietal smalle glas-in-loodramen met decoratief opgevatte penanten. De bovenhoeken van de torenschacht worden geaccentueerd door overhoekse spuwers. De beëindiging van de torenschacht wordt gekenmerkt door vertikale, uitgemetselde accenten tussen de inspringende hoeken boven de spuwers. De smallere bovenster torengeleding is aan alle zijden voorzien van de wijzerplaten van het uurwerk en de rechthoekige galmgaten met wind-/galmborden van de luidklokken. De linker van de terug staande traveeën aan weerszijden van de uitgemetselde hoeken bevat een drietal smalle vensters met glas-in-lood, de rechter is voorzien van een deur.

De beide zijgevels zijn vrijwel identiek aan elkaar. De puntgevels maken deel uit van de dwarsvleugels van het gebouw. De linker zijgevel heeft in het midden een brede puntgevel met een symmetrische indeling, uitgemetselde hoekpartijen en vlechtwerk in de top. Een koekoek in deze gevel bevat een deur en een venster. In het onderste deel van de gevel staan vijf lagere en in de geveltop staan vijf hogere, smalle vensters met stalen ramen boven een gevelveld met decoratief metselwerk. De terug staande linker gevelpartij met het wijkgebouw is voorzien van een deur en een reeks van vensters met stalen ramen onder rollaag. In het op het noorden gerichte dakschild van de zijvleugel staat een hoge schoorsteen.

De rechter zijde van de kerk is vergelijkbaar. De koekoek in de puntgevel ontbreekt hier en de terug staande rechter gevelpartij heeft een iets andere verdeling van de gevelopeningen.

Redengevende omschrijving waardering De kerk is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. De kerk heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de kerkenbouw. De kerk is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering. De kerk heeft stedenbouwkundige en ensemblewaarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang met de nabij staande bebouwing en vanwege de bijzondere situering in het verlengde van de middenas van de Elzenlaan. De kerk is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de gaafheid van het exterieur.

2.2.7.5.36 Asterstraat 4-14, Hilvertseweg 190, Primulastraat 1-19 en Zinniastraat 1-56

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1357

Hoofd typologie Wonen

Typologie Grondgebonden Woning Woningbouwcomplex

Adres Asterstraat 4-14, Hilvertseweg 190, Primulastraat 1-19 en Zinniastraat 1-56

Bouwstijl

Architect Verschuyl, E. en van Laren

Bouwperiode 1931-1931

Status aangewezen

Besluitdatum 2-2-2010

Besluitnummer S0915848

Brondocumentnummer S0915848.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De in totaal 55 arbeiderswoningen en een woonwinkelhuis van de 6e Bouw van de Arbeiders Bouwvereniging zijn gebouwd in 1930. Het uit zes blokken van uiteenlopende lengte en een vrijstaand woonhuis samengestelde complex is gebouwd naar ontwerp van het Hilversumse architectenbureau E. Verschuyl en Zn. De woningen zijn gebouwd in een voor de bouwtijd karakteristieke Interbellumstijl en staan voor een belangrijk deel gegroepeerd rondom een driehoekig plantsoen.

Redengevende omschrijving omschrijving

De zes bouwblokken en het vrijstaande woonhuis van het 6e complex staan grotendeels gegroepeerd rondom een centraal in het complex gelegen plantsoen. De blokken staan met één en twee bouwlagen onder met verbeterde Hollandse pannen gedekte zadeldaken, gebroken zadeldaken, semi-mansardedaken en mansardedaken met schoorstenen op de nok. De voorste dakschilden van de woningblokken zonder verdieping zijn voorzien van een doorgetrokken reeks dakkapellen. De blokken zijn voorzien van accenten in de vorm van dwars op de hoofdmassa's staande volumes met hoger opgaande, risalerende topgevels en zadeldaken. De gevels zijn boven een met een rollaag afgedekt trasraam van deels gesinterde donkere baksteen opgetrokken in schone, gele baksteen en bevatten recht gesloten gevelopeningen, waarvan de voordeuren zijn vergezeld van een zijlicht. De vensters op de begane grond staan boven lekdorpels van grèstegels, de verdiepingsvensters boven gemetselde lekdorpels. De meeste gevelopeningen staan onder doorgetrokken rollagen. De woningen bezitten ondiepe voortuintjes achter gemetselde erfscheidingen.

De woningblokken variëren in lengte en hoogte. Omdat de langere gevelwanden aan het plantsoen schuin tegenover elkaar staan, de gevelwanden worden verlevendigd door de risalerende puntgevels en ook de hoogte van de blokken varieert is een levendig totaalbeeld ontstaan. Op de hoek van de Ziniastraat met de Hilvertsweg is een van de puntgevels overhoeks geplaatst, waardoor een 'zachte' overgang van het lange blok aan de Ziniastraat met het korte stuk van het woonhuis Hilvertsweg 190 is gecreëerd. Dwars op de Ziniastraat bevindt zich een aan de Primulastraat (1-19) staand woningblok dat het driehoekige middenterrein aan de oostzijde afsluit. Een vrijstaand woonhuis (Ziniastraat 1) met verdieping onder zadeldak is in het complex een vreemde eend tussen de blokken met respectievelijk 9, 16, 4, 8, 8 en 10 woningen. De verdiepingsvensters in de voorgevel van dit vrijstaande woonhuis staan tussen deels gesinterde donkere baksteen. Een bijzonder element is de poortdoorgang, die is opgenomen in het lange blok (Ziniastraat 18-48), dat het centrale terrein aan de noordzijde afsluit.

Redengevende omschrijving waardering

Het 6e complex van de Arbeiders Bouwvereniging is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de stedenbouwkundige waarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het complex heeft cultuurhistorische en sociaal-historische waarde als een karakteristieke uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de woningbouw voor de volkshuisvesting in het Interbellum. Het complex is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp van de samenstellende onderdelen, vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering en als een bijzonder werk uit het oeuvre van een vooraanstaand architect. Het complex heeft ensemblewaarde en stedenbouwkundige waarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang tussen de samenstellende onderdelen en vanwege de sterke stedenbouwkundige relatie met de aangrenzende straten. Het complex is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van de stedenbouwkundige opzet en het exterieur der samenstellende onderdelen.

2.2.7.5.37 Kastanjelaan

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1342

Hoofd typologie Openbare ruimte en Groen

Typologie Vijver Uitzichtplateau

Adres Kastanjelaan

Bouwstijl

Architect Dudok, W.M.

Bouwperiode 1935-1935

Status aangewezen

Besluitdatum 16-12-2008

Besluitnummer S0814559

Brondocumentnummer S0814559.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De vijver aan de Kastanjelaan is een onderdeel van het Plan Zuid, dat in 1927-1931 door gemeentearchitect W.M. Dudok is ontworpen. De vijver is een in stedenbouwkundig opzicht belangrijk ankerpunt in een stadsuitbreiding ten zuiden van de Dierpendaalseweg en bestaat voornamelijk uit volkswoningbouwcomplexen en middenstandswoningen. De vijver met uitzichtsplateau, die is gesitueerd tussen de Moerbijlaan, de Hazelaarlaan en de aan de zowel aan de noord- als aan de zuidkant van de vijver lopende Kastanjelaan, is aangelegd in 1935 en had zowel de functie van ontspanningsoord voor de wijk als van verzamelbekken met waterkelder voor overtollig water.

Redengevende omschrijving omschrijving

De rechthoekige vijver is ten opzichte van het omringende gebied tamelijk ver beneden het maaiveld gelegen. De vijver wordt aan alle vier zijden omringd door een verhard wandelpad, een met gras begroeid talud en een buizenrailing tussen het talud en het trottoir, dat het vijverterrein omsluit. De taluds aan de korte zijden van de vijver zijn tegen de noordelijke hoeken doorbroken door een gemetselde trap. In de vijver bevinden zich drie ijzeren cilinders met een open bovenkant. Deze cilinders fungeren als inlaatpijpen. Als het waterpeil in de vijver te hoog wordt en boven de rand van de pijpen komt, stroomt het water de pijpen in. Het wordt dan opgevangen in de waterkelder onder de vijver, waaruit het vervolgens wordt weggepompt.

De zuidzijde van de vijver is voorzien van een pompgebouwtje. Het tegen het talud aangezette gebouw is opgetrokken in schone baksteen. Het pompgebouw heeft een plat, tevens als terras fungerend dak dat rechtstreeks is verbonden met het trottoir en is omheind door een op een betonnen rand staande buizenbalustrade. Het heeft aan de kant van de vijver een afgerond, boven de kopse gevel liggend overstek. De kopgevel bevat twee recht gesloten deuren. Tussen deze gevel en de vijver ligt een ondiep, betegeld terras met een ijzeren hek.

In beide zijgevels is een ronde, door een gaasrooster afgesloten gevelopening opgenomen. Aan weerszijden van het gebouwtje bevindt zich eveneens een trap.

Redengevende omschrijving waardering

De vijver en de omringende bebouwing zijn van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. De vijver is van cultuurhistorische waarde vanwege de oorspronkelijke functies, als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de aanleg van waterpartijen in het stedelijke gebied en als belangrijk onderdeel van een stedenbouwkundig plan. De vijver is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp, vanwege de voor de karakteristieke hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering en als een bijzonder werk uit het oeuvre van een vooraanstaand architect. De vijver heeft stedenbouwkundige en ensemblewaarde vanwege de sterke architectonische en stedenbouwkundige samenhang met de aanleg van de wijk en de rondom staande bebouwing en als beeldbepalend onderdeel van een stadsuitbreiding, waarvan het een essentieel onderdeel is. De vijver is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid.

2.2.7.5.38 J.P. Coenstraat 80

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1485

Hoofd typologie Wonen

Typologie arbeiderswoning

Adres J.P. Coenstraat 80

Bouwstijl

Architect Willem Reeders

Bouwperiode-

Status in voorbescherming

Besluitdatum 29-8-2023

Besluitnummer 1354369

Brondocumentnummer 1354369.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Redengevende omschrijving omschrijving

Redengevende omschrijving waardering

2.2.7.5.39 Van Ghentlaan 47-49

Gmhnummer Gemeentelijk monument GMH1387

Hoofd typologie Voorzieningen

Typologie Kerk

Adres Van Ghentlaan 47-49

Bouwstijl

Architect Trappenburg, C.

Bouwperiode 1958-1959

Status aangewezen

Besluitdatum 10-7-2008

Besluitnummer S0808254

Brondocumentnummer S0808254122.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Het kerkgebouw met een door middel van een tussenlid met de kerk verbonden kosterswoning is gebouwd in 1958-1959 in opdracht van de Christelijke Gereformeerde Kerk in Hilversum. De beide gebouwen, alsmede een vrijstaande, links van de kerk geplaatste klokkenstoel zijn ontworpen door het Hilversumse architectenbureau C. Trappenburg. De raampartijen in de langsgevels zijn vernieuwd in 1990. Onder het grote, verhoogde bordes aan de voorzijde van het kerkgebouw is in 1994 een fietsenkelder gebouwd. Het kunstwerk boven de entree in de voorgevel is ontworpen door Pieter van Velzen, de keramische onderdelen ervan zijn vervaardigd door Jan Oosterman. De Pniëlkerk is prominent geplaatst met de voorgevel in de as van de brede Van Ghentlaan en heeft de specifieke kenmerken van de latere fase van de wederopbouwarchitectuur.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het hoofdvolume van het kerkgebouw is vanuit een rechthoekige plattegrond opgetrokken in voornamelijk schone baksteen. Het gebouw staat onder een zadeldak met flauw hellende dakschilden, die zijn voorzien van een bitumineuze dakbedekking. Het gebouw heeft een symmetrisch vooraanzicht met in het midden een dubbele paneeldeur onder een betonnen latei en een groot, kleurrijk kunstwerk met twee figuren, die zijn samengesteld uit in mortel gezette keramische onderdelen. De entree en het kunstwerk hebben een betonnen omlijsting bestaande uit twee vrijstaande vierkante kolommen die een ondiepe luifel dragen. De voorgevel met hoofdentree bevindt zich aan een verhoogd, door muren omheind bordes. De gevels daarachter zijn voorzien van de in het zicht staande vensters van het souterrain onder de gebedsruimte.

De linker langsgevel wordt gedomineerd door een brede en hoge, uitkragende vensterpartij, die samengesteld uit een groot aantal, in beton gevatte slanke ramen. Het beton is bekleed met platen trespa. Hoog in het gevelveld rechts van deze vensterpartij staat een vierkant venster. Onder de grote vensterpartij bevindt zich een brede koekoek met vier maal twee, tussen betonnen kolommen geplaatste vierkante vensters.

Tegen de blinde achtergevel staat een rechthoekige uitbouw met een breed venster en een plat dak. Het is voorzien van een hoge, vierkante schoorsteen, die door middel van een betonnen koppelstuk met de kerkgevel is verbonden.

De rechter langsgevel bevat links een hoge vensterpartij, die kan worden gezien als een smalle versie van de vensterpartij in de linker langsgevel. In het onderste deel van de gevel bevinden zich de vensters van het souterrain. Naast het souterrain loopt een hellingbaan, die wordt begrensd door een gemetselde muur. Deze muur is door middel van betonnen 'luchtbogen' verbonden met de gevel van de kerk.

Een plat tussenlid verbindt de kosterwoning met de kerk. De woning is opgetrokken in schone baksteen vanuit een rechthoekige plattegrond en staat met twee bouwlagen onder een zadeldak met flauw hellende dakschilden met een bitumineuze dakbedekking.

De op de straat gerichte langsgevel bevat een binnen een betonnen omlijsting staande deur. Links van de deur zijn twee en recht ervan één venster in de gevel opgenomen. De gevel is rechts op de verdieping voorzien van drie vierkante vensters.

In de linker kopgevel staan drie vensters boven het tussenlid.

In de blinde rechter kopgevel is een grotendeels uitpandige schoorsteen opgenomen. De schoorsteen verdeeld de gevel in een breed linker en een smaller rechter deel.

De achtergevel bevat op de begane grond een deur en een groot venster onder rollaag. Op de verdieping zijn in het linker geveldeel drie vierkante vensters geplaatst.

De vrijstaande klokkenstoel met één luidklok bestaat uit een open constructie van betonnen staanders en dwarsbalken. Ze dragen een geknikt dak met afhangende delen, waartussen de luidklok is bevestigd

Redengevende omschrijving waardering

Het kerkelijke complexje is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische waarde, de architectuurhistorische waarde, de stedenbouwkundige en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. De kerk en de bijbehorende onderdelen hebben cultuurhistorische waarde als een karakteristieke uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van kerken in de periode van de Wederopbouw. De kerk en de bijbehorende onderdelen hebben zijn van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van de ontwerpen en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende, hoofdvorm, detaillering en materiaalgebruik. Het kerkelijke complexje heeft ensemblewaarde vanwege de sterke samenhang tussen de samenstellende onderdelen. Het heeft bovendien stedenbouwkundige waarde vanwege de bijzondere, prominente situering aan het einde van de straat en als een bijzonder, beeldbepalend onderdeel van het Staatsliedenkwartier. Het kerkelijke complexje is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de grote mate van gaafheid van de samenstellende onderdelen.

2.2.7.6 Rijksmonumenten

2.2.7.6.1 Bosdrift 1-19

Rijksmonument 407344

Rijksmonument nummer 407344

Complex nummer 407231

Juridische status rijksmonument

Aard monument onroerend gebouwd

Hoofdcategorie Woningen en woningbouwcomplexen

Subcategorie Woonhuis(K)

2.2.7.6.2 Bosdrift 21

Rijksmonument 407232

Rijksmonument nummer 407232

Complex nummer

Juridische status rijksmonument

Aard monument onroerend gebouwd

Hoofdcategorie Cultuur, gezondheid en wetenschap

Subcategorie Onderwijs en wetenschap

2.2.7.6.3 Bosdrift 23-29

Rijksmonument 407360

Rijksmonument nummer: 407360

Complex nummer 407231

Juridische status rijksmonument

Aard monument onroerend gebouwd

Hoofdcategorie Woningen en woningbouwcomplexen

Subcategorie Woonhuis(K)

2.2.7.6.4 Bosdrift 53

Rijksmonument 506205

Rijksmonument nummer 506205

Juridische status rijksmonument

Aard monument onroerend gebouwd

Hoofdcategorie Religieuze gebouwen

Subcategorie Kerk en kerkonderdeel

2.2.7.6.5 Bosdrift, Meidoornstraat, Hilvertsweg (bergingen bij woningen)

Rijksmonument 407364

Rijksmonument nummer 407364

Complex nummer 407231

Juridische status rijksmonument

Aard monument onroerend gebouwd

Hoofdcategorie Handelsgebouwen, opslag- en transportgebouwen

Subcategorie Opslag

2.2.7.6.6 Meidoornstraat 8-14

Rijksmonument 407356

Rijksmonument nummer 407356

Complex nummer 407231

Juridische status rijksmonument

Aard monument onroerend gebouwd

Hoofdcategorie Woningen en woningbouwcomplexen

Subcategorie Woonhuis(K)

2.2.7.6.7 Meidoornstraat 5-11

Rijksmonument 407352

Rijksmonument nummer 407352

Complex nummer 407231

Juridische status rijksmonument

Aard monument onroerend gebouwd

Hoofdcategorie Woningen en woningbouwcomplexen

Subcategorie Woonhuis(K)

2.2.7.6.8 Meidoornstraat 5 (tegenover)

Rijksmonument 407372

Rijksmonument nummer 407372

Complex nummer 407231

Juridische status rijksmonument

Aard monument onroerend gebouwd

Hoofdcategorie Boerderijen, molens en bedrijven

Subcategorie Industrie

2.2.7.6.9 Meidoornstraat 1, 3, 4 en 6

Rijksmonument 407341

Rijksmonument nummer 407341

Complex nummer 407231

Juridische status rijksmonument

Aard monument onroerend gebouwd

Hoofdcategorie Woningen en woningbouwcomplexen

Subcategorie Woonhuis(K)

2.2.7.6.10 Hilvertsweg 2-12

Rijksmonument 407348

Rijksmonument nummer 407348

Complex nummer 407231

Juridische status rijksmonument

Aard monument onroerend gebouwd

Hoofdcategorie Woningen en woningbouwcomplexen

Subcategorie Woonhuis(K)

2.2.7.6.11 Hilvertsweg 2, Bosdrift 1a

Rijksmonument 407337

Rijksmonument nummer 407337

Complex nummer 407231

Juridische status rijksmonument

Aard monument onroerend gebouwd

Hoofdcategorie Cultuur, gezondheid en wetenschap

Subcategorie Gezondheidszorg

2.2.7.6.12 Ericastraat 49-85 en 56-90 en Cameliastraat 1-7 en 22-28 en Neuweg 249-251

Rijksmonument 522715

Rijksmonument nummer 522715

Complex nummer 522714

Juridische status rijksmonument

Aard monument onroerend gebouwd

Hoofdcategorie Woningen en woningbouwcomplexen

Subcategorie Woonhuis(K)

2.2.7.6.13 Egelantierstraat 67-113 en 72-114

Rijksmonument 522716

Rijksmonument nummer 522716

Complex nummer 522714

Juridische status rijksmonument

Aard monument onroerend gebouwd

Hoofdcategorie Woningen en woningbouwcomplexen

Subcategorie Woonhuis(K)

2.2.8 Zuidoost

2.2.8.1 Vooraf

Introductie

De wijk Zuidoost kent in de diverse buurten een variëteit aan leefsferen. Opvallend zijn de spoorlijn die door de wijk loopt, de weg van 's-Graveland op Soestdijk en de Utrechtseweg. De Oude Amersfoortseweg

is Het grootste deel heeft een oorsprong uit de negentiende eeuw en de eerste helft van de twintigste eeuw. Zoals de lintbebouwing van villa's, het Alexanderpark, West-Indië kwartier en Sportpark. Het Schilderskwartier/Diependaal is een vooroorlogse wijk met zowel villa's als middenstandsbebouwing. Het Van Riebeeckkwartier en de begraafplaats Zuiderhof zijn de belangrijkste naoorlogse realisaties. Aan de Diependaalselaan is in 1994 de voormalige gemeentelijke plantenkwekerij bebouwd. Ten zuiden van de Kolhornseweg is in 2006 een school (HTS, 1970) vervangen door woningbouw.

Ligging

Hilversum Zuidoost bevat de buurten

A. West-Indië kwartier

B. Arenaparkkwartier

C. 't Hoogt van 't Kruis

D. Schilderskwartier

E. Van Riebeeckkwartier

F. Egelshoek

Behalve de historische uitvalswegen Oude Amersfoortseweg, Soestdijkerstraatweg, Utrechtseweg en de Eikbosserweg lopen er sinds 1874 de spoorlijnen doorheen.

Oost-west lopen de Gijsbrecht van Amstelstraat en de Diependaalselaan. De Kolhornseweg is de ceintuurbaan langs de bebouwing aan de zuidkant. De Zuiderheideweg loopt langs de heide en sluit aan op de Maartendijkseweg bij de Utrechtseweg.

Stuwwal en Oostereng

De contouren van de Saalien ijslob (Saalien, 160.000 – 140.000 jaar geleden) zijn nog altijd duidelijk in het landschap zichtbaar in de vorm van de stuwwalboog van de Utrechtse Heuvelrug en het Gooi. De bebouwde kom van Hilversum ligt voor een deel bovenop deze stuwwal, bijvoorbeeld de wijken rondom de Trompenberg, de Boomberg en bij Hoogt van 't Kruis. In deze wijken is het heuvelachtige karakter van de stuwwal nog altijd goed te zien en te ervaren. Engen (akkers of bouwlanden) zijn typisch voor de zandgronden en dus voor het Hilversumse en Gooise gebiedstype. De Ooster eng in Hilversum lag, zoals de naam al aangeeft, aan de Oostrand van het dorp. Ten zuiden van het dorp waren ook engen. Een eng was van oudsher een hoger gelegen droog gebied. Op de Oostereng waren de gronden in hoofdzakelijk in noordwest-zuidoostrichting in percelen verdeeld en in cultuur gebracht. Ten zuiden van Hilversum was er een variëteit aan perceelsrichtingen.

De wijkbiografie Zuidoost is ook als opgemaakt .pdf document raadpleegbaar.

2.2.8.2 Tijdlijn

2.2.8.2.1 1800 - Uitwaaierende wegen en paden

Rond 1800 was Hilversum nog een agrarisch dorp met een stevige en zich ontwikkelende textielindustrie. Rond het dorpscentrum lag een ring van engen waar boeren gewassen verbouwden. Daaromheen lag heide afgewisseld met bos.

De radialen, naar buiten uitwaaierende wegen, liepen vanuit de kern door engen, heide en bos naar naburige dorpen. Allerlei paden liepen daartussen in dezelfde richting, zoals in dit gebied: Lage Vuurscheweg, Geneverpad, Hollandsche Paadje en Holleweg. In het zuidoostelijk gebied lagen natuurlijke vennen. Het is bekend dat daar de schapen werden gewassen. De enige gebouwen in het gebied waren bos- en bouwlandwachters-woningen of boerderijen.

2.2.8.2.2 1826-1843 - Bereikbaarheid

In 1834 werd de weg van 's-Graveland naar Soestdijk bestraat, mede op initiatief van Albertus Perk, gevolgd door de bestrating van de Utrechtseweg en de Soestdijkerstraatweg. De hinder van modder bij regen en stof bij droog weer, was hier in ieder geval voorbij. Reizen en verblijf werd veel comfortabeler. De bebouwing langs de straat breidde zich met buitenplaatsen en villa's uit tot een lintbebouwing. Het doortrekken

van de Gooise Vaart in 1843, waardoor zand en andere materialen gemakkelijker vervoerd konden worden, verbeterde de bereikbaarheid van het dorp nog meer.

2.2.8.2.3 1874 - Spoorweg en station

De Oosterspoorweg kreeg een station in Hilversum. De rechtstreekse verbinding met de hoofdstad had op alle fronten grote gevolgen. Het werd mogelijk om tussen Hilversum en Amsterdam te forenzen. Door de komst van de spoorweg en de daaropvolgende vestiging van industrieën groeide de bevolking en waren woningen nodig voor de arbeiders.

Voor het gebied ten zuidoosten van het dorpscentrum betekende dit dat welgestelden er hun buitenplaatsen en villa's lieten bouwen aan de Emmastraat, Soestdijkerstraatweg en Utrechtseweg en in en rondom de bossen. Enkele kleinschalige villaparken werden aangelegd langs de belangrijke verbindingswegen.

2.2.8.2.4 1898-1905 - Ontwerp Plan van Uitbreiding

De akkers raakten bebouwd. Particulieren bepaalden met hun bebouwing de inrichting. Het werd al snel duidelijk dat regie moest worden gevoerd op de ontwikkelingen. In 1898-1900 ontwierp de toenmalige gemeentearchitect P. Andriessen een plan voor de uitbreiding van het dorp. Zijn bedoeling was de uitbreiding en de plaatsing van functies te plannen en verbindingen te maken.

De Woningwet uit 1901 verplichtte gemeentes met meer dan 10.000 inwoners tot het opstellen van een uitbreidingsplan. Andriessen maakte vanaf 1902 het ontwerp voor het Plan van Uitbreiding in de Gemeente Hilversum, dat in juni 1905 werd vastgesteld. Andriessen wilde de uitwaaierende wegen en paden in een logisch verband brengen, vooral door dwarsverbindingen en lange gebogen lijnen, waardoor het uitbreidingsplan vooral een stratenplan is. In het gebied tekende hij oost-west en noord-zuid verbindingswegen, zonder rekening te houden met de hoogtelijnen, en een randweg. Andriessen bracht bovendien een duidelijke zonering in wijktypen aan, zoals voor *villa's, woonhuizen* en *arbeiderswoningen en fabrieken*.

De gemeenteraad stelde in 1905 en volgende jaren een kleine 20 grote plankaarten vast.

2.2.8.2.5 1895-1914 - Vroege bouwactiviteiten

In de omgeving van de Soestdijkerstraatweg en de Utrechtseweg ontstond vanaf het einde van de 19e eeuw een villagebied. Eerst vestigden de welgestelden uit Amsterdam zich langs de Emmastraat, Soestdijkerstraatweg en Utrechtseweg. Aan het begin van de Soestdijkerstraatweg lagen de buitenplaatsen Randerode (Emmastraat 61/Sophialaan 1), Les Sablons, Ooster Eng en Zomerlust.

In 1926-1927 werd tussen de Oude Amersfoortseweg en de Soestdijkerstraatweg de Sophialaan aangelegd. Het groene binnengebied achter de bebouwing aan de Soestdijkerstraatweg, Sophialaan (1926) en Stadhouderslaan zal een relict zijn van de grote tuinen die bij de buitenplaatsen hoorden. Architect Jan Dullaart bemoeide zich ermee, en zou aan de Sophialaan blokken woningen bouwen. Dat was niet ongewoon: architecten hielden zich naast hun opdrachten ook bezig met het ontwikkelen van grote kavels. Zij hoopten zo meer opdrachten en meer inkomsten te verkrijgen.

Naar aanleiding van de slechte en ongezonde leefomstandigheden in de grote stad en de nieuwe levenshouding waarin de natuur een belangrijke rol speelde, zagen particulieren en exploitatiemaatschappijen een goede taak voor zich weggelegd: zij kochten gronden op en ontwikkelden die tot een villapark. Dat wil zeggen, zij legden wegen aan, bouwden soms al enkele villa's en boden vervolgens het paradijsje ter overname aan de gemeente aan, waarmee de wegen openbaar werden en de gemeente verantwoordelijk voor hun onderhoud.

2.2.8.2.6 Emmastraat, Tolhuis, Soestdijkerstraatweg, Utrechtseweg: lintbebouwing.

De Emmastraat heette eerst Veendrift. Op de hoogtekaart van 1902 is te zien welk deel van Hilversum bebouwd was (rood). In het zuidoostelijke gebied lopen de spoorlijnen. Vanuit het dorp, loopt de Emmastraat door de engen die langzaam worden bebouwd. Verder is er heide en bosrijk gebied met enkele buitenplaatsen. Het Alexanderpark is aangelegd, evenals het Heideveldpark (West-Indië kwartier). De oude kaarten geeft een goed beeld van de bestaande bebouwing: lintbebouwing langs de verbindingswegen Emmastraat, Soestdijkerstraatweg en Utrechtseweg en villa's in de villaparkjes. Het oude huis waarin in 1834 tot 1900 de tol was gevestigd, bepaalt de beleving op de splitsing van de Soestdijkerstraatweg en de Utrechtseweg. Toen de tol werd verplaatst naar het Heideveldpark werd het tolhuis een café, wat het nog steeds is. Aan de Utrechtseweg lag buitenplaats Hestia; de villa uit de periode rond 1880 staat er nog steeds. Voor de aanleg van de recht naar het zuiden lopende Utrechtseweg had de grens tussen de Zuider Eng en de Zuiderheide een grillig verloop. Aan het begin van de negentiende eeuw bestond het gebied uit bos, heide, driesten, bouwlanden en bijenschansen. Allerlei paden liepen door de

engen en velden. Langs de Utrechtseweg kwam de bebouwing langzamer tot stand en bouwden met name de exploitatie-maatschappijen Trio en Alpha elk een zijde van de weg met villa's.

2.2.8.2.7 Oude Amersfoortseweg, Van Riebeeckweg

Vanuit het dorp gezien was de Emmastraat niet alleen de 'voorloper' van de Utrechtseweg en de Soestdijkerstraatweg, maar ook van de Oude Amersfoortseweg, die via de Oosterengweg over het spoor verbinding gaf met de Liebergerweg.

Op het ontwerp van de uitbreiding van Hilversum uit 1898 van gemeentearchitect P. Andriessen is te zien, dat op enkele plaatsen langs deze onverharde wegen al huizen stonden.

Tussen de Oude Amersfoortseweg en de Soestdijkerstraatweg was het Alexanderpark toen al in aanbouw.

Op die ontwerptekening is aan de zuidkant van het Alexanderpark als aftakking van de Soestdijkerstraatweg ook de aanzet te zien van een weg die met een grote boog de scheiding vormde tussen de landerijen en de heide, de latere Van Riebeeckweg. Aan die weg was in 1899 al een villa gebouwd voor een Amsterdamse mejuffrouw.

De 'rondweg' sloot via een deel van de Oude Amersfoortweg aan op de Oosterengweg en de spoorwegovergang.

In het huidige Van Riebeeckkwartier zijn de oude perceelgrenzen (in noordwest-zuidoost richting) nog afleesbaar in het stratenpatroon.

2.2.8.2.8 Alexanderpark

Het Alexanderpark, aangelegd vanaf 1898, was een van de eerste kleine villaparken met 42 kavels aan de Alexanderlaan en de Waldecklaan. De eerste percelen die verkocht werden keken vrij uit op de heide en lagen langs de Waldecklaan of grensde aan de Soestdijkerstraatweg en Oude Amersfoortseweg. Op deze percelen bouwde de Maatschappij Alexanderpark in eigen beheer de eerste enkele en dubbele villa's. De overige percelen, grenzend aan de spoorlijn, raakte men echter niet kwijt. Het villapark lag wel dicht bij het dorp en het station, maar ook bij de spoorlijn. Pas na de Eerste Wereldoorlog werden deze terreinen verkocht en bebouwd met blokjes van twee of meerdere woningen.

2.2.8.2.9 Eerste Hilversumse arbeiderspark niet in Van Riebeeck

Geïnspireerd door de Woningwet van 1901, maar zeker ook door de publicatie in 1902 van *To-Morrow: A Peaceful Path to Real Reform* door de Brit Ebenezer Howard ontwierpen de architecten C. de Groot en E. Verschuijl een zogenoemd *arbeiderspark* van 140 woningen voor de afdeling Hilversum van de Volksbond, Vereeniging tegen drankmisbruik.

Het park werd geprojecteerd op een terrein ten zuiden van de Oude Amersfoortseweg, dat door vrienden van de vereniging beschikbaar was gesteld. De Volksbond wilde een van de oorzaken wegnemen *die de werkman tot uithuizigheid verleiden, en hem bij gebrek aan betere verzamelplaatsen als het ware naar de Kroeg jagen*, te weten de slechte woonomstandigheden, die ook in Hilversum te vinden waren. Het terrein wilde men bebouwen *met sierlijke, frissche, doelmatig ingerichte arbeiderswoningen, van een hier te lande nog geheel nieuw model en die wij in staat zullen zijn goedkoop te verhuren, omdat winst te maken niet door ons wordt beoogd.* Volgens de Volksbond zouden niet alleen de belangen van een zeer groot deel van de bevolking worden bevorderd. Het voorgestelde *arbeiderspark zal een nieuwe arbeiderswijk te aanschouwen geven, die het aanzien van Hilversum aanmerkelijk zal verhoogen, en waarop een gemeentebestuur met wiens medewerking eene dergelijke model-onderneming tot stand kwam, met trots zal kunnen wijzen.*

De gemeenteraad gaf geen toestemming voor dit park. Om aan bezwaren tegemoet te komen werd een woningbouwvereniging opgericht en diende deze een plan in voor een deel van het beoogde park. Op ruime kavels zouden 40 modelarbeiderswoningen komen te staan. De strijd om de bouw door voor- en tegenstanders werd steeds heviger. In de gemeenteraad wonnen de tegenstanders tot grote teleurstelling van de vereniging en de initiërende architecten. Dat zo'n prachtig en doordacht plan in Hilversum werd getorpedeerd vond men voor een bloeiende gemeente als Hilversum onbegrijpelijk.

Het had – ver voor de komst van Dudok – het eerste volkswoningbouwcomplex van Hilversum kunnen worden.

Een van de bezwaren tegen het plan was ook dat men de afstand tot het dorp voor arbeiders te groot vond. Merkwaardig genoeg mocht de Volksbondbouwvereniging in 1913 een complex van 54 arbeiderswoningen bouwen aan de Larenseweg en de Conradstraat, eigenlijk even ver van het dorp als het eerste plan.

In 1913 ondernam de bouwvereniging een poging om arbeiderswoningen te bouwen tussen de Oude Amersfoortseweg en de spoorlijn richting Amersfoort.

Dat ging niet door omdat de rijksoverheid de bouw belette ten dienste van de spoorwegen, die het terrein misschien wel nodig zou hebben voor verlegging van de spoorlijn.

Dan maar een melkfabriek in Van Riebeeck

Op de voor een *arbeiderspark* beoogde gronden aan de Oude Amersfoortseweg verrees in 1911 een Hygiënische Melkinrichting naar een ontwerp van architect Cornelis de Groot.

2.2.8.2.10 Heideveldpark

In 1903 begon de aanleg van het Heideveldpark, verderop aan de Soestdijkerstraatweg tegenover het Heidepark, door de Naamlooze Vennootschap Hilversumse Exploitatiemaatschappij van Onroerende Goederen op een bosland achter de buitenplaats Heideveld. Op het terrein bleven staan de chalet Heideveld (Soestdijkerstraatweg 88, Curaçaolaan 1A), de tuinmanswoning (Surinamelaan 5, gebouwd rond 1880) en de tol die in 1900 "tot voorbij Heideveld" was verplaatst. De tol stond aan de Soestdijkerstraatweg in het verlengde van wat nu de achtertuinen van de huizen aan de Surinamelaan zijn. In 1931 werd de tol afgebroken. De ontwikkeling van zowel het Alexanderpark als het Heideveldpark verliep traag. In tegenstelling tot naar het noordwestelijke deel van Hilversum liep er geen paardentram naar het zuidoosten, waardoor de verbinding met het station beperkt bleef. De kritiek op het opslokken van natuurgebied door bebouwing groeide. In beginsel werden daarom alleen de eerste delen van de Curaçaolaan en de Surinamelaan met de dwarsweg Arubalaan aangelegd die in 1904 door de gemeente werden overgenomen. In 1908 werden pas de rooilijnen vastgesteld en de namen aan de wegen gegeven.

In 1918 werden de beide uiteinden van de Curaçaolaan en de Surinamelaan met een ontsluiting aan de toenmalige Lage Vuursche weg (in 1974 Bonairelaan genoemd) aangeboden aan de gemeente. De ontwikkeling van de bebouwing kwam vanaf 1920 op gang. Vóór 1910 werden in het park slechts twee villa's gebouwd: Curaçaolaan 6 en Surinamelaan 15. Deze twee villa's laten de stijl van bebouwing zien uit die periode: forse villa's in de Jugendstil en neoclassicisme die uiting gaven aan de welgesteldheid van de bewoners. Toen het park tot ontwikkeling kwam was deze periode voorbij. De wil om buiten te wonen in een natuurlijke omgeving bleef bestaan maar de groep bewoners was minder welgesteld. Extra ruimte voor bedienden was niet meer nodig. De landhuizen dienden nu voor permanente bewoning en lijken meer uit de natuurlijke omgeving gegroeid te zijn, in plaats van daaruit naar voren te springen. De stijlen die zich hier het beste voor leenden waren de Amsterdamse school en het Romantisch Expressionisme. Een architect merkte in die periode op dat met de bouw van deze kleinere landhuizen op kleinere percelen het begrip buiten wonen haast een parodie werd.

Eind jaren twintig ontstond er interesse om de terreinen langs het onverharde oostelijke deel van de Arubalaan tot bouwterreinen te ontwikkelen. De gemeente was niet gecharmeerd van het idee om meer bosgrond op te offeren aan de landhuisbouw. De definitieve invulling van het oostelijk deel begon na 1950 toen een verkavelingsplan werd gemaakt door de architect Briët. Tussen 1920 en 1940 werden 41 landhuizen in het park gebouwd.

In de jaren vijftig werd het terrein tussen de Curaçaolaan en de Surinamelaan bebouwd en met de verdere verkaveling van de bouwterreinen werd weer een aanvang gemaakt. In het park staan dan ook verschillende voorbeelden van de landhuisbouw uit de jaren vijftig. Opvallende kenmerken zijn het ontwerpen van huis en garage als eenheid, de toepassing van het zadeldak met het uitkragen van de gevel, het korfvormige balkon en het toepassen van ideeën ontleend aan het functionalisme en de Delftse School. Een apart type is de (semi)bungalow.

In de jaren '70 wordt het beeld verder gekenmerkt door het gecombineerde materiaalgebruik van lichte baksteen en hout. In 1988 werd het grote terrein dat bij de eerste villa in het park, Curaçaolaan 6, hoorde verkaveld en bebouwd met twee huizen met zadeldak en glaspuien die doorlopen tot de grond. In 1991 bouwde de Koninklijke Nederlandse Papierfabrieken hier hun hoofdkantoor.

2.2.8.2.11 Nieuwe Hilversumsche Terreinmaatschappij en Middlesex

Zoals zo veel architecten, had ook J. London de ambitie om naast zijn ontwerpwerk het vak van ontwikkelaar op te pakken. Vanaf 1917 probeerde hij met zijn terreinmaatschappij een villapark te ontwikkelen achter Heidepark. Van de aanleg kwam het echter niet. Op de hoek van de Soestdijkerstraatweg en de Huydecopersweg bouwde hij wel in 1923 zijn eigen complex Middlesex, waar hij vanuit zijn huis Soestdijkerstraatweg 90 naartoe verhuisde. In datzelfde jaar maakte Dudok een plan voor het gebied begrensd door 'buitengoed' Groenendaal, de Huydecopersweg, de eigendommen van J. London en E.H.D. Insinger aan de oostzijde, de weg langs de Gooiergracht en de Lage Vuurscheweg. Een vijver was ontworpen voor berging van regenwater maar vormde ook met het beukenbos een bekoorlijk centrum voor het villapark. Het zand uit de vijver kon voor aanleg en bebouwing van het park worden gebruikt. De bestaande bomen werden behouden. Toch lag het allemaal te ver uit de uitbreidingsgebieden van de gemeente. In 1934 probeerde architect H. Elte het nog een keer, maar het gebied was niet in het uitbreidingsplan uit 1933 opgenomen en de gemeente wilde niet bouwen buiten de bebouwingscontouren. De gemeente was tenslotte niet verplicht op verzoek een exploitatie mogelijk te maken.

2.2.8.2.12 1836-1914 - Buitenplaats en villapark 't Hoogt van 't Kruis

De naam is afkomstig van de heuvel in de Zuider Eng. Een belangwekkende hoogte in het landschap aan de zuidoostkant van Hilversum. Twee wegen kruisten elkaar op het hoogste punt, de oude zandweg van 's-Graveland naar Utrecht en de Holleweg. Later kreeg het hele gebied ten westen van de Utrechtseweg tussen de Diependaalselaan en de heide die naam.

In de negentiende eeuw ontwikkelde het gebied waar uitzonderlijk hoge sparren, berken en mooie beuken stonden zich deels tot een natuurrijk landgoed. Bekende namen zijn aan 't Hoogt van 't Kruis als eigenaar verbonden. Kunstschilder Jan van Ravenzwaaij kocht in 1827 de eerste percelen en nog meer in de volgende jaren met Albertus Perk. Van Ravenzwaaij zou enkele jaren later ook op de Boomberg grond kopen. Hij verkocht de percelen op 't Hoogt van t Kruis in 1836 aan rijksontvanger Jan-Willem Janssens, die er nog meer kocht, ook van de gemeente in 1838. Hij zou tot 1848 zijn bezit steeds vergroten. Op de hoek van de Utrechtseweg en de Beukenlaan is een hoogteverschil die door Janssens is aangelegd. De heideveilingen van 1836 en 1843 waren belangrijke gebeurtenissen en dit gebied laat zien wat met de verdeling en aankopen mogelijk was. Met de heideveilingen veranderde het bezit en het gebruik van gronden.

In 1868 werd Coenraad Jacob Temminck, schoonzoon van Albertus Perk en zoon van de grondlegger van het Natuurhistorisch Museum in Leiden, eigenaar. Hij was lid van de Hilversumse gemeenteraad geweest tot 1861. Hij liet een zomerchalet bouwen op het uitzichtpunt de Halve Hollebol. De grote villa van de buitenplaats 't Hoogt van 't Kruis (Utrechtseweg 42), die hij in 1904 door Tersteeg en de Zwaan liet bouwen, staat er nog. Vanaf het balkon had men een schitterend en afwisselend uitzicht. 't Hoogt van 't Kruis was, evenals de andere buitenplaatsen, een plek waar vele gasten kwamen die van elkaar en van het buitenleven genoten.

Protest Genootschap Architectura en Amicitia

In het uitbreidingsplan van Hilversum uit 1905 tekende gemeentearchitect Andriessen een slingerende weg vanaf het dorp naar 't Hoogt van 't Kruis. Oost-west verbindingen zouden de Eikbosserweg met de Utrechtseweg verbinden. Juist dit deel van het uitbreidingsplan zorgde voor kritiek vanuit de natuurliefhebbers en architecten. In 1910 stuurde de Club van Utrechtse leden van het Genootschap Architectura en Amicitia een brief aan de gemeente waarin zij wezen op het gebrek aan samenhang en visie. Zij deden de suggestie de (zicht)lijn naar de St. Vituskerk op te pakken.

Gemeente geen eigenaar van 't Hoogt

In 1913 verkocht Temminck een deel van zijn landgoed aan de Centrale Exploitatie Maatschappij, waarvan zijn schoonzoon directeur was, nadat de gemeente er vanwege de protesten vanaf had gezien. Dat daarmee deze heerlijke plek met natuurschoon en wandelmogelijkheden zou worden vervangen door villabebouwing, stuitte velen tegen de borst.

De Amsterdamse maatschappij vroeg tuin- en landschapsarchitect D.F. Tersteeg op deze heuvel een ontwerp voor een villagebied te maken. Aan 12 meter brede wegen lagen diepe percelen voor voorname villa's. De aansluitingen met de Utrechtseweg waren royaal en breed. De Eikenlaan sloot aan op de Eikenlaan en zou vanaf die aansluiting het dichtst worden bebouwd. De boomkwekerij verdween onder wegen, maar de chalet en de Holleweg bleven nog bestaan. Daarmee is 't Hoogt van 't Kruis als wandelgebied nog steeds beleefbaar. De chalet werd uiteindelijk gebruikt als padvindershuis en in 1948 grotendeels afgebroken en door architect Feberwee verwerkt in een nieuw huis (adres). Aan de Utrechtseweg (hoek

geprojecteerde Plataanweg) stond al het landhuis van architect London, gebouwd in 1913 (Utrechtseweg 50).

De discussies over het plan voor het villapark illustreren hoe moeilijk het was om de eigenschappen van gebieden en hoogteverschillen te behouden en te benutten voor meerdere functies (zoals wandel- en villapark), vergezichten en uitzichten. Het westelijke deel van de groenoase werd niet ontwikkeld.

In 1914 begon de aanleg van de wegen, maar door de Eerste Wereldoorlog stagneerde de bouw van grote villa's op ruime percelen. Er werd daarom na 1918 besloten de percelen te splitsen. De percelen en villa's die uiteindelijk aan radiaalwegen vanuit het centrale Bosplein werden gebouwd zijn kleiner dan aanvankelijk gepland. Het Bosplein vervult binnen dit park een centrale functie. Op dit plein komen volgens een enigszins radiaal patroon vijf wegen samen.

Aan het einde van de twintigste eeuw zou de gemeente de gronden tussen de Holleweg en de Eikbosserweg en de heuvel tussen de Eikbosserweg en de Eikenlaan bebouwen volgens plan Diependaal. Daarvoor had hier de gemeentelijke planten- en bloemenkwekerij, met veel zorg en liefde ontwikkeld door plantsoenopzichter Jan Meijer, gelegen.

2.2.8.2.13 1915-1918 - Uitbreidingsplannen Dudok

In 1915 nam Dudok het advies van het Genootschap Architectura en Amicitia om de (zicht)lijn naar de St. Vituskerk op te pakken ter harte en creëerde de as Pieter de Hooghlaan. In het zuidoostelijke deel ontwierp hij een rondweg (Diependaalselaan). Dudok probeerde vanaf het begin een goed stelsel van radiale en concentrische wegen en een ringbaan om de wijken te ontwerpen. Hij bracht naar aanleiding van de eerste uitbreiding tussen de Bosdrift en de Hilvertsweg (Bloemenbuurt) direct de gehele zuidflank van het dorp in beeld. Daaruit blijkt direct zijn conceptuele aanpak waarbij elk plan op elk schaalniveau en in grotere context wordt gezien. Dudok bouwde een huis, een straat, een wijk, een stad.

In 1918 schrijft Dudok zijn toelichting op het ontwerp-uitbreidingsplan. Aan villawijken besteedde hij aandacht omdat Hilversum zich in de eerste plaats als villadorp, als tuinstad met ruime, open villabebouwing moest blijven ontwikkelen, en de vestiging van villabewoners moest bevorderen. Hij zag geen reden om aan die toenemende vestiging na afloop van de oorlog te twijfelen. Toen al zorgde Dudok ervoor dat deze uitbreiding de schoonheid van de omringende natuur nauwelijks aantastte, want de mooiste heide en fraaiste bossen lagen buiten de rand van de ontworpen bebouwing. Tussen 't Hoogt van 't Kruis en de bebouwde kom projecteerde hij uitgebreide villaterreinen. Dudok wees erop dat bij bebouwing volgens dit uitbreidingsplan op ruime schaal gebruik gemaakt moest worden van breking in de voorgevellijnen, waardoor, *mits dit door bekwame hand geschiedt, zeer verrassende en schilderachtige effecten kunnen ontstaan.*

2.2.8.2.14 1917-1918 - Kleine landhuisjes

Langs de spoorlijn bouwde architect J.H. Slot in 1917-1918 met zijn Coöperatieve Woningbouwvereeniging 't Landhuijs 22 kleine 'landhuisjes' aan de Stadhouderslaan. In het zuidoosten streken de villabewoners neer en later werden die aangevuld met bewoners van de kleine villa's en middenstandswoningen meer naar het westen. In 1926-1927 werd de Sophialaan tussen de Oude Amersfoortseweg en de Soestdijkerstraatweg gelegd. De bebouwing met grote middenstandswoningen sluit aan bij die van de Oude Amersfoortseweg. Er zijn grote groene (binnen)zones ontstaan tussen huizen aan de lanen en die aan de Soestdijkerstraatweg.

2.2.8.2.15 Laapersveld

Oude veldnaam

In 1348 werd de plek Laapersveld genoemd tijdens de strijd tussen de graaf van Holland en de bisschop van Utrecht: zij hielden de legers stand op een groen veld Lapaers (ongeveer op de plaats van herberg De Roskam in het verlengde van de Soestdijkerstraatweg). De veldnaam Laapersveld komt voor op de kaart van Gooiland na de heideverdeling van 1843. In 1856 wordt in de krant melding gemaakt van een Ezelwedren op het Lapersch-veld.

Het gebied ligt op de overgang van akkerstructuur naar heide. De gronden waren in bezit van particulieren. Aan de kant van de Soestdijkerstraatweg stond een uitspanning. Het Geneverpad verbond het Laapersveld met de omringende gebieden.

Particulier initiatief

Rond 1910 gaat de gemeente Hilversum nadenken over een verbinding tussen de Utrechtseweg en de Soestdijkerstraatweg en de eventuele inrichting van het gebied. De gemeente-architect P. Andriessen wilde een scherpe bocht bij de Utrechtseweg vermijden en een goede aansluiting op de Stadhouderslaan ontwerpen. Tegelijk kon de Soestdijkerstraatweg bij de spoorwegovergang worden verruimd. Hij had vrij grote pleinen ontworpen aan de uiteinden, maar een particulier (Zimmer) wilde de grond aan de kant van de Soestdijkerstraatweg niet verkopen, en bouwmaatschappij Alpha niet aan de kant van de Utrechtseweg.

Architect J.H. Slot diende in 1911 namens eigenaar Stoop een voorstel in voor de aanleg van wegen op de gronden tussen de Utrechtseweg en de Soestdijkerstraatweg. De eigenaren hoefden hun grond dan niet te verkopen. Probleem vormde echter het perceel met de uitspanning Laapersveld nabij de Soestdijkerstraatweg. De gemeente wilde het uitbreidingsplan pas wijzigen na sloop van het gebouw. In 1912 had de gemeente het aanbod van de heer Stoop, trouwens van alle eigenaren, afgeslagen want de prijs was veel te hoog. De eigenaren betreurden dit, want zij wilden ook graag een weg van de Utrechtseweg naar de Soestdijkerstraatweg.

Slot had aan B en W gesuggereerd dat de gronden aan de geprojecteerde wegen bij uitstek geschikt zouden zijn voor gebouwen of inrichtingen zoals een ambachtsschool of gymnasium en tevens als volkspark. Stoop bood met een eindbod gronden aan ter grootte van 31000 m2. Hij wilde gratis in de uitspanning Café 't Laapersveld blijven wonen tot 6 maanden na de overdracht. De koopprijs voor de gemeente van f 45.316,50 bleef te hoog.

Arbeiderswoningbouw en verbinding

In 1914 ontwikkelde woningbouwvereniging 't Goede Woonhuys' een woningbouwplan voor het Laapersveld met architect D.A. van Zanten. Volgens de Woningwet van 1901 (in werking in 1902) en de ambitie van de gemeente zich met kwaliteit te ontwikkelen als tuinstad, werden in Hilversum al enkele arbeiderswoningbouwcomplexen gebouwd door woningbouwverenigingen. Het Laapersveld leek een goed gebied om woningbouw te realiseren. In juni besloot de gemeente enige terreinen op het Laapersveld aan te kopen. Zij wilde de verbindingsweg aanleggen, arbeiderswoningen (laten) bouwen en riolering in het Alexanderparkkwartier aanleggen. De aansluiting aan de Stadhouderslaan zou kunnen worden verbeterd.

1915 was een tijd van economische crisis. Maar er werd ook gedacht aan de periode na de oorlog, als er een buitengewone opleving en bloei ook voor Hilversum zou plaats hebben. Het zou dan jammer zijn als de gemeente de gronden niet in eigendom had. De gemeente probeerde ook de gronden waar het eerste gemeentelijke arbeiderswoningbouwcomplex van Dudok aan de Bosdrift/Neuweg (Bloemenbuurt) zou verrijzen in eigendom te krijgen. De Gijsbrecht van Amstelstraat en de Leliestraat konden dan worden doorgetrokken. De verbindingsweg tussen de Utrechtseweg en de Soestdijkerstraatweg was ook noodzakelijk voor de waterafvoer.

Gemeente eigenaar

Nu de gemeente eigenares was van het Laapersveld, kon deze weg worden aangelegd. Er was nog een stuk grond aan de Soestdijkerstraatweg nodig van Js Zimmer & Zonen, fabrikanten van stoom- en andere werktuigen, ijzergieterij, kopergieterij, ketelmakerij te Amsterdam, die het wel wilden afstaan als er nooit op gebouwd zou worden. Verder was voor de aanleg van de weg een deel nodig van de tuin van villa Hestia, een smalle strook van Stad en Lande en een stuk bouwland van J. Glazemaker en Co. In 1915 werden de benodigde stukken grond aangekocht.

In 1916 was Dudok een jaar directeur van Publieke Werken en belast met het uitbreidingsplan van de gemeente. De Hilversumsche Voetbalvereeniging 't Gooi, aangesloten bij de Nederlandsche Voetbalbond, had al vijf jaar een terrein gehuurd op het Laapersveld. In 1916 wilde de vereniging het gehele Laapersveld huren voor voetbalvelden. De gemeente wilde echter op het bouwland aardappelen en groenten voor minvermogenden verbouwen, maar er kon wel een deel tijdelijk worden verhuurd. In verband met de plannen van woningbouwvereniging 't Goede Woonhuys, waarover nog geen beslissing was genomen, en met de aanleg van de verbindingsweg en de rioleringsplannen aldaar, moest de gemeente de vrije beschikking houden over de gronden. Volgens Dudok konden ze beter gronden van Stad en Lande huren.

2.2.8.2.16 Laaperspark

In 1918 was Dudok al bezig met het verleggen van de spoorlijn. Het plan van de HIJSM, waarbij de spoorlijn ten zuiden van het hoofdstation naar het oosten verlegd zou worden, had gevolgen voor de ri-

olering. Daarom moest een vijver langs de verbindingsweg tussen de Soestdijkerstraatweg en de Utrechtseweg komen. In het ontwerp uitbreidingsplan kwamen verder weinig parken en plantsoenen voor. Dat was opzettelijk vanwege het karakter van de open bebouwing, die zorgde voor groen, ruimte en licht in Hilversum.

Dudok ontwikkelde in 1919 een innovatief waterafvoersysteem voor de zuidkant van het dorp, dat ook als oplossing voor de huidige klimaatopgave niet zou misstaan. Hij liet vuil- en regenwater door afzonderlijke leidingen naar het laagste punt van de buurt stromen, het Laapersveld. Rioolwater werd in een kelder onder een pompgebouw verzameld, vanwaar het naar vloeivelden buiten het dorp werd geperst.

De vijver werd een vijverpark met pompgemaal, het Laaperspark. Aangelegd als werkverschaffingsproject in 1919-1920 naar het ontwerp van Dudok. De uitgegraven grond werd gebruikt voor het aanleggen van de heuvels in het park en de ophoging van sportvelden in het nabij gelegen te vormen sportpark. Samen met plantsoenopzichter Meijer, die in 1926 in Hilversum kwam werken, bleef het Laaperspark in stand als een miniatuur illusielandschap.

Laapersweg

Toen het vijverpark met pompgebouw in 1920 zijn voltooiing naderde, moest de verbindingsweg zo spoedig mogelijk worden aangelegd, zowel in het belang van het verkeer als van het overgebleven bouwterrein. De weg was ontworpen met een breedte van 13 meter met een rijweg van 6 meter. Aan de Utrechtseweg was een grasperkje ontworpen, aan de Soestdijkerstraatweg een pleintje dat voorlopig met behoud van de bestaande bomen als rustplaats met banken kon dienen en dus beschikbaar bleef voor latere plaatsing van een bloemenkiosk of iets dergelijks. In 1921 ontwierp Dudok de verkaveling (7 kavels) aan de noordzijde van de nieuwe Laapersweg.

Stad en Lande

Delen van de gronden waren nog in bezit van Stad en Lande van Gooiland, een vereniging die eigenaar was van de gemeenschappelijke gronden in Het Gooi. De vereniging werd in 1912 opgericht om de aanspraken op het gebied door erfgooiers te regelen. In de jaren 1950 lukte het niet om tot overeenstemming te komen. In 1962 werd nogmaals aan Stad en Lande van Gooiland gevraagd of zij Laapersveld-gronden wilden verkopen aan de gemeente. Toen was al het idee ontstaan om de Diependaalselaan door te trekken. In 1963 bestemde de gemeente de Laapersveld-gronden voornamelijk voor villabouw op ruime kavels en plande er een schoolgebouw voor het Chr. Lyceum waarvoor een ontsluiting nodig was.

Inrichtingsplannen gebied

De gemeente had de gronden op Laapersveld aangekocht. In beginsel werden de gronden ten zuiden van de Diependaalselaan betrokken bij de planontwikkeling. Verschillende initiatiefnemers wilden percelen aankopen. Daarmee begon een periode waarin stukken grond werden verkocht en bebouwd, zonder een vastgelegd toekomstbeeld.

De KRO was de eerste omroep die vanwege ruimtegebrek wilde uitbreiden op het Laapersveld. Daarna ambieerde Veronica dat. Veronica mocht echter niet bouwen, wel huren. De gemeente dacht van het Laapersveld een tweede mediapark te maken. De STER bouwde uiteindelijk een eigen mediakantoor in de zuidwesthoek. De sociale woningbouw ambitie was verlaten. Er werd ook aan een huis voor bejaarden gedacht (plan van De Helpende Hand). Het zuidelijke deel zou later afvallen en worden overgedragen aan het GNR. De Diependaalselaan werd ondertunneld. De totaalplannen werden niet uitgevoerd en verlaten. De inrichting ging meer over op toevalligheden. Dat is niet negatief: het past bij “het veld” dat het Laapersveld is. Het maakte wel verbindingen onmogelijk.

In de loop der jaren werden woningen, scholen en kantoren gebouwd op het Laapersveld.

2.2.8.2.17 Sportpark

De directe aanleiding voor de aanleg van het sportpark in Hilversum was de inbeslagname van voetbalvelden voor de teelt van gewassen. De voetbalvelden werden omgeploegd omdat er een groot tekort aan voedsel was ten tijde van de Eerste Wereldoorlog. In 1917 kreeg Dudok de opdracht om een gemeentelijk sportpark in te richten. Door de realisatie van een gemeentelijk sportpark zou het tekort aan sportvelden worden opgelost. De journalist Jan Feith leverde op verzoek van Dudok advies over de aanleg van een sportpark. In 1918 bedacht Dudok op twee plaatsen in Hilversum zeer grote sportterreinen, omringd door plantsoenachtige aanleg of althans door zeer brede lanen. Eén in het zuidoosten tussen de Soestdijkerstraatweg en de spoorweg. Hij zag die spoorlijn als toekomstige boulevard omdat hij de spoorweg wilde verleggen. Er was ruimte voor een circa 12 ha groot sportpark dat tot een waardig Hilversums Stadion kon worden uitgebreid. Een plek viel al snel af. Op basis van een schets van Feith maakte Dudok het

eerste ontwerp. Daarin waren vijf sportvelden, een hardloopbaan en een ceintuurbaan voor diverse sporten opgenomen. In 1919 paste Dudok dit plan aan, omdat hij de paardensport een goede plek wilde geven in het sportpark. Uiteindelijk werd het sportpark in 1920 aangelegd op basis van een versoberd plan, zonder ruimte voor de paardensport. De hippische sport kreeg alsnog in 1925 een plek in het sportpark, met de aanleg van een renbaan, een tribune en paardenboxen. Dudok ontwierp een tribune als een indrukwekkend maar licht, houten gebouw, een feestelijk en veelkleurig uithangbord voor de moderne sportaccommodatie die erachter verborgen lag.

In de loop der tijd kregen steeds meer sporten een vaste plek in het sportpark, waaronder atletiek (1927) en tennis (1928). In 1928 vond in het sportpark een groot deel van de Olympische ruiterspelen en de veldloop plaats. In 1934 werd het terrein verrijkt met een wielerbaan. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werden nog plannen gemaakt om het sportpark te wijzigen en uit te breiden. Veel van deze plannen gingen niet door. Wat wel doorging, was de afbraak van de wielerbaan, vanwege een tekort aan banden, en de aanleg van korfbalvelden op de vrijgekomen plek. Ook werd in 1942 een sintelbaan aangelegd.

Na de Tweede Wereldoorlog kende de paardensport een grote bloei vanwege de komst van de Toto, een systeem waarmee gewed kon worden op paardenraces. Hiervoor kreeg het sportpark in 1951 een nieuwe, grotere tribune annex totohal. De renbaan kreeg verlichting en verbeteringen. Hilversum werd het uithangbord van de Nederlandse drafsport.

In 1960 werd het Britse Expo-paviljoen uit Brussel naar het sportpark gehaald om te fungeren als sport- en congreshal. In de jaren zeventig volgden nog belangrijke wijzigingen voor de paardensport. De renbaan werd gemoderniseerd. Het totogebouw werd uitgebreid. En het aantal stallen, bijgebouwen en pistes nam toe. In 1980 volgde een nieuwe, grote tribune.

Aan het einde van de twintigste eeuw veranderde er veel op het sportpark. In 1997 verkocht de gemeente Hilversum het terrein van de renbaan aan Nike Europe. Vanwege financiële problemen van de Paarden Sport Vereniging Hilversum had de gemeente besloten om dit terrein te bestemmen tot bedrijventerrein. Nike bouwde in 1999 hier haar Europese hoofdkantoor.

Het eerste wedstrijdveld, de omliggende sintelbaan en de aangrenzende tribune van Dudok bleven in stand. Evenals het directeursgebouwtje van Dudok en het clubgebouw van de Gooische Atletiek Club. De contouren van de renbaan zijn nog afleesbaar op het terrein. Delen van de openbare ruimte, waaronder de entree en een bomenlaan, zijn oorspronkelijke onderdelen van het sportpark.

2.2.8.2.18 1922 - Uitbreidingsplan en het Schilderskwartier

Aan de hele zuidkant breidde het dorp zich uit. Meteen na zijn indiensttreding bij de gemeente was Dudok daarmee in de weer. Hij wilde de wegen- en bouwplannen die daar werden ontwikkeld zo langzamerhand in een logisch verband brengen. In het uitbreidingsplan richtte Dudok zich op het zuidelijke deel van de gemeente. Daar werden de plannen namelijk niet beheerst door spoor- en kanaalplannen die nog niet vast stonden. Tussen het villagebied en de arbeiderswoningbouw is een buurt aangelegd met villa's en middenstandswoningbouw, al dan niet complexmatig gebouwd.

De Nassaulaan, Wernerlaan en Rembrandtlaan waren al aangelegd. In schoonheid zou de gemeente erop vooruitgaan oordeelde de Gezondheidscommissie. Zij was ook blij met de geprojecteerde pleinen die van groot belang zijn voor de volksgezondheid.

In 1919 begon de aanleg van het deel ten noorden van de Gijsbrecht van Amstelstraat. De directe aanleiding tot het ontwerpen van het stratenplan was de bouw van de Rembrandtschool en het plan van de woningbouwvereniging Het Goede Woonhuys om een complex woningen te bouwen in het gebied.

2.2.8.2.19 1921 - Diependaal: De Waaier

In 1921-1922 ontwierp Dudok het wegenplan voor 'Diependaal', de buurt die het grootste deel van het Schilderskwartier uitmaakt en in opzet de vorm van een waaier heeft. In het reliëfrijke gebied tussen de Gijsbrecht van Amstelstraat, Eikbosserweg, verlengde Diependaalselaan en de Diependaalse Drift – met de Pieter de Hooghlaan als centrale buurtas en monumentale zichtlijn op de St. Vituskerk – ontwierp Dudok in 1921.

Ik vermeen dat bezwaarlijk productiever arbeid te vinden zal zijn dan in den aanleg van wegen op een complex dat nagenoeg geheel Gemeentelijk eigendom is – terloops wijs ik in dit verband op het groote nut van het Grondbedrijf – en daar in de jongste toekomst ongetwijfeld voor bebouwing in aanmerking komt, n.l. het grondcomplex tusschen Gijsbrecht van Amstelstraat, Eikbosscherweg, verlengde Diepen-

daalschelaan en Diependaalsche Drift. Hiervoor is een stratenplan ontworpen waarvan ik U bijgaande teekening aanbied. In het algemeen heb ik daarbij het op de terreinen betrekking hebbend fragment van het gewijzigde uitbreidingplan kunnen volgen, hetwelk ik bij mijn rapport d.d. 8 Juni 1918 No 285 bij Uw College indiende. Intusschen zijn de tijden veranderd; groote buitenplaatsen bouwt men feitelijk niet meer en alleen aan de kleinere villa's met beknopte tuinen gevoelt het publiek behoefte. Daarom is het bovenbedoelde ontwerp in dien zin gewijzigd dat bouwblokken van geringer diepte ontstonden, hetgeen ongetwijfeld de verkoopbaarheid der terreinen zeer zal bevorderen.

Bij de uitwerking van het plan deden zich tengevolge van de groote hoogteverschillen in deze gronden, eigenaardige moeilijkheden voor, waardoor evenwel effecten zijn te bereiken die in ons vlakke vaderland niet alledaagsch zijn. In mijn lezing voor den Raad in Februari 1916 had ik reeds gelegenheid daarop te wijzen: thans komt het toen gesprokene in het stadium van verwezenlijking ten aanzien van de Diependaalschelaan, den voornaamsten concentrischen verkeersweg in het plan. Een hoofverkeersweg gelijk deze laan zeker worden zal, mag geen grooter helling verkrijgen dan 3 op 100 M. Deze helling komt bijv. voor bij den Vaartweg, en is daar reeds vrij bezwaarlijk voor het verkeer. Uitgaande van het peil ter plaatse van het snijpunt Eikbosscherweg Diependaalsche-laan komt deze laan dus als het ware als een dijk door het land te loopen, tot zij bij het ontworpen groote plein, op de teekening genaamd "Diependaal", weer op het normale grondniveau is gekomen. Voor de aansluiting van de geprojecteerde bouwplannen (C.en B.) is het dus noodig, aan den voet van dezen dijk een parallelweg aan te leggen; voor voetverkeer kunnen breede, monumentale trappen in het scheluwe dijktalud worden aangelegd. Een fraaie beplanting moet verder het hare doen om een goede oplossing te voltooien. Aan de Zuidzijde van de Diependaalschelaan zal een soortgelijk oplossing moeten worden aanvaard. Deze methode is onder de gegeven omstandigheden ongetwijfeld de meest economische, en zal ook aesthetisch bevredigend zijn, al beperkt een dijk gedeeltelijke het uitzicht.

Loodrecht op dezen concentrischen verkeersweg staat als radiale verkeersweg de tweede hoofdweg in het plan; de "Verlengde Pieter de Hooghlaan", welke als monumentale laan is opgevat, in wier asrichting de toren van de St.Vituskerk ligt. Bij het snijpunt van deze beide verkeerswegen is een ruim plein geprojecteerd, dat een eenigszins monumentaal karakter zal verkrijgen door vorm en beplanting. Op het plein komen als diagonaalwegen eenerzijds uit de Diependaalsche Drift (waarvan de ligging grootendeels is gehandhaafd) voerende naar den Utrechtscheweg, anderzijds de op het plan als "Laan A" aangeduide verbinding met de bocht in den Neuweg. Door deze diagonaalweg, die zeker in een verkeersbehoefte zal voorzien, krijgt die bestaande bocht tevens een gemotiveerd karakter. Overigens zijn tusschen deze hoofdwegen de bouwlanen zoo ordelijk mogelijk gegroepeerd, zoodanig dat goede bouwterreinen ontstaan.

De Diependaalselaan werd opgehoogd met grond van de afgraving van andere wegen en van de binnenterreinen. Een deel van de laan werd bedekt met een nieuw asfaltsysteem: een gepenetreerd asfaltdek. Het normale systeem was basaltdek, afgedekt met teer. Maar de wegen zagen er met het nieuwe systeem zo mooi uit dat ze zeker bouwers zouden aantrekken en de trek naar Diependaal, die tot dat moment uiterst gering was, zou vergroten.

In het gebied stond al enige bebouwing. De boerderij aan de Frans Halslaan (56) was in 1905 gebouwd. De school van de Hilversumse Schoolvereniging in lijn met het Hollandsche paadje (Wernerlaan) op het terrein achter de Frans Halslaan (70) in 1910. Het landhuisje met schuur Frans Halslaan 78 werd in 1919 gebouwd. De daarnaast staande dubbele villa Frans Halslaan 80-82 was in 1906 in aanbouw.

In de buurt staan ruime middenstandswoningen. Een deel van de woningen in De Waaier werd gebouwd op initiatief van de woningbouwvereniging ’t Goede Woonhuys, in 1913 opgericht voor de bouw van middenstandswoningen. Naar ontwerp van architecten J. van Laren en C. de Groot verrezen 71 woningen aan de Vermeerlaan, Van Ostadelaan en Jan Steenlaan. De buurt trok particuliere ontwikkelaars aan, waaronder architecten met een eigen bouwmaatschappij. Zo ontwierpen architecten Slot en Van Wamelen middenstandswoningen langs de Alexanderlaan, Julianalaan, Rembrandtlaan, Frans Halslaan, Waldecklaan, Vermeerlaan en Frans van Mierislaan in 1921. Het bezit van de gemeente en de Nederlandse Spoorwegen zat hen dwars, zodat niet alles gerealiseerd kon worden.

Scholen vormen de stedenbouwkundige ankerpunten: de Gooische Huishoudschool (1921), ontworpen door B. en C. Bakker en nu appartementengebouw, en de door Dudok ontworpen Rembrandtschool (1920) en Fabritiusschool (1926-1928). De school van de Hilversumse Schoolvereniging ligt op een terrein achter de Frans Halslaan. De daarachter gelegen Wilhelminaschool is bereikbaar vanaf de Gijsbrecht van Amstelstraat.

2.2.8.2.20 1929-1933 - Uitbreidingsplan Van Riebeeckkwartier

Het Van Riebeeckkwartier past in de visie die Dudok in 1933 op papier zette bij het algemeen uitbreidingsplan van Hilversum.

Daarin gaf hij een beeld van de scheiding tussen bebouwd gebied en onbebouwd gebied. Hij tekende Hilversum met een 'eindvorm'; als een bewuste beperking van de stadsuitbreiding. Het Van Riebeeckkwartier was in die visie een woonbuurt langs de zuidoostelijke rand, met de aan te leggen Van Linschotenlaan als grens. De voormalige eng en heidegebieden zouden hier bebouwd kunnen raken met een woonbuurt, terwijl de meer oostelijke bospercelen als bos intact bleven. Het nationaal belangrijke thema van 'groei', kreeg in Hilversum daarmee een kenmerkende lokale invulling: groei binnen de grenzen van een eindvorm. Daarom werd het plan bekend als beëindigingsplan.

Een ander centraal element in het ontwerp van Dudok is het behoud van het tuinstadkarakter van Hilversum. In de toelichting op het ontwerp (1933) stelde Dudok dat Hilversum gekenmerkt werd door laagbouw en dat de woonwijken worden omgeven door natuur. Het behoud van het karakter in het Van Riebeeckkwartier is daarmee een belangrijke lijn in de geschiedenis van Hilversum. Vanuit die visie integreerde hij de bestaande bebouwing in het gebied, die grotendeels aansloot bij het karakter.

Een derde element uit Dudoks uitbreidingsplan werd hier versterkt, het karakter van Hilversum als woongemeente. Een bekend motief keert hier terug: een langgerekt plantsoen waar wegen op aan lopen. In het zuidelijke deel plande Dudok een plantsoen en openbare gebouwen. Dit zou in het nieuwe plan na de Tweede Wereldoorlog veranderen, mede omdat er meer (sociale) woningen nodig waren. Alleen het driehoekige deel bij de spoorbanen zou gereserveerd blijven voor industrie. Want alhoewel Dudok al te grote uitbreiding van industrie in Hilversum niet passend vond, was enige vorm van bedrijvigheid vanuit economisch oogpunt gezien wenselijk. Bovendien lag de industriebebouwing grotendeels uit het zicht, niet zichtbaar vanaf de openbare weg, achter de woonbebouwing langs de Oude Amersfoortseweg.

Op het moment dat Dudok aan het uitbreidingsplan tekende (1929-1933) was al bebouwing in de buurt. Vanaf het eind van de 19e eeuw ontstond bebouwing langs de verbindingswegen, de Soestdijkerstraatweg en de Oude Amersfoortseweg, die in de zestiende eeuw *den amersfoersche wech* werd genoemd In de noordwesthoek scheidde de Oude Amersfoortseweg een driehoekig stuk grond af, waar een melkfabriek en andere bedrijven zich vestigden en in 1909 een grote Rooms Katholieke instelling: de aartsbisschoppelijke Kweekschool St. Ludgerus, later herbestemd en in gebruik bij de Evangelische Omroep. Aan de westkant kwam vanaf 1898 een villabuurtje tot stand, de Alexanderlaan en Waldecklaan.

Er vestigden zich in het noordwesten onder meer een tricotage-fabriek (1929), later schroevenfabriek; Beiersdorf (1929); meubelfabriek (1933); schilderswerkplaats (1931); damesmodeatelier (1948); melkfabriek (gesloopt); en papierwarenfabriek. Een deel van deze bedrijven is herbestemd en getransformeerd tot woon- en werkbuurt. Ook het wijkcentrum ZO-samen is hier gevestigd.

In 1956 werd in het eerste nummer van *Wij in Hilversum* in 1956, de hoofdstructuur van Hilversum gevisualiseerd en is de structuur van het Van Riebeeckkwartier uit het uitbreidingsplan van 1933 nog daarin opgenomen. Het Van Riebeeckkwartier was vooral bestemd voor middenstandswoningen, maar dat zou in de jaren vijftig veranderen in een combinatie van arbeiderswoningen en middenstandswoningen.

Alhoewel de nieuwe bebouwing bevestigde dat in grote lijnen werd vastgehouden aan de eindvorm van Hilversum, wat door Dudok ook na de Tweede Wereldoorlog nog fel werd verdedigd, zou het nieuwe ziekenhuis, in de naoorlogse jaren buiten de randweg worden gebouwd.

De straten lopen hoofdzakelijk noordwest-zuidoost, vanwege het hoogteverloop, de oude kavels en de gunstige bezonning van de woningen.

De Van Riebeeckweg en Oosterengweg vormen de hoofdontsluitingswegen. In Dudoks ontwerp wordt halverwege de Van Riebeeckweg een plantsoen getekend, met openbare voorzieningen, wat in iets gewijzigde vorm zou worden gehandhaafd. Eveneens gehandhaafd is de plantsoenstrook Jacob van Roggeveenstraat, die in de vorm van een reeks groene binnenhoven gerealiseerd zou worden. Nieuw werd de grote vijver in de noordoosthoek.

In diverse wijken die door Dudok in 1933 werden getekend, maar pas na Tweede Wereldoorlog werden gerealiseerd, speelt de randweg als rondweg een grote rol. Deze is echter nooit consequent volledig gerealiseerd. Op enkele plekken is de randweg echter wel aanwezig als een rand met bijzonder zorgvuldige vormgeving. Deze zijn toegankelijk via een ventweg, die loopt gescheiden van de randweg. In 1955 wordt de Van Linschotenlaan de randweg. Langs de weg zijn bijzondere flats gerealiseerd.

2.2.8.2.21 1950-1965 - Wederopbouw in Hilversum

Eerst moest de schade worden hersteld, de openbare ruimte, het groen, en de tankgracht worden gedicht. En de bouw van woningen moest worden opgepakt. Hilversum nam de uitvoering van het uitbreidingsplan van Dudok uit 1933 (vastgesteld 1934) weer ter hand. Eerst richtte de gemeente zich op het gebied Hilversum zuidoost ten zuiden van de Minckelersstraat. Vanaf 1950 op noord, zuidwest en het Van Riebeeckkwartier. Deze lagen binnen de grenzen van de groei in het uitbreidingsplan (beëindigingsplan) van Dudok. De tuinstadgedachte en de daarmee gepaard gaande wijkgedachte zette Hilversum voort voor de ruimtelijke en sociale ordening.

Hilversum richtte zich ook met directeur van Publieke Werken Nicolaas Albert Felix (1897-1952) op de uitvoering van de reconstructie voor de kern, het kernplan. De gemeente was in 1946 aan haar 19e gemeentelijke woningbouwcomplex toe en kreeg toestemming van de rijksoverheid voor de bouw. De toestemming was noodzakelijk om arbeidskracht en materiaal gelijkelijk over het land te kunnen verdelen. Felix stelde in 1946 *Wenken* op voor het ontwerpen van woningen voor gezinnen van verschillende grootte, met als doel voor al deze gezinnen een woning in de buurten te hebben. In 1949 werd het initiatief genomen tot realisatie van de volgende drie gemeentelijke complexen.

Ondanks de noodzaak van soberheid en snelheid wilde Hilversum de traditie van kwalitatief hoogwaardig bouwen hooghouden met zorgvuldige ontwerpen met afwisseling en kwalitatief goede woningen. De gewoonte in Hilversum om in harmonie met de omgeving te bouwen werd niet verlaten. De woningbouw in Hilversum onderscheidde zich door kwaliteit en aandacht voor eigen identiteit van de complexen. Het beëindigingsplan en het tuinstadconcept bleven overeind. De tuinstadgedachte had zich als concept bewezen. Daarmee samenging onderzoek naar plekken voor etagebouw, gemeenschappelijke groenvelden en compactere complexen, zodat er meer woningen gebouwd konden worden, en naar veranderingen in het bouwproces. De systeembouw en moderne projectontwikkeling kwam op en in 1956 ging de afdeling stedenbouw van de gemeente van start. In 1960 werd de gemeentelijke dienst Stadsontwikkeling ingesteld.

Begin jaren vijftig maakte Hilversum weer herzieningen van het uitbreidingsplan voor de inrichting van (delen van) wijken. Hilversum probeerde in een goede samenwerking met de woningbouwverenigingen zo veel mogelijk woningen te realiseren. Hierbij waren ze afhankelijk van de door de rijksoverheid toegewezen woningcontingenten.

Wederopbouw in nationale context

In de eerste plaats was het na de oorlog nodig om de oorlogsschade als gevolg van bombardementen en andere oorlogshandelingen te herstellen. In de tweede plaats moesten in ons land, dat in alle opzichten geleden had onder de bezetting, de economische en maatschappelijke structuren worden hersteld. De eerste jaren ging het om het op gang brengen van de bouwproductie en het oplossen van de woningnood. Aan de ene kant speelden krachten die streefden naar herstel van de structuren van voor de oorlog, aan de andere kant kwam ruimte voor het moderne vooruitgangsdenken, samen met de Marshallhulp uit Amerika in 1948. Van beide wederopbouw-acties getuigen vernieuwende en tijdsbeeldende architectuur.

De Wederopbouw was een tijdperk van schaarste én optimisme, een periode tussen de economische crisis van de jaren dertig en het begin van de oorlog enerzijds en de democratiserings- en emancipatiegolf van de jaren zestig en zeventig anderzijds. Standaardisatie en schaalvergroting werden als oplossing voor efficiencyvraagstukken gezien voor de bouw én de plattelandsvernieuwing. Stedenbouw en de ruimtelijke ordening kenden een grote mate van rijkssturing. Traditionele en modernistische architectuur vonden elkaar in een ‘shake-hands’-vormgeving. Deze periode kenmerkte zich door een sterke economische groei en modernisering, en tegelijk een nieuwe opbloei van de traditionele verzuiling met het gezin als hoeksteen van de samenleving. Deze koppeling tussen de ruimtelijke en sociale ordening was de basis van een rechtvaardige en samenhangende gemeenschap. Nederland werd fysiek geordend, de natie was sociaal tevreden met een gezonde, welgevoede en goed opgeleide bevolking, en met collectieve voorzieningen in een door rechts en links gepropageerde verzorgingsstaat.

Wederopbouw met verbeteringen, normalisatie en systeembouw vormde de prioriteit om de schade te herstellen en snel en goedkoop te kunnen bouwen. Tijdens de oorlogsjaren, in 1943, was de landelijke Studiegroep Woningarchitectuur opgericht die onderzoek deed naar algemeen toe te passen wenken, minimum eisen en voorschriften. Ook werd een stichting opgericht voor de rationalisatie van de woningbouw. Om woonruimte te bieden werden noodwoningen neergezet. In 1946 werd de Centrale Directie voor de Volkshuisvesting opgericht als onderdeel van het ministerie van Wederopbouw en Volkshuisvesting. Voor bouwwerken was toestemming nodig. Veel was nog onduidelijk, de nieuwe volksvertegenwoordiging moest zich nog uitspreken over financiële regelingen voor herbouw en nieuwbouw. Woningbouwverenigingen of gemeenten zouden zelf de woningbouw ter hand moeten nemen met woningwetvoorschotten. Het aantal woningen dat in de gemeente gebouwd mocht worden met deze rijkssubsidies

heette woningcontingenten. In 1947 werd de Woonruimtewet ingevoerd op grond waarvan de gemeente de bevoegdheid kreeg om het verkrijgen van een woning te koppelen aan een woonvergunning. Daarmee kreeg de gemeente invloed op de woonruimtetoewijzing. De woningbouw werd gestimuleerd en daarvoor werd een meerjarenplan opgesteld. Door de nagestreefde snelheid, normalisatie en standaardisatie werd de architectuur meer gekenmerkt door eenvoud, doelmatigheid en herhaling.

In 1950 trad de Wederopbouwwet in werking. De bouw werd gecentraliseerd, genormaliseerd en gecontroleerd. Na de aandacht voor de eerste prioriteiten nam de welvaart in de jaren daarna toe en werden er kleine middenstandswoningen gebouwd, want mensen konden een eigen woning kopen. Dit waren met name zogenoemde doorzonwoningen. In etagebouw werd de portiekflat veel gebouwd, evenals maisonnettes. De golf van optimisme en vooruitgangsgeloof bloeide op in de loop van de jaren 1950 en zou typerende- en toonbeelden van wederopbouw architectuur en stedenbouw opleveren.

2.2.8.2.22 1946-1956 - Plannen voor een nieuwe wijk

Het Van Riebeeckkwartier werd gebouwd op de stuwwal Ooster Eng (Ooster Eng, Laapersveld), een droger stuk grond. Het hoogteverschil is enkele meters vanaf de hoger gelegen Oude Amersfoortseweg naar de Soestdijkerstraatweg. W*aar eens de bewoners van Waldecklaan en Soestdijkerstraatweg hun honden uitlieten en kinderen speelden tussen bloeiende erica en brem* verrees de nieuwe woonwijk. Het stedenbouwkundig plan van Dudok uit 1933, waarin bebouwing al was voorzien, kwam in 1946 weer op tafel. De opzet werd gewijzigd omdat er in de wederopbouwperiode meer sociale huurwoningen nodig waren dan de eerder geplande middenstandswoningen. Het doel was het bouwen van een samenhangende en harmonische wijk met een open en blijmoedig karakter waar alle voorzieningen te vinden waren en waar elke bewoner een rol kon spelen.

2.2.8.2.23 1954 - Onteigeningsplan

In 1954 kreeg de gemeente voor de aankoop van gronden concurrentie van makelaars en ontwikkelaars, bouwondernemers en grondspeculanten waardoor de prijs werd opgedreven. De gemeente was genoodzaakt een onteigeningsplan te maken. Dat was nog niet zo makkelijk, want er was nog geen nieuw uitbreidingsplan voor het gebied vastgesteld op grond waarvan de gemeente kon onteigenen. De gemeente liet hiervoor een plan dat nog op de plank lag dienstdoen: de bouw van 198 woningen voor Philips, eigenlijk bedoeld voor Hilversum Noord maar daar was al geen plaats meer. Dit plan ging niet door.

2.2.8.2.24 1955 - Het Bouwplan Van Riebeeckweg

In 1955 kreeg de bouw van het Van Riebeeckkwartier een impuls met een nieuw bebouwingsplan voor de wijk. Geleidelijk werden woningcontingenten toegekend. De bouw van sociale woningen was na de oorlog streng gereguleerd en bood aan ontwerpers weinig ontwerpvrijheid in de woningplattegronden. In plaats van de toepassing van stempels in het gebied, met stroken in herhaalbare eenheden, verdeeld over velden als collectief groen, is vooral sprake van stroken woningen langs straten en particuliere tuinen. Slechts enkele binnenhoven of half-open hoven kregen het karakter van collectief groen. Langs de straten werden de woningblokken gebouwd (half-open blokbebouwing), en daarmee is het een typisch hybride naoorlogse wijk. Met een deels vooroorlogse stratenaanleg en naoorlogse, meer gestandaardiseerde, bouw.

De dienst Publieke Werken presenteerde het nieuwe plan: het ‘Bouwplan Van Riebeeckweg’ waarbij bebouwing werd ingepast in het vooroorlogse stratenplan.

Dat voortbouwen met een ‘wegenplan’ en ‘bebouwingsplan’ op het bestaande uitbreidingsplan had ook een praktische achtergrond. Het was al goedgekeurd. De verdeling van de terreinen over de woningbouwverenigingen en de verdeling van de woningbouwtypes was rond 1955 tot stand gekomen in overleg tussen de Dienst Publieke Werken en woningbouwverenigingen en architecten die werkten voor de woningbouwverenigingen. De coördinatie van dat proces was in handen van ir. J. Bordewijk. Tot 1955 was hij directeur Bouw- en Woningtoezicht. Daarna vestigde hij zich als zelfstandig adviseur, en bleef hij als adviseur bij dit project betrokken.

Dit bouwplan van 1955 zou in de jaren daarna uitgangspunt zijn voor de realisatie van de wijk. In meerdere bouwplannen zouden de bebouwingsvoorstellen voor de complexen en voorzieningen worden ingediend. Oostelijk van de wijk wordt de Van Linschotenlaan getekend als onderdeel van de randweg.

2.2.8.2.25 1956 - Naar uitvoering plan

De onteigening ging begin 1956 van start. Behalve particulieren hadden ook organisaties zoals Stichting Sanatorium Hilversum, de Rooms-katholieke parochie St. Vitus en de N.V. Verenigde Gooise Melkbedrijven

hier grondbezit. Om meer woningen kwijt te kunnen werden eengezinswoningen afgewisseld met étagewoningen met drie woonlagen en aan de brede Oosterengweg zelfs met vier lagen. Er was een divers woningaanbod: voor grotere en kleinere gezinnen, alleenwonenden, echtparen zonder kinderen, onvolledige gezinnen en bejaarden. De grote vijver tussen de Compagnieweg en de Zeevaertweg bij de dubbele school (1966) van Sjoerd Joustra, functioneerde als park en waterberging. Er ontstond een gemengde wijk met overwegend sociale huurwoningen, middenstandswoningen en veel voorzieningen. Het ziekenhuis sloot de wijk in 1964 af.

Om het typische karakter van Hilversum als dorp en als tuindorp te behouden mocht de bebouwingshoogte in de wijk in hoofdopzet niet meer dan drie lagen zijn. Daarmee kon een iets hogere dichtheid worden gehaald, tegemoetkomend aan de woningbehoefte die in de gemeente groot was, maar werd een grootstedelijk karakter voorkomen. Die beperkte maximalisatie (max drie lagen) garandeerde het tuindorpkarakter. In andere gemeenten was vier lagen niet ongewoon. In het Van Riebeeckkwartier werd die vierde woonlaag toegestaan langs de brede wegen, met name voor de huisvesting van kleine huishoudens en alleenstaanden. Daarmee kreeg de wijk een dorps karakter.

In vergelijking met het vooroorlogse ontwerp kreeg de wijk een sterke uitdrukking van de wijkgedachte door de verdeling van meerdere clusters van voorzieningen over de wijk en een groot cluster midden in de wijk. Die zou de sociale cohesie in de wijk kunnen vergroten, was het achterliggende idee van de ontwerpers. Ook hier zien we weer de hybride vorm: de nauwkeurige aanhechting van de wijk aan bestaande wegen en bebouwing, maar wel met een voorzieningenstructuur afgestemd op de wijk als een satelliet.

Hilversum bereikte meer

Het college van BenW wilde invloed hebben op de kwaliteit van de architectuur en het materiaalgebruik van de ruim 800 woningen. In de andere wederopbouwwijk, Hilversum Noord, moest vanwege de tijdsdruk worden volstaan met overleg tussen de architecten en de directeur van Bouw- en Woningtoezicht om de woningen mooi te maken en harmonisch op elkaar af te stemmen. In Van Riebeeck was echter voldoende tijd voor overleg. *De beste oplossing zou zijn voor de architectuur één architect te kiezen, maar wetende dat hierbij gevoelige snaren kunnen gaan trillen, wil het college begrip hebben voor een zekere gegroeide traditie en het eigen beslissingsrecht van de* [woningbouw]*verenigingen. Vraagt men zich af, wat er zo hier en daar bij de nieuwbouw tot stand is gekomen, dan kan men over de architectonische oplossing niet in alle opzichten verrukt zijn. Het kan er mee door, maar het is zeker niet om er over te roemen. Geprobeerd dient te worden om het beter te doen.* Het doel was de wijk op *bewonderenswaardige wijze* tot een goed geheel te ontwikkelen *waar men met een zekere trots de vreemdeling naar toe brengt* en daarvoor werd ir. J. Bordewijk, voormalig directeur Bouw- en Woningtoezicht, als (stedenbouwkundig) coördinator aangesteld. De woningbouwverenigingen vonden deze coördinatie op het exterieur goed als zij de regie hielden over de indeling van de woningen. Zij maakten zich geen zorgen want de algemeen in het land gehoorde klacht dat de naoorlogse woongebouwen allemaal op elkaar leken, werd in Hilversum niet gehoord. Hilversum en de verenigingen konden blijkbaar meer bereiken dan elders mogelijk was.

In augustus 1956 wees Bordewijk volgens zijn verdelingsplan bouwterreinen toe aan vijf woningbouwverenigingen: Arbeidersbouwvereniging Hilversum, Ons Ideaal, Erfgooiers, St. Joseph en Patrimonium. Het was zijn taak om *een verantwoord stedebouwkundig geheel te "vlechten" uit de verschillende ontwerpen, waarin de betrokken architecten overigens geheel vrij zijn gelaten.*

2.2.8.2.26 1963 - Ontwikkeling Van Riebeeckplan

1966 Wijkleven in de wijk

De bewoners moesten met elkaar een nieuwe gemeenschap vormen. Dat was niet zo makkelijk in een wijk die nog in aanbouw was. Waar ze eerst woonden waren ze gewend en kenden ze hun buren. Andere nieuwkomers hadden moeite met het gemengde wonen. Wonen in een étagewoning was voor velen ook nieuw, waar ze het trappenhuis moesten delen en de melkboer de trappen niet op wilde klimmen. Aan de andere kant waren de woningen nieuw, mooi en goed ingedeeld en die voor gezinnen ruimer dan ze gewend waren.

Eind 1966 stelde het Algemeen Bestuur van de Stichting Hilversumse Gemeenschap, raad voor overleg en advies op maatschappelijk terrein, een werkgroep Van Riebeeckkwartier in. Hiervan maakten deel uit prof. dr. ir. H.G. van Beusekom, C.H. Gersen, W. Rosenbaum, G. Toes en drs. A.M.J.A. de van der Schueren, directeur van het bureau van de stichting. Het doel van de werkgroep was na te gaan wat er van de woonervaringen van de bewoners in deze wijk zou kunnen worden geleerd, mede met het oog op de advisering ten aanzien van de sociale wijkopbouw van Kerkelanden. Centraal stond de vraag hoe de leefbaarheid in een nieuwe wijk bevorderd kon worden. Een ander doel was te kijken of als experiment een wijkraad kon worden gevormd.

Het rapport van de werkgroep uit februari 1967 ging in op het wijkleven in het Van Riebeeckkwartier. Gesproken was met een bedrijfsleider van een zaak, een rijksambtenaar en zijn vrouw, een hoofd van een school, een bedrijfseconoom en zijn vrouw, allen flatbewoners. Verder met een bedrijfsleider van een zaak en zijn vrouw, bewoners van een bovenwoning, een jonge employé en zijn broer, een pastoor, een gemeenteraadslid en zijn vrouw, een rijksambtenaar en zijn vrouw, een kerkenraadslid, allen bewoners van een eengezinswoning. Tenslotte met de dominee die buiten de wijk woonde. Opvallend in de gezonde, nieuwe wijk was dat in de eerste jaren 1960-1965 het aantal jongeren onder de 25 jaar teruggelopen was van 49,4% naar 46%. Voor hen waren er geen voorzieningen in de wijk. Ze hingen in hun vrije tijd rond bij het koopcentrum de Van Riebeeckgalerij of ze speelden op straat. *Overigens is een zekere mate van baldadigheid de jeugd eigen, verzekerde mij* [de van der Schueren] *een zeer serieus man. Men heeft naar het schijnt de jeugd vergeten bij het projecteren van de wijk.*

De ouderen, bijvoorbeeld degenen in de bejaardenwoningen aan de Olivier van Noortstraat, hadden weinig contact met hun buren. De leden van de verschillende religieuze groepen vonden elkaar het gemakkelijkst. De gereformeerden maakten 7% uit van de wijkbevolking, de rooms-katholieken 34,6%, de hervormden 23,4%, de overige protestantse groeperingen 5,9% en de buitenkerkelijken 28,9%. *De voorziening met winkels is op moderne wijze geconcentreerd in een winkelcentrum.* Maar drie kruidenierszaken was er één te veel, concludeerde de werkgroep. Bij twee zaken kon de huisvrouw prijzen vergelijken, bij drie ook maar dat was overdreven. Sommigen misten een fotozaak, anderen hadden liever een apotheek dan een wijnzaak. Een wijkraad zou ervoor kunnen zorgen dat de makelaar bij de verhuur van ruimten rekening hield met de wensen van de wijkbewoners. De bouw van scholen ging te langzaam. De roomskatholieke kinderen zaten nog in een noodschooltje bij de kerk, terwijl op een compromisschool zowel protestantschristelijk als openbaar onderwijs werd gegeven. Culturele voorzieningen waren er niet. Alleen de na de Tweede Wereldoorlog opgerichte bewonersvereniging Walrosa (Waldecklaan-Alexanderlaan) organiseerde met de bedrijven aan de Oude Amersfoortseweg activiteiten.

De bewoners voelden zich deel van een wijk die snel was vormgegeven om de woningnood te lenigen en daarom de voorzieningen achterbleven en zij geen wijkleven konden opbouwen. Zij wilden wel met elkaar samen werken om het wijkleven te ontwikkelen, maar dat was moeilijk omdat er in de wijk geen plekken waren waar ze elkaar konden ontmoeten. De lunchroom in het koopcentrum was klein, bij de St. Willibrorduskerk was een zaaltje voor bruiloften en dans (beat) voor roomskatholieke jongeren. De oprichting van een wijkraad en een wijkcentrum was een goed idee.

Naast het advies om te experimenteren met een wijkraad en een wijkcentrum, gaf de werkgroep nog enkele suggesties aan de gemeente. De eerste kwam voort uit de verdeling van de wijk in vier delen. De Oosterengweg, waarlangs volop flats stonden, fungeerde als invalsweg die de wijk in twee delen oost en west verdeelde. De Van Riebeeckweg verdeelde de wijk in twee delen noord-zuid. Nog niet alle plekken in de wijk waren in 1967 bebouwd en het viel op hoe weinig bomen er waren gepland. *Men waant zich in het Van Riebeeckkwartier even buiten het Gooi.Het stadspatroon* [in Nederland] *schijnt in stedebouwkundig opzicht nog altijd toonaangevend te zijn. Dit houdt dan in veel huizenblokken, flats en groenstroken, terwijl men weinig experimenteert met een parkachtige aanleg.* Geadviseerd werd om hiermee in Kerkelanden wel te experimenteren, omdat er dan minder verkeersstraten hoefden te worden aangelegd en de kinderen dus meer de ruimte kregen. De tweede suggestie was bedoeld om de huisvrouw een stem te geven door deze voortaan meer te betrekken bij de woningindeling. Zij verbaasde zich bijvoorbeeld over de soms kleine ruimtes in huis en de brede ruimte tussen de spijlen van de balkonhekken die getuigden van *weinig gezond verstand.* Later werd mede op grond van deze opmerkingen een vrouwenadviescommissie voor de woningbouw ingesteld die bouwplannen beoordeelde en adviseerde over de praktische kanten van het woningontwerp.

Wijkraad en wijkcentrum

In 1970 liet de Stichting Hilversumse Gemeenschap voor de Wijkcontactcommissie Van Riebeeckkwartier een enquête uitvoeren door studenten van de Pedagogische Academie Sint Ludgerus aan de Oude Amersfoortseweg, om te kunnen bepalen waar zij zich op zou moeten richten. De belangstelling voor een wijkcentrum bleek groot. Uit de enquête werd ook duidelijk dat de bewoners aandacht vroegen voor andere zaken in de wijk, zoals veilig verkeer en betrokkenheid van de bewoners van alle buurten in de wijk. Op 1 september 1971 werd de *gedegen en doordachte* wijkraad geïnstalleerd.

In november 1973 werd de stichting Wijkraad van Riebeeck, een niet partijpolitieke organisatie, opgericht met als doel het bevorderen van het welzijn van de bewoners. Dit wilde de stichting bereiken door onder meer de meningen en wensen van de buurtbewoners regelmatig te peilen, hen te helpen invloed uit te oefenen op het beleid van overheid en particulieren, hen te stimuleren activiteiten te ondernemen bijvoorbeeld op sociaal-cultureel gebied en met jongeren, het bevorderen van goede communicatie en samenwerking, en door het beheer en de exploitatie van een wijkcentrum. In *Samenspraak*, het informatieblad van de stichting wijkraad Van Riebeeck, van februari 1973 werden een aantal leefregels aan de wijkbewo-

ners voorgelegd om te bevorderen dat iedereen een bijdrage leverde aan een prettige leefomgeving door met elkaar rekening te houden, zoals honden aanlijnen, geen afval op straat achterlaten, het winkelcentrum netjes en gezellig houden en geen lawaai maken. *We leven vaak onbewust en gaan gewoon onze gang. Het is ons eigen leven. Rekening houden met omwonenden is niet zo moeilijk en uiterst belangrijk voor die ander.*

De eerste buurtwerker ging in 1975 aan de slag. Hij constateerde dat de wijkraad begon met 25 mensen, maar er in 1975 nog maar acht over waren. De eerste problemen waren dan ook opgelost: er waren een wijkcentrum en speelplaatsen gerealiseerd, en *de verkeersproblematiek is op de lange baan gesproken door de gemeente.* Maar de wijkraad moest al snel weer in actie komen toen de gemeente in 1976 een nieuw bestemmingsplan maakte.

Nova Zembla

Sinds eind 1972 was de wijkraad op zoek naar een plek voor het zo vurig gewenste wijkcentrum. De commissies voor de oppascentrale, trimmen, ontspanning, creatieve handvaardigheid, bejaarden en redactie en publicatie waren al zeer actief. De commissies voor recreatie en speelgelegenheid en jeugd, sport en spel, hobby en vermaak werden opgericht. Waar konden zij terecht? Op dat moment kon de gemeente geen financiële toezegging doen voor een permanent wijkcentrum. Na lang zoeken werd uiteindelijk gekozen voor het terrein bij de St. Willibrorduskerk (gesloopt in 1996) en een gebruikte barak.

De houten barak van 10 bij 20 meter, in gebruik geweest bij het M.T.I. Technische Hogeschool Delft, werd in stukken en brokken vanuit Delft overgebracht naar het terrein op de hoek van de Willem Barentszweg en het Peter Planciusplein naast de kerk en de L.O.M. school. Op zaterdag 2 juni 1973 werd de plaatsing met piketpalen aangegeven en konden de wijkbewoners komen kijken. Het gebouw werd in elkaar gezet, maar de bewoners moesten het zelf gezellig en leefbaar maken. *Een groot aantal vrijwilligers ging aan de slag. Er waren electronische experts, die leidingen legden, er kwamen schilders met kwasten en verf aandragen, de vloeren werden gelegd, de gordijnen genaaid* (...).

Hilversum stelde zich voor ruim 30.000 gulden garant voor de opbouw en afwerking van de barak, de Nederlandse Middenstands Bank schonk 30.000 gulden en 12.000 gulden werd bijeen vergaard door bingoavonden en bazaars. Bedrijven en particulieren moedigden de bewoners aan. Maar ... direct omwonenden leken roet in het eten te gooien: zij vreesden voor hun nachtrust. *Vele vergaderingen met oeverloze gesprekken werden gehouden totdat een compromis uit de bus kwam.* De toegang kwam aan het Peter Planciusplein te liggen en niet aan de Willem Barentszweg. De gemeente moest daar het geplande trapveldje voor opgeven. *Weer was Leiden in last.* In juni 1974 was het wijkcentrum met twee zalen vrijwel gereed. Schilders, behangers en stoffeerders legden de laatste hand aan het interieur *en dan beschikken de bewoners uit het Van Riebeeckkwartier, de wijk die is gelegen tussen de beide spoorlijnen, over een fraai en met overleg gebouwd en ingericht ontmoetingscentrum.* In het informatieblad van de stichting wijkraad Van Riebeeck, *Samenspraak*, werd aangekondigd dat de officiële opening op 24 augustus 1974, zeven jaar na het begin van de zoektocht naar de oprichting van een wijkcentrum, door wethouder B.H. Geels zou plaats vinden. Het wijkcentrum was voor alle bewoners, jong en oud. Er kwam een bejaardensoos, bibliotheek, scholierenuurtje, handvaardigheidscursussen, instuif voor volwassenen, tienersoos, kleutertoneel, tafeltennisclub, ontmoetingspunt en peuterspeelzaal, allemaal bestierd door vrijwilligers uit de buurt. In *Samenspraak* werd de vraag gesteld: *Welke naam gaan we aan het wijkcentrum geven?* Het werd Nova Zembla.

Nieuwbouw

In 1980, na zes jaar in de houten barak, kon nieuwbouw niet meer worden uitgesteld. De vrijwilligers en wijkbewoners zouden het niet lang meer volhouden in het ooit als tijdelijk bedoelde onderkomen. De stichting Wijkraad Van Riebeeck moest voor een nieuw gebouw 900.000 gulden lenen onder gemeentegarantie. Daar kwam *in deze tijd van zuinig met energie* nog 30.000 gulden bij voor geluids- en warmteisolatie. Verder kwamen bijdragen van de provincie en andere fondsen.

De omwonenden waren wederom bang voor overlast van de jeugd. De voorzitter van de wijkraad, Kees Reijn, tekende een eerste schets van het nieuwe gebouw: om de overlast zo veel mogelijk te beperken en de muren zo hoog mogelijk te kunnen optrekken, stelde hij een aflopend pad naar een lagergelegen ingang naar de jeugdafdeling voor. De bouw zou 10 maanden duren nadat het *gammele wijkonderkomen* was gesloopt. Waar moesten ze in de tussentijd naartoe? Zeker voor de jongeren was dat een probleem, want wie wil een jongerendisco onderdak geven? [De jongeren] *hebben de vakantie niet benut om zich wat beminder te maken in de buurt. Die zie ik* [wijkraadvoorzitter Kees Reijn] *nog niet tijdelijk in een school of een bejaardentehuis met hun activiteiten. En geld hebben we ook al niet.* De sociale werkplaats in de oude melkfabriek aan de Oude Amersfoortseweg bood in de tussentijd onderdak. Begin februari

1981 was het nieuwe centrum volop in aanbouw. Het hoogste punt van het gebouw van drie gekoppelde units, ontworpen door de Architecten Associatie Hein Salomonson, Theo Tempelman en Rik Egberts die in 1978 het wijkcentrum in Kerkelanden had ontworpen, werd bereikt op 20 maart 1981.

2.2.8.2.27 1970-1972 - Bestemmingsplan Van Riebeeck

Toen begin jaren 1970 voor het gebied een bestemmingsplan werd opgesteld, 'Bestemmingsplan Van Riebeeck' (1970-1972), legde dat vooral de bestaande situatie vast. Slechts kleine onderdelen werden gewijzigd, vooral ten aanzien van de wegenstructuur. Zo werd de aansluiting van de Van Riebeeckweg op de Soestdijkerstraatweg gewijzigd. De verbinding van de Oosterengweg met de oostelijke randweg werd verkeersluwer gemaakt en op de tekening aangeduid als vierbaans weg. De Oostelijke randweg was wel getekend, en ook deels aangelegd, maar is nooit helemaal gerealiseerd.

Een ander nieuw element is een complex meergezinshuizen aan de Soestdijkerstraatweg. Dat wordt getekend als een markering van de wijkentree aan de zuidzijde, in twee en drie lagen, de verkeersroute begeleidend. De entree wordt ruimtelijk verruimd door middel van een plantsoen. Die markering van de zuidrand is niet gerealiseerd, en is nu een ontspannen, vanzelfsprekende toegang de wijk in. Een bescheiden plein, met bijzondere bestrating van rode en gele stenen in geometrisch motief en een boomgroep, markeert de entree tot de Olivier van Noortstraat.

2.2.8.2.28 Ontwikkelingen na 1972

Latere aanpassingen

De latere ruimtelijke ontwikkelingen in de wijk betreffen vooral herontwikkelingen en uitbreidingen. Grootschalige industrie en bedrijven verdwijnen uit de wijk en de ruimtelijke impact van religie vermindert. Langs de rand groeit juist de medische zorg op gemeentelijke schaal, die ten koste gaat van het groene karakter. Wat betreft de bevolkingssamenstelling veranderde de dominante gezinssamenstelling in de wijk.

Ruimtelijk-functioneel

De belangrijkste veranderingen zijn renovatie en herbestemming, sloop-nieuwbouw en een uitbreiding langs de rand. Aan de noordzijde wordt het bedrijventerrein langzaam getransformeerd naar woon- en werkgebied, waarbij bestaande bebouwing zo mogelijk gehandhaafd blijft. In het middengebied is de kerk gesloopt en vervangen voor appartementen. De voormalige pastorie ernaast heeft een niet katholieke (bedrijfs)functie gekregen. In combinatie met het neutraler worden van de voormalige RK LTS, en de herbestemming van de aartsbisschoppelijke kweekschool, is de katholieke religie minder nadrukkelijk aanwezig is in de wijk.

De grootste ruimtelijke verandering vond plaats buiten het gebied, aan de oostrand. In de afgelopen decennia heeft de bebouwingsgrens zich langzaam uitgebreid naar het oosten. Oostelijk van de Van Linschotenlaan is een reeks bouwblokken gerealiseerd, waardoor daar het groene karakter van de oostelijke stadsrand meer versteend is en de Van Linschotenlaan niet meer de eindweg is. Aan de zuidzijde is in 2017 een nieuw landmark gerealiseerd: Woontoren Belvedère van René van Zuuk, precies in de zichtlijn van de bocht in de Oosterengweg. Aanvankelijk viel deze strook niet onder de woonwijk, maar door latere uitbreiding kan deze er nu wel toe worden gerekend.

Het Tergooi ziekenhuis, geopend in 1964 stond in het groen, buiten het Van Riebeeckkwartier. Er kwamen steeds meer medische functies bij, zodat de bosrand werd bebouwd. Het ziekenhuis wordt in 2025 gesloopt en er is in het bos ten oosten van de Oosterengweg een medische campus ontstaan met een nieuw ziekenhuis en woonbebouwing, maar deze valt niet onder de buurt, ondanks de impact daarop. Er is buiten de buurt een weg bij gekomen: Laan van Tergooi. Daarmee is de grens van de bebouwing verschoven.

Infrastructuur

De verkeersstructuur is eveneens veranderd. Een van de belangrijkste veranderingen is het verkeersluwer maken van de Van Linschotenlaan. Deze verminderd de functionele intensiteit als rondweg. In plaats daarvan is de rondweg-route verplaatst naar de Oosterengweg, met de bouw van de Alexia tunnel en de plaatsing van de Belvedère toren, die de route 'voorgoed' afsneed. Deze toren is te beschouwen als een markering. Aan de noordzijde heeft de aangelegde busbaan een enorme impact, alsmede de tunnel onder het spoor door. De beleving is hoogteverschil en geringe connectie met de wijk aan de noordzijde.

Veranderingen in gezinssamenstelling

Terwijl oorspronkelijk woningen voor kleine gezinnen sporadisch zijn gerealiseerd blijkt uit gegevens van de huidige wijksamenstelling dat de helft van de huishoudens in de wijk inmiddels bestaat uit eenpersoonshuishoudens.

2.2.8.3 Zuidoost thematisch

Raamwerk van oude paden en rondwegen

In de analyse onderzoeken we wat de plannen en bouwactiviteiten uit de tijdlijn hebben opgeleverd voor de wijk Zuidoost. Waarin onderscheidt de wijk zich van andere delen van Hilversum, en waarin komt het juist overeen? Hoe zijn het gebruik en de bewoners in de loop der tijd veranderd? En waarin herken je als ontwerper en bewoner de identiteit van dit gebied? Wat is waardevol gebleken en gebleven? Wat zijn de waarden die nog steeds actueel zijn?

Radialen en ceintuurbanen

Het stedenbouwkundige raamwerk van de hele zuidflank van Hilversum bestaat uit radialen – die in min of meer rechte lijnen die het centrum met het landschap verbinden, en ceintuurbanen – hoofdwegen die in een luie boog van oost naar west lopen. Vergelijk het met de opbouw van een spinnenweb.

Radialen

De radialen zijn het oudst. Ze hebben hun oorsprong in de straalsgewijs vanuit het centrum naar het zuiden uitlopende weggetjes over de akkers en de heide. In de wijk zijn het de Emmastraat, Oude Amersfoortseweg, Soestdijkerstraatweg, Utrechtseweg, die ook verbindingswegen zijn, en de Eikbosserweg die aan de Neuweg begint. Ze zijn te herkennen aan hun relatieve smalte, vooral het deel van de straten dichtbij het centrum. Verderop leiden ze door de wijken die in schillen om de binnenstad liggen en de groei in de loop der tijd laten zien.

De Eikbosserweg is vrij homogeen van karakter, er staan vooral woningen langs. Dicht bij het centrum zijn het arbeiderswoningen, verder zuidwaarts twee-onder-een-kapwoningen. De meest markante plek in de route is de kruising met vier andere wegen, waaronder de Orchideestraat en Ruysdaellaan. De voormalige Catharina van Rennes- en Julianaschool (W.M. Dudok, 1925-1927) markeert de kruising, waar ook een plantsoen is aangelegd. De soort laanbomen op de Eikbosserweg verandert na de kruising van essen naar platanen. In het zuiden gaat de weg over in een pad door ’t Hoogt en takt de Eikenlaan aan.

Evenals de andere radialen is ook deze weg exemplarisch voor de manier waarop Dudok historische wegen als vanzelfsprekend tot hoofdstructuren in zijn uitbreidingsplannen voor de stad maakte.

De Emmastraat, die zich vertakt in de Utrechtseweg en de Soestdijkerstraatweg is ook een radiaal, maar van een ander karakter. De Utrechtseweg en de Soestdijkerstraatweg zijn jonger dan de eeuwenoude heidepaden. Het zijn van oorsprong kaarsrechte, in het begin van de negentiende eeuw aangelegde tolwegen. Ze zijn minder verweven met de omliggende buurten, en ogen met de vrijstaande, wat forsere villa’s en andere gebouwen op ruime bospercelen, als autonome structuren. Het zijn voorbeelden van wegen met een ruime lintbebouwing. Met name de Utrechtseweg is door de breedte en lengte van bijna vijf kilometer vanaf de gemeentegrens in de bossen bij Hollandse Rading tot bijna in het centrum een herkenbare route.

Ceintuurbanen

Het idee van de verbindende ceintuurbanen is voor het eerst te vinden in het uitbreidingsplan dat gemeentearchitect P. Andriessen in 1902-1904 ontwierp. Hij trok de Gijsbrecht van Amstelstraat, waarvan al een klein deel was uitgevoerd, door als hoofdroute tussen de Utrechtseweg en de Loosdrechtseweg. De slingerende lijn is een echo van de grillige loop van de Oude Haven en Koningsstraat die zo’n halve kilometer noordwaarts liggen. Het oudste deel van de Gijsbrecht van Amstelstraat, aan weerszijden van de kruising met de Egelantierstraat, herken je door de slinger in de weg, maar ook aan de architectuur van de winkels en de woningen die rond 1905 aan de straat gebouwd zijn. Dit stuk straat ligt op het hoogste punt, ongeveer twaalf meter +NAP. Naar het oosten en westen toe oogt de Gijsbrecht van Amstelstraat ongeveer hetzelfde: als een statige laan met herenhuizen uit de jaren 1920 (vooral in het oosten) en uit de jaren 1930 (vooral in het westen), voortuinen en mooie volwassen bomen. De weg kreeg min of meer een voortzetting in de Laapersweg.

Dudok nam het concept van de ceintuurbanen over. In de jaren 1930 projecteerde hij de Diependaalselaan als nieuwe, evenwijdig aan de Gijsbrecht van Amstelstraat lopende, ring, de Gijsbrecht van Amstelstraat

als binnenring en de Diependaalselaan als buitenring. De ceintuurbanen nemen de kleur aan van de buurten waar de weg door of langs loopt. In de jaren 1950 kwam daar de Kolhornseweg als derde ring en uiterlijke stadsrand bij. In het hele gebied ogen de ceintuurbanen als de jaarringen van een boom.

2.2.8.3.1 Van Riebeeckkwartier

De bouw sluit aan bij gematigde efficiëntie

Het Van Riebeeckkwartier in wijk Zuidoost is grotendeels in de jaren na 1955 gerealiseerd op basis van het bebouwingsplan uit 1955. Voor de woningbouw is in veel gevallen sprake van bebouwingsstroken, zodat geen moeilijke afwijkende hoekoplossingen hoeven te worden bedacht. De bouw van stroken was relatief efficiënt, snel en goedkoper. Daarmee sluit de bouwwijze aan op de kenmerkende bouwwijze in die tijd in Nederland: standaardisatie. In het Van Riebeeckkwartier was wel een grens aan de mate van standaardisatie: de bouw was hoofdzakelijk twee- of drielaags. Vierlaags zou nog efficiënter zijn, maar dat werd op grote schaal niet passend geacht voor het tuinstadkarakter: dergelijke hogere bouw zou stedelijker overkomen.

Opdrachtgevers

De woningbouwverenigingen kregen een belangrijke rol bij de bouw van de nieuwe wijk. Het bouwplan voor het Van Riebeeckkwartier is opgesteld door Publieke Werken in samenspraak met de woningbouwverenigingen, waarbij ir. J. Bordewijk als coördinator optrad. Volgens Bordewijk werden de blokken ‘verdeeld over de vijf grote verenigingen’ van dat moment. Hij nam daarbij als uitgangspunt dat elke vereniging een aantal etagewoningen en eengezinswoningen moest kunnen bouwen, op een vergelijkbare wijze. Het totale aantal zou per vereniging ongeveer 140 a 150 woningen bedragen.

Het merendeel van de woningen is gerealiseerd door lokale woningbouwverenigingen van verschillende achtergronden. Heel concreet zijn de meeste woningen gebouwd in opdracht van Woningbouwvereniging Ons Ideaal, de R.K. bouwvereniging St. Joseph, de Arbeidersbouwvereniging Hilversum, de Woningbouwvereniging van Erfgooiers, Woningstichting Patrimonium.

Die bouwden in heel Hilversum, en werden ook benaderd voor de nieuwe wijk waar ze verdeeld over de wijk blokken kregen toebedeeld. De verenigen bouwden complexen die geregeld opeenvolgend werden genummerd: zoals het ‘15e complex van Patrimonium’ (portiekflats Oosterengweg), of het ‘15e complex van St. Joseph’ (Pieter Planciusplein). De complexen bestonden veelal uit tweelaagse en drielaagse stroken. Soms waren ook eenlaagse stroken onderdeel van een complex: vaak waren dat woningen voor ouderen, zoals in het complex Jacob Roggeveenstraat.

Daarnaast waren ook een particuliere bouwers actief. Een opvallende was de ‘Hilversumse Woningstichting Midwo’, die zich richtte op middenstandswoningen in het Van Riebeeckkwartier. Die stichting was opgericht door vertegenwoordigers van de woningbouwverenigingen en het gemeentebestuur. Een deel van de woningen was speciaal bedoeld voor medewerkers van een Philipsvestiging in Hilversum. Stichting Midwo realiseerde 246 huurhuizen in totaal, waarbij de huur hoger was dan bij arbeiderswoningen.

De overwegend driekamerwoningen waren voorzien van een douche, wat relatief lux was in die tijd (1959). De woningen op de eerste woonlaag hadden aan de tuinzijde (hofzijde) een groot ‘werkbalkon’ te bereiken vanuit de keuken, met een trap naar de eigen tuin, gescheiden door hagen. De Midwo-woningen kregen een bijzondere plek toegewezen in het wijkontwerp: aan weerszijden van de vijver (Compagnieweg, Zeevaertweg). Bij de financiering van het plan was het pensioenfonds van Philips betrokken (de NV Philips uit Eindhoven).

Ontwerpers

Veel woningbouwverenigingen werkten met vaste ontwerpers, maar de architectenkeus kon ook variëren. Een vaste architect kon gerelateerd zijn aan de denominatie van de vereniging, waarbij bijv. een Rooms Katholieke vereniging de voorkeur kon uitspreken voor een architect vanwege zijn R.K. geloof. Een architect die in Hilversum veel heeft gebouwd, en ook in het Riebeeckkwartier actief was, is architect H. Bunders. Hij werkte geregeld met de Woningbouwvereniging van Erfgooiers en Arbeidersbouwvereniging Ons Ideaal: zoals bijvoorbeeld de portieketagewoningen aan de Van Linschotenlaan. Bunders was zelfs vaste architect voor de vereniging: hij was ‘bouwmeester’.

Architect P.J. Verschuijl werkte geregeld met arbeidersbouwvereniging Hilversum. Hij tekende het complex aan de Jacob Roggeveenstraat. S. Barenbrug was verbonden aan de woningbouwvereniging St. Joseph. E.G. Middag werkte voor Patrimonium. Ook de gemeente bouwde in de wijk.

Wonen voor verschillende gezinssamenstellingen

Om tegemoet te komen aan verschillende gezinssamenstellingen met een diverse sociale en economische achtergrond realiseerden de woningbouwverenigingen meerdere typen woningen in de wijk. Een belangrijke verdeling betrof wat in die tijd heette arbeiderswoningen (sociale huurwoningen) en woningen voor de middenstand (woningen met hogere huur). Typologisch gezien waren twee typen dominant: het eengezinshuis in rijen gebouwd, overwegend tweelaags met kap, met particuliere tuinen. En de portiek-etagebouw, in overwegend drie lagen, met collectieve tuinen. Deze laatste bouwwijze, met de hogere volumes, is vooral op de wat ruimere terreinen gebouwd, met grotere binnenhoven of aan de grotere wegen. Kenmerkend zijn de ruime binnenhoven van de gestempelde complexen van een- en drielaagse stroken in een haakvorm Jacob Roggeveenstraat waar gezinsportiekflats samengaan met woningen voor ouderen.

Wonen voor hogere inkomensgroepen

In de hele wijk zijn naast woningen in de sociale huurklasse, ook woningen gerealiseerd in de premiehuur klasse. Een goed voorbeeld is het complex dat de stichting Midwo voor de middenstand bouwde aan weerszijde van de vijver, een passende entourage voor woningen in het wat duurdere segment.

In het naoorlogse deel komen vrijstaande woningen vrijwel niet voor. In het villapark zijn wel enkele latere woningen gebouwd. Een goed voorbeeld daarvan is de vervangende nieuwbouw van Waldecklaan 42A, 42B, waar op de plaats van een eerdere woning begin jaren 1990 een dubbel woonhuis is gebouwd (1992-1993), naar ontwerp van Snelder architecten. Aan de Willem Barentszweg 184-200 staat het appartementengebouw met zinken gevel 'Nova Zembla' uit 2009 van Monk Architecten.

Wonen voor vrijgezellen en kleine gezinnen

Een specifieke woonvorm waarvoor verschillende verenigingen woningen bouwden, waren de 'vrijgezellenflats'. Daarvan zijn er meerdere gebouwd, in de meeste gevallen op de vierde verdieping van de etagebouw. Langs de Van Linschotenlaan, aanvankelijk eenzijdig bebouwd als rand (aan de overzijde bos), realiseerde de vereniging 'Ons Ideaal' in 1958 een reeks van vier stroken in vier lagen. Dit was een typologisch gezien afwijkend complex, ontworpen door H. Bunders, de huisarchitect van de vereniging. Op de bovenste laag waren wooneenheden voor wat in die tijd heette 'vrijgezellen', 'alleenstaanden' en 'kleine gezinnen (tweepersoonshuishoudens of pasgehuwden)'. De woningen hadden een slaapkamer die ruim genoeg was voor een tweepersoonsbed. Die woningen lagen op de bovenste laag, met een luifel en iets teruggeschoven gevel, en een groot balkon met pergola. Dat balkon bood ruim uitzicht naar het oosten, waar de natuur en de bosrand domineerden.

In 1963 verscheen in Wij in Hilversum een journalistiek verslag van een bezoek aan het Van Riebeeckkwartier. Ook aan 'vrijgezellenflats', een nieuw fenomeen in die tijd, besteedde de auteur aandacht:

Vrijgezellenflats

Hoewel in de nieuwe wijk de driewoonlagenbouw regel is, wezen wij reeds op de vrijgezellenflat, door verschillende woningbouwverenigingen op de vierde etage toegepast, maar van geringer afmeting zijnde dan de normale flat. Deze flat is bestemd voor alleenstaanden of kleine gezinnen, zoals maatschappelijk werksters, verpleegsters, ook wel in enkele gevallen voor alleenstaande mannen. Ze voorzien voortreffelijk in een grote behoefte, want zij garanderen de bewoners vrijheid, comfort, met twee flinke kamers, een keuken en een heerlijk zonneplat. (*Wij in Hilversum*, februari 1963, nr. 26, p. 813)

Wonen voor ouderen

Naast de woningen voor kleine huishoudens zoals vrijgezellen, waren er ook speciale woningen voor ouderen. Die konden onderdak vinden in twee typen woningen in de wijk. Zelfstandige woningen, eenlaagse stroken, waren onderdeel van het complex Jacob Roggeveenstraat. Daarnaast bestond ook de collectieve voorziening. Centraal bij het voorzieningencluster werd een zogeheten 'bejaardentehuis' gebouwd, waar ouderen in een collectief gebouw kunnen wonen, met verpleegzorg. Dat huis 'Gooierserf' is in de loop der jaren uitgebreid en aangepast.

Wonen met huis en autostalling

Een specifieke variant is de combinatie van wonen en de stalling van de auto. In de naoorlogse jaren was de auto in opkomst. Voor de bewoners met een auto werd op de hoek Oosterengweg en Oude Amersfoortseweg een wooncomplex gebouwd rondom een parkeerhof. De woningen liggen gestapeld in drie en vier lagen rondom een gebouwde parkeervoorziening die half verdiept in de binnenhof is gesitueerd.

Dit is een van de weinige complexen waar het bouwvolume wel specifiek op de straatrichting is afgestemd (in plaats van rechte stroken). Het complex, ontworpen door architectenbureau C. Trappenberg in 1958, reageert daardoor op de verkeersdynamiek.

Wonen in torenflat en boven winkels

Zuidelijk van dit complex met de parkeerhof ligt een ander wooncomplex waarbij hoogbouw gecombineerd is met winkels en een onderhoudsgarage. Bij dit complex zijn de woningen ondergebracht in de (op dat moment) enige torenflat in de wijk: 8 laags, en woningen boven winkels. Ook de typologie is afwijkend door de toepassing van 8 maisonnettes. Door de bouwhoogte en de afwisselende compositie van volumes werkt het als een markering van de entree tot de wijk langs de Oosterengweg. De ontwerper van het complex aan de Willem Bontekoestraat, de Hilversumse architect M.E. Hartman in samenwerking met Eylers (1960-1961), koos voor de toepassing van een heldere gele gevelsteen, waardoor het een opvallend element in de wijk is.

Wijkgedachte

In het Van Riebeeckkwartier is samenhang tussen woningen en voorzieningen bereikt door de wijk te zien vanuit het oogpunt van de wijkgedachte. Dat was een hoofdthema in de stedenbouwkundige werkwijze in Nederland in de wederopbouwjaren. Doel was om min of meer zelfvoorzienende wijken te creëren, een soort satellieten, in aansluiting op bestaande kernen. Voor bijvoorbeeld de dagelijkse boodschappen en de basisscholen konden de bewoners terecht in de wijk. Dat had niet alleen een praktische achtergrond. Op die wijze kon een sterke sociale samenhang ontstaan, want de structuur bevorderde buurtcontacten zodat sociale verbanden konden groeien. Vanuit die optiek werden ook verschillende typen huizen in de wijk gerealiseerd, zodat bewoners ‘van de wieg tot het graf’ in de wijk konden blijven wonen. De wijkgedachte was daarmee een ruimtelijk en sociaal idee, die ook in andere naoorlogse wijken in Hilversum tot uitdrukking komt zoals in Hilversum Noord, Kerkelanden en Hilversumse Meent. Nationaal was dit een belangrijk concept onder stedenbouwkundigen en sociologen in die tijd (jaren 1950 en 1960).

In het Van Riebeeckkwartier komen de wijkgedachte en de ruimtelijke structuur van de wijk goed tot uitdrukking als we de functies en samenhang daartussen analyseren. In ruimtelijk opzicht is sprake van een westelijk deel, tegen de Waldecklaan en Alexanderlaan, een centraal deel met een groot voorzieningencluster, en een oostelijk deel, rond de centrale vijver. Met de verschillende woningtypen en het voorzieningenaanbod bood de wijk ruimte aan een scala aan bevolkingsgroepen, die een gemeenschap konden vormen. Naast de woningbouw werd de andere bebouwing ingepast, waaronder voorzieningen voor onderwijs, religie, recreatie en voor werk. Daaraan werkten allerlei architecten.

Voorzieningen

In de wijk zijn meerdere voorzieningen verdeeld over de wijk, bedoeld voor wijkbewoners. De voorzieningen kregen in de wijkgedachte een prominentere plek. Het centraal gelegen cluster is dominant. Verder verdeeld over de wijk lagen nog meer clusters, om tegemoet te komen aan meerdere denominaties en de neutrale, openbare voorzieningen.

Centrale cluster

Zeer centraal ligt een voorzieningencluster, dat in Dudoks ontwerp niet nadrukkelijk aanwezig was, maar in het voorstel van 1955 wel werd bepaald. Het cluster ligt rustig gesitueerd, in het hart van de buurt, aan buurtwegen en aan een zijde aan de wijkontsluitingsweg Van Riebeeckweg. De sociale voorzieningen zijn belangrijk voor de wijkopbouw en zijn daarom een centraal element in de wijkgedachte. Vanwege de verzuiling zijn meerdere gerealiseerde voorzieningen in de wijk voor een groot deel gerelateerd aan zo’n specifieke gebruikersgroep. Vaak waren de denominaties ook betrokken bij initiatief en financiering van de gebouwen. Traditioneel waren daar een heel scala aan inzamelingsacties voor die verweven waren met de activiteiten, zoals collectes tijdens diensten, giften tijdens huisbezoek, een inzamelingsbusje naast de kerkdeur. In het kerkblad van de wijk werd er over bericht en het draagvlak gecreëerd. Voor incidentele acties konden grotere activiteiten georganiseerd worden zoals een fancy-fair of een bazar voor de financiering van een bouwproject zoals een kerkgebouw.

Beeldbepalend stond de Rooms Katholieke kerk met pastorie naast scholen en een verenigingsgebouw. De kerk, de St. Willibrorduskerk, een ontwerp van K.P. Tholens en L.J.G.M. van Steenhardt Carré uit 1964, is vervangen door een appartementengebouw: Admiraalstaete in 1998 van VICE International Consulting Engineers. De pastorie staat er nog.

Hier, centraal, werd het wijkcentrum Nova Zembla gerealiseerd. In 1983 en de jaren daarna kreeg Nova Zembla te maken met forse bezuinigingen. De wijkbibliotheek Rieblio werd opgeheven en het opbouwwerk

in de wijk gehalveerd en omgezet naar sociaal cultureel werk. De peuterspeelzalen van Nova Zembla en Peuterhofje werden samengevoegd. Nova Zembla hield toch, ondanks regelmatige bezuinigingen en veranderingen, tot 2013 het gebouw draaiende, daarna kregen zij enkele zaaltjes in het bejaardencentrum Gooierserf aan de overkant tot 2018. Vele initiatieven om de leefbaarheid in de wijk te verbeteren en te verdedigen werden genomen. In 1993 zag Nova Zembla dat de wijk vergrijsde en startte daarom activiteiten en een buurtkrant speciaal om deze groep te betrekken. Uiteindelijk werd het wijkcentrum verkocht aan ATC scholen en verloor de wijk een zelfstandig wijkgebouw. Een nieuw buurtcentrum van Versa Welzijn, ZO-samen, aan de Oosterengweg opende in maart 2023 haar deuren. Het wijkberaad Riebeeckkwartier is nog steeds actief en geeft de *Wijkkrant VanRiebeeck* uit.

De scholenbouw kwam moeizaam op gang. Aan de noordzijde, aan het Pieter Planciusplein werden scholen gebouwd: in 1969 naar een ontwerp van K.P. Tholens en L.J.G.M. van Steenhardt Carré met medewerkend architect J.M. Daal, (nu C. Hummelingschool).

Oostelijke cluster

In het oostelijk deel van de wijk werd in 1966-1971 een dubbelschool ‘De Dubbeldekker’ beeldbepalend aan de grote structurerende vijver met ruime oevers gebouwd. Een herkenbaar ontwerp van de architect van de gemeente S. Joustra. Het ging hem om licht, lucht en ruimte in de scholen en een herkenbaar object met de rode bakstenen en het vele glas. Dit gebouw was voor een openbare en een protestants-christelijke school.

Noordelijke cluster

In de noordhoek aan de Oosterengweg en de Oude Amersfoortseweg is een winkelcentrum met appartementengebouwen gerealiseerd. Door die situering kunnen de winkels ook de bewoners bedienen in de buurten eromheen. Naast het winkelcentrum werd ook een kleinschalige medische voorziening gebouwd. *De voorziening met winkels is op moderne wijze geconcentreerd in een winkelcentrum.* Het a b c koopcentrum had winkels voor voeding, kleding en schoenen, huishoudelijke apparaten en woninginrichting, culturele behoeften en andere branches. Daarboven woningen in drie lagen waaronder een voor de chef boven de zelfbedieningswinkel. De flat kreeg zeven woonlagen op een onderbouw. N.V. Bouw- en exploitatiemaatschappij “Jan van Riebeeck”. Ontwerp Architectenbureau M.E. Hartman, medewerker N. Eijlers, 1960-1961.

Maar drie kruidenierszaken was er één te veel, concludeerde de werkgroep Van Riebeeckkwartier. Bij twee zaken kon de huisvrouw prijzen vergelijken, bij drie ook maar dat was overdreven. Sommigen misten een fotozaak, anderen hadden liever een apotheek dan een wijnzaak. Een wijkraad zou ervoor kunnen zorgen dat de makelaar bij de verhuur van ruimten rekening hield met de wensen van de wijkbewoners. Tot het project hoorde ook de bouw van appartementen. Het geheel heeft geen echt contact gemaakt met de wijk, hoewel het redelijk centraal lag. Deels is dit het gevolg van de hoogbouw die onvoldoende aansluiting zocht met de lagere bouw in de omgeving, het aan een drukke weg ligt en de openbare ruimte te weinig ‘verblijfsmogelijkheden’ biedt, en er sprake is van een achterkant situatie naar de woonstraten naar het westen. Het winkelcentrum wordt vernieuwd.

Een wijkgebouw werd in 1963 op de hoek van de Willem Bontekoestraat en de Oude Amersfoortseweg gebouwd.

Zuidelijke cluster

Ten zuiden van de Van Riebeeckweg ligt het voorzieningencentrum voor bejaarden Gooiers Erf op een ruime kavel en groen omzoomd. Humanitas bouwde in 1969 het naar het ontwerp van W.H.C. Pot en J.F. Pot-Keegstra architecten.

De Lagere Technische School aan de Van Linschotenlaan uit 1968 is van de architecten NV Wiegerinck, Van Balen, Meurkens, Dorigo uit Rotterdam.

Gemeenschappelijke binnentuinen

In de wederopbouwperiode werd het vinden van een oplossing voor het gemis aan een eigen tuin bij de étagewoningen, merendeels portiekflats, een uitdaging. Tenslotte had het eigen (gehuurde) huis met tuin zo veel goeds opgeleverd voor de ontwikkeling en het gelukkig wonen van de inwoners. Een van de oplossingen was het aanleggen van een gemeenschappelijke tuin. Daarmee werd ook afstand tussen de étagewoningen bereikt. In de wijk zijn de bijzondere binnentuinen gelegen aan de Jacob van Heemskerckstraat en de Van Linschotenlaan en wordt een echo gevormd van de grote vijver aan de noordzijde van de Van Riebeeckweg.

Het motief van gazons tussen de étagewoningen en ouderenwoningen aan de Olivier van Noortstraat en Jacob Roggeveenstraat is een sterk en bijzonder waardevol ontwerp. Ook nu de étagewoningen zijn verduurzaamd en gewijzigd, blijven het motief en de betekenis in stand. Op de hoek mocht een speelterrein voor jongeren worden aangelegd.

De binnentuin, bereikbaar vanuit de Van Linschotenlaan ligt tussen bebouwing van architect Middag voor Patrimonium en woningen en flats van Hartman en Eylers uit 1963-1965.

De binnentuin tussen de Van Linschotenlaan en de Van Heemskerckstraat ligt tussen de bebouwing van het 15e complex van Ons Ideaal van architect Bunders uit 1958 en het 15e complex van Patrimonium van architect Middag uit 1957-1962.

De binnentuin (Elsplein), bereikbaar via de Van Heemskerckstraat ligt tussen de bebouwing van het 15e complex van Ons Ideaal van architect Bunders uit 1958, de flats van de gemeente uit 1958, het 15e complex van Patrimonium van architect Middag uit 1957-1962 en 1964-1965.

Groen en openbare ruimte

Het groen kreeg niet een heel ruime plek in deze wijk, mogelijk werd rekening gehouden met het oostelijk gelegen bos, gemakkelijk bereikbaar voor de bewoners. Bovendien waren in de wijk grote groenvelden en hadden de eengezinswoningen tuinen. Ruim openbaar groen in de wijk was relatief beperkt, en meer kleinschalig verweven met de hele aanleg. Op enkele plekken werd door middel van openbaar groen de wijkaanleg verbijzonderd.

Bomen

Zoals in zoveel Hilversumse wijken dragen de straatbomen bij aan de kwaliteit van de straatruimte. Straatbomen komen in grote delen van de wijk voor, maar in het bijzonder vallen op de rijaanplant aan de doorgaande buurtwegen: Van Riebeeckweg, Oosterengweg en Oude Amersfoortseweg. Ruime binnenhoven, met openbaar groen kwam op verschillende plekken. Opvallend ruim zijn de hoven Jacob Roggeveenstraat, en noordelijk en zuidelijk van de Jacob van Heemskerkstraat. Meerdere eerste orde bomen in deze hoven dragen bij aan de kwaliteit van de hoven voor de bewoners in de hofwoningen.

Vijver en plantsoen

Het centrale plantsoen in het oostelijk deel van de wijk is de vijver met boomaanplant tussen Compagnieweg en Zeevaertweg. Dat plantsoen, zuidelijk van de school de Dubbeldekker, heeft een wijkfunctie. De vijver ligt bijzonder diep en heeft als functie regenwater op te vangen, indien (tijdelijk) hemelwaterberging gewenst is. Het door Publieke Werken (Joustra) zorgvuldig ontworpen rioolgemaal in het plantsoen functioneert als een sieraad voor de buurt. Bij de Dubbeldekker zijn langs de straat bomen aangeplant die in de lentebloemen dragen (Japanse kers). Die geven de schoollocatie in de bloeiperiode een accent.

Kleinschalige pleintjes

Aan de zuidzijde, waar de Van Riebeeckweg vanaf de Soestdijkerstraatweg de wijk ingeleid wordt, is een kleinschalig pleintje. Bij de Olivier van Noortstraat markeert het pleintje met bomen de entree en is betegeld met decoratief patroon. De bomen vormen een blok met een ontmoetingsruimte onder de kruinen.

Bij enkele woonhoven is het groen verrijkt met speelmogelijkheid voor kinderen.

Tuinmuren

In aansluiting op het centrale idee om het tuinstadkarakter voort te zetten, zijn in het centrale en oostelijke deel van de wijk op grote schaal tuinafscheidingen mee-ontworpen met de bouw en aanleg van de wijk. Zowel bij de étagebouw als de eengezinsrijtjeshuizen. Lage gemetselde tuinmuren komen op grote schaal voor en zijn een essentieel element van de buurt. Daar waar geen gemetselde muren zijn, zijn als terreinafscheiding veelal lage geschoren heggen aangeplant (zeer waarschijnlijk was dit een voorschrift van de gemeente Hilversum). In een groot deel van de wijk zijn de muren en heggen nog aanwezig en versterken de visuele relatie tussen straat en particuliere tuin, en het zicht op de woningen vanaf de openbare weg (openheid), alsmede de samenhang in het gebied. Bij de étagebouw zijn de gemetselde muren bijvoorbeeld geïntegreerd in de toegang tot achterterreinen, fietsenhellingen of parkeerhoven. De blokken worden omgeven door groene stroken aan de straatzijde.

Infrastructuur

Het verkeer heeft een fijnmazig stelsel door de buurt. Aan de westzijde zijn de wegen die al voor 1950 waren gerealiseerd, het westelijk deel van de Oude Amersfoortseweg, en de Waldecklaan en Alexanderlaan. De laatste twee wegen zijn opgezet als de langzaam afbuigende routes in een villagebied. Er is connectie gemaakt met het villapark door twee doorsteken vanaf de Olivier van Noortstraat.

Het latere nieuwe verkeersstelsel bouwt voort op historische routes maar er zijn ook nieuwe routes gecreëerd vanaf de bouw van de wijk na 1955 die daarop aanhaken. Er wordt een diagonaal assenkruis over getrokken. De twee belangrijkste wegen door de wijk waren al in het uitbreidingsplan van Dudok getekend. De Van Riebeeckweg is een belangrijke wijkweg, waarvan de aantakking vanaf de Soestdijkerstraatweg een historische oorsprong heeft, verwijzend naar de gebogen weg over de Oostereng. De Van Riebeeckweg gaat diagonaal door de wijk, en heeft een aansluiting (gekregen) op het ziekenhuis die hier tot ontwikkeling is gekomen. De nieuwe Oosterengweg gaat op even diagonale wijze dwars door de wijk, en kruist de Van Riebeeckweg. Deze wijkontsluitingswegen vormen ook de verbindingen met naastgelegen, andere buurten van Hilversum. De Oude Amersfoortseweg in het noordwesten heeft een historische oorsprong, van het oude pad over de Oostereng. De Van Linschotenlaan aan de oostzijde is niet gebaseerd op een pad, maar volgt deels de historische begrenzing van de bosrand. De wegen de buurten in zijn voor een groot deel verkeersluw en eenrichtingsverkeer. Opvallend is de lusvormige weg door de wijk: Willem Bontekoestraat-Olivier van Noortstraat.

In de toelichting op het bebouwingsplan voor de wijk werden ook de voorzieningen voor auto's genoemd. De stallingsmogelijkheden voor auto's in garages zijn geïntegreerd in de wijkopbouw. Die stallingen waren aan de noordzijde en de zuidzijde gepland. De eerder genoemde parkeerhof van het complex Oude Amersfoortseweg is zo'n noordelijke voorziening. In het zuiden zijn garages aan de Willem Barentszweg. De garages zijn onderdeel van de woonstroken aan die weg en in stroken garageboxen op achterterreinen gesitueerd: dus grotendeels uit het zicht. Een deel van de auto's (voor bewoners) uit het zicht stallen, in overdekte stallingsplaatsen uit het zicht van de woningen en buurtwegen, hoort bij de opzet van deze wijk.

Leefsferen

De wijk Zuidoost kent drie leefsferen:

1. Uitwaaierende villagebied en Schilderskwartier met villa's en middenstandswoningen
2. Laapersveld en Sportpark
3. Het Van Riebeeckkwartier

2.2.8.3.2 Uitwaaierend villagebied en Schilderskwartier met villa's en middenstandswoningen

De buurten West-Indiëkwartier en 't Hoogt van 't Kruis vormen de ruime villaparken in de wijk Zuidoost. In de omgeving van het Alexanderpark en de Sophialaan mengen villa's en middenstandswoningen. Het Schilderskwartier laat van noord naar zuid villa's en middenstandswoningbouw zien met enkele complexen. Het gebied is op te vatten als een uitwaaierend villalandschap waar hoogteverschillen tot 20 meter NAP voorkomen, maar in tegenstelling tot het villagebied in de noordwestflank is de overgang van een hoge naar lage bebouwingsdichtheid minder gradueel. Aan de oostkant van de Soestdijkerstraatweg liggen intieme wegen met kleine villa's en ruime middenstandswoningen. 't Hoogt van 't Kruis is een bosachtig landgoederengebied met verspreid staande villa's en sporadische verdichtingen. Het West-Indiëkwartier heeft een eigen villasfeer in, net zoals 't Hoogt van 't Kruis, bosachtig gebied, nu bepaald door drukke wegen. De Diependaalselaan vormt een duidelijke waterscheiding tussen buurten. Het Schilderskwartier is eerder een middenstandswijk met ruime middenstandswoningen en vrijstaande villa's in het noordelijke deel.

De Emmastraat stond vroeger bekend om zijn vele logementen. Tegenwoordig zijn in de villa's vooral bedrijven gevestigd, maar ook staat er het voormalige KRO-studiocomplex (1936-1938) dat vanwege zijn katholieke signatuur in de nabijheid van de Sint Vituskerk werd gebouwd. De Utrechtseweg en de Soestdijkerstraatweg zijn min of meer autonome structuren. De gevarieerde bebouwing staat langs de weg en de onbebouwde tuinen zijn diep. Kenmerken zijn afstand tussen de bebouwing en de groene ruimte daaromheen. In de laatste periode is er steeds meer bebouwing ontstaan 'op de tweede rij', met name aan de Utrechtseweg, waardoor het idee van diepe tuinen is vervaagd en inritten zijn toegevoegd.

Heideveld en 't Hoogt van 't Kruis

In de parken is uit elke periode wel iets te vinden en daarom is een hele ontwikkeling van woonconcepten te vinden. Het Heideveldpark heeft een lange bebouwingsgeschiedenis. Er is een variatie aan bouwstijlen

te vinden, maar de villa's en landhuizen voegen zich in de opzet. De veranderingen die in de loop der tijd in de omgeving hebben plaatsgevonden hebben invloed gehad op de inrichting en de beleving van het park. De aanleg van het Oostereind rond 1970 heeft tot gevolg gehad dat de Arubalaan en de oorspronkelijke hoofdingang tot het park, de Curaçaolaan werden afgesloten. Het Oostereind en de Rijksweg A27 zijn bepalend voor de fysieke omgeving, maar ook voor de zintuigelijke beleving (geluid). Voor de verlengde Diependaalselaan moest buitenplaats Groenendaal worden gesloopt.

Het landgoederengebied 't Hoogt van 't Kruis werd vanaf 1914 ontwikkeld tot een villapark. Eerder waren er plannen gemaakt voor een wandelpark vergelijkbaar met het Haagse Bos en de Haarlemmerhout. Een Amsterdamse exploitatiemaatschappij kwam met het voorstel om het gebied tot een villapark te ontwikkelen en vroeg landschapsarchitect D.F. Tersteeg een ontwerp te maken. Dit plan met zichtlijnen en geometrisch aangelegde plantsoenen en enkele slingerwegen paste niet in het uitbreidingsplan van 1905. Gemeente-architect Andriessen zag liever een plan met rondpoints zoals het Nimrodpark. Toen natuurbeschermers zich tegen de ontwikkeling van bosgronden tot bouwterreinen begonnen te verzetten, begon de ontwikkeling van 't Hoogt van het Kruis te haperen.

De structuur van Tersteegs plan is uiteindelijk uitgevoerd. De Eikenlaan werd verlengd tot de centrale route in het gebied de Larixlaan-Bremlaan-Berkenlaan. In de route zijn twee rondpoints ingevoegd, hoewel het Bosplein en Het Hoogt niet echt als een verdeelstation functioneren. De bestaande padenstructuur van het landgoederengebied werd zo goed als genegeerd. 't Hoogt van 't Kruis heeft een zeer lage bebouwingsdichtheid. Aan de lanen staan grote, vrijstaande villa's op ruime percelen. Alleen aan de Eikenlaan, als uitloop van het Schilders- en Bloemenkwartier, komen dubbele villa's op smallere kavels voor. De meeste villa's zijn gebouwd in de periode 1920-1960, in de bouwstijlen die toen modieus waren zoals de romantische landhuisstijl, zakelijk-expressionistische Hilversumse stijl, het traditionalisme en de moderne jaren vijftig bungalow.

In beide villaparken is relatief veel bebouwing uit de jaren vijftig te vinden, toen de ontwikkeling weer op gang kwam. Een aantal bekende architecten hebben er veel gebouwd: J. Dullaart, D.A. van Zanten, B. Bakker en H. Bunders, W. Reeders, H. de Groot, E.C. Falkenburg en E. en P.J. Verschuijl. In het gebied woonden de architecten J.C. van Epen, J. London en P.J. Verschuijl.

Tot de jaren '90 van de vorige eeuw was 't Hoogt van 't Kruis vanaf de Diependaalselaan nog echt te ervaren als een bosachtig gebied met de gronden van de gemeentelijke kwekerijen. Tegenwoordig is dat door de ontwikkelingen zoals de geschakelde woningen en (middel)hoogbouw rond het Acaciapark en aan de Mondriaanstraat en Charley Tooropstraat niet meer het geval.

Het Schilderskwartier

De structuur van 'Diependaal' in het Schilderskwartier heeft veel weg van een tuinstad. De buurt wordt bepaald door een uitwaaierend stratenpatroon, een waaier. Structurerend zijn de Emmastraat, die zich vertakt tot de Utrechtseweg en de Soestdijkerstraatweg, en de as Pieter de Hooghlaan. Daartussen lopen korte, licht gebogen straten. Iconisch is de centraal gelegen Pieter de Hooghlaan die in het noorden begint als een smalle laan met aan weerszijden tulpenbomen en halverwege een middenberm en haagbeuken als laanbeplanting krijgt. In het zuiden eindigt de laan in een plantsoen. Vanuit het noorden vormen de huizen met hun architectuur, voortuinen, de laanbeplanting, middenberm en het plantsoen de opmaat naar het zuidelijk gelegen landgoederengebied. In tegengestelde richting openbaart zich langzaam een prachtig zicht op de toren van de Sint Vituskerk. Het is een van de mooiste monumentale zichtassen in Hilversum.

Het Schilderskwartier bestaat uit overgangsbebouwing; qua bouwstijl en typologie staat er van alles wat, hoewel de geschakelde villa's en twee-onder-een-kapwoningen de belangrijkste bouwstenen van de buurt zijn. De bebouwingsdichtheid is vrij hoog. In het noorden bevindt zich de vroegste bebouwing die uit het begin van de 20ste eeuw dateert. Het zijn klassieke herenhuizen en vrijstaande dan wel geschakelde jugendstilvilla's. Naar het zuiden toe zijn staan meer vrijstaande woningen en twee-onder-een-kapwoningen die uit de periode 1920-1930 dateren en in de expressionistische Hilversumse stijl zijn gebouwd. Strikt genomen vallen ook de buurten ten oosten van de Emmastraat tot het Schilderskwartier. Het Alexanderpark en de Sophialaan zijn rond 1900 gerealiseerd en de bebouwing ontwikkelde zich tot in de jaren dertig. De typologie en bouwstijl zijn vergelijkbaar met die van de bebouwing ten westen van de Emmastraat. In het binnengebied zijn ruime groene ruimtes ontstaan. Samen met de hoogteverschillen en de grote variatie aan goede, in maat, schaal en stijl afgestemde, architectuur zijn de vloeiende lijnen van het stedenbouwkundige plan een van de grootste kwaliteiten van deze leefsfeer. De bebouwing is gevarieerd maar van hoge kwaliteit en harmonisch zodat het gebied als een ensemble van hoge kwaliteit ervaren kan worden.

De schoolgebouwen fungeren als stedenbouwkundige ankerpunten. Dat geldt met name voor de fraai gesitueerde en door Dudok ontworpen Rembrandtschool (1919) aan de Rembrandtlaan en de Fabritiusschool (1926-1928) aan de Ruysdaellaan. Ook de door B.H. en C.W. Bakker ontworpen Gooische Huishoudschool (1921) aan de Vermeerlaan en door het N. Andriessen ontworpen Alberdingk Thijm College (1937) aan de Emmastraat zijn echte blikvangers, hoewel ze minder markant gesitueerd zijn dan de schoolgebouwen van Dudok.

2.2.8.3.3 Laapersveld en Sportpark

Aan de rand van het Schilderskwartier in wijk Zuidoost bevinden zich twee bijzondere ensembles: het Laapersveld en het Sportpark. Het gaat om utilitaire en ruimtevretende stedelijke functies die zich meestal aan de rand van de stad bevinden. De Laapersvijver was bedoeld als waterbekken om regenwater uit de omgeving op te vangen; het pompstation om water af te voeren. Dudok ontwierp het waterbekken als een vijver in een fraai wandelpark en het pompstation als een zich in de vijver weerspiegelde folly.

Het Laapersveld is een oude veldnaam. De sfeer van in het veld terecht gekomen gebouwen en functies past daarbij. Bijzondere gebouwen zijn het Alberdingk Thijm College, het STER gebouw en het kantoorgebouw van Visser en Van Gelderen en het kantoor voor woningbouwvereniging van Erfgooiers van Alberts en van Huut.

Ook het Sportpark voorzag Dudok van cachet. In 1919 ontwierp hij een schitterende houten tribune in de stijl van de Amsterdamse School die tijdens de Olympische Spelen in 1928 als decor voor de ruitersport diende. Tussen 1960 en 1994 stond op dit terrein de Expohal, het voormalige Engelse paviljoen van de Wereldtentoonstelling in Brussel (1958) dat hier een tweede leven kreeg. Tegenwoordig is het gebied verdicht en staat Dudoks tribune tussen bedrijfsgebouwen en een groot MBO-college. Het hoofdkantoor van Nike ligt in de as van de tribune en laat op een eigen manier licht en luchtigheid zien in een gefragmenteerde opzet.

2.2.8.3.4 Het Van Riebeeckkwartier

Het naoorlogse Van Riebeeckkwartier in wijk Zuidoost is gelegd tussen ontwikkelingen vanaf het einde van de negentiende eeuw (vooroorlogs), de spoorlijn uit 1874 en oorspronkelijk bos- en buitenplaatsenrand. Als we de wijk beschouwen tussen de spoorlijnen, de Soestdijkerstraatweg en het buitengebied (oostelijk van de Van Linschotenlaan) is deze het hardst begrensd door de spoorlijnen en de Soestdijkerstraatweg. De invloedrijke hoofdinfrastructuur, de Van Riebeeckweg en de Oosterengweg splitst het naoorlogse Van Riebeeckkwartier bijna in vier delen, en in ieder geval oost- en west. De architectuur houdt de relatie in stand. De ordening van de voorzieningen dragen bij aan de verschillende leefsferen. De voorzieningenclusters variëren in maat en in functie. De woonbebouwing varieert ook in type, afgestemd op de bevolkingsgroepen en samenstellingen van huishouden, leeftijden en economische achtergronden. Op kleinschalige wijze zijn de blokken verweven en is binnen complexen variatie. In plaats van beëindigingsweg is de Van Linschotenlaan een weg geworden met aan weerszijden bebouwing. De bebouwing is in de natuur aan de oostzijde gedrongen.

In hoofdlijnen bestaat de wijk uit drie leefsferen met een kenmerkende aanleg:

- Vooroorlogse leefsfeer aan de noordwestzijde, Oude Amersfoortseweg, het villapark en langs de Soestdijkerstraatweg. Aan de noordzijde ligt nog een bedrijventerrein.

- Naoorlogse leefsfeer volgens het plan Van Riebeeckkwartier (1955) rond een fors centraal voorzieningencluster, een grote vijver met scholen en tuinen, en voorzieningen in het noorden (winkelcentrum) en zuidoosten (school).

- Leefsfeer wonen aan de oostkant van de Van Linschotenlaan vanaf 1990. Aan de noordoostzijde stond het voormalige ziekenhuis. Er is aan de oostkant een relatie ontstaan met het zorgcluster (Tergooi) waar ook woningen zijn toegevoegd.

Vooroorlogse leefsfeer: wonen en werken aan Oude Amersfoortseweg, Soestdijkerstraatweg en in villapark

De wijk werd aangesloten op bestaande delen die eerder tot ontwikkeling waren gekomen. Die buurten hebben daarom een ander karakter. Er was sinds het einde van de 19e eeuw woonbebouwing gerealiseerd langs de Soestdijkerstraatweg aan de zuidrand, noordelijk aan de Oude Amersfoortseweg, en in het villapark “Alexanderpark” met de lommerrijke Alexanderlaan en Waldecklaan. Het was niet gemakkelijk dit park te ontwikkelen. Er liep geen paardentram over de Soestdijkerstraatweg en het lag vlak bij de spoorlijn. Het heeft de stedenbouwkundig de opzet van een villapark, maar de woningen zijn op kleinere kavels

afwisselend vrijstaand, twee onder een kap en geschakeld in korte stroken gebouwd. Aan de Soestdijkerstraatweg domineren villa's en vrijstaande woningen het beeld. Het beeld is die van een typische uitvalsweg met rijke bebouwing, dat nu door de verkeersontwikkeling aan een drukke doorgaande weg is komen te staan. Er is hier een aantal periodes te zien in de rij: tussen de villa's zijn woningen toegevoegd en een laag appartementencomplex.

Langs de Oude Amersfoortseweg, die vanaf de Emmastraat oostwaarts loopt en een spoorwegovergang heeft, ontstond rond de jaren dertig een mix van villa's, middenstandswoningen en winkelwoningen. Het (voormalige) complex van de R.K. Kweekschool is markant en herkenbare bebouwing op een groot terrein dat een groene long vormt.

Aan de noordzijde van de Oude Amersfoortseweg is een terrein met een concentratie van (voormalige) grotere bedrijven. Deze liggen afgeschermd van de wijk: achter een rand van woonbebouwing. Hier werd wonen en bedrijven gecombineerd aan de oude weg. De footprint van de gebouwen is groot geworden door uitbreidingen.

Het bebouwingsbeeld speelt zich hier af zowel op de voorgrond aan de straat, als op de achtergrond op het terrein waar de bedrijven zich vestigden. De straatkant laat het beeld zien van een jaren dertig straat met woningblokken en enkele vrijstaande- en twee onder een kap woningen. Twee lagen en een kap. Het materiaal is baksteen, hout en dakpannen. De daken hebben een overstek, de gevels hebben een geleding met serres, bovenlichten, boogdeuren. Van de oude fabrieken zijn nog voorbeelden aanwezig, klein begonnen en gegroeid. De architectuur is typische herkenbare baksteen fabrieksarchitectuur van rond 1930.

Naoorlogse leefsfeer volgens het plan Van Riebeeckkwartier

De naoorlogse leefsfeer heeft een opzet met wooncomplexen aan straten. Deze leefsfeer vouwt zich rondom een centraal gelegen voorzieningengebied, zowel ten noorden als ten zuiden van de Van Riebeeckweg. De bebouwing is grotendeels twee laags en drie laags. Eengezinswoningen en portieketageflats wisselen elkaar door de hele buurt af. In dit deel is de dominante bouwvorm de bouwstrook in half-open blokken, vaak langs straten of pleinen, soms in haken aan groene hoven. De hogere bebouwing mocht aan de ruime straten, pleinen of randen. Tussen de Jacob Roggeveenstraat en de Van Riebeeckweg is een buurtje met eengezinswoningen in woonblokken met tuinen aan de straten. De woningen onderscheiden zich door details: de vormgeving van de ingangspartij, de balkons, en de raampartijen.

De grens tussen het villapark, waar een relatie mee is gelegd met twee verbindingen, is ingericht met een bijzonder complex woningen met tuinen van Bunders voor Erfgooiers uit 1958-1959. Het hoogteverschil in de wijk is hier heel goed zichtbaar en beleefbaar.

De woningblokken aan de Willem Bontekoestraat, onderdeel van een groot gevarieerd complex van architect S.G. Barenbrug voor St. Joseph uit 1958, bepalen het beeld met hun schuin uit de gevel naar voren komende ramen.

Zo konden de woningbouwverenigingen een mix aan woningtypen aanbieden, die in één gevarieerd complex. De eengezinswoningen van St. Joseph van architect Barenbrug onderscheiden zich vanwege het gebruik van rode pannen. De complexen van Erfgooiers (Bunders), Ons Ideaal (Bunders) en Patrimonium (Middag) hebben zwarte pannen.

Leefsfeer wonen aan de oostkant van de Van Linschotenlaan

De Van Linschotenlaan was de eindweg, de grens van de woonbebouwing. In 1990 werden 188 woningen in gestapelde vorm in acht blokken op een groen tapijt met daarbij behorende parkeervoorzieningen opgericht naar het ontwerp van Van Wijk Gelderblom partners. Er ontstond een relatie tussen wonen en werken (gezondheid) aan de oostkant. Het blijft een lastig punt: de bocht in de Oosterengweg rond het schoolgebouw. Daar staat nu beeldbepalend en in de zichtlijn vanuit de Amaliatunnel het gebouw van René van Zuuk.

2.2.8.4 Samenvatting kernkwaliteiten

In dit deel worden de kernkwaliteiten van de wijk Zuidoost benoemd. Het zijn uitgangspunten, eigenschappen, plekken, zichtlijnen, structuren, ensembles en gebouwen die het karakter en de identiteit van het stadsdeel, wijk of buurt in hoge mate bepalen. Als één van deze kernkwaliteiten verdwijnt, verliest het gebied een deel van zijn eigenheid en kwaliteit en vertoont het verhaal hiaten. De wijk kan dan minder goed begrepen worden en daarmee komen verbeteringen en veranderingen niet voort uit de cultuurhistorische basis van de wijk. Het is dus zaak deze kernkwaliteiten te koesteren, voor het nageslacht te bewaren en ze te benutten bij de versterking en ontwikkeling van Hilversum.

Structurerende radialen en ceintuurbanen

Het stedenbouwkundige raamwerk bestaat uit radialen en ceintuurbanen De Soestdijkerstraatweg en de Utrechtseweg zijn typische verbindingswegen met voorname lintbebouwing. Het is een organisch ontstane structuur die vervolgens geformaliseerd is, waarin de kracht van het stedenbouwkundig ontwerp schuilt. De routes structureren de ruimte en in samenhang met de gebouwen bepalen ze hoe je dit stadsdeel beleeft. Er is samenhang met open ruimtes en bijzondere herkenningspunten, zoals scholen, kerken of andere opvallende gebouwen.

Visuele eenheid door een vloeiend stratenpatroon en een strenge beeldregie

De wijk kent verschillende wegen- en stratenplannen. Toch is het niet gefragmenteerd. Het is een belangrijk kenmerk van de tuinstadgedachte. Dudok kon het hier op grote schaal uitvoeren omdat hij verantwoordelijk was voor veel van de wegenplannen in het tot dan toe nog grotendeels onbebouwde zuidoost. Met uitzondering van de vroegste, meest noordelijke buurten is daarnaast op de maat en schaal van de huizen, de manier waarop ze zich manifesteren aan de straat en hun architectuur een strenge beeldregie toegepast. Daarbinnen was veel variatie mogelijk, al zijn de overeenkomsten tussen de huizen altijd belangrijker dan de verschillen.

Herkenbare grens van de stad

De manier waarop de zuidflank overgaat in het landschap is door Dudok ontworpen en paste bij de ideeën die hij had over een eindige stad. Het moest duidelijk zijn waar het dorp ophield en het landschap begon. Dudok ontwierp daarom de Kolhornseweg als uiterste grens van de stad. Daarnaast speelde bij het vormgeven van de beëindiging van de stad de vervlechting met de natuur een belangrijke rol. Het is goed zichtbaar in het diffuus wordende bebouwingsbeeld in het zuidoosten in het bosgebied van 't Hoogt van 't Kruis.

Uitzonderlijke architectuur van hoge kwaliteit

Of het villa's of middenstandswoningen betreft, over het geheel genomen is de kwaliteit ervan hoog. De variatie in architectuur is groot, maar het beeld is homogeen en afgestemd.

Spotlight op de middenstandsbouw

Een bepalende leefsfeer is sterk onderbelicht gebleven: de middenstandswoningbouw die het harmonische ritme van de wegen bepaalt en waarvan heel fraaie objecten en ensembles in het gebied staan. Het ensemble van plantsoen, laanbeplanting en huizen langs de Pieter de Hooghlaan, vormt de verbinding tussen het zuidelijk gelegen landgoederengebied en het centrum door de fraaie zichtlijn op de Sint Vituskerk.

Beschermde rijks- en gemeentelijke monumenten

In Zuidoost staan beschermde monumenten. Deze monumenten tonen de grote waarde en sterke karakteristiek van wijk Oost. Ze zijn onmisbaar om de identiteit en het verhaal van de wijk te zien en te beleven. Zonder deze monumenten zou de wijk aan betekenis en harmonische waarde verliezen en zou de visie die ten grondslag ligt aan de ontwikkelingen worden doorbroken. Daarnaast zijn de monumenten in zichzelf van grote cultuurhistorische waarde en vormen het gezicht van Hilversum (Zuidoost).

Ensembles

De ensembles zijn essentieel om de structuur en de architectuur in samenhang te begrijpen. Het zijn zorgvuldig ontworpen eenheden waarin elk rijtje, elke hoek en architectonisch ontwerp betekenis heeft, op zichzelf en binnen het geheel. De ensembles laten ook zien hoe de complexen in de grotere structuur van de buurt werden geplaatst.

Waardevolle en kenmerkende complexen, plekken en gebouwen

Hier wordt de inventarisatie van de kernwaarden op het niveau van complexen, plekken en gebouwen gepresenteerd. Op de kaart zijn er meer aangegeven: ze dragen allemaal bij aan het karakter en de identiteit van de wijk. Het is de bedoeling dat deze ook worden doorgegeven aan volgende generaties en dienen als studieobjecten om de leefsferen, kwaliteiten en bijzonderheden te doorgronden en als inspiratie voor versterking van de wijk. Alle kwaliteiten moeten met elkaar in samenhang worden gezien. Niet alle op de kaart aangegeven karakteristieken zijn van dezelfde orde. De inventarisatie presenteert de hoogste waarden.

Herkenbaarheid verschillende leefsferen

De oude uitvalsweg Soestdijkerstraatweg waarlangs aan het einde van de 19e eeuw de voornamelijk vrijstaande bebouwing op ruime kavels kwam is een herkenbare straat gebleven. Het “Alexanderpark” is ook in aanleg en bebouwing een eigen villaparkje gebleven. Het westelijke deel van de Oude Amersfoortseweg toont het beeld van een weg met middenstandsbebouwing uit de jaren dertig met bedrijvigheid op de achtergrond.

Behoedzaam plannen

Het Van Riebeeckkwartier is een voorbeeld van de Hilversumse traditie van het aanpassen van een in het uitbreidingsplan van Dudok geplande wijk en een bestaand plan in de wederopbouwperiode. Ondanks de noodzaak van soberheid en snelheid wilde Hilversum de traditie van kwalitatief hoogwaardig bouwen hooghouden met zorgvuldige ontwerpen met afwisseling en kwalitatief goede woningen. Er was behoefte aan verdichting om meer woningen te kunnen bouwen. Dit werd op een voorzichtige manier gedaan om balans te bereiken en de harmonie in het uitbreidingsplan te kunnen behouden. Het motief van de (retentie) vijver met oevers op het laagste punt met een beeldbepalende voorziening is gebleven. Gestreefd is naar afwisseling in de bebouwing. Het Van Riebeeckkwartier is ingepast binnen bestaande bebouwing.

Wederopbouwwijk

Het Van Riebeeckkwartier heeft zijn eigen wederopbouwsignatuur, ondanks de meer algemene wederopbouwkenmerken van efficiënt bouwen in een mix van hogere en lagere bebouwing en forse voorzieningenclusters. De plaatsing van hogere bebouwing (portiekflats) kon langs de brede straten. De uitgangspunten, zoals tuinen en groene zones bleven overeind, maar er is minder sprake van groene plantsoenwegen. Door het toenemende autobezit staan op binnenterreinen reeksen garageboxen, waardoor deze ontwikkeling herkenbaar is.

Wijkgedachte

De wijkgedachte komt goed tot uitdrukking met herkenbare zones en stimulansen: De voorzieningenclusters, de wijkcentra en het wijkberaad. De inspraak en het initiatief werd gestimuleerd. De gemeente subsidieerde Nova Zembla en activiteiten. Onderzoek werd gedaan naar het functioneren als nieuwe wijk en hoe een nieuwe wijk kon worden gecreëerd waar de bewoners een wijkleven met elkaar moesten opbouwen. Met de verschillende woningtypen en het voorzieningenaanbod bood de wijk ruimte aan een scala aan bevolkingsgroepen. Naast de woningbouw werd de andere bebouwing ingepast, waaronder voorzieningen voor onderwijs, religie, recreatie en voor werk. Daaraan werkten allerlei architecten.

Mix van woningtypen

De wijk kent een mix van woningtypen voor een diversiteit aan doelgroepen. De complexen van de woningbouwverenigingen bieden allerlei woningtypen aan. Zo ontstond een wijk met een diversiteit aan bewoners. Elke woningbouwvereniging en de gemeente kregen bouwmogelijkheden.

Bebouwingsbeeld

Het bebouwingsbeeld is vrij harmonieus, al mochten de voorzieningenclusters zich onderscheiden. Twee tot vier lagen. Zoals de Hilversumse traditie vereist wilde Hilversum ook hier meer: Het doel was de wijk op bewonderenswaardige wijze tot een goed geheel te ontwikkelen waar men met een zekere trots de vreemdeling naar toe brengt. Er is samenhang in architectuur en verkaveling. Die samenhang komt onder andere tot uitdrukking in het straatbeeld van stroken in hoofdzakelijk twee en drie bouwlagen. Er zijn relatief weinig accenten.

Hoogteverschil

In het gebied is een hoogteverschil aanwezig dat in het plan werd opgenomen. Met name aan de Olivier van Noortstraat is dit verschil herkenbaar en beleefbaar.

Groene binnentuinen, tuinmuren en lage hagen

Het motief van gemeenschappelijke binnentuinen en het stedenbouwkundig motief van open plantsoenen aan de Jacob Roggeveenstraat zijn in Hilversum naoorlogse oplossingen voor het gebrek aan een eigen tuin. Het tuinachtige groen rondom elk bouwblok bleef bestaan. Het beeld van lage tuinafscheidingen, zowel gemetseld en als haag is gaaf bewaard gebleven.

2.2.8.5 Gemeentelijke monumenten

[Gereserveerd]

2.2.8.6 Rijksmonumenten

[Gereserveerd]

2.2.9 Zuidwest

2.2.9.1 Vooraf

2.2.9.1.1 Introductie

De wijk Zuidwest is een wijk op de overgang van droog zand naar natter veen. Waterwegen en groen bepalen de structuur. Zoals de oude Gooise Vaart, waarmee het oude en het nieuwe Rode Dorp nauw verbonden zijn. Het Hilversums Kanaal en de haven liggen langs de groen omzoomde Vreelandseweg. Langs de Diependaalselaan lag waterzuivering West, waarvan nog bijzondere sporen aanwezig zijn. Hofjeswijk Kerkelanden is de eerste uitbreiding buiten de grenzen van Dudok's uitbreidingsplan van 1933. Ook op de drie bedrijventerreinen staan bijzondere gebouwen.

In wijkbiografie Zuidwest is de wijkbiografie ook raadpleegbaar als opgemaakt pdf document.

2.2.9.1.2 Ligging

De wijk Zuidwest is in het noorden begrensd door het Kininelaantje, de Nieuwe Havenweg-Gooise Vaart en Turfstraat, in het oosten en zuidoosten door de Loosdrechtseweg, in het zuidwesten door de Rading en de zuidwestelijke bebouwing van Kerkelanden. Hilversum Zuidwest bevat de buurten

A. Het Rode Dorp

B. Zeverijn

C. Havenkwartier

D. Kerkelanden

De buurt het Rode Dorp ligt tussen de Oude Loswal, Loosdrechtsweg en de Gijsbrecht van Amstelstraat. De buurt Zeverijn ligt tussen de Gijsbrecht van Amstelstraat, Vreelandseweg, Diependaalselaan en Loosdrechtseweg.

De buurt Havenkwartier ligt ten noorden van de Vreelandseweg. Kerkelanden grenst in het noorden aan het Hilversums Kanaal en de haven, daarvan gescheiden door de Vreelandseweg. Aan de Diependaalselaan en Loosdrechtseweg ligt het terrein van de voormalige Waterzuivering West.

2.2.9.2 Tijdlijn

2.2.9.2.1 1625 - Gooise Vaart: Bereikbaarheid en bedrijvigheid langs het water

Vanaf het begin van de zeventiende eeuw werden heide- en bospercelen in 's-Graveland in cultuur gebracht (afgegraven en ontgonnen). Dit betrof 'de ontginning van het eerste blok'. Dit blok werd verkaveld en Amsterdammers legden er hun landgoederen en buitenplaatsen aan. Het tweede ontginningsblok lag ten oosten van de boog van Loosdrecht (zie Erfgoedverhaal Buitengebied). Er werd een vaart aangelegd en duizenden vrachten zand afgegraven en naar Amsterdam vervoerd. Dit leverde geld op omdat in Amsterdam, ten behoeve van de aanleg van de grachtengordel, zand nodig was. De scheepjes kwamen echter niet leeg terug, maar werden volgeladen met afval en bagger uit de grachten van Amsterdam. Door deze 'bemesting' werd de grond in 's-Graveland vruchtbaar. De schillen zijn inmiddels verteerd, maar vondsten uit die tijd worden nog altijd gedaan in de vorm van bijvoorbeeld pijpenkoppen, aardewerkscherven, muntjes en glazen kralen. Omdat de bemesting over een periode van slechts enkele tientallen jaren heeft plaatsgevonden, vormen de vondsten een soort tijdscapsule uit het leven van het 17e-eeuwse Amsterdam. Interessant, omdat dit soort materiaal uit deze tijd weinig wordt gevonden bij archeologisch onderzoek in Amsterdam.

Gooise Vaart en veerdienst

Vanaf 1634 werd de Gooise Vaart, die eerst de Hilversumsche Vaart heette, aangelegd en voltooid in 1638. Het dorp Hilversum sloot aan op de 's-Gravelandse Vaart en de verdere verbindingen over water. Daarmee werden mogelijkheden geopend voor bedrijvigheid en handel in zand, mest, hout, turf en textielproducten met de omliggende gebieden en Amsterdam. Hilversum had Naarden in nijverheid (weven) en textielhandel al voorbijgestreefd en kon zich nu verder ontwikkelen.

In 1651 kreeg Cornelis Gerberden Perk de concessie voor de beurtvaardienst op Amsterdam. In 1700 liep de vaart tot de plaats van de huidige Oude Loswal. De veerdienst op Amsterdam en Utrecht werd sinds 1700 uitgevoerd door de Perk-Haanse veren, van Jan Jansz Perk en zijn neef Jan Lambertsz Haan. Het veerhuis of 't Schippershuis werd in 1707 gebouwd door Perk en Haan in de bocht van de (latere) Beresteinseweg.

Stenen Brug

Over de Gooise Vaart ligt sinds 1699 een brug, de Stenen Brug, die in zijn huidige vorm stamt uit 1860 en is ontworpen door Hendrik Spijker. Langs de vaart trokken paarden de -scheepjes voort.

Bedrijvigheid langs de Gooise Vaart

In 1724 werd door de Staten van Holland het Plakkaat op het verbod van afzanding in het Gooi, behalve rond Naarden, uitgevaardigd. De aanleg van de Amsterdamse stadsuitleg bereikte zijn voltooiing waardoor de verkoop van zand aan Amsterdam verminderde. Hilversum kreeg het voor elkaar dat het verbod niet gold voor het graven van de Hilversumse Vaart. Het bleef een plek van bedrijvigheid. Langs de vaart stonden washuisjes, kleine schuurtjes waar -fabrikeurs hun geverfde garens uitspoelden en lieten drogen, een leerlooierij en de veerdienst.

Na een lange periode waarin Naarden het graven van de vaart hinderde met als doel de concurrentie uit te schakelen, gevolgd door de perikelen van de Franse tijd, kwam het er in 1841 pas weer van de vaart te verlengen tot ruim voorbij het punt waar rond die tijd de houten hondenbrug werd gebouwd.

Jaarlijks werd zo'n 100 meter gegraven, soms ging de vaart eruit en lag het werk geruime tijd stil. Het eindpunt bij de Havenstraat werd in 1876 bereikt.

Nieuweroord

Landgoed Nieuweroord lag langs de Gooise Vaart. Bij de aanleg van het Hilversums Kanaal en de Nieuwe Haven, gevolgd door de bouw van bedrijfsgebouwen, werd elke herinnering aan het landgoed uitgewist. Sloten en vaarten werden gedempt, gronden verkaveld en bebouwd. Het huis stond op de plek waar later de Groenteveiling Gooi en Omstreken werd gebouwd. Verantwoordelijk voor de ontwikkeling van Nieuweroord waren Jan Jansz Perk de Oude en zijn zoon Jan Jansz Perk de Jonge, die in 1711 percelen grond langs de vaart wilden ontginnen om inkomsten te genereren uit landbouwproducten. De Perken en Jan Lambertsz Haan kochten tot 1724 percelen aan. Een stuk heide ten zuiden van de vaart pachtte Perk de Oude ook namens de Kerk van Hilversum en dit stuk werd later de Perk- en Kerkkampen genoemd. De vroege bewoners van de buitenplaats waren de bekende koopman en kunstschilder Jan Hendrik Bodeman, hoogleraar oude talen en geschiedenis prof.dr. Petrus Hofman Peerlkamp, allen vrienden van Perk.

Bodeman

De Amsterdamse koopman Jan Hendrik Bodeman (1773-1842) liet kort na de aankoop in 1810 een huis bouwen. In de volgende jaren breidde Bodeman zijn bezit uit. De weg naar de Kerkelanden die aan de zuidzijde langs de buitenplaats liep, verlegde hij in 1831: deze heette daarna de Weg langs de grond van Bodeman, later verkort tot Bodemansweg. Een deel werd verhard bij de bouw van het Rode Dorp en kreeg de naam Bodemanstraat. Het landgoed had alles wat in die tijd daartoe behoorde: een huis, boerderij, percelen voor de landbouw en een siertuin met een verrassende inrichting met bomen en struiken. Men wilde alles hebben: een mooi buitenhuis, inkomsten van zelf geteelde producten, een tuin om van te genieten. Bodeman was naast koopman ook kunstschilder. Vermoedelijk heeft hij echter Nieuweroord nooit geschilderd. Van Jan van Ravenswaay is een romantisch gezicht op de parktuin bekend.

Kanaalplannen

Mr. Frans Jacob van de Wall (1756-1834) had grote ambities voor het Gooi, geïnspireerd door de ontginningen in de omgeving en de familiaire bekendheid met de buitenplaats Berestein, die lag ter plaatse van de huidige begraafplaats en sportvelden aan het Kininelaantje. Bovendien was hij inspecteur van Domeinen in het Gooi (eigenaar van de gronden in het Gooi waar de erfgooiers het vruchtgebruik van hadden). In 1797 en 1800 deed hij voorstellen om kanalen aan te leggen en de omliggende gronden in cultuur te

brengen. Die kanalen zouden de verbindingen en de handel een impuls geven. Financieel bleek het echter niet haalbaar. Het plan bleef echter in zijn hoofd zitten. Rond 1830 had hij plannen gereed voor het verlengen van het Tienhovensch Kanaal tot een scheepvaartverbinding tussen Vecht en Eem en een haven in Huizen. Hij maakte niet meer mee dat Albertus Perk, die in 1836 werd bevorderd van hoofdopzichter tot agent van Domeinen in het Gooi en in 1837 directeur werd van de mede door hem opgerichte Maatschappij tot bevordering van Cultuur in Gooiland (het in cultuur brengen van gronden), zijn plannen verder probeerde te brengen. Perk was in 1828 ook aangesteld als secretaris van Stad en Lande van Gooiland, de organisatie van de erfgooiers. Het lukte niet het Tienhovensch Kanaal door te trekken. Ter plaatse van de Noodweg en bij Hollandse Rading zijn er wel sporen van de pogingen (1839) terug te vinden in de vorm van (dichtgegroeide) slootjes. Wel lukte het de Gooise Vaart door te trekken en de haven in Huizen aan te leggen, die in 1854 geopend werd.

Loswal

In 1826 werd een verbinding over land aangelegd, de weg van 's-Graveland op Soestdijk. In 1834 werd deze bestraat, dit alles mede op initiatief van Albertus Perk. Reizen en verblijf werd veel comfortabeler en kostte minder tijd. Door de aanleg van de loswal in 1843, verbeterde de bereikbaarheid en handelsmogelijkheden van Hilversum nog meer. Verkeer, handel en bedrijvigheid waren actief over weg en vaart.

Heideverdeling

Rond 1835 vond er nog een zeer bepalende gebeurtenis plaats. Er moest een scheiding komen tussen de belangen van Domeinen en die van Stad en Lande. Kaarten uit die periode geven een goed beeld van de situatie en het gebruik van de gronden in het Gooi. De gronden langs de grens met Loosdrecht, de Kerkelanden genoemd, werden niet door de erfgooiers gebruikt maar door de boeren uit Loosdrecht. Zij betaalden pacht aan de kerk van Naarden die de gronden in bezit had. Albertus Perk speelde de hoofdrol in de Heideverdeling van 1836 en 1843.

Hondenbrug

In 1843 werd over de Gooise Vaart een houten brug gebouwd, de Hondenbrug. De brug is gebouwd met de opbrengst van de toen nieuw ingestelde hondenbelasting.

Haven

In 1876 werd de Gooise Vaart doorgetrokken tot aan de Havenstraat om vanaf de zuidkant via het water dichter bij het dorpscentrum te kunnen komen. Er werd een nieuwe loswal aangelegd, die bij Het Rode Dorp werd daarmee de oude loswal. Daarbij staan nu vijf appartementenblokjes uit 1987. Tussen de Oude Loswal en de Turfstraat stroomt nog een smalle waterloop. De nieuwe haven had wel nadelen: er was een flink hoogteverschil te overbruggen. Dat is nu nog goed te zien. De slechte bevaarbaarheid en de geringe diepte vertraagden de ontwikkeling. De 's-Gravelandse Vaart vanaf het Luie Gat tot de Gooise Vaart was het slechtst begaanbaar. In 1913 werd de vaart nog uitgediept, maar dat mocht niet baten. Men ging nadenken over een alternatief. De haven bij de Havenstraat heet nu de Oude Haven, want er zou in 1939 verderop aan de Vreelandseweg een nieuwe haven worden aangelegd.

Uitbreiding dorp naar het zuiden en zuidwesten

Het dorp breidde zich vanaf de Kerkbrink uit naar het zuiden langs het pad naar de haven en naar het zuidwesten langs de Molendrift (Vaartweg). De paden liepen door een ring van engen waar boeren gewassen verbouwden. De paden naar het zuiden liepen naar het veen- en turfwinningsgebied rond Loosdrecht, en naar de heidevelden en het bos. De Havenstraat die vanaf de Kerkbrink liep, ging bij de haven over in de paden (driften) Bosdrift en Hilvertsweg.

Politiepost en stenen brug

Begin twintigste eeuw stond een houten politiepost bij de Hondenbrug. Deze houten exemplaren stonden op meerdere plekken in Hilversum, onder andere bij de spoorwegovergang in de Schoolstraat en Hoge Larenseweg. In 1930 is de houten brug uit 1843 vervangen door een stenen brug van Dudok.

2.2.9.2.2 1867 - Het Rode Dorp

Hilversumsche Stoom Spinnerij en Weverij en-arbeiderswoningen

Aan de Gooise Vaart bij de Hondenbrug stond de eerste gemechaniseerde fabriek, de Hilversumsche Stoom Spinnerij en Weverij die functioneerde van 1868 tot 1935. De fabriek ging in vlammen op en werd

gesloopt in 1936. Amsterdamse kooplieden stichtten de fabriek die een fabrieksschoorsteen van dertig meter had. In tegenstelling tot de verwachting liepen de Hilversumse tapijtarbeiders niet warm voor de fabriek waardoor arbeiders uit de rest van het land moesten worden gehaald. Om ze te huisvesten richtte het bedrijf de Hilversumsche Bouwvereeniging op die rond het fabrieksterrein 76 arbeiders-woningen bouwde in de Bodemanstraat en Heidestraat: het Rode Dorp. De huizen waren 4,2 bij 7 meter. Er staan nog enkele (delen van) rijtjes overeind. De naam Rode Dorp komt of van de rode dakpannen of van het verhaal dat in de vaart rood (verf)water stroomde dat afkomstig was van de fabriek. Aan de Heidestraat stond de christelijke School met de Bijbel, opgericht door de Vereeniging tot behartiging van de Christelijke belangen der Fabrieksarbeiders en hun kinderen aan de Gooische Vaart. In 1919 werd de school uitgebreid en werd daarmee vrijwel verdubbeld. De grond was aangekocht van de heer C.C. Zeverijn. In 1935 werd in plaats van de school een woningblokje gebouwd door E. Verschuijl en Zn.

1869 - Israëlitische begraafplaats

De Joodse gemeente legde in 1869 aan de Vreelandseweg een nieuwe begraafplaats aan. De sobere aanleg in vier rechthoekige grafvelden is karakteristiek voor Joodse begraafplaatsen. De oudste grafstenen op de begraafplaats zijn afkomstig van een eerdere begraafplaats aan de Gooise Vaart (in gebruik tussen 1751 en 1863) die in 1937 werd geruimd vanwege de plannen voor de Nieuwe Haven.

2.2.9.2.3 1874 - Spoorlijn en station

De Oosterspoorweg kreeg een station aan de oostkant van het dorp. De rechtstreekse verbinding met de hoofdstad Amsterdam had op alle fronten grote gevolgen voor Hilversum, dat grote aantrekkingskracht uitoefende op welgestelden uit Amsterdam die op de goedkope gronden in de gezonde lucht een villa bouwden, en op ondernemende fabrikanten en hun arbeiders uit Amsterdam. Zij vestigden zich ook aan de oostkant van het station. Dat betekende dat het dorp zich snel uitbreidde. Hilversum zou ontdekken dat er een plan voor de uitbreiding van het dorp nodig was.

2.2.9.2.4 1902 - Uitbreidingsplan

Uitbreidingsplan Andriessen volgens de Woningwet 1901

De Woningwet uit 1901, in werking getreden in 1902, verplichtte gemeenten met meer dan 10.000 inwoners tot het opstellen van een uitbreidingsplan. Gemeentearchitect Andriessen maakte vanaf 1902 het Plan van Uitbreiding voor de gemeente, dat in juni 1905 werd vastgesteld. Andriessen wilde de uit het dorpscentrum uitwaaierende wegen en paden in een logisch verband brengen, vooral door dwarsverbindingen en lange gebogen lijnen, waardoor het uitbreidingsplan vooral een stratenplan is. Daarnaast inventariseerde een plankaart de hoogtes en diende het plan daarom ook als hoogtekaart. Andriessen bracht bovendien een zonering in wijktypen aan. Op de plankaart van 1902 is onder het rode vlak van de stoomfabriek de bebouwing van het Rode Dorp te zien en de zijvaarten vanuit de Gooise Vaart. Het nieuwe wegen-plan loopt richting het zuidwesten niet door. Andriessen probeerde wel de weg (de zuidwaarts lopende donkere lijn) naar Loosdrecht in het wegennetwerk in te kapselen.

2.2.9.2.5 1913 - Vloeivelden en terrein WaterzuiveringWest

Vloeivelden

Het water stroomt in Hilversum af in oostelijke en westelijke richting, aan beide kanten van de heuvelrug. De hoge Gooise gronden hebben geen bovengrondse afstroming. Door verzinking moet het afvalwater in de bodem verdwijnen. Het water werd aan de oost- en westkant van Hilversum naar vloeivelden gevoerd. In 1913 werden de vloeivelden aan de westkant aangelegd. Hier lagen ze in een lager gelegen gebied tussen de voormalige akkers en de Kerkelanden, een -ontginningsblok van de kerk van Naarden, en het nattere veengebied (Loosdrecht). De Bodemansweg (1) en de Tolakkerweg (2) liepen door het gebied. De lijnen van de latere Zeverijnstraat (3) en de Kerkelandenlaan(4) liggen er al. Ter plaatse van het pad is de Diependaalselaan (5) ‘tussen de vloeivelden’ aangelegd. De Loosdrechtseweg (6) werd later verlegd.

1936 - Waterzuiveringsinrichting

In 1936 werd het initiatief genomen een waterzuiverings-inrichting te realiseren ter plaatse van de vloeivelden. Toen de bebouwing in de omgeving toenam, werd de stank door de zwaardere belasting erger maar kwamen de woningen inmiddels ook dichterbij te staan. In menige zwoele zomernacht was het parool: ramen dicht. Een verbetering kon de gemeente zich financieel niet permitteren, totdat de financiering van een werkverschaffingsproject bij het Werkfonds kon worden aangevraagd. Begin 1936 werd een eerste plan ingediend.

1938-1939 - Realisatie

De vloeivelden hebben 25 jaar op de Loosdrechtse heide gelegen. Aan de westkant kon regenwater en vergaand gezuiverd rioolwater worden geloosd in de Gooise Vaart (het Nieuwe Hilversumse Kanaal mocht daarvoor niet worden gebruikt). Burgemeester Lambooy vergeleek Hilversum met een *schoone fee, die echter de onaangename gewoonte had zich slecht te parfumeeren*. Regenwater werd zoveel mogelijk beperkt op de zuiveringsinrichting door het toepassen van gescheiden riolering en het regenwater naar vijvers en de Gooise Vaart te vervoeren. De kosten voor elektrische stroom waren echter te hoog. In maart 1936 lag er een vereenvoudigd plan waarbij de vloeivelden gingen dienen voor nazuivering. In 1937 werd het plan aanvaard. *Met een snelheid die naar ik geloof slechts in Hilversum mogelijk is* besloot de Raad vijf dagen later, op 9maart 1937, tot de uitvoering en verleende een krediet van fl. 327.000,-. Er waren dertig aannemers bij betrokken die heel snel moesten werken. Maar gelukkig ging dat in goede harmonie. Er was een tijd dat *als ik* (J.F. Groote*) hem (*W.M. Dudok*) ontmoette, vroeg: Moet je weer een ander plannetje voor het pompgemaal hebben? Meestal was het dan ja, wij hebben weer wat anders. En met dezelfde liefde en met de hem eigen snelheid ontwierp hij een nieuwen gevel, een nieuwen opzet en dat hoewel hij rioolwater en vooral rioolslib erg vies vindt*!

Het nieuwste van het nieuwste

Er werd niet op volledige zuivering gerekend, maar de vloei-velden konden ingeschakeld worden als nazuivering. Het slijk, met het rioolwater aangevoerd, werd in grote gesloten tanks tot gisting gebracht, waarbij methaangas vrijkwam. Op die energie liep de zuiveringsinstallatie. Voor het eerst in Nederland werd dit gas in motoren benut ter opwekking van elektrische energie. Deze nieuwste methode werd uitgedacht door ir. Kessener. Aan het resultaat lagen originele denkbeelden ten grondslag. Hilversum was ambitieus. Financiële mogelijkheden zoals werkverschaffing en de nieuwste technische inzichten voor een gezondere omgeving werden omarmd. Schoonheid speelde bij het ontwerp een rol: ook civieltechnische werken kregen alle ontwerp-aandacht en moesten er goed uit zien.

1939 Dubbele dienstwoning Dudok

Er stond al een oudere woning uit 1907 die dienst deed als dienstwoning voor de voorman. In beginsel was een tweede woning niet nodig omdat de installatie alleen overdag zou functioneren. De gasproductie was echter zo groot, dat de installatie dag en nacht kon draaien, en dat ook nog het rioolwater geheel in plaats van gedeeltelijk gezuiverd kon worden. Daarom moest er een tweede woning komen voor het nachttoezicht. Het plan voor het bijbouwen van een dienstwoning werd vervangen door een plan voor een dubbele dienstwoning op de hoek van de Diependaalselaan en Loosdrechtseweg. Het oude huis kon worden verhuurd. Aanwezig zijn nog de woning uit 1907, bassin met pompstation met bak, de dubbele dienstwoning van Dudok en delen van de vijvers.

2.2.9.2.6 1915 - Uitbreidingsplannen van Dudok

In 1915, direct na zijn aanstelling als directeur PubliekeWerken, tekent Dudok al zijn gedachten op de hoogtekaart van Andriessen. Duidelijk is dat Dudok ook plannen heeft voor het zuidwestelijke deel van Hilversum. In 1916 kreeg hij de opdracht en financiële middelen om zijn ideeën uit te werken en hij pakt het motief van verbindingswegen, dat Andriessen introduceerde, op en zorgt voor knooppunten (plantsoenen).

In 1918 bereidde Dudok een herziening van het uitbreidingsplan uit 1905 voor. Toen werd zijn visie al bepaald door het idee de spoorlijn naar het oosten te verleggen en een kanaal in het zuidwesten aan te leggen. Het kwam er niet van het uitbreidingsplan uit 1918 vast te stellen omdat de spoorwegplannen, kanaalplannen en de plannen voor een snelverbinding met Amsterdam niet van de grond kwamen. In 1929 wist Dudok dat hij die wensen definitief moest vergeten. In het zuidwesten plande hij de rondweg en trok die tussen de vloeivelden door. Hier zou de Diependaalselaan komen te liggen.

Op het uitbreidingsplan uit 1933, dat eveneens een beëindigingsplan was, is de uitbreiding weergegeven. Herkenbaar zijn het overgebleven bosperceel, 'het bosje van Zeverijn', de Joodse begraafplaats, de Zeverijnstraat en de Nieuwe Haven. Een woonwijk wordt gepland tot de rondweg, terwijl de Kerkelanden worden gereserveerd voor sportvelden.

Toen Dudok na zijn aanstelling in 1915 de uitbreiding van Hilversum als een van zijn belangrijkste taken kreeg, concentreerde hij zich al snel op de inrichting en het functioneren van het hele dorp. Om Hilversum een goede toekomst te geven vond hij dat de spoorlijn moest worden verlegd naar het oosten en een nieuw kanaal aangelegd in het zuidwesten.

2.2.9.2.7 1924 - Havenkwartier

Gooisch Kanalen Comité

Op 26 februari 1924 stelde de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Gooiland een commissie in om te onderzoeken de uit een technisch en economisch oogpunt meest in aanmerking komende wijze van verbetering van de verbinding van het Gooi met de scheepvaartwegen in Nederland. Gevraagd werd, als Hilversum het eens was met de conclusies, of zij dan zitting wilde nemen in het te vormen Gooisch Kanalen-Comité dat tot taak zou hebben de tot standkoming van de werken te bevorderen.

Besluit Hilversums Kanaal aan de zuidwestzijde van het dorp

Het voorstel was een kanaal naar het westen, onder de Horstermeerpolder door, naar de Vecht met de aanleg van een sluis bij boerderij 't Hemeltje. De directeur van Publieke Werken J.F. Groote kon zich met de algemene gedachtengang van het technisch gedeelte verenigen, maar vond dat het rapport aan de Centrale Schoonheidscommissie voor het Gooi voorgelegd moest worden met de vraag in hoeverre het landschappelijk schoon zou worden geschaad. De gemeentelijke Commissie van Openbare Werken vond niet dat aan de schoonheid van de omgeving afbreuk werd gedaan. BenW wilde het rapport daarom niet voorleggen aan de Centrale Schoonheidscommissie en twee wethouders wilden zitting nemen in het Goois Kanalencomité. Gronden en waterpercelen voor de aanleg van het kanaal werden aangekocht van de erven J.L. van Os en de NV Zandleverantie Maatschappij te Amsterdam. In 1928 volgden de terreinen voor de aanleg van een nieuwe haven. Groote adviseerde in 1929 om de aanleg en inrichting geleidelijk te doen en vergelijkbare havens te bezoeken: Den Haag Laakhaven, Den Bosch, Tilburg, Eindhoven, Roermond, Nijmegen, Arnhem, Deventer, Dordrecht, Utrecht, Duisburg, Straatsburg en kleinere steden in Belgie. Straatsburg wilde hij wel bezoeken tijdens zijn vakantiereis.

Ir. A.A. Mussert

BenW vonden dat Groote zich moest laten bijstaan door de adviseur van het Gooisch Kanalencomité en hoofdingenieur-directeur van Provinciale Waterstaat: Ir. A.A. Mussert. In juni wilde Mussert graag eerst overeenstemming over beleid en posities. Hij zag voor zich dat Groote en hij het plan in overleg zouden maken en dat hij overleg zou hebben met de provincie over aansluiting aan het Amsterdam Rijnkanaal. De uitvoering moest zodanig gepland worden dat de haven en havenwerken tegelijk in gebruik konden worden genomen.

De gemeente kan het zelf

Groote was niet blij met de de voorstellen van Mussert omdat daaruit bleek dat hij de ontwerper wilde zijn en de uitvoering onder zijn hoede wilde hebben. En bovendien nog het college van BenW zou adviseren. Dit ging veel verder dan geraadpleegd worden en Publieke Werken op punten adviseren. Het zou veel duurder worden op deze manier. De samenwerking met Ir. Kessener (zie waterzuivering West) werd herhaaldelijk als voorbeeld in het land aangehaald. Als de internationaal vermaarde Kessener tot samenwerking (adviseren) bereid was, waarom zou Mussert daar dan iets tegen hebben? Hoewel de dienst niet schroomde om adviseurs te raadplegen, was Groote volgens hem met zijn mensen tegen dit vraagstuk opgewassen. De gemeente kon het prima zelf met Ir. Sollewijn Gelpke, waterbouwkundige, die betrokken was geweest bij de haven van Dordrecht en met de gemeentelijke opzichter Krijn die de plaatselijke situatie kende. Mussert heeft het kanalenplan op voortreffelijke wijze verdedigd en ik begrijp dat aan hem wordt gedacht als adviseur. Maar een haven is iets anders dan een kanaal. Hij zal zich in de havenaanleg kunnen verdiepen maar een adviseur behoort op de hoogte te zijn. Het samen met een adviseur indienen van een plan door Publieke Werken zou een (ongewenst) novum zijn. Daarnaast was het de gemeente zelf (eigen mensen) die met de provincie in overleg zou gaan. Groote kreeg zijn zin en Mussert werd niet gevraagd.

Verlegging kanaal

In 1931 werd begonnen met de aanleg van de sluis, in 1933 begon men met de graafwerkzaamheden voor het kanaal. Intussen bleek dat het kanaal naar het zuiden moest worden verlegd vanwege aansluitingsproblemen bij de 's-Gravelandse vaart. Het gevolg was wel dat de bestaande haven, sindsdien de Oude Haven bij de Havenstraat, geen rol meer kon spelen in het handelsverkeer over water. In 1938 kon het kanaal door de provincie worden overgedragen aan de gemeente.

1935 Nieuw Havenplan

In 1935 werd een tweede rapport inzake de havenaanleg aangeboden. Er moest bezuinigd worden. De laagliggende gronden moesten opgehoogd worden tot aan de huizen van het Rode Dorp, zodat de wegen tussen de Bodemanstraat en de Turfstraat konden worden aangelegd en de huizen gebouwd. Het zand daarvoor, dat uit de te graven havenarmen zou komen, stelde de gemeente beschikbaar. Uitzondering hierop vormden 15.000m^3. Nu is dit de juiste hoeveelheid die komt uit het kortste stukje havenarm aan de Zuidzijde. Deze kleine arm is naar mijn mening van zoo weinig belang, dat wij die zonder eenige bezwaar voorshands achterwege kunnen laten. Hiermee kon dus volgens Groote bezuinigd worden. De meeste opgehoogde terreinen konden verhuurd worden. Een klein deel van het zand kwam terecht onder de Gijsbrecht van Amstelstraat.

De oorspronkelijk aan de noordzijde van het kanaal ontworpen sporthaven verschoof naar de zuidzijde. Met het oog op de windrichting en de nabijheid van de provinciale weg langs het kanaal was deze ligging van de haven gunstiger. Het kanaal werd gegraven voor schepen van ten hoogste 400-500 ton, maar kon later worden vergroot voor schepen van 1000 ton. Bij de aanleg van de haven werd daar al rekening mee gehouden. De gemeente wilde -terreinen in eigendom hebben voor industrie en andere doeleinden, zoals opslag van bouwmaterialen, hout en petroleum. Ze schatte in dat de sporthaven en het kanaal niet van grote betekenis zou zijn voor de zeilsport vanwege de beperkte breedte van het kanaal en de aanwezigheid van vaste bruggen. Wel zou het aantrekkelijk zijn voor de roeisport.

1936 Sporthaven en Roeivereniging Cornelis Tromp

De sporthaven en het roeihuis werden als jeugdwerkverschaffingsproject aangelegd. Hilversum was er enorm trots op dat er nu ook genoten kon worden van de watersport en het verblijf op en aan het water. Er waren plannen om met watertaxi's tochtjes te organiseren van Amsterdam naar Hilversum en terug, door de Amsterdamse havens en het Merwedekanaal, de Vecht en het nieuwe kanaal naar Hilversum. In aansluiting daarop zou men vanaf de Sporthaven met touringcartochten door het Gooi rondgaan. Het paviljoen Wildschut uit 1936 werd ontworpen door Dudok.

Aan de overkant kwam na de oorlog sportpark Berestein te -liggen. In het complex bevindt zich bij Kininelaantje een plaquette ter herinnering aan enkele oorlogsslachtoffers.

1936 Park bij de Nieuwe Haven

Tussen de sporthaven en de industriehaven werd een park aangelegd met een gratis partij heesters van de Sierteelt Centrale. Het park werd als werkverschaffingsproject aangelegd. Plantsoenopzichter van Publieke Werken J.H. Meijer verzorgde het ontwerp en de aanleg. Hij begeleidde de jonge hoveniers om hen het vak te leren. De bestaande beukengroep bleef gespaard. Het park en de haven droegen bij aan de genoegens van de watersport en het verblijf op en aan het water.

1936 Havenkantoor

Om de drukke haven in goede banen te leiden en havengeld te innen ontwierp Dudok in 1936 een havenkantoor met woning. Nadat het gebombardeerd was in de oorlog, werd een nieuw kantoor gebouwd naar een gewijzigd ontwerp, dat in 1998 plaats moest maken voor de uitbreiding van het industrieterrein. Havenmeester Gilles zwaaide hier aan het eind van de eerste landtong tussen de eerste en tweede havenarm jarenlang de scepter.

1936 Bedrijven van het eerste uur

In 1936 kwamen de eerste aanvragen binnen van bedrijven. Beurtschippers Boelhouwer en Taling, die aan het einde van de Vaartweg op de plek van de nieuwe brug hun bedrijf hadden, moesten verkassen. Zij lieten door G. Seppen, de broer van mevrouw Taling, een dubbel woonhuis neerzetten aan het eind van de 2e Havenarm. Die twee woningen van het eerste uur staan nog steeds aan de Nieuwe Havenweg (17-19). De firma Slagt had jarenlang een losplaats voor bouwmaterialen gehad aan het eind van de vaart bij de Havenstraat. Ook zij verhuisden naar de nieuwe haven en pakten het op Nieuwe Havenweg 7-13 groter aan. Architect C. de Groot Jzn. ontwierp voor het bedrijf een kantoor met woning, een pakhuis en twee silo's voor grind en zand.

1941 Nieuwe inrichting Oude Haven

Vanwege de aanleg van het Hilversums Kanaal en de haven, zag Meijer aanleiding om de Oude haven opnieuw in te richten. Die was verworden tot een onooglijke kale zand- en steenvlakte. Ook dat werd een werkverschaffingsproject. Om het mooi en aantrekkelijk te maken voor recreatie werden de taluds glooiender gemaakt en van frisse beplanting voorzien. Er werden paden en gazons aangelegd en banken

geplaatst. Tegelijk met Dudoks zand- en zoutbunker werd een rioolgemaal gebouwd zodat het water in de Oude Haven niet meer vervuild raakte.

Bombardement op de Hilversumse Haven

Op 11 april 1945 vielen de Geallieerden drie munitieschepen aan in de haven van Hilversum. Er vielen twee doden, onder wie de vrouw van de havenmeester, en zeven gewonden. De schade was groot. Het Havenkantoor was vrijwel helemaal ontzet en moest worden afgebroken. In 1946 begon de bouw van een nieuw Havenkantoor, op het oude fundament maar wel op basis van een gewijzigd ontwerp. Maar de kenmerkende elementen van Dudok werden teruggebracht, zoals het balkon met trap, de vlaggenmast en de belettering.

1962 Lange traditie van woonboten

In de 3e havenarm (die in 1942 gereed kwam) verschenen de eerste woonboten, terwijl de westelijke kade van de havenarm voorlopig nog ongebruikt bleef. In de loop van de oorlog nam het transport via de haven echter behoorlijk toe, met name in opdracht van de Duitse bezetter. In 1962 werd een poging ondernomen om de woonboten te 'herschikken'. De gronden waren eigendom van de gemeente, terwijl die door de bewoners van de woonschepen werden gebruikt, bebouwd en ingericht. Er lagen toen 29 woonschepen in de 3e havenarm en het Hilverums Kanaal. Het college van BenW besloot op 22 mei 1962 dat de oevers ontruimd moesten worden. Een strook tussen het bedrijventerrein en de woonboten mocht worden gebruikt door de woonbootbewoners. Gezien de vele reacties die hierop binnenkwamen besloot het college alsnog de ingebruikneming van de gemeentegrond tot wedeopzegging te dogen. Een poging in de jaren 70 om de illegale situatie te beeindigen liep op niets uit. In 1986 kwam de gemeente erop terug. Op 11 november 1987 werd de bewonerscommissie woonschepen 3e havenarm te Hilversum opgericht, toen met de gemeente koop-, huur, of pachtovereenkomsten gesloten moesten worden.

Dempen havenarmen

De havenarmen waren ontworpen door Dudok. Voor gebouwen was alleen plek aan de Zuiderloswal/Vreelandseweg en de Nieuwe Havenweg. Het terrein tussen de 1e en 2e Havenarm, de 1e Loswal, werd alleen gebruikt voor opslag. Daar was jarenlang geen bedrijf gevestigd. Aan de 2e Loswal waren slechts enkele bedrijven te vinden. De eerste decennia was het schip de belangrijkste vorm van transport voor de bedrijven die hier gevestigd waren, maar dat nam steeds meer af. Begin 1966 maakten nog maar drie bedrijven echt gebruik van de haven. In 1969 werd het Haveneind gedempt, in 1984 volgde de 2e Havenarm. Door de demping van de havenarm kwam er aan de 1e Loswal industrieterrein beschikbaar. In de jaren tachtig werd er volop gebouwd, onder andere een bedrijfshal voor Van Loenen en het voorsorteercentrum van de PTT.

Spelen in de haven

In de periode na de oorlog werd aan de rand van het industriegebied Nieuwe Havenweg en de loswallen een speeltuin ingericht.

2.2.9.2.8 1935 - Nieuwe Rode Dorp

Ensemble van Barbiers

Na de sloop van de Hilversumsche Stoom Spinnerij en Weverij in 1937 werd er geen nieuwe fabriek gebouwd. Het vrijgekomen terrein kwam beschikbaar voor woningbouw. De man die hier het heft in handen nam was architect F. Barbiers. Hij ontwikkelde het gehele terrein tussen de Loosdrechtseweg-Turfstraat-Bodemanstraat-Gijsbrecht van Amstelstraat. Hij ontwierp alle woningen en winkelwoonhuizen in de periode 1935-1939. Enkele blokken kwamen zelfs nog in 1940 gereed aan de Vossenstraat en Egelstraat.

De woning-ensembles werden in blokken langs de gebogen straten gebouwd. De Eekhoornstraat kreeg nog meer cachet door de aanleg van een groen middenplantsoen. En, de woningen kregen een dakbedekking van rode keramische pannen. Zo niet echter het ensemble aan de Egelstraat: daar spelen de woningstroken in op de knik in de weg en hebben de woningen zwarte pannen. Deze "Barbiersbuurt" is met één visie vorm-gegeven en gaaf bewaard gebleven.

In aansluiting op het "ensemble van Barbiers" werden de Bodemanstraat, Heidestraat, Reestraat (architect D.C. Bonnet) en de Gijsbrecht van Amstelstraat (architect C. Trappenburg) bebouwd.

2.2.9.2.9 1935 - Zeverijn

De Zeverijnbuurt is grotendeels in twee bouwperiodes ontstaan. Een deel werd in de jaren dertig bebouwd, een deel in de jaren zestig. Het geeft zo de geleidelijke (concentrische) groei van Hilversum langs de randen weer, waarbij de bebouwingsgrens na de Tweede Wereldoorlog langzaam opschoof. Door de afstemming van de bebouwing op buurt- en wijkwegen, kreeg het gebied een samenhangend karakter. De Diependaalselaan, onderdeel van de ringweg van Hilversum, functioneert hier als een grens.

a. Plan Birkenheuvel 1935

Het gebied ten zuiden van de Gijsbrecht van Amstelstraat was heidegebied. Het Bosje van Zeverijn is een restant van een -groter heidegebied dat nauwelijks gecultiveerd was en voor-namelijk uit stuifduinen bestond. Deze waren oorspronkelijk in het bezit van de erfgooiers, totdat het terrein in 1916 werd gekocht door Christiaan Zeverijn, directeur van de Cultuurmaatschappij 'De Vorstenlanden'. Deze maatschappij ontwikkelde samen met andere ontwikkelbedrijven het gebied tot woonbuurt, waarbij een deel van het natuurschoon bewust werd behouden om de wijk aantrekkelijk te maken voor toekomstige bewoners. Zo ontstond het Bosje van Zeverijn. In het bosje bouwde F. Barbiers in 1935 een clubhuis "De Jeugdhaven". In de hongerwinter van 1944 -1945 is overigens een groot deel van de bomen uit nood opgestookt in de kachels van de omliggende woningen. De ontwikkeling van de buurt maakt duidelijk hoe vervlochten de ontwikkeling van Hilversum is met particulier initiatief.

In 1935 presenteerde de directeur van Publieke Werken, J.F.Groote, het wegenplan Birkenheuvel. Het plan takte aan op de Heidestraat met de Reestraat die werd bebouwd. Langs de Heidestraat en de Gijsbrecht van Amstelstraat waren de zijplantsoenen belangrijk, evenals het plantsoen in de Reestraat en het Zeverijnplantsoen. De Wezellaan werd om het bosperceel (Bosje van Zeverijn) gelegd. De aanzetten tot de straten achter de Hermelijnlaan waren al getekend. Vanuit de Zeverijnstraat zouden geen straten naar de Vreelandseweg komen, daar verrees later het bedrijventerrein.

De bewoners woonden aan de rand met achter zich de vloei-velden, heide en bos in zuidwestelijke richting. De kinderen liepen daardoorheen naar school en speelden in dat gebied.

b. Zeverijn: Uitbreidingsplan op onderdelen 1953

In 1953 werd een partiele herziening van het uitbreidingsplan van 1933 gepresenteerd door de directeur Publieke Werken J.M. Wijs. Met Dudok formuleerde Publieke Werken het richtsnoer dat zou moeten worden aangehouden bij de herziening. In 1947 en 1950 was daar ook al over nagedacht. Het aantal inwoners nam toe, maar het uitgangspunt om binnen de grenzen van het uitbreidingsplan van 1933 te blijven werd herhaald. Dat -betekende het stellen van eisen, zowel aan het bebouwingsgebied als aan het landschap. Wij menen te mogen vaststellen, dat de tot heden gevolgde 20-jarige practijk de waarde der in het plan neergelegde hoofdbeginselen en ruimtelijke intenties heeft bewezen. In 1953 werd gewerkt aan het invullen van de in het uitbreidingsplan van 1933 voorziene wijken.

Het plan laat een geplande ontwikkeling zien voor het gebied ten westen van de Loosdrechtseweg. Woningen werden gedacht tot aan de Diependaalselaan en aan de overzijde daarvan op het terrein waar de vloeivelden sinds 1939 niet meer nodig waren na de bouw van de waterzuiveringsinstallatie. De vijver bleef liggen. Ook was tussen de Hermelijnlaan en de Diependaalselaan ruimte voor bijzondere bebouwing, zoals een kerk. Het bedrijventerrein aan de Zeverijnstraat, achter de woonbebouwing aan de Diependaalselaan, werd ook bestemd. De rest van de Kerkelanden kreeg de functie van sport- en speelterreinen.

Direct na de Tweede Wereldoorlog werden op een braakliggend deel aanvankelijk houten woningen gebouwd in het kader van de oplossing van de woningnood. Deze werden in de jaren zestig afgebroken. Aan de Marterlaan werd in 1950-1953 een semi-permanente school gebouwd, een zogeheten Oostenrijkse school: een houten school volgens standaard ontwerp. De bouwvergunning werd getekend door architect A. v.d. Heijden in samenwerking met de dienst Publieke Werken. In 1953 is de school uitgebreid en werd een houten kleuterschool toegevoegd. Dit schoolcomplex functioneerde aanvankelijk voor de bewoners van de jaren dertig woningen in de buurt en later ook voor die van de nieuwe woningen. Ook de school werd afgebroken.

c. Zeverijn Bedrijventerrein

Het gebied tussen Gijsbrecht van Amstelsttraat, Zeverijnstraat, Diependaalselaan en Vreelandseweg heeft drie heel verschillende functie. Bij de Gijsbrecht van Amstelstraat begint het terrein van de Joodse begraafplaats, dat aanvankelijk groter was en ten gunste van de eerste bedrijvenvestigingen is verkleind.

Dan volgt het bedrijvengebied tot de woonbebouwing aan de Diependaalselaan.

Als eerste streek er een groot garagebedrijf neer met een volledige onderkeldering, ontworpen door architect J.A. van Zandvoort. Daarnaast liet Drukkerij en Uitgeverij De Boer een groot complex bouwen naar ontwerp van architect W.M. Dudok.

Steendrukkerij De Jong vertrok uit het centrum van Hilversum en liet aan de Vreelandseweg een bijzonder ontwerp realiseren van architect C. Dam uit Amsterdam.

2.2.9.2.10 1953 - Kerkelanden

Kerkelanden voor de naoorlogse verstedelijking

Kerkelanden ligt op ongeveer twee kilometer afstand ten zuidwesten van de oude kern van Hilversum. Het gebied ligt aan de rand van de Stichtse veenontginningen, precies op de overgang van het dekzand naar de veengebieden. Het grondgebied van de wijk ligt ingeklemd tussen de Vreelandseweg in het noorden en de Loosdrechtseweg in het zuiden, twee verbindingswegen naar de gelijknamige dorpen in het veengebied ten westen van de stad. Aan de oostzijde grenst de wijk aan de Diependaalselaan, onderdeel van de ringweg van Hilversum, en in het zuidwesten aan de Raaweg. Deze oude landweg is onderdeel van de Rading van Nieuw-Loosdrecht, de oorspronkelijke grens van de veenontginningen in het gebied. Deze begonnen in de elfde eeuw en zijn in het landschap herkenbaar aan de smalle wigvormige percelen die zich vanuit het middelpunt aan het riviertje de Drecht uitwaaieren. Door vernatting van de gronden werden steeds nieuwe ontginningen toegevoegd. De breedte van de percelen nam toe naarmate men verder uit het middelpunt raakte. Aan de noordzijde van de wijk, voorbij de Vreelandseweg, liggen de 's-Gravelandse buitenplaatsen. Dit waren oorspronkelijk zandgronden die in de zeventiende eeuw door Amsterdamse kooplieden werden afgegraven voor de aanleg van de grachtengordel. De Amsterdammers brachten er mest en afval voor terug om de onvruchtbare grond te verrijken. Aan de zuidoostzijde ligt, op een uitloper van de Utrechtse Heuvelrug, een aaneengesloten natuurgebied van het Loosdrechtsebos en de Hoorneboegseheide. Landgoed Zonnestraal is onderdeel van het tweede ontginningsblok, na 's-Graveland, maar werd niet verkaveld. Het grondgebied van Kerkelanden was tot 1920 vooral agrarisch gebied.

Kerk van Naarden

Kerkelanden dankt zijn naam aan het feit dat de gronden toebehoorden aan de Hervormde Kerk van Naarden. Oorspronkelijk was het gebied in bezit van de erfgooiers, de van oorsprong door boeren opgerichte organisatie die weide- en heidegronden in het Gooi in eigendom hadden, maar zij schonken het in de veertiende eeuw aan kerk van Naarden. Die verpachtte op zijn beurt de gronden aan de boeren uit Loosdrecht. Zij brachten de gronden in cultuur als voortzetting van de bestaande veenontginningen. Er werd turf gestoken en de weidegronden werden gebruikt voor veeteelt en akkerbouw. De overgebleven woeste gronden, bestaande uit heide en zandverstuivingen, werden gebruikt door Hilversumse schaapsherders om schapen te weiden. Dit leidde tot conflicten over de eigendoms- en gebruiksrechten op de grenszone van de venen en de woeste gronden van het Gooi. Omdat zij trouw hun pacht betaalden werden de boeren gesteund door de kerk van Naarden en wisten zij zich te handhaven. De Kerkelanden bestonden vooral uit gras- en bouwland, waardoor er nauwelijks beplanting aanwezig was.

Hoewel het werd gezien als een aantrekkelijk natuurgebied, nam de druk aan het begin van de twintigste eeuw toe en kwamen er voorzieningen waarvoor in de bestaande stad geen ruimte was. In 1934 werden ambitieuze plannen ontwikkeld voor een groot sport- en vliegcentrum, maar die zouden niet worden uitgevoerd. Het afvalwater van Hilversum werd opgevangen op vloeivelden en in een grote vijver, later onderdeel van de rioolwaterzuivering (Dudok, 1939), door inwoners van het nabijgelegen Rode Dorp en de Zeverijnbuurt gekscherend de vlooienvijver genoemd. Dwars door het gebied liep de Slangenweg, een slingerend zandpad dat van de Loosdrechtseweg naar de Raaweg voerde. Hieraan lagen verschillende sportverenigingen, waaronder de hockeyclubs HMHC en HCC. Hun sportcomplex, dat overigens zijn ingang had aan de Vreelandseweg, werd de Bult genoemd naar de met bomen begroeide 'berg van Houtman' op het terrein. In het uitbreidingsplan van W.M. Dudok (1933) kreeg het gebied een recreatie (sportvelden) en agrarische bestemming en werd het bewust uitgesloten van bebouwing. Ondanks de natuurwaarden heeft het Gooisch Natuurreservaat nooit interesse gehad in aankoop van de gronden. Ook de gemeente voelde zich niet genoodzaakt percelen aan te kopen, ook niet toen de kerk van Naarden direct na de Tweede Wereldoorlog besloot grote delen in de verkoop te doen. Dudoks uitbreidingsplan voorzag immers niet in verdere uitbreiding van de stad.

Kerkelanden naoorlogse hofjeswijk

Kerkelanden landelijk en lokaal

De bouw van nieuwe woningen kwam na de Tweede Wereldoorlog moeizaam op gang. Aan het herstel van de economie werd prioriteit gegeven en bovendien was er schaarste aan bouwmaterialen en menskracht. In Hilversum wisten particuliere bouwers enkele projecten van de grond te krijgen, maar de bouw van goedkope woningen bleef achter. Pas in de jaren vijftig nam het tempo van de woningbouw toe, mede door de ontwikkeling van systeembouw. De Rijksoverheid voerde de regie over de verdeling van aantallen (contingenten), de bouwkosten en de eisen waaraan woningwetwoningen moesten voldoen. Begin jaren vijftig waren de laatste plekken in het uitbreidingsplan van W.M. Dudok gepland. De dichtheid werd iets opgeschroefd door portieketageflats te bouwen in drie lagen met kap, zonder de beproefde typologie van de tuinstad te verlaten. Na de pensionering van Dudok in 1954 en de oprichting van een stedenbouwkundige afdeling bij Publieke Werken deden nieuwe stedenbouwkundige inzichten hun intrede.

Hoewel de bouw van Kerkelanden pas na 1965 is gestart, is het stedenbouwkundig ontwerp grotendeels gebaseerd op naoorlogse principes voor uitbreidingswijken zoals die in vrijwel alle grote steden van ons land werden toegepast. De basis van de wijk wordt gevormd door een zogenaamde core, een centraal hart waaromheen de verschillende woonbuurten zijn gelegen. Deze woonbuurten hebben een identieke opbouw met haaks op elkaar geplaatste stroken van eengezinswoningen die samen vier kleine hoven omsluiten. Een dergelijke stempelverkaveling is typerend voor de naoorlogse woonwijk in Nederland, maar met het kleinschalige en autoluwe karakter van de hoven onderscheidt Kerkelanden zich daar ook weer van.

De wijk kent een lange ontwikkelingsgeschiedenis die start met een particulier initiatief uit 1953 dat, voordat de gemeente het gebied in het vizier kreeg, een poging deed om de bouw van 4.000 woningen van de grond te krijgen. Pas in het Structuurplan uit 1961 werd het gebied aangegeven als potentiële uitbreidingslocatie van Hilversum, samen met de wijk Egelshoek in het zuiden en Hilversumse Meent in het uiterste noorden van de gemeente. Toen de plannen voor Egelshoek door de Kroon werden geblokkeerd, verschoof de aandacht naar Kerkelanden en de Hilversumse Meent. Jarenlang getouwtrek tussen de particuliere grondbezitters, verenigd in een NV, en de gemeente over de hoeveelheid woningen en de ruimtelijke opzet van het plan, mondde uiteindelijk uit in onteigening en herverdeling. De gemeente nam de bouw van woningwetwoningen voor haar rekening en Joh. Matser bouwde huur- en koopwoningen voor de middenstand en het hogere segment. Het aantal woningen zou op ongeveer 2.500 uitkomen, maar dankzij de betrokkenheid van de gemeentelijke Stedenbouwkundige Dienst die het publieke belang vooropstelde, zijn deze ingebed in een ruim opgezette en groene wijk.

Kerkelanden is een late wederopbouwwijk ontworpen vanuit het idee van functiescheiding, met een mix van grootschalige woongebouwen in een doorgaande groene ruimte en kleinschalige woonbuurten rondom autoluwe hoven. Het toenemend autoverkeer van de jaren zestig vormde een belangrijk thema in de planvorming van Kerkelanden. Op de eerste plaats werd deze beïnvloed door een nieuwe verkeersweg ten zuiden van de stad waarvan het uiteindelijke tracé bepalend was voor de oppervlakte van de wijk. Ten tweede drong het besef door dat het autobezit een enorme claim legde op de openbare ruimte van woonwijken. Dit veranderend denken leidde ertoe dat doorgaand verkeer uit Kerkelanden werd geweerd en speciale aandacht aan het parkeren werd besteed.

Ontwerpgeschiedenis

Particulier versus publiek belang

Achteraf bezien zou het verstandiger zijn geweest als de gemeente wel gronden had aangekocht in de Kerkelanden. In 1953 werd zij enigszins overrompeld door het verzoek van drie particulieren, de heren Roest, Van der Schmidt en Smit, die grote delen van de Kerkelanden hadden verworven, om een eigen uitbreidingsplan voor 4.000 woningen te kunnen uitvoeren. Het ontwerp was gemaakt door het Utrechtse bureau Op ten Noort Blijdenstein en bestond uit een uitgestrekte vlakte van eengezinswoningen in halfopen, oost-west verkaveling, met aan de oost- en zuidzijde woningen in etagebouw. De woningdichtheid zou op 43 woningen per hectare uitkomen. Dat was veel hoger dan het Hilversums gemiddelde en vooral het resultaat van het gebrek aan hiërarchie en weinig ruimte voor groen en voorzieningen in het plan. Het college van BenW adviseerde de raad om het plan niet goed te keuren, vanwege de intensieve bebouwing maar ook om het verlies van sportterreinen waarvoor niet meteen een andere locatie beschikbaar was. Het particulier initiatief dwong de gemeente echter wel om over de toekomst van het gebied na te denken.

De particulieren, die zich verenigden in een NV Exploitatiemaatschappij Kerkelanden, zetten hun grondaankopen door en in 1955 hadden zij al 119 hectare in bezit. De gemeente kon dus niet om de NV heen, die alles in het werk stelde om haar woningbouwambities te kunnen uitvoeren. Er vond veelvuldig overleg plaats met BenW, maar punt van discussie was de bouw van woningwetwoningen waarin de NV niet geïnteresseerd was, maar die de gemeente wel graag wilde en ook moest realiseren. De woningnood was rond 1955 opgelopen tot zo'n 4.000 woningzoekenden en het besef drong door dat deze nooit binnen

de contouren van het uitbreidingsplan van 1933 konden worden ondergebracht. In 1956 verzocht het stadsbestuur de afdeling Publieke Werken om een uitbreidingsplan op hoofdlijnen voor Kerkelanden te ontwikkelen. De gemeente moest in die tijd eerst een uitbreidingsplan opstellen, dat vervolgens door de provincie en daarna door het Rijk moest worden goedgekeurd. Eerder mocht er niet gebouwd worden. De kersverse stedenbouwkundige afdeling, geleid door stedenbouwkundige Wilhelmina Van den Broek d'Obrenan (1905-1966), ging hiermee aan de slag. Zij liet zich bijstaan door extern stedenbouwkundig adviseur jhr ir. Jan de Ranitz uit Rotterdam. Voor de bouw van nieuwe uitbreidingswijken was overleg nodig met de Commissie voor de Gemeentelijke Plannen van de Provinciaal Planologische Dienst (PPD). De provincie was bezig met de vaststelling van een tracé van een nieuwe verkeersweg langs de zuidkant van Hilversum. Deze zou een verbinding vormen tussen de geplande rijksweg 22 (de huidige A27) en de Vreelandseweg, die de begrenzing zou vormen van de bebouwing in Hilversum. Om te voorkomen dat de weg dicht op de bebouwing zou komen, zou deze worden ingebed in een brede groenstrook.

De inpassing van de weg en bijbehorende aansluitingen had gevolgen voor de omvang van Kerkelanden. Daarnaast hield de gemeente rekening met ruimte voor sport en recreatie. Voor de nieuwe wijk zou 55 hectare beschikbaar komen, waarvan 15 hectare voor industrie werd bestemd. Dit was net genoeg om bestaande bedrijven te faciliteren die door sanering van de Hilversumse kern verplaatst zouden worden. Voor nieuwe industrievestigingen was geen plaats. Uitgaande van een woningdichtheid van maximaal 35 hectare bood de wijk ruimte voor 1.400 woningen, waarvan 600 nodig waren vanwege de sanering van de kern, waarbij woningen zouden verdwijnen. De particuliere eigenaren waren van mening dat er 3.600 woningen gebouwd konden worden en stelden voor de geplande verkeersweg hiervoor naar het zuiden te verleggen en sportvelden te verplaatsen naar het Corversbos. Bureau Op ten Noort Blijdenstein tekende hier in 1959 een zeer schematisch plan voor met bijna 130 hectare te ontwikkelen grond. De gemeente wees ook dit plan af omdat het geen rekening hield met het publieke belang van woningbouw en voorzieningen. Het grootste struikelblok bleef echter het tracé van de nieuwe verkeersweg. Er waren meerdere varianten getekend waarover tussen de betrokken gemeenten en provincies, Rijkswaterstaat en grondeigenaren werd gesteggeld. Voor het zogenaamde blauwe tracé bleek het meeste draagvlak te zijn, behalve bij de NV. Die had inmiddels afscheid genomen van Op ten Noort Blijdenstein en een nieuwe adviseur ingehuurd, de Amsterdamse architect Piet Zanstra. Hij deed een poging om het blauwe tracé nog iets om te buigen, zodat er meer ruimte voor woningen in Kerkelanden beschikbaar kwam, maar de weg kwam daardoor te dicht op Loosdrecht te liggen.

Voorstudies

Intussen werkte de gemeente in samenwerking met De Ranitz aan een nieuw structuurplan voor de uitbreiding van Hilversum (1961). Hierin werden de grote nieuwe woonwijken getekend in relatie met de bestaande stad en geplande infrastructuur. Egelshoek in het zuiden en Hilversumse Meent in het noorden waren als satellietwijken op enige afstand van de kern ontworpen. Kerkelanden was als enige dichter bij de bestaande stad geprojecteerd. Toen de plannen voor Egelshoek werden geblokkeerd door de provincie kon het gemeentebestuur niet anders dan snel tot een oplossing komen voor het moeizame en slepende Kerkelanden-vraagstuk. De woningnood was intussen verder opgelopen en de hoeveelheid woningen die Hilversum kreeg toegewezen, staken schril af tegen het landelijk gemiddelde. Om landelijke aandacht te vragen voor het urgente gebrek aan bouwmogelijkheden bracht de gemeente in 1962 een brochure uit met de veelzeggende titel *Hilversum benauwde veste*. Publieke Werken zinspeelde intussen op onteigening van de gronden als de eigenaren niet mee wilden werken. De Wederopbouwwet van 1953 bood de mogelijkheid hiertoe als de woningbouw in het geding kwam.

Vanaf 1960 werd door de stedenbouwkundige dienst aan verschillende schetsen voor Kerkelanden gewerkt, opnieuw onder leiding van Wilhelmina van den Broek d'Obrenan. Hierin werd het merendeel van de woningen in een zogenaamde strokenverkaling gesitueerd, maar werd ook voorzichtig geëxperimenteerd met een hofjes- en stempelstructuur. Ook werden enkele hoogbouwaccenten langs de zuidrand van de wijk gesitueerd. Het woongebied strekte zich uit tot aan de Loosdrechtseweg, waarbij ruimte voor bedrijven aan de noordzijde werd geprojecteerd, nabij het Hilversums Kanaal. De sportvelden die de gemeente in het gebied wilde handhaven, lagen strak ingeklemd tussen de nieuwe weg en de wijk.

Van den Broek d'Obrenan nam in 1962 ontslag om gezondheidsredenen en werd opgevolgd door ir. P.R. van Nifterik (1918-2015). Hij bracht op hoger schaalniveau structuur aan door een zogenaamd vlekkenplan te maken waarin de verschillende buurten schematisch werden aangegeven en de definitieve verkaveling later kon worden ingevoegd. Op deze manier ontstond ruimte voor toekomstige ontwikkelingen. De centrale ontsluitingsweg, die vanaf de Zeverijnstraat door het gebied voerde, hield hij in stand maar liet die aan de westzijde direct aansluiten op de geplande verkeersweg. Nabij de aansluitingen met de geplande verkeersweg waren hoogbouwclusters gedacht, als markering van de entree naar de stad.

Om de impasse in de onderhandelingen met de NV te doorbreken besloot het gemeentebestuur in december 1964 tot onteigening van 67 hectare voor de bouw van woningwetwoningen. De grondslag voor

de onteigening was een voorlopig plan uit april 1964, waarin de hoofdopzet van het uiteindelijk gerealiseerde plan werd geïntroduceerd.

Moderne stedenbouw

Bij dit schetsplan verscheen een toelichting waarin Van Nifterik, de hoofdontwerper van Kerkelanden, uiteenzette dat hij het scheiden van functies als een vanzelfsprekend gegeven van de moderne stedenbouw beschouwde. Hij vergeleek het met een woning waarin koken, eten, slapen en wassen ook niet in een ruimte plaatsvinden. En ook onder de grond ligt alles gescheiden: telefoon, gas, elektra en riool. Maar pal daarboven krioelen fietsen en auto's, brommers en voetgangers door elkaar. Auto's met een ver verwijderd doel worden opgehouden door een melkwagentje voor huis aan huis verkeer. Op de strook voor wielrijders staan de geparkeerde auto's. Deze treffen we ook aan op de trottoirs, de kleuters spelen op de rijweg. We moeten de ramen sluiten om het lawaai van het verkeer buiten te houden, de giftige dampen dringen de huizen binnen. Het is allemaal zo gegroeid en daarom wordt het als normaal geaccepteerd. Maar is het werkelijk normaal dat het verkeersongeval de voornaamste oorzaak is van kindersterfte voor kinderen tussen 5 en 15? Is het normaal, dat de huismoeders een kwartier moeten lopen, voor zij met hun kinderwagen in een plantsoen zijn?

Deze woorden maken duidelijk dat Van Nifterik een oplossing wilde bedenken voor het snel toenemende autoverkeer en de negatieve gevolgen voor de woonomgeving. Het scheiden van verschillende verkeersstromen werd het leidmotief voor de ruimtelijke opzet van de wijk. In plaats van een doorgaande route door de wijk, stelde hij twee parallelle wegen voor die samen de hoofdontsluiting zouden vormen. De zuidelijke ader was breed opgezet, had maar aan een kant zijwegen en fungeerde ook als doorgaande weg naar de geplande verkeersweg in de westpunt. De noordelijke ader was smaller en bochtiger ontworpen waardoor deze minder aantrekkelijk was voor doorgaand verkeer. Fietsers en voetgangers zouden gebruik maken van een centrale groene zone in het hart van de wijk waarin ook voorzieningen als scholen en kerken waren geprojecteerd.

De 'core'

Deze centrale groene zone vormt het hart van de wijk, ook wel 'core' genoemd, en is bedoeld als plek voor ontmoeting. De bekende modernistische architect Jaap Bakema introduceerde het begrip 'core' in zijn inzendingen voor de congressen van CIAM waarin hij het stedenbouwkundig ontwerp van de wijk Pendrecht in Rotterdam en dat van het dorp Nagele in de Noordoostpolder toelichtte. De 'core' was bedoeld als centrum van het gemeenschapsleven, waar de voorzieningen werden geconcentreerd in een centrale openbare ruimte die zich opent naar de omliggende buurten.

Een vergelijkbaar principe is in Kerkelanden toegepast. De kern van de wijk bestaat uit negen woonhoven rondom een centrale groene ruimte waarin de publieke functies zijn gelegen. Elke hof is onderverdeeld in vier kleine hofjes, omsloten door rijtjes eengezinswoningen van wisselende lengte. Hierdoor is een zekere speelsheid en ruimtelijkheid ontstaan. Bij de opzet van de hofjes waren veiligheid, rust en intimiteit uitgangspunten. De vier hofjes worden verbonden door een eenrichtingsverkeerstraat. De auto staat niet voor de deur geparkeerd, maar in speciale parkeerhofjes, waarvan elke hof er twee heeft. Aan het begin van de voorzieningenstrook, dicht bij de entree van de wijk, is het winkelcentrum gesitueerd. In het voorlopig ontwerp heeft dat een ovale vorm, maar uiteindelijk is het meer passend bij de rechthoekige opzet van de wijk ontworpen.

De Hilversumse naoorlogse tuinstad

De betekenis van het groene hart kan niet los worden gezien van de totale groenvoorziening van de wijk. In 1965 lichtte Van Nifterik het plan nogmaals toe, dit keer voor de raadscommissie voor stedenbouw. Hij meldde dat de ontwerpers ernaar streefden de heersende stedenbouwkundige inzichten voor de naoorlogse tuinstad aan te passen aan het karakter van Hilversum. Het modernistisch adagium van licht, lucht en ruimte werd opgevat als een landschappelijke ambitie. Door een ruime toepassing van groen beoogde de stedenbouwkundige dienst het 'gevoel van massificatie' dat zich in veel naoorlogse wijken voordeed, te vermijden. De groenvoorziening was zo ontworpen dat het groen bij de woning en dat op grotere afstand optimaal beleefd kon worden. Het groen zette zich voort tussen de bebouwing en was voorzien van voetpaden die het mogelijk maakten de wijk te doorkruisen en de voorzieningen te bereiken zonder het overige verkeer te kruisen.

Johan Matser

Op basis van het voorlopig ontwerp uit 1964 kon een start worden gemaakt met de onteigening van de gronden en de verdere uitwerking van de hoven, waarvan de bouw in 1965 van start ging. Intussen werd gewerkt aan de uitwerking van de overige buurten. Ondanks de onteigening bleef de gemeente in gesprek

met de NV over de resterende gronden. De Wederopbouwwet, op basis waarvan de onteigening was ingezet, schreef namelijk voor dat de overheid er alles aan zou doen om er met partijen uit te komen. Er kwam schot in de zaak toen de Hilversumse projectontwikkelaar Joh. Matser (1913-1977) de gronden van de NV overnam. De gemeente en hij kwamen vrij snel tot een grondruil waarbij 59 hectare beschikbaar kwam voor door Matser te ontwikkelen woningbouw, het winkelcentrum en het bedrijventerrein ten zuiden van de woonwijk. In de onderhandelingen speelde opnieuw de discussie over de typologie van te bouwen woningen. De NV wilde als vanouds vooral eengezinswoningen bouwen omdat daar in Hilversum de meeste behoefte aan was. De gemeente wilde vooral zoveel mogelijk sociale woningbouw, ook in gestapelde bouw. In 1966 tekende de stedenbouwkundige dienst op verzoek van de gemeenteraad nog een variant voor de voltooiing van de wijk met een voortzetting van de hovenstructuur met eengezinshuizen. Dit zou 590 woningen opleveren tegenover 1236 woningen als werd uitgegaan van gestapelde bouw in drie, zes of twaalf lagen. In 1966 werd een overeenkomst gesloten met Matser waarin was opgenomen dat hij uiteindelijk 1080 eenheden mocht bouwen, waarvan de helft in zogenaamde premiehuur. De resterende 156 woningen werden door de gemeente ontwikkeld in samenwerking met woningbouwverenigingen.

Basis uitgevoerde plan

Op basis van deze aantallen werd in 1966-1967 een aangepast bestemmingsplan gemaakt. Alleen aan de oost- en westzijde van de hoven was nog ruimte beschikbaar. De oostzijde, waar de vloeivelden van de rioolwaterzuivering lagen, werd ontworpen als een stedelijke entree met een reeks hoogbouwtorens in een groene setting. De bajonetvormige vijver werd opgeknipt en vergraven tot een klein en smal gedeelte ten zuiden van de Kerkelandenlaan en een grote haakvormige waterpartij ten noorden daarvan. De vijver werd ingebed in een ruim opgezet plantsoen met boomgroepen. De hoogbouwtorens waren hier als een reeks van wachters gepositioneerd, allemaal in dezelfde richting en omgeven door groen. Dit ensemble werd gevormd als een vestibule van de wijk, een riante entree of ‘outercore’ in de woorden van Bakema. Aan de westzijde, in de punt van het plangebied, was gedacht aan bescheiden ‘hoogbouw’ in zes bouwlagen, gegroepeerd in twee ensembles van vijf torens volledig door groen omringd. Tot dan toe was men ervan uitgegaan dat de zuidelijke tak van de hoofdontsluiting, de beëindiging zou vormen van de wijk, maar inmiddels was duidelijk dat de Zuiderheideweg zou afbuigen naar het zuidwesten en er ruimte vrijkwam voor een uitbreiding van Kerkelanden aan de zuidelijke ontsluitingsweg en aan de westpunt. Matser zou ook dit deel van de wijk voor zijn rekening nemen. Hier was ruimte voor extra meergezinshuizen in een identieke opzet als de ensembles met vijf torens, en helemaal in de punt ging men uit van geschakelde patiobungalows. De zuidelijke ontsluitingsweg boog in deze variant af naar de Vreelandseweg.

Met dit plan was de basis gelegd voor het huidige Kerkelanden, maar tijdens de uitwerking van de verschillende deelplannen werden enkele wijzigingen doorgevoerd.

Bouwgeschiedenis en bebouwingsbeeld

Groen en openbare ruimte

Het doel was het groen tussen de bebouwing zo ruimtelijk, dat wil zeggen met doorzichten door het groen, en zo groot mogelijk te maken.

Het groen van het ‘voorportaal’ vormt een doorgaande ruimte waarin de bebouwing als losse elementen is opgenomen. De half verdiepte parkeervoorziening tussen de flats zou met een groen tapijt worden bedekt, zodat het landschap ononderbroken door zou lopen. Helaas zijn de daken van de garages bedekt met beton en zijn ze deels niet toegankelijk voor publiek. Dit doet afbreuk aan het idee van een doorgaande groene ruimte, maar door de forse boombeplanting en de riante openbare ruimte eromheen, is het idee van een groene setting nog wel dominant. Direct achter het ‘voorportaal’ begint de hovenstructuur met de centrale groene zone. Deze kenmerkt zich door een doorlopend grasveld met enkele licht slingerende paden en grote boomgroepen, die de langgerekte ruimte geleden en de doorgangen naar de hoven markeren. Vanuit deze groenstroken ‘prikken’ enkele groenstroken met voetpaden tussen de hoven door naar de randen van de wijk.

De centrale groene zone komt uit op een haaks gelegen groenzone die de wijk van noord naar zuid doorkruist. In noordelijke richting is deze zone heel breed, met hierin scholen en de Keet, en kwam oorspronkelijk uit bij de met bomen begroeide bult op het voormalige hockeyterrein. Nu eindigt deze wat ongelukkig op de Theresiahof. In zuidelijke richting is deze zone wat smaller, maar fungeert als overgang naar de grote open ruimte tussen en rondom de gestapelde bouw en de ‘urban villa’s’. Aan de overzijde van de Kerkelandenlaan bevindt zich een open veld grenzend aan het natuurgebied bij de Raaweg. Aan de westzijde, op de plek waar de Kerkelandenlaan zou aansluiten op de Vreelandseweg, is de ruimte voor deze verbinding ingericht als groenstrook met fietspad en wandelpad naar een van de doorgangen in de geluidswal.

Vermoedelijk is de afdeling Plantsoenen van Publieke Werken verantwoordelijk geweest voor het groenontwerp en de inrichting van de openbare ruimte. Een naam van een landschapsontwerper kan hieraan niet gekoppeld worden, wat niet ongebruikelijk is voor die tijd. De plantsoenendienst had een eigen plek in de wijk gedurende de eerste periode van aanleg.

Het groen kenmerkt zich door een grote mate van openheid met gazons, grasvelden en boomgroepen. Ook buiten de centrale groenzone markeren boomgroepen overgangen in de openbare ruimte, zorgen ze voor geleding van groenstroken en voor contrasten in kleur en vorm. Meestal bestaan deze groepen uit enkele zogenaamde 'eerste orde' bomen van dezelfde soort, kastanjes, platanen, esdoorns en, heel typerend voor Kerkelanden, donkere coniferen. Deze hebben een typerende kegelvorm waardoor ze extra contrast in de beplanting creëren. Ook de hoven en verschillende buurten worden gemarkeerd door grote eerste-orde bomen die nu volwassen en sfeerbepalend zijn voor de openbare ruimte. Achtertuinen en schuurtjes worden oorspronkelijk aan het zicht onttrokken door hoog opgaande heesters, maar op enkele plekken is de beplanting verdwenen of verschraald. De groene dooradering van de wijk wordt begeleid door voet- en wandelpaden, maar is niet rijk bedeeld met banken of andere elementen. Er lijkt bewust gekozen te zijn voor slechts enkele, bijzonder ingerichte ontmoetingsplekken die nog grotendeels in oorspronkelijk staat zijn. Behalve de twee grote waterpartijen van het 'voorportaal' komt ook nog water aan de zuidwestkant voor.

De landschappelijke omkadering van de wijk kent twee gezichten. Aan de noordzijde wordt deze gevormd door een groene buffer, bestaande uit een reeks van driehoekige restruimtes, zogenaamde overhoeken, die volledig zijn beplant. De uiterste hoeken van de hoven aan de buitenkant van de hoofdontsluiting liggen tegen de Vreelandseweg aan, waardoor de groene buffer niet als een doorlopende zone toegankelijk is. Wel zijn enkele informele paden aangelegd, bereikbaar vanuit de achtererven langs de woningen en een dwaalzone door het groen. Door de fors uitgegroeide beplanting is de groene buffer wel prominent zichtbaar.

De rand aan de zuidzijde van de wijk is minder eenduidig. Het Raabos, eigendom van het Goois Natuurreservaat, grenst direct aan de twee jaren-tachtigbuurtjes ten zuiden van de Kerkelandenlaan en aan het open veld aan het einde van de haaks gelegen groenzone. Verder westwaarts grenst Kerkelanden aan het open veenweide- en plassengebied van Loosdrecht, maar dit is nauwelijks waarneembaar vanuit de wijk. De drive-inwoningen aan de Willibrorduslaan grenzen met hun achtertuin aan het open landschap en daar waar zich onderbrekingen in de bebouwing bevinden, zijn geen zichtlijnen aangebracht.

Kerkelanden is dus open naar de stad, met een ruim opgezet groen voorportaal met vijverpartijen en grote boomgroepen, maar gesloten naar het omringende landschap, waar zich slechts enkele functionele doorgangen bevinden en – vanaf straatniveau – geen visuele verbindingen. Binnen de wijk is de openheid bepalend. Dit betreft onder meer groene zones, groene velden bij de flatgebouwen, gazons als tapijten met onder andere ouderenwoningen. Het groen heeft zodoende meerdere betekenissen.

Voorportaal – de entree

Het ontwerp voor het voorportaal, het eerste woningbouwproject dat uiteindelijk na 14 jaar onderhandelen door de NV werd gebouwd, werd in opdracht van Matser anders uitgevoerd. De vaste adviseur van het bedrijf, architect Piet Zanstra van het Amsterdamse bureau Zanstra, Gmelig Meyling, De Clercq Zubli, werkte de plannen uit.

Van de geplande zes woontorens, werden er drie gebouwd. Over de stedenbouwkundige opzet is veel te doen geweest. Van Nifterik wilde de torens als zelfstandige elementen in het parklandschap laten landen en de torens iets hoger uitvoeren. Matser kwam daar financieel niet mee uit en wilde twee bouwlagen van de torens afhalen en in plaats daarvan twee extra galerijflats bouwen van drie bouwlagen hoog. De schoonheidscommissie, met Dudok als waarnemend voorzitter, uitte felle kritiek op het plan. Vooral de hoogbouw moest het ontgelden. De architectuur werd afgedaan als monotoon en weinig poëtisch, en de toegangshal werd te smal bevonden voor flats van deze omvang. De commissie deed de suggestie om een sterflat te bouwen, maar dat stond niet in de overeenkomst met Matser.

Er volgde een gesprek tussen de commissie, Zanstra, Matser en Van Nifterik. Dudok wees op het feit dat gemeenten in het Gooi gezamenlijk altijd hebben gestreefd naar een ruimtelijke ontwikkeling in harmonie met en met behoud van landschappelijke waarden en de natuur rondom (illusielandschap). Dat was ook de leidende gedachte achter het streekplan, waar Dudok in zijn beoordeling rekening mee hield. Dudok wees erop dat hoogte niet persé meer groen en minder footprint betekende. Dat bleek al uit de parkeergarages tussen de gebouwen. Hij had daarom bezwaren tegen de hoogte van de voorgestelde hoogbouw.

Van Nifterik onderstreepte in zijn reactie op de commissie het belang van het groen en dat daarom juist voor hoogbouw was gekozen. Er was gekozen om de auto's in halfverdiepte garages tussen de torens

onder te brengen zodat het groen over het parkeerdek zou doorlopen. Zanstra vond grote dichtheden in sterke concentraties juist nodig omdat hij meende dat een derde van de mensen juist hoger wilde wonen. Hij zag de opmerkingen van de commissie als hang naar nostalgie die voortkwam uit de kille en onbevredigende architectuur van het modernisme. Zanstra schuwde het grote gebaar en de toepassing van beton niet. Hij en Van Nifterik vonden dat Hilversum zich hier mocht presenteren als een stad met enige hoogbouw. Van Nifterik was van mening dat hoogbouw aan deze zijde van de stad niet veel kwaad kon doen. De groene long door de wijk gaf een brede uitwaaiering naar de vijvers en bood een zekere openheid waardoor hier een groot aantal mensen kon wonen. Het college van B & W wilde uiteindelijk deze hoogbouw hier toestaan om uit de impasse te komen. Hoogbouw was ook contractueel vastgelegd met Matser. Zo werd het plan uitgevoerd en niet veel later zou Dudok afscheid nemen van de schoonheidscommissie. Ironisch genoeg werd Zanstra zijn opvolger als voorzitter van een gevormde welstandscommissie.

Op de plek van de drie geschrapte torens werd voor een andere invulling gekozen. Als alternatief voor de twee noordelijke torens aan de grote vijverpartij, werden twee galerijflats gebouwd die ten opzichte van elkaar iets geknikt staan. De keuze voor deze typologie kwam voort uit het feit dat Matser deze flats bouwde met het oog op overname door Woningstichting Patrimonium. Als voorbeeld dienden de nabijgelegen galerijflats in systeembouw aan de Diependaalselaan naar ontwerp van Hartman en Eylers, voor de woningbouwvereniging van Erfgooiers. Op de plek van de meest zuidelijke toren aan de andere vijverpartij, werd pas aan het eind van de jaren zeventig een alternatief plan ontwikkeld door Matser. Architect Maarten Evelein uit Amsterdam ontwierp hier een voor Kerkelanden bijzondere mix van eengezinshuizen, maisonnettes en appartementen voor verschillende doelgroepen, zoals gezinnen, en een- en tweepersoonshuishoudens. Ook in architectonisch opzicht ademt het de sfeer van de jaren zeventig, met zijn grijsbruine baksteen, schone beton en bruin gebeitste kozijnen. Het gebouw staat symbool voor de veranderende opvattingen in de architectuur in dit type wijken waarbij de monotonie en grootschaligheid van de systeembouw werd doorbroken.

Aan de kant van de bestaande stad presenteert Kerkelanden zich door het monumentale ‘voorportaal’, dat bestaat uit enkele grote torenflats en galerijflats in een ruim opgezette groene ruimte met grasvelden, vijverpartijen en boomgroepen. Dit essentiële voorportaal dient om een ruim park te bieden, de hoogbouw de ruimte te geven, een groene plek te creëren bij het kruispunt en voor de flats aan de Diependaalselaan. De torenflats worden deels verbonden door half-verdiepte parkeergarages waaraan galerijflats in drie bouwlagen zijn gelegen. De parkeerdaken vormen stenige en warme plakken in plaats van groene verbindingen zoals de bedoeling was. Alle flats hebben een galerijontsluiting aan één gevel en doorgaande balkons aan de andere, waardoor horizontale belijning het gevelbeeld domineren. Enerzijds verbeelden de flats de hoge accenten, anderzijds werd in het ontwerp de horizontale lijnen van de verdiepingen geaccentueerd, typerend voor de etagebouw uit die periode.

Kerkelanden I – de hoven met eengezinswoningen rond de ‘core’

De oorspronkelijke bebouwing rond de ‘core’ bestond uit zeven identieke hoven met in totaal 679 woningwetwoningen. Deze liggen alle binnen de hoofdontsluiting. Het initiatief voor deze eerste hoven ging uit van de gemeente, die een uitgebreid bouwteam optuigde waarin zitting hadden de burgemeester (!), de wethouder volkshuisvesting, twee bestuursleden van Hilversumse woningbouwverenigingen, vertegenwoordigers van de Nationale Woningraad (NWR) en het Katholiek Instituut voor Volkshuisvesting, de directeuren van Publieke Werken, de stedenbouwkundige dienst en het hoofd Huishouding van de gemeente. Als architect werd de Hilversumse architect E.C. Falkenburg aangewezen en op aandringen van de NWR werd het technisch bureau van deze organisatie aan het ontwerpteam toegevoegd.

De woningen werden ontworpen op basis van een arbeidsbesparend bouwsysteem. Het Rijk had bepaald dat met de toepassing van systeembouw anderhalf keer zoveel woningen mocht worden gebouwd dan het toegewezen aantal woningen, het zogenaamde contingent. Van elke 100 woningen kwamen slechts 40 ten laste van het contingent. De firma Slokker uit Huizen kwam na een aanbesteding als meest voordelige uit de bus met het zogenaamde EBA-gietbetonsysteem. De bouwer mocht vervolgens aanschuiven bij het bouwteam en nam de verdere uitwerking en detaillering op zich. De woningen werden gerealiseerd tegen een kostprijs van 25.880 gulden per stuk. Zo’n twee jaar later zijn de twee hoven aan de noordzijde van wat nu de Kloosterlaan heet aan het plan toegevoegd. Deze zijn in opdracht van Matser gebouwd en zijn net iets anders uitgewerkt, maar wel ontworpen door architect Falkenburg.

De woningen werden verdeeld over de woningbouwverenigingen van alle gezindten - algemeen, socialistisch, katholiek en protestants - illustratief voor de verzuilde maatschappij van de jaren zestig. Zes Hilversumse woningbouwverenigingen namen de woningen in beheer: Arbeidersbouwvereniging Hilversum, Ons Ideaal, Volksbondbouwvereniging Hilversum en de Woningbouwvereniging van Erfgooiers, Bouwvereniging St. Joseph en Woningstichting Patrimonium. Het Gemeentelijk Woningbedrijf hield het eerst gebouwde hofje in beheer. De toewijzing van de woningen verliep via de zogenaamde 50-50 regeling,

waarbij de helft door de gemeente werd toegewezen aan ingeschreven woningzoekenden en de andere helft aan de leden van de woningbouwverenigingen.

De ‘core’ met voorzieningen hoort bij een wijk van deze opzet. Deze verbindt de woonhoven en de mensen die naar de voorzieningen toe komen. Hier ligt ook De Koepel, het wijkcentrum.

Dit principe functioneert nog wel maar is door het omheinen van voorzieningen, de soms wat eenzijdige beplanting op maaiveld en hier en daar dichtgeslibde doorzichten wat sleets geraakt. Het winkelcentrum met aangrenzende voorzieningen heeft een hoge gebruikerswaarde, maar is niet open naar de ‘core’.

Rondom de centrale groene zone zijn in totaal zeven hoven gegroepeerd. Deze hebben een identieke opzet bestaande uit haaks op elkaar geplaatste stroken van eengezinswoningen met voor- en achtertuin, die gezamenlijk vier kleinere hoven omsluiten. Een dergelijke stempelverkaveling is typerend voor de naoorlogse wijken die vanuit het modernistische gedachtegoed zijn ontworpen. De architectuur van de hoven is identiek, maar door subtiele verschillen in de openbare ruimte en het groen hebben de hoven toch een eigen identiteit. De woningen zijn op elkaar georiënteerd waardoor overzichtelijke en kleinschalige gemeenschappen kunnen ontstaan. Enkele eindwoningen hebben een afwijkende indeling met een uitgebouwd entreeportaal aan de zijgevel. Aan de noordzijde liggen twee later gebouwde hoven aan de buitenzijde van de hoofdontsluiting, die slechts op details afwijken van de andere hoven. Aan de oostzijde, naast het winkelcentrum, is een hof met bejaardenwoningen op een gazon gelegen met een geheel eigen, kleinschalig karakter.

Doorzonwoningen

Eind 1966 werd het eerste beton gestort door burgemeester J.J.G. Boot en op 15 november 1967 werden de eerste woningen aan de Lutherhof in gebruik genomen. Stichting Goed Wonen richtte, zoals vaker in de naoorlogse uitbreidingswijken, een modelwoning in waar nieuwe bewoners konden kennismaken met een modern interieur, waarin de principes van licht, lucht en ruimte waren vertaald naar inrichting en meubelontwerp.

Uitgangspunt voor de ontwerpers was dat ouderen zouden samenleven met de overige wijkbewoners. Voor deze doelgroepen werden 38 bejaardenwoningen gebouwd, naar ontwerp van de Hilversumse architecten Hartman en Eylers (1968). De woningen zijn gesitueerd in een eigen hofje nabij het winkelcentrum.

Kerkelanden II – gestapelde bouw

Toen de bouw van de hoven op stoom was gekomen, werkte het bouwteam aan het plan voor meergezinshuizen aan de Geert Grootelaan, ten westen van de hoven. De vertegenwoordigers van de woningbouwverenigingen kozen voor Hartman en Eylers, die de bebouwing uitwerkten volgens de ruimtelijke opzet van het bestemmingsplan. Een deel van de woningen werd ondergebracht in drie stroken portiekflats, een beproefde naoorlogse typologie, die in Kerkelanden alleen hier voorkomt. De stroken staan haaks op de Kerkelandenlaan en tellen elk 18 woningen verdeeld over drie bouwlagen op een plint met bergingen. Aan de westzijde bevinden zich drie galerijflats van zes bouwlagen met 156 woningen op een plint met bergingen. Twee daarvan vormen een haak die de wijk aan de westzijde voorlopig afsloot. Onderdeel van het plan zijn 65 garages die eerst op het voorterrein waren geprojecteerd, maar uiteindelijk zijn verschoven in een apart cluster tegen de Menno Simonszhof. De woningbouwverenigingen Sint Joseph, Patrimonium en Erfgooiers namen de blokken in verhuur en verdeelden deze ook volgens de 50-50 regeling. Slokker bouwde ook deze galerijwoningen en zou uitgroeien tot de huisaannemer van Kerkelanden. Het bedrijf bouwde een eigen semipermanente betonfabriek aan de Loosdrechtseweg, die na voltooiing van de wijk werd gedemonteerd en naar Harderwijk werd verplaatst.

Geert Grootelaan en Erasmuslaan

De galerijflats en portiekflats die de hovenstructuur aan de westzijde afsluit, hebben weinig onderlinge samenhang, behalve het groen dat de bebouwing omspoelt. Aan de noordzijde dienen de gazons als groen tapijt (met speel- en verblijfsgelegenheid) voor de flatbewoners, daarnaast krijgen de flats de ruimte. De middelhoge galerijflats vormen een lange haakvormige wand die eerder een scheiding vormt tussen de hoven en de verderop gelegen drive-inwoningen dan een verbinding. Dit wordt versterkt door het bijbehorende cluster van garages die dicht tegen de hoven zijn gelegen. De verbinding ligt vooral naast het ensemble, in de vorm van een smalle groenstrook aansluitend op de ‘core’. Hier bevindt zich de enige vrijstaande woning van Kerkelanden. Die is in 2000 toegevoegd in het verlengde van het garagecluster en is gebouwd in een landelijke bouwstijl, niet passend bij de architectuur van Kerkelanden.

Kerkelanden III – drive-inwoningen

Voor de plek van de twee ensembles met vijf torens moest worden afgeweken van het bestemmingsplan. Hoewel de torens slechts zes bouwlagen telden, stuitten ze op bezwaar vanuit de gemeente 's-Graveland vanwege de zichtbaarheid vanuit de landgoederenzone aan de overzijde van de Vreelandseweg. Tegelijkertijd waren ook de bouwkosten sterk gestegen waardoor Matser zich genoodzaakt zag het ook hier over een andere boeg te gooien. Naar ontwerp van architect D. Zuiderhoek uit Baarn werden hier 198 smalle drive-inwoningen, woningen waarin de auto inpandig wordt geparkeerd, ontwikkeld voor de Arbeiders Bouwvereniging Hilversum. De woningen zijn gegroepeerd in 18 stroken van elk 11 woningen ter weerszijden van de Kloosterlaan, de noordelijke tak van de hoofdontsluiting en die ook een tweede cluster van bejaardenwoningen omsluiten. Met een deel van de verkaveling is afgeweken van het principe om geen adressen aan de hoofdwegenstructuur te maken, daarom zijn ze aan een parallelstraatje gesitueerd. Aan de noordwestzijde vormen de stroken een ruim bemeten hof dat met veel groen en een speelplek is ingericht.

Doorschuifregeling

De drive-inwoningen tellen drie bouwlagen met op de begane grond een garage, toilet en tuinkamer, daarboven een open hal met eetkeuken en een woonkamer en op de bovenste verdieping drie slaapkamers, badkamer en toilet. Hier werd de zogenaamde doorschuifregeling toegepast in de toewijzing van de woningen. De huurders kwamen uit andere huurwoningen elders in de stad, die daardoor beschikbaar kwamen voor woningzoekenden. Gezinssamenstelling en inkomen moesten wel aansluiten bij de woning en de huurprijs.

Een deel van de woningen is verkocht. Door de behoefte aan individualiteit van de bewoners ontstaat variatie in kleur en afwerking van de gevels en de buitenruimte. De ruimtelijke en visuele samenhang van de blokken brokkelt langzaam af. Daarnaast worden de (dichte) garages verbouwd en bij het woongedeelte gevoegd, waardoor het beeld verandert en de samenhang wordt verdwijnt.

Drive-inwoningen Kloosterlaan met bejaardenwoningen van D. Zuiderhoek

De drive-inwoningen van Zuiderhoek vormen een duidelijk herkenbaar ensemble, waarbinnen een onderscheid is aangebracht tussen de woningen binnen de autolus en de woningen daarbuiten. Binnen de autolus (rondweg Kloosterlaan) zijn de woningen in parallelle stroken gerangschikt en de tussenliggende ruimten staan in open verbinding met de groenstructuur rondom de galerijflats en een smalle groenstrook haaks hierop. Tussen deze drive-inwoningen ligt op een groen tapijt een cluster eenlaagse bejaardenwoningen, ontsloten door woonpaden en smalle groenstroken, die ook weer in open verbinding staan met de hoofdgroenstructuur. De stroken drive-inwoningen buiten de autolus hebben een haakvormige verkaveling die de wijk aan de noordzijde afsluit. Het geknikte verloop van de Kloosterlaan begeleidt en eindigt in een ruim opgezette hof met een bijzondere inrichting van de openbare ruimte.

Drive-inwoningen van P. Zanstra

Voor de plek van het tweede cluster en een deel van de patiowoningen maakte Zanstra een plan voor 135 drive-inwoningen (1973). Het was de bedoeling om ook hier betaalbare huurwoningen te realiseren, maar Matser vroeg toestemming om er koopwoningen van te maken. De gemeenteraad ging hiermee akkoord. Kopers uit of economisch gebonden aan het Gooi hadden voorrang, maar als ze na vijf maanden niet aan deze doelgroep waren verkocht, kwamen ze op de vrije markt. De verkaveling van de woningen is losser dan de orthogonale structuur van Kerkelanden.

Langs de zuidzijde, grenzend aan het open landschap van Loosdrecht, staan de woningen in drie stroken van wisselende lengte, waarbij de woningen steeds per vier verspringen. Aan de noordzijde van de Willibrorduslaan zijn de woningen aan hoven gesitueerd met aan twee zijden stroken, die ten opzichte van elkaar iets schuingeplaatst staan en verschillen in woningtype. Qua plattegrond verschillen de twee types drive-inwoningen niet van elkaar, met op de begane grond een garage, een hobbykamer en een berging, een woonkamer met open keuken op de eerste verdieping en drie slaapkamers en badkamer op de bovenste verdieping. Aan de tuinzijde hebben de woonkamers een breed balkon met trap naar de tuin. Type A is heeft als extra een split level waardoor de woonkamer een hoogte van 3,20 meter heeft. Het type split level, waarbij de verdiepingsvloeren werden opgedeeld in verschillende niveaus met het oog op een bijzondere ruimtebeleving, was op zich niet nieuw in de jaren zeventig, maar raakte opnieuw in de mode, vooral in de duurdere huur- en koopwoningen.

Drive-inwoningen Willibrorduslaan

Dit ensemble van drive-inwoningen bestaat uit stroken van verschillende lengtes langs de Willibrorduslaan en de haaks hierop geprojecteerde hoven. Verspringende rooilijnen zorgen voor geleding en ritmering

van de stroken, waardoor het buurtje een jaren-zeventiggevoel opwekt. De taps toelopende hoven hebben een woonerf-achtige indeling met geknikte rijbanen die de zeshoekige speelplekken en geometrisch plantvakken van de woningen scheidt. Een deel van de woningen heeft een uitbouw of extra bouwlaag toegevoegd op het dak. Omdat deze iets terug liggen in de gevellijn en doordat de architectuur van zichzelf al wat meer plastiek en variatie heeft, is de impact op het beeld beperkt.

Appartementengebouwen als moderne 'urban villa's'

De plannen van Matser voor de westpunt, waar ook twee clusters van vijf woontorens waren gedacht, ondervonden ook problemen. Vanuit 's-Graveland was er geen bezwaar omdat deze vanuit het noorden geen visuele verstoringen veroorzaakten op de landgoederenzone, maar Matser kwam er financieel niet uit. Van de twee ensembles werd er slechts één gebouwd aan de Bonifaciuslaan.

De torens van zes bouwlagen zijn ontworpen door Zanstra en omvatten elk 50 woningen in de premie-huursector variërend in grootte van één- tot vierkamer appartementen. Deze zijn rondom een centrale liftkern gesitueerd. In de plint zijn bergingen ondergebracht en twee appartementen op de zuidwesthoek van elke toren. Dergelijke appartementengebouwen van bescheiden hoogte in een groene setting waarbij de woningen alzijdig zijn georiënteerd, zouden we nu 'urban villa's' noemen. Een begrip dat toen nog niet bestond. Het parkeren vindt plaats op drie parkeervelden die zijn opgenomen in de groene setting en een gebouwde parkeervoorziening van twee bouwlagen aan de westzijde van het ensemble.

In het ensemble van vijf 'urban villa's' domineert het groen. De 'torens' werden destijds als hoogbouw aangeduid. De gebouwen staan allemaal in dezelfde richting, maar vormen samen een losse verkaveling met zichtlijnen tussen de gebouwen van het ensemble door. Alle woningen hebben uitzicht op het groen en sommige ook naar het open landschap aan de zuidkant. De openbare ruimte is eenvoudig ingericht met gras, heesters en vooral veel bomen. Langs de weg tussen de blokken door wordt niet geparkeerd, waardoor deze het karakter van een parkweg heeft.

Ontwikkelingen na 1975

In de jaren tachtig van de vorige eeuw zijn aan de randen van Kerkelanden nog enkele woonbuurten toegevoegd. Toen de geplande verkeersweg ten zuiden van de wijk uiteindelijk niet doorging, kwam ruimte vrij in de westpunt en aan de zuidzijde, ook omdat de aansluiting van deze weg op de Vreelandseweg kwam te vervallen. Bebouwing in de westpunt werd alleen mogelijk door de bouw van een geluidwerende voorziening. Ook de verbinding tussen de Kerkelandenlaan en de Vreelandseweg verviel, waardoor de hoofdontsluiting door de wijk een lus werd.

Het project in de westpunt kwam tot stand in 1987 en werd Nieuwenhoek genoemd. Het bestaat uit 57 eengezinswoningen in drie types, ontworpen door VVK architecten uit Amsterdam (Vink, Van der Keulen en Klein), 80 appartementen in vier alzijdige blokken door Hartman en Eylers en 36 duplo-woningen naar ontwerp van P. van Schagen uit Bilthoven. De verkaveling is een mix van rechte stroken met eengezins-woningen, twee-onder-één kapwoningen langs licht gebogen straten en de duplowoningen in geknikte blokken. Er is weinig openbare ruimte tussen de blokken, alleen de appartementen staan wat ruimer in het groen, dat aansluit op de hoofdgroenstructuur van de wijk.

Organisch bouwen

Aan de zuidzijde van de Kerkelandenlaan ontstond ruimte voor twee woningbouwprojecten. Aan de Zwinglilaan werden 83 eengezinswoningen met 26 garages gerealiseerd naar ontwerp van Alberts & van Huut uit Amsterdam. De organische bouwstijl van deze architecten is duidelijk herkenbaar aan de schuine lijnen in de verkaveling, het metselwerk en de raamkozijnen. De afwijkende architectuur gaat enigszins schuil achter een groenstrook langs de Kerkelandenlaan. Het project kwam eind jaren tachtig gereed, evenals 66 appartementen iets verder westwaarts, naar ontwerp van Hartman en Eylers. Deze liggen wat dichter op de Kerkelandenlaan waaraan een deel van de woningen ook een adres heeft, in afwijking van het oorspronkelijke uitgangspunt van de wijk. Net als het parkeren, dat hier zichtbaar aan de hoofdont-sluitingsweg plaatsvindt. Matser fungeerde voor al deze projecten als opdrachtgever.

Aan de noordzijde van de wijk zijn, ook in de jaren tachtig, nog twee woningbouwprojecten toegevoegd. Matser bouwde in de knik van de Kloosterlaan, dus binnen de hoofdontsluiting, 46 woningen in twee haaks op elkaar geplaatste blokken van vier bouwlagen. Ook deze zijn ontworpen door Hartman en Eylers. Verderop aan de Kloosterlaan, aan de buitenkant van de verkeerslus op de plek van de Berg van Houtman werd door bouwbedrijf Wagemakers uit Oss een woningbouwproject ontwikkeld met 45 woningen en 16 garages. Ook deze woningen werden mogelijk door de bouw van een geluidswal langs de Vreelandse-weg. Architecten Gerard van Asperen en Harrie van Schijndel van architektenburo Bas uit Veghel ontwier-pen twee-onder-éénkap woningen en zogenaamde kwadrantwoningen in grijze baksteen. Hoewel de

woningen, geheel volgens de oorspronkelijke uitgangspunten met de achtertuinen aan de hoofdstructuur liggen, ontbreekt een groenstrook waardoor schuren en schuttingen 'koud' op de Kloosterlaan aansluiten.

Ouderenhuisvesting

Het laatste grote woningbouwproject dat aan Kerkelanden is toegevoegd, is het Pluspunt, ouderenhuisvesting aan de Ambrosiushof uit 2000. Het gebouw van Hans Hagenbeek uit Amsterdam bevindt zich aan het begin van de voorzieningenstrook nabij het winkelcentrum. Dit deel bleef lange tijd onbebouwd en was oorspronkelijk ook niet bedoeld voor woningbouw, maar voor scholen, sporthal en wijkgebouw. Nadat de sporthal afbrandde, is gekozen om de ruimte te benutten voor extra parkeerruimte voor het winkelcentrum en een woongebouw voor senioren, waaraan destijds grote behoefte bestond. Doordat de zogenaamde footprint van het complex groter is dan de voorzieningen, steekt het aan de noordzijde uit in de groenstrook, precies op het hoogste punt, waardoor het de toegang tot de centrale groene ruimte visueel afknijpt. Door de aanleg van het parkeerterrein is het wijkgebouw losgeweekt van de voorzieningenstrook. Het gebouw is binnen de context van Kerkelanden een vreemde eend in de bijt. Architecten en stedenbouwkundigen waren op dat moment nog weinig bewust van de oorspronkelijke kwaliteiten van de wijk.

Beeldende kunst

Op verschillende plekken in de wijk is beeldende kunst geplaatst, vaak in de vorm van sculpturen, maar daar ligt geen kunstenplan of structureel opdrachtenbeleid aan ten grondslag. Gerlof Zijlstra, van 1958 tot 1985 directeur van de gemeentelijke dienst voor cultuur, heeft veel betekend voor de kunst in de openbare ruimte. In totaal zijn tussen 1969 en 1994 zes kunstwerken geplaatst.

Bedrijventerrein Kerkelanden

Hoewel eerst gedacht werd om aan de zuidoostzijde een woongebied te plannen, kwam in 1967 een bestemmingsplan tot stand dat de functie bedrijventerrein mogelijk maakte voor het gebied. In 1986 werd het bedrijventerrein Kerkelanden feestelijk geopend. Het was niet de bedoeling dat detailhandel zich zou vestigen. Het was in erste instantie bedoeld om bedrijven uit het centrum en woonwijken te kunnen verplaatsen. Ook een Technische School kreeg aan de rand een plek. Uiteindelijk werden er geen gebouwen met een bijzondere en openbare bestemming meer toegelaten. Vanaf de Oscar Romerolaan loopt een deel van de oude Slangenweg in westelijke richting naar het Slangenbos.

2.2.9.3 Zuidwest thematisch

2.2.9.3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk onderzoeken we wat de plannen en bouwactiviteiten uit de tijdlijn hebben opgeleverd voor wijk Zuidwest. Waarin onderscheidt de wijk zich van andere delen van Hilversum, en waarin komt het juist overeen? Waarin herken je als ontwerper en bewoner de identiteit van dit gebied? Wat is waardevol gebleken en gebleven? Wat zijn de waarden die nog steeds actueel zijn?

2.2.9.3.2 Water en groen

De ontwikkeling van wijk Zuidwest hangt samen met het benutten van water. Het gebied ligt tegen Loosdrecht aan en de bodem gaat langzaam over van zand naar veen, van droog naar nat, van hoog naar laag. Toen de Gooise Vaart niet meer voldeed werden het Hilversums Kanaal en de Nieuwe Haven niet alleen voor de handel en verbindingen over water aangelegd, maar ook voor sport en recreatie. En voor de aantrekkelijkheid van de gemeente. Voor het roeien en wedstrijdroeiers is het kanaal nog altijd belangrijk.

De Gooise Vaart en de Oude Haven zijn hoog gewaardeerde plekken geworden en door de diepe uitsnede in het landschap heb je het gevoel alsof je in het -buitenland bent; de rust en de akoestiek zijn uniek voor dit gebied. Dergelijke onbebouwde of niet te zeer door bebouwing beïnvloedde plekken komen tussen bebouwing niet (meer) voor. Helaas is de aandacht voor het deel buiten de Oude Haven tussen de Hondenbrug en de Havenstraat afgezwakt. Langs de Oude Loswal is de vaart verworden tot een stroom die nauwelijks meer een rol speelt voor de plek. De vaart vormt een noordelijke grens van het bedrijventerrein, maar de kwaliteit wordt niet benut. In de Nieuwe Haven is de woonfunctie nog altijd zichtbaar aan de woonboten en de enkele (oorspronkelijke) woningen op het bedrijventerrein. De woonboten passen van oudsher in de havenarm. De haven is, behalve bij de sporthaven, ontoegankelijk en niet zichtbaar en beleefbaar. De rol die het water zou kunnen spelen voor de leefbaarheid, de beleving en de ruimtelijke in-

richting wordt niet benut. Het bedrijventerrein legt geen relatie met de kwaliteiten. De Vreelandseweg wordt ervaren als een weg tussen prachtig water en groen. Dat deze weg dat mooie gebied letterlijk slechts doorsnijdt kan als kwaliteit worden gekenmerkt.

Op de laagst gelegen plek in zuidwest werden vloeivelden aangelegd, later vervangen door een waterzuiveringsinstallatie. Delen van deze regenwateropvang en bezinkingsvijvers liggen nog steeds in het gebied en vormen nu de context voor de inrichting en bebouwing, zoals in het voorportaal van de buurt Kerkelanden en de torens van het ouderenwoningencomplex. Naar het zuidwesten liggen vijvers langs de Kerkelandenlaan (ruimtelijk structurerende ontworpen kijkvijver met recreatieve functie) en in het Slangenbos (natuurlijke vijvers). Het water en de groene plekken in de wijk hebben ook een bovenwijkse functie. Het water (en groen) motief zou een inspiratiebron kunnen vormen voor de versterking en ontwikkeling van het gebied en de benadering van onder meer hittestress, klimaatadaptatie en ruimtelijke versterking en ontwikkeling waarbij bodem, water en de cultuurhistorische basis sturend zijn.

2.2.9.3.3 Leefsferen

2.2.9.3.3.1 Het Rode Dorp

Deze buurt, die onlosmakelijk verbonden is met de Gooise Vaart, werd vanaf 1868 bepaald door de Stoom Spinnerij en Weverij en de arbeiderswoningen voor de fabrieksarbeiders. Het was een dorpje in zichzelf. In de loop der tijd kwamen er gebouwen bij: een school aan de Heidestraat en enkele woningen langs de verbindingsweg de Loosdrechtseweg. In de jaren dertig ontstond door verkaveling een lintbebouwing aan de Loosdrechtseweg. Toen het gebouw zijn functie verloor kwam er een groot terrein vrij. F. Barbiers bebouwde het gehele terrein tot aan de Gijsbrecht van Amstelstraat. Enkele blokken fabrieksarbeiderswoningen staan nog tussen de bebouwing uit de jaren dertig aan de Bodemanstraat en de Heidestraat. Ondanks de aanpassingen en verbouwingen zijn zij onmisbaar voor het verhaal en de belevingswaarde van de buurt.

Het “ensemble van Barbiers” (1935-1940) geeft een harmonieus bebouwingsbeeld met verfijnde bouwblokken die zich vormen naar de gebogen straten en uitgewerkte hoekoplossingen tonen: zowel op de hoeken van de straten, van de bouwblokken en binnen de bouwblokken. Het materiaal is baksteen en hout. De pannen zijn overwegend rood. Dit ensemble is nog een gaaf en inzichtelijk voorbeeld van het particuliere initiatief in die jaren in Hilversum en de omvang die dat kon hebben. Naast F. Barbiers heeft een aantal architecten hier gebouwd: Kos. Van Doorn, C. Trappenburg, E. Verschuyl, B. de Nooy en H.J. Berning. De buurt toont een eenheid in verscheidenheid door de afstemming van de bebouwing. Vernieuwingen op de hoek van de Bodemanstraat en de Loosdrechtseweg hebben zich minder gevoegd in het kleinschalige beeld en de eenheid verstoord. In de buurt is nog duidelijk te zien waar de buurtwinkels waren, hoewel ze niet meer die functie hebben (Hazenstraat 1 en 2). Aan de Gijsbrecht van Amstelstraat is die herkenning van woonblokjes met enkele winkels wel geheel verdwenen.

In 1987 werden vijf blokjes appartementen gebouwd aan de Turfstraat. Hier lag de Loswal. Dit is nauwelijks nog herkenbaar en beleefbaar omdat het water teveel versmald is. Vooral de naam Oude Loswal en enige bedrijvigheid herinneren hieraan.

De Loosdrechtseweg heeft, als oude verbindingsweg, een eigen bebouwingsbeeld gekregen, met wat statiger huizen, meestal dubbele villa’s, uit de jaren dertig. Twee herinneren nog aan de periode uit het begin van de twintigste eeuw, nummer 64-66 uit 1905 en nummer 92-94 uit 1904.

Vanaf 1936 stak de ontwikkeling de Gijsbrecht van Amstelstraat over in de typische jaren dertig architectuurstijl die door Barbiers was ingezet.

2.2.9.3.3.2 Zeverijnbuurt

Twee plekken met bijzondere functie, maar ook groene plekken, domineren Plan Birkenheuvel en de Zeverijnbuurt: de Joodse begraafplaats en het Bosje van Zeverijn, dat als buurtgroen functioneert en waar al lang een snackbar staat. De woonbuurt vouwt zich aan drie zijden om dit groen heen. De naoorlogse bebouwing sluit aan op de bebouwing uit de jaren dertig. De overgang is duidelijk zichtbaar. Aan de zuidwestzijde grenst de buurt aan de doorgaande rondweg, de Diependaalselaan. De Zeverijnstraat en de Loosdrechtseweg verbinden de buurt met de kern van Hilversum. De bebouwing in deze buurt wordt bepaald door bebouwing uit de jaren dertig, zestig en negentig.

Architect C. Trappenburg ontwierp de bebouwing aan beide zijden van de Gijsbrecht van Amstelstraat in 1936. Het Zeverijn-plantsoen was in het stratenplan opgenomen.

De Hindelaan, die in het verlengde loopt van de Reestraat, heeft aan weerszijden 24 woonhuizen in verschillende blokken van architect B.A. Allessie. Dit zijn rijk en zorgvuldig uitgevoerde en ruime middenstandswoningen met een hoogwaardige uitstraling van twee lagen en een kap met zwarte keramische pannen. De ramen hebben horizontale roeden en op de begane grond is een erker ontworpen. Door de voortuintjes worden de nog steeds aanwezige originele voordeuren bereikt: toogvormig en met een groot rond, in vieren gedeeld, raam met gekleurd glas-in-lood.

De Wezellaan kromt zich rond het Bosje van Zeverijn en is in 1937-1938 bebouwd. Ook hierop heeft B.A. Allessie zijn stempel gedrukt. Het blok dat met de bocht in de laan meegaat is van architect W. Reeders. Ruime middenstandswoningen met erkers en zijkamers, erkers en prominente voordeuren bepalen het beeld van deze laan.

De Hermelijnlaan beëindigt de uitbreiding in de periode 1936-1939. Een deel van de woningen kijkt uit op het Bosje van Zeverijn. De woningen zijn meer bescheiden vormgegeven en zijn gerealiseerd als tweelaagse woningen met een zadeldak, in eenheden van verschillende lengte, zoals van twee, drie of vier woningen. Alle nokrichtingen zijn evenwijdig aan de straat. E.Verschuijl begon hier met bouwen, gevolgd door H.J. Berning, W. Reeders en B.A. Allessie. Een overzichtelijke groep architecten heeft hier in de jaren dertig gebouwd. Het bebouwingsbeeld is dan ook gevarieerd binnen de overheersende vormentaal van de Hilversumse middenstandswoning uit de jaren dertig, hierbij gebruikmakend van de materialen baksteen en hout.

Kenmerkend voor de naoorlogse ontwikkelingen in de Zeverijnbuurt is de ogenschijnlijke inpassing en afwisseling van eengezinswoningen en portiekflats. De noordoostelijke en zuidoostelijke randen zijn bebouwd met relatief kleinschalige bebouwing, die al in de jaren dertig tot stand was gekomen.

De particuliere woonbebouwing in de noordwestelijke hoek is een ruimtelijk ensemble, in 1959-1964 ontworpen door architect C.J. Worp in 19 blokken, afwisselend twee-, drie- en vierlaags. Tussen de Diependaalselaan en Wolvenlaan staan stroken portiekwoningen, afgewisseld met iets hogere blokjes, die samen een ritmisch langgerekt geheel vormen. De grootste schaal (bouwhoogte, strooklengte) heeft de randbebouwing langs de Diependaalselaan, waarmee een duidelijke en monumentale rand werd gecreëerd aan de rondweg. De flats staan gelukkig op enige afstand van de drukke verkeersweg, maar worden ondergeschikt gemaakt aan de (verkeers)inrichting. Het groen is kijkgroen. De entrees en trappenhuizen liggen aan de Wolvenlaan, gericht op de buurt. In de iets verdiepte onderbouw bevinden zich garages, toegankelijk via een hellingbaan. Aan de Zeverijnstraat, schermt een hogere dwarsstrook de bebouwing af. De lagere, tweelaagse woonstroken aan de Zeverijnstraat zijn eengezinswoningen, van het type doorzon, met zeer brede vensters. In de buurt liggen aan buurtstraten meerdere stroken tweelaags en drielaags eengezinshuizen en portieketageflats die tot het ensemble behoren, en met de nokrichting dwars op de wandbebouwing langs de ringweg staan. Forse portiekflats vormen een scherm tussen het bedrijventerrein en de Diependaalselaan. De buurt kent geen eigen voorzieningen.

Het straatje achter de hoge flats zou een groene scheiding kunnen vormen tussen wonen en bedrijvigheid. De groen bedoelde parkeerdekken vormen een stenen veld.

2.2.9.3.3.3 Bedrijvigheid en sport

Elke buurt in deze wijk Zuidwest heeft een bedrijventerrein: de Oude Loswal, bedrijventerrein Zeverijn, bedrijventerrein havengebied en bedrijventerrein Kelkelanden. De bedrijventerreinen hebben aan karakter en leefbaarheid ingeboet. De Oude Loswal is kleinschalig en verbonden met de vaart(geschiedenis). Het bedrijventerrein Zeverijn ligt tussen de Zeverijnstraat en de Vreelandseweg en is op beide wegen georienteerd. Daarop staat de kwalitatief hoogwaardige beeldbepalende voormalige drukkerij De Boer, ontworpen door W.M. Dudok en R.H.M. Magnée die zowel aan de Zeverijnstraat als aan de Vreelandseweg een front heeft. Aan de kant van de flatgebouwen aan de Diependaalselaan is er geen passende overgang. Dat komt mede door de inrichting van het straatje bij de flats maar ook door het gebrek aan (oorspronkelijk bedoelde) groene aankleding van de parkeerdekken. Het bedrijventerrein heeft twee kanten, maar dat is ruimtelijk niet beleefbaar. De grens tussen de woon-bebouwing aan de Zeverijnstraat en het bedrijventerrein heeft ook niet meer de oorspronkelijke verzachtende groene inrichting. Daarmee is de oppervlakte stenige bedrijventerrein-inrichting groter dan nodig en domineert helaas de sfeer van het bedrijventerrein. Bij versterking van de wijk is aandacht voor de relatie en plek van wonen en bedrijvigheid (met de daarbij behorende effecten) nodig.

Het bedrijventerrein in het havengebied heeft karakter verloren door de wijzigingen in de havenarmen en kent geen passende grens aan de Gooise Vaart en de Gijsbrecht van Amstelstraat, waar hoogteverschil is. Toch zijn daar bedrijven te vinden van het eerste uur en bestaan er nog enkele gebouwen die de eerste ontwikkeling en het gebruik van het havengebied inzichtelijk en zichtbaar maken: Pakhuis Nieuwe Havenweg 13, in 1939 gebouwd naar het ontwerp van C. de Groot. Dubbel woonhuis met loods, Nieuwe Haven-

weg 17-17E en Eerste Loswal 1, in 1937 gebouwd naar het ontwerp van W.G. Seppen. Dubbele woningen 2e Loswal 5-7 en 17-17a uit 1940 en 1941 (bij bakkerij en timmerfabriek), ontworpen door D. de Ham.

Het bedrijventerrein Kerkelanden kent een hybride rand: op de hoek van de Loosdrechtseweg en de Diependaalselaan de monumentale zichtbare herinneringen aan de belangrijke -functie van de vloevelden en de waterzuivering. Op bedrijventerrein Kerkelanden zijn op dit moment circa 120 bedrijven gevestigd met ongeveer 1.800 werknemers. Het terrein is te karakteriseren als een gemengd bedrijventerrein. Sterk vertegenwoordigd zijn autobedrijven, ICT en media. Het gebied fungeert als cluster voor autoshowrooms.

Aan de kant van de Kerkelandenlaan bevinden zich enkele functies die ‘over-gestoken zijn’ uit de wijk Kerkelanden: het ouderencomplex, de RK kerk, de sporthal, de voormalige LTS en twee zorgcentra (een voor mens en een voor dier).

Overigens is, na door brand verwoest te zijn, de sporthal uit de 'core' van Kerkelanden vervangen door de sporthal aan de Kerkelandenlaan. De sporthal in de core wordt nog steeds gemist op die plek.

De sportfaciliteiten in de wijk zijn verbonden met het water en het gebied tussen het Hilversums Kanaal en de Beresteinseweg. Dudok had de Kerkelanden bedoeld voor de sporttereinnen die buiten de bebouwing het beste gelegen konden zijn. Hij had de vooruitziende blik dat het zich uitbreidende Hilversum veel sportvelden nodig zou hebben en zocht daar ruimte voor. Overigens liggen de sportvelden die op de Kerkelanden bedoeld waren in Loosdrecht.

2.2.9.3.3.4 Kerkelanden

Functies en hun samenhang

Woningtypen

Van de totale woningvoorraad in Kerkelanden bestaat ongeveer de helft uit grondgeboden eengezinswoningen, gegroepeerd rond typerende hoven en de andere helft uit gestapelde woningen in het groen. De architectonische variatie binnen deze typologieën is niet heel groot, vooral door de relatief grote bouwstromen en dito bouwvelden die zijn ontwikkeld. Hierdoor zijn enkele, duidelijk herkenbare ensembles ontstaan waarin meestal één bebouwings- en verkavelingstype domineert. In Kerkelanden is een variatie aan woningtypen te vinden, waaronder naast de doorzonwoning de maisonnette, drive-in woning en ouderenwoning.

De kern wordt gevormd door de negen hoven met eengezinswoningen. De woningen waren van het destijds gangbare type ‘doorzonwoning’ met een afmeting van 6,10 x 9,23 meter, verdeeld in een smalle en een brede beuk. Op de verdieping bevonden zich drie slaapkamers met daarboven een zolder. De woningen waren uitgerust met centrale (blok)verwarming en voor die tijd goede geluidsisolatie.

Een tweede veel voorkomende woningtype is de drive-in woning in drie bouwlagen met plat dak. Deze woningen hebben een oriëntatie met de keuken en eetkamer aan de voorzijde. Het merendeel ligt aan een doodlopende hof met groen en speelvoorzieningen. De drive-inwoningen zijn illustratief voor de maatschappelijke veranderingen van rond 1970. Het autobezit is gemeengoed geworden en krijgt een plek in het woondomein. Op straat komt ruimte vrij voor spelende kinderen die vanuit de keukens aan de voorzijde in de gaten gehouden kunnen worden in een tijd waarin de vrouw des huizes overdag nog meestal thuis was. Woningen hebben daardoor een actieve straatzijde waar interactie plaatsvindt tussen het huis en de straat, en een meer private achterzijde alleen bereikbaar vanuit de woning. Tussen de woningen was de scheidingsstrook daarom ontworpen met lage beplanting.

Een laatste vorm van grondgebonden woningen zijn de bejaardenwoningen die in twee clusters zijn gegroepeerd. De woningen hebben één bouwlaag onder een plat dak. Het ene complex bejaardenwoningen bestaat uit samengestelde blokken. In het andere complex verspringen de woningen ten opzichte van elkaar en zijn ze vlakbij de voorzieningen in de core geplaatst. Beide complexen staat op een grasmat. Deze afwisseling van type en omvang draagt bij aan de functionele inrichting en de ruimtelijkheid van de wijk.

Het toepassen van gestapelde bouw was een belangrijk uitgangspunt voor de stedenbouwkundige dienst. Dit was in hun ogen de enige manier om zoveel mogelijk openheid op maaiveld en zoveel mogelijk groen voor de bewoners te creëren. De portieketageflats, de meest voorkomende typologie in de naoorlogse wijken, is in Kerkelanden slechts een keer toegepast. De woningen bevinden zich op de verdiepingen boven een bergingenplint en worden ontsloten door trappenhuizen. De woonkamers kijken uit op de gemeenschappelijke binnentuin, dus op het collectief groen.

Het meest voorkomende type etagebouw is de galerijflat. Deze flats komen voor in plaatvormige gebouwen, ook wel schijven genoemd, in de variant waarbij de breedte groter is dan de hoogte (horizontaal), en in torenachtige volumes die smaller zijn dan de hoogte (verticaal). De woningen worden ontsloten door galerijen, die meestal aan de noord of oostgevel liggen en hebben woning brede balkons aan de zuid- of westzijde.

De 'urban villa's' aan de Bonifaciuslaan zijn een unieke vorm van etagebouw door hun alzijdigheid van acht woningen rondom een centrale liftkern. De gebouwen hebben geen nadrukkelijke voor- of achterzijde en de woningen kijken allemaal uit op de groene setting waarin ze zijn opgenomen.

De later toegevoegde woningen hebben wat meer variatie, zowel in de eengezinswoningen, zoals de twee-onder-één kap- en kwadrantwoningen, een type waarbij vier woningen onder één kap en samen een vierkante plattegrond vormen, als in de appartementen. Deze bestaan uit maisonnettes, dat is een appartement met twee verdiepingen; duplowoningen, waarbij twee woningen door één buitentrap worden ontsloten, en seniorenwoningen. De dichtheid van de toegevoegde buurtjes is in het algemeen wat hoger dan de oorspronkelijke bebouwing waardoor de openbare ruimte wat benauwder overkomt. Er is vaak minder plek voor parkeren, groen en speelvoorzieningen.

Voorzieningen

In de oorspronkelijke opzet van de wijk is aan de publieke voorzieningen veel aandacht besteed. Op de eerste plaats zijn dat de scholen die een centrale positie kregen in de 'core', het groene hart, zodat ze vanuit de hoven zonder het autoverkeer te kruisen bereikt konden worden.

Zoals gebruikelijk in de verzuilde maatschappij van de naoorlogse jaren had elk gezindte zijn eigen lagere- en kleuterscholen. Deze lagen gebroederlijk naast elkaar in een langgerekte strook evenwijdig aan het groene hart. Het eerste schoolgebouw werd in 1968 opgeleverd als openbare lagere school, naar ontwerp van de architect van de gemeente Sjoerd Joustra. De Wijde Blik staat beeldbepalend in de zichtlijn over een groene zone.

Joustra ontwikkelde een schoolgebouw voor Kerkelanden dat drie keer zou worden herhaald, afgewisseld met tussenliggende laagbouw voor de kleuters. Uiteindelijk werd het type slechts één keer toegepast voor de protestants-christelijke school en ontwierp hij de tussenliggende kleuterschool en gymnastiekzaal. De katholieke scholen liggen in de aangrenzende groenstrook die vanuit het centrale hart naar het noorden omvouwt. Deze scholen zijn ontworpen door de Hilversumse architect Wim Elshuis. Beide scholen zijn een bouwlaag hoog en opgebouwd uit een reeks gekoppelde lokalen die als zelfstandige volumes herkenbaar zijn. Net buiten de wijk ligt het gebouw van de voormalige Lagere Technische School.

De 'core' was oorspronkelijk ook bedoeld om twee kerken onder te brengen, maar die zijn er niet gekomen. De enige kerk van Kerkelanden is gebouwd net buiten de woonwijk aan de Kerkelandenlaan: de Rooms-katholieke kerk de Waaier van architect A. van Kranendonk. Verderop stond buiten de wijk de Betlehemkerk aan de Loosdrechtseweg die ook de wijk Kerkelanden kon bedienen.

Winkelcentrum

Het winkelcentrum van Kerkelanden in wijk Zuidwest werd door Matser in samenwerking met de gemeente ontwikkeld en werd in november 1972 geopend. De positie van het winkelcentrum sluit enerzijds aan bij het idee van de 'core' waarbij de ligging aan het begin van de wijk, tussen de hoven en het voorportaal gunstig was voor bewoners van beide delen van de wijk en het als levendige ontmoetingsplek ook een bijdrage leverde aan het gedachtegoed van de 'core'. Matser was dé ontwikkelaar van overdekte winkelcentra in Nederland en hij baseerde zich op studies en de principes van de Amerikaanse winkelcentra. Matser had al het kleine overdekte winkelcentrum de Heigalerij aan de Van Hoogendorplaan ontwikkeld, en zou er meerdere aan Hilversum toevoegen, waaronder Hilvertshof (1974). Het ontwerp is van Matser's huisarchitect Zanstra, die voor dit gebouw een unicum toepaste: een elektrisch bedienbaar dak dat de binnenhof in de wintermaanden afsloot. Naast dit centrale winkelplein was er ook een buitenhof dat zich aan de zuidzijde opende naar de 'core'. Matser verkocht het winkelcentrum aan verzekeringsmaatschappij Dela. Het winkelcentrum is in 1988 en in 2015 verbouwd, waarbij het oorspronkelijke concept van twee hoven is verlaten. Het is een volledig overdekt winkelcentrum dat door de toegenomen ruimtebehoefte fors groter is geworden. De bovenliggende woningen, gegroepeerd in een schijf- en haakvormig volume, zijn daardoor in architectonisch opzicht losgeweekt van de plint.

Sportgebouw en wijkgebouw

Aan het eind van de jaren zestig nam de gemeente het initiatief om te onderzoeken welke voorzieningen verder nodig waren in Kerkelanden. Verschillende gemeentelijke diensten en de Hilversumse Gemeenschap,

een in 1966 opgerichte stichting met als doel bij te dragen aan de maatschappelijke ontwikkeling van de Hilversummers, concludeerden dat er behoefte was aan een politiepost, een gezondheidscentrum, een sporthal en een wijkgebouw. Voor elk van deze functies werden uitgangspunten geformuleerd, maar de realisatie bleek niet makkelijk omdat de grond in de buurt van het winkelcentrum in handen van Matser was. Hij zou uiteindelijk een deel van deze gebouwen realiseren en aan de verschillende instanties verhuren.

De sporthal werd gebouwd aan het begin van de centrale groene ruimt, direct naast het winkelcentrum. Het sportgebouw werd door brand verwoest. Nu staat het sportcomplex aan de buitenzijde van de ringweg. Deze voorziening wordt binnen de 'core' gemist.

Clubhuis

Het voormalige clubhuis van de Hilversumse Mixed Hockey Club, een charmant houten gebouw met rieten kap, werd op initiatief van de bewoners opgeknapt en ingericht als jeugdhonk en buurthuis, de Keet. In de jaren zeventig groeide de behoefte aan een volwaardig wijkgebouw en richtten enkele bewoners een stichting op om voor subsidies in aanmerking te komen. In 1978 werd een ontwerp gemaakt door bureau Salomonson, Tempelman en Egberts uit Amsterdam dat met behulp van Matser werd gerealiseerd. Het gebouw werd ten oosten van de sporthal gebouwd en werd de Koepel genoemd, naar het schaalvormige dak van de centrale ontmoetingsruimte. Dit gebeurde in dezelfde tijd dat het wijkgebouw in het Van Riebeeckkwartier werd gebouwd, ook naar ontwerp van dezelfde architecten. Dit paste bij de wijkgedachte en het opbouwwerk dat een vlucht nam in de jaren zeventig. Het oude clubhuis aan de Kloosterlaan zou door brand worden verwoest, maar werd wel vervangen door een nieuw jeugdhonk, ook de Keet genaamd, dat nog steeds functioneert.

Het gezondheidscentrum en de politiepost verrezen aan de noordzijde van het winkelcentrum. Voor het gezondheidscentrum uit 1975 maakte architect Elshuis een ontwerp met dezelfde uitgangspunten als zijn scholen. De verschillende functies zijn in vier herkenbare volumes ondergebracht, elk met een eigen lessenaar dak en onderling verbonden door een centrale gangzone. Aan de zuidzijde strekt zich het bedrijventerrein uit.

Verkeer

In het ontwerp is de scheiding van verkeersstromen een belangrijk uitgangspunt. Dit komt het beste tot zijn recht in de eerste zeven hoven, die rond het centrale groene hart met voorzieningen zijn gegroepeerd en die zonder het kruisen van autoverkeer kunnen worden bereikt door fietsers en voetgangers. Vanuit de 'core' waaiert een netwerk van voet- en fietspaden die tot diep in de woonbuurten inprikken. De hoven worden voor de auto ontsloten door één entree, van waaruit het verkeer via een éénrichtingsstraat wordt rondgeleid langs de kleinere hoven, waarvan steeds twee als parkeerhof zijn ingericht. De hoven en buurtjes zijn onderling niet bereikbaar voor autoverkeer.

De hoofdontsluiting bestaat uit twee 'takken' die vanaf de grote vijverpartij aan de stadskant de noordelijke en zuidelijke kant van de wijk bedienen. Aan de westzijde ontmoeten de twee elkaar. Oorspronkelijk zou op dit punt de Kerkelandenlaan doorgetrokken worden naar de Vreelandseweg, maar dat is niet uitgevoerd. Kerkelanden is daardoor gevrijwaard van doorgaand autoverkeer en enigszins opgesloten in zijn omgeving. De twee doorgangen in de geluidswal aan de noordzijde zijn alleen voor fietsers en voetgangers. Ook aan de zuidzijde zijn nauwelijks verbindingen naar het omliggende gebied, met uitzondering van de Raaweg en enkele informele voetgangerspaden richting het natuurgebied.

De bijzondere aandacht voor het parkeren heeft ertoe geleid dat aan doorgaande straten geen parkeermogelijkheden liggen. Dat zorgt voor een ontspannen beeld waarin het groen domineert. De hoogbouw heeft half verdiepte parkeergarages of grote parkeervelden in de nabijheid van de bebouwing. Op enkele plaatsen zijn clusters met garages gebouwd. De drive-in woningen hebben een inpandige garage, die een andere functie hebben gekregen bij de woning of voor de afmetingen van de huidige auto's vaak te klein is, zodat meestal op de oprit wordt geparkeerd. Ook hier bevinden zich enkele parkeerhoven voor bezoekers verspreid door over de wijk. In de buurt van het winkelcentrum zijn twee grote parkeervelden gemaakt, waardoor de winkels goed bereikbaar zijn.

2.2.9.4 Samenvatting kernkwaliteiten

2.2.9.4.1 Inleiding

Kernkwaliteiten zijn eigenschappen die het bestaande karakter van de wijk Zuidwest en de buurten bepalen. Ze maken de wijk en de buurten herkenbaar en beleefbaar en dragen bij aan de leefbaarheid. Ze bepalen de identiteit van de wijk en buurten.

2.2.9.4.2 Water en groenstructuur

In de wijk Zuidwest ligt een water- en groenstructuur die een verbindende functie heeft en de buurten voorziet van plekken met water- en groenvoorziening. Deze hebben zelfs een wijkoverstijgende functie. Voorbeelden: de Gooise Vaart, Hilversums Kanaal met haven, het park bij de haven, Zeverijnplantsoen. Bosje van Zeverijn, de groene core van Kerkelanden, de groenstructuur in Kerkelanden en het groengebied aan de zuidwestzijde bij Loosdrecht.

2.2.9.4.3 Het Rode Dorp

De buurt Het Rode Dorp biedt een zichtbare en beleefbare gelaagdheid van de ontwikkelingsgeschiedenis vanwege de verbondenheid met de Gooise Vaart, de industrialisatie, het wonen van de fabrieksarbeiders, oude wegen en de ensemblematige bebouwing van het vrijgekomen terrein en de uitbreiding van het dorp in hoogwaardige architectuur.

2.2.9.4.4 Havengebied

Het Hilversums Kanaal en het havengebied bieden een uitzonderlijke sfeer van een waterstructuur in een groenzone met een belangrijke sporthaven.

2.2.9.4.5 Zeverijn

De Zeverijnbuurt plooit zich rond het Bosje van Zeverijn en heeft daarmee een oud landschapselement behouden.

2.2.9.4.6 Kerkelanden

Naoorlogse hofjeswijk en samenwerking

Kerkelanden in wijk Zuidwest is de grootschalig ontworpen naoorlogse wijk van Hilversum, die op basis van een nieuw structuurplan voor Hilversum is gerealiseerd. De complexe planologische situatie waarbinnen de wijk is ontwikkeld – woningnood, ruimtegebrek, infrastructuur en particuliere belangen – heeft geleid tot een noodgedwongen ‘verstandshuwelijk’ tussen publieke en private sector. Als vroeg voorbeeld van een dergelijke samenwerking is dat uniek, binnen de naoorlogse context van een door de overheid gereguleerde ruimtelijke ordening en volkshuisvesting

Voor Hilversum illustreert het ook de invloed van bekende makelaars-ontwikkelaars en in het bijzonder van Johan Matser.

Hofjeswijk

Kenmerkend is de toepassing van het motief van het hofje. Rondom de centrale groene zone zijn in totaal zeven hoven gegroepeerd. Deze hebben een identieke opzet bestaande uit haaks op elkaar geplaatste stroken van eengezinswoningen met voor- en achtertuin, die gezamenlijk vier kleinere hoven omsluiten. Een dergelijke stempelverkaveling is typerend voor de naoorlogse wijken die vanuit het modernistische gedachtegoed zijn ontworpen. De architectuur van de hoven is identiek, maar door subtiele verschillen in de openbare ruimte en het groen hebben de hoven toch een eigen identiteit. De woningen zijn op elkaar georiënteerd waardoor overzichtelijke en kleinschalige gemeenschappen kunnen ontstaan.

Voorportaal

In het entreegebied wordt een beeld opgeroepen van een typische laat-naoorlogse woonwijk. Het park aan de entree geeft de hogere bouw de ruimte en maakt de entree van de wijk groen en vriendelijk. Daar kunnen de bewoners van genieten en gebruik van maken. Daarachter opent zich een ontspannen wereld van hoven en woonbuurten met een sterke eigen identiteit. Het enigszins geïsoleerde karakter wordt versterkt door de groene buffer aan de noordzijde en de beperkte toegangen en zichtlijnen naar het omringende landschap.

Autoluw

De opzet van de wijk is bepaald door de auto te accepteren, maar niet te laten domineren. Eén hoofdontsluiting voert auto’s naar de verschillende woonbuurten, die onderling niet met de auto bereikbaar zijn. Er wordt niet geparkeerd aan de hoofdontsluiting, die daardoor een ontspannen en groen karakter heeft. Voor elk type bebouwing is een eigen parkeeroplossing ontworpen, zoals een parkeerhof door hagen omsloten, een gebouwde parkeervoorziening, een parkeerterrein met bomen of op eigen terrein.

Groen en openbare ruimte

Het groen kenmerkt zich door een grote mate van openheid met groenzones, gazons, grasvelden en boomgroepen. De groene dooradering van de wijk wordt begeleid door voet- en wandelpaden. Enkele plekken zijn speciaal ontworpen voor verblijf en ontmoeting. Door de hele wijk zijn boomgroepen van meerdere dezelfde, maar per groep verschillende boomsoorten geplaatst, die belangrijke accenten vormen in het groen. Ook zorgen ze voor contrast in de beplanting door de verschillen in vorm, dichtheid, kleur en bloei.

Samenhang

Van hoge waarde is de samenhang tussen de ruimtelijke opzet, de woningbouw en de groenvoorziening. Door in te zetten op zoveel mogelijk openbaar groen en het weren van doorgaand verkeer op buurt- en wijkniveau is een ruim opgezette, ontspannen en gevarieerde woonwijk ontstaan, waarin groen en ruimte domineren. De toepassing van de ‘core’, het centrale groene hart met publieke voorzieningen, draagt hier in hoge mate aan bij. Bijzonder is het contrast tussen hoogbouwelementen in een open en doorlopende groene ruimte en de enigszins intieme hoven met eengezinshuizen in laagbouw.

Overkoepelend bebouwingsbeeld

De verschillende ensembles hebben een eigen architectonische uitstraling, maar zijn op een of andere manier familie van elkaar door het overeenkomstige materiaal- en kleurenpalet. Beton, baksteen zijn dominant, maar ook hout en metaal komen veel voor. Overeenkomstig is de afwerking in lichte, terughoudende kleuren.

Kerkelanden kent enkele unieke woningbouwprojecten en publieke voorzieningen. Van bijzondere betekenis is de manier waarop de auto is geïntegreerd in het ontwerp van de woningbouw, zoals de drive-in woningen en de hoogbouw met half verdiepte parkeervoorzieningen. Daarnaast is een grote mate van samenhang bereikt in de hoogbouw door de horizontale geleding van balkons en galerijen, maar ook door de modernistische signatuur van Piet Zanstra. Als huisarchitect van ontwikkelaar Johan Matser heeft hij een nadrukkelijk stempel op de vormgeving van de wijk gezet. Vrijwel alle woningbouw is gerealiseerd in systeembouw, die aan het eind van de jaren zestig hoogtijdagen vierde.

Core

De centrale groene ruimte, ook wel ‘core’, vormt het hart van de wijk: ruimtelijk en functioneel. Het vormt een grotendeels kruisingsvrije verbinding voor langzaam-verkeer tussen de woonbuurten, de voorzieningen en het winkelcentrum. Het is ook een groene long met vertakkingen naar de randen en is gekoppeld aan de open, groene ruimtes rondom hogere woonbebouwing. De ‘core’ was bedoeld als centrale groene ruimte tussen de hoven, waarin de bewoners elkaar zouden ontmoeten, waar de kinderen naar school gingen en waar voetgangers en fietsers de wijk doorkruisten. Dit principe functioneert nog wel maar is door het omheinen van voorzieningen, de soms wat eenzijdige beplanting op maaiveld en hier en daar dichtgeslibde doorzichten wat sleets geraakt. Het winkelcentrum met aangrenzende voorzieningen heeft een hoge gebruikerswaarde, maar is niet open naar de ‘core’,

Combinatie

De oorspronkelijk opzet van de wijk met de ‘core’, het grootstedelijke ‘voorportaal’, het groene karakter en herkenbare ensembles staat nog grotendeels overeind, ondanks latere toevoegingen en aanpassingen. De combinatie van hoog- en laagbouw, en de combinatie van woonbuurten met een sterke eigen identiteit is redelijk zeldzaam in de Nederlandse context.

Orthogonale verkaveling

Alle oorspronkelijke bebouwing staat in een orthogonaal patroon van stroken of rijen, dus in twee richtingen onder een hoek van 90 graden. De hieruit voortkomende verkavelingen zijn parallelle stroken, al dan niet verspringend of haakvormen, molenwiekachtige structuren en losse torens of schijven. Schuingeplaatste blokken en gebogen of geknikte volumes zijn wezensvreemd.

Herkenbare ensembles

Het bebouwingsbeeld wordt bepaald door herkenbare ensembles, die elk een specifieke verkaveling hebben, afgestemd op de woningbouwtypologie. Deze ensembles hebben een eigen architectonische vormentaal en zijn in opzet en uitstraling nog grotendeels oorspronkelijk. Menging van verkaveling, typologie en architectuur komt binnen deze ensembles niet of nauwelijks voor.

Aandacht

In deze nieuwe woonwijk kregen de nieuwe bewoners veel aandacht. Er werd een modelwoning ingericht. Een ‘wooncoach’ was in de wijk aanwezig om te adviseren over woninginrichting en wonen. De hoven waren mede bedoeld om de sociale cohesie te bevorderen.

2.2.9.5 Gemeentelijke monumenten

2.2.9.5.1 Vreelandseweg 5 en Zeverijnstraat 6-10

Gmhnummer: Gemeentelijk monument GMH1169

Hoofd typologie: Werken

Typologie: Bedrijfsgebouw

Adres: Vreelandseweg 5 en Zeverijnstraat 6-10

Bouwstijl

Architect: Dudok, W.M.

Bouwperiode: 1958-1958

Status: aangewezen

Besluitdatum: 2-2-2010

Besluitnummer: S0915848

Brondocumentnummer: S0915848.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

Het in opdracht van Drukkerij en Uitgeverij C. de Boer jr. N.V. ontworpen bedrijfsgebouw verrees in 1958. Het is ontworpen door het architectenbureau Dudok (W.M. Dudok en R.M.H. Magnée) en is gerealiseerd in twee fasen. Het op de Vreelandseweg georiënteerde gedeelte met de zetterij, de drukkerij, de personeelskantine, inktmengerij, magazijn, studio en een kantorenstrook van twee bouwlagen met vergaderruimte werd het eerst gerealiseerd. Een garageblok en twee dienstwoningen werden in een apart volume aan de Zeverijnstraat ondergebracht. De ook door de Dudok en Magnée ontworpen tweede fase van de bouw is in 1959-1960 uitgevoerd aan de kant van de Zeverijnsestraat, in het verlengde van het bestaande gedeelte. In deze nieuwbouw werden de rotatiepersen, een copiëerafdeling, een montageruimte, fotografie- en retoucheeruimtes, doka's, directiekamers en kantoorruimtes ondergebracht.. Deze uitbreiding alsmede een verbouwing in 1964-1965 zijn gedaan in samenwerking met het Amersfoortse Ingenieursbureau Dwars, Heederik & Verheij. Een bij het gebouw, op een hoge piedestal staand beeld van Mercurius is in 1958 vervaardigd door de beeldhouwer D. Stins.

Redengevende omschrijving omschrijving

Het uit verschillende volumes met platte daken en sheddaken samengestelde bedrijfsgebouw is opgetrokken in glas, beton, staal en schone baksteen. De vensters in het gebouw zijn recht gesloten en voor een belangrijk deel voorzien van stalen ramen.

De op de Vreelandseweg gerichte gevel maakt deel uit van de eerste bouwfase. De voor een grote bedrijfshal staande transparante gevelpartij (vliesgevel) met stalen ramen boven een gemetselde plint sluit een door betonnen sheddaken afgedekt volume af. De verticale voorzijden van de sheddaken zijn eveneens voorzien van stalen ramen. De linker zijgevel van dit volume bestaat uit baksteen tussen een stalen geraamte en bevat relatief kleine rechthoekige vensters. Rechts van de transparante voorgevel bevindt zich een blokvormig volume met een in overstand staande verdieping. De voorzijde heeft een over de gehele gevelbreedte doorgetrokken loggia met ijzeren balkonbalustrade. Naar achteren toe is dit blok verbonden met een lange, transparante gevelpartij met in beide bouwlagen een in een betonnen skelet gevatte vensterreeksen. Deze gevel maakt deel uit van de naast de sheddaken gesitueerde, onder plat dak staande werkruimtes. Achter genoemde sheddaken bevinden zich een tweede bedrijfshal met vier hogere

sheddaken, een uit één en twee bouwlagen samengesteld blok, dat op de Zeverijnstraat is gericht, alsmede een bouwdeel met verdieping dat met de terug staande gevel van baksteen in een betonnen geraamte en grote verdiepingsvensters eveneens is georiënteerd op de Zeverijnstraat. Op de begane grond is het rechter volume vrij gesloten en opgetrokken in schone baksteen. De voornamelijk betonnen verdiepingen daarboven bevatten grote vensterpartijen, waardoor deze geveldelen een transparanter karakter hebben. Een links op het terrein staand breed bouwblok bevat garages en twee dienstwoningen op de verdieping. Ook dit door middel van een laag tussenlid met de hoofdmassa verbonden volume is samengesteld uit baksteen en beton. De begane grond is voorzien van een reeks, tussen betonnen kolommen staande inrijdeuren. De op de straat gerichte, in overstand staande gevelpartij daarboven is een transparante gevel met grote vensters tussen betonnen penanten. De gemetselde, eveneens in overstand staande kopgevels zijn voorzien van loggia's met een betonnen balkonbalustrade.

Redengevende omschrijving waardering

Het bedrijfscomplex is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. Het bedrijfscomplex heeft cultuurhistorische waarde als een bijzondere uitdrukking van een typologische ontwikkeling in de bouw van bedrijfsgebouwen. Het bedrijfscomplex is van architectuurhistorisch belang vanwege de kwaliteit van het ontwerp en vanwege de voor de bouwtijd kenmerkende hoofdvorm, materiaalgebruik en detaillering en als een bijzonder werk uit het oeuvre van een vooraanstaand architect. Het bedrijfscomplex heeft ensemblewaarde vanwege de sterke architectonische samenhang tussen de samenstellende onderdelen en vanwege de relatie met de omringende bebouwing. Het complex is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de gaafheid van het exterieur.

2.2.9.5.2 Vreelandseweg 3

Gmhnummer: Gemeentelijk monument GMH1354

Hoofd typologie: Openbare ruimte en Groen

Typologie: Begraafplaats IsraëLitische Begraafplaats

Adres: Vreelandseweg 3

Bouwstijl

Architect: onbekend

Bouwperiode: 1866-1869

Status: aangewezen

Besluitdatum: 8-4-2008

Besluitnummer: S0803882

Brondocumentnummer: S080388294.pdf

Redengevende omschrijving inleiding

De nieuwe Israëlitische begraafplaats is aangelegd in 1866 of 1869. De oudste bewaard gebleven grafstenen (stèles) staan aan de oostelijke rand van de begraafplaats en zijn waarschijnlijk afkomstig van de oude, geruimde Israëlitische begraafplaats, die moest verdwijnen met de aanleg van het havengebied. In 1921 is de begraafplaats uitgebreid rondom de bestaande perken.

Redengevende omschrijving omschrijving

De oude hoofdstructuur van de 19e-eeuwse Israëlitische begraafplaats bestaat uit vier rechthoekige grafvelden, waarin een groot aantal graftekens staat.. Het leeuwendeel van de graftekens is van het stèle type en is gemaakt van hardsteen. Enkele van de jongere stenen zijn van gepolijste steen of van marmer. De oudste stèles zijn voorzien van een hebreeuwse tekst. De teksten op de iets jongere stenen zijn zowel in het Hebreeuws als in het Nederlands. Een enkele steen is alleen voorzien van Nederlandse tekst. Op de begraafplaats staan enkele gecombineerde graftekens voor echtparen, die zijn bekroond met een

fronton. Ook afwijkend van de meeste graven zijn enkele graftekens in de vorm van een omgehakte boom (symbool van het (te jong) afgebroken leven), een afgeknotte zuil (symbool van het einde van het leven), enkele tombes, graven met tussen palen hangende kettingen en ijzeren hekken. Opvallend is dat de voorzijdes van de stèles zijn gericht op het centrale pad en dat de stèles zowel aan de achterzijde als aan de voorzijde van de graven kunnen staan De uitbreiding van de begraafplaats in 1921 vond rondom de bestaande velden plaats. Een latere uitbreiding van de begraafplaats bestaat uit twee rechthoekige velden, waarvan één leeg is en de andere aan de oostrand gedeeltelijk is gevuld.

Redengevende omschrijving waardering

De Israëlitische begraafplaats met beheerderswoning met aangebouwd gebeden-/washuis is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische, de architectuurhistorische en de ensemblewaarde, alsmede vanwege de gaafheid. De Israëlitische begraafplaats met bijbehorende woning heeft cultuurhistorische waarde als een zeer karakteristiek en representatief voorbeeld van een Joodse begraafplaats en als een belangrijk onderdeel van de geschiedenis van de Joodse gemeenschap in Hilversum. De Israëlitische begraafplaats heeft 'tuinarchitectuurhistorische' waarde vanwege de voor Israëlitische begraafplaatsen zo karakteriseke, sobere aanleg en de eenheid in de vorm en plaatsing van de graftekens. De Israëlitische begraafplaats met bijbehorende woning heeft ensemblewaarde vanwege de sterke samenhang tussen de begraafplaats en de woning, die onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden. De Israëlitische begraafplaats met bijbehorende woning is tevens van belang vanwege de herkenbaarheid en de ruime mate van gaafheid van de oorspronkelijk aanleg van de begraafplaats.

2.2.9.6 Rijksmonumenten

2.2.9.6.1 Vreelandseweg 48

Rijksmonument Vreelandseweg 48 - Rijksmonument 407443

Monumentnummer: 407443

Complexnummer 407244 - Watersporthaven

Inschrijving register 27 november 1991

Kadaster deel/nr 82691/8

Kadastrale aanduiding Hilversum O 1610

2.2.9.6.2 Vreelandseweg 50

Rijksmonument Vreelandseweg 50 - Rijksmonument 407407 en 407425

Monumentnummer 407407 en 407425

Complexnummer 407244 - Watersporthaven

Inschrijving register 27 november 1991

Kadaster deel/nr 82687/47 en 82687/27

Kadastrale aanduiding Hilversum O 1611

2.2.9.6.3 Vreelandseweg 52

Rijksmonument Vreelandseweg 52 - Rijksmonument 407479

Monumentnummer 407479

Complexnummer 407244 - Watersporthaven

Inschrijving register 27 november 1991

Kadaster deel/nr 82688/43

Kadastrale aanduiding Hilversum O 1674

2.2.9.6.4 Vreelandseweg 60

Rijksmonument Vreelandseweg 60 - Rijksmonument 407244

Monumentnummer 407461

Complexnummer 407244 - Watersporthaven

Inschrijving register 27 november 1991

Kadaster deel/nr 82689/22

Kadastrale aanduiding Hilversum O 1670

2.3 Routekaart religieus erfgoed

2.3.1 Inleiding

Voor u ligt de Routekaart Religieus Erfgoed Hilversum. De Routekaart is een visie over alle gebedshuizen (kerken, moskeeën en andere gebouwen voor religieus gebruik) in Hilversum. De raad heeft gevraagd om deze visie op te stellen, mede naar aanleiding van de oproep van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) uit 2018 om een kerkenvisie op te stellen, zodat gemeenten in staat gesteld worden om tijdig na te denken over kerken en hun toekomst. De Routekaart geeft verder uitwerking aan de Omgevingsvisie Hilversum. Hierin is het opstellen van een Routekaart Religieus Erfgoed als doel benoemd, waarbij oog is voor het behoud van de maatschappelijke functie. Volgens de Omgevingsvisie kan de Routekaart worden gebruikt als input voor het bredere onderzoek naar voorzieningen in wijken en buurten. Tot slot voorziet de Routekaart in het amendement A23-188 “maatschappelijke ondersteuning door religieuze voorzieningen onderkennen” van 2023.

Doelstellingen gebedshuizenvisie

Het doel van deze gebedshuizenvisie is een duurzaam toekomstperspectief voor de Hilversumse gebedshuizen. Het bevat een inventarisatie van alle 48 gebedshuizen op geloofsrichting, bouwjaar, monumentale status, cultuurhistorische waarde en toekomstperspectief. Bekeken is hoe het religieus erfgoed bewaard kan blijven en hoe de gebedshuizen hun religieuze en maatschappelijke functie als ruimte voor ontmoeting en samenkomst voor de buurt en Hilversum kunnen behouden.

De gebedshuizenvisie biedt een basis om structureel in gesprek te zijn, de gebedshuizen (in hun primaire functie) en hun cultuurhistorische waarden te kunnen behouden en tijdig mee te kunnen denken over mede- en herbestemming. De Routekaart wijst de weg voor verbinding met ontwikkelthema’s en kansen voor sterke buurten en wijken.

Waarom een Routekaart Religieus Erfgoed?

De Hilversumse gebedshuizen liggen vaak op beeldbepalende plekken in de wijk. Ze vormen een baken in de buurt voor gelovigen en voor niet gelovigen. De gebouwen zijn een oriëntatiepunt en bieden een plek van samenkomst. In veel gebedshuizen kunnen mensen langskomen voor een kop koffie en een luisterend oor, eenzamen kunnen er een maaltijd nuttigen. Vanwege die brede functie zijn de gebedshuizen van belang.

Ook Hilversum heeft te maken met de landelijke trend van afnemend kerkbezoek. Soms kan dit leiden tot sluiting van de deuren. Dit zorgt voor een verlies, niet alleen voor de religieuze gemeenschap, maar ook voor de wijk, waarvoor het gebedshuis een vertrouwd baken vormt.

De Routekaart Religieus Erfgoed Hilversum is een hulpmiddel om tijdig mee te kunnen denken over behoud, medebestemming en herbestemming van een gebedshuis. Met als insteek het behoud van het gebedshuis, als baken voor de buurt, als cultuurhistorisch waardevol gebouw en als ruimte voor ontmoeting en samenkomst.

Wat ging er aan vooraf?

Eind 2018 startte het Ministerie van OCW met de nationale kerkenaanpak. Het doel hiervan was het ontwikkelen van een duurzaam toekomstperspectief voor kerken in Nederland. Binnen dit programma stelde

de Minister van OCW geld beschikbaar voor gemeenten voor de opstelling van een kerkenvisie. Hierdoor werden gemeenten in staat gesteld om tijdig na te denken over kerkgebouwen en hun toekomst. Het begrip 'kerk' moest hier overigens breder worden getrokken tot gebedshuis, zodat synagogen, tempels en moskeeën er ook onder vielen. Meer dan 70% van de gemeenten zijn vervolgens gestart met het maken van een gebedshuizenvisie.

Routekaart Religieus Erfgoed Hilversum fase I (2020-2021)

In 2021 heeft de gemeente Hilversum, met de bovengenoemde rijkssubsidie en onder begeleiding van het adviesbureau COUP, haar gebedshuizen geïnventariseerd op geloofsrichting of denominatie, bouwjaar, monumentale status, cultuurhistorische waarde en toekomstperspectief. Hierbij is ook aandacht geschonken aan verduurzaming en andere actuele thema's. Tijdens deze eerste fase van de Routekaart Religieus Erfgoed zijn 48 gebedshuizen in Hilversum meegenomen. De Routekaart fase I had als doel om het gesprek op gang te brengen over de gebouwen en te onderzoeken wat er speelt bij de geloofsgemeenschappen. En om daarna samen te bezien of door slimmere samenwerking kansen voor de gebouwen, die nu wellicht onbenut blijven, in beeld kunnen komen.

In fase I (2021) kwam naar voren dat er meerdere kerken zullen sluiten. Tijdig in actie komen en in gesprek blijven met de gebedshuiseigenaren voorkomt verval en onnodige vertraging in het proces van behoud en neven- of herbestemming van de gebedshuizen.

Vanwege corona kwam fase I tot stilstand. In augustus 2025 is Fase II van de Routekaart Religieus Erfgoed van start gegaan.

Fase II (2025-2026) – werkwijze

Fase II startte met het opnieuw voeren van gesprekken met de gebedshuiseigenaren. Doel van deze gesprekken was om weer met hen te verbinden en op te halen hoe de situatie van het gebouw en de gemeenschap nu is. Er is contact gezocht met alle 31 gebedshuizen in religieus gebruik. Van de 31 zijn 29 op de uitnodiging ingegaan. In al deze gebedshuizen was een gastvrije ontvangst. Met iedere geloofsgemeenschap zijn gesprekken gevoerd. Daarnaast is gesproken met culturele en maatschappelijke organisaties, collega's van het sociaal domein en wijkregisseurs van de gemeente Hilversum, om input op te halen voor de Routekaart. Tot slot is er een bijeenkomst met alle gebedshuizen georganiseerd om de uitkomsten van de inventarisatie met hen te delen. En om hen naar aanleiding daarvan te bevragen naar ideeën voor de Routekaart.

Fase I en fase II hebben geleid tot de onderliggende Routekaart Religieus Erfgoed.

Leeswijzer

In 2.3.2 is de inventarisatie van de gebedshuizen opgenomen en een weergave van de uitkomsten van de gesprekken die met de geloofsgemeenschappen zijn gevoerd. Ook is in 2.3.2 input meegenomen van culturele en maatschappelijke organisaties en het sociaal domein van de gemeente Hilversum. 2.3.3 bevat een sterkte-zwakte analyse en geeft aandachtspunten en kansen weer, op basis van de inventarisatie in 2.3.2. 2.3.4 geeft adviezen om de gebedshuizen als buurtbaken te kunnen behouden. 2.3.5 bevat beleidsuitgangspunten en vervolgstappen om het doel van deze Routekaart, een duurzaam toekomstperspectief voor de Hilversumse gebedshuizen, behoud van het religieuze erfgoed en de religieuze en maatschappelijke functie voor de stad, te kunnen realiseren.

2.3.2 Inventarisatie

In totaal zijn er in Hilversum 48 gebedshuizen (figuur 1). Hiervan zijn er op dit moment nog 31 in religieus gebruik (figuur 2). De meeste gebedshuizen, die nog als zodanig worden gebruikt, betreffen kerken. Dit zijn er in totaal 24. Vier gebouwen zijn in gebruik als moskee. Eén gebouw biedt onderdak aan drie vrijmetselaarsloges, een ander aan de Rozenkruisers. Tot slot is er geen synagoge meer, maar wel een metaheerhuisje, waar overledenen ritueel worden gewassen en gereed worden gemaakt voor de uitvaart.

Figuur 1

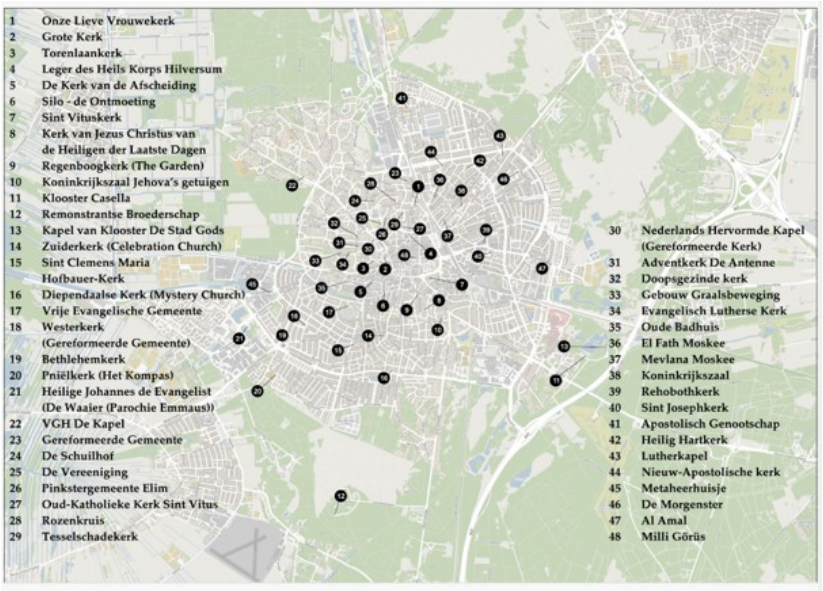

De gebedshuizen in Hilversum

Figuur 2

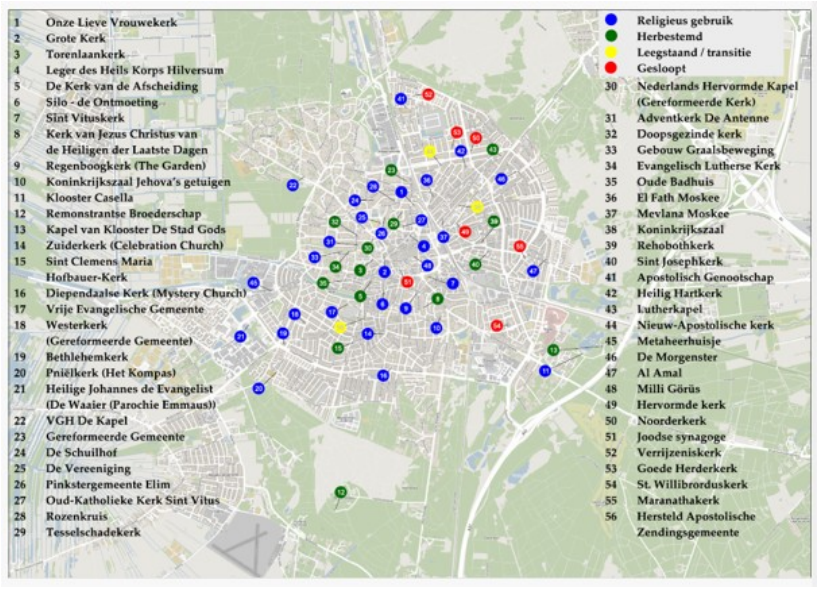

Het gebruik van de gebedshuizen

Rijk palet aan religieuze gezindten

Hilversum heeft een 'rijk palet aan religieuze gezindten', zoals Pieter Hoogenraad het zo mooi beschrijft in zijn boek *Zes eeuwen Hilversummers en hun kerken, 1416-1016.* Welke religieuze gezindte gebruik maakt van de diverse gebedshuizen is zien in figuur 3. Hilversum heeft daarnaast verschillende geloofsgemeenschappen zonder eigen gebouw, waaronder een Oekraïense gemeenschap, die nu nog gebruik maakt van de Onze Lieve Vrouwekerk, een Braziliaanse gemeenschap die samenkomt in de Zuiderkerk en een Bulgaarse geloofsgemeenschap die op zoek is naar ruimte voor hun vieringen. Daarnaast is er een Anglicaans, Iraans, Ghanees, Indiaas en Amerikaans genootschap zonder eigen gebedshuis.

Over de geschiedenis van de religies in Hilversum is meer te lezen in bijlage I in Routekaart religieus erfgoed Hilversum incl bijlagen

Figuur 3

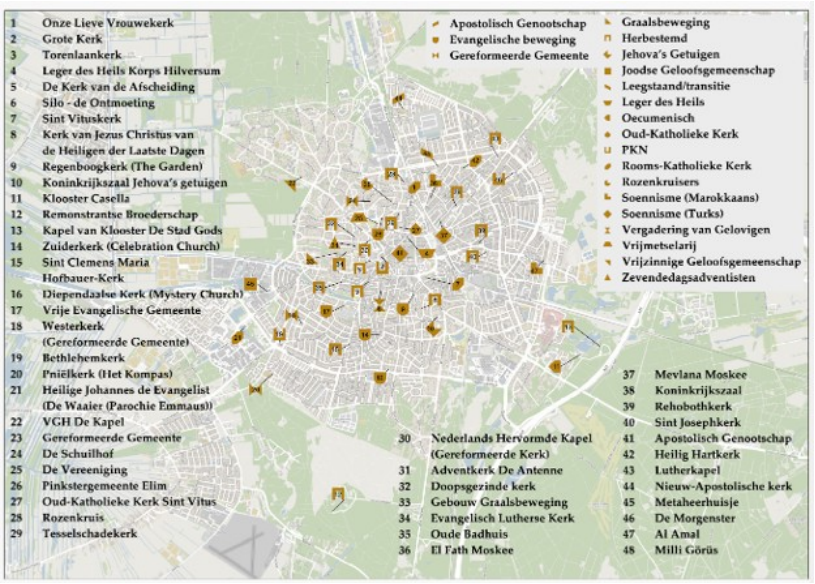

Religieuze gezindten

Over de Hilversumse religieuze gezindten

Van de 24 kerkgebouwen, die nog in religieus gebruik zijn, zijn er vier rooms-katholiek. Eén kerk behoort tot de oud-katholieke gemeenschap. Drie kerken zijn in gebruik bij de Protestantse Gemeente Hilversum. Daarnaast behoren drie kerken tot een gereformeerde gemeenschap. Ook kerken vijf evangelische gemeenschappen in Hilversum, waarvan er drie jonge gemeenten zijn. Verder hebben de zevendedagsadventisten een vestiging in Hilversum, evenals het Apostolisch Genootschap, de Vrijzinnige Geloofsgemeenschap, het Leger des Heils, de Vergadering van Gelovigen en de Graalsbeweging. Er zijn oecumenische diensten te volgen in een voormalig klooster, dat nu dienst doet als retraitecentrum. Ook is er een koninkrijkzaal van de Jehova´s getuigen. Van de vier moskeeën, allen soennitisch, zijn er twee opgericht door de Turkse gemeenschap en twee door de Marokkaanse. Er is een Joodse gemeenschap in Hilversum, maar deze gaat naar de synagoge in Bussum. Wel is er een Joodse begraafplaats met metaheerhuisje. Tot slot heeft Hilversum een vestiging van de Rozenkruisers en de vrijmetselaars. De vrijmetselarij is geen geloof, maar omdat het een filosofisch en humanistisch genootschap is, dat zoekt naar zingeving, en raakvlakken vertoont met religieuze gemeenschappen, is deze groep meegenomen in deze visie.

De gebedshuizen: een rijke variëteit

Het oudste gebedshuis van Hilversum is de Grote Kerk, althans, voor wat betreft de toren. Deze dateert van 1481. Het schip van deze kerk is een stuk jonger. Deze is in 1891 gebouwd en in 1977 hersteld na een grote brand. De andere gebedshuizen zijn allen een stuk jonger dan de toren van de Grote Kerk. Een aantal, acht in totaal, zijn in de negentiende eeuw opgetrokken. Hieronder is de Sint Vitus met zijn imposante toren uit 1892, waarvoor de beroemde architect Pierre Cuypers het ontwerp maakte.

De meeste gebedshuizen zijn gebouwd in de twintigste eeuw, met onder meer fraaie voorbeelden in de stijl van het traditionalisme, expressionisme en modernisme. Door de explosieve groei van Hilversum na de Eerste Wereldoorlog is het aantal interbellumkerken groot. Deze interbellumkerken nemen in de betreffende wijk vaak een essentiële plaats in. Ze functioneren als oriëntatiepunt in de nieuw gebouwde wijken, liggen op punten waar zichtlijnen op uitkomen of staan aan het begin van een buurt als herkenbare entree. Voorbeelden zijn de Clemenskerk, Zuiderkerk en Nieuw-Apostolische kerk.

Ook na de Tweede Wereldoorlog zijn veel nieuwe wijken gebouwd. De gebedshuizen en hun plaats in de nieuwe wijk waren ook in deze periode onderdeel van het stedenbouwkundig ontwerp. Zo kregen de Emmauskerk en de Apostolische Kerk een prominente plek in de wijk. Tot slot bevinden zich onder de Hilversumse gebedshuizen ook jonge gebouwen, uit deze eeuw, zoals de Mevlana moskee met haar beeldbepalende minaret uit 2003 en de Morgenster uit 2000, met stijlinvloeden van de bekende architect Le Corbusier.

Opvallend is de grote variëteit aan gebedshuizen, van groot tot klein en rijk tot eenvoudig. Ook kleine, eenvoudige gebedshuizen vertegenwoordigen een belangrijke waarde. Het uiterlijk van een gebedshuis is afhankelijk van de betreffende denominatie, die veel of weinig middelen ter beschikking had voor hun gebouw, of die – vanuit haar visie op hoe het gebedshuis vormgegeven zou moeten worden – het gebouw een sober uiterlijk gaf of dit juist rijk liet detailleren. De architectuur is sterk verbonden met de betreffende geloofsgemeenschap. Vaak is af te lezen aan een gebouw welke geloofsgemeenschap hier samenkomt. Het gebedshuis vormt voor het genootschap een vertrouwd en passend centrum voor het belijden van het betreffende geloof.

Er zijn inmiddels ook een aantal gebedshuizen gesloopt. In Hilversum Noord en het Van Riebeeckkwartier zijn daardoor oriëntatiepunten weggevallen, die een onderdeel vormden van de oorspronkelijke opzet van de wijk en de stedenbouwkundige structuur. Ook kan de buurt daardoor plekken missen om (religieus) samen te komen. Dit is naar voren gekomen in interviews met bewoners in het kader van het project Erfgoedverhalen. Dit gemis laat zien hoe belangrijk het is voor een wijk om deze bakens te kunnen behouden.

Gebedshuisportretten

Bijlage II bevat beschrijvingen en een beknopte historie van ieder gebedshuis. Daarnaast is hier aangegeven of het gebouw nog in religieus gebruik is en, zo ja, welke geloofsgemeenschap hier samenkomt. En als het herbestemd is, welke functie het nu heeft. Ook is hier vermeld of het gebedshuis een monumentenstatus heeft. Uit de inventarisatie is naar voren gekomen dat veel waardevolle gebedshuizen zijn beschermd als rijks- of gemeentelijk monument (figuur 4).

Figuur 4

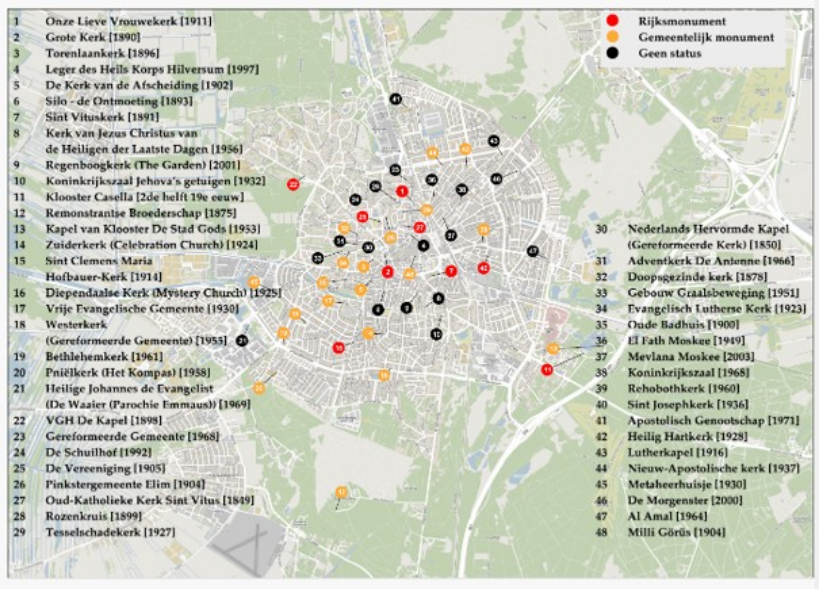

Status gebedshuizen en bouwjaar

Status gebedshuizen

Hilversum bezit een schat aan monumenten, zo ook aan waardevol religieus erfgoed. In totaal zijn 9 gebedshuizen aangewezen als rijksmonument. Verder zijn 20 gebedshuizen beschermd als gemeentelijk monument. De overige 19 hebben geen monumentenstatus. Onder de gebedshuizen zonder monumentenstatus bevindt zich een aantal gebouwen die vanwege hun cultuurhistorische, architectuurhistorische en stedenbouwkundige waarde en herkenbaarheid als baken in de stad, bescherming verdienen. Zie voor de status van de gebouwen figuur 4.

Inventarisatie interieur

Juist het interieur is van belang bij gebedshuizen.Hier vindt de eredienst plaats. Gelovigen komen hier samen om te bidden. De ruimte is hier geheel op ingericht, met symboliek en schoonheid. Het interieur geniet over het algemeen geen bescherming, tenzij het aard- en nagelvast is aangebracht in een beschermd monument. Daarnaast kennen roerende interieurstukken van gebedshuizen over het algemeen geen bescherming. Enkele stukken zijn opgenomen in het nationale register van beschermde cultuurgoederen

en verzamelingen op basis van de Erfgoedwet. Dit geldt in ieder geval niet voor roerende interieurstukken van Hilversumse gebedshuizen. Deze zijn allen onbeschermd.

Als gebedshuizen te maken krijgen met afnemend bezoek en als deze dreigen te moeten sluiten, is het van belang om kennis te hebben van het aanwezige roerende culturele erfgoed. Het Museum Catharijneconvent, een rijksmuseum voor religieus erfgoed, heeft van het Ministerie van OCW de opdracht gekregen om zorg te dragen voor collecties van religieus erfgoed *in situ*, door kerk- en kloostercollecties in kaart te brengen en bij te dragen aan het behoud van dit erfgoed. Doel is om te voorkomen dat deze culturele rijkdom verloren gaat. Het museum heeft een digitaal platform 'Kerkcollectie digitaal', waar kerkgenootschappen gratis toegang krijgen om hun collecties te beheren en te registreren. Het platform zorgt voor een actueel overzicht van het roerende religieuze erfgoed van een kerkgenootschap en helpt om dit erfgoed te beschermen tegen vervorming door verlies van bewaaromstandigheden of ontkerkelijking.

Museum Catharijneconvent heeft in een eerder stadium voor de kerkbesturen van een aantal kerken in Hilversum de interieurs geïnventariseerd. Zo kon inzicht verkregen worden in deze interieurs, zowel wat de vaste onderdelen betreft als de roerende. Uit de inventarisatie van het museum kwam naar voren dat Hilversum een aantal topensembles heeft, namelijk in de oud-katholieke Sint Vitus Kerk en de rooms-katholieke Sint Vitus Kerk. Daarnaast werd vermeld dat in ieder geval de interieurs van de Heilig Hartkerk, de Grote Kerk, de Onze Lieve Vrouwekerk en de Westerkerk aandacht verdienen vanwege hun oorspronkelijkheid of uitzonderlijke stukken. De interieurs van de Diependaalsekerk, de Kapel, de Nieuw Apostolische Kerk, de Jan Evangelist en de Bethlehemkerk komen in de inventarisatie van het Catharijneconvent naar voren als van minder hoge waarde. Het museum meldt daarbij echter wel dat deze waardering niets zegt over de sentimentele of religieuze waarde die het kerkgenootschap zelf toekent aan de voorwerpen.

De inventarisatie van het Museum Catharijneconvent betrof niet alle Hilversumse Kerken, die nog in religieus gebruik zijn. Een aantal kerken was nog te jong voor een inventarisatie op erfgoedwaarde. Dit gold voor de Schuilhof, de Regenboogkerk en de Morgenster. Daarnaast zijn de interieurs van de Vrije Evangelische Gemeente, de Vereeniging, de Graalsbeweging, de Adventkerk, de Koninkrijkszaal Jehova's getuigen, het Rozenkruis, het Apostolisch Genootschap, de Zuiderkerk, het Christelijk Centrum Gooi en Vechtreek Zout en Licht, de Pniëlkerk/Het Kompas en de Silo nog onvoldoende bestudeerd. Museum Catharijne Convent heeft de aanbeveling gedaan om deze locaties te laten bezoeken door een erfgoedspecialist. De inventarisatie en vastlegging van het roerend erfgoed en nagelvaste interieurstukken gebeurt op initiatief van de kerkbesturen. De gemeente kan faciliteren om dat uit te laten voeren.

Herbestemde kerken

Van de 48 kerken zijn er nog 31 in religieus gebruik. Van deze 31 kerken zal er één binnenkort sluiten, de Onze Lieve Vrouwekerk. Naast deze kerk wacht ook de Nieuw-Apostolische kerk op een nieuwe functie. De andere 16 gebedshuizen zijn inmiddels allemaal herbestemd, waaronder tot kinderdagverblijf, uitgeverij, bedrijfsverzamelgebouw en centrum voor healing en meditatie. Ook is een kerk in gebruik als springkussenpark. Door de diverse herbestemmingen konden de gebedshuizen behouden blijven. Dat maakt deze nieuwe invullingen waardevol voor de stad: de gebedshuizen staan nog steeds in de wijk als beeldbepalend pand en baken in de buurt. Ze zijn nog steeds in gebruik: dit stimuleert onderhoud en behoud van het betreffende gebouw. Bij sommige herbestemmingen zijn de gebedshuizen nog toegankelijk voor publiek of hebben zij een kapel, waar plek is voor bezinning en gebed. Hiermee is de oorspronkelijke ontmoetingsfunctie van het gebedshuis behouden gebleven en is de grote ruimte van de gebedszaal nog steeds beleefbaar. En zijn monumentale waarden in het interieur dikwijls nog goed behouden gebleven en zichtbaar voor bezoekers.

Uitkomsten gesprekken met geloofsgemeenschappen

Door de bezoeken en de gevoerde gesprekken is een goed beeld verkregen van de situatie van de geloofsgemeenschappen en hun gebedshuizen. Daarbij komt het volgende naar voren.

Staat van de gebouwen

Bijna driekwart van de Hilversumse gebedshuizen verkeert in goede staat. Een paar gebouwen behoeven onderhoud. Een enkel gebedshuis moet groter herstel krijgen, vanwege de toestand van het dak en de glas-in-loodramen. Dit zal ook gebeuren.

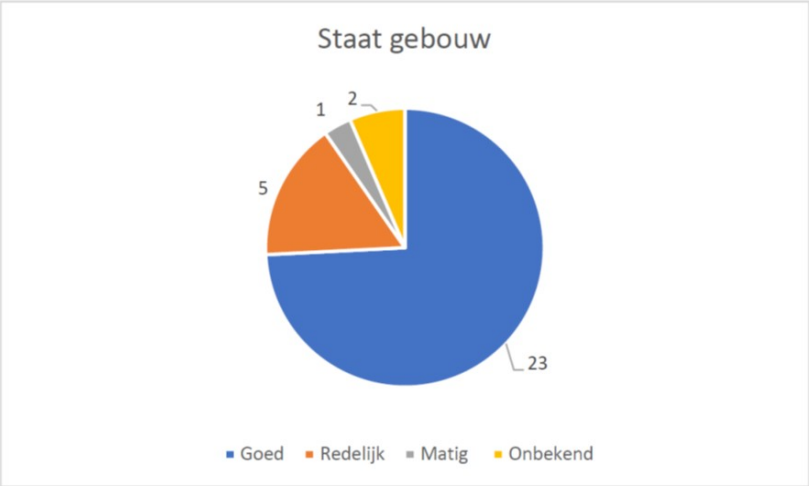

Voldoet het gebouw aan de wensen van de geloofsgemeenschap?

De meeste gebedshuizen voldoen aan de wensen van de geloofsgemeenschap. Het gebouw is ruim genoeg, is praktisch inzetbaar, bijvoorbeeld ook voor medegebruik. Een aantal kerken heeft nog wensen voor wat betreft het kerkgebouw. Bij de een is er een gebrek aan ruimte voor de kindernevendienst. Bij andere zijn er wensen voor een aangepast interieur. Maar deze wensen zijn niet zodanig dat er omgekeken moet worden naar een ander gebedshuis. Dit geldt niet voor een viertal andere geloofsgemeenschappen. Hier is door het groeiende ledental het gebedshuis te klein geworden. Eén van deze gemeenschappen bezint zich nog of er misschien naast het huidige gebedshuis een ander gebedshuis moet komen, dan wel of er toch één groter gebedshuis gezocht moet worden.

Is er sprake van groei of krimp van de geloofsgemeenschappen in de gebedshuizen?

Uit de gesprekken met de geloofsgemeenschappen komt naar voren dat de meeste een stabiel ledenaantal hebben. Wel is de gemiddelde leeftijd van de leden bij veel kerkgenootschappen hoog. Dat maakt de toekomst, ook al is er soms sprake van aanwas door jonge leden en gezinnen, onzeker. Maar toch viel uit de gesprekken op te maken dat er over het algemeen meer behoefte is aan bezinning. Dit uit zich in meer bezoek van mensen die niet lid zijn van een kerk en op zoek zijn naar zingeving. Dit leidt bij sommige geloofsgemeenschappen tot groei, met name bij de nieuwe kerkgenootschappen. Daarnaast hebben de moskeeën ook te maken met groei. Bijna een kwart van de gebedshuizen heeft te maken met krimp. Bij één, de Onze Lieve Vrouwekerk, leidt dit tot sluiting van de deuren.

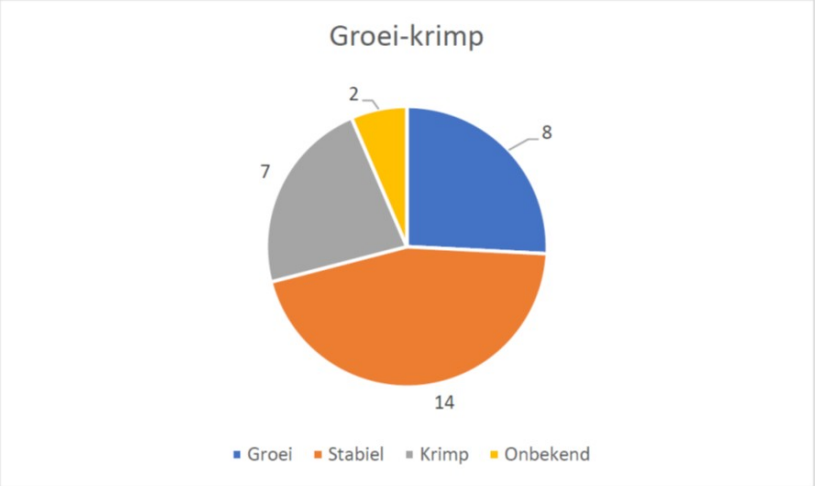

Hoeveel gebedshuizen hebben medegebruik?

Sommige geloofsgemeenschappen zijn zodanig groot of kapitaalkrachtig dat er geen behoefte is aan medegebruik. Daaronder zijn ook een paar gemeenschappen die uit geloofsovertuiging bezwaren hebben tegen een ander dan religieus gebruik van het gebedshuis. Een groot aantal, bijna driekwart, heeft dat daarentegen niet en heeft een vorm van medegebruik. Hiervoor hebben deze gebedshuizen mogelijkheden, omdat er doordeweeks – op de avonden na, die regelmatig gevuld zijn met bijeenkomsten – minder gebruik wordt gemaakt van de ruimten. Ook is er vaak een bijgebouw, waar het medegebruik plaatsvindt. Nevengebruik levert extra inkomsten op voor de instandhouding van het gebedshuis en zorgt ook voor een breder publiek dat gebruik kan maken van het gebouw. Het bestaat met name uit verhuur van zalen voor vergaderingen en bijeenkomsten. Ruimten in kerken worden vaak gehuurd door Verenigingen van Eigenaren (VVE's) van vastgoed uit de omgeving. Maar ook door andere geloofsgemeenschappen, die nog geen eigen gebedshuis tot hun beschikking hebben. Ook wordt een gebedshuis vaak gebruikt als stemlokaal. Daarnaast worden ruimten beschikbaar gesteld voor dans, koren, concerten en andere optredens. Over het algemeen moet dit gebruik passend zijn bij de geloofsgemeenschap. Een aantal gebedshuizen is op zoek naar meer nevengebruik. Een maatschappelijke functie, zonder winstoogmerkt, is dan het meest gewenst. Een vijftal gebedshuizen, die nu nog geen nevengebruik hebben, staat open voor mede-

gebruik in de toekomst. Dit betreft dan ook een maatschappelijke functie. Daarbij komt vaak de wens naar voren om het bestaande welzijnswerk te versterken en om een buurtfunctie te krijgen. Medegebruik vraagt wel om de inzet van vrijwilligers om het gebouw te openen en de gebruikers te faciliteren. Als er een tekort is aan vrijwilligers, zal het gebedshuis minder opengesteld kunnen worden voor medegebruik.

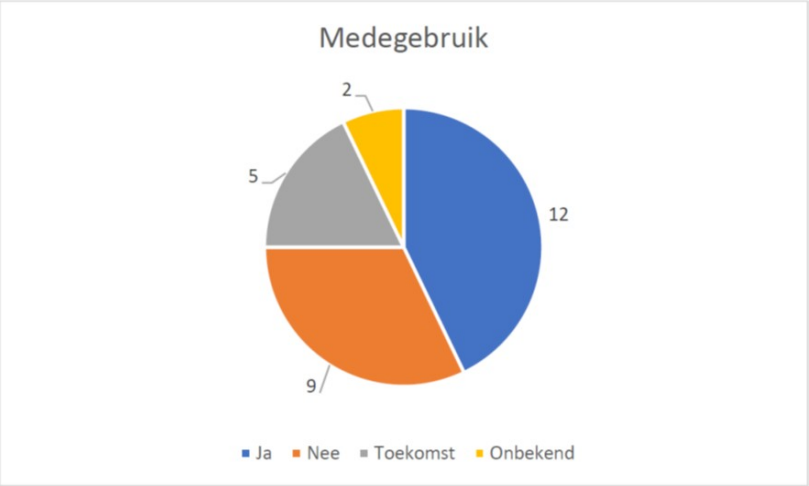

Inzet van vrijwilligers

Gebedshuizen draaien op vrijwilligers. Dit geldt voor de meeste van de 29 bezochte gebedshuizen. Vrijwilligers zijn erg belangrijk. Zonder hen kan er geen eredienst plaatsvinden en kan een gebedshuis niet opengesteld worden voor medegebruik. Vrijwilligers zitten in het bestuur, houden zich bezig met onderhoud van het gebouw, zetten zich in voor de kindernevendienst, jongerengroepen of ouderengroepen en allerlei activiteiten die van belang zijn voor de betreffende geloofsgemeenschap. Daarnaast zijn vrijwilligers van belang voor schoonmaak, tuinonderhoud en het bijhouden van de website.

Bij de meeste gebedshuizen is de inzet van vrijwilligers goed. Er zijn voldoende mensen om alle vrijwilligersfuncties ingevuld te kunnen krijgen. Soms is het echter lastig om het vrijwilligersbestand op peil te houden, door vergrijzing of krimp van het ledenaantal. Een aantal kerkgenootschappen heeft een tekort aan bepaalde vrijwilligers, bijvoorbeeld voor het onderhoud van de tuin en voor openstelling van het gebedshuis. Een enkel gebedshuis heeft echt een groter tekort aan vrijwilligers.

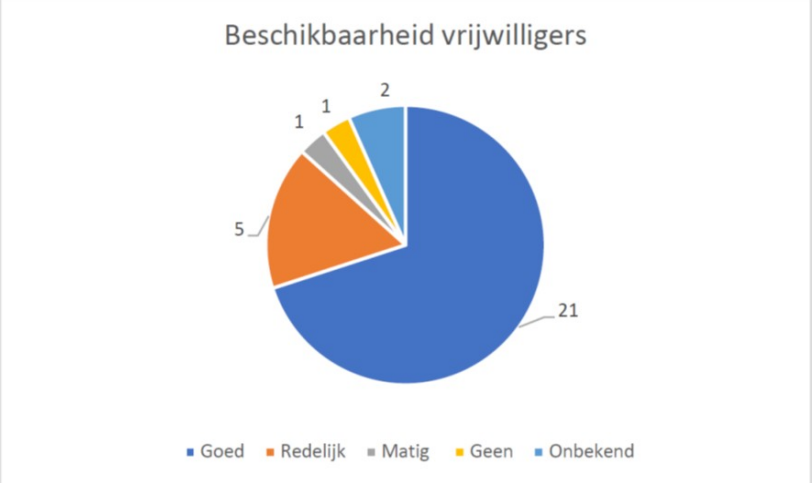

Wat is het toekomstperspectief van de gebedshuizen?

De gesprekken met de gebedshuizen hebben een goed beeld opgeleverd van het toekomstperspectief. Meer dan de helft van de geloofsgemeenschappen blijft de komende vijf jaar zeker bestaan en blijft in het betreffende gebedshuis. Een viertal geloofsgemeenschappen hebben daarnaast ook een goede toekomstverwachting, maar zijn vanwege groei op zoek naar een ander gebouw voor de eredienst. Voor iets minder dan een kwart van de gezindten is de toekomst onzeker na 5-10 jaar. Het kan zijn dat een aantal geloofsgemeenschappen kiest voor één gebedshuis en de andere dan afstoot. Een gebedshuis zal al

sluiten. Dat is de Onze Lieve Vrouwekerk. Opvallend is het aantal gebedshuizen dat een regionale- en zelfs nationale uitstraling en functie heeft.

Aan welke ondersteuning hebben gebedshuizen behoefte?

Tijdens de gesprekken zijn verschillende wensen voor ondersteuning naar voren gekomen. Dit zijn de volgende:

- *Advies over verduurzaming van gebedshuis*

  Een aantal gebedshuizen heeft plannen voor verduurzaming en wil hier graag advies over van de gemeente. Eén gebedshuis heeft hierover juist naar voren gebracht dat realisme van belang is: je gaat niet een gebouw helemaal verduurzamen, terwijl je de grote zaal maar één keer per week gebruikt.
- *Advies over plannen voor verbouwing gebedshuis voor nieuwe vormen van gebruik*

  Een paar kerken hebben plannen voor een nieuwe inrichting en willen hier graag advies over van de gemeente. De gebedshuizen zoeken naar een realistische aanpak, waarbij het gebruik van de verschillende ruimten een rol speelt.
- *Advies over plannen voor herstel gebedshuis*

  Een paar geloofsgemeenschappen hebben plannen voor herstel van hun gebouw en willen hierover advies.
- *Ondersteuning en advies bij het proces van verkoop en herbestemming*

  Een kerkgenootschap dat de deuren van een gebedshuis zal sluiten, heeft deze wens naar voren gebracht.
- *Ondersteuning om mee te denken/kijken voor andere locatie*

  Een gebedshuis heeft deze behoefte naar voren gebracht, vanwege ruimtegebrek in het huidige gebedshuis.
- *Financiële ondersteuning/subsidie voor verduurzaming en/of instandhouding*

  Een aantal kerken heeft behoefte aan subsidie voor verduurzaming. Een paar hebben de wens voor subsidie voor onderhoud/restauratie.
- *Platform van geloofsgemeenten*

  Zo kunnen de verschillende geloofsgemeenschappen kennis uitwisselen en in kennis gesteld worden van wat er speelt. En zo in gesprek met elkaar en met de gemeente.
- *Op de hoogte gehouden worden van maatschappelijke partijen die ruimte zoeken voor hun activiteiten*

  Dit kan bijvoorbeeld via een digitaal platform.
- *Verbinding met maatschappelijke organisaties*

  Dit kan bijvoorbeeld via een digitaal platform.
- *Weten welke maatschappelijke thema's er spelen in Hilversum, zoals vereenzaming, opvang van mensen uit het buitenland*

Door een gebedshuis is deze behoefte naar voren gebracht. Door kennis hierover kan het gebedshuis een rol spelen van betekenis om bijvoorbeeld vereenzaming tegen te gaan.

- *Goed contact met de gemeente*

  Veel gebedshuizen hebben een goed contact met de gemeente, bijvoorbeeld voor herstel- of verbouwingsplannen of subsidie. Er zijn hiervoor korte lijntjes met het team erfgoed. Het is van belang dat dit contact behouden blijft. Het is belangrijk dat ieder gebedshuis de gemeente snel kan vinden voor contact.
- *Meer contact met de buurt*

  Een aantal gebedshuizen wil graag meer contact met de buurt. Een gemeenschapsfunctie kan hierbij helpen. Daarvoor moet eerst geïnventariseerd worden welke behoeften en zijn in de buurt.
- *Een gemeenschappelijke groep van vrijwilligers om tuin bij gebedshuis te onderhouden*

  Een paar kerken heeft een tekort aan vrijwilligers om de tuin te onderhouden.
- *Geen betaald parkeren op zondag*

  Veel kerken hebben aangegeven tijdens de gesprekken dat ze geen betaald parkeren willen op zondag, wanneer de eredienst wordt gehouden. Betaald parkeren is namelijk een drempel voor met name gebedshuizen met regionale functie. Het heeft effect op het kerkbezoek. Het kan leiden tot het verdwijnen van de regionale functie.
- *Een parkeervergunning voor regelmatig komende vrijwilligers vanwege oplopende parkeerkosten*

  Het gaat dan om de kosten voor betaald parkeren die vrijwilligers doordeweeks regelmatig moeten maken, voor bijvoorbeeld openstelling kerk of voor andere activiteiten.

Suggesties en ideeën van gebedshuizen voor de Routekaart

Op de vraag of zij nog suggesties en ideeën hebben voor de Routekaart Religieus Erfgoed, hebben de gebedshuizen tijdens de gesprekken het volgende naar voren gebracht.

- *Platform van geloofsgemeenten*

  Zo weten wat er speelt en kennis uitwisselen. Een van de gebedshuizen stelde ook een smoelenboek voor. Hierin kunnen kerken zichzelf beschrijven en zaken onder de aandacht brengen als ‘kerk zoekt extra ruimte’ of ‘kerk krimpt’, en vraag en aanbod.
- *Digitale kaart met gebedshuizen*

  Hierop kan een bezoeker van de digitale site/kaart een gebedshuis aanklikken en dan informatie krijgen over identiteit, waar het gebedshuis zich bevindt en wat de openingstijden zijn. Bezoekers kunnen zo zien dat er charitas is en waar geloofsgemeenschap voor staat. Gasten kunnen zo gemeenschap weten te vinden.
- *Contact met andere geloofsgemeenschappen*

  Door in gesprek te gaan met elkaar, kunnen geloofsgemeenschappen elkaar leren kennen, weten ze hoe het gaat en of er hulp nodig is, bijvoorbeeld behoefte aan extra vrijwilligers. Vrijwilligers ene gebedshuis kunnen andere helpen. Samenwerking gebedshuizen kan in een dergelijk gesprek ook gestimuleerd worden.
- *Hulp door vrijwilligers van buiten het gebedshuis voor werkzaamheden, waar gebedshuis zelf geen mensen voor heeft*

  Dit gaat bijvoorbeeld om hulp bij digitalisering, tuinonderhoud en klein onderhoud van het gebouw.
- *Contact gemeente met gebedshuizen*

  Zo kan de gemeente aanhoren hoe het gaat en wat de behoefte is van de gebedshuizen. Door één van de gebedshuizen is de suggestie gedaan om een keer per jaar een gesprek met alle gebedshuizen te hebben.
- *Maak appgroep of mailgroep vanuit gemeente, waarmee gemeente puur informatief berichten stuurt.*

  De bedoeling is dan dat er puur informatie vanuit de gemeente verzonden wordt en dat hier niet een reply mogelijkheid voor de gebedshuizen bij zit.
- *Gemeente geeft behoeften in wijk door aan gebedshuis, zodat gebedshuis hierop kan inspringen*

Bij meerdere gebedshuizen is er de behoefte om kennis te hebben over de behoeften in de wijk, zodat zij hierin een rol in kunnen spelen. Een voorbeeld is behoefte aan tegengaan vereenzaming. Verschillende geloofsgemeenschappen brachten ook naar voren dat hun gebedshuis open staat om mensen uit de buurt te ontvangen.

- *Betrekken buurt bij gebedshuizen*

Deze suggestie ligt in het verlengde van de voorgaande.

- *Kerken betrekken bij thema polarisatie*

Hoe kan kerk daarin een rol spelen? Hoe zorg je dat je ondanks verschillen van mening en/of cultuur met elkaar in gesprek blijft.

- *Betrek de Raad van Kerken*

Dit is een gemeenschap van christelijke kerken en organisaties in Hilversum.

- *Contactpersoon voor gebedshuizen bij gemeente*
- *Kies passende functie voor herbestemming gebedshuis*

Voorbeelden die genoemd zijn: boekhandel, bibliotheek, overdekte markt, leeszaal voor buurt of werkplekken voor studenten.

- *Benut logische link tussen maatschappelijke organisaties en kerk beter*
- *Doe aan actief beheer op manier zoals Vereeniging haar gebedshuis in stand houdt.*

De Vereeniging slaagt er in om met realisme het beheer van het gebedshuis op orde te kunnen houden. Andere gebedshuizen kunnen profiteren van deze kennis.

- *Op de hoogte houden van subsidies*

Dit kan bijvoorbeeld via het platform of via de hierboven aangegeven mailing.

- *Bewaken dat er echt wat gebeurt en dat Routekaart Religieus Erfgoed niet in een la verdwijnt.*

Deze zorg is geuit door twee gebedshuizen. Het is van belang dat de routekaart echt gaat werken.

- *Maak een eenvoudige, heldere visie, met menselijkheid daarin en creëer verbinding*

Voorbeeld van de gemeente Haarlem – project Buurtbakens

Hoe vindt een gebedshuis een passende medefunctie? En hoe behoudt een gebedshuis betekenis voor de buurt? In Haarlem hebben ze als antwoord op deze vragen het project Buurtbakens opgestart. Hierbij stellen zeven lokale kerken hun deuren open voor maatschappelijke functies om zo hun relevantie in de wijk te behouden en leegstand te voorkomen. Ondersteund door de gemeente Haarlem en met behulp van subsidie uit de Erfgoeddeal (die liep tot 2025) hebben de zeven kerken onderzocht hoe ze maatschappelijke organisaties kunnen huisvesten en het religieus erfgoed kunnen verduurzamen. De kerken hebben ingespeeld op de behoefte aan meer sociale voorzieningen in de wijk en hebben ruimtes die weinig gebruikt worden, hiervoor ingezet. Zij kwamen met projectplannen voor hun kerk als sociaal-maatschappelijk en/of cultureel buurtbaken. De gemeente Haarlem heeft deze projecten beoordeeld op basis van de volgende criteria:

a. Duurzame samenwerking met een of meer sociaal-maatschappelijke en/of culturele partner(s);
b. Draagt bij aan de sociale cohesie van Haarlemmers en Spaarndammers;
c. Project draagt bij aan behoud en instandhouding erfgoed;
d. Uitvoerbaarheid project (kosten en tijdsplanning).

Daarnaast heeft iedere kerk een plan voor verduurzaming ingediend, dat beoordeeld is door een commissie van deskundigen, met kennis van zowel verduurzaming als van historische gebouwen.

Binnen het project Buurtbakens worden kerken, die te maken hebben met krimp, getransformeerd tot laagdrempelige, multifunctionele ontmoetingsplekken in de wijk. Hiermee wordt het sociale weefsel versterkt. Een belangrijk doel is dat de kerken een lokaal ankerpunt voor zorg en welzijn worden voor:

a. huisvesting van sociaal-maatschappelijke organisaties
b. functies zoals dagbesteding, zorgverlening of ondersteuning
c. laagdrempelige toegang tot hulp dichtbij huis.

Daarbij dragen de buurtbakens bij aan het meedoen in de samenleving en het voorkomen van sociale isolatie door ruimte te bieden voor:

a. activiteiten voor kwetsbare groepen
b. participatie van bewoners (vrijwilligerswerk, initiatieven)
c. ontmoeting tussen formele en informele netwerken

Het project Buurtbakens is succesvol verlopen en kan als voorbeeld dienen voor Hilversum.

Sessie met maatschappelijke en culturele organisaties op 26 januari 2026

Op 26 januari 2026 heeft een sessie met een aantal maatschappelijke en culturele organisaties plaatsgevonden. Doel was om van gedachten te wisselen over de Routekaart Religieus Erfgoed. En om deze partijen te vragen of zij ideeën hebben om gebedshuizen open te kunnen houden. Daarbij is het volgende naar voren gekomen.

a. Het is belangrijk dat een gebedshuis zelf betekenis houdt voor de wijk. Daarbij hangt het af van wat voor wijk het is: er moet gekeken worden naar de context. De beheerder van een gebedshuis speelt hierbij een cruciale rol als toegankelijk en verbindend persoon.
b. Gebedshuizen zijn er om gemeenschappen te verbinden. Juist in een samenleving die steeds individualistischer is geworden, is er behoefte aan plekken waar mensen willen samenkomen. De vraag is dan waar mensen naartoe willen. Programmering in kerk kan daarbij uitkomst bieden. Beheerder van gebedshuis speelt hierbij belangrijke rol. Suggestie om jonger iemand hiernaast te zetten, om mee te kijken. Zoek menselijke verbinders, die kunnen zien wat een gebouw kan hebben aan medegebruik.
c. Wanneer daar behoefte aan is, taallessen in de wijk organiseren in gebedshuizen.

Bijeenkomst gebedshuisbesturen op 23 februari 2026

Tijdens de bijeenkomst voor gebedshuisbesturen van 23 februari 2026, waarbij is gedeeld wat naar voren is gekomen uit de inventarisatie van de gebedshuizen, is gevraagd aan de aanwezigen om mee te denken over de doelstellingen van de gebedshuizenvisie. Toen is het volgende naar voren gebracht:
a. *Zie de gebedshuizenvisie als een kans voor participatie*
b. *Zie het belang van de gebedshuizen vanuit maatschappelijk perspectief*
c. *De verkondiging van het woord van Jezus blijft de primaire taak voor kerken*
d. *Behoud van plekken van betekenis, behoud van gebouwen*

Ook hebben kerken tijdens deze bijeenkomst naar voren gebracht hoe zij aankijken tegen medegebruik:
a. De kerk blijft primair de plek om het woord van Jezus te verkondigen
b. Medegebruik moet in lijn zijn met de kernwaarden van de gemeenschap

Daarnaast zijn ideeën naar voren gebracht over een op te stellen platform:
a. Het platform optuigen vanuit een belang van de gemeente: bijvoorbeeld herinrichting van de openbare ruimte. Vanuit een integrale benadering met aansluiting op sociaal-maatschappelijke vraagstukken.
b. Participatie staat/valt met de energie/inzet die de gemeente erin steekt.
c. Stel een convenant/intentieverklaring op waarin heldere doelstellingen zijn geformuleerd. Alle deelnemende partijen ondertekenen. Eén keer per jaar evaluatie. Vereiste is commitment van de wethouder en van de ambtelijke organisatie.
d. Verbind met grote maatschappelijke thema's, het wijkniveau overstijgend.
e. Bundel krachten, werk samen op deze thema's.

Gebedshuizenvisie als kansrijk moment

Tot slot is tijdens de bijeenkomst van 23 februari opgeroepen om de gebedshuizenvisie als een kansrijk moment te gebruiken. Nederland heeft een woonopgave. Aan een toename aan woningen is een toename aan maatschappelijke voorzieningen gekoppeld. Daar moet ook in voorzien worden. Gebedshuizen kunnen daar een rol in vervullen. En benader het momentum van de gebedshuizenvisie als een kans om beweging op gang te brengen vanuit de gemeente en met elkaar.

2.3.3 Sterkte-zwakteanalyse, aandachtspunten en kansen

De inventarisatie van de geloofsgemeenschappen en gebedshuizen hebben geleid tot de volgende sterkte-zwakteanalyse, aandachtspunten en kansen.

Sterkte:

- Ongeveer helft geloofsgemeenschappen heeft stabiel aantal leden
- Aantal geloofsgemeenschappen groeit, aanwas van jongeren en gezinnen
- De geloofsgemeenschappen zijn hecht
- Meerderheid gebedshuizen voldoet aan huidig en toekomstig gebruik
- Veel gebedshuizen hebben het onderhoud op orde
- Alle gebedshuizen steunen op groep betrokken vrijwilligers
- Aantal gebedshuizen heeft al medegebruik
- Veel gebedshuizen met cultuurhistorische waarde zijn aangewezen als monument en zo beschermd tegen sloop
- De financiële situatie is in de meeste gevallen goed
- Gebedshuizen vervullen een maatschappelijke en sociale rol: zingeving, omzien naar elkaar en hulp bieden.
- Verscheidenheid aan geloofsrichtingen

Zwakte:

- Aantal gebedshuizen heeft het wat moeilijker door afname leden
- Bij meeste gebedshuizen is de gemiddelde leeftijd van leden hoog (70+), waardoor toekomstperspectief op korte of middellange termijn onzeker is
- Vaste verbindingsbereidheid (lid worden van genootschap) is lager: dat is een bredere maatschappelijke trend
- Afhankelijkheid van vrijwilligers (met name voor openstelling en faciliteren van ander gebruik)
- Aantal gebedshuizen wordt nauwelijks benut doordeweeks
- Veel gebedshuizen weinig opengesteld voor bezoekers buiten tijdstip viering
- Hoge stookkosten voor verwarming grote zaal bij aantal gebedshuizen

Kans:

- Een aantal gebedshuizen, dat nu nog geen nevenfunctie heeft, staat hiervoor open
- Aantal gebedshuizen staat open voor extra medegebruik
- Veel gebedshuizen willen meer contact met de buurt
- Er is interesse om het kerkgebouw breder in te zetten; voor de wijk en de stad, voor functies die passen bij de doelstellingen van de kerkgemeenschap en om hier samen creatief over na te denken
- Toename van jongeren (20-30jr); meer jongeren op zoek naar betekenis
- Meer mensen zijn op zoek naar zingeving en oriënteren zich daarbij op verschillende denominaties
- Inzetten vrijwilligers via vrijwilligerscentrale voor gebedshuizen waar een gebrek aan vrijwilligers is
- Platform van geloofsgemeenschappen (voor contact onderling en uitwisseling kennis, nieuws, vraag en aanbod)
- Vrije ruimte biedt de mogelijkheid om 'nieuwe' religieuze gemeenschappen ruimte te bieden

- Kerken zijn ‘third’ places (naast thuis, werk of school een plek waar je anderen ontmoet)
- Behouden maatschappelijke functie
- Kerken zijn buurtbakens in sociaal en ruimtelijk opzicht, versterken identiteit van de buurt
- Extra maatschappelijke voorzieningen, die nodig zijn vanwege nieuwe woningen, kunnen mogelijk ingepast worden in gebedshuizen

Aandachtspunt:

- Sommige gebedshuizen hebben een tekort aan bepaalde vrijwilligers, bijvoorbeeld voor onderhoud tuin, openstelling en digitalisering
- Sommige gebedshuizen hebben moeite om hun vrijwilligersbestand op sterkte te houden
- Er zijn vrijwilligers nodig voor nevenfuncties in gebedshuis
- Aantal gebedshuizen willen uit geloofsovertuiging of andere redenen geen medegebruik
- Passende herbestemming voor leegkomend gebedshuis
- Aantal gebedshuizen heeft moeite om contact te maken met buurt
- Jongeren hebben moeite om woning te vinden in Hilversum, waardoor aanwas jonge leden lastiger is
- Aantal gebedshuizen is te klein of te groot voor geloofsgemeenschap
- Sommige geloofsgemeenschappen overwegen afstoting van gebedshuis
- Belang van tijdig in gesprek komen en blijven gemeente en gebedshuizen over mede- en herbestemming

2.3.4 Visie - behoud van gebedshuis als buurtbaken

De inventarisatie in 2.3.2 laat zien dat het belangrijk is om gebedshuizen te kunnen behouden voor de stad. Primair hebben de gebedshuizen een religieuze functie. Maar daarnaast hebben ze een bredere betekenis en is het niet alleen in het belang van de geloofsgemeenschap dat het gebedshuis behouden blijft, maar ook van de wijk en de stad. Hieronder worden deze functies en belangen kort belicht.

Religieuze functie

De eerste functie van de gebedshuizen is het verkondigen van de religie. Zij willen er zijn vanuit hun religieuze kracht. Daarnaast doen de vrijwilligers veel werkzaamheden die van betekenis zijn voor inwoners.

Een baken in de wijk

Hilversumse gebedshuizen liggen vaak op beeldbepalende plekken in de wijk. Ze fungeren als herkenbare bakens en vormen belangrijke oriëntatiepunten. Vaak zijn gebedshuizen en hun plaats in de wijk onderdeel van het stedenbouwkundig ontwerp van de betreffende wijk. Het zijn plekken waar gelovigen samenkomen en waar rust en bezinning centraal staan.

Waarde voor álle inwoners

Niet alleen voor gelovigen zijn deze gebouwen van belang. Omwonenden en wijkbewoners voelen vaak een sterke verbondenheid met het kerkgebouw in hun buurt — vanwege de architectuur, de beeldbepalende toren of het serene interieur. Gebedshuizen zijn vaak monumentaal of hebben een cultuurhistorische waarde. Inwoners kunnen persoonlijke herinneringen hebben aan deze plekken: ze zijn er gedoopt, getrouwd of hebben er andere activiteiten, zoals concerten, meegemaakt. Gebedshuizen vervullen daarnaast een maatschappelijke rol. Ze bieden ruimte voor ontmoeting: mensen kunnen er binnenlopen voor een kop koffie, een luisterend oor, of een gezamenlijke maaltijd.

Hoe kunnen gebedshuizen als buurtbaken behouden blijven?

Hoe kunnen gebedshuizen als baken voor de buurt, als cultuurhistorisch waardevol gebouw en als plek voor ontmoeting en samenkomst behouden blijven? De sterkte-zwakte analyse in 2.3.3 laat naast sterkten en zwakten, die de nodige inzicht verschaffen, ook kansen zien, die benut kunnen worden om de gebedshuizen een zekerdere toekomst te bieden. Zo kunnen medebestemmingen helpen om de toekomst van het gebouw te versterken en het in gebruik te houden voor zowel de religieuze gemeenschap als de buurt.

Maar hoe vindt een gebedshuis een passende medefunctie? En hoe behoudt een gebedshuis betekenis voor de buurt?

In Haarlem hebben ze als antwoord op deze vragen het project Buurtbakens opgestart. Het project buurtbakens is succesvol verlopen en kan als voorbeeld dienen voor Hilversum. Belangrijk voor het faciliteren van passend medegebruik en het geven van betekenis voor de buurt, is de koppeling met maatschappelijke en culturele organisaties. Hoe kan deze koppeling gemaakt worden?

Gebedshuizenplatform

Tijdens de gesprekken met de gebedshuizen is meerdere keren het idee geopperd om een platform op te richten voor de Hilversumse gebedshuizen. Dit platform kan digitaal ontsloten worden. Daarbij kunnen alle gebedshuizen digitaal op de kaart gezet worden: waar staat het gebedshuis, wanneer is het open, waar staat het gebedshuis voor en welke mogelijkheden voor medegebruik zijn er? Zo zijn ze goed te vinden voor sociaal-maatschappelijke en culturele partners. En zo kunnen ze van meer betekenis zijn voor de buurt.

De buurt kan op zo'n digitaal platform ook snel vinden welke activiteiten er zijn in een gebedshuis en daar desgewenst aan meedoen. Projecten die van belang kunnen zijn voor buurtbewoners kunnen zo gemakkelijker onder de aandacht gebracht worden.

Binnen het platform kunnen gebedshuizen makkelijk met elkaar contact leggen. En zo weten wat er speelt. Het is ook mogelijk voor een geloofsgemeenschap om hierbinnen de wens voor meer ruimte kenbaar te maken. Een geloofsgemeenschap die overweegt om een gebedshuis af te stoten, kan dan in contact treden met de zoekende geloofsgemeenschap en bekijken of overname van het betreffende gebedshuis een optie is. Bij een zoekende geloofsgemeenschap kan ook gedacht worden aan de gemeenten die nog geen eigen gebedshuis hebben. Die maken nog geen onderdeel uit van het platform, bij gebrek aan een eigen gebedshuis, maar zouden wel via het platform kenbaar moeten kunnen maken dat zij zoekend zijn naar ruimte voor hun vieringen. Het opnieuw krijgen van een religieus gebruik is voor een gebedshuis het meest passend. Het blijft zo open voor de buurt en kan zijn functie als plek van bezinning continueren. Religieus erfgoed blijft zo optimaal behouden.

Geloofsgemeenschappen kunnen aanhaken bij de bestaande sociale kaart van de gemeente. Op deze digitale kaart kunnen zij zichtbaar gemaakt worden voor een ieder. De gebedshuizen zullen de digitale kaart zelf online moeten vullen, zodat sociaal-maatschappelijke organisaties en culturele partners de juiste informatie kunnen krijgen voor eventuele mogelijkheden voor medegebruik. En zodat buurtbewoners kunnen zien welke activiteiten er in het gebedshuis plaatsvinden en wanneer zij deze kunnen bijwonen. Daarnaast kan de gemeente zelf informatie richting het platform brengen, die relevant is voor de gebedshuizen, bijvoorbeeld over subsidiemogelijkheden of over bijeenkomsten over instandhouding van gebedshuizen.

Voor de levensvatbaarheid van een gebedshuizenplatform is het doorslaggevend dat gebedshuizen gemotiveerd zijn om hier onderdeel van uit te gaan maken en zich willen committeren. En dat er een jaarlijks contactmoment is. Bij dit contactmoment kan de gemeente aanschuiven.

Verbinding met de buurt

De verbinding met de buurt en de betekenis voor een wijk zijn van belang voor een gebedshuis. Door een participatietraject met de buurt is het mogelijk om te achterhalen welke behoeften er zijn in de buurt en om te bekijken hoe deze eventueel een plek kunnen krijgen in het gebedshuis in deze buurt. Maar ook reeds bestaande inventarisaties kunnen hierbij van pas komen. Bijvoorbeeld de behoefte aan voorzieningen als huisartsenposten en andere medische en maatschappelijke voorzieningen in buurten, die gemonitord wordt door het sociaal domein en het fysiek domein van de gemeente. Hiervoor is recent de leidraad advieslijnen maatschappelijke voorzieningen opgesteld. Door marktonderzoek kan verder in kaart gebracht worden aan welke maatschappelijke voorzieningen Hilversum, per wijk, behoefte heeft. Resultaten hiervan kunnen gedeeld worden in het gebedshuizenplatform.

De gemeente kan een rol spelen in het signaleren en delen van behoeften in een wijk aan gebedshuizen, zodat gebedshuizen hierin een rol kunnen vervullen. Bij meerdere gebedshuizen bestaat de wens om kennis te hebben over de behoeften in de wijk, zodat zij bijvoorbeeld eenzaamheid tegen kunnen gaan in de betreffende buurt. Hiervoor kunnen de gebedshuizen gebruik maken van de wijkprofielen en de sociale kaart, die informatie bevatten van de verschillende wijken over bijvoorbeeld sociale samenhang, jeugd, leefbaarheid en duurzaamheid.

Inzet vrijwilligers van elders

Een gebedshuis draait op vrijwilligers. Dat is helder uit de inventarisatie naar voren gekomen. Mocht een gebedshuis behoefte hebben aan medegebruik, om zo te voorkomen dat het sluit, dan heeft het voor de openstelling ook vrijwilligers nodig. Als daar een gebrek aan is, dan kan ook lastig aan de behoefte aan medegebruik worden voldaan. Om gebedshuizen te helpen om voldoende vrijwilligers tot hun beschikking te hebben, kunnen zij in contact worden gebracht met Versa Vrijwilligerscentrale. Deze kan hen helpen bij het vinden van vrijwilligers. Ook is het mogelijk om via het platform inzet van vrijwilligers van andere gebedshuizen te vragen. Een paar gebedshuizen staan open voor hulp van hun eigen vrijwilligers in een ander gebedshuis.

Advies op maat bij mede- of herbestemming

Soms kan het zijn dat er aanpassingen nodig zijn in een gebedshuis om medegebruik te kunnen faciliteren. Hiervoor kan een omgevingsvergunning noodzakelijk zijn. Het vergunningstraject zal dan via de gebruikelijke reguliere of uitgebreide procedure onder de Omgevingswet lopen.

Mocht een gebedshuis onverhoopt toch zijn deuren moeten sluiten, en is religieus gebruik door een andere gemeenschap niet mogelijk, dan zal de mogelijkheid van herbestemming bekeken moeten worden. Uit de inventarisatie is naar voren gekomen dat het belangrijk is dat een gebedshuis bij een eventuele herbestemming open kan blijven voor de buurt, dan wel dat er nog een kapel in het gebouw behouden blijft, naast een minder openbare of niet openbare functie. Zo blijft de oorspronkelijke ontmoetingsfunctie bewaard en behoudt het gebedshuis betekenis voor de buurt. Behoud van de maatschappelijke functie is van belang. Verder is een invulling, waarbij de grote ruimte van de gebedszaal nog steeds beleefbaar is, te verkiezen boven een invulling waarbij het gebedshuis geheel wordt onderverdeeld in kleinere ruimtes voor bijvoorbeeld appartementen. Cultuurhistorische waarden van het interieur kunnen zo beter behouden blijven. Sloop zal te allen tijde voorkomen moeten worden: dan is een waardevol icoon in de stad voorgoed verloren.

Een ladder van behoud van gebedshuizen kan helpen om de juiste keuze te maken voor een herbestemming.

Ladder behoud gebedshuizen

1. Religieus gebruik

2. Religieus gebruik met medegebruik

3. Herbestemmen met behoud van maatschappelijke functie

4. Herbestemmen naar andere functie

Alleen indien het behoud van maatschappelijke functie aantoonbaar en onderbouwd niet mogelijk is. Bij het onderbrengen van een andere functie streven naar zo veel mogelijk behoud ruimtelijke beleving gebedsruimte. Als optie meegeven om deel van gebedshuis open te houden als kapel.

5. (Gedeeltelijke) sloop [indien geen monument]

Alleen in uitzonderlijke gevallen, wanneer optie 4 (herbestemmen naar andere functie) aantoonbaar en onderbouwd niet mogelijk is, en wanneer geen sprake is van een monument.

Voor onderzoek naar mogelijkheden voor herbestemming en verduurzaming van religieus erfgoed kan subsidie aangevraagd worden bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Advies over verduurzaming en instandhouding

De gemeente heeft veel kennis in huis over de mogelijkheden van verduurzaming van monumenten. Zo ook van kerken. Deze kennis kan de gemeente inzetten voor de gebedshuizen. Bijvoorbeeld als dit nodig

is om medegebruik te kunnen faciliteren. Maar niet alleen op het gebied van verduurzaming, ook op het gebied van instandhouding heeft de gemeente de nodige expertise. Het team erfgoed heeft deze kennis over instandhouding van historische gebedshuizen en de mogelijkheden van verduurzaming van deze gebouwen. Dit team kan direct ingezet worden bij vragen hierover.

Bij verduurzamingswensen is het ook goed om realisme te betrachten. Zo heeft de Vereeniging er voor gekozen om niet de eigen grote zaal te verduurzamen, nu deze slechts één keer in de week gebruikt wordt. Daarnaast doet De Vereeniging aan actief beheer: zij slaagt er in om met realisme het beheer van het gebedshuis op orde te kunnen houden. Andere gebedshuizen kunnen profiteren van deze kennis. Door het platform kunnen zij met elkaar in contact komen.

Financiële ondersteuning voor restauratie en verduurzaming

Geloofsgemeenschappen kunnen via de gemeente financiële ondersteuning krijgen voor restauratie van (onderdelen van) hun gebedshuis, indien dit beschermd is als gemeentelijk monument. Het gaat dan om kosten voor herstel van de monumentale waarde, die het normale onderhoud te boven gaan. Dit is maximaal € 10.000 euro.

Ook is het mogelijk om een laagrentende lening aan te vragen voor restauratiekosten en/of energiebesparende maatregelen voor gemeentelijke monumenten via het Hilversums Restauratiefonds.

Verder zijn er ook subsidiemogelijkheden voor gebedshuizen die als rijksmonument zijn aangewezen. Onderhoud kan gesubsidieerd worden via de Subsidieregeling instandhouding Monumenten. Gebedshuizen kunnen hiervoor een aanvraag doen bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. In plaats van deze subsidie is het ook mogelijk om een laagrentende lening af te sluiten bij het Restauratiefonds. Een laagrentende lening kan zowel voor restauratie als voor verduurzaming aangevraagd worden. Tot slot gaat er per 1 september 2026 een nieuwe regeling open voor rijksmonumenten met een grote restauratieopgave. Hiervoor komen alleen projecten met meer dan € 2,5 miljoen aan subsidiabele restauratiekosten in aanmerking.

Informatie over financiële ondersteuning kan gedeeld worden via het gebedshuizenplatform.

Inventarisatie van het roerend erfgoed dat nog niet in kaart is gebracht

Uit de inventarisatie is naar voren gekomen dat nog niet van elk gebedshuis het roerend interieur in kaart is gebracht. Een inventarisatie van dit roerend interieur geeft de betreffende gebedshuizen een goed overzicht en inzicht in de cultuurhistorische waarde van hun bezit. Deze inventarisatie kan uitgevoerd worden door het Catharijne Convent, dat deskundig is op het gebied van roerend religieus erfgoed. Het Catharijneconvent biedt ook de mogelijkheid om de collecties digitaal vast te leggen. Deze organisatie kan de betreffende gebedshuizen zo ook helpen om hun roerende erfgoed te behouden.

Onderzoeken of de gebedshuizen in bijlage III in aanmerking kunnen komen voor aanwijzing als gemeentelijk monument

Vooral wanneer kerken hun deuren moeten sluiten, komt naar voren hoe gehecht een buurt is aan het gebouw. Een kerk blijkt dan opeens ‘van iedereen te zijn’. Het gebedshuis vormt voor omwonenden een oriëntatiepunt. Een gebouw dat geliefd is vanwege zijn karakteristieke uiterlijk en zijn vertrouwde plaats in de wijk. Veel gebedshuizen zijn bovendien mee-ontworpen bij de stedenbouwkundige aanleg van de betreffende wijk, als plek waar zichtlijnen op uitkomen of als herkenbare entree.

Niet alle gebedshuizen zijn beschermd als monument. Een aantal hiervan is in de inventarisatie als waardevol naar voren gekomen. In bijlage III is een lijst opgenomen van gebedshuizen die vanwege hun cultuurhistorische waarden in aanmerking zouden kunnen komen voor aanwijzing als gemeentelijk monument. Een onafhankelijk en deskundig bureau kan onderzoeken of de gebouwen in bijlage III in aanmerking kunnen komen voor aanwijzing als gemeentelijk monument. Door deze gebedshuizen te beschermen als monument, kunnen ze behouden blijven voor de buurt en de stad. De cultuurhistorische waarden kunnen bewaard blijven. En mocht een gebedshuis onverhoopt toch zijn deuren moeten sluiten, dan kan door een bescherming als monument het gebouw toch behouden blijven voor de wijk en kan er tijdig meegedacht worden voor een passende herbestemming. Zo kan voorkomen worden dat wijken hun religieus erfgoed, oriëntatiepunten en plekken om samen te komen verliezen, wat bijvoorbeeld wel is gebeurd in Hilversum Noord en het Van Riebeeckkwartier.

Voorafgaand aan het onderzoek door een externe en onafhankelijke partij zal contact opgenomen moeten worden met de eigenaren van de betreffende gebedshuizen, zodat deze actief betrokken kunnen worden bij dit nadere onderzoek. Mocht er uit het onderzoek naar voren komen dat een gebedshuis in aanmerking

komt voor aanwijzing, dan zal het gebedshuis, na overleg daarover met de betreffende geloofsgemeenschap, worden voorgedragen voor aanwijzing als gemeentelijk monumenten op basis van de Erfgoedverordening Hilversum 2025.

2.3.5 Beleidsuitgangspunten en vervolgstappen

De adviezen om gebedshuizen van betekenis te laten blijven voor hun buurt leiden tot de volgende beleidsuitgangspunten en vervolgstappen:

1. Faciliteer dat gebedshuizen zichtbaar worden op de sociale kaart

Gebedshuizen kunnen op de sociale kaart van de gemeente zichtbaar worden gemaakt voor een ieder. De gemeente zorgt dat de gebedshuizen worden gekoppeld aan deze digitale kaart. De geloofsgemeenschappen zorgen vervolgens zelf voor het vullen van de digitale kaart met informatie, zoals contactgegevens, openingstijden, waar de geloofsgemeenschap voor staat, welke mogelijkheden voor medegebruik er zijn, nieuws en welke activiteiten er zijn. Gebedshuizen kunnen via de sociale kaart ook verbinding zoeken met elkaar. En met elkaar een gebedshuizenplatform oprichten, waarvoor de sociale kaart de ondergrond biedt.

2. Stel de ladder voor behoud van gebedshuizen vast voor de Hilversumse gebedshuizen

Deze ladder heeft als doel om de gebedshuizen te kunnen behouden. In eerste instantie in religieus gebruik of, wanneer gewenst en/of nodig, met medegebruik. Wanneer religieus gebruik niet meer mogelijk is, dan is de insteek om de maatschappelijke functie te behouden en om het gebedshuis zo van betekenis te laten blijven voor de buurt. Indien dit aantoonbaar en goed onderbouwd niet mogelijk is, dan pas komen andere functies aan de orde. Sloop van het gebedshuis kan zo voorkomen worden.

Ladder behoud gebedshuizen

1. Religieus gebruik

2. Religieus gebruik met medegebruik

3. Herbestemmen met behoud van maatschappelijke functie

4. Herbestemmen naar andere functie

Alleen indien het behoud van maatschappelijke functie aantoonbaar en onderbouwd niet mogelijk is. Bij het onderbrengen van een andere functie streven naar zo veel mogelijk behoud ruimtelijke beleving gebedsruimte. Als optie meegeven om deel van gebedshuis open te houden als kapel.

5. (Gedeeltelijke) sloop [indien geen monument]

Alleen in uitzonderlijke gevallen, wanneer optie 4 (herbestemmen naar andere functie) aantoonbaar en onderbouwd niet mogelijk is, en wanneer geen sprake is van een monument.

3. Zorg voor advies op maat bij mede- en herbestemming

Dit traject verloopt, wanneer daarvoor een omgevingsvergunning nodig is, via de gebruikelijke reguliere of uitgebreide procedure onder de Omgevingswet. Het is belangrijk dat de gemeente vooraan in het traject voor mede- of herbestemming betrokken wordt. De gemeente kan dan meekijken hoe de nieuwe functie goed ingepast kan worden in het religieuze erfgoed. De gemeente kan zo maatwerk leveren.

4. De gemeente stimuleert de gebedshuizen om in een vroeg stadium expertise te betrekken voor onderzoek en planvorming voor mede- en herbestemming

Het is verstandig als een geloofsgemeenschap tijdig met behulp van een deskundige op het gebied van mede- en herbestemming van historische gebouwen een onderzoek start naar scenario's voor invulling van haar gebedshuis. Op die manier kan het gebouw zo lang mogelijk worden gebruikt in de functie waarvoor het is gebouwd. Door proactief deze kansen voor een gebedshuis te verkennen, kan voorkomen worden dat bijvoorbeeld een maatschappelijke voorziening nieuw wordt gebouwd, terwijl de kerk ernaast (deels) leeg staat. Voor het onderzoek kan een geloofsgemeenschap subsidie aanvragen bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

5. Zet vakkennis van het team erfgoed aan de voorkant in bij wensen voor verduurzaming en/of instandhouding van religieus erfgoed

Door deze kennis van het team erfgoed aan de voorkant van een traject in te zetten, kan geborgd worden dat gebedshuizen maatwerkadvies krijgen voor plannen voor instandhouding en/of verduurzaming.

6. Stimuleer de gebedshuizen om hun roerend erfgoed te inventariseren, waar dit nog niet in kaart is gebracht

Van negentien gebedshuizen is het roerend erfgoed nog niet in kaart gebracht. Het is van meerwaarde als het Catharijneconvent ook voor deze gebedshuizen deze inventarisatie kan doen. De gemeente stimuleert de gebedshuizen om deze inventarisatie te laten doen.

Alle vervolgstappen kunnen binnen de bestaande budgetten worden uitgevoerd.

a.	**Actie**	a.	**Doel**	a.	**Planning**
a.	Zorgen dat de gebedshuizen worden gekoppeld aan de sociale kaart.	a.	Gebedshuizen zichtbaar voor een ieder. Contact tussen gebedshuizen onderling en tussen gebedshuizen en gemeente voor actualiteiten	a.	2026 – Q 3 en daarna jaarlijks
a.	Samenwerking met vastgoed, sociaal domein en ruimtelijk domein voor borging behoud en gebruik religieus erfgoed	a.	Behoud maatschappelijke functie en religieus erfgoed als buurtbaken	a.	doorlopend
a.	Gemeente stimuleert gebedshuizen om in een vroeg stadium expertise te betrekken voor onderzoek en planvorming naar mede- en herbestemming	a.	Tijdig zicht op mogelijkheden gebedshuizen door gedegen onderzoek en planvorming van een ter zake deskundige	a.	doorlopend
a.	Advies op maat bij mede- en herbestemming. Hiervoor kan een omgevingsvergunning noodzakelijk zijn. Het vergunningstraject zal dan via de gebruikelijke reguliere of uitgebreide procedure onder de Omgevingswet lopen.	a.	Goede inpassing van mede- en herbestemming in religieus erfgoed	a.	doorlopend
a.	Inzet vakkennis van team erfgoed aan de voorkant bij wensen voor verduurzaming en/of instandhouding gebedshuis	a.	Maatwerkadvies voor gebedshuizen voor plannen voor instandhouding en/of verduurzaming	a.	doorlopend
a.	Gemeente vraagt aan gebedshuizen, waarvan het roerend erfgoed nog niet is geïnventariseerd, of zij dit willen laten inventariseren door het Catharijneconvent.	a.	Gebedshuizen krijgen goed overzicht en inzicht in cultuurhistorische waarde van hun roerend erfgoed	a.	Q 3 en Q 4

2.4 Waardering en toepassing - [P.M.]

[Gereserveerd]

2.5 Beschermde Stadsgezichten

In Hilversum zijn een drietal beschermde stadsgezichten van kracht. Dit zijn beschermde stadsgezichten die zijn aangewezen door het Rijk. Een Beschermd stadsgezicht betekent dat het in het Omgevingsplan

gemeente Hilversum leidt tot specifieke regels ter bescherming. Het heeft onder andere betrekking op de mogelijkheden voor vergunningvrij bouwen.

3 Gebiedsagenda Media Park [P.M.]

[Gereserveerd]

4 Gebiedsagenda XX [P.M.]

[Gereserveerd]

Bijlage I Overzicht Informatieobjecten

Beschermd stadsgezicht	/join/id/regdata/gm0402/2026/31d73d19a164420e9c1196c83ea5426a/nld@2026-10-27;10331249
Buitengebied	/join/id/regdata/gm0402/2026/c6513558e3534998b8ab1c07bf12a3d5/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH 0738	/join/id/regdata/gm0402/2026/0bd868bf606043618a9b07b8f608d636/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH0051	/join/id/regdata/gm0402/2026/92a9177e96904e6e929d2596b3b58fab/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH0566	/join/id/regdata/gm0402/2026/7ea86f4029e645448189097da45de04a/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH0568	/join/id/regdata/gm0402/2026/3c1d3425866c43978a7e9ac9c7673e79/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH0570	/join/id/regdata/gm0402/2026/fc3e8c7b0d2f4ba981604ed9823ff2f3/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH0735	/join/id/regdata/gm0402/2026/77e3a81fc28e460d9757e9c8a60653f7/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH0736	/join/id/regdata/gm0402/2026/4dea569763cb4b8393370df126fba60f/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH0737	/join/id/regdata/gm0402/2026/64eb2da8d25f4122b5b23a219ddf68cb/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH0741	/join/id/regdata/gm0402/2026/18549260b7724072808ef693c7bb18bc/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH0753	/join/id/regdata/gm0402/2026/c1d8a2dd5bab4e25ab7cab5c57524bda/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH0756	/join/id/regdata/gm0402/2026/666a2e10a2db4bb4aac3a219254a5321/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH0759	/join/id/regdata/gm0402/2026/b49894377f0b478593545bb29b9b75eb/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH0763	/join/id/regdata/gm0402/2026/df39988b995c4b3b9a843d77ddf619ef/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH0766	/join/id/regdata/gm0402/2026/b1f88fd4c6a94567a466980981104859/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH0769	/join/id/regdata/gm0402/2026/64217cfb25b64e22865b57acbe488b55/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH0803	/join/id/regdata/gm0402/2026/1beea8b6c5474afc8085b7d8d6a62eb2/nld@2026-10-27;10331249

Gemeentelijk monument GMH0804	/join/id/regdata/gm0402/2026/b1f66625f05e48bba475336b19e4ad22/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH0806	/join/id/regdata/gm0402/2026/736cf0932d92459c979ea812bbfded51/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH0809	/join/id/regdata/gm0402/2026/f6b06c48246d4afaa4ee7ab38bfef1c4/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH0811	/join/id/regdata/gm0402/2026/d475bb9f5c6d4d0aa047bb2a12b8ed49/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH0843	/join/id/regdata/gm0402/2026/e12bdb0b0cc14fdc8944fba0a5f509f1/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH0856	/join/id/regdata/gm0402/2026/b34725ee970743428208f7e2b19504c4/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH0857	/join/id/regdata/gm0402/2026/e67a5cbd022d469ab70c18a1939c030f/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH0858	/join/id/regdata/gm0402/2026/87d690ad92024e2dbaabc28c716a8cec/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH0865	/join/id/regdata/gm0402/2026/425c815e34654850bc7b285b2f9e3920/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH0897	/join/id/regdata/gm0402/2026/6afc9e06d4b242c58c1012a60a9cb856/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH0900	/join/id/regdata/gm0402/2026/ffa573fd50b646a29d1b004589847a2c/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH0901	/join/id/regdata/gm0402/2026/a633a5eac37b467bb61704996ef1cb23/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH0928	/join/id/regdata/gm0402/2026/888ebd48b76b4011bd9b8695edd3f0a8/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH0930	/join/id/regdata/gm0402/2026/4d32328fd7e343f6a365852616d1508c/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH0931	/join/id/regdata/gm0402/2026/0e7f4ad1588f48d5bb3eae739a2bc0b8/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH0932	/join/id/regdata/gm0402/2026/fe9b7f0c85554c0a9fcde4e8e56c265a/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH0933	/join/id/regdata/gm0402/2026/bd29f43afb50414483ecdea30a25accd/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH0934	/join/id/regdata/gm0402/2026/65377de527c3419ba730425f17a45dc4/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH0938	/join/id/regdata/gm0402/2026/2f56dd33daf14977b4ea3deafa70d6d8/nld@2026-10-27;10331249

Gemeentelijk monument GMH0939	/join/id/regdata/gm0402/2026/d42f96590fc349c99acaadb618b6d55a/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH0947	/join/id/regdata/gm0402/2026/4a4a6eb7481d488e855fd5be6f021f80/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH0963	/join/id/regdata/gm0402/2026/ebb0aa25968047eb8245e3e151a84e46/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH0964	/join/id/regdata/gm0402/2026/065d0927bb4147798cd75f5e666fbc99/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH0993	/join/id/regdata/gm0402/2026/1a8ae43d32a046b59014ae32477b9329/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH0997	/join/id/regdata/gm0402/2026/7771b66e22354357a58c59635eaa7269/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH0998	/join/id/regdata/gm0402/2026/6f07c02079a34bc2b1b531a13fedbab1/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1081	/join/id/regdata/gm0402/2026/53a59f09692e4ee2ae36141b71bdf9c4/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1082	/join/id/regdata/gm0402/2026/15314486b69f49038d51573878d58269/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1083	/join/id/regdata/gm0402/2026/8ed85fef35c54ae7a4b7abd115c8855b/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1084	/join/id/regdata/gm0402/2026/b2daf94615a847f78eb6597819e0b1a6/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1141	/join/id/regdata/gm0402/2026/70b764d9b7b0474d861d7a60ba5699a0/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1144	/join/id/regdata/gm0402/2026/524717866671461 08f92ba04103b2b49/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1169	/join/id/regdata/gm0402/2026/eac129892de94ebaa14de35c4403a313/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1186	/join/id/regdata/gm0402/2026/dce2f8ca16f449f884cd64dab051a619/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1187	/join/id/regdata/gm0402/2026/cdc28228fca04d78a3b2a6ccc348b91b/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1231	/join/id/regdata/gm0402/2026/424a6d5ab57a420a97f4bd50d9638f7f/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1278	/join/id/regdata/gm0402/2026/ceb80a684a85427a9ebd0b5e2a297791/nld@2026-10-27;10331249

Gemeentelijk monument GMH1315	/join/id/regdata/gm0402/2026/7f77614b8e5c484486ed1b1da19c6cb6/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1319	/join/id/regdata/gm0402/2026/ca0631438a6d47cfb8f41493eb0d7db7/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1325	/join/id/regdata/gm0402/2026/076d64aaefa94ef6938efc9105b0371d/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1327	/join/id/regdata/gm0402/2026/e90424b141f243c6afb66b667ca7197d/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1329	/join/id/regdata/gm0402/2026/b6926156b08d4b6a92a446ed877c6ba6/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1330	/join/id/regdata/gm0402/2026/5dfe1e4c350d4a4186aa998c2e40d0df/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1333	/join/id/regdata/gm0402/2026/98fc542bbeca4234bc9bac25490fffd2/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1334	/join/id/regdata/gm0402/2026/1d6faf4b909042368b901a8b8f0a7eb3/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1336	/join/id/regdata/gm0402/2026/86a1899326ac487595633676dae947c0/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1338	/join/id/regdata/gm0402/2026/8c22798d593c4c42bed8013f263825c7/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1342	/join/id/regdata/gm0402/2026/f792fdfc79344adebfdea7007b380305/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1344	/join/id/regdata/gm0402/2026/98e043c9aebc46bda944dea47fa0dba3/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1346	/join/id/regdata/gm0402/2026/3176babb4b844d9d8d385c0c7c89f795/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1347	/join/id/regdata/gm0402/2026/96fb9618c4294225844825527c19cfe7a/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1353	/join/id/regdata/gm0402/2026/b38fa51f7b8441d9944e7215ebb4b3cf/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1354	/join/id/regdata/gm0402/2026/8a93ce8762ce46068fbe285b61ed90de/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1355	/join/id/regdata/gm0402/2026/eea4279e5d7b480cb3aed69179d0ea46/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1356	/join/id/regdata/gm0402/2026/b2dd61bb5fc348dab7792b22ec4f30f1/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1357	/join/id/regdata/gm0402/2026/e8506b7fb247441d9ec595c837063261/nld@2026-10-27;10331249

Gemeentelijk monument GMH1359	/join/id/regdata/gm0402/2026/7959b94e1b014a1db7a2cdce66df3970/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1360	/join/id/regdata/gm0402/2026/6d09bac1b7d843ac867aada2fe93be4c/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1361	/join/id/regdata/gm0402/2026/b679532447514ea1bd54a78d041f4ecb/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1362	/join/id/regdata/gm0402/2026/01486a509af7478087df4a46829b4c92/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1368	/join/id/regdata/gm0402/2026/25068aaa41c441a987a4c9ee5ca7b355/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1372	/join/id/regdata/gm0402/2026/5865e3bff6654cd19bf2cd403da693e5/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1387	/join/id/regdata/gm0402/2026/43cf35188c544f48af5b360390469978/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1391	/join/id/regdata/gm0402/2026/75f692e6bbe5402394bd4ed0c8e9e801/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1392	/join/id/regdata/gm0402/2026/f172bb63b5944ebe8f925a564c1af7a2/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1393	/join/id/regdata/gm0402/2026/294fc53395784ea5957709f57be74e22/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1399	/join/id/regdata/gm0402/2026/5cddd474a86642e79385aed0a960ac5b/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1401	/join/id/regdata/gm0402/2026/2024c48bf7bd4d8f91bbc3f9d28e4e9d/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1403	/join/id/regdata/gm0402/2026/c94c745971e14cf39b8bd00ff91ce76f/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1404	/join/id/regdata/gm0402/2026/f3749c72abf44edfb87db2de424773fb/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1405	/join/id/regdata/gm0402/2026/9dba6fa76c554fb2bedac12839f33681/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1406	/join/id/regdata/gm0402/2026/e8cd67daf2554d2dbe7fc7036bdec89f/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1417	/join/id/regdata/gm0402/2026/6a110d18faf444f6bd895880110b079f/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1446	/join/id/regdata/gm0402/2026/39e131d1cb8048b1ba3b40b8fb4ea54d/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1451	/join/id/regdata/gm0402/2026/b62e049735104122aef759d71134175c/nld@2026-10-27;10331249

Gemeentelijk monument GMH1473	/join/id/regdata/gm0402/2026/86445d976acc4f40a87d4b560323dd8b/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1475	/join/id/regdata/gm0402/2026/a3424ae949374f0a975e785a7dd564b8/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1477	/join/id/regdata/gm0402/2026/6438457e923347979f8ba4c8fcccb96a/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1482	/join/id/regdata/gm0402/2026/daea06dd39b34973be31125e5439d942/nld@2026-10-27;10331249
Gemeentelijk monument GMH1485	/join/id/regdata/gm0402/2026/10bdf31f56484e179fea074d10f4915c/nld@2026-10-27;10331249
Hilversumse Meent	/join/id/regdata/gm0402/2026/3bc8f5cbbba540a79f97272cf1f2cbfe/nld@2026-10-27;10331249
Media Park	/join/id/regdata/gm0402/2026/61056019be7b41e59ab80fc2a9d90166/nld@2026-10-27;10331249
Rijkmonument 407577	/join/id/regdata/gm0402/2026/4bea65ac89504ba3a08fac9d54344f4e/nld@2026-10-27;10331249
Rijksmonument 407352	/join/id/regdata/gm0402/2026/9cd946c398234312bb3d6497ab33b658/nld@2026-10-27;10331249
Rijksmonument 407386	/join/id/regdata/gm0402/2026/eaaa34e7f21042bdb644b77c6ecab9ca/nld@2026-10-27;10331249
Rijksmonument 407232	/join/id/regdata/gm0402/2026/dc6320b44dbc4f028b247387b54f99fc/nld@2026-10-27;10331249
Rijksmonument 407238	/join/id/regdata/gm0402/2026/1c445f5911184fee8ae12458f9ff656b/nld@2026-10-27;10331249
Rijksmonument 407242	/join/id/regdata/gm0402/2026/fbe372a50e7e4712af84f709289a9573/nld@2026-10-27;10331249
Rijksmonument 407244	/join/id/regdata/gm0402/2026/1e33564e3bad45788f0a4ed0f5a0ed58/nld@2026-10-27;10331249
Rijksmonument 407324	/join/id/regdata/gm0402/2026/2b470ada26304942aeb5b397dd1bd872/nld@2026-10-27;10331249
Rijksmonument 407330	/join/id/regdata/gm0402/2026/3a7c90f5e4374680a357a51c06c3d889/nld@2026-10-27;10331249
Rijksmonument 407337	/join/id/regdata/gm0402/2026/7c2f10d18d0b44f188075938b778782c/nld@2026-10-27;10331249
Rijksmonument 407341	/join/id/regdata/gm0402/2026/ae6f2c861ad842d9b056b324aaec5abb/nld@2026-10-27;10331249

Rijksmonument 407344	/join/id/regdata/gm0402/2026/e3b92afb5f694ce2b10ff8e4b3f4ab9a/nld@2026-10-27;10331249
Rijksmonument 407348	/join/id/regdata/gm0402/2026/4334820cb9ea4ab394e9f4130401e5fa/nld@2026-10-27;10331249
Rijksmonument 407356	/join/id/regdata/gm0402/2026/0af290e37f7a468fa44eeb8327125af8/nld@2026-10-27;10331249
Rijksmonument 407360	/join/id/regdata/gm0402/2026/f19c8239c6ef4fc1bc12b19d043effa6/nld@2026-10-27;10331249
Rijksmonument 407364	/join/id/regdata/gm0402/2026/f1705ada5bb84e99bf3364e6d839ff33/nld@2026-10-27;10331249
Rijksmonument 407372	/join/id/regdata/gm0402/2026/d3afb4d4e14442bfbd1c21bd055865be/nld@2026-10-27;10331249
Rijksmonument 407395	/join/id/regdata/gm0402/2026/3232731c96684003b6759e33bfd4b0be/nld@2026-10-27;10331249
Rijksmonument 407400	/join/id/regdata/gm0402/2026/309ab5d8c5514ba7bef08bec5667c157/nld@2026-10-27;10331249
Rijksmonument 407407 en 407425	/join/id/regdata/gm0402/2026/aebe9362dd504c7095f44e73cc18a4df/nld@2026-10-27;10331249
Rijksmonument 407423	/join/id/regdata/gm0402/2026/ff8bf30ff10a4b60bd046a8f23476cd5/nld@2026-10-27;10331249
Rijksmonument 407443	/join/id/regdata/gm0402/2026/c81342a1c69d4b259442ad5aa805ef3b/nld@2026-10-27;10331249
Rijksmonument 407479	/join/id/regdata/gm0402/2026/b17fbbbad90f46d1b5bd3185df31c7d6/nld@2026-10-27;10331249
Rijksmonument 407509, 407513 en 407517	/join/id/regdata/gm0402/2026/1bcad7183f4d4fb4a21917fed0078a61/nld@2026-10-27;10331249
Rijksmonument 407570	/join/id/regdata/gm0402/2026/f1836e29ea744058a4281fbb639c2007/nld@2026-10-27;10331249
Rijksmonument 407582	/join/id/regdata/gm0402/2026/60efc694ca2c4ac4855d6cebebd1218d/nld@2026-10-27;10331249
Rijksmonument 407589	/join/id/regdata/gm0402/2026/939911c8f96b4458b8dad6d2a3b2d9e0/nld@2026-10-27;10331249
Rijksmonument 407595	/join/id/regdata/gm0402/2026/9189be2ff4ab429b9d1f58e8747bf2fe/nld@2026-10-27;10331249
Rijksmonument 407601	/join/id/regdata/gm0402/2026/009e1ac224b84e87a4fd692b6494b7d5/nld@2026-10-27;10331249
Rijksmonument 506205	/join/id/regdata/gm0402/2026/378f971ee61d4481b7b9072569371c13/nld@2026-10-27;10331249

Rijksmonument 522715	/join/id/regdata/gm0402/2026/9d4f83862d1b45dd99b4e0ebcb36cddb/nld@2026-10-27;10331249
Rijksmonument 522716	/join/id/regdata/gm0402/2026/4105afc4e22d46cb8098cd914ef4a100/nld@2026-10-27;10331249
Rijksmonument 522738	/join/id/regdata/gm0402/2026/5f5bc91778554194be9c49230e6df77e/nld@2026-10-27;10331249
Rijksmonument 522739	/join/id/regdata/gm0402/2026/04663f90d24c4203afa3c720bb3eabda/nld@2026-10-27;10331249
Rijksmonument 522740	/join/id/regdata/gm0402/2026/bdde45988d6c4e5591a78ab8777ca5b8/nld@2026-10-27;10331249
Rijksmonument 522741	/join/id/regdata/gm0402/2026/51b5a7b1d836452b8ab41b57b803de3a/nld@2026-10-27;10331249
Rijksmonument 522742	/join/id/regdata/gm0402/2026/fc6819ebbff7484c800b619c1f6966e4/nld@2026-10-27;10331249
Rijksmonument 522855	/join/id/regdata/gm0402/2026/77fdd13c13ad450faa6d97f28c1cdf5f/nld@2026-10-27;10331249
wijk Centrum	/join/id/regdata/gm0402/2026/c4545419c09c4578ba8e6f81c49eb381/nld@2026-10-27;10331249
wijk Noordoost	/join/id/regdata/gm0402/2026/0817ea5b9dce4ec88355b65405f8c1f7/nld@2026-10-27;10331249
wijk Noordwest	/join/id/regdata/gm0402/2026/f0ae4a3b91824635b69cd6a09faefb77/nld@2026-10-27;10331249
wijk Oost	/join/id/regdata/gm0402/2026/b47ecb2dc85e409898fc3a3017707707/nld@2026-10-27;10331249
wijk Zuid	/join/id/regdata/gm0402/2026/5819e8e67cdf4aaab01c0d9b9a0fb0f0/nld@2026-10-27;10331249
wijk Zuidoost	/join/id/regdata/gm0402/2026/6eb7f806f89a45cb9942940aa7d24b06/nld@2026-10-27;10331249
wijk Zuidwest	/join/id/regdata/gm0402/2026/ea36ef0aa76543b0874f304c85993930/nld@2026-10-27;10331249

Bijlage II Overzicht Documentenbijlagen

Routekaart religieus erfgoed Hilversum incl bijlagen	/join/id/regdata/gm0402/2026/405156387f5c40ac98fe661f12cf5fb1/nld@2026-10-27;10331249
wijkbiografie Zuid	/join/id/regdata/gm0402/2026/78f3bcbf589c4332b77ca1e56c40821e/nld@2026-10-27;10331249
wijkbiografie Noordoost	/join/id/regdata/gm0402/2026/57a3f72c33b34f85af201eeb23ab10d8/nld@2026-10-27;10331249
wijkbiografie Buitengebied	/join/id/regdata/gm0402/2026/2e291a30dc3d47a0837be8710d92e836/nld@2026-10-27;10331249
wijkbiografie Zuidwest	/join/id/regdata/gm0402/2026/a075c022b14741efa4d7004997b4fe41/nld@2026-10-27;10331249
wijkbiografie Oost	/join/id/regdata/gm0402/2026/7cb7ccd4d8fb47b293825c7c7ad5880d/nld@2026-10-27;10331249
wijkbiografie Centrum	/join/id/regdata/gm0402/2026/9e664ad8820545cebdff209c87bb5291/nld@2026-10-27;10331249
wijkbiografie Noordwest	/join/id/regdata/gm0402/2026/9c07c1e7d53247e7bfffd053e5c3340f/nld@2026-10-27;10331249
Tuinwijk Oost - Visie beschermd gezicht	/join/id/regdata/gm0402/2026/dce17c0b0cdc493c9a574fd8d816fa25/nld@2026-10-27;10331249
wijkbiografie Zuidoost	/join/id/regdata/gm0402/2026/3d5a550829e64aee8fb88e9b2cd98f95/nld@2026-10-27;10331249
wijkbiografie Hilversumse Meent	/join/id/regdata/gm0402/2026/f85b1ac12d82434083d3cc6ddb0854a7/nld@2026-10-27;10331249
Geologie en archeologie	/join/id/regdata/gm0402/2026/2b5727b760054554870eb15eb2611da2/nld@2026-10-27;10331249